ตำรา
บริบทและแนวคิดการจัดการศึกษาไทย

พิชญาภา ยืนยาว

กลุ่มวิชาพื้นฐานการศึกษา
คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

๒๕๕๗

ตำรา

บริบทและแนวคิดการจัดการศึกษาไทย

ดร.พิชญาภา ยืนยาว

ปร.ด. (การบริหารการศึกษา)

กลุ่มวิชาพื้นฐานการศึกษา

คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

๒๕๕๗

คำนำ
(พิมพ์ครั้งที่ ๒ แก้ไขปรับปรุง)

ตำราเรื่อง “บริบทและแนวคิดการจัดการศึกษาไทย” ฉบับนี้ ได้ปรับปรุงจากตำราเรื่อง “บริบทและแนวโน้มทางการศึกษา” โดยปรับปรุงเนื้อหาเพิ่มเติมในส่วนของปรัชญาการศึกษา และนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาให้ทันสมัยยิ่งขึ้น เพื่อให้นักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษาของมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม ใช้ในการเรียนรายวิชา ๑๐๖๕๑๐๑ ปรัชญาและแนวคิดการจัดการศึกษาเป็นหลัก โดยรายวิชานี้เป็นวิชาที่ปรับปรุงใหม่ในหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๕๔) โดยปรับปรุงจากรายวิชา ๑๔๑๕๗๐๒ บริบทและแนวโน้มทางการศึกษา ในหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา (หลักสูตรปรับปรุง ๒๕๔๘)

นอกจากนี้ยังให้นักศึกษาใช้ประกอบการเรียนตามหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต รายวิชา ๑๑๑๒๑๐๑ พื้นฐานของการศึกษา และรายวิชา ๑๑๑๓๒๐๑ ความเป็นครูและการพัฒนาคุณธรรมของครู รายวิชา ๑๑๑๔๗๐๑ การบริหารและการจัดการสถานศึกษา รวมถึงนักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา ในรายวิชา ๑๐๖๖๒๐๒ การบริหารสถานศึกษาสู่มาตรฐานสากลอีกด้วย โดยผู้เรียบเรียงได้ใช้ตำรานี้ประกอบการเรียนการสอนตั้งแต่ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๕๖ เป็นต้นมา และมีการปรับปรุงเนื้อหาให้ทันสมัยเรื่อยมา ตำราเล่มนี้มีจุดมุ่งหมายให้ผู้อ่านมีความรู้ความเข้าใจในปรัชญาและแนวคิดการจัดการศึกษาไทย กระบวนการทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและกระบวนทัศน์ใหม่ในการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา การประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทและแนวโน้มทางการศึกษาของไทยในอนาคต เนื้อหาแบ่งออกเป็น ๕ บท คือ บทที่ ๑ ปรัชญาการศึกษากับบริบทการศึกษาไทย บทที่ ๒ กระบวนทัศน์ใหม่ในการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา บทที่ ๓ การปฏิรูปการศึกษาไทย บทที่ ๔ บริบทและแนวโน้มทางการศึกษาของท้องถิ่น และ บทที่ ๕ แนวโน้มการจัดการศึกษาไทยในศตวรรษที่ ๒๑

ตำราประกอบการสอนเล่มนี้ นอกจากให้นักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต หลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต และหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา ได้ใช้ประกอบการเรียนการสอนในรายวิชาที่กล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีประโยชน์ต่อนักศึกษาในหลักสูตรอื่น ๆ ตลอดจนผู้สนใจที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับปรัชญา แนวคิด ทฤษฎีทางการศึกษาและแนวโน้มการศึกษาไทย เพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับการเรียนในสาขาของตนเองได้อีกด้วย

ผู้เรียบเรียงมีความมั่นใจอย่างยิ่งว่าตำราประกอบการสอนฉบับนี้ จะมีประโยชน์แก่นักศึกษาและผู้สนใจทุกท่านให้ได้ทราบถึงปรัชญาการศึกษา บริบทการจัดการศึกษาของไทยในปัจจุบัน กระบวนการทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและกระบวนทัศน์ใหม่ในการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา รวมทั้งแนวโน้มการศึกษาไทยในศตวรรษที่ ๒๑ หากมีข้อผิดพลาดประการใดผู้เรียบเรียงข้อน้อมรับคำติชมเพื่อปรับปรุงในครั้งต่อไป ขอขอบพระคุณเจ้าของแหล่งอ้างอิงค้นคว้าที่ปรากฏในบรรณานุกรมทุกท่าน ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นแหล่งข้อมูลที่มีคุณค่ายิ่งต่อการศึกษาและเติมเต็มความสมบูรณ์ในเนื้อหาได้อย่างสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

อาจารย์ ดร.พิชญาภา ยืนยาว

มีนาคม ๒๕๕๗

คำนำ
(พิมพ์ครั้งแรก)

ตำราเรื่อง “บริบทและแนวโน้มทางการศึกษา” เล่มนี้เรียบเรียงขึ้นเพื่อให้นักศึกษาใช้ประกอบการเรียนในรายวิชา ๑๔๑๕๗๐๒ บริบทและแนวโน้มทางการศึกษา ในหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา (หลักสูตรปรับปรุง ๒๕๔๘) เป็นหลัก และยังให้นักศึกษาสายวิชาชีพครูตามหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม รายวิชา ๑๑๑๒๑๐๑ พื้นฐานการศึกษา รายวิชา ๑๑๑๓๒๐๑ ความเป็นครูและการพัฒนาคุณธรรมของครู และ รายวิชา ๑๑๑๔๗๐๑ การบริหารและการจัดการสถานศึกษา โดยมีจุดมุ่งหมายให้มีความรู้ความเข้าใจในแนวคิด แนวคิดการจัดการศึกษาไทย กระบวนการทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและกระบวนทัศน์ใหม่ในการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา การประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทและแนวโน้มทางการศึกษาของไทยในอนาคต เนื้อหาแบ่งออกเป็น ๕ บท คือ บทที่ ๑ บริบทการศึกษาไทย บทที่ ๒ กระบวนทัศน์ใหม่ในการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา บทที่ ๓ การปฏิรูปการศึกษาไทย บทที่ ๔ บริบทและแนวโน้มทาง การศึกษาของท้องถิ่น และบทที่ ๕ แนวโน้มการจัดการศึกษาไทยในศตวรรษที่ ๒๑ โดยเริ่มใช้ประกอบการเรียนการสอนตั้งแต่ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๕๕ เป็นต้นไป

ตำราประกอบการสอนเล่มนี้ นอกจากจะให้ความรู้เรื่องพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการจัดการศึกษาของไทยสำหรับนักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิตและครุศาสตรมหาบัณฑิตแล้ว ยังมีประโยชน์ต่อนักศึกษาในหลักสูตรอื่น ตลอดจนผู้สนใจที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับปรัชญา แนวคิด ทฤษฎีทางการศึกษาและแนวโน้มการศึกษาไทย เพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับการเรียนในสาขาของตนเองได้อีกด้วย

ผู้เรียบเรียงมีความมั่นใจอย่างยิ่งว่าตำราประกอบการสอนฉบับนี้ จะสามารถช่วยให้นักศึกษาและผู้สนใจทุกท่านทราบบริบทการจัดการศึกษาของไทยในปัจจุบัน กระบวนการทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและกระบวนทัศน์ใหม่ในการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา รวมทั้งแนวโน้มการศึกษาไทยในศตวรรษที่ ๒๑ หากมีข้อผิดพลาดประการใดผู้เรียบเรียงข้อน้อมรับคำติชมเพื่อปรับปรุงในครั้งต่อไป ขอขอบพระคุณเจ้าของแหล่งอ้างอิงค้นคว้าที่ปรากฏในบรรณานุกรมทุกท่าน ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นแหล่งข้อมูลที่มีคุณค่ายิ่งต่อการศึกษาและเติมเต็มความสมบูรณ์ในเนื้อหาได้อย่างสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

อาจารย์ ดร.พิชญาภา ยืนยาว

มีนาคม ๒๕๕๕

สารบัญ

หน้า

คำนำ ..... **(๑)**
สารบัญ ..... **(๕)**
สารบัญภาพ ..... **(๗)**
สารบัญตาราง ..... **(๙)**

บทที่ ๑ บริบทการศึกษาไทย **๑**
บทนำ ๑
ปรัชญาการศึกษา ๓
พุทธปรัชญา ๑๓
การพัฒนาหลักสูตรไทย ๒๕
สรุป ๖๑
บทที่ ๒ กระบวนทัศน์ใหม่ในการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา **๖๕**
บทนำ ๖๕
สภาพการศึกษาไทยในปัจจุบัน ๖๖
ระบบการศึกษาไทย ๗๒
ปัจจัยที่มีผลต่อการศึกษาไทย ๗๖
การจัดการศึกษาไทยตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ ..... ๘๗
กระบวนทัศน์การศึกษาไทยในทศวรรษหน้า ๑๑๓
สรุป ๑๒๒
บทที่ ๓ การปฏิรูปการศึกษาไทย **๑๒๕**
บทนำ ๑๒๕
สาเหตุการปฏิรูปการศึกษา ๑๒๘
ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษา ๑๓๖
การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ ๑ ..... ๑๓๙

สารบัญ ต่อ)

หน้า

การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ ๒ ..... ๑๕๕

สรุป ๑๖๖

บทที่ ๔ บริบทและแนวโน้มทางการศึกษาท้องถิ่น ๑๗๗

บทนำ ๑๗๗

การศึกษาท้องถิ่นตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ๑๘๓

รูปแบบและกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ๑๙๐

การมีส่วนร่วมของชุมชน ๒๙๖

การจัดการศึกษาเพื่อชุมชน ๒๐๘

สรุป ๒๒๑

บทที่ ๕ แนวโน้มการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑ ..... ๒๒๕

บทนำ ๒๒๕

การบริหารการศึกษาสู่มาตรฐานสากล ๒๒๘

การพัฒนาสมรรถนะครูในศตวรรษที่ ๒๑ ..... ๒๓๙

การปฏิรูปเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ๒๕๕

สรุป ๒๖๑

บรรณานุกรม ๒๖๓

ประวัติผู้เขียน ๒๗๕

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
๑.๑	ลายสือไทย	๒๘
๑.๒	หนังสือจนดามณี	๓๔
๑.๓	หนังสือประถม ก กา	๓๔
๑.๔	โรงสกูล หรือ โรงเรียนหลวงแห่งแรกของเมืองไทย	๔๐
๑.๕	โรงเรียนวัดมหรรณพาราม โรงเรียนหลวงสำหรับราชฎรแห่งแรกของเมืองไทย	๔๓
๑.๖	โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย โรงเรียนสตรีแห่งแรกในประเทศสยาม	๔๓
๓.๑	งบประมาณกระทรวงศึกษาธิการ ในช่วงปี ๒๕๔๖-๒๕๕๔	๑๕๖
๓.๒	ผลการสอบ trends in international mathematics and science study(TIMSS)	๑๕๖
๓.๓	ผลการสอบ programme for international student assessment (PISA)	๑๕๗
๓.๔	ผลการสอบ O-NET นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖	๑๕๗

สารบัญตาราง

ตารางที่ **หน้า**

๑.๑ โครงสร้างหลักสูตรแกนกลางขั้นพื้นฐาน ในแต่ละระดับการศึกษา ๕๔

๑.๒ แนวทางและรูปแบบการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ใหม่ ๕๖

บทที่ ๑
ปรัชญาการศึกษากับบริบทการศึกษาไทย

บทนำ

การศึกษานับเป็นโครงสร้างพื้นฐานของทุกสังคม เพื่อพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ การศึกษาจึงเป็นสิ่งแรกที่พ่อแม่ ผู้ปกครองจะมอบให้กับบุตรหลานของตนเองได้ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า การศึกษามีความสำคัญต่อมนุษย์เป็นอย่างมาก เพราะการศึกษาคือชีวิต และชีวิตคือการศึกษา มนุษย์เริ่มเรียนรู้ตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิในครรภ์มารดา การศึกษาของมนุษย์จะเริ่มอย่างจริงจังก็ต่อเมื่อชีวิตได้เริ่มลืมตาดูโลก และจะต้องศึกษาอยู่ตลอดไปจนกว่าชีวิตจะดับสูญไป การศึกษาจึงมีความสำคัญต่อมนุษย์ สังคม ประเทศชาติ และต่อโลกเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้เพราะมนุษย์จึงต้องอาศัยกระบวนการทางการศึกษาสำหรับการพัฒนาตน และเมื่อสมาชิกของสังคมได้รับการพัฒนาอย่างมีคุณภาพแล้ว สังคมและประเทศชาติรวมทั้งโลกก็จะได้รับการพัฒนาต่อไปด้วย

พนม พงษ์ไพบูลย์ และคณะ (๒๕๔๖, หน้า ๑๒) ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษา คือการสร้างคนให้มีความรู้ ความสามารถมีทักษะพื้นฐานที่จำเป็นมีลักษณะนิสัยจิตใจที่ดีงาม มีความพร้อมที่จะต่อสู้เพื่อตนเองและสังคม มีความพร้อมที่จะ ประกอบการงานอาชีพได้ การศึกษาช่วยให้คนเจริญงอกงามทั้งทางปัญญา จิตใจ ร่างกาย และสังคมการศึกษาจึงเป็นความจำเป็นของชีวิตอีกประการหนึ่ง นอกเหนือจากความจำเป็น ด้านที่อยู่อาศัย อาหารเครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค การศึกษาจึงเป็นปัจจัยที่ ๕ ของชีวิต เป็นปัจจัยที่จะช่วยแก้ปัญหาทุก ๆ ด้านของชีวิตและเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดของชีวิตในโลกที่มีกระแสความเปลี่ยนแปลงทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่าง รวดเร็ว และส่งผลกระทบให้วิถีดำรงชีวิตต้องเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเช่นเดียวกันการศึกษายิ่งมีบทบาทและความจำเป็นมากขึ้นด้วย การศึกษาที่จะช่วยให้ทุกคนมีชีวิตที่ดี มีความสุข จะต้องมีลักษณะที่สำคัญดังนี้

๑) เป็นการศึกษาที่ให้ความรู้ และทักษะพื้นฐานที่จำเป็นอย่างเพียงพอ เช่น ความรู้และทักษะทางด้านภาษา การคิดคำนวณ ความเข้าใจหลักการทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี เป็นต้น สภาพปัจจุบัน มีความจำเป็นต้องสนับสนุนให้ทุกคนได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างน้อย ๑๒ ปี จึงจะเพียงพอกับความต้องการและความจำเป็นที่จะยกระดับ คุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

๒) การศึกษาทำให้คนเป็นคนฉลาด เป็นคนมีเหตุผล คิดเป็นแก้ปัญหาเป็น และรู้จักวิธีแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเอง และเพื่อการงานอาชีพ

๓) การศึกษาต้องสร้างนิสัยที่ดีงาม ให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนโดยเฉพาะนิสัยรักการเรียนรู้ และนิสัยอื่น ๆ เช่น ความเป็นคนซื่อสัตย์ ขยัน อดทน รับผิดชอบ เป็นต้น

๔) การศึกษาต้องสร้างความงอกงามทางร่างกาย มีสุขภาพพลามัยที่ดี รู้จักรักษาตนให้แข็งแรง ปลอดจากโรคภัยไข้เจ็บ และสารพิษ

๕) การศึกษาต้องทำให้ผู้เรียนไม่เป็นคนเห็นแก่ตัว เห็นความสำคัญของประโยชน์ส่วนรวมให้ความร่วมมือกับผู้อื่นในสังคม อยู่ร่วมกับผู้อื่น ช่วยเหลือผู้อื่น ช่วยสร้างสังคมที่สงบเป็นสุข รักษาสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน

๖) การศึกษาต้องทำให้คนมีทักษะการงานอาชีพที่เพียงพอกับการเข้าสู่การงานอาชีพ รู้จักการประกอบอาชีพและรู้จักพัฒนาการงานอาชีพ

ทั้ง ๖ ประการเป็นพื้นฐานทางการศึกษาที่จำเป็น ที่คนจะต้องได้รับรู้อย่างทั่วถึงทุกคน ถ้าทุกคนได้รับอย่างครบถ้วน เพียงพอก็จะทำให้เกิดทักษะลักษณะและนิสัยที่พึงประสงค์ได้ การศึกษาจึงไม่ใช่สิ่งจำเป็นเพียงสำหรับคนบางคน แต่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับคนทุกคนโดยเฉพาะผู้ที่ขาดความพร้อมในปัจจัยต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพ ยิ่งมีความจำเป็นมากที่สุด คนที่ขาดความพร้อมต้องการการศึกษามาก มักเป็นกลุ่มคนที่ไม่ได้รับการดูแล และได้รับบริการที่ยังไม่เพียงพอกับการเรียนรู้ที่เหมาะสม เพื่อดำรงชีวิตให้อยู่รอดปลอดภัยต่อสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ตรงข้ามกับผู้ที่มีความพร้อมพอจะช่วยตนเองได้ กลับได้รับบริการที่มีคุณภาพและปริมาณที่ดีกว่ามาก ดังจะเห็นได้จากสถานศึกษาในเมืองกับในชนบท ที่มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนในทุก ๆ ด้าน ซึ่งถ้าเป็นเช่นนี้การศึกษานอกจากจะไม่สามารถสร้างความพร้อมที่เพียงพอกับผู้ต้องการแล้ว ยังส่งเสริมให้ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนแตกต่างกันมากขึ้นด้วย เพื่อให้การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างชาติจึงมีความจำเป็นที่จะต้องปรับยุทธศาสตร์การศึกษาเสียใหม่ให้หันมาให้ความสำคัญกับคนยากจนคนเสียเปรียบ และคนด้อยโอกาสให้มากขึ้นทรัพยากรของรัฐต้องนำมาใช้จ่ายเพื่อปรับปรุงบริการการศึกษาสำหรับคนยากจนให้ดีขึ้นเป็นพิเศษ เพื่อให้เพียงพอกับการสร้างลักษณะนิสัยและความพร้อมที่จำเป็น ถ้าคนยากจน คนเสียเปรียบ คนด้อยโอกาสได้รับการศึกษาที่เหมาะสม และมีคุณภาพแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ในบ้านเมืองก็จะลดน้อยลงไปโดยปริยายและยังทำให้เขากลายเป็นกำลังสำคัญทางเศรษฐกิจของประเทศได้อย่างดีด้วย

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า มนุษย์เรารู้จักการศึกษา หรือการเล่าเรียนมานานแล้ว น่าจะพูดได้ว่ามีมาตั้งยุคสมัยหิน หรืออย่างช้า ก็ตั้งแต่ยุคแรกของยุคประวัติศาสตร์ เพียงแต่ว่าในเวลานั้นเป็นการเล่าเรียนประเภทถ่ายทอดความรู้ จากผู้ทรงความในเรื่องนั้น ๆ โดยตรง ระบบการศึกษาที่ถ่ายทอดความรู้ให้กันอย่างเป็นระบบ การศึกษาได้เริ่มขึ้นมาเป็นเวลายาวนาน การจะเข้าใจการศึกษาให้ถ่องแท้นั้น เราควรศึกษาตั้งแต่รากเหง้าของของการศึกษา นั่นก็คือ ปรัชญาการศึกษานั่นเอง

ปรัชญาการศึกษา

๑. ความหมายปรัชญาและปรัชญาการศึกษา

"ปรัชญา" นับเป็นที่รวมของศาสตร์ทั้งหลายเปรียบเสมือนมรดกของสังคมอันเกิดมาจากความอยากรู้ อยากเห็น ความสงสัย แปลกประหลาดใจ ทำให้เกิดความคิดและสร้างทฤษฎีปรัชญาต่าง ๆ ขึ้น ก่อนอื่นควรจะทราบและทำความเข้าใจถึงปรัชญาทั่วไปและปรัชญาการศึกษาก่อน

คำว่า "ปรัชญา" เป็นศัพท์บัญญัติของพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์มาจากรากศัพท์สันสกฤตว่า ชฺญา แปลว่า รู้ เข้าใจ เติมอุปสรรค ปฺร เป็น ปฺรชฺญา แปลว่า ความปราดเปรื่องหรือความรอบรู้ ซึ่งภาษาอังกฤษใช้ว่า "philosophy" มาจากรากศัพท์ภาษากรีกว่า "philosophia" จากคำว่า "philos" แปลว่า "loving of wisdom" "sophia" แปลว่า "wisdom" ฉะนั้นถ้าแปลโดยรูปศัพท์ก็หมายความว่าความรักในความรู้ (loving of wisdom) แต่ถ้าเราจะแปลความหมายในแง่อรรถ มีความหมายได้หลายนัย (อุดร รัตนภักดิ์, ๒๕๒๓, หน้า ๑) ดังนี้

ปรัชญา หมายถึง ความคิดที่เกี่ยวกับความจริงหรือสิ่งที่แท้จริงของมนุษย์และสากลจักรวาลอันเป็นการแสดงถึงวุฒิปัญญาของผู้แสดงความคิดนั้นออกมา

ปรัชญา หมายถึง แนวความคิด ความเชื่อที่เรามีเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และความคิดความเชื่อนี้แสดงออกมาในรูปของอุดมการณ์หรืออุดมคติ

ปรัชญา หมายถึง วิชาสาขาหนึ่งซึ่งว่าด้วยแนวความคิดที่เกี่ยวกับความจริงของโลกและชีวิต

กีรติ บุญเจือ (๒๕๒๓, หน้า ๓) ให้ความหมายของปรัชญาว่า ปรัชญาเป็นวิชาที่ว่าด้วยความ ปราดเปรื่องหรือความรอบรู้

วิจิตร ศรีสะอ้าน (๒๕๓๐, หน้า ๒๒๐) กล่าวว่า ปรัชญาเป็นวิชาที่ว่าด้วยความรักในความรู้และการแสวงหาความรู้ เมื่อแสวงหาแล้วก็จะพบความจริงที่เรียกว่าสัจธรรม

ดังนั้น สรุปได้ได้ว่า ปรัชญาเป็นวิชาที่เปิดโอกาสให้มนุษย์ได้ใช้ความคิด ใช้ปัญญาและเหตุผลแสดงหาความรู้ ช่วยให้มนุษย์รู้จักตนเองและมีหลักการในการดำรงชีวิตในสังคม

สำหรับความหมายของ "ปรัชญาการศึกษา" ได้มีนักวิชาการได้รวบรวมความหมายไว้ดังนี้

ภิญโญ สาธร (๒๕๒๑, หน้า ๘๑) ให้ความหมายของปรัชญาการศึกษา ว่าเป็นวิชาที่ว่าด้วยความรู้อันเกี่ยวกับการศึกษา ความรู้อันเกี่ยวกับการศึกษานั้น หมายถึง วัตถุประสงค์ของการศึกษาเนื้อหาวิชาที่ให้ศึกษาและวิธีการให้ศึกษา

วิจิตร ศรีสะอ้าน (๒๕๓๐, หน้า ๒๒๓) ให้ความหมายของปรัชญาการศึกษาไว้ว่า ปรัชญาการศึกษาเป็นหลักและทฤษฎีทางการศึกษา ซึ่งสามารถที่จะนำมาเป็นหลักหรือเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาระดับต่าง ๆ ได้

กองส่งเสริมวิทยฐานะครู กรมการฝึกหัดครู (๒๕๓๐, หน้า ๒๐) ให้ความหมายว่า ปรัชญาการศึกษาเป็นแนวคิด อุดมคติ หรืออุดมการณ์ทางการศึกษา ซึ่งได้กลั่นกรองมาแล้ว และจะเป็นแนวทางในการจักการศึกษา

กล่าวโดยสรุป ปรัชญาการศึกษา คือ การเชื่อมโยงความหมายของ “ปรัชญา” และ “การศึกษา” เข้าด้วยกัน หมายถึง แนวความคิดความเชื่อเกี่ยวกับการศึกษา เพื่อเป็นเครื่องนำทางหรือเป็นหลักยึดในการจัดการศึกษา นับตั้งแต่การกำหนดจุดมุ่งหมาย หลักสูตร การเรียนการสอน การกำหนดเป้าหมายทางการศึกษา

๒. สาขาปรัชญาการศึกษา

ปรัชญาการศึกษาเป็นปรัชญาประยุกต์ (applied philosophy) เพราะเป็นการนำเอาปรัชญาบริสุทธิ์ (pured philosophy) มาประยุกต์ใช้กับการศึกษา จึงเรียกว่า ปรัชญาการศึกษา โดยมุ่งให้มนุษย์เจริญงอกงามเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ดังนั้น ปรัชญาการศึกษา จึงเป็นสิ่งกำหนดทิศทางของการจัดการศึกษา หรือเป้าหมายของการศึกษาที่กำหนดคุณลักษณะผู้เรียนเป็น (วิทย์ วิศทเวทย์, ๒๕๕๕, หน้า ๑๖–๒๒) ประกอบด้วย

๒.๑) ปรัชญาสาขาสารนิยม หรือสารัตถนิยม (essentialism) เป็นชื่อของปรัชญาการศึกษาที่กำหนดขึ้นมาตามความเชื่อตามหลักปรัชญาของจิตนิยม (idealism) และสัจนิยม (Realism) ซึ่งเป็นปรัชญาทั่วไป ประกอบด้วย

๑) ปรัชญาสารนิยมหรือสารัตถนิยมตามแนวจิตนิยม มีความเชื่อว่า การศึกษาคือเครื่องมือในการสืบทอดมรดกทางสังคม ซึ่งก็คือวัฒนธรรมและอุดมการณ์ทั้งหลายอันเป็นแก่นสาระสำคัญ (essence) ของสังคมให้ดำรงอยู่ต่อ ๆ ไป ดังนั้น หลักสูตรการศึกษาจึงควรประกอบไปด้วย ความรู้ ทักษะ เจตคติ ค่านิยม และวัฒนธรรม อันเป็นแก่นสำคัญซึ่งสังคมนั้นเห็นว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงาม สมควรที่จะรักษาและสืบทอดให้อนุชนรุ่นต่อ ๆ ไป การจัดการเรียนการสอนจะเน้นบทบาทของครูในการถ่ายทอดความรู้และสาระต่าง ๆ รวมทั้งคุณธรรมและค่านิยมที่สังคมเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีงามแก่ผู้เรียน ซึ่งผู้เรียนอยู่ในฐานะผู้รับสืบทอดมรดกทางสังคม ก็จะต้องอยู่อย่างมีระเบียบวินัยและพยายามเรียนรู้สิ่งที่ครูถ่ายทอดให้อย่างตั้งใจ

๒) ปรัชญาสารนิยมหรือสารัตถนิยมตามแนวสัจนิยม เชื่อว่า การศึกษาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้และความจริงทางธรรมชาติเกี่ยวกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ ดังนั้น หลักสูตรการศึกษาจึงควรประกอบไปด้วย ความรู้ ความจริง และการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับ

กฎเกณฑ์และปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่าง ๆ การจัดการเรียนการสอนตามความเชื่อนี้จึงเน้นการให้ผู้เรียนแสวงหาข้อมูล ข้อเท็จจริง และการสรุปกฎเกณฑ์จากข้อมูลข้อเท็จจริงเหล่านั้น

จะเห็นได้ว่า ปรัชญาสารนิยมจะสนับสนุน the three R's (๓R's) คือ การอ่านออก (reading) เขียนได้ (writing) คิดเลขเป็น (arithmethic) ซึ่งความเชื่อตามปรัชญานี้ ผู้เรียนก็คือดวงจิตเล็ก ๆ และประกอบด้วยระบบประสาทสัมผัส ครูคือต้นแบบที่ดีที่มีความรู้จึงจำเป็นต้องทำหน้าที่อบรมสั่งสอนนักเรียนโดยการแสดงการสาธิต หรือเป็นนักสาธิตให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และเห็นอย่างจริงจัง

ในด้านการสอนนั้นมุ่งให้นักเรียนรับรู้และเข้าใจ ผู้สอนจะพยายามชี้แจงและให้เหตุผลมากมาย เพื่อให้ผู้เรียนคล้อยตามและยอมรับหลักการ ความคิด และค่านิยมที่ครูนำมาให้ การเรียนจึงไม่เป็นการสร้างสรรค์ความคิดใหม่ ๆ แต่เป็นการยอมรับสิ่งที่คนในสังคมเคยเชื่อและเคยปฏิบัติมาก่อน

รายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนนั้น ยึดหลักส่งเสริมให้นักเรียนได้เกิดความรู้ความเข้าใจในความรู้อันสูงสุดให้มากที่สุดเท่าที่นักเรียนแต่ละคนจะทำได้ วิธีที่ครูส่งเสริมมากคือ การรับรู้และการจำ การจัดนักเรียนเข้าชั้นจะยึดหลักการจัดแบบแยกตามลักษณะและระดับความสามารถที่ใกล้เคียงกันของผู้เรียน (homogeneous grouping) เพื่อมิให้ผู้ที่เรียนช้าถ่วงผู้ที่สามารถเรียนเร็ว ในการสอนจะคำนึงถึงมาตรฐานทางวิชาการมากกว่าคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ตารางสอนแบบ block schedule คือ ทุก ๆ คาบควรมีช่วงเวลาเท่ากันหมด และเพื่อให้การถ่ายทอดและการรับรู้ของนักเรียนบังเกิดผลสูงสุด จึงเน้นการบรรยาย หรือการพูดของครูมากเป็นพิเศษ

การประเมินผลจะเน้นเรื่องเนื้อหาสาระหรือความรู้มากที่สุด ในการปฏิบัติจริงจะออกมาในรูปของการทดสอบความสามารถในการจำมากกว่าการทดสอบความสามารถในการคิด การใช้เหตุผล หรือความเข้าใจในหลักการ ไม่มีการวัดพัฒนาการทางด้านทัศนคติในการบริการหรือปรับปรุงสังคม แต่เน้นพัฒนาการทางด้านสติปัญญา

ข้อสังเกตของปรัชญาการศึกษาสารนิยมหรือสารัตถนิยมมีดังนี้

๑) กระบวนการเรียนรู้ต้องผ่านจิต โดยญาณและแรงบันดาลใจ

๒) จิตของผู้เรียนพัฒนาขึ้นมากเท่าใดก็มีโอกาสที่จะเป็นจิตที่สมบูรณ์มากขึ้นเท่านั้น

๓) สาระสำคัญของความรู้ คือ วิชาที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ และความรู้ปัจจุบัน ซึ่งเน้นปริมาณความรู้เป็นสำคัญ

๔) การเรียนการสอนมุ่งที่จะฝึก (the three R's) การอ่าน เขียน คิดเลข

๕) เป็นแนวความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาทั่งโลก ตั้งแต่สมัยก่อนจนถึงปัจจุบัน

ข้อวิพากษ์วิจารณ์ของปรัชญาการศึกษาสารนิยม หรือสารัตถนิยม

การเรียนการสอนเน้นเนื้อหาวิชา การเชื่อฟังครู ทำให้ผู้เรียนขาดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ขาดความเป็นตัวของตัวเองซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในการปกครองระบบประชาธิปไตย การสอนเน้นความจำทำให้นักเรียนไม่มีความคิดก้าวหน้า มีแต่ความรู้ในทางทฤษฎีที่นำไปปฏิบัติได้ยาก การยึดถือมรดกวัฒนธรรมเกินไปทำให้ผู้เรียนขาดอิสรภาพและความมีเหตุผล และการกำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษาไว้แน่นอนตายตัวย่อมขัดกับหลักการวิจัยที่ว่าความรู้และวิทยาการต่าง ๆ จะเพิ่มขึ้นเป็น ๒ เท่า ใน ๘–๑๐ ปี

๒.๒) ปรัชญาสาขาพิพัฒนาการนิยม หรือพิพัฒนนิยม หรือวิวัฒนาการนิยม (progressivism) เป็นปรัชญาการศึกษาที่ยึดหลักการของปรัชญาสากลสาขาปฏิบัติการนิยม โดยมีความเชื่อว่า นักเรียนเป็นบุคคลที่มีทักษะพร้อมที่ปฏิบัติงานได้ ครูนั้นเป็นผู้นำทางในด้านการทดลองและวิจัย หลักสูตรเป็นเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับประสบการณ์ต่าง ๆ ของสังคม เช่น ปัญหาของสังคม รวมทั้งแนวทางที่จะแก้ปัญหานั้น ๆ ปรัชญาปฏิบัติการนิยมให้ความสนใจอย่างมากต่อการ “ปฏิบัติ” หรือ “การลงมือกระทำ” ซึ่งหลายคนอาจเข้าใจผิดว่า นักปรัชญากลุ่มนี้ไม่สนใจหรือไม่เห็นความสำคัญของ “การคิด” สนใจแต่การกระทำเป็นหลัก แต่แท้ที่จริงแล้ว ความหมายของปรัชญานี้ก็คือ “การนำความคิดให้ไปสู่การกระทำ” เพราะเห็นว่าลำพังแต่เพียงการคิดไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต ซึ่งการดำรงชีวิตที่ดีต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการคิดที่ดี และการกระทำที่เหมาะสม พิพัฒนาการนิยมเกิดจากทัศนะทางการศึกษาของ รุสโซ (Jean Jacques Rouseau) ชาวอเมริกาเชื่อว่า การศึกษาจะช่วยพัฒนาเด็กไปในทางที่ดี ต่อมามีนักการศึกษาชาวสวีเดนชื่อ เพสตาโลสซี (Johann Heinrich Pestalozzi) มีแนวคิดว่าการพัฒนาหมายถึงการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นการจะยึดอะไรเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นทางด้านความรู้ หรือความเชื่อย่อมเป็นการถ่วงพัฒนาการ หรือการเปลี่ยนแปลงของเด็ก เพสตาโลสซี่จึงเป็นอีกบุคคลหนึ่งที่เน้นพัฒนาการของผู้เรียน แต่ความคิดของนักการศึกษาทั้งสองมาแพร่หลายเมื่อ จอนห์น ดิวอี้ (John Dewey) ได้ทำการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม คือ แทนที่จะเน้นการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นเลิศทางสติปัญญาของผู้เรียน ดิวอี้ หันมาเน้นใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตัวผู้เรียนแทน โดยเน้นว่าผู้เรียนควรเข้าใจและตระหนักในตนเอง (self–realization) ในการที่คนเราจะไปได้นั้น จำต้องรู้เสียก่อนว่าตนเองมีความสนใจอะไรหรือตนเองมีปัญหาอะไร ความสนใจและปัญหานี้เองที่ใช้เป็นหลักยึดในการจัดการศึกษา ซึ่งการที่เด็กจะพัฒนาได้นั้นต้องเกิดจากการพยายามแก้ปัญหา และสนองความสนใจของตนเอง ลักษณะดังกล่าว

ทำให้เกิดวิธีการในการพัฒนาหลักสูตร และการสอนแบบเน้นเด็กเป็นศูนย์กลาง ดิวอี้ เชื่อว่าในกระบวนการที่เด็กพยายามแก้ปัญหาหรือสนองความสนใจของตนเองนั้น เด็กจะต้องลงมือกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งและในกระบวนการนี้เอง การเรียนรู้จะเกิดขึ้น หลักการนี้ทำให้เกิดวิธีการเรียนแบบแก้ปัญหา (problem solving) หรือ เรียนด้วยการปฏิบัติ (learning by doing) ซึ่งเขาได้ทดลองให้เด็กเรียนรู้จากการกระทำในบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เด็กได้รับอิสระในการริเริ่มความคิดและลงมือทำตามที่คิด ซึ่งเป็นแนวคิดที่ก่อให้เกิด การเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวางในการจัดการเรียนการสอน และจากหลักการที่ว่า การพัฒนาคือ การเปลี่ยนแปลง คนเราจะหยุดพัฒนาไม่ได้ ดังนั้นการเรียนรู้ของคนเราจึงมิได้หยุดอยู่แต่ในโรงเรียนเท่านั้น แต่จะดำเนินไปตลอดชีวิตของผู้เรียน ทำให้เกิดความเชื่อว่า การศึกษาคือชีวิต (education is life)

นอกจากความมุ่งหมายของการศึกษาที่จะพัฒนาตัวผู้เรียนตามที่กล่าวมาแล้ว ปรัชญานี้ยังนำเรื่องของสังคมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย โดยการเตรียมผู้เรียนให้มีความสามารถในการดำรงชีวิตในสังคมประชาธิปไตย จริยธรรม ศาสนา และศิลปะอีกด้วย แต่การเน้นทางด้านสังคมของปรัชญานี้ไม่ค่อยหนักแน่นและชัดเจนเหมือนกับปรัชญาอื่น ๆ ที่จะกล่าวถึงต่อไป

การพัฒนาหลักสูตรตามแนวปรัชญานี้ จะเริ่มด้วยคำถามที่ว่า “ผู้เรียนต้องการเรียนอะไร” จากนั้นครูผู้สอนจึงจัดแนวทางในการเลือกเนื้อหาวิชา และประสบการณ์ที่เหมาะสมมาให้เน้นการปลูกฝังการฝึกฝนอบรมในเรื่องดังกล่าวโดยการให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ (experience) เนื้อหาวิชาเหล่านี้จะเกี่ยวกับตัวผู้เรียน และเกี่ยวกับสภาพและปัญหาในสังคมด้วย

ในการสอนครูจะไม่เน้นการถ่ายทอดวิชาความรู้แต่เพียงประการเดียว แต่จะคอยเป็นผู้ดูแลและให้ความช่วยเหลือเด็กในการสำรวจปัญหา ความต้องการ และความสนใจของตนเอง คอยแนะนำช่วยเด็กในการแก้ปัญหา แนะนำแหล่งต่าง ๆ ที่เด็กจะไปค้นหาความรู้ที่ต้องการจะเน้นให้เด็กมีโอกาสปฏิบัติ ส่วนการการประเมินผลจะนำพัฒนาการของเด็กในด้านต่าง ๆ เข้ามาร่วมประมวลด้วย โดยไม่เน้นการวัด ความเป็นเลิศทางสมองและวิชาการเหมือนปรัชญาเช่นที่แล้วมา

การศึกษาฝ่ายพิพัฒนาการนิยมจะจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ที่เน้นวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาจัดการเนื้อหาวิชาแบบเก่า วิธีการในการจัดหลักสูตรเช่นนี้เรียกว่า “ยึดประสบการณ์เป็นศูนย์กลาง” หรือ “ยึดนักเรียนเป็นศูนย์กลาง” ผิดกับพวกสารนิยมและสัจวิทยานิยม ที่จัดหลักสูตรโดยถือ “วิชาเป็นศูนย์กลาง”

กระบวนการเรียนการสอนยึดหลักความสนใจของผู้เรียนที่จะแก้ปัญหาสังคมต่าง ๆ เป็นประการสำคัญ ด้วยเหตุนี้การเรียนการสอน จึงส่งเสริมการฝึกหัดทำโครงการต่าง ๆ เพื่อฝึกแก้ปัญหาโดยอาศัย การอภิปรายซักถาม และการถกปัญหาร่วมกันซึ่งเป็นลักษณะของการจัดการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความสามารถที่จะพิจารณาตัดสินใจ โดยอาศัยประสบการณ์และผลที่เกิด

จากการทำงานเป็นกลุ่ม ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายให้ผู้เรียนมีความสามารถที่จะควบคุมการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงตนเองให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

ข้อสังเกตปรัชญาการศึกษาสาขาพิพัฒนาการนิยม มีดังนี้

๑) ประสบการณ์ของมนุษย์เป็นพื้นฐานของความรู้

๒) สภาพการณ์ของทุกสิ่งในโลกนี้กำลังเปลี่ยนแปลง

๓) กระบวนการเรียนรู้ทางวิทยาศาสตร์จะทำให้เด็กรู้ว่าจะคิดอย่างไร

๔) กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเน้นการคิดอย่างไร มากกว่าคิดอะไร

๕) โรงเรียนเป็นสถาบันทางสังคม และเป็นสถาบันต้นแบบของประชาธิปไตย

๖) เสรีภาพภายใต้กฎเกณฑ์เป็นพื้นฐานของประชาธิปไตย

๗) กระบวนการศึกษาเน้นกระบวนการกลุ่ม และมาตรฐานของกลุ่ม

ข้อวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม

นักการศึกษาหลายคนกล่าวว่าปรัชญาสาขานี้ทำให้เด็กมีความรู้ไม่เป็นชิ้นเป็นอัน ขาดระเบียบวินัย ขาดความรับผิดชอบต่อสังคม และทำให้เด็กขาดทัศนคติที่จะอนุรักษ์สถาบันใด ๆ ของสังคมไว้ต่อไป ทำให้การศึกษาด้อยในคุณภาพ โดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านสติปัญญา การสอนที่เน้นความต้องการและความสนใจของเด็กนั้น เด็กส่วนมากยังขาดวุฒิภาวะพอที่จะรู้ความสนใจของตนเอง ธรรมชาติของเด็กชอบเล่นมากกว่าชอบเรียน การจัดหลักสูตรให้สนองความต้องการและความสนใจของผู้เรียนทั้งหมดเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก ความสนใจและความต้องการบางอย่างของผู้เรียนอาจจะไม่มีประโยชน์ในชีวิต การเรียนการสอนที่เน้นการปรับตัวของนักเรียนให้เข้ากับสังคมและสิ่งแวดล้อมอาจทำให้สูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง

๒.๓) ปรัชญาสาขาสัจวิทยานิยม หรือสัจนิยมวิทยา หรือนิรันตรนิยม หรือนิรันดรนิยม (perenialism) แนวความคิดหลักทางการศึกษาของสัจวิทยานิยม ได้แก่ ความเชื่อที่ว่า หลักการของความรู้ จะต้องมีลักษณะจีรังยั่งยืนอย่างแท้จริง คงที่ ไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งเราควรอนุรักษ์และถ่ายทอดให้ใช้ได้ในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งย้ำว่า พลังแห่งเหตุผลของมนุษย์ผนวกกับแรงศรัทธา คือ เครื่องมือทางความรู้

สัจวิทยานิยม เป็นปรัชญาการศึกษาที่ยึดแนวความเชื่อตามหลักปรัชญาสากลสาขาเทวนิยม โดยมีความเชื่อว่า นักเรียน คือ ดวงวิญญาณที่มีเหตุผล ครูคือดวงวิญญาณที่มีลักษณะของการเป็นผู้นำ และนักวิชาการ สำหรับหลักสูตรนั้นก็เป็นเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับดวงวิญญาณและสติปัญญา เช่น หลักการของศาสนา กฎเกณฑ์ หลักการต่าง ๆ ของภาษา คณิตศาสตร์ เป็นต้น

ปรัชญาสัจวิทยานิยมเชื่อว่าคนมีธรรมชาติเหมือนทุกคน ดังนั้นการศึกษาจึงควรเป็นแบบเดียวกันสำหรับทุกคน และเนื่องจากมนุษย์มีคุณสมบัติที่แตกต่างจากสัตว์อื่น ๆ คือเป็นผู้สามารถใช้เหตุผล ดังนั้นการศึกษาจึงควรเน้นการพัฒนาความมีเหตุผล และการใช้เหตุผล มนุษย์จำเป็นต้องใช้เหตุผลในการดำรงชีวิตและควบคุมกำกับตนเอง มิใช่นึกจะทำอะไรก็ทำได้ตามใจชอบ การศึกษาเป็นการเตรียมตัวเพื่อชีวิต เป็นสิ่งที่ช่วยให้มนุษย์ปรับตัวให้เข้ากับความจริงแท้แน่นอน ถาวร ไม่เปลี่ยนแปลง มิใช่เป็นการปรับตัวให้เข้ากับโลกแห่งวัตถุ ซึ่งไม่ใช่ความจริงแท้ ดังนั้นเด็ก ๆ ควรได้รับการสอนวิชาพื้นฐานต่าง ๆ ที่สามารถช่วยให้เขาได้รู้จักและเรียนรู้ความเป็นจริงที่เป็นสัจธรรม ไม่เปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านกายภาพ และจิตใจ และวิชาหรือเนื้อหาสาระที่เป็นความจริงแท้ แน่นอน ไม่เปลี่ยนแปลง ที่เด็กควรจะได้ศึกษาเล่าเรียนคือ “great books” ซึ่งประกอบด้วย ศาสนา วรรณคดี ปรัชญา ประวัติศาสตร์ ตรรกศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษาและดนตรี

การจัดการเรียนการสอนตามปรัชญานี้ จะมุ่งเน้นการสอนให้ผู้เรียนจดจำ ใช้เหตุผลและตั้งใจกระทำสิ่งต่าง ๆ โดยผู้สอนใช้การบรรยาย ซักถามเป็นหลัก รวมทั้งเป็นผู้ควบคุม ดูแล ให้ผู้เรียนอยู่ในระเบียบวินัย ส่วนการปล่อยให้ผู้เรียนมีอิสระจนเกินไปในการเรียนตามใจชอบนั้น แต่เป็นการขัดขวางโอกาสที่ผู้เรียนจะได้พัฒนาความสามารถที่แท้จริงของเขา การค้นพบตัวเองต้องอาศัยระเบียบวินัยในตนเอง ซึ่งไม่ใช่มีโดยไม่ต้องอาศัยวินัยจากภายนอก ความสนใจในสิ่งที่เป็นความจริงแท้นั้นมีอยู่ในตัวคนทุกคน แต่มันจะไม่สามารถแสดงออกมาได้โดยง่าย ต้องอาศัยการศึกษาที่ช่วยฝึกฝนและดึงความสามารถเหล่านี้ออกมา

ในด้านการเรียนการสอนนั้น จุดเน้นอยู่ที่กิจกรรมซึ่งจัดเพื่อการฝึกและควบคุมจิต เนื้อหาสาระที่มาจากธรรมชาติในรูปของสาขาวิชาการและความสามารถทางจิต เช่น เนื้อหาของคณิตศาสตร์ ภาษา ตรรกวิทยา วรรณกรรมชิ้นเอก และลัทธิคำสอน จะต้องนำมาศึกษาและเรียนรู้ ไม่ว่ามันจะถูกนำไปใช้โดยตรงตามลักษณะวิชานั้น ๆ หรือไม่ ประเด็นที่สำคัญก็คือว่า การศึกษาวิชาเหล่านั้นฝึกจิต เชื่อกันว่าผู้เรียนเป็นบุคคลที่มีเหตุผลและมีพลังจิต วิธีการสอนจึงได้แก่ การฝึกฝนทางปัญญา เช่น การอ่าน การเขียน การฝึกทักษะ การท่องจำ และการคำนวณ พวกสัจวิทยานิยมถือว่าการเรียนรู้เกี่ยวกับการหาเหตุผลก็มีความสำคัญมาด้วยเช่นกัน และการจะได้สิ่งเหล่านี้มา จำเป็นจะต้องมีการฝึกฝนสติปัญญาเพิ่มเติม โดยการเรียนรู้ไวยากรณ์ ตรรกวิทยา และวาทศิลป์ ซึ่งนักการศึกษาได้ยืนยันความเชื่อเกี่ยวกับการสอนโดยเฉพาะในระดับประถมศึกษาว่าเราไม่สามารถทำอะไรให้แก่เด็กได้ดีไปกว่าการเก็บความจำในสิ่งที่ควรแก่การจำ เขาจะรู้สึกยินดีและพอใจเมื่อเขาเติบโตเป็นผู้ใหญ่ นับถือลักษณะของการศึกษาที่ยึดหลักการฝึกอบรมให้เป็นบุคคลที่ดีมีเหตุผล ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายที่จะให้ผู้เรียนสามารถค้นพบชีวิตที่มีความสุขและมีเหตุผลตามหลักของศาสนาเป็นประการสำคัญ

ข้อสังเกตเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาสาขาสัจวิทยานิยมมีดังนี้

๑) มีแนวความคิดและความเชื่อใกล้เคียงกับสาขาสารนิยม

๒) ถึงแม้จะมีแนวคิดใกล้เคียงกับพวกสารนิยม แต่ก็ยึดหลักความศรัทธาเป็นหลักการเบื้องต้นของความมีเหตุผลของมนุษย์ และเป็นที่มาของความรู้ต่าง ๆ

๓) จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษามุ่งที่จะเตรียมเด็กให้เป็นผู้ใหญ่ที่ดีในอนาคต

๔) การอ่าน การเขียน คิดเลขจึงมีความสำคัญในระดับประถมศึกษา

๕) การศึกษาระดับมัธยมนั้น เหมาะสมกับพวกที่มั่งมีหรือมีฐานะดีเป็นสำคัญ

๖) แนวความเชื่อของปรัชญาการศึกษา ทั้งสารนิยมและสัจนิยมวิทยานั้น มีผู้ให้ความคิดว่า

๖.๑) ไม่เหมาะสมกับความต้องการของเด็ก

๖.๒) ไม่เหมาะสมกับสังคมยุคใหม่

๖.๓) ไม่ส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย

๖.๔) ทำให้เกิดการแบ่งชนชั้น

๖.๕) กระบวนการเรียนรู้อาศัยการขู่บังคับเป็นหลัก

ข้อวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาสัจวิทยานิยม มีดังนี้

การที่ถือว่านักเรียนทุกคนเหมือนกันเป็นการขัดกับหลักจิตวิทยาในเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคล การเรียนที่ยึดครูเป็นศูนย์กลางจะทำให้ผู้เรียนขาดความคิดริเริ่ม ขาดลักษณะผู้นำ เป็นการฝึกนักเรียนให้เป็นผู้ตาม นักเรียนน่าจะได้เรียนตามความสามารถและความถนัดของตน ไม่ใช่บังคับให้ทุกคนเรียนเหมือนกันหมด การวัดผลที่เน้นความจำจะนำความรู้ไปใช้ได้น้อย

๒.๔) ปรัชญาสาขาปฏิรูปนิยม (reconstructionism) ปรัชญาสาขานี้มีความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับผู้เรียน ครู หลักสูตร กระบวนการเรียน การสอนตลอดทั้งลักษณะของการจัดการศึกษาเหมือนกับปรัชญาการศึกษาสาขาพิพัฒนาการนิยม เว้นแต่ในเป้าหมายของสังคมเท่านั้นที่แตกต่างกัน

นักพิพัฒนาการนิยมหลายท่านมีความเห็นว่า แนวความคิดของพิพัฒนาการนิยม มีลักษณะ “เป็นกลาง” มากเกินไป จึงไม่สามารถนำไปใช้ในการปฏิรูปการศึกษาในส่วนที่จำเป็นได้ พวกที่ต้องการแสวงหาอุดมการณ์ที่จะสามารถแก้ไขปัญหาสังคมได้ตรงกว่านี้ และสร้างสังคมที่ดีขึ้นมาใหม่ จึงถูกจำแนกแยกออกมาจากพิพัฒนาการนิยม เป็นแนวความคิดขึ้นมาใหม่อีกแนวความคิดหนึ่งเรียกว่า “ปฏิรูปนิยม”

พวกปฏิรูปนิยมมองโรงเรียนว่า เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างระเบียบทางสังคมขึ้นมาใหม่ การจัดหลักสูตรตามแนวของปฏิรูปนิยม จึงเน้นเนื้อหาสาระและวิธีการที่จะเปิดโอกาสให้

ผู้เรียนได้เรียนรู้ถึงความรับผิดชอบที่จะปฏิรูป และสร้างสังคมใหม่ที่ดีกว่าขึ้นมา ทั้งในระดับชุมชน ประเทศ และระดับโลกในที่สุด

ความมุ่งหมายของหลักสูตรจะเน้นการพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถและทัศนคติที่จะออกไปปฏิรูปสังคมให้ดีขึ้น เนื้อหาวิชาและประสบการณ์ที่เลือกมาบรรจุในหลักสูตรจะเกี่ยวกับสภาพและปัญหาของสังคมเป็นส่วนใหญ่ เนื้อหาวิชาเหล่านี้จะเน้นหนักในหมวดสังคมศึกษา เพราะปรัชญานี้เชื่อว่า การปฏิรูปสังคม หรือการพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น โดยกระบวนการช่วยกันแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม การจัดระเบียบของสังคม การอยู่ร่วมกันของคนในสังคม และการส่งเสริมประชาธิปไตย เป็นหน้าที่ของสมาชิกในสังคม และการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมได้

การสอนจะมุ่งเน้นกระบวนการประชาธิปไตยเพื่อการเป็นสมาชิกที่ดีในสังคม การพัฒนาผู้เรียนให้ตระหนักในบทบาทหน้าที่ของตนที่มีต่อสังคมและการปฏิรูปให้สังคมดีขึ้น และจะไม่เน้นการถ่ายทอดวิชาความรู้โดยการบรรยายของครูมากเหมือนหลักสูตรในปรัชญาสารนิยม แต่มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนสำรวจความสนใจ ความต้องการของตนเองและสนองความสนใจด้วยการค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง เน้นการอภิปราย และแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวกับปัญหาของสังคม พร้อมทั้งหาข้อเสนอแนะและแนวทางในการปฏิรูปด้วย

การจัดตารางสอนไม่ออกมาในรูปของการแบ่งเวลาเรียนออกเป็นช่วง ๆ เท่า ๆ กัน ทุกคาบดังที่กระทำกันอยู่ทั่ว ๆ ไป ในแบบตารางสอนตายตัว (block schedule) แต่จะออกมาในรูปของตารางสอนแบบยืดหยุ่น (flexible schedule) บางคาบเป็นช่วงเวลาสั้น ๆ สำหรับการบรรยายนำของครู บางคาบเป็นช่วงเวลาสำหรับการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง และที่สำคัญที่สุดจะมีคาบที่มีช่วงเวลายาวสำหรับการอภิปราย

การประเมินผลนอกจากจะวัดผลการเรียนทางด้านวิชาความรู้แล้วยังวัดผลทางด้านพัฒนาการของผู้เรียนและทัศนคติเกี่ยวกับสังคมอีกด้วย

ข้อวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม

ปรัชญาการศึกษาสาขาปฏิรูปนิยมตามแนวความคิดของบราเมลด์เป็นแนวความคิดที่น่าตื่นเต้น เป็นปรัชญาที่เน้นให้ใช้ชีวิตทางพฤติกรรมศาสตร์ในการปฏิรูปสังคม ปัญหาอยู่ที่ว่า ค่านิยมที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับคืออะไร และสถาบันทางสังคมที่จะช่วยให้มนุษย์รู้จักตนเองควรมีลักษณะอย่างไร ซึ่งทั้ง ๒ อย่างนี้ นักวิทยาศาสตร์และนักจิตวิทยาต่างก็ให้ทัศนะต่าง ๆ กัน และเป็นปัญหาที่ยังไม่มีข้อยุติ ถือเป็นการจัดการศึกษาที่เป็นอุดมคติมากกว่าความจริง การจัดการศึกษาเพื่อเน้นอนาคตเป็นเรื่องที่ต้องใช้จินตนาการ การจัดหลักสูตรคงมีปัญหาหลายด้าน การจะใช้การศึกษาเป็น

เครื่องมือในการปฏิรูปสังคมจึงเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ เพราะการปฏิรูปสังคมต้องอาศัยปัจจัยอื่นมากมาย นอกเหนือการศึกษา

๒.๕) ปรัชญาสาขาอัตถิภาวนิยม หรืออัตนิยม หรือสวภาพนิยม (existentialism) ปรัชญานี้ให้ความสนใจที่ตัวบุคคล หรือความเป็นอยู่ มีอยู่ของมนุษย์ ซึ่งมักถูกละเลย ซึ่งพวกเขามีความคิดเห็นว่าสภาวะโลกปัจจุบันนี้มีสรรพสิ่งทางเลือกมากมายเกินความสามารถที่มนุษย์เราจะเรียนรู้ จะศึกษา และจะมีประสบการณ์ได้ทั่วถึง ฉะนั้นมนุษย์เราควรจะมีสิทธิ์หรือโอกาสที่จะเลือกสรรพสิ่งต่าง ๆ ด้วยตัวของตัวเองมากกว่าที่จะให้ใครมาป้อนหรือมอบให้ จากแนวความคิดดังกล่าว พวกอัตถิภาวนิยมจึงมีความเชื่อว่า เป้าหมายของสังคมนั้นต้องมีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาให้คนเรามีอิสรภาพ และมีความรับผิดชอบ และสิ่งนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเราพยายามเปิดโอกาสหรือยอมให้ผู้เรียนมีสิทธิเสรีภาพที่จะเป็นผู้เลือกเอง ครูเป็นเพียงผู้กระตุ้นและปรัชญานี้มีความเชื่อว่าธรรมชาติของคนก็ดี สภาพแวดล้อมทางสังคมก็ดีเป็นสิ่งที่ไม่ตายตัว คนแต่ละคนสามารถกำหนดชีวิตของตนเองได้ เพราะมีอิสระในการเลือกทุกสิ่งทุกอย่างไม่อยู่คงที่แต่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เพราะเชื่อว่าความจริง (truth) เป็นเรื่องนามธรรมที่ไม่มีคำตอบสำเร็จรูปให้ สาระความจริงก็คือ ความมีอยู่เป็นอยู่ของมนุษย์ (existence) ซึ่งมนุษย์แต่ละคนจะต้องกำหนดหรือแสวงหาสาระสำคัญ (essence) ด้วยตนเอง โดยการเผชิญกับสถานการณ์ที่เรียกว่า “existential situation” ซึ่งบุคคลแต่ละคนมีเสรีภาพที่จะเลือกและตัดสินใจด้วยตนเอง

ปรัชญานี้มีรากฐานมาจากสภาวะวุ่นวายในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องสงครามและความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เรื่องของอนาคตไม่อยู่ในความสนใจของนักปรัชญาสาขานี้ เพราะตามสภาพแวดล้อมในสังคม อนาคตเป็นสิ่งที่ไม่มีใครสามารถจะคาดการณ์ได้ เป็นอนาคตที่ไม่แจ่มใสนัก ไม่ชวนให้คิดถึง พวกที่เชื่อในปรัชญานี้จึงหันมาเน้นการอยู่เพื่อปัจจุบัน คนเราจะอยู่ในสังคมเช่นนี้ได้จะต้องสามารถปรับตัวให้อยู่ได้อย่างมีความสุข สามารถเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ได้ กล้าตัดสินใจเลือกที่จะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดและยอมรับผิดชอบในสิ่งที่ตนทำ ปรัชญานี้เน้นความสำคัญของบุคคลแต่ละคน และเน้นการดำรงชีวิตอยู่ในปัจจุบัน

การจัดการศึกษาตามปรัชญานี้จึงให้ความสำคัญกับการให้เสรีภาพแก่ผู้เรียนในการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเป็นตัวของตัวเองมากที่สุด และสนับสนุนส่งเสริมผู้เรียนในการค้นหาความหมายและสาระสำคัญของชีวิตของเขาเอง ผู้เรียนมีเสรีภาพในการเลือกสิ่งที่เรียนตามที่ตนต้องการ มีเสรีภาพในการเลือกตัดสินใจเมื่อเผชิญกับปัญหาและสถานการณ์ต่าง ๆ และรับผิดชอบในการตัดสินใจหรือการกระทำของตน

กระบวนการเรียนการสอนยึดหลักให้ผู้เรียนได้มีโอกาสรู้จักตนเอง ช่วยให้เด็กมีความเข้าใจตนเองและเป็นตัวของตัวเอง เช่น ศิลปะ ปรัชญา การเขียน การอ่าน การละคร โดยมีครู

กระตุ้นให้แต่ละบุคคลได้ใช้คำถามนำไปสู่เป้าหมายที่ตนเองต้องการ ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาที่เน้นให้ผู้เรียนมีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตน มุ่งพัฒนาเด็กเป็นรายบุคคล

ข้อสังเกตเกี่ยวกับปรัชญาสาขาอัตถิภาวนิยม มีดังนี้

๑) เน้นเอกัตบุคคลเป็นสำคัญ

๒) คำนึงถึงความแตกต่างส่วนบุคคล จึงทำให้แนวคิดที่จะส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความรู้สึกว่าตนเองประสบความสำเร็จ เช่นระบบในโรงเรียนซัมเมอร์ฮิลล์ โรงเรียนไม่มีการแบ่งชั้น (non–grade) โรงเรียนไม่มีผนัง (school without wall)

๓) ปรัชญานี้มุ่งส่งเสริม ๔ ประการ คือ การพัฒนาตนเอง อิสรภาพ การเลือกและความรับผิดชอบ

สรุป “ปรัชญา” คือแนวคิด ส่วนการศึกษาเป็นการนำแนวคิดนั้นไปปฏิบัติให้ บังเกิดผลซึ่งความเชื่อ แนวคิด ของคนนั้นแตกต่างกันไปความเชื่อดังกล่าวเรียกว่า “อุดมการณ์” ความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นครู ก็เรียกว่า อุดมการณ์ในความเป็นครู ซึ่งอุดมการณ์นี้เองมีอิทธิพลต่อการกระทำของบุคคล ยึดมั่นถือมั่นเพราะอุดมการณ์เสมือนหนึ่งแนวทางยึดหรือเข็มทิศ กำหนดการกระทำของคนบุคคลให้เป็นไปตามนั้น ๆ ทำนองเดียวกัน การให้การศึกษาแก่พลเมืองของชาติจะดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษาอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับความเชื่อ เช่นความเชื่อเกี่ยวกับการจัดการศึกษา แทนที่จะเรียก อุดมการณ์ กลับเรียก ปรัชญาทางการศึกษา เมื่อการพัฒนาการศึกษาไทยได้ลองผิดลองถูกมาเป็นเวลานานแล้ว ขากการใช้ปรัชญาการศึกษาเป็นแนวทางในการพัฒนาการศึกษาไทยให้ก้าวหน้าทัดเทียมกับอารยะประเทศนั้น เราจำเป็นต้องรู้จักตนเองให้ดีเสียก่อน ดังนั้น เราควรเรียนรู้บริบทของการศึกษาไทยทั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อนำข้อผิดพลาดและบทเรียนที่ได้พัฒนาการศึกษาไทยในอนาคตให้มีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น

นอกจากนี้ในประเทศไทยซึ่งได้ชื่อว่าป็น “เมืองพุทธ” เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และทรงมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระศาสนูปถัมภก เช่นนี้แล้ว จึงปฏิเสธไม่ได้ว่าประเทศไทยจำต้องมี “พุทธปรัชญา” เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ดังนั้น เราควรจะต้องเรียนรู้เกี่ยวกับพุทธปรัชญาด้วยเช่นกัน

พุทธปรัชญา

พุทธปรัชญาการศึกษา มาจากคำว่า buddhishic philosophy of education ซึ่งได้แนวคิดมาจากพระพุทธศาสนา (buddhism) จากพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธจ้า และปรัชญาการศึกษาอื่น ๆ การศึกษาในพุทธปรัชญา คือ การศึกษาเพื่อให้เข้าใจความจริง เข้าใจความหมายของชีวิต ทั้งดำรงชีวิตให้สอดคล้องสัมพันธ์กับความจริง โดยได้นำหลักเหตุและผลไปวิเคราะห์และอธิบาย

ความจริงและความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายในโลก ได้ชี้แนะให้ทราบว่าอะไรคือความเป็นเลิศ หรือความดีที่พึงปรารถนาในชีวิต และจะศึกษาปฏิบัติให้เป็นผลได้อย่างไร

อิทธิพลของพุทธศาสนาต่อการศึกษาในประเทศไทย จากประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยสุวรรณภูมิจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ รวม ๙ สมัยด้วยกัน อิทธิพลที่พุทธศาสนามีต่อประเทศไทยก็คือ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในแต่ละยุคสมัยมีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น รากฐานที่สำคัญคือ คุณธรรม จริยธรรม รวมทั้งเป็นบ่อเกิดศิลปะและวัฒนธรรมของชาติไทย สมัยรัชกาลที่ ๑ มีการชำระประไตรปิฎก รัชกาลที่ ๒ มีการนิมนต์พระไปสอนในวัง รัชกาลที่ ๓ ทรงใช้วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาให้เด่นชัดขึ้นมา โดยสร้างวัดโพธิ์ให้เป็นศูนย์กลางการศึกษาของไทยเป็นแห่งแรก พระเป็นผู้นำทั้งทางด้านวัตถุและทางด้านจิตใจ ภาระหลักของพระสงฆ์คือ ต้องเตรียมตัวให้พร้อมเพื่อสอนผู้อื่น อาชีพของพระคือการศึกษานั้นเอง ที่เรียกกันว่า สิกขาสาชีพ วัดเป็นสถานศึกษานอกบ้านของคนทั่วไป ผู้ที่มาเรียนที่วัดนั้นมาโดยสมัครใจ และมิได้มาเรียนวิชาชีพขั้นสูงขึ้น หรือเรียนแบบแผนธรรมเนียมของสังคมที่ซับซ้อนมากขึ้น แต่มารับการฝึกอบรมเพื่อเป็นชาวพุทธที่ดี และสำหรับผู้สนใจก็อาจฝึกฝนระดับสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งเข้าถึงปรมัตถ์ของศาสนาก็ได้ แม้รัฐจะมีอำนาจเหนือศาสนจักร แต่ก็ไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวหรือควบคุมการศึกษาซึ่งจัดที่วัด ซึ่งสมัคร บุราวาศ (๒๕๔๒, หน้า ๑๐๘-๑๑๒) ได้นำเสนอสาระเกี่ยวกับพุทธปรัชญาไว้ดังนี้

๑. ความเป็นมาของพุทธปรัชญา

พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ และได้หล่อหลอมเป็นวิถีดำเนินชีวิตของคนไทย จึงเห็นควรให้พุทธปรัชญาการศึกษาเป็นปรัชญาการศึกษาที่มีพื้นฐานอยู่บนความเป็นไทย ผู้รู้ที่สนับสนุนให้พิจารณาปรัชญาการศึกษาไทยบนพื้นฐานของพุทธปรัชญา เช่น ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ท่านพุทธทาสภิกขุ พระเทพเวที พระราชวรมุนี สุลักษณ์ ศิวรักษ์ และเอกวิทย์ ณ ถลาง เป็นต้น พระพุทธเจ้าชี้ให้เห็นถึงความจริงหรือสัจธรรมในหลักไตรลักษณ์ ซึ่งได้แก่

๑) อนิจจัง คือ ความเป็นของไม่เที่ยง

๒) ทุกขัง คือ ความเป็นทุกข์

๓) อนัตตา คือ ความเป็นของไม่ใช่ตน

โลกและชีวิตเป็นอนิจจังไม่มีอะไรแน่นอน มนุษย์จึงไม่ควรติดอยู่กับวัตถุหรือมุ่งแสวงหาแต่ความสุขทางวัตถุ เพราะชีวิตแท้จริงแล้วเป็นทุกข์ เพราะประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ อันเป็นของไม่เที่ยง คือ ขันธ์ ๕ ได้แก่

๑) รูป คือ ร่างกาย รวมทั้งคุณสมบัติและพฤติกรรมทั้งปวง

๒) เวทนา คือ อารมณ์ทุกข์และสุขของมนุษย์

๓) สัญญา คือ การเรียนรู้ ความจำ

๔) สังขาร คือ องค์ประกอบทางจิตที่คอยปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่ว ได้แก่ เจตคติ ค่านิยม ความตั้งใจ ความสนใจ ซึ้งประกอบกันขึ้นเป็นแรงขับให้มีการกระทำ

๕) วิญญาณ คือ การรับรู้เกิดจากประสาทสัมผัสโดยตรง

มนุษย์เป็นอนัตตา คือไม่มีตัวตนที่แท้จริงที่เห็นว่าเป็นตัวตนอยู่นี้ก็เพราะว่าองค์ประกอบทั้ง ๕ มารวมกันอยู่ในกระแสแห่งการเกิดดับ ซึ่งเป็นไปตามหลักปฏิจสมุปบาท คือ ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ในกฎเหตุและผลหรือเป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์

พุทธปรัชญาการศึกษา คือ การพัฒนาขันธ์ ๕เพื่อให้ความโง่เขลาของผู้เรียนลดน้อยลงและหมดไปในที่สุด และให้อยู่ในสังคมอย่างเป็นคนเก่ง คนดี และคนมีความสุขในโลกปัจจุบันและอนาคต

๒. หลักคำสอนพื้นฐานในพุทธปรัชญา

อริยสัจ ๔ หมายถึง ความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ หลักคำสอนเรื่องอริยสัจ ๔ เป็นคำสอนที่สำคัญที่สุดเรื่องหนึ่งในพระพุทธศาสนา ความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค

๑) ทุกข์ คือ ความจริงว่าด้วยทุกข์ คนทุกคนต่างก็เคยพบกับความทุกข์ หรือประสบปัญหาบางอย่างมาแล้วทั้งนั้น เช่น นักเรียนที่สอบตกก็เป็นทุกข์ เศรษฐีที่หาเงินได้ยังไม่มากพอตามที่ตนต้องการก็เป็นทุกข์ คนจนก็เป็นทุกข์ เพราะไม่มีสิ่งที่ตนต้องการ ซึ่งความทุกข์และปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นอาจมีได้ทุกขณะ ความจริงก็คือว่าความทุกข์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นเราจะต้องไม่ประมาท และพร้อมที่จะเผชิญกับปัญหาทุกเรื่อง หน้าที่ต้องทำในทุกข์ คือ การกำหนดรู้ในทุกข์ หรือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

หมวดธรรมที่ว่าทุกข์ได้แก่ ขันธ์ ๕ ในส่วนที่เป็นจิตและเจตสิก

จิต หรือ วิญญาณธาตุ แปลว่า สภาวะที่รู้ เมื่อมีร่างกายจึงรู้คิด รู้พิจารณา รู้จักไตร่ตรอง ใคร่ครวญได้ หมายถึง สภาพที่รู้คิด รู้พิจารณา ไตร่ตรอง โดยต้องมีร่างกายที่มีอาการ ๓๒ ครบ เป็นเครื่องมือ หรือภาวะที่รู้แจ้งอารมณ์

เจตสิก หมายถึง สภาวะที่ประกอบกับจิต คุณสมบัติและอาการของจิต มีจิตฝ่ายกุศล จิตฝ่ายอกุศล และจิตที่เป็นกลาง ๆ คือไม่ดีไม่ชั่วชีวิตประกอบด้วย ร่างกายและจิต (รูปและนาม)

๑) รูป หมายถึง ร่างกาย คือ ส่วนประกอบของชีวิตเป็นสสาร (ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ)

๒) เวทนา หมายถึง อาการที่เป็นความสุข ความทุกข์ และไม่เป็นสุขไม่เป็นทุกข์ที่เกิดขึ้นกับร่างกายและใจ เรียกว่า กายเป็นทุกข์ ใจเป็นทุกข์

๓) สัญญา หมายถึง ความจำได้หมายรู้ในสิ่งต่าง ๆ ของใจ

๔) สังขาร หมายถึง การคิดปรุงแต่งทั้งทางดี ทางชั่ว ไม่ดีไม่ชั่ว ของใจ

๕) วิญญาณ หมายถึง ความรู้แจ้งทางอารมณ์ในสิ่งต่าง ๆ ของใจ มี ๖ ทาง คือ ตา (จักขุ) หู (โสต) จมูก (ฆานะ) ลิ้น(ชิวหา) กาย (กายะ) ใจ (มโน) ประกอบด้วย

๕.๑) ความรู้แจ้งทางอารมณ์ที่ตามองเห็นสิ่งต่าง ๆ เรียก จักขุวิญญาณ

๕.๒) ความรู้แจ้งทางอารมณ์ที่หูได้ยินเสียงสิ่งต่าง ๆ เรียก โสตวิญญาณ

๕.๓) ความรู้แจ้งทางอารมณ์ที่จมูกสูดดมกลิ่นสิ่งต่าง ๆ เรียก ฆานวิญญาณ

๕.๔) ความรู้แจ้งทางอารมณ์ที่ลิ้นได้ลิ้มรสสิ่งต่าง ๆ เรียก ชิวหาวิญญาณ

๕.๕) ความรู้แจ้งทางอารมณ์ที่กายได้สัมผัสสิ่งต่าง ๆ เรียก กายวิญญาณ

๕.๖) ความรู้แจ้งทางอารมณ์เมื่อใจได้สัมผัสอารมณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในใจ เรียก มโนวิญญาณ

๒) สมุทัย คือ ความจริงว่าด้วยเหตุแห่งทุกข์ ความทุกข์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นกับคนนั้นย่อมเกิดจากสาเหตุบางอย่าง มิใช่เกิดขึ้นลอย ๆ ดังพุทธดำรัสว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนั้นจึงมี เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนั้นจึงเกิด ตัวอย่างเช่นนี้ นักเรียนที่สอบตกอาจเป็นเพราะเกียจคร้านในการอ่านหนังสือเศรษฐีที่หาเงินได้ยังไม่มากพอตามที่ตนต้องการ อาจเป็นเพราะมีความโลภจนเกินไปเป็นต้น ซึ่งสาเหตุของความทุกข์นั้น คือ ความอยากที่เกินพอดี ซึ่งเรียกว่าตัณหา มี ๓ อย่างคือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

หมวดธรรมที่ว่าด้วย สมุทัย ได้แก่ ปฏิจจสมุปบาท นิวรณ์ ๕ และอุปาทาน ๔

๑) ปฏิจจสมุปบาท สภาพที่อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น หรืออิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้น กล่าวโดยหลักการ คือ เมื่อสิ่งเหล่านี้มี สิ่งเหล่านั้นจึงมี เพราะสิ่งเหล่านี้เกิด สิ่งเหล่านั้นจึงเกิด เมื่อสิ่งเหล่านี้ไม่มี สิ่งเหล่านั้นจึงไม่มี เพราะสิ่งเหล่านี้ดับ สิ่งเหล่านั้นจึงดับ

สรุป ความทุกข์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ตามหลักปฏิจจสมุปบาท เกิดจากการกระทำเหตุหรือปัจจัยที่ไม่เหมาะสม เช่น ความไม่ดี ความประมาท ความเกียจคร้าน เป็นต้น ผลก็เป็นความทุกข์ เช่น ความเดือดร้อน ความไม่เจริญก้าวหน้า ความวิบัติ เป็นต้น

๒) นิวรณ์ ๕ ได้แก่ ๑. กามฉันทะ ๒. พยาบาท ๓. ถีนมิทธะ ๔. อุทธัจจกุกกุจจะ ๕. วิจิกิจฉา

นิวรณ์ ๕ แปลว่า กิเลสเป็นเครื่องกั้น เป็นเครื่องขัดขวาง เป็นเครื่องห้ามมิให้บรรลุธรรมเกิดขึ้น มิให้ฌาน อภิญญา สมาบัติ มรรค ผล เกิดขึ้นได้ เป็นเครื่องกีดขวาง ปิดกั้นการกระทำความดี คือ

๑) กามฉันทะ คือ ความพอใจรักใคร่ในกามคุณ ๕ มี รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ นิวรณ์นี้ เมื่อเกิดขึ้นครอบงำใจแล้ว ย่อมทำให้เกิดความหมกมุ่นครุ่นคิด หาแต่กามคุณที่ตนปรารถนา ทำให้จิตใจไม่เป็นสมาธิในการทำความดี ในการปฏิบัติธรรม ขัดขวางมิให้บรรลุกุศลธรรมได้

๒) พยาบาท คือ ความปองร้าย ความคิดอาฆาตมาดร้าย ความไม่พอใจในอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา นิวรณ์ข้อนี้ เมื่อเกิดขึ้นครอบงำใจแล้ว ย่อมทำให้เกิดความขุ่นเคือง

ความหม่นหมองใจ ทำให้จิตใจไม่มีปีติปราโมทย์ในการทำความดี ในการปฏิบัติ ขัดขวางมิให้กุศลธรรมเกิดขึ้นได้

๓) ถีนมิทธะ คือ ความหอหู่ท้อแท้ใจและความง่วงเหงาหาวนอน นิวรณ์ข้อนี้เมื่อเกิดขึ้นครอบงำใจแล้ว ย่อมทำให้จิตใจหอหู่ท้อแท้ ท้อถอย ง่วงเหงาหาวนอน ทำให้จิตปราศจากกุศลจิต คือทำให้จิตไม่มีแกใจที่จะทำความดี ไม่คิดปฏิบัติธรรม ขัดขวางมิให้กุศลธรรมเกิดขึ้นได้

๔) อุทธัจจกุกกุจจะ คือ ความฟุ้งซ่านและรำคาญใจ ได้แก่ ความคิดฟุ้งซ่านแลบไหลไปในอารมณ์ต่าง ๆ คิดเลื่อนลอยไปในอารมณ์ต่าง ๆ และเกิดความรำคาญใจ ร้อนใจ กลุ้มใจในความผิดพลั้งพลาดต่าง ๆ เช่น มัวคิดไปว่า ตนเองได้ทำความชั่ว ความผิดพลาดไว้มาก ไม่ได้ทำความดีไว้เลย แล้วเกิดความร้อนใจ รำคาญใจในภายหลัง นิวรณ์ข้อนี้เมื่อเกิดขึ้นครอบงำใจแล้ว ย่อมทำให้จิตไม่มีความสุข ไม่สบายใจในการทำความดี ในการปฏิบัติธรรม ขัดขวางมิให้กุศลธรรมเกิดขึ้นได้

๕) วิจิกิจฉา คือ ความสงสัย ความลังเลใจ อันได้แก่ความสงสัยในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เป็นต้น นิวรณ์ข้อนี้เมื่อเกิดขึ้นครอบงำใจแล้ว จะทำให้ขาดวิจารณ์ ไม่สามารถพินิจพิจารณาตัดสินใจทำความดี ตัดสินใจปฏิบัติธรรมได้ ย่อมขัดขวางมิให้กุศลธรรมเกิดขึ้นได้

สรุป นิวรณ์ ๕ เมื่อเกิดขึ้นอยู่ในใจของผู้ใดแล้ว ย่อมขัดขวาง หรือขวางกั้นในการทำความดีหรือการปฏิบัติหน้าที่การงานทั้งทางโลกและทางธรรม มิให้เกิดความเจริญก้าวหน้าหรือประสบความสำเร็จ

๓) อุปาทาน ๔ กามุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นในกาม (กามคุณ ๕ = รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส) ทิฏฐุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นด้วยทิฏฐิ (ความเห็น) สีลัพพตุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นด้วยศีลวัตร (ข้อปฏิบัติ) อัตตวาทุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นวาทะว่าตน (การแบ่งเราแบ่งเขา) อุปาทาน เป็นชื่อของกิเลสกลุ่มหนึ่ง ที่แสดงออกมาในลักษณะที่ยึดมั่น ถือมั่น ด้วยอำนาจของกิเลสนั้น ๆ โดยความหมายทั่วไป อุปาทาน คือ ความยึดมั่นถือมั่น แบ่งออกเป็น ๔ ประเภทคือ

๑) กามุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นในกาม คือการที่จิตเข้าไปยึดถือในวัตถุกามทั้ง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันตนกำหนดว่าน่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ ความยึดถือของจิตนั้นมีความรู้สึกว่า “นั่นเป็นของเรา” เช่นเห็นรูปสวยงามเข้า ก็อยากได้มาเป็นของตนด้วยอำนาจตัณหา เมื่อได้มาไว้ในครอบครองแล้ว จะยึดมั่นถือมั่นว่า รูปนั่นของเรา ในขณะเดียวกันก็พร้อมที่จะยึดถือรูปเป็นต้น อย่างอื่นในทำนองเดียวกัน ความทุกข์ในชีวิตจะเกิดขึ้น เพราะการแสวงหา การครอบครอง การเปลี่ยนแปลง หรือพลัดพรากไปของวัตถุกามเหล่านั้น

๒) ทิฏฐุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นด้วยอำนาจทิฏฐิ คือ ความเห็นผิด เช่นยึดถือในลัทธิธรรมเนียม ความเชื่อถือต่าง ๆ ขาดการใช้ปัญญา พิจารณาหาเหตุผล เช่น ถือว่าการกระทำดี

ชั่วไม่มี ความสุขความทุกข์ในชีวิตของคนไม่ได้เกิดมาจากเหตุอะไรทั้งสิ้น ไม่มีบุญบาป บิดา มารดา พระอริยบุคคลเป็นต้น ความยึดถือบางอย่างนอกจากจะละได้อยากแล้ว ยังนำไปสู่การถกเถียง การแตกแยกกัน จนต้องประสบทุกข์ในอบายเพราะทิฏฐุปาทานบางอย่าง

๓) สีลัพพตุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นในศีลวัตร และข้อปฏิบัติต่าง ๆ ที่ตนประพฤติมาจนชินด้วยความเข้าใจว่าขลัง ศักดิ์สิทธิ์ ถูกต้องเป็นต้น โดยทั่วไปเช่นการยึดติดในธรรมเนียมบางอย่าง พิธีกรรมบางประเภท ถือฤกษ์ผานาที ทิศดีทิศไม่ดี วันดีวันร้าย จนถึงการถือวัตรปฏิบัติที่งมงายต่าง ๆ เช่น การทำตนเลียนแบบสุนัขบ้าง โคบ้าง โดยเข้าใจว่า จากการทำเช่นนั้นทำให้ตนได้ประสบบุญ เป็นที่โปรดปรานของพระเจ้า จนถึงละสิ้นทุกข์ เพราะการกระทำเช่นนั้นเป็นต้น

๔) อัตตวาทุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นวาทะว่าตน โดยความหมายทั่วไปหมายถึงยึดถือในทำนองแบ่งเป็นเรา เป็นเขา เป็นพวกเราพวกเขา จนถึงการยึดถือว่ามีตัวตนที่เที่ยงแท้อยู่ ตนนั่นเองเป็นผู้มี ผู้รับ ผู้ไปในภพต่าง ๆ เสวยผลบุญบาปต่าง ๆ ที่ตนทำไว้ โดยขาดการมองตามความเป็นจริงว่าสรรพสิ่งทั้งหลายนั้น ล้วนแต่เกิดขึ้นเพราะการประชุมพร้อมแห่งปัจจัยทั้งหลายเท่านั้น

อุปาทานทั้ง ๔ ประการนี้ ที่ทรงแสดงไว้ในปฏิจสมุปบาทนั้น อุปาทานอยู่ในฐานะเป็นปัจจุบันเหตุ ร่วมกับตัณหา และด้วยอำนาจแห่งอุปาทานนี้เอง ที่ทำให้ได้ประสบความทุกข์ต่าง ๆ

๓) นิโรธ คือ ความจริงว่าด้วยความดับทุกข์ กล่าวคือ ความทุกข์นั้นเมื่อเกิดได้ก็ดับได้ เมื่อความทุกข์เกิดจากสาเหตุ ถ้าเราดับสาเหตุนั้นเสีย ความทุกข์นั้นก็ย่อมดับไปด้วย ดังพุทธดำรัสว่า “เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนั้นก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนั้นก็ดับ” ความทุกข์หรือปัญหาของคนเรานั้น เมื่อเกิดแล้วก็จะไม่คงอยู่อย่างนั้นเป็นนิจนิรันดร์ แต่อยู่ในวิสัย ที่เราสามารถจะแก้ไขได้ไม่ช้าก็เร็ว ไม่มากก็น้อย และอยู่ที่ว่ามีความตั้งใจจริงที่จะแก้ไขหรือไม่

หมวดธรรมที่ว่าด้วยนิโรธ ได้แก่ นิพพาน

คำว่า “นิพพาน” แปลว่า ดับเย็น นิพพานในพระพุทธศาสนา มีนัยที่ต้องพิจารณาอย่างละเอียดอยู่ ๓ อย่างคือ

๑) การสิ้นกิเลส หรือการดับกิเลส เรียกว่า นิพพาน

๒) ผลที่เกิดขึ้นเป็นความสงบปราศจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือภาวะที่ปราศจากความทุกข์ อันเกิดจากการสิ้นกิเลสนั่นเอง เป็นตัวนิพพาน

๓) ธรรมธาตุอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ดับของกิเลสและเป็นสภาพที่มีอยู่นิรันดร เมื่อใครปฏิบัติหรือลุถึง กิเลสของบุคคลนั้นก็ดับไป ธรรมธาตุอันนี้ถูกจัดว่าเป็นนิพพาน

๔) มรรค คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หรือหมดปัญหาต่าง ๆ โดยสิ้นเชิง มีองค์ประกอบ ๘ ประการ ได้แก่

๑) เห็นชอบ (สัมมาทิฏฐิ) คือเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามที่เป็นจริง

๒) ดำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ) คือ ไม่ลุ่มหลงมัวเมากับความสุขทางกาย ไม่พยาบาท และไม่คิดทำร้ายผู้อื่น

๓) เจรจาชอบ (สัมมาวาจา) คือ การไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพ้อเจ้อ

๔) กระทำชอบ (สัมมากัมมันตะ) คือ ไม่ทำลายชีวิต ไม่ลักขโมย ไม่ประพฤติผิดทางกาม

๕) เลี้ยงชีวิตชอบ (สัมมาอาชีวะ) คือ การทำมาหากินด้วยอาชีพที่สุจริต ไม่คดโกง ไม่หลอกลวง ไม่ทำกิจการในสิ่งที่เป็นผลร้ายต่อคนทั่วไป

๖) พยายามชอบ (สัมมาวายามะ) คือความพยายามที่จะป้องกันมิให้ความชั่วเกิดขึ้น ความพยายามที่จะกำจัดความชั่วที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป ความพยายามที่จะสร้างความดีที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นและความพยายามที่จะรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้วให้คงอยู่ตลอดไป

๗) ระลึกชอบ (สัมมาสติ) ความหลงไม่ลืม รู้ตัวอยู่เสมอว่ากำลังเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามที่เป็นจริง

๘) ตั้งจิตมั่นชอบ (สัมมาสมาธิ) คือ การที่สามารถตั้งจิตให้จดจ่ออยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้นาน

๓) พุทธปัญญาการศึกษาตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ

ท่านพุทธทาสภิกขุได้เสนอแนวคิดพุทธปรัชญาไว้ดังนี้

๓.๑) จุดมุ่งหมายของการศึกษา

๑) เพื่อดับทุกข์ทั้งปวงให้หมดสิ้น คือทุกข์ที่เกิดจากกิเลสเพราะการศึกษาในพุทธศาสนา หมายถึง การสามารถทำให้บุคคลเอาชนะโลกนี้ทั้งหมด (ไม่ต้องการลาภยศทางวัตถุใด ๆ) เอาชนะโลกอื่นทั้งหมด (ไม่ต้องการไปเกิดในชาติอื่น) และทำให้อยู่เหนือโลกทั้งปวง (ดับกิเลสโดยสิ้นเชิงไม่เกิดในโลกไหนอีกต่อไป)

๒) เพื่อส่งเสริมศีลธรรมทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของมนุษย์ คือ สร้างความถูกต้องเพื่อความก้าวหน้าทั้งทางวัตถุและจิตใจ ต้องชี้ให้เห็นถึงความสุข ๒ อย่างคือ ความสุขทางกาย ซึ่งยิ่งเสพยิ่งต้องการมากและทำความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น กับความสุขทางจิต ซึ่งยิ่งแสวงหาเท่าไรยิ่งทำความร่มเย็นให้มากเท่านั้น

๓) เพื่อให้เกิดความรับผิดชอบต่อสังคม คือขจัดความเห็นแก่ตัวและร่วมมือกันเสริมสร้างสันติสุขในชุมชนและในโลก โดยให้จุดมุ่งหมายทั้ง ๓ ข้อนี้ ไปใช้ในการจัดการศึกษาในโรงเรียน พร้อมทั้งยึดหลักพุทธศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา หัตถศึกษา

๓.๒) หน้าที่ของการศึกษาและหน้าที่ครู มี ๒ ประการ คือ

๑) หน้าที่ในการถ่ายทอดศิลปวิทยา ได้แก่ วิชาชีพตลอดจนมรดกทางวัฒนธรรมทางวิชาการ ซึ้งหมายถึงถ่ายทอดให้นักเรียนได้รู้จริง มีความใฝ่รู้ที่จะค้นคว้าให้รู้มากขึ้น มีการเพิ่มพูนหรือทำให้งามขึ้นและนำไปประกอบอาชีพได้ หรือสร้างความเป็นเลิศทั้งด้านสติปัญญาและเลิศในประโยชน์ของสังคมประเทศชาติ

๒) หน้าที่ในการชี้แนะให้รู้จักการดำเนินชีวิตที่ดีงามถูกต้อง และการฝึกฝนพัฒนาตนให้สมบูรณ์ เช่น การทำให้คนมีแรงจูงใจที่ถูกต้อง (ฉันทะ) ในการศึกษา การสร้างจิตสำนึกในการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ

วิถีพุทธ หมายถึง แนวทางดำเนินชีวิตแบบชาวพุทธ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมแบบชาวพุทธ โดยมีหลักธรรมที่เป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นวิถีชีวิตแบบพุทธ นั่นคือ มรรคมีองค์แปด สรุปลงในไตรสิกขาได้ ดังนี้

สัมมาทิฐิ–ความเห็นชอบ

สัมมาสังกัปปะ–ความดำริชอบ

สัมมาวาจา–วาจาชอบ

สัมมากัมมันตะ–การกระทำชอบ

สัมมาอาชีวะ–เลี้ยงชีพชอบ

สัมมาวายามะ–พยายามชอบ

สัมมาสติ–ระลึกชอบ

สัมมาสมาธิ–ตั้งจิตชอบ

โรงเรียนวิถีพุทธ หมายถึง โรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็น มนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยภาวนา ๔ คือ พัฒนาการทางกาย สังคม จิต และปัญญา

๓.๓) โรงเรียนจัดพัฒนาผู้เรียนตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการส่งเสริมให้เกิดปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ คือ

๑) การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีสื่อที่ดี

๒) เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตรที่ดี

๓) มีกระบวนการคิด วิเคราะห์ พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี

๔) ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ถูกต้องตามหลักธรรม

สาระสำคัญของพุทธปรัชญากับการศึกษา

๑) ความมุ่งหมายของการศึกษา

๑.๑) เพื่อพัฒนาร่างกายและจิตใจของผู้เรียนให้สมบูรณ์

๑.๒) เพื่อให้เข้าใจอุดมการณ์สังคมที่ผู้เรียนในฐานะเป็นพลเมืองดี

๑.๓) เพื่อพัฒนาความสามารถในการคิดของผู้เรียนไปสู่การคิดที่ถูกต้อง

๑.๔) เพื่อพัฒนาศีลธรรมและจริยธรรมของผู้เรียนให้มีความสัมพันธ์อย่างสงบระหว่างสมาชิกของสังคมและโลก

๑.๕) เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ ทักษะและเจตคติในกลุ่มสาระตามหลักสูตร และระดับชั้นเรียนตามความต้องการของแต่ละบุคคล และความแตกต่างระหว่างบุคคล

สถานศึกษา สถานศึกษาที่จัดการศึกษาตามพุทธปรัชญาการศึกษา เชื่อว่าผู้เรียนทุกคนพร้อมที่จะเป็นคนเก่ง คนดี และคนมีความสุขทุกช่วงชีวิตทั้งในปัจจุบันและอนาคต ดังนั้นสถานศึกษาต้องมีจุดมุ่งหมายดังนี้

๑) เตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนทุกคนเป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุขในทุกช่วงชีวิตทั้งในปัจจุบันและอนาคต

๒) จัดสิ่งแวดล้อมและอาคารสถานที่ และสิ่งอำนวยความสะดวกให้เอื้อและสอดคล้องต่อการพัฒนาร่างกายและจิตใจของผู้เรียนทุกคน

๓) ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักแบ่งปัน และการมีส่วนร่วมภายในสถานศึกษาและในสังคมภายนอกสถานศึกษา

๔) ส่งเสริมการเรียนรู้ ทักษะ และเจตคติกลุ่มสาระต่าง ๆ ทั้งเป็นรายบุคคลและเป็นกลุ่ม

๕) ส่งเสริมความแตกต่างระหว่างบุคคลในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

๒) จุดมุ่งหมายที่สำคัญของหลักสูตร คือ การพัฒนาขันธ์ ๕ คือ

๒.๑) เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีร่างกาย สุขภาพ พลานามัยที่แข็งแรง สมบูรณ์ สมส่วน คล่องแคล่วว่องไว มีพัฒนาการทางด้านร่างกายตามวัยและได้มาตรฐานสากล

๒.๒) เพื่อพัฒนาผู้เรียนในด้านความรู้สึกโดยใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้าได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและมีพัฒนาการไปตามลำดับขั้น

๒.๓) เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนให้มีสติปัญญา ความรู้และความสามารถ และการเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับตนเอง สังคมและโลก และอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขในปัจจุบันและอนาคต

๒.๔) เพื่อพัฒนาแรงขับและคุณสมบัติทางจิตใจของผู้เรียน ได้แก่ อารมณ์ เจตคติ คุณธรรม ศีลธรรม และจริยธรรม

๒.๕) เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้มีจิตสำนึกทั้งในทางกาย ทางวาจา และทางใจ (การคิด) เนื้อหาของหลักสูตรปะกอบด้วญ

๑) มีเนื้อหาวิชาความรู้ ความเข้าใจ และทักษะเกี่ยวกับการพัฒนาด้านร่างกาย ได้แก่ วิชาคหกรรมศาสตร์ วิชาพลานามัย วิชาสุขศึกษา เป็นต้น

๒) ควรมีเนื้อหาเกี่ยวกับการเสริมสร้างและฝึกฝนร่างกายให้แข็งแรง เช่น วิชาพลศึกษา การกีฬา นันทนาการ เป็นต้น

๓) ควรมีเนื้อหาด้านการพัฒนาความรู้สึกนึกคิด ได้แก่ วรรณคดี ภาษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ธรรมชาติวิทยา ชีววิทยา และนิเวศวิทยา เป็นต้น

๔) ควรมีเนื้อหาด้านการพัฒนาความคิดและการใช้สมอง ได้แก่ วิชาวรรณคดี คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์สาขาต่าง ๆ คอมพิวเตอร์และเทคโนโลยี เป็นต้น

๕) ควรมีเนื้อหาด้านการพัฒนาอารมณ์ เจตคติ คุณธรรม ศีลธรรม และจริยธรรม ได้แก่ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ศิลปะ ดนตรี เป็นต้น 6. ควรมีเนื้อหาด้านการพัฒนาจิตสำนึกและการใช้เหตุผลทั้งทางกาย ทางวาจา และทางจิตใจ ได้แก่ วิชาศีลธรรม จริยธรรม และสุนทรียภาพ สังคมศึกษา สังคมวิทยา สิ่งแวดล้อม และธรรมชาติศึกษา เป็นต้น

วิธีการสอนต้องสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรและสภาพของผู้เรียน ดังนั้น จะยึดหลักปฏิบัติตามอริยสัจสี่ และมรรคแปด ดังนี้

๑) ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ เพื่อให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุข

๒) ส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนโดยวิธีการแก้ปัญหาและการเรียนรู้ด้วยตนเอง ทั้งวิธีการเรียนเป็นรายบุคคลและเป็นกลุ่ม

๓) คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน

๔) จัดสภาพภายในห้องเรียนและบริเวณสถานศึกษาและสภาพแวดล้อมภายนอกให้เอื้อต่อการเรียนรู้ และการเรียนด้วยตัวเอง ส่งเสริมการมีวินัยในตนเองและการมีสมาธิของผู้เรียนแต่ละคนและการเรียนเป็นกลุ่มในบางครั้งตามความเหมาะสม เพื่อส่งเสริมการเป็นคนดีในหมู่คณะ รู้จักแบ่งปัน และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมซึ้งส่งผลต่อการเป็นพลเมืองดีของชาติ รู้จักเสียสละ แบ่งปันการให้ และการมีส่วนร่วมในสังคมประชาธิปไตยต่อไป

๕) ให้ความสำคัญกับผู้เรียนที่มีความต้องการพิเศษเป็นรายบุคคล และต้องส่งเสริมเด็กเรียนเก่งให้เจริญงอกงามทั้งความรู้สึกและสติปัญญา

๖) คิดหาวิธีสอน และกิจกรรมและประสบการณ์ที่หลากหลายทั้งในและนอกห้องเรียน และสอดคล้องกับสื่อและเนื้อหา ความรู้และทักษะของแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้

๓) ลักษณะของผู้สอน–ครู

๑) เป็นผู้ให้วิทยาการ (สิปปทายก) ได้แก่ การให้ความรู้ทางวิชาการและการประกอบอาชีพแก่ผู้เรียน รวมถึงต้องหมั่นค้นคว้าและหาความรู้

๒) มีหน้าที่ชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง (กัลยาณมิตร) คือสอนให้รู้จักคิดมองความหมายของสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้อง รู้ตักแสดงออกอย่างมีเหตุผล มีความรับผิดชอบและรู้จักดำเนินชีวิตที่ดี

ผู้เรียน

๑) เป็นผู้ที่มีความเคารพและศรัทธาต่อครู

๒) เป็นผู้รับฟังคำแนะนำของครู

๓) เป็นผู้ที่มีความพร้อมและมีวุฒิภาวะ รู้จักใช้เหตุผลและคุณธรรมในการตัดสินใจ

การวัดและประเมินผล

ประเมินโดยวัดผลจากการกระทำของนักเรียน ด้วยการสังเกตพฤติกรรมด้วยการประพฤติปฏิบัติตนของนักเรียน

๓) การประเมินผลการศึกษาในพระพุทธศาสนาโดยภาพรวม

ในกระบวนการศึกษาตามทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น สามารถประเมินผลการศึกษาจากพัฒนาตามความมุ่งหมายหรือเป้าหมายของการศึกษา ถ้าพัฒนาศึกษาอบรมโดยครบถ้วนแล้วจะทำให้มนุษย์มีอิสรภาพ ๔ ด้านด้วยกัน คือ

๑) อิสรภาพทางกาย ได้แก่ เมื่อมนุษย์ขาดแคลนปัจจัย ๔ ก็สามารถแก้ปัญหาทำให้มนุษย์มีปัจจัย ๔ โดยการจัดสรรสร้างขึ้นมา ทำให้มีอิสรภาพพื้นฐานของชีวิต

๒) อิสรภาพทางสังคม ได้แก่ เมื่อมนุษย์รู้จักประมาณในการเสพบริโภค พร้อมทั้งมีการเผื่อแผ่แบ่งปันกันในสังคม มีความสัมพันธ์กันด้วยไมตรี เรียกว่า มีอิสรภาพในทางสังคม เพราะไม่ต้องเบียดเบียน ไม่ต้องข่มเหงเอารัดเอาเปรียบกัน

๓) อิสรภาพทางจิตใจ ได้แก่ สามารถพัฒนาจิตใจ ทำให้มีอิสรภาพ โดยพ้นจากอำนาจบีบคั้นของกิเลสมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีสมรรถภาพ มีคุณธรรม และมีความร่าเริงเบิกบาน มีความสุข ในท่ามกลางสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เอื้อโอกาสในการพัฒนาเช่นนั้น

๔) อิสรภาพทางปัญญาอันสูงสุด ได้แก่ การพัฒนาปัญญาให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ทำให้ชีวิตเป็นอิสระจากปัญหา แม้แต่ความเป็นไปผันผวนปรวนแปรในโลก และความทุกข์ในธรรมชาติก็ไม่สามารถครอบงำจิตใจของเขาได้

๔) การประเมินผลการศึกษาในพระพุทธศาสนาโดยภาวะที่เกิดขึ้นทางจิต

การประเมินผลในภาวะทางจิตนี้ เป็นเรื่องยากสำหรับผู้อื่นที่จะมาประเมินผลหรือรู้ผลได้ เพราะการสำเร็จการศึกษาในพระพุทธศาสนานั้น เป็นสิ่งที่รู้ได้เฉพาะตนเอง (ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ) ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุ กล่าวไว้ว่า “รับปริญญาด้วยตนเอง ก็คือ รู้อยู่แก่ใจของตนเองว่า ความสิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะ เรียกว่า รู้สิ่งที่ควรรู้ ครบถ้วน หมดจดสิ้นเชิง” ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ จึงเป็นปริญญาทางพระพุทธศาสนา เป็นการสิ้นเหตุแห่งความทุกข์ และรับปริญญาด้วยตนเองในทันทีที่สำเร็จการศึกษา ผลจากการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจไปในทางที่ดีนั้น จะส่งผลทางกาย ทางสังคมในทางที่ดีด้วย

ดังนั้น ในขั้นจบการศึกษา ผู้รู้จะเกิดความเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีหลายด้าน เช่น

๑) ด้านบรรยากาศจิต จากที่เคยมืด เป็น สว่าง

๒) ด้านคุณภาพจิต จากสกปรก เป็น สะอาด

๓) ด้านอารมณ์ จากสับสน วุ่นวาย เป็น สงบ ระงับ

๔) ด้านทัศนคติ จากเกลียด เป็น รักใคร่ สงสาร

๕) ด้านพฤติกรรม จากการเป็นผู้เอา เป็น ผู้มีการให้ปัน

๕) การวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้

หลักอริยสัจ ๔ พุทธธรรมฉบับขยายความ การตรวจสอบคุณธรรม การทำงานไม่ว่าจะเป็นงานประเภทใด ระดับใด ทางโลก หรือทางธรรมก็ตาม เมื่อต้องการจะพัฒนางานนั้น ๆ ให้มีความเจริญก้าวหน้า กำจัดจุดบกพร่องหรือส่วนที่ไม่พึงปรารถนา ข้อผิดพลาด ในส่วนที่ไม่ดีทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้น ในช่วงของการทำงานที่ผ่านมานั้น สิ่งที่มีความจำเป็นและมีความสำคัญในการพัฒนางาน สิ่งนั้นก็คือ การวิเคราะห์วิจัยหาปัญหาสาเหตุทั้งในส่วนที่ดีและไม่ดี เพื่อจะได้พัฒนาให้ดียิ่งขึ้น พุทธปรัชญากับการศึกษา มีการวิจัยเพื่อพัฒนาการศึกษาอย่างไร ในประเด็นนี้ ผู้เขียนจะได้รวบรวมมาประมวลเท่าที่จะสามารถนำมาได้พอเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าสืบต่อไป

๑) การแผ่พระญาณตรวจดูสัตว์โลกก่อนเสด็จไปแสดงธรรมโปรด

๒) วิจัยผู้ฟังแยกตามจริต ๖ อย่าง

๓) เปรียบเทียบผู้ฟังเหมือนบัว ๔ เหล่า

๔) การสรุปผลหลังจบการแสดงธรรมในแต่ละกัณฑ์

กล่าวโดยสรุปแล้ว การศึกษาไทยต้องอาศัยแนวทางของปรัชญาการศึกษา ควบคู่ไปกับหลักพุทธปรัชญา จะเห็นว่าหลักสูตรของไทยที่ผ่านมานั้น ได้ระบุเนื้อหาโดยอ้างอิงปรัชญาการศึกษา รวมถึงพุทธปรัชญาซึ่งนับเป็นปรัชญาหลักของไทยอีกด้วย

การพัฒนาหลักสูตรการศึกษาไทย

การพัฒนาหลักสูตรการศึกษาของไทย ได้มีพัฒนาการมาเป็นระยะ ๆ ตามกาลเวลาในสมัยต่าง ๆ โดยหลักสูตรส่วนใหญ่ก็ยังยึดแนวทางการจัดการศึกษาของปรัชญาการศึกษาและพุทธปรัชญาเสมอมา เริ่มตั้งแต่สมัยก่อนกรุงสุโขทัย สมัยกรุงสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง การศึกษาสมัยปฏิรูปการศึกษา (๒๔๓๕–๒๔๗๕) สมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งประกอบด้วย

หลักสูตรพุทธศักราช ๒๕๒๑–๒๕๒๔ หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๓๓)

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นพุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๓๓)

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔ (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๓๓) มาจนถึงหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๔๔ และได้เปลี่ยนเป็นหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ หลักสูตรดังกล่าวเป็นหลักสูตรกลางที่ใช้ในการจัดการศึกษาให้กับเยาวชนในระบบ

นอกจากนั้นยังมีหลักสูตรอื่น ๆ ที่หน่วยราชการต่าง ๆ จัดทำขึ้น เพื่อให้ครอบคลุมในสาขาวิชาต่าง ๆ รวมไปถึงการจัดการศึกษา นอกระบบด้วย โดยหลักสูตตั้งแต่ยุคก่อนสุโขทัยจนถึงยุคปัจจุบันแสดงให้เห็นการเปลี่ยนและวิวัฒนาการของหลักสูตรในแต่ละยุคแต่ละสมัย ซึ่งพัฒนาการของหลักสูตรการศึกษาไทย เรียงลำดับได้ดังนี้ ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์. (๒๕๓๙, หน้า ๓๙–๔๑).

๑. หลักสูตรกรุงสุโขทัย พุทธศักราช ๑๗๙๒–๑๘๙๒

ในสมัยนี้ พบว่าการจัดการศึกษาจะเป็นในรูปแบบของกิจกรรมทางการศึกษาซึ่งมีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสมัยนั้น ได้แก่ อาณาจักรล้านนาไทย กิจกรรมส่วนใหญ่จึงเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับพระพุทธศาสนา ซึ่งมีหลักฐานมากมายที่แสดงให้เห็นว่าชาวล้านนาสนใจศึกษา และปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง นอกจากความรู้ในด้านพุทธธรรมแล้ว ความรู้ ความสามารถในด้านสถาปัตยกรรมและปฏิมากรรม ตลอดจนศิลปะการช่างต่าง ๆ เช่น ช่างทอง ช่างเงิน ช่างเหล็ก ก็เจริญก้าวหน้ามากในอาณาจักรลานนาไทยเช่นกัน

การศึกษาของคนในสมัยกรุงสุโขทัยกับการครองชีวิตเป็นเรื่องเดียวกัน การศึกษามิใช่การเตรียมตัวเพื่อชีวิต แต่การศึกษาคือ ชีวิต (education is life) การศึกษาคือการแก้ปัญหาเป็นการศึกษา โดยการปฏิบัติจริง (learning by doing) ในสมัยนี้ พุทธศาสนามีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย การศึกษาในสมัยกรุงสุโขทัย แบ่งออกเป็น ๒ สาย คือ สายฆราวาส และสายบรรพชิต

๑.๑) สายฆราวาส การศึกษาเล่าเรียนในสายฆราวาส ประกอบด้วย ๒ ด้านใหญ่ ๆ คือ

๑) ด้านวิชาชีพ คือ การศึกษาและเรียนรู้ในครอบครัวจากพ่อแม่และเครือญาติ

๒) ด้านความประพฤติ คือ การศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธองค์ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ถ่ายทอดคำสอน และสั่งสอนอบรม มีวัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษาอบรม

๑.๒) สายบรรพชิต คือ การศึกษาของพระสงฆ์ จากหลักฐานต่าง ๆ พอสรุป ได้ว่า พระสงฆ์ในสมัยกรุงสุโขทัยสนใจศึกษาพระไตรปิฎกอย่างลึกซึ้ง ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินก็ทรงให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ถึงกับทรงพระราชทานราชสำนักให้ใช้เป็นที่ศึกษาเล่าเรียนของพระสงฆ์ โดยมีการอาราธนาพระสงฆ์ที่รอบรู้พระธรรมวินัยจากแหล่งต่าง ๆ มาเผยแผ่ความรู้ยังกรุงสุโขทัย นอกจากนี้ ยังปรากฏหนังสือไตรภูมิพระร่วงที่พระมหาธรรมราชาลิไททรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเพื่อทรงหมายไว้ให้พระสงฆ์ ใช้เป็นแนวทางในการอบรมสั่งสอนชาวบ้านชาวเมืองสุโขทัยเป็นสำคัญ

ต่อมาในปี ๑๒๐๕ พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงประดิษฐ์ลายสือไทยหรือตัวหนังสือไทยขึ้นเมื่อมหาศักราช ๑๒๐๕ (พุทธศักราช ๑๘๒๖) นับมาถึงพุทธศักราช ๒๕๒๖ ได้ ๗๐๐ ปีพอดี ในระยะเวลาดังกล่าว ชาติไทยได้สะสมความรู้ทั้งทางศิลปะ วัฒนธรรม และวิชาการต่าง ๆ และได้ถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นสืบต่อกันมา โดยอาศัยลายสือไทยของพระองค์ท่านเป็นส่วนใหญ่ ก่อนสมัยสุโขทัย ชาติไทยเคยรุ่งเรืองอยู่ที่ไหนอย่างไร ไม่มีหลักฐานยืนยันให้ทราบแน่ชัด แต่เมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงประดิษฐ์ลายสือไทยขึ้นแล้ว มีศิลาจารึกและพงศาวดารเหลืออยู่เป็นหลักฐานยืนยันว่า ชาติไทยเคยรุ่งเรืองมาอย่างไรบ้างในยุคสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์

ประเสริฐ ณ นคร (๒๕๒๖) ได้สรุปคุณลักษณะลายสือไทยในสมัยพ่อขุนรามคำแหง มีลักษณะดังนี้

๑) ลายสือไทยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชมีลักษณะพิเศษกว่าตัวอักษรของชาติอื่นซึ่งเป็นลูกศิษย์ของชาวอินเดีย กล่าวคือ ชาติอื่นขอยืมตัวหนังสือของอินเดียมาใช้โดยมิได้ประดิษฐ์พยัญชนะ และสระเพิ่มขึ้นให้พอกับเสียงพูดของคนในชาติ ยกตัวอย่างเช่น เขมรโบราณ เขียน เบก อ่านออกเสียงเป็น เบก แบก หรือ เบิก ก็ได้ ไทยใหญ่เขียน ปีน อ่านออกเสียงเป็น ปีน เป็น หรือ แปน ก็ได้ เวลาอ่านจะต้องดูความหมายของประโยคก่อน จึงจะอ่านออกเสียงให้ถูกต้อง

พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงประดิษฐ์ตัวพยัญชนะสระอีกทั้งวรรณยุกต์ขึ้น เป็นต้นว่าได้เพิ่ม ฃ ฅ ฆ ฎ ด บ ฝ ฟ อ สระอึ อือ แอ เอือ ฯลฯ ไม้เอก ไม้โท (ในรูปกากะบาท) จนทำให้สามารถเขียนคำไทยได้ทุกคำ

๒) อักขรวิธีที่ใช้ สามารถเขียน ตาก–ลม แยกออกไปจากตา–กลม ทำให้อ่านข้อความได้ถูกต้องไม่กำกวม กล่าวถือ ถ้าเป็นอักษรควบกล้ำให้เขียนติดกัน ส่วนตัวสะกดให้เขียนแยกห่างออกไป เช่น ตา–กลม เขียนเป็น ตา กลำ ส่วน ตาก–ลม เขียนเป็น ตาก ลำ

๓) ตัวหนังสือแบบพ่อขุนรามฯ ยังมีลักษณะพิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือ นำสระมาเรียงอยู่ระดับเดียวกับพยัญชนะแบบเดียวกับตัวหนังสือของชาติตะวันตกทั้งหลาย น่าเสียดายที่สระเหล่านั้นถูกดึงกลับไปไว้ข้างบนตัวพยัญชนะบ้าง ข้างล่างบ้างในสมัยต่อมา ทั้งนี้เพราะคนไทยเคยชินกับวิธีเขียนข้างบนข้างล่างตามแบบขอมและอินเดีย ซึ่งเป็นต้นตำหรับดั้งเดิม ถ้ายังคงเขียนสระแบบพ่อขุนรามฯ อยู่ เราจะประหยัดเงินค่ากระดาษลงได้หนึ่งในสามทีเดียว เพราะทุกวันนี้จะต้องทิ้งช่องว่างระหว่างบรรทัดไว้เพื่อเขียนส่วนล่างของ ฏ ฐ สระ อุ อู วรรณยุกต์ และสระอือ รวมเป็นช่องว่างที่ต้องเตรียมไว้สี่ส่วนให้เขียนได้ไม่ซ้อนกัน ยิ่งมาถึงยุคคอมพิวเตอร์ การเก็บข้อมูล และการค้นหาข้อมูลจะประหยัดทั้งเวลาและค่าใช้จ่ายได้มหาศาล แต่ตัวอักษรไทยในปัจจุบันบรรทัดเดียวคอมพิวเตอร์จะต้องกวาดผ่านตลอดบรรทัดไปถึง ๔ ครั้ง กล่าวคือ ครั้งแรกกวาดพวกวรรณยุกต์ ครั้งที่สองกวาดพวกสระบน เช่น สระอี อึ ครั้งที่สามกวาดพวกพยัญชนะและครั้งที่สี่กวาดพวกสระล่าง คือ สระ อุ อู จึงทำให้เสียเวลาเป็นสี่เท่าของตัวอักษรของอังกฤษ ซึ่งเครื่องคอมพิวเตอร์จะกวาดเพียงบรรทัดละครั้งเดียว ถ้าใช้อักขรวิธีแบบของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เครื่องคอมพิวเตอร์จะกวาดเพียงบรรทัดละสองครั้ง ลดเวลาและค่าใช้จ่ายลงได้กว่าครึ่ง ถ้ายิ่งดัดแปลงให้วรรณยุกต์ไปอยู่บรรทัดเดียวกับพยัญชนะเสียด้วย ก็จะลดค่าใช้จ่ายลงได้กว่าสี่เท่า

๔) ลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่งของตัวหนังสือพ่อขุนรามคำแหงมหาราช คือ พยัญชนะทุกตัวเขียนเรียงอยู่บรรทัดเดียวกัน ไม่มีตัวพยัญชนะซ้อนกันเหมือนตัวหนังสือของเขมร มอญ พม่า และไทยใหญ่ เช่น เขียน อฏฐ แทนที่จะเป็น อฏฐ เซเดย์ได้กล่าวไว้ว่า การที่พระองค์ได้ทรงแก้ไขตัวอักษรของชาวสุโขทัยให้เรียงเป็นแนวเดียวกันได้นั้นเป็นการสำคัญยิ่ง แลควรที่ชาวสยามในปัจจุบันนี้ จะรู้สึกพระคุณ และมีความเคารพนับถือที่พระองค์ได้ทรงจัดแบบอักษรไทยให้สะดวกขึ้น ข้อนี้ให้มาก อนึ่ง ในสยามประเทศทุกวันนี้การคิดแบบเครื่องพิมพ์ดีดและการพิมพ์หนังสือได้เจริญรุ่งเรือง เป็นประโยชน์ยิ่งในวิชาความรู้แลทางราชการนับว่าเพราะพ่อขุนรามคำแหง ได้ทรงพระราชดำริเปลี่ยนรูปอักษรขอมและเรียงพยัญชนะเป็นแนวเดียวกันให้สะดวกไว้ ส่วนบรรดาประเทศที่ยังใช้วิธีซ้อนตัวพยัญชนะ เช่นประเทศเขมรและประเทศลาว การพิมพ์หนังสือของประเทศเหล่านั้นเป็นการยาก และยังไม่มีวิธีการที่ทันสมัยมากนัก และยังไม่มีผู้ใดสามารถคิดจะออกแบบพิมพ์ดีดสำหรับตัวอักษรของตนได้เลย

๕) ตัวอักษรทุกตัวสูงเท่ากัน หางจอง ศ ส ก็ขีดออกไปข้าง ๆ แทนที่จะสูงขึ้นไปกว่าอักษรตัวอื่น ๆ หางของ ป และ ฝ สูงกว่าอักษรตัวอื่น ๆ เพียงนิดเดียว สระทุกตัวสูงเท่ากับพยัญชนะ รวมทั้งสระ โอ ใอ และ ไอ ตัวอักษรแบบนี้เมื่อตีพิมพ์หางตัว ป และสระข้างล่าง ข้างบนจะไม่หักหายไปอย่างปัจจุบัน ไม่ต้องคอยตรวจซ่อมกันอยู่ตลอดเวลา

๖) พ่อขุนรามคำหงมหาราชทรงประดิษฐ์รูปแบบตัวอักษรไทยให้เขียนได้ง่ายและรวดเร็ว พยัญชนะแต่ละตัวต่อเป็นเส้นเดียวตลอด ในขณะที่ตัวหนังสือขอมต้องเขียนสองหรือสามเส้นต่อพยัญชนะตัวหนึ่ง

๗) ประการสุดท้าย พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงประดิษฐ์รูปวรรณยุกต์ขึ้น ทำให้สามารถอ่านความหมายของคำได้ถูกต้องโดยไม่ต้องดูข้อความประกอบทั้งประโยค สมมติว่าเราเข้าใจภาษาไทยใหญ่เป็นอย่างดี แต่ถ้าจะอ่านภาษาไทยใหญ่ เขาเขียน ปีน คำเดียวอาจจะอ่านเป็น ปีน ปี่น ปี้น ปี๊น ปี๋น เป็น เป่น เป้น เป๊ เป๋น แปน แป่น แป้น แป็น และ แป๋น รวมเป็น ๑๕ คำ ถ้าไม่อ่านข้อความประกอบจะไม่ทราบว่าคำที่ถูกต้องเป็นคำใดกันแน่ แต่ตัวหนังสือของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช อ่านได้เป็น ปีน แต่อย่างเดียว

ดังนั้น ตัวอักษรลายสือไทยในสมัยพ่อขุนรามคำแหง จึงมีลักษณะดังปรากฏในภาพที่ ๑.๑

ภาพที่ ๑.๑ ลายสือไทย
ที่มา (กุหลาบ มัลลิกามาส, ๒๕๕๗)

ต่อมามีผู้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับลายสือไทยต่าง ๆ กัน บ้างก็ว่ามาจากอักษรปัลลวะ อักษรมอญ และอักษรขอมซึ่งพระองค์คงจะเอาเลือกเอาลักษณะของตัวอักษรที่สะดวกแก่การเขียนมากที่สุดมาดัดแปลงเป็นอักษรไทย ดังนี้

๑) รูปพยัญชนะส่วนใหญ่นั้นดัดแปลงมาจากอักษรขอม บางส่วนก็มาจากปัลลวะ และมอญ

๒) รูปสระนั้นดัดแปลงมาจากอักษรขอม มีครบทุกเสียงในภาษาไทย

๓) รูปวรรณยุกต์คิดขึ้นใหม่ทั้งหมด มี ๒ รูป คือ ไม้เอก และไม้โท

๔) ตัวเลขนั้นดัดแปลงมาจากตัวเลขขอม

คุณลักษณะพิเศษของลายสือไทย คือ ความสูงต่ำของตัวอักษรนั้นเสมอกันและวางรูปพยัญชนะและสระทุกตัวไว้ในบรรทัดเดียวกัน ทำให้ไม่สิ้นเปลืองเนื้อที่ รูปอักษรมีมากพอ รูปอักษรส่วนมากเป็นเส้นเดียวกันตลอด ทำให้เขียนง่าย รวดเร็ว ไม่ต้องยกปากกา

ในรัชกาลพญาลิไท (พุทธศักราช ๑๙๐๐) การเขียนตัวอักษรมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหลายประการ เช่น

๑) รูปสระ อิ อี อึ อยู่บนพยัญชนะ อุ อู อยู่ล่าง

๒) รูปสระ ใ ไ โ สูงขึ้นเกินพยัญชนะ

๓) เริ่มใช้ไม้หันอากาศบ้าง แต่ยังไม่ใช้ทั่วไป

๔) ตัว ญ เขียนเช่นเดียวกับปัจจุบัน

๕) เพิ่มตัว ฤา ฦา

ต่อมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พุทธศักราช ๒๑๙๙–๒๒๓๑) ได้มีการเปลี่ยนแปลง ลักษณะอักษรและอักขระวิธี ดังนี้

๑) ใช้ไม้หันอากาศโดยทั่วไป

๒) สระเอีย ใช้เช่นเดียวกับปัจจุบัน ทั้งแบบมีตัวสะกด และไม่มีตัวสะกด

๓) สระอือ สระออ เมื่อไม่มีตัวสะกดใช้ อ เคียง

สำหรับวรรณยุกต์นั้น สันนิษฐานว่ามีครบ ๔ รูป เช่นเดียวกับปัจจุบัน ดังหลักฐานที่ปรากฏในหนังสือจินดามณีซึ่งแต่งในรัชกาลนี้

๒. หลักสูตรกรุงศรีอยุธยา พุทธศักราช ๑๘๙๓–๒๓๑๐

ปองจิต อ่อนเผ่า (๒๕๓๔, หน้า ๒๙) ได้สรุปรูปแบบการศึกษาในสมัยอยุธยาไว้ว่า การปกครองได้เริ่มมีการจัดระเบียบให้เป็นแบบแผนขึ้น ตั้งแต่สมัยพระเจ้าอู่ทองตั้งกรุงศรีอยุธยา และได้ถูกจัดระบบการปกครองให้รัดกุมขึ้น ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถและในรัชกาลต่อ ๆ มาอีกหลายครั้ง ทำให้เกิดระบบศักดินาขึ้น มีการแบ่งชั้นวรรณะอย่างชัดเจนขึ้น ในขณะที่สมัยสุโขทัย ไม่มีการแบ่งชนชั้น เมื่อสภาพของสังคมเปลี่ยนไปแนวความคิดของคนไทยก็เปลี่ยนไปด้วย ในด้านของการศึกษานั้นก็แตกต่างไปจากสมัยสุโขทัยไม่น้อยทีเดียว อย่างเช่น ความสำคัญของสถานศึกษาที่เรียกว่าสำนักราชบัณฑิต ได้ลดถอยลงไป ในขณะเดียวกัน หน้าที่ทางให้การศึกษาไป ตกอยู่ที่วัดและพระสงฆ์เป็นหลักใหญ่ โดยที่กุลบุตรที่อยู่วัยเยาว์จะถูกส่งมาอยู่วัด โดยที่ผู้ปกครองจะนำตัวมาฝาก เป็นลูกศิษย์พระ หรือเด็กวัด ให้อยู่กับพระสงฆ์ในวัดใกล้บ้านหรือที่ตนมีความเคารพ นับถือหรือมีความคุ้นเคยกันดี ซึ่งเด็กนั้นจะได้รับการสอนหนังสือทั้งภาษาไทย ขอม และวิชาอื่น ๆ ตามความรู้ของพระสงฆ์ในวัดนั้น ๆ เพื่อให้ได้รับการศึกษาเล่าเรียน รวมทั้งการอบรมศีลธรรมจรรยาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก ส่วนเด็กนั้น ก็จะมีหน้าที่ปรนนิบัติ รับใช้พระสงฆ์ผู้เป็นอาจารย์ในกิจการต่าง ๆ จน

เมื่อกุลบุตรนั้นถึงวัยอันควร ก็จะได้รับการบวชเป็นสามเณร หรืออุปสมบทเป็นภิกษุ เพื่อศึกษาเล่าเรียนตามประเพณีต่อไป

ในสมัยอยุธยานี้เองที่ได้เกิดประเพณีที่ลูกผู้ชายไทยจะต้องเข้าอุปสมบท ในบวรพุทธศาสนาเมื่ออายุครบบวช หรืออายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ เพื่อศึกษาพระธรรมวินัยและปฏิบัติศาสนกิจเป็นระยะเวลาหนึ่งในระหว่างเข้าพรรษา สามเดือนเป็นอย่างน้อย มิฉะนั้น จะถือว่าบุคคลนั้นยังเป็นคนดิบอยู่ (คำเรียก ผู้ที่ยังไม่บวชเรียน) ส่วนการบวชสามเณรนั้น ก็ถือว่าเป็นการบวชเพื่อเตรียมตัวเข้าสู่ การอุปสมบท นั่นเอง และการอุปสมบทนั้น ก็ถือได้ว่า เป็นการศึกษาอย่างหนึ่ง ดังที่มีการเรียกการอุปสมบทอีกอย่างหนึ่งว่า “การบวชเรียน” เรียกผู้ที่อุปสมบทว่า “ผู้บวชเรียน” โดยมีพระภิกษุผู้เชี่ยวชาญทางหนังสือ และทางธรรมวินัยเป็นผู้สั่งสอน มีการเรียนหนังสือขอม เรียนบาลี ศึกษาพระธรรมวินัย เป็นประการสำคัญ

อนึ่ง ประเพณีการอุปสมบทกุลบุตรนี้เอง ที่ทำให้เกิดคำเรียกผู้ที่ลาสิกขาบทแล้ว ว่า “ทิด” หรือ “บัณฑิต” (ทิด กร่อนมาจากคำว่า “บัณฑิต” นั่นเอง บัน–ทิต สมัยก่อนอ่านอย่างนี้ ตัดเอาเฉพาะคำหลังคือ “ฑิต”) และในสมัยแผ่นดิน พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ก็เกิดประเพณีในราชสำนักว่า ผู้ที่จะถวายตัวเข้ารับราชการนั้น ต้องเป็นบัณฑิต คือ ผ่านการอุปสมบทมาแล้ว เพราะจะไม่ทรงรับ ผู้ที่ยังมิได้บวชเรียนรับราชการเลย ซึ่งการศึกษาในวัด จะมีทั้งการอบรมสั่งสอนทั้งด้านจริยศึกษาและพุทธิศึกษาทีเดียว นอกจากนี้ ในบางวัดยังได้มีการสอนวิชาพิเศษนอกเหนือไปจากที่กล่าวมา เป็นการเพิ่มเติมตามความสามารถของพระภิกษุในวัดนั้น ๆ อย่างเช่น วัดที่มีพระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถในเชิงช่างต่าง ๆ ก็จะมีการสอนวิชาเหล่านั้น ให้ด้วย หรือวัดใดมีพระภิกษุที่มีความรู้ทางวิชาการต่อสู้ทั้งมวยไทย และวิชาอาวุธต่าง ๆ ท่านก็จะถ่ายทอดวิชาให้กับผู้เป็นศิษย์ต่อไป และในทำนองเดียวกัน ถ้าวัดใด มีพระภิกษุที่ทรงวิทยาคุณทางคาถาอาคม ก็จะมีถ่ายทอดในด้านนี้เช่นกัน

จากการที่ได้มีการเล่าเรียนวิชาการต่อสู้ในวัดดังกล่าวมาแล้วนี้เอง ที่ได้ทำให้เกิดคลาดเคลื่อนทางข้อมูลในปัจจุบันนี้ จนถึงขนาดมีคนเอาชื่อ วัดพุทไธศวรรย์ มาตั้งเป็นชื่อสำนักดาบ และก็ได้มีการนำเสนอข้อมูลบอกเล่ากันมา ในทำนองว่า “วัดพุทไธศวรรย์ คือ สำนักดาบใหญ่ในสมัยอยุธยา” แต่ที่ถูกต้องแล้วในสมัยอยุธยา วัดแห่งนี้มิได้เป็นสำนักดาบอย่างแท้จริง ดังที่ได้มีการยืนยันกันนั้น เพียงแต่ว่าในวัดนี้ ได้มีการสอนวิชาเพลงอาวุธกัน และที่มีการสอนวิชาเพลงอาวุธในวัดนี้จนโด่งดัง ก็เนื่องมาจากการที่วัดนี้ มีขุนนาง ฝ่ายทหารที่มีฝีมือทั้งเพลงอาวุธ และตำราพิชัยสงครามมาบวชอยู่ตั้งแต่เริ่มสร้างวัด และในเวลาต่อมา ก็มีอดีตนักรบมาบวชจำพรรษาที่นี่เรื่อยมา เมื่อพระคุณเจ้ามีความสามารถในเรื่องนี้ จึงได้มีผู้นำบุตรหลานมาฝากฝังเรียนวิชาเพลงอาวุธ แต่ถ้าเป็นศิษย์ที่เป็นภิกษุ–สามเณร ก็คงเรียนในเรื่องของตำรับตำราต่าง ๆ ที่เกี่ยวการรบเท่านั้น ท่านคงไม่ห่มผ้าเหลืองมารำดาบ ฟันดาบ เล่นกระบี่กระบอง

โรงเรียนแห่งแรกในสยาม

คนอยุธยาคงอาศัยวัดเป็นที่เล่าเรียนเรื่อยมา จนกระทั่งในรัชสมัย สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อประเทศสยามได้ติดต่อทางสัมพันธไมตรี และทางการค้าขายกับชาติตะวันตกมากขึ้น สถานศึกษาที่รูปแบบเป็นโรงเรียน ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ

โรงเรียนดังกล่าวนี้ก็คือ ศาลาโรงเรียน หรือ บ้านสามเณรใหญ่ หรือ โรงเรียนสามเณร ที่ตั้งอยู่ ณ ตำบลเกาะพราหมณ์ (อยู่ทางตอนเหนือของ กรุงศรีอยุธยา) ผู้ที่ตั้งโรงเรียนแห่งนี้ขึ้นมาก็คือ สังฆราช หลุยส์ ลาโน บาทหลวง ในคณะมิชชันนารีคาทอลิก ฝรั่งเศส ภายในโรงเรียนแห่งนี้ มีผู้เล่าเรียนอยู่ ส่วนใหญ่เป็นสามเณร มีสามเณรเล็ก ประมาณ ๓๐ คนสามเณรใหญ่ ประมาณ ๓๐ คน

ศาลาโรงเรียนนี้ ปรากฏหลักฐานว่า มีวิทยฐานะเทียบเท่าได้กับวิทยาลัย ในมหาวิทยาลัยปารีส วิชาความรู้ การเรียนการสอนก็ใกล้เคียงกับที่สอนกัน ในวิทยาลัยนั้น คือ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เทวศาสตร์ และปรัชญา ซึ่งเป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของโลกและมนุษย์ ส่วนการเรียนด้านภาษา ที่มีทั้งภาษาลาติน ภาษาฝรั่งเศส ซึ่งในเรื่องเกี่ยวกับศาลาเรียนนี้ ส. ทรงศักดิ์ศรี ได้สรุปเอาไว้ว่า

"...จะเห็นได้ว่าบ้านเณรใหญ่นี้ เปรียบเสมือนมหาวิทยาลัยแห่งแรก ในสยามก็ซ่าได้"

นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานระบุอีกว่า ที่ศาลาโรงเรียนนี้เอง สังฆราชลาโน ท่านได้จัดการให้มีการตั้งโรงพิมพ์ และทำการจัดพิมพ์หนังสือขึ้นมาใช้ ในประเทศสยาม

นอกจากนี้ยังมีเรื่องเกี่ยวกับการตั้งโรงเรียนในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ปรากฏข้อมูลอยู่ในหนังสือเรื่อง ความเป็นมาของแบบเรียนไทย ซึ่งจัดทำโดย ฝ่ายห้องสมุด ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งได้กล่าวถึง เรื่องนี้เอาไว้ (หน้าที่ ๑) อีกว่า

"สมัยนี้ มีการเรียนการสอนทั้งภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ นอกจากบาลี สันสกฤต และเขมรแล้ว ยังมีภาษาฝรั่งเศส พม่า มอญ และจีน ถึงขั้นมีโรงเรียน สอนหนังสือ แต่ก็เป็นโรงเรียนของพวกบาทหลวงที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ คือ โรงเรียนศรีอยุธยา โรงเรียนมหาพราหมณ์ วิทยาลัยคอนสแตนติน โรงเรียนสามเณร และวิทยาลัยแห่งชาติ"

แบบเรียนเล่มแรกในสยาม

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ใน "บันทึกสมาคมวรรณคดี" ปีที่ ๑ เล่มที่ ๕ พุทธศักราช ๒๔๗๕ ความว่า จินดามณีเป็นตำราเรียนหนังสือไทย แต่งไว้พิสดารตั้งแต่หัดอ่าน จนถึง แต่งโคลงฉันท์กาพย์กลอน บอกไว้ในตำนานนั้นว่า พระโหราจารย์ชาวเมืองโอฆบุรี (คือเมืองพิจิตร) เป็นผู้แต่งและมีหนังสือเรื่องหนึ่ง คือ พระราชพงศาวดาร (ซึ่งหอ สมุดฯ สมมติชื่อเรียกว่า "ฉบับหลวงประเสริฐ" นั้น) ในบางแผนกข้างต้นว่า สมเด็จ พระนารายณ์ ดำรัสสั่งให้พระโหราฯ แต่งขึ้น เมื่อพุทธศักราช ๒๒๒๓ เป็นสันนิษฐาน ว่า สมเด็จพระนารายณ์ฯ คงโปรดฯ ให้พระโหราธิบดี

คนเดียวกัน แต่งทั้งหนังสือจินดามณี และหนังสือพระราชพงศาวดาร นอกจากนี้ยังมีเค้าเงื่อนที่จะสันนิษฐานต่อไปอีกข้อหนึ่งว่า เพราะเหตุใดสมเด็จพระนารายณ์ฯ จึงมีรับสั่งให้พระโหราธิบดีแต่งหนังสือสองเรื่องนั้น ด้วยปรากฏในเรื่องพงศาวดารรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ ว่า เมื่อพวกบาทหลวงฝรั่งเศสแรกเข้ามาตั้งสอนศาสนาคริสตังในพระนครศรีอยุธยานั้น มาตั้งโรงเรียนขึ้นสำหรับสอนหนังสือแก่เด็กไทยด้วย อาศัยเหตุนั้น เห็นว่าคงเป็นเพราะสมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงพระราชดำริว่า ถ้าฝ่ายไทยเองไม่เอาธุระจัดบำรุงการเล่าเรียนให้รุ่งเรืองก็จะเสียเปรียบฝรั่งเศส พระโหราฯ คงเป็นปราชญ์มีชื่อเสียงว่าเชี่ยวชาญอักขรสมัยอยู่ในครั้งนั้น สมเด็จพระนารายณ์ฯ จึงมีรับสั่งให้เป็นผู้แต่งตำราสอนหนังสือไทยขึ้นใหม่ ส่วนการที่โปรดฯ ให้แต่งหนังสือพระราชพงศาวดารนั้น จะเป็นแต่งหนังสือเรียนหรือแต่งสำหรับให้เป็นความรู้ แก่พ่อค้าต่างประเทศที่เข้ามาในครั้งนั้นก็อาจเป็นได้ทั้งสองสถาน แต่ควรฟังเป็นยุติได้ว่า การที่กวดขันให้ลูกผู้ดีเล่าเรียนหนังสือไทยคงเริ่มขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ

ดังนั้น จึงมีบันทึกว่าหนังสือแบบเรียนจินดามณี เป็นแบบเรียนเล่มแรกของไทย และเป็นแม่บทของแบบเรียนสมัยต่อ ๆ มาอีกหลายเล่ม ซึ่งใช้กันอย่างแพร่หลายมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ แต่ถึงอย่างไรก็ตามก็ยังมีนักปราชญ์ นักประวัติศาสตร์อีกหลายท่านที่มีความคิดแตกต่างไปจากนี้ นั่นก็คือ ปัญหาที่มีผู้พยายามขบคิดหาความจริงว่า

“จินดามณี เป็นแบบเรียนเล่มแรกของไทยจริง ๆ หรือ ?”

ซึ่งทรงวิทย์ ดลประสิทธิ์ (๒๕๕๖) ได้ตั้งคำถามเอาไว้ในบทความเรื่อง จินดามณี “ตำรา” เล่มแรกจริงหรือ? ดังนี้

“...ถ้าหากเป็นตำราเล่มแรกจริงแล้ว หมายความว่า ก่อนหน้านั้น ไม่มีตำราหรือ?”

“ในเมื่อไม่มีตำรามาก่อน ถ้าเช่นนั้นคนไทยก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ เรียนหนังสือด้วยวิธีการเช่นไร”

คำว่า ตำรา มีความหมายกว้างขวางคับแคบแค่ไหน? เพราะเรามีตำรายา ตำราหมอดูอะไรต่อมิอะไรจิปาถะ กระทั่งตำรับพิชัยสงคราม ซึ่งเชื่อกันว่า มีมาแต่ครั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถหรือครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เป็นอย่างน้อย

ถ้าหากจินดามณีเป็น ตำราภาษาไทย ทีนี้การเรียนรู้อักษรไทย หรือการเรียนรู้การแต่งโคลงฉันท์กาพย์กลอนก่อนหน้าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชล่ะเป็นอย่างไร

ท้ายที่สุดสมมติว่า จินดามณีเป็นตำราภาษาไทยเล่มแรกแล้ว ข้อสงสัยมีอยู่ว่า เป็นตำราสอนใคร

ซึ่งในเรื่องนี้ (ในบทความเรื่องเดิมของคุณทรงวิทย์) ได้มีการถามความเห็นจากนักวิชาการ นักประวัติศาสตร์ นักภาษาศาสตร์ หลายท่านดังนี้

ประเสริฐ ณ นคร ผู้เชี่ยวชาญทางจารึกภาคเหนือ และ ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และหนึ่งในคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ ได้มีความเห็นว่า หนังสือจินดามณี เป็นแบบเรียนเล่มแรกนะครับ ผมเข้าใจว่า สมัยก่อน คือ สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น พวกฝรั่งต่างชาติ เข้ามาติดต่อค้าขาย และมีสัมพันธไมตรีกันนั้น พวกฝรั่งเขาคงถามคนไทยว่า เมืองไทย มีประวัติศาสตร์ไหม อะไรทำนองนี้ เมื่อยังไม่มีประวัติศาสตร์ ไม่มีตำราเรียน ที่จะอ้างพวกฝรั่งเขาได้ สมเด็จพระนารายณ์ฯ ท่านก็ทรงโปรดฯ ให้มีการเขียนพงศาวดารขึ้นมา เป็นฉบับหลวงประเสริฐ

ต่อมาท่านจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระโหราธิบดี แต่งหนังสือจินดามณี เพื่อเป็นตำราเรียนของเราขึ้นมาอย่างที่พอมีหลักฐานเหลืออยู่ คือพอจะทำให้ฝรั่ง เขาเชื่อถือได้ว่า ไทยเรามีตำราเรียนเหมือนกัน เชื่อว่า จินดามณี เป็นตำราเล่มแรกของเราได้หรือไม่นั้น ก็เป็นที่ยอมรับกัน ในนักศึกษาผู้ใหญ่ ๆ เพราะท่านมีหลักฐานมาอ้างมายืนยันไว้ เราก็รับฟังไว้ก่อน เพราะเราเองก็ยังหาหลักฐานมาหักล้าง มาขัดแย้งไม่ได้ ซึ่งอันนี้ต้องใช้เวลา พอสมควร

เปลื้อง ณ นคร (นายตำรา ณ เมืองใต้) ผู้เชี่ยวชาญภาษาไทย มีความเห็นว่า หนังสือจินดามณีที่ว่าเป็นตำราเล่มแรกของไทยนั้น ก็ตามเรื่องตามหลักฐาน มันไม่มีเล่มอื่นนี่ สารานุกรมเขาอธิบายเอาไว้ละเอียดมาก โดยเฉพาะหลักฐาน ฉบับพระโหราธิบดี และอีกเล่มก็ของกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ในรัชกาลที่ ๓

เสนีย์ วิลาวรรณ อดีตหัวหน้า ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ให้ทรรศนะว่า เรื่องหนังสือจินดามณีนี่ เขาก็เชื่อมาอย่างนั้นนะ เพราะมันมีหลักฐานอยู่แล้วก่อนหน้านั้นมันไม่มี แต่เท่าที่มีการตรวจ การค้นพบ มันไม่น่าจะมีแค่นั้น

ภิญโญ ศรีจำลอง กวีร่วมสมัย และนักวิชาการ กองวรรณคดี และประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร แสดงความเห็นว่าเป็นตำราเล่มแรกของไทยนะครับ โดยเฉพาะวิชาภาษาไทยของเรา

การแสดงความเห็นในเรื่องนี้ ค่อนข้างแตกแจกออกไป มีทั้งผู้ที่เชื่อว่า จินดามณี เป็นแบบเรียนหรือตำราเล่มแรกของเมืองไทย ทั้งสองฝ่าย ต่างก็มีข้อคิดเห็นรองรับความเชื่อของตนต่างกันไป แต่ก็ยังหาบทสรุปไม่ได้ว่าจินดามณี เป็นแบบเรียนเล่มแรกจริงหรือไม่ และถ้าไม่ใช่ หนังสืออะไร คือ แบบเรียนเล่มแรกของไทยเรา

ภาพที่ ๑.๒ หนังสือจินดามณี
ที่มา (**ตำนานการศึกษาในสยาม**, ๒๕๕๖)

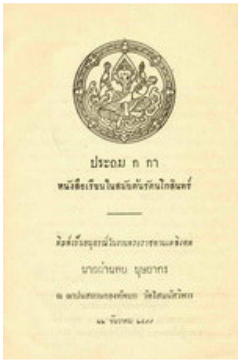

ภาพที่ ๑.๓ หนังสือ ประถม ก กา
ที่มา (**ตำนานการศึกษาในสยาม**, ๒๕๕๖)

หนังสือประถม ก กา เริ่มสอนด้วยการนำพยัญชนะ ก มาประสมกับสระทุกตัวตามลำดับ แล้วจึงขึ้นตัว ข และพยัญชนะตัวต่อ ๆ ไป โดยประสมกับสระทุกตัวจนครบ ครูผู้สอน ไม่ต้องคอยนั่งประสมอักษรแต่ละคำ บนกระดานดำ ให้ศิษย์อ่านสอนเพียงไม่กี่ครั้ง ก็เริ่มใช้หนังสือประถม ก กา ได้ เพราะพยัญชนะแต่ละตัว มีการประสมสระแจกลูกจนครบอยู่แล้ว เมื่ออ่านแม่ ก กา จบแล้วก็เริ่มเรียนตัวสะกด เรียนอักษรควบ แล้วก็เรียนอักษรสามหมู่และอักษรนำต่อไป หนังสือประถม ก กา นี้นอกจากจะมีแบบสอนอ่านเป็นคำ ๆ แล้ว ยังมีแบบหัดอ่าน ที่แต่งเป็นกาพย์ไว้เป็นตอน ๆ ซึ่งจะฝึกอ่าน การใช้วรรณยุกต์ไปด้วยในตัว และครูยังสามารุให้นักเรียนอ่าน ประถม ก กา หัดอ่าน ควบคู่กันไปได้ด้วย

พระวรเวทย์พิสิฐ (๒๕๓๔, หน้า ๑๒๐–๑๒๑) สันนิษฐานว่า น่าจะใช้เป็นแบบเรียนมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย ในแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศและใช้เป็นแบบเรียน ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึง รัชกาลที่ ๕ ก่อนที่จะมีแบบเรียนมูลบทบรรพกิจ หนังสือประถม ก กา มีอยู่หลายฉบับ

ด้วยกัน เมื่อกรมศึกษาธิการพิมพ์แบบเรียน ได้นำเอาหนังสือประถม ก กา ฉบับที่เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ (หม่อมราชวงศ์จิตร สุทัศน์ ภายหลังเป็นพระยาศรีวรวงศ์) รวบรวมไว้มาพิมพ์เป็นแบบเรียนหนังสือไทย สำหรับชั้นมูลศึกษาสาระสำคัญ มีสาระสำคัญแบ่งเป็น ๒ ตอน คือ

๑) การแจกตัวสะกดแม่ต่าง ๆ เริ่มจาก แม่ ก กา แจกอักษร ก ถึง ฮ ประสมกันสระ ๑๕ เสียง แทรกกาพย์ยานี แล้วแจกตัวสะกดแม่ต่าง ๆ

๒) การอธิบายกฎเกณฑ์ของอักขรวิธี ได้แก่ การแบ่งพยัญชนะตามไตรยางค์ การแบ่งตาม การออกเสียง การผันวรรณยุกต์อักษรนำ การใช้ ฤ ฤๅ ฦ ฦๅ

กล่าวโดยสรุป กรุงศรีอยุธยามีธรรมเนียมการศึกษาเช่นเดียวกับกรุงสุโขทัย โดยมี “วัด” เป็นศูนย์กลางการศึกษาทั้งของฆราวาสและของบรรพชิต และเป็นศูนย์กลางกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคม พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอบรมสั่งสอนประชาชน และการที่วัดเป็นสำนักสั่งสอนวิชาการต่าง ๆ นั้น ได้สืบประเพณีมาจนถึงต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

สำหรับ วิชาชีพ ในสมัยนี้ เป็นอาชีพทางการเกษตร เช่น การทำนา ทำสวน หรืออาชีพทางการช่างต่าง ๆ เช่น ช่างเหล็ก ช่างทอง ช่างหล่อ ช่างบาตร โดยมีการสอนกันในครอบครัวหรือในวงศาคณาญาติ สำหรับชายหนุ่มที่หวังจะเอาดีทางวิชาการต่อสู้และป้องกันตัว จะเรียนวิชามวย วิชาฟันดาบวิชากระบี่กระบอง จากสำนักต่าง ๆ

สำหรับฝ่ายราชสำนัก นอกจากกษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์จะส่งพระราชกุมารไปศึกษากับพระสงฆ์ตามพระอารามต่าง ๆ แล้ว ก็มักจะมีพระมหาราชครูและโหราธิบดีเข้ามาสอนความรู้ด้านนิติศาสตร์ อักษรศาสตร์ ราชประเพณี ตลอดจนวิชาการปกครอง และการรบพุ่งอื่น ๆ อีกด้วย พระมหาราชครูและพระโหราธิบดีส่วนมากจะเป็นพราหมณ์ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าสมัยกรุงศรีอยุธยาเรารับปรัชญาการศึกษามาทางฝ่ายราชสำนักจากศาสนาพราหมณ์ ทำให้ปรัชญาการศึกษาฝ่ายพุทธ และพราหมณ์อยู่คู่กันมาตราบเท่าทุกวันนี้

นอกจากนี้ยังมีการเรียนภาษาต่างประเทศ ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ภาษาพม่า ภาษาเขมร ภาษาจีน ภาษาฝรั่งเศส และมีการจัดตั้งโรงเรียนบาทหลวงขึ้น เพื่อสอนศาสนาต่าง ๆ ได้อย่างเสรี ในยุคที่วรรณกรรมเฟื่องฟูสุดขีด ก็คือ ยุคสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นับเป็นยุคที่มีการติดต่อทำมาค้าขายกับชาวตะวันตกอย่างกว้างขวาง ซึ่งพระเจ้าอยู่หัวสนพระราชหฤทัยในด้านอักษรศาสตร์เป็นพิเศษ

วรรณคดีสำคัญ ในสมัยนี้ได้แก่ เสือโคคำฉันท์ สมุทรโฆษคำฉันท์ ลิลิตพระลอ อนิรุทธ์คำฉันท์ กำสรวลศรีปราชญ์ ทวาทศมาส โคลงนิราศหริภุญไชย รำพันพิลาปคำฉันท์ โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์ เป็นต้น กวีสำคัญ ๆ ก็มีพระมหาราชครู ศรีปราชญ์ พระศรีมโหสถ ขุนเทพกวี และองค์พระเจ้าอยู่หัว ก็ทรงเป็นกวีด้วย จินดามณี ซึ่งถือเป็นแบบเรียนเล่มแรกของไทยก็เกิดขึ้นในสมัยนี้ ผู้แต่งคือ พระมหาราชครูวรรณคดีสมัยก่อน ใช้วิธีเขียนลงบนสมุดไทย หรือไม่ก็จะ

จารลงบนใบลาน วิธีการเรียนจะใช้วิธีท่องจำ นักเรียนส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย ส่วนนักเรียนหญิงจะเรียนการบ้านการเรือน และอยู่ในราชสำนัก “ศาสตร์ต่าง ๆ เจริญรุ่งเรืองมากในยุคนี้”

๓. หลักสูตรกรุงธนบุรี พุทธศักราช ๒๓๑๐–๒๓๒๕

ในสมัยกรุงธนบุรีแม้ว่าจะเป็นพระนครหลวงของไทยอยู่เพียง ๑๕ ปี และยังเป็น ๑๕ ปี แห่งการทำสงครามตลอดทั้งสมัย แต่อย่างไรก็ตาม กรุงธนบุรีก็ยังได้วางพื้นฐานทั้งในด้านการค้า การศาสนา และอักษรศาสตร์ไว้ให้กับราชอาณาจักรไทยอย่างมั่นคง

สมัยกรุงธนบุรีเป็นระยะเวลาที่บ้านเมืองยังไม่สงบเรียบร้อย การฟื้นฟูการศึกษาจึงทำได้ไม่มากนัก แต่วัดก็ยังเป็นแหล่งที่ให้การศึกษาอยู่ โดยมีแต่เด็กผู้ชายเท่านั้นที่มีโอกาสศึกษา เพราะต้องอยู่กับพระที่วัดเรียนหนังสือและได้รับการอบรมความประพฤติ เรียนพระธรรม ภาษาบาลีสันสกฤต และศัพท์เขมร เพื่อประโยชน์ในการอ่านคัมภีร์พระพุทธศาสนา นอกจากนี้มีวิชาเลข เน้นมาตรา ชั่ง ตวง วัด มาตราเงินไทย และการคิดหน้าไม้ ซึ่งจะต้องนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน มีวิชาช่างฝีมือสำหรับเด็กโต ส่วนใหญ่เกี่ยวกับงานช่างก่อสร้าง เพื่อประโยชน์ในการบูรณะซ่อมแซมเสนาสนะ และสิ่งก่อสร้างภายในวัด สำหรับการเรียนวิชาชีพโดยตรงนั้นเป็นหน้าที่ของพ่อแม่ ใครมีอาชีพอะไรก็ถ่ายทอดวิชานั้น ๆ ให้แก่ลูกหลานของตนตามสายตระกูล เช่น วิชาแพทย์แผนโบราณ วิชาช่างปั้น ช่างถม ช่างแกะสลัก ช่างปูนปั้น ช่างเหล็ก ช่างเงิน ช่างทอง ส่วนการศึกษาสำหรับเด็กหญิง จะถือตามประเพณีโบราณคือ เรียนเย็บปักถักร้อย ทำกับข้าว การจัดบ้านเรือน การฝึกอบรมมารยาทของกุลสตรี สังคมสมัยนั้นไม่นิยมให้ผู้หญิงเรียนหนังสือ จึงมีน้อยคนที่อ่านออกเขียนได้ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงโปรดเกล้าฯให้บำรุงการศึกษาตามวัดต่าง ๆ และยังโปรดเกล้าฯให้ตั้งหอหนังสือขึ้น เช่นเดียวกับสมัยอยุธยา ซึ่งคงเทียบได้กับหอพระสมุดในระยะหลัง นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้แสวงหาและรวบรวมตำราต่าง ๆ ที่กระจัดกระจายไปเมื่อคราวกรุงแตกไว้ที่พระอารามหลวงหรือหามาจำลองไว้เป็นแบบฉบับเพื่อใช้ศึกษาเล่าเรียน ทั้งนี้ด้วยพระอัจฉริยภาพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทำให้การศึกษาในสมัยกรุงธนบุรี แม้จะไม่เจริญก้าวหน้านัก แต่ก็เป็นการเริ่มต้นทางการศึกษาที่เป็นพื้นฐานให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางการศึกษาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แนวการจัดการศึกษาเริ่มมีแบบแผนมากยิ่งขึ้น แบบเรียนสมัยนี้ยังคงพบหนังสือจินดามณี หนังสือ ประถม ก กา และ ปฐม-มาลา ใช้ศึกษาอยู่ การศึกษาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไม่แตกต่างไปจากการศึกษาสมัยกรุงศรีอยุธยาเท่าใดนัก กล่าวคือ ในราชสำนักยังมีปราชญ์ราชบัณฑิต เป็นผู้ให้ความรู้แก่พระราชโอรส พระราชธิดา และพระบรมวงศานุวงศ์ ส่วนการศึกษาของสามัญชนก็อาศัยวัดเป็นศูนย์กลาง เป็นแหล่งให้ความรู้โดยมีพระเป็นผู้สอนหนังสือ ให้รู้จักการอ่าน เขียน คิดเลขเป็น พร้อมทั้งสอดแทรกจริยธรรมและหลักธรรม ของพระพุทธศาสนาไปในตัว มีการกำหนดหลักการและวิธีการในการจัดการศึกษาเรียกว่า มาติกาการศึกษา มีหลักฐานปรากฏว่า ได้มีหนังสือเรียนไว้อยู่ ๕ เล่ม คือ ๑) ประถม ก กา

๒) สุบินทกุมาร ๓) ปฐมมาลา ๔) ประถมจินดามณี เล่ม ๑ และ ๕) ประถมจินดามณี เล่ม ๒ (วีณา โรจนราธา, ๒๕๔๐, หน้า ๙๙)

๔. หลักสูตรกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ ๑–๔ พุทธศักราช ๒๓๒๕–๒๔๑๐)

ปองจิต อ่อนเผ่า (๒๕๓๔, หน้า ๓๔) ได้สรุปการศึกษาในสมัยนี้ “วัด” ยังคงเป็นสถานศึกษาสำคัญของคนไทยอยู่เช่นเดิม ไม่ว่าจะเป็นคนระดับไหน ควบคู่ไปกับการศึกษาในวัง และตามบ้านขุนนาง บ้านคหบดี ความสำคัญของวัดในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เราจะเห็นได้จาก การที่บุคคลสำคัญ ๆ กวีที่มีชื่อเสียงในยุคนั้น เล่าเรียนศึกษา มาจากวัดด้วยกันแทบจะทั้งหมด อย่างสุนทรภู่ ก็เรียนหนังสือ ที่วัดชีปะขาว ในคลองบางกอกน้อย พระเทพโมลี ศึกษาที่วัดพลับ (วัดราชสิทธาราม) ธนบุรี สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ก็นักศึกษา มาจากสำนักวัดโพธิ์ (วัดพระเชตุพนฯ) แม้องค์พระบาทสมเด็จ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ก็ทรงเป็นศิษย์ของพระพุทธโฆษาจารย์ วัดโมฬีโลกยาราม ดังนั้น วัด ยังคงเป็นสถานที่ให้การศึกษาทั้งด้านหนังสือ จริยศึกษา พุทธิศึกษาและวิชาชีพ ไม่ว่าจะเป็นโหราศาสตร์ การช่าง หมอยา หมอสมุนไพร เช่นเดียวกันกับในสมัยอยุธยา

ต่อมา ครั้งถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงได้เกิดสถานศึกษาเพิ่มขึ้นอีกแห่ง นอกเหนือไปจากวัด สถานที่นั้น ก็คือ “โรงทาน” ซึ่งมีกำเนิดมาจากการที่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ สมเด็จพระราชวังบวร (สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ) ทรงตั้งโรงทานสำหรับเลี้ยงอาหารพวกคนยากจนขึ้น ที่พระบวรราชวัง (วังหน้า) ถึงวันพระ ก็ทรงปล่อยสัตว์และแจกเงิน คนเฒ่าคนแก่ สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงโสมนัส และทรงโปรดฯ ให้ตั้งโรงทานเช่นนั้นขึ้นที่วังหลวง เรียกกันว่า “โรงทานหลวง” มีการจัดทำอาหารคาวหวาน เลี้ยงพระภิกษุ สามเณร และบรรดาข้าราชการที่มาอยู่เวรในพระบรมมหาราชวัง และยังมีการบริจาคพระราชทรัพย์เป็นทานแก่คนชราและคนพิการ อีกด้วย จากนั้น ก็ใช้สถานที่นี้ เป็นที่สำหรับพระสงฆ์ แสดงพระธรรมเทศนา และสอนหนังสือให้กับคนทั่ว ๆ ไป ต่อมาในแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ความสำคัญ ของวัดในฐานะสถานศึกษา ได้เพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก เนื่องมาจาก พระองค์ท่านทรงมีพระราชศรัทธาแก่กล้าในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ยังไม่ได้ครองราชสมบัติ เมื่อทรงครองราชสมบัติแล้ว ได้ทรงบุรณะ ปฏิสังขรณ์วัด ทั้งในและนอกพระนครถึง ๓๕ วัด และทรงโปรดเกล้าฯ สร้างขึ้นใหม่ ๔ วัด นอกจากนี้ พวกเจ้านาย และขุนนางยังได้สร้างวัด ปฏิสังขรณ์วัด ทั้งที่ได้ทูลเกล้าฯ ถวาย และได้ได้ทูลเกล้าฯ ถวายอีกมากกว่า ๒๐ แห่ง จนถึงกับมีคำว่า ในรัชกาลที่ ๓ ว่า ถ้าใครสร้างวัด จะเป็นคนโปรด

ในด้านพระพุทธศาสนาได้มีการสอบไล่พระปริยัติธรรม อย่างจริงจัง โปรดฯ ให้สถาปนา “โรงเรียนสอนพระปริยัติธรรม” สำหรับภิกษุสามเณรขึ้นในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ปรากฏว่ามีพระภิกษุสามเณรสอบได้เปรียญเอก โท ตรี ในแต่ละคราว เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ ยังได้ทรงมีพระราชดำริว่า ในเรื่องของวิชาชีพอื่น ๆ ยังไม่มีสถานที่จะศึกษาเล่าเรียนกันได้ ส่วนใหญ่ จะมี

การสอนกันภายในครอบครัวหรือในวงศ์สกุล ไม่เป็นที่แพร่หลาย และคนไทยก็มีนิสัยหวงแหนวิชาความรู้ ที่ตนมีอยู่ ไม่ใคร่จะถ่ายทอดให้เป็นวิทยาทานแก่คนทั่วไป จึงเป็นเหตุให้วิทยาการหลายอย่างมีอันต้องสูญหายไป อย่างน่าเสียดาย

ดังนั้นในคราวที่ทรงโปรดฯ ให้มีการปฏิสังขรณ์วัดโพธิ์ (วัดพระเชตุพนฯ) ขึ้น จึงทรงโปรดฯ ให้ประชุม นักปราชญ์ราชบัณฑิต ผู้เชี่ยวชาญในวิชาการต่าง ๆ มาร่วมแรง ร่วมใจกัน ทำการจารึกวิชาการต่าง ๆ เอาไว้ โดยที่ก่อนจะดำเนินการจารึกวิชาการต่าง ๆ นั้น ก็ให้ผู้รู้ ที่จะมาร่วมในการถ่ายทอดความรู้ลงบนแผ่นศิลา ทำการสาบานตนเสียก่อนว่า จะไม่มีการปกปิด หรือทำให้วิชาความรู้นั้นวิปลาสไปจากที่เป็นจริง วิชาการ ทีทรงให้รวบรวมผู้เชี่ยวชาญในครั้งนั้นก็มี อาทิ วิชาอักษรศาสตร์ แพทยศาสตร์ คชศาสตร์ เครื่องประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ขนบประเพณี การช่างต่าง ๆ เป็นต้น โดยให้นำเอาวิชาการ ที่ได้รวบรวมผู้รู้มานั้น มาทำการจารึกลงบนแผ่นศิลา ทำเป็นรูปปั้นประกอบคำอธิบาย และเขียนเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง เพื่อเป็นการสืบทอดวิชาความรู้ต่อไปในภาคหน้ามิให้สูญหายไป

แนวการจัดการศึกษาในสมัยนี้เริ่มมีแบบแผนมากยิ่งขึ้น แบบเรียนสมัยนี้ยังคงพบหนังสือจินดามณี หนังสือ ประถม ก กา และ ปฐม มาลา ใช้ศึกษาอยู่ การศึกษาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นไม่แตกต่างไปจากการศึกษาสมัยกรุงศรีอยุธยาเท่าใดนัก กล่าวคือ ในราชสำนักยังมีปราชญ์ราชบัณฑิตเป็นผู้ให้ความรู้แก่พระราชโอรส พระราชธิดา และพระบรมวงศานุวงศ์ ส่วนการศึกษาของสามัญชนก็อาศัยวัดเป็นศูนย์กลาง เป็นแหล่งให้ความรู้โดยมีพระเป็นผู้สอนหนังสือ ให้รู้จักการอ่าน เขียน คิดเลขเป็น พร้อมทั้งสอดแทรกจริยธรรมและหลักธรรม ของพระพุทธศาสนาไปในตัว มีการกำหนดหลักการและวิธีการในการจัดการศึกษาเรียกว่า มาติกาการศึกษา มีหลักฐานปรากฏว่า ได้มีหนังสือเรียนไว้อยู่ ๕ เล่ม คือ ๑) ประถม ก กา ๒) สุบินทกุมาร ๓) ปฐมมาลา ๔) ประถมจินดามณี เล่ม ๑ และ ๕) ประถมจินดามณี เล่ม ๒

การศึกษาสมัยนี้แบ่งออกเป็น ๔ สมัย ดังนี้

๑) สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงฟื้นฟูการศึกษาด้านอักษรศาสตร์ วรรณคดี มีการแต่งรามเกียรติได้เค้าโครงเรื่องมาจากอินเดียเรื่อง รามายณะ ศิลปะ กฎหมาย เช่น กฎหมายตรา ๓ ดวง และหลักธรรมทางศาสนา มีการสังคายนาพระไตรปิฎก

๒) สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เริ่มมีชาวยุโรป เช่น ชาติโปรตุเกสเข้ามาติดต่อทางการค้ากับไทยใหม่ หลังจากเลิกราไปเมื่อประมาณปลายสมัยอยุธยา และชาติอื่น ๆ ตามเข้ามาอีกมากมาย เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลันดา เป็นต้น เนื่องจากยุโรปมีการปฏิวัติอุตสาหกรรมทำให้เปลี่ยนระบบการผลิตจากการใช้มือมาใช้เครื่องจักร พลังงานจากไอน้ำสามารถผลิตสินค้าได้มากขึ้นจึงต้องหาแหล่งระบายสินค้า ในสมัยนี้ได้ส่งเสริมการศึกษาทั้งวิชาสามัญ โหราศาสตร์ ดาราศาสตร์ จริยศาสตร์ มีการตั้งโรงทานหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวังเป็นที่ให้การศึกษา

๓) สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนาเป็นพิเศษ มีการจารึกวิชาความรู้สามัญและวิชาชีพลงในแผ่นศิลาประดับไว้ตามระเบียงวัดพระเชตุพน จนมีผู้กล่าวว่าเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของไทย มีการใช้หนังสือไทยชื่อ ประถม ก กา และประถมมาลา นับเป็นแบบเรียนเล่มที่ ๒ และ ๓ ต่อจากจินดามณีของพระโหราธิบดี ต่อมานายแพทย์ ดี บี บรัดเลย์ได้นำกิจการแพทย์สมัยใหม่ เช่น การผ่าตัดเข้ามารักษาคนไข้และการตั้งโรงพิมพ์หนังสือไทยเป็นครั้งแรกในปีพุทธศักราช ๒๓๗๙ โดยรับจ้างพิมพ์เอกสารทางราชการเรื่องห้ามสูบฝิ่น จำนวน ๙,๐๐๐ ฉบับ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๘๒

๔) สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยนี้ชาวยุโรป และอเมริกันเริ่มเข้ามาติดต่อค้าขายและสอนศาสนา มีการนำวิทยาการสมัยใหม่ ๆ เข้ามาปรับใช้ในเมืองไทยเพิ่มขึ้น และพระองค์ทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาจึงทรงจ้างนางแอนนา เอช เลียวโนเวนส์ มาสอนสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เมื่อ พุทธศักราช ๒๔๐๕ จนรอบรู้ภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี ลักษณะการจัดการศึกษาเป็นแบบเดิมทั้งวัดและบ้าน ในส่วนวิชาชีพและวิชาสามัญ มีอักษรศาสตร์ ธรรมชาติวิทยา หรือวิทยาศาสตร์

๕. หลักสูตรสมัยปฏิรูปการศึกษา (รัชกาลที่ ๕–๗ พุทธศักราช ๒๔๑๑–๒๔๗๕)

ในสมัยอันยาวนานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พุทธศักราช ๒๔๑๑–๒๔๕๓) นับได้ว่าเป็นยุคของการปฏิรูปประเทศอย่างแท้จริง การปฏิรูปประเทศในด้านต่าง ๆ ได้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางไม่ว่าจะเป็นการปกครอง สังคม กฎหมาย รวมทั้งการศึกษาด้วย

การศึกษาตามระบบโรงเรียนได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก และกลายเป็นรากฐานที่สำคัญทำให้เกิด พระราชบัญญัติประถมศึกษาในพุทธศักราช ๒๔๖๔ ในการปฏิรูปทั้งหลายดังกล่าวมา การปฏิรูปการศึกษา มีความสำคัญเป็นพิเศษ เพราะไม่เพียงแต่มีผลต่อการศึกษาโดยตรงเท่านั้น แต่ยังมีผลต่อการผลิตนักเรียนให้กับหน่วยงานราชการอื่น ๆ ที่กำลังขยายตัวอย่างกว้างขวางด้วย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมากมายดังนี้

โรงสกูลหลวง

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ทรงขึ้นครองราชสมบัติ ในปีพุทธศักราช ๒๔๑๑ ต่อมาอีกไม่กี่ปี ในปีพุทธศักราช ๒๔๑๔ พระองค์ท่านได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนขึ้นเป็นครั้งแรกในสยาม สถานที่ดังกล่าวนี้ คือ โรงสกูลหลวง (โรงเรียนหลวง) และ โรงเรียนหลวงสอนภาษาอังกฤษ

โรงสกูลหลวง นี้ตั้งอยู่ข้างโรงละครเก่าในสนาม ต่อระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทางด้านทิศตะวันตก โดยผู้ที่ทำหน้าที่เป็นครูใหญ่คนแรกก็คือ หลวงสารประเสริฐ ปลัดกรมอาลักษณ์

(นามจริง “น้อย อาจารยางกูร ต่อมา ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น “พระศรีสุนทรโวหาร”) และโปรดฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงสอนภาษาอังกฤษสำหรับสอนภาษาอังกฤษ ให้กับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ และหม่อมเจ้าต่างกรม ที่ทรงได้เรียนภาษาไทยแล้ว โดยตั้งอยู่ที่ตึกสองชั้น ข้างประตูพิมานไชยศรี ด้านทิศตะวันออก มีนายฟรานซิส ยอร์ช แปเตอร์สัน เป็นครูผู้สอน

ภาพที่ ๑.๔ โรงสกูล หรือ โรงเรียนหลวงแห่งแรกของเมืองไทย
ที่มา (**ประวัติการศึกษาไทย**, ๒๕๕๖)

อนึ่ง โรงเรียนทั้งสองนี้ ตั้งอยู่ในบริเวณของกรมมหาดเล็ก และขึ้นกับกรมมหาดเล็กหลวงเช่นเดียวกัน ต่อมาเมื่อนาย ฟรานซิส ยอร์ช แปเตอร์สัน ครูสอนภาษาอังกฤษ กราบทูลฯ ขอลากลับยุโรป ในปีพุทธศักราช ๒๔๑๙ โรงเรียนสอนภาษาอังกฤษ จึงต้องเลิกไป จนกระทั่งในปี พุทธศักราช ๒๔๒๒ จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษขึ้นมาใหม่ ณ พระราชวัง นันนทอุทยาน เรียกชื่อว่า “โรงเรียนนันทอุทยาน” หรือ “โรงเรียนสวนนันทอุยาน” โดยโปรดฯ ให้หมอแมคฟาร์แลนด์ (S.G. Mc. Farland) มิชชั่นนารีชาวอเมริกัน ทำหน้าที่เป็นครูใหญ่ และมีคณะกรรมการคณะหนึ่ง จำนวน ๘ ท่าน ทำหน้าที่ควบคุม ดูและจัดการ และนี่คือกำเนิด “โรงเรียน” ที่มีคุณลักษณะ เป็นโรงเรียนอย่างแท้จริง แทนการเรียนตามวัด หรือบ้าน อย่างที่เคยเป็นมา

ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๔๒๔ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร (สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ผู้บังคับการทหารมหาดเล็ก ตั้งโรงเรียนขึ้นมาสำหรับฝึกสอนผู้ที่จะเป็นนายร้อยนายสิบ ในกรมมหาดเล็ก ครั้นจำนวนนักเรียนมากขึ้น ทำให้ห้องเรียนในโรงทหารมหาดเล็กคับแคบขึ้น จึงทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทาน พระตำหนักเดิมที่สวนกุหลาบที่เคยใช้เป็นคลังอยู่นั้น เป็นที่ตั้งโรงเรียนมหาดเล็ก

ครั้นโรงเรียนตั้งมาได้ปีหนึ่ง จำนวนนักเรียนมากขึ้น จนเกินอัตราที่ต้องการฝึกหัดเอาไว้สำหรับเป็นนายทหารมหาดเล็ก จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดระเบียบและแก้ไขโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือน แต่เนื่องจากพระตำหนักสวนกุหลาบมีที่ไม่

เพียงพอสำหรับนักเรียน จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างตึกยาวสองชั้นทางทิศใต้ ของพระบรมราชวังใช้เป็นสถานที่เรียนเพิ่มขึ้น

ดังนั้น กว่าการตั้งโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบสำเร็จบริบูรณ์ได้ก็ล่วงเข้าปีพุทธศักราช ๒๔๒๗

แต่เนื่องจากโรงเรียนที่กล่าวมาแล้วนี้ทั้งหมด เป็นสถานศึกษา สำหรับผู้ที่เป็นชายเท่านั้น ต่อมาพระองค์เจ้าดิศวรกุมาร จึงทรงจัดให้พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์หญิง ทรงเล่าเรียนหนังสือไทยที่ตึกข้างประตูพิมานไชยศรี ด้านตะวันออก โดยใช้ครูจากโรงเรียนหลวงนั้น มาสอนเป็นเวลา

สำหรับการเล่าเรียนในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบนี้ ใช้แบบเรียนหลวง ๖ เล่ม ซึ่งพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) รวบรวมขึ้น อันได้แก่ หนังสือมูลบทบรรพกิจ วาหนิตนิกร อักษรพิโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิจารณ์ และ พิศาลการันต์

แต่เนื่องจากแบบเรียนหลวงทั้ง ๖ เล่ม ที่ใช้เรียนในโรงเรียน พระตำหนักสวนกุหลาบปรากฏว่า นักเรียนน้อยคนนัก ที่จะเรียนได้ครบทั้งหมด ซึ่งอาจจะต้องใช้เวลานานมากกว่าที่จะมีผู้เรียนจบ บางคนเรียนได้เพียงสามเล่ม ก็ต้องออกมารับราชการ เสียแล้ว เนื่องจาก กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นใหม่ กำลังต้องการผู้มีความรู้เข้ารับราชการเป็นจำนวนมาก จึงได้มีการประชุมผู้ชำนาญการสอนหนังสือ อย่างเช่น พระยาศรีสุนทรโวหาร หลวงโอวาทวรกิจ (พระยาโอวาทวรกิจ–แม่น) อาจารย์ใหญ่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เป็นต้น โดยที่ประชุมได้ตกลงว่า ควรมีการสอบไล่หนังสือทำนองเดียวกับ พระสงฆ์สอบพระปริยัติธรรม เมื่อสอบไล่ได้ ก็จะมีการออกใบสำคัญรับรองความรู้ชั้นที่สอบได้ จึงได้มีการนำความขึ้นกราบทูล ก็ทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย การสอบไล่ความรู้ทางหนังสือในประเทศไทย จึงเกิดขึ้นนับแต่นั้นมา

โรงเรียนหลวงสำหรับราษฎร

ใน พ.ศ. ๒๔๒๗ ได้มีการจัดตั้ง “โรงเรียนวัดมหรรณพาราม” ซึ่งเป็นโรงเรียนหลวงสอนภาษาไทยแห่งแรกสำหรับราษฎรในกรุงเทพ ฯ ด้วยทรงเห็นว่าในการที่จะขยายการศึกษาชั้นสามัญให้แพร่หลายรวดเร็วนั้น ควรจะเลือกใช้สถาบันที่ใกล้ชิดกับประชาชน คือ วัด เพราะวัดเคยเป็นศูนย์กลางการศึกษาและปลูกฝังจริยธรรมมาก่อน จะได้ทำให้ราษฎรเกิดศรัทธาในการศึกษาแบบใหม่ การที่มีพระบรมราโชบายให้วัดมีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งโรงเรียนสมัยใหม่ และให้พระภิกษุผู้มีความรู้วิชาหนังสือไทยและเลขสอนเด็กนั้นเป็นพระบรมราโชบายที่ลึกซึ้ง มีประโยชน์ทั้งพุทธจักรและอาณาจักร ต่อมาได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นอีกหลายแห่งในกรุงเทพ ฯ และใน พ.ศ. ๒๔๓๕ ก็ได้ขยายวงกว้างออกไปถึงหัวเมืองต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร และยังให้เอกชนเข้ามามีส่วนช่วยในการจัดการศึกษาโดยเรียกว่า “โรงเรียนเชลยศักดิ์” ซึ่งเป็นที่มีของโรงเรียนราษฎร์หรือโรงเรียนเอกชนในสมัยนี้ สำหรับโรงเรียนสตรีก็มีโรงเรียนเสาวภาเป็นโรงเรียนแรกในกรุงเทพ ฯ โรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โรงเรียนราชินีบูรณะที่จังหวัดนครปฐม ส่วนโรงเรียนสตรีที่มิใช่โรงเรียน

หลวงคือ โรงเรียนสุนันทาลัย หรือโรงเรียนราชินีในปัจจุบัน ในการขยายวงการศึกษาวิชาหนังสือไทย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าแบบเรียนเป็นส่วนสำคัญยิ่งจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เรียบเรียงแบบเรียนภาษาไทยเป็นแบบฝึกหัดอ่านเบื้องต้น เพื่อให้เป็นหนังสือเรียนที่เป็นมาตรฐานสำหรับใช้ในโรงเรียนหลวง แบบเรียนหนังสือไทย ๕ ฉบับชุดนี้มีบทบาทสำคัญในประวัติการศึกษาของชาติเป็นรากฐานของหนังสือแบบเรียนภาษาไทยสมัยต่อ ๆ มา ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมีนักการศึกษาที่สามารถหลายท่านได้ช่วยราชการในด้านการศึกษาให้บรรลุผล อาทิ สมเด็จพระมหา-สมณเจ้า

กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีสำหรับการศึกษาขึ้นอุดมศึกษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตั้งโรงเรียนวิชาชีพชั้นสูงหลายสาขา ได้แก่โรงเรียนมหาดเล็กเพื่อฝึกหัดข้าราชการพลเรือน ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแห่งแรกในประเทศไทยโรงเรียนแพทย์โรงเรียนกฎหมาย โรงเรียนนายร้อย โรงเรียนนายเรือโรงเรียนฝึกหัดครูชาย โรงเรียนเกษตรโรงเรียนไปรษณีย์ และยังได้ตั้ง “หอสมุดวชิรญาณ” ให้เป็นที่รวบรวมหนังสือและแหล่งค้นคว้าวิชาต่าง ๆ ในด้านการบริหารการศึกษา เพื่อให้การศึกษามีระเบียบแบบแผน ก็ได้จัดตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๔๓๐ อธิบดีกรมศึกษาธิการมีอำนาจเทียมเท่าเสนาบดี ต่อมาได้ตั้งเป็นองค์กรระดับกระทรวงเรียกว่า “กระทรวงธรรมการ” และได้เปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบันนี้ ในด้านแผนการศึกษาแห่งชาติ ได้มีการเสนอโครงการศึกษาเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๑ หลังจากเสด็จกลับจากยุโรป ได้วางแนวการศึกษาเป็น ๒ ส่วน คือภาคการศึกษาในกรุงเทพมหานครมีความมุ่งหมายที่จะให้นักเรียนมีความรู้พอจะเข้ารับราชการ หรือไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศ ภาคการศึกษาในหัวเมือง มีความมุ่งหมายเพียงให้ราษฎรรู้หนังสือและวิชาชีพได้มีการปรับปรุงและประกาศใช้โครงการฉบับที่ ๒ เมื่อปี ๒๔๔๕ และโครงการฉบับที่ ๓ เมื่อปี ๒๔๕๐ ซึ่งเป็นแนวทางในการจัดการศึกษามาจนบัดนี้

ภาพที่ ๑.๕ โรงเรียนวัดมหรรณพาราม โรงเรียนหลวงสำหรับราชฎรแห่งแรกของเมืองไทย
ที่มา (**ประวัติการศึกษาไทย**, ๒๕๕๖)

โรงเรียนสตรีแห่งแรก

ส่วนในเรื่องการศึกษาของหญิงไทย แต่เดิมไม่นิยมที่จะให้สตรีเล่าเรียนทางหนังสือ นอกจากจะเรียนรู้ในเรื่องของการบ้านการเรือนเท่านั้น จะมีสตรีที่เล่าเรียนความรู้ในด้านหนังสืออยู่บ้างก็เฉพาะสตรีชั้นสูงในรั้วในวังเท่านั้น จนกระทั่งมาถึงยุคสมัยของกรุงรัตนโกสินทร์ภายหลังรัชกาลที่ ๔ จึงได้มีการยอมรับที่จะให้สตรีสามัญสามารถเล่าเรียนทางหนังสือเกิดขึ้น

ในปีพุทธศักราช ๒๔๑๗ โรงเรียนสตรีแห่งแรกในประเทศสยามจึงเกิดขึ้นโดยคณะมิชชั่นนารีชาวอเมริกันได้ก่อตั้ง “โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง” ขึ้น ซึ่งต่อมาโรงเรียนแห่งนี้ก็คือ “โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย” ในเวลานี้

ภาพที่ ๑.๖ โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย โรงเรียนสตรีแห่งแรกในประเทศสยาม
ที่มา (**ประวัติการศึกษาไทย**, ๒๕๕๖)

กล่าวโดยสรุป นโยบายการศึกษาไทยระหว่าง พุทธศักราช ๒๔๓๕–๒๔๗๕ นับเป็นยุคเริ่มแรกหรือ ก้าวแรกของการจัดการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ (กระทรวงธรรมการ) รัฐได้พยายามที่จะขยายการศึกษาออกไปสู่ประชาชนอย่างกว้างขวางในทุกระดับในกรุงเทพมหานคร และตามหัวเมือง โดยมุ่งเน้นในระดับประถมศึกษาเป็นสำคัญกว่าระดับอื่น ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในด้านการศึกษาขั้นพื้นฐานของประชาชน เพื่อสนองตอบความต้องการของชาติบ้านเมืองที่ต้องการคนเข้ารับราชการและในการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุตามนโยบาย นับได้ว่าบรรลุผลสำเร็จพอสมควร โดยเฉพาะการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาอันเป็นการศึกษาสำหรับประชาชนโดยทั่ว ๆ ไป ส่วนการศึกษาในระดับอื่นประสบผลสำเร็จไม่มากนัก อย่างไรก็ดีความพยายามของกระทรวงศึกษาธิการ ในยุคเริ่มแรกที่ดำเนินการปรับปรุง โครงสร้างและระบบการบริหาร การประกาศใช้แผนการศึกษาชาติหลายฉบับและอื่น ๆ ล้วนแล้วแต่เป็นความพยายามที่จะจัดการศึกษาของชาติให้บรรลุตามนโยบายที่กำหนดไว้

๖. หลักสูตรหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕–๒๕๐๓

นโยบายการศึกษาในสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาสู่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ ได้ส่งผลกระทบต่อด้านการเมือง การบริหาร เศรษฐกิจ สังคม และทางการศึกษาของชาติ โดยเฉพาะในด้านการศึกษา “คณะราษฎร์” ได้กำหนดไว้ว่า “จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎรทุกชนชั้น” เพื่อประโยชน์ในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย และมีเจตนาที่จะพัฒนาการศึกษาของชาติให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นช่วงระหว่าง พุทธศักราช ๒๔๗๕–๒๕๐๓ ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ทั้งฉบับถาวร ฉบับชั่วคราว และฉบับแก้ไขจำนวน ๑๕ ฉบับ โดยมีรัฐบาลเข้ามาบริหารราชการแผ่นดิน ๓๐ ชุด มีผู้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ๑๖ ท่าน ซึ่งมีผลกระทบต่อการกำหนดนโยบายและการดำเนินงานด้านการศึกษาอยู่มาก แต่ก็ไม่ทำให้การปรับปรุงระบบการศึกษาของชาติหยุดชะงักไป และในยุคนี้เป็นยุคที่เชื่อมโยงในการจัดการศึกษาของไทยในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชกับระบอบประชาธิปไตยอีกด้วย

แนวนโยบายที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษา ในยุคนี้พอจะแยกออกเป็น ๓ ระยะ คือ

๑) ระยะแรก (พุทธศักราช ๒๔๗๕–๒๔๘๕) นโยบายในการจัดการศึกษาในช่วง ๑๐ ปีแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครองจะเป็นการขยายการศึกษาระดับประถมศึกษาออกไปให้มากยิ่งขึ้นและให้ความสำคัญมากกว่าระดับอื่น ส่วนในระดับมัธยมศึกษา อาชีวศึกษา และอุดมศึกษานั้นเป็นการขยายด้านปริมาณและปรับปรุงคุณภาพ

๒) ระยะที่สอง (พุทธศักราช ๒๔๘๕–๒๔๙๓) ช่วงแรกของระยะที่สอง ประเทศตกอยู่ภายใต้ภาวะสงคราม นโยบายการบริหารราชการแผ่นดิน จึงเน้นหนักในด้านการทหาร และ

การป้องกันประเทศ ส่วนในด้านการศึกษาจึงไม่ค่อยชัดเจนนัก ภายหลังสงคราม (พุทธศักราช ๒๔๘๘) รัฐบาลได้ปรับปรุงการศึกษาของชาติหลายประการ นโยบายในการจัดการศึกษาได้เด่นชัดขึ้นทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับปริมาณ และคุณภาพในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา การศึกษาผู้ใหญ่ อาชีวศึกษา และอุดมศึกษา โดยรัฐบาลต้องเอาใจใส่และทำนุบำรุง การศึกษาของชาติ ทุกระดับ

๓) ระยะที่สาม (พุทธศักราช ๒๔๙๓–๒๕๐๓) มีรัฐบาลเข้ามาบริหารราชการแผ่นดิน ๗ ชุดเป็นช่วงหนึ่งที่มีความสำคัญ คือ ช่วงการศึกษาของชาติ เป็นช่วงที่มีการปรับปรุงและพัฒนาการศึกษาให้เจริญก้าวหน้าในทุกด้านและทุกระดับที่ปรากฏเด่นชัดที่สุด เช่น รัฐบาลจะส่งเสริมการศึกษาในทางปริมาณและคุณภาพ จะวางรากฐานเพื่อให้ประชาชนมีพื้นความรู้สูงขึ้น และมีความสามารถที่จะประกอบอาชีพได้ดี พร้อมจะส่งเสริมให้ประชาชนมีวัฒนธรรมและศีลธรรมอันดีงาม ด้วยการอาศัยการศาสนาและการศึกษาเป็นหลักในการจัดการศึกษาของชาติก็คือ “แผนการศึกษาชาติ พุทธศักราช ๒๔๙๔” ได้กำหนดแนวทางในการจัดการศึกษาเป็นสี่ส่วนนั้น ได้แก่ พุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา ในยุคนี้ได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ รวม ๓ ฉบับ คือ ๑) แผนการศึกษาชาติ พุทธศักราช ๒๔๗๕ ๒) แผนการศึกษาชาติ พุทธศักราช ๒๔๗๙ และ ๓) แผนการศึกษาชาติ พุทธศักราช ๒๔๙๔

กล่าวโดยสรุปแล้ว นโยบายการจัดการศึกษาระหว่าง พุทธศักราช ๒๔๗๕–๒๕๐๓ ในช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง มุ่งที่การขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปให้กว้างขวาง พร้อมทั้งผลิตครูให้เพียงพอในช่วงกลางของยุค (๒๔๘๔–๒๔๘๗) ในช่วงนี้ ทั่วโลกตกอยู่ภายใต้ภาวะของสงคราม รวมทั้งประเทศไทยด้วย นโยบายในการจัดการศึกษาจึงไม่ค่อยชัดเจนนัก ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ รัฐบาลได้มีแนวนโยบายในการดำเนินงานจัดการศึกษา โดยที่จะปรับปรุงการศึกษาในทุกด้าน ทุกระดับ ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ตอบสนองความต้องการของประชาชน โดยเฉพาะในระดับประถมศึกษาที่เป็นการศึกษาภาคบังคับ รวมทั้งให้ทุนอุดหนุนการจัดการศึกษาของเอกชน การพัฒนาการศึกษาในระหว่างปี พุทธศักราช ๒๕๐๓–๒๕๒๐ ได้ขยายการศึกษาทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ โดยได้รับความร่วมมือจากองค์กร ระหว่างประเทศ ในระหว่างปี พุทธศักราช ๒๔๙๔–๒๕๒๐ กระทรวงศึกษาธิการได้ผลักดันให้มีการประกาศใช้แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๐๓ และปรับปรุงหลักสูตรระดับการศึกษา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาที่สำคัญ คือ มีการขยายการศึกษาภาคบังคับเป็น ๗ ปี ใน พุทธศักราช ๒๕๐๖ และต่อมาใน พุทธศักราช ๒๕๐๙ ได้มีการโอนการศึกษาประชาบาลไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด ในยุคนี้มีจุดที่น่าสนใจ คือ ในระหว่างปี พุทธศักราช ๒๕๐๓–๒๕๑๗ การศึกษาในสายอาชีวศึกษามีผู้สนใจจะเข้าศึกษาน้อยมาก แต่เพิ่มมากขึ้นในระหว่าง พุทธศักราช ๒๕๑๗–๒๕๒๙ แต่ในขณะเดียวกันระหว่างปี พุทธศักราช ๒๕๐๓–๒๕๑๕ มีการผลิตนักเรียนฝึกหัดครูเป็นจำนวนมากและภายหลังได้ลดความนิยมลงไป เนื่องจากว่ามีบางส่วนหลังจากที่สำเร็จออกมาแล้วไม่มีงานทำ ทางด้านภาคเอกชน

หันมาให้ความสนใจในการจัดการพัฒนาระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษาแทน การจัดการศึกษาในระดับประถมมากขึ้น ในระหว่างปีพุทธศักราช ๒๕๐๓–๒๕๒๐ ได้มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ๙ ท่าน เข้ามาบริหารราชการและได้วางแนวนโยบายในการบริหารงานการพัฒนาการศึกษาของชาติ โดยจัดเอาแผนการศึกษาชาติ พุทธศักราช ๒๕๐๓ เป็นแผนแม่บท ในยุคนี้ ได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษา หรือ ได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๐๓ และต่อมาในการจัดการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ได้ถือเอาแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๐๓ เป็นแผนแม่บท และดำเนินการในรายละเอียดดังนี้

๑) แผนพัฒนาการศึกษาชาติ ฉบับที่ ๑ (พุทธศักราช ๒๕๐๔–๒๕๐๙) เน้นการขยายการศึกษาภาคบังคับ อันเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานและจัดแนวการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของประเทศ ซึ่งมีนโยบายหลัก ๔ ประการ คือ

๑.๑) ขยายการศึกษาภาคบังคับ จาก ๔ ปี เป็น ๗ ปี ให้ทั่วประเทศ ภายในเวลาอันเหมาะสม

๑.๒) ขยายและปรับปรุงการศึกษาระดับกลางทั้งสายสามัญและอาชีวศึกษาให้เข้มแข็ง เพื่อเป็นพื้นฐานของการศึกษาในชั้นสูงขึ้นไป

๑.๓) เน้นการผลิตครูให้เพียงพอแก่ความต้องการและส่งเสริมให้ครูมีวุฒิเข้าสู่ระดับมาตรฐาน เพื่อเป็นการเพิ่มพูนประสิทธิภาพของการศึกษา

๑.๔) ขยายการศึกษาระดับอุดมศึกษาออกไปสู่ส่วนภูมิภาค เพื่อผลิตนักศึกษาในอาชีพต่าง ๆ ให้เพียงพอกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจในโอกาสต่อไป

๒) แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พุทธศักราช ๒๕๑๐–๒๕๑๔) จากการดำเนินงานพัฒนาการศึกษาตามแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ นั้น ดังที่ปรากฏว่ามีเยาวชนอีกจำนวนมากไม่มีโอกาสได้รับการศึกษามาตรฐานการศึกษาโดยทั่วไปยังไม่ดีพอ การผลิตผู้สำเร็จการศึกษาไม่สอดคล้องกับ ความต้องการของตลาด ดังนั้นรัฐบาลจึงได้กำหนดแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ ซึ่งมี นโยบายในการพัฒนาการศึกษาไว้ ดังนี้

๒.๑) จัดการศึกษาให้สอดคล้องกับการพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศ

๒.๒) จัดและขยายการศึกษาให้สอดคล้องกับภาระผูกพันของรัฐที่มีต่อสังคม ได้แก่ การศึกษาภาคบังคับและการศึกษาแต่ละระดับของประชากรในวัยเรียน

๒.๓) ปรับปรุงคุณภาพทางการศึกษา เช่น หลักสูตร แบบเรียนฯ เพื่อยกระดับมาตรฐานการศึกษาของชาติให้สูงขึ้น

๒.๔) ส่งเสริมการศึกษาในโรงเรียนราษฎร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา

๓) แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๓ (พุทธศักราช ๒๕๑๕–๒๕๑๙) แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๓ มุ่งที่จะแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดในช่วงระยะของแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ นโยบายที่กำหนดในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๓ สรุปได้ดังนี้

๓.๑) ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ พร้อมทั้งปลูกฝังให้เยาวชนได้เกิดมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคม และความมั่นคงของประเทศ

๓.๒) ส่งเสริมการศึกษาสาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

๓.๓) ส่งเสริมการศึกษาด้านเกษตรกรรมเพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการผลิตของเกษตรกร

๓.๔) ขยายและปรับปรุงการศึกษาภาคบังคับให้สอดคล้องกับการเพิ่มจำนวนประชากรในวัยเรียน

๓.๕) เร่งผลิตครูให้เพียงพอกับความต้องการและส่งเสริมด้านสวัสดิการและสวัสดิภาพของครู

๓.๖) ส่งเสริมความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา เร่งจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น

๓.๗) สนับสนุนให้เอกชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในอัตราส่วนและวิถีทางที่เหมาะสม

๓.๘) ส่งเสริมจริยธรรม คุณธรรมและวินัยของเด็กในวัยเรียน และส่งเสริมการศึกษาพลานามัยส่วนบุคคลและส่วนรวม เพื่อให้ประชาชน มีสุขภาพแข็งแรง มีน้ำใจเป็นนักกีฬา มีความรักหมู่คณะและประเทศชาติ

๗. นโยบายการศึกษา ในช่วงปี พุทธศักราช ๒๕๒๐–๒๕๓๕

การจัดการศึกษาในช่วงปี พุทธศักราช ๒๕๒๐–๒๕๓๕ เป็นความพยายามที่จะนำเอาแนวคิดของนักการศึกษาไทยเข้ามาใช้ในการจัดการศึกษาของชาติ โดยคำนึงถึงบริบททางการศึกษาและวัฒนธรรมไทยมากขึ้นกว่าแต่ก่อน กล่าวคือ เป็นการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนตลอดชีวิต เพื่อให้ผู้เรียนสนใจและ ตระหนักในตนเอง ในด้านความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และนำความรู้ที่ได้มาพัฒนาตนเองและสังคมที่ตนเองเป็นสมาชิกอยู่ หรือที่เรียกว่า การจัด การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม เพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง รัฐบาลโดยกระทรวงศึกษาธิการจึงได้ วางกรอบแนวนโยบายเพื่อพัฒนาการศึกษาของชาติโดยกำหนด

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๔–๖ การจัดหลักสูตรการศึกษาสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พุทธศักราช ๒๔๗๕ จนถึงปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุป การจัดการศึกษาในช่วงระหว่างปี พุทธศักราช ๒๕๒๐–๒๕๓๔ รัฐบาลโดยกระทรวงศึกษาธิการ ได้พยายามปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ ในการพัฒนาด้านการศึกษา เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยดำเนินการจัดการศึกษาตามแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๔–๖ ดังนี้ แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๔ (พุทธศักราช ๒๕๒๐–๒๕๒๔) ได้มีการเปลี่ยนระบบการศึกษาจาก ๔ : ๓ : ๓ : ๒ (๓) เป็น ๖ : ๓ : ๓ และมีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรต่าง ๆ เพื่อให้เหมาะสม มีการขยายการศึกษาภาคบังคับและระบบการศึกษาใหม่ แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๕ (พุทธศักราช ๒๕๒๕–๒๕๒๙) เป็นช่วงที่สภาวะทางเศรษฐกิจของประเทศตกต่ำ และการพัฒนาที่ไม่สมดุล คือ ผลประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนาตกอยู่กับคนบางกลุ่มเท่านั้น ทำให้เกิดปัญหาการว่างงาน และความไม่เท่าเทียมกันในด้านโอกาสของคนในชนบท ดังนั้นในการจัดการศึกษาในช่วงนี้ เป็นการจัดการศึกษาเพื่ออาชีพ และการขยายโอกาสทางการศึกษา ซึ่งเรื่องนี้ได้สืบเนื่องมาถึงช่วงของแผนพัฒนา การศึกษาแห่งชาติฉบับที่ ๖ (พุทธศักราช ๒๕๓๐–๒๕๓๔) ซึ่งเป็นการขยายโอกาสทางการศึกษาแก่กลุ่มคนในชนบทและผู้ด้อยโอกาส รวมถึงคนพิการในชนบท ที่อยู่ห่างไกล ด้วยการพัฒนาระบบบริหารการศึกษา และคุณภาพทางการศึกษา (วิโรจน์ สารัตถะ, ๒๕๔๓)

ในพุทธศักราช ๒๔๗๔ มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พุทธศักราช๒๔๗๕ และต่อมามีการปรับปรุงแผนการศึกษาชาติ พุทธศักราช ๒๔๗๙ เพื่อให้เหมาะสมกับการ ปกครองระบอบประชาธิปไตย และได้มีการปรับปรุงหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเป็นระยะ ๆ ดังนี้

๑) ประมวลศึกษาภาค ๒ หลักสูตรชั้นประถมศึกษา มัธยมต้นและมัธยมปลาย พุทธศักราช ๒๔๘๐

๒) หลักสูตรประถมศึกษา และหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา พุทธศักราช ๒๔๙๑

๓) หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๔๙๓

๔) หลักสูตรประถมศึกษา และหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา พุทธศักราช ๒๔๙๘

๕) หลักสูตรประถมศึกษาสำหรับใช้ในโรงเรียนปรับปรุง ป.๑ และ ป.๒ พุทธศักราช ๒๕๐๑

๖) หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้นและหลักสูตรประโยค มัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๐๓

๗) หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๑๘

๘) หลักสูตรประโยคประถมศึกษา หมวดวิชาสังคมศึกษา หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น หมวดวิชาสังคมศึกษาและหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษา ตอนปลาย หมวดวิชาสังคมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๒๐

๘. หลักสูตร พุทธศักราช ๒๕๒๑–๒๕๒๔

ในปี พุทธศักราช ๒๕๒๑ กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๒๑ มุ่งให้ ผู้เรียนสามารถนำประสบการณ์ที่ได้จากการเรียนไปใช้ประสบการณ์ที่ได้จากการเรียนไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ให้ผู้เรียนเป็นผู้มีคุณธรรม รู้จักคิดวิจารณ์ และทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ และเน้นให้มีทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิต ระยะเวลาเรียนตลอดหลักสูตร ๖ ปี โดยยึดเด็กเป็นจุดศูนย์กลางการเรียนรู้ และ หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๒๑ ที่มุ่งวางพื้นฐานในการประกอบอาชีพหรือศึกษาต่อ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ค้นพบความสามารถ ความถนัดและความสนใจของตนเองเน้นการส่งเสริมอาชีพท้องถิ่นและต่อมาได้เปลี่ยนแปลงหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลายให้สอดคล้องกับหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นและประกาศใช้ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๒๔ โครงสร้างของหลักสูตรทั้งสองฉบับนี้ จัดให้เรียนทั้งวิชาบังคับและวิชาเลือก วิชาบังคับมีทั้งวิชาสามัญและวิชาชีพ เน้นความสำคัญของวิชาการงานและอาชีพ การเรียน การสอนเน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียน ส่วนการวัดและประเมินผลใช้ระบบหน่วยการเรียน แทนระบบหน่วยกิตที่ใช้ตาม หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๑๘ (วิโรจน์ สารัตถะ, ๒๕๔๓)

๙. หลักสูตร พุทธศักราช ๒๕๒๑ (ปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๓๓)

ในปี พุทธศักราช ๒๕๓๓ ได้มีการปรับปรุงหลักสูตร ๓ ระดับคือหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้นพุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๓๓) และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔ (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๓๓) มีจุดหมายส่งเสริมให้ครูพัฒนาการเรียนการสอนโดยเน้นกระบวนการ ให้ผู้เรียนมีทักษะกระบวนการในการค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองให้สอดคล้องกับยุคสารสนเทศและเทคโนโลยีกรอบความคิดของหลักสูตรพุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๓๓) เพื่อให้ทุกคนได้ตรงไปที่เป้าหมายเดียวกัน หลักสูตรฉบับปรับปรุงจึงวางกรอบความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาผู้เรียนไว้ดังนี้ การพัฒนาตน–มีความรู้พื้นฐาน–มีสุขภาพกายใจสมบูรณ์–แก้ปัญหาเป็น–เสียสละ–มุ่งพัฒนา การพัฒนาอาชีพ–ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้–รักการทำงาน–มีเจตคติที่ดีต่ออาชีพสุจริต–เห็นช่องทางในการประกอบอาชีพและจัดการเป็นการพัฒนาสังคม–กรอบความคิดนี้ได้กำหนดจุดหมายในระดับประถมศึกษามัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย ให้ต่อเนื่องกันจนเป็นการพัฒนา ที่เสริมต่อกัน เป็นการพัฒนาชีวิตที่ทำประโยชน์ต่อสังคม จุดเน้นและวิชาที่กำหนดให้เรียนในหลักสูตร หลักสูตรพุทธศักราช ๒๕๒๑

(ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๓๓) และ พุทธศักราช ๒๕๒๔ (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๓๓) ประกอบด้วย

๑) หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๓๓) มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยการพัฒนาตน พัฒนาอาชีพ และพัฒนาสังคม

๒) หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๓๓) มุ่งแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมกับตนในการทำประโยชน์ให้สังคมโดยเน้นการพัฒนาตน พัฒนาอาชีพและพัฒนาสังคม

๓) หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔ (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๓๓) มุ่งให้ผู้เรียนลงมือทำประโยชน์ให้สังคมตาม ความสามารถของตน โดยเน้นการพัฒนาตน พัฒนาอาชีพและพัฒนาสังคม

๑๐. หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ ปรับปรุงขึ้นด้วยเหตุผลที่ว่า หลักสูตร พุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๓๓) มีจุดอ่อนในเรื่องสำคัญหลาย ๆ ประการ ดังนี้ (สุนีย์ ภู่พันธ์, ๒๕๔๖, หน้า ๑๑๓)

๑) การกำหนดหลักสูตรจากส่วนกลางไม่สามารถสะท้อนสภาพความต้องการที่แท้จริงของสถานศึกษาและท้องถิ่นได้

๒) การจัดหลักสูตรและการเรียนรู้คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ยังไม่สามารถผลักดันให้ประเทศไทยเป็นผู้นำด้านวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และเทคโนโลยีในภูมิภาค จึงจำเป็นต้องปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนให้คนไทยมีทักษะกระบวนการและเจตคติที่ดีทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีความคิดสร้างสรรค์

๓) การนำหลักสูตรไปใช้ยังไม่สามารถสร้างพื้นฐานในการคิด สร้างวิธีการเรียนรู้ให้คนไทยมีทักษะในการจัดการและทักษะในการดำเนินชีวิต สามารถเผชิญปัญหาสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๔) การเรียนรู้ภาษาต่างประเทศยังไม่สามารถที่จะทำให้ผู้เรียนใช้ภาษาต่างประเทศโดยเฉพาะภาษาอังกฤษ ในการติดต่อสื่อสารและการค้นคว้าหาความรู้จากแหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่หลากหลายในยุคสารสนเทศนอกจากนี้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติดังกล่าวได้กำหนดให้มีการจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ และให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำสาระของหลักสูตร ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในชุมชน และสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น

คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติดังกล่าว กำหนดให้มีการศึกษาภาคบังคับ จำนวน ๙ ปี จึงได้มีการประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ ขึ้น โดยมีรายละเอียดดังนี้ (สุนีย์ ภู่พันธ์, ๒๕๔๖, หน้า ๑๑๓)

หลักการ

เพื่อให้การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นไปตามแนวนโยบายการจัดการศึกษาของประเทศ จึงกำหนดหลักการของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ไว้ดังนี้

๑) เป็นการศึกษาเพื่อความเป็นเอกภาพของชาติ มุ่งเน้นความเป็นไทยควบคู่กับความเป็นสากล

๒) เป็นการศึกษาเพื่อปวงชน ที่ประชาชนทุกคนจะได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน โดยสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

๓) ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาและเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุดสามารถพัฒนาตามธรรมชาติ และเต็มตามศักยภาพ

๔) เป็นหลักสูตรที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นทั้งด้านสาระ เวลา และการจัดการเรียนรู้

๕) เป็นหลักสูตรที่จัดการศึกษาได้ทุกรูปแบบ ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมายสามารถเทียบโอนผลการเรียนรู้ และประสบการณ์

จุดหมายของหลักสูตร

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นทั้งคนดี มีปัญญา มีความสุข และมีความเป็นไทย มีศักยภาพในการศึกษาต่อ และประกอบอาชีพ จึงกำหนดจุดหมายซึ่งถือเป็นมาตรฐานการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะ อันพึงประสงค์ ดังต่อไปนี้

๑) เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมอันพึงประสงค์

๒) ความคิดสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการอ่าน รักการเขียน และรักการค้นคว้า

๓) มีความรู้อันเป็นสากล รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ มีทักษะและศักยภาพในการจัดการ การสื่อสารและการใช้เทคโนโลยี ปรับวิธีการคิด วิธีการทำงานได้เหมาะสมกับสถานการณ์

๔) มีทักษะและกระบวนการโดยเฉพาะทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ทักษะการคิดการสร้างปัญญา และทักษะในการดำเนินชีวิต

๕) รักการออกกำลังกาย ดูแลตนเองให้มีสุขภาพและบุคลิกภาพที่ดี

๖) ประสิทธิภาพในการผลิตและการบริโภค มีค่านิยมเป็นผู้ผลิตมากกว่าเป็นผู้บริโภค

๗) เข้าใจในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ภูมิใจในความเป็นไทยเป็นพลเมืองดียึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

๘) มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภาษาไทย ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี กีฬาภูมิปัญญาไทย ทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาสิ่งแวดล้อม

๙) รักประเทศชาติและท้องถิ่น มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามให้สังคม

การจัดหลักสูตร

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นหลักสูตรที่กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ในการพัฒนาผู้เรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ สำหรับผู้เรียนทุกคน ทุกกลุ่มเป้าหมาย สามารถปรับใช้ได้กับการจัดการศึกษาทุกรูปแบบ ทั้งในระบบ นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ในส่วนของการจัดการศึกษาปฐมวัย กำหนดให้มีหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยเป็นการเฉพาะ เพื่อเป็นการสร้างเสริมพัฒนาการและเตรียมผู้เรียนให้มีความพร้อมในการเข้าเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ การจัดการศึกษาแบ่งออกเป็น ๔ ช่วงชั้น ดังนี้

ช่วงชั้นที่ ๑ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑–๓
ช่วงชั้นที่ ๒ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔–๖
ช่วงชั้นที่ ๓ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑–๓
ช่วงชั้นที่ ๔ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔–๖

ช่วงชั้นที่ ๑ และ ๒ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑–๓ และปีที่ ๔–๖ การศึกษาระดับนี้เป็นช่วงแรกของการศึกษาภาคบังคับหลักสูตรที่จัดขึ้น มุ่งเน้นให้ผู้เรียนพัฒนาคุณภาพชีวิต กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม ทักษะพื้นฐานด้านการอ่าน การเขียนการคิดคำนวณ การคิดวิเคราะห์ การติดต่อสื่อสาร และพื้นฐานความเป็นมนุษย์ เน้นการบูรณาการอย่างสมดุลทั้งในด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคมและวัฒนธรรมช่วงชั้นที่ ๓ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑–๓ เป็นช่วงสุดท้ายของการศึกษาภาคบังคับ มุ่งเน้นให้ผู้เรียนสำรวจความสามารถ ความถนัด ความสนใจของตนเอง และพัฒนา บุคลิกภาพส่วนตน พัฒนาความสามารถ ทักษะพื้นฐานด้านการเรียนรู้ และทักษะในการดำเนินชีวิต ให้มีความสมดุลทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดีงาม และความรับผิดชอบต่อสังคม สามารถเสริมสร้างสุขภาพส่วนตนและชุมชน มีความภูมิใจในความเป็นไทย ตลอดจนใช้เป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพหรือศึกษาต่อช่วงชั้นที่ ๔ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔–๖ เป็นหลักสูตรที่มุ่งเน้นการศึกษาเพื่อเพิ่มพูนความรู้และทักษะเฉพาะด้าน มุ่งปลูกฝังความรู้ ความสามารถ

และทักษะในวิทยาการและเทคโนโลยี เพื่อให้เกิดการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาต่อ และการประกอบอาชีพ มุ่งมั่นพัฒนาตนและประเทศตามบทบาทของตน สามารถเป็นผู้นำ และผู้ให้บริการชุมชนในด้านต่าง ๆ ลักษณะหลักสูตรในช่วงชั้นนี้จัดเป็นหน่วยกิตเพื่อให้มีความยืดหยุ่นในการจัดแผนการเรียนรู้ที่ตอบสนองความสามารถความถนัด ความสนใจ ของผู้เรียนแต่ละคนทั้งด้านวิชาการและวิชาชีพ

กลุ่มสาระการเรียนรู้

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ ได้กำหนดเป็นกลุ่มสาระการเรียนรู้ ๘ กลุ่มสาระ และให้มีกลุ่มสาระเพิ่มเติมได้ตามความเหมาะสมเป็นกลุ่มสาระที่ ๙ ได้ กลุ่มสาระที่กำหนดนี้จะต้องเรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ โดยกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละช่วงชั้น ให้เหมาะสม ซึ่งกลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง ๘ กลุ่มสาระมีดังนี้

๑) กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย แบ่งเป็น ๕ สาระ ๕ มาตรฐานการเรียนรู้

๒) กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ แบ่งเป็น ๖ สาระ ๒๐ มาตรฐานการเรียนรู้

๓) กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ แบ่งเป็น ๘ สาระ ๑๓ มาตรฐานการเรียนรู้

๔) กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคม ศาสนาและวัฒนธรรม แบ่งเป็น ๕ สาระ ๑๑ มาตรฐานการเรียนรู้

๕) กลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา แบ่งเป็น ๕ สาระ ๖ มาตรฐานการเรียนรู้

๖) กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ แบ่งเป็น ๓ สาระ ๖ มาตรฐานการเรียนรู้

๗) การงานอาชีพและเทคโนโลยี แบ่งเป็น ๕ สาระ ๖ มาตรฐานการเรียนรู้

๘) กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ แบ่งเป็น ๔ สาระ ๘ มาตรฐานการเรียนรู้

ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ซึ่งแบ่งเป็นเป็นสาระ และมาตรฐานการเรียนรู้ตามที่หลักสูตรกำหนด และมีหลักสูตรแกนกลางกำหนดเนื้อหาให้ร้อยละ ๗๐ และให้สถานศึกษานำไปปรับใช้ตามความเหมาะสม อีกร้อยละ ๓๐ โดยมีโครงสร้างหลักสูตร ดังแสดงในตารางที่ ๑.๑

ตารางที่ ๑.๑ โครงสร้างหลักสูตรแกนกลางขั้นพื้นฐาน ในแต่ละระดับการศึกษา

ที่	เนื้อหาสาระการเรียนรู้/กิจกรรม	เวลาเรียน									
		ระดับประถมศึกษา						ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น			ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย
๑.	กลุ่มสาระการเรียนรู้	ป.๑	ป.๒	ป.๓	ป.๔	ป.๕	ป.๖	ม.๑	ม.๒	ม.๓	ม.๔–ม.๖
	๑.๑ ภาษาไทย	๒๐๐	๒๐๐	๒๐๐	๑๖๐	๑๖๐	๑๖๐	๑๒๐ (๓ นก)	๑๒๐ (๓ นก)	๑๒๐ (๓ นก)	๒๔๐ (๖ นก)
	๑.๒ คณิตศาสตร์	๒๐๐	๒๐๐	๒๐๐	๑๖๐	๑๖๐	๑๖๐	๑๒๐ (๓ นก)	๑๒๐ (๓ นก)	๑๒๐ (๓ นก)	๒๔๐ (๖ นก)
	๑.๓ วิทยาศาสตร์	๘๐	๘๐	๘๐	๘๐	๘๐	๘๐	๑๒๐ (๓ นก)	๑๒๐ (๓ นก)	๑๒๐ (๓ นก)	๒๔๐ (๖ นก)
	๑.๔ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม	๑๒๐	๑๒๐	๑๒๐	๑๒๐	๑๒๐	๑๒๐	๑๖๐ (๔ นก)	๑๖๐ (๔ นก)	๑๖๐ (๔ นก)	๓๒๐ (๘ นก)
	– ประวัติศาสตร์	๔๐	๔๐	๔๐	๔๐	๔๐	๔๐	๔๐ (๑ นก)	๔๐ (๑ นก)	๔๐ (๑ นก)	๔๐ (๑ นก)
	– ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม – เศรษฐศาสตร์ – ภูมิศาสตร์	๘๐	๘๐	๘๐	๘๐	๘๐	๘๐	๑๒๐ (๓ นก)	๑๒๐ (๓ นก)	๑๒๐ (๓ นก)	๒๔๐ (๖ นก)
	๑.๕ สุขศึกษาและพลศึกษา	๘๐	๘๐	๘๐	๘๐	๘๐	๘๐	๘๐ (๒ นก)	๘๐ (๒ นก)	๘๐ (๒ นก)	๑๒๐ (๓ นก)
	๑.๖ ศิลปะ	๘๐	๘๐	๘๐	๘๐	๘๐	๘๐	๘๐ (๒ นก)	๘๐ (๒ นก)	๘๐ (๒ นก)	๑๒๐ (๓ นก)
	๑.๗ การงานอาชีพและเทคโนโลยี	๔๐	๔๐	๔๐	๘๐	๘๐	๘๐	๘๐ (๒ นก)	๘๐ (๒ นก)	๘๐ (๒ นก)	๑๒๐ (๓ นก)
	๑.๘ ภาษาต่างประเทศ	๔๐	๔๐	๔๐	๘๐	๘๐	๘๐	๘๐ (๒ นก)	๘๐ (๒ นก)	๘๐ (๒ นก)	๒๔๐ (๖ นก)
	รวมเวลาเรียน (พื้นฐาน)	๘๔๐	๘๔๐	๘๔๐	๘๔๐	๘๔๐	๘๔๐	๘๔๐ (๒๒นก)	๘๔๐ (๒๒นก)	๘๔๐ (๒๒นก)	๑,๖๔๐ (๔๑นก)

ตารางที่ ๑.๑ โครงสร้างหลักสูตรแกนกลางขั้นพื้นฐาน ในแต่ละระดับการศึกษา (ต่อ)

ที่	เนื้อหาสาระการเรียนรู้/กิจกรรม	เวลาเรียน									
		ระดับประถมศึกษา						ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น			ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย
๒.	กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน	๑๒๐	๑๒๐	๑๒๐	๑๒๐	๑๒๐	๑๒๐	๑๒๐	๑๒๐	๑๒๐	๓๖๐
๓.	รายวิชา/กิจกรรมที่สถานศึกษาจัดเพิ่มตามความพร้อมและจุดเน้น	ปีละไม่เกิน ๔๐ ชั่วโมง						ปีละไม่เกิน ๒๐๐ ชั่วโมง			ไม่น้อยกว่า ๑,๖๐๐ ชั่วโมง
	รวมเวลาเรียนทั้งหมด	**ไม่เกิน ๑,๐๐๐ ชั่วโมง/ปี**						**ไม่เกิน ๑,๒๐๐ ชั่วโมง/ปี**			**รวม ๓ ปีไม่น้อยกว่า ๓,๖๐๐ ชั่วโมง**

ที่มา (**สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา**, ๒๕๕๖)

๑๑. หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

หลังจากการใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ มาได้ระยะเวลาหนึ่งก็พบว่ามีจุดอ่อนที่ต้องปรับปรุงในส่วนของหลักสูตรแกนกลาง จึงได้มีการปรับปรุงหลักสูตรใหม่อีกครั้งหนึ่ง เป็นหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๕๑ ซึ่งให้มีโรงเรียนนำร่องการใช้หลักสูตรในปีการศึกษา ๒๕๕๒ และให้มีการใช้ทั่วประเทศในปีการศึกษา ๒๕๕๓ โดยสาระสำคัญยังคงใกล้เคียงกับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ ยังคงมีหลักสูตรแกนกลาง และให้ทางโรงเรียนจัดทำสาระของหลักสูตรเอง โดยมีกลุ่มสาระการเรียนรู้ ๘ กลุ่มสาระ และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ส่วนที่เปลี่ยนแปลงเด่นชัดก็คือ ยกเลิกระดับช่วงชั้น เป็นชั้นปีเหมือนเดิม และในหลักสูตรได้เพิ่มตัวชี้วัดขึ้นมาเพื่อการจัดการเรียนการสอนให้สนองตัวชี้วัดที่กำหนดครบทุกตัวชี้วัด นอกนั้นไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงมากนัก และยังคงเพิ่มงานให้กับครูอีกเหมือนเดิม

จากการประชุมคณะกรรมการปฏิรูปหลักสูตรและตำราการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีแนวโน้มที่จะยกเลิกหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ ที่มี ๘ กลุ่มสาระการเรียนรู้ มาเป็นหลักสูตรใหม่โดยเหลือ ๖ กลุ่มสาระ ได้แก่ (สินีนาฏ ทาบึงกาฬ, ๒๕๕๗, หน้า ๙)

๑) ภาษาและวัฒนธรรม (language and culture)

๒) กลุ่มสาระวิชาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิศวกรรม และคณิตศาสตร์ (STEM)

๓) การดำรงชีวิตและโลกของงาน (work life)

๔) ทักษะสื่อและการสื่อสาร (media skill and communication)

๕) สังคมและมนุษยศาสตร์ (society and humanity)

๖) อาเซียน ภูมิภาคและโลก (ASEAN region and world)

ซึ่งหลักสูตรใหม่นอกจากจะลดจำนวนกลุ่มสาระการเรียนรู้แล้ว จะมีการลดชั่วโมงเรียนลงด้วย แต่จะเพิ่มโครงงาน หรือการทำกิจกรรมนอกห้องเรียนแทน เพื่อให้เด็กได้ฝึกการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหาด้วยตัวเองได้ “หลักสูตรใหม่ดังกล่าว มีความครอบคลุมสาระวิชาที่จำเป็นสำหรับนักเรียนในแต่ละระดับชั้น ซึ่งคณะกรรมการได้ศึกษาตัวอย่างโครงสร้างหลักสูตรของต่างประเทศไม่น้อยกว่า ๑๒ประเทศ มาประกอบกับเนื้อหาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของไทย ซึ่งพบว่าหลักสูตรของเรายังมีจุดอ่อนอยู่มาก เช่น เราให้เด็กเรียนถึง ๘ กลุ่มสาระ ขณะที่ประเทศอื่น ๆ เรียนเพียง ๓–๔ กลุ่มสาระแล้วค่อย ๆ เติมเนื้อหาสาระที่จำเป็นเข้าไป ซึ่งหลังจากนี้คณะทำงานของแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ใหม่ทั้ง ๖ กลุ่มจะไปวางแนวทางและรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละระดับ ดังแสดงในตารางที่ ๑.๒

ตารางที่ ๑.๒ แนวทางและรูปแบบการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ใหม่

ลำดับ	กลุ่มความรู้	Knowledge Cluster	เนื้อหาชั้นประถม	เนื้อหาชั้นมัธยม
๑.	ภาษาและวัฒนธรรม	Language and Culture	ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ความเป็นไทย	ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ วิชาเลือก (ภาษาฝรั่งเศส เยอรมัน สเปน จีน ญี่ปุ่น เกาหลี อาเซียน รัสเซีย อาระบิค) วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมโลก

ตารางที่ ๑.๒ แนวทางและรูปแบบการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ใหม่ (ต่อ)

ลำดับ	กลุ่มความรู้	Knowledge Cluster	เนื้อหาชั้นประถม	เนื้อหาชั้นมัธยม
๒.	วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และ คณิตศาสตร์	Science, Technology, Engineering and Mathematics (STEM)	คณิตศาสตร์และ วิทยาศาสตร์ทั่วไป	คณิตศาสตร์ คณิตศาสตร์ประยุกต์ Pre–calculus, สถิติเบื้องต้น สถิติ เรขาคณิต พีชคณิต ฟิสิคส์ เคมี วิทยาศาสตร์ชีวภาพ วิทยาการโลก วิศวกรรม สมุทรศาสตร์ อวกาศและดาราศาสตร์ เทคโนโลยีชีวภาพและนาโนเทคโนโลยี
๓.	การดำรงชีวิตและโลกของงาน	Life Skills and World of Work	การศึกษาทั่วไป	โลกเกษตรกรรม คหกรรม นวัตกรรม–เทคโนโลยีและเศรษฐกิจธุรกิจและการเป็นผู้ประกิจการ ชีวิตกับเศรษฐศาสตร์ ระบบสุขภาพเพศศึกษา ชีวิตกับกฎหมาย
๔.	ทักษะสื่อและการสื่อสาร	Media Skill and Communication	คอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศ การเรียนรู้ในโลกยุคใหม่	คอมพิวเตอร์ชั้นสูง เทคโนโลยีสารสนเทศ โลกของสื่อ ชีวิตในโลกเสมือนการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ตารางที่ ๑.๒ แนวทางและรูปแบบการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ใหม่ (ต่อ)

ลำดับ	กลุ่มความรู้	Knowledge Cluster	เนื้อหาชั้นประถม	เนื้อหาชั้นมัธยม
๖.	อาเซียน ภูมิภาค และโลก	ASEAN, Region and the World	ประเทศของเรา อาเซียน การศึกษาทั่วไป	ภูมิศาสตร์ไทยและอาเซียน ภูมิศาสตร์โลก ประวัติศาสตร์ไทยและอาเซียน ประวัติศาสตร์โลก

ที่มา (**สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา**, ๒๕๕๖)

จากปัญหาในปัจจุบันที่จำนวนผู้เรียนสายวิทยา ศาสตร์ คณิตศาสตร์ และเทคโนโลยี ลดลง ตั้งแต่การศึกษาขั้นพื้นฐาน อาชีวศึกษา และอุดมศึกษา นอกจากนี้การประเมินผลทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ บ่งชี้ว่าการศึกษาวิทยาศาสตร์ คณิต ศาสตร์ และเทคโนโลยีในระดับโรงเรียน มีคุณภาพโดยเฉลี่ยต่ำ ด้วยเหตุนี้ สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สสวท.) จึงได้ผลักดันให้เกิด “สะเต็มศึกษา” (STEM Education) ขึ้นในประเทศไทย โดยหวังว่าจะเป็นอีกหนทางหนึ่งที่จะช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษาของไทยขึ้นมาได้

STEM Education (science technology engineering and mathematics education) เป็นแนวทางใหม่ในการจัดการศึกษาแบบบูรณาการวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิศวกรรมศาสตร์ และคณิตศาสตร์ เข้าด้วยกัน ทั้งในการศึกษาขั้นพื้นฐาน อาชีวศึกษา อุดมศึกษา รวมถึงการศึกษาตลอดชีวิต สำหรับการดำเนินงานด้านสะเต็มศึกษาในเบื้องต้น สสวท.จะกระจายกระบวนการเหล่านี้สู่ท้องถิ่น ในรูปแบบของการมีส่วนร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ พยายามสร้างเครือข่ายในอนุภูมิภาค เราได้นำวิธีการเหล่านี้มาเสริมศักยภาพเด็ก ด้วยการเรียนรู้จากการทำโครงงานอยู่แล้ว ตอนนี้ก็จะเริ่มใช้กับโรงเรียนในเครือข่ายก่อน หากเรื่องใดมีเนื้อหาที่ลึกก็อาจมีการขอความช่วยเหลือจากอาจารย์มหาวิทยาลัย ที่เขาทำโครงการอยู่แล้ว ซึ่งภาคเอกชน หรือผู้ประกอบการก็สามารถสนับสนุนองค์ความรู้ได้ เพราะสิ่งที่เราไม่สามารถแก้ปัญหาในระบบโรงเรียนได้ก็คือ งบประมาณในการจัดหาสื่ออย่างเพียงพอ เป้าหมายสำคัญคือการทำให้นักเรียนสามารถนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้ และมองเห็นการเชื่อมโยงอาชีพในอนาคตข้างหน้า ซึ่งต้องอาศัยเวลาหลายปี นักเรียนจะได้ฝึกฝน สะสมความรู้ความคิด คนรุ่นใหม่มีความรู้และทักษะในการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ สามารถประกอบวิชาชีพวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีคุณภาพชีวิตที่ดีในยุคประชาคม

อาเซียน พร้อมทั้งมีเป้าหมายที่จะยกระดับคุณภาพและเพิ่มจำนวนผู้สำเร็จการศึกษาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์และเทคโนโลยี เร่งเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประชากรไทยให้ทันการเปลี่ยนแปลงของโลก (สินีนาฎ ทาบึงกาฬ, ๒๕๕๗, หน้า ๙)

นอกจากนี้ การเรียนการสอนในปัจจุบัน จะมุ่งเน้นที่วิชาการเพียงอย่างเดียวไม่ได้ สิ่งหนึ่งที่ผู้สอนต้องสอดแทรกให้กับผู้เรียนคือ ทักษะการใช้ชีวิต คุณธรรม จริยธรรม เพื่อให้ผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ดังเจตนารมณ์ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๕๒ ได้ระบุไว้ ดังที่ ผลการวิจัยของ บุญตา สัตย์ซื่อ (๒๕๔๘, หน้า ๑๒๐) ที่ได้ศึกษาการพัฒนาการดำเนินงานเสริมสร้างวินัยนักเรียนโรงเรียนบึงวิชัยสงเคราะห์ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งดำเนินการพัฒนาโดยการประชุมระดมความคิด เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและกำหนดกิจกรรมเพื่อพัฒนา มอบหมายงานให้ปฏิบัติ เพื่อผู้ร่วมศึกษาค้นคว้าได้ดำเนินการปฏิบัติจริงและติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง ผลการพัฒนาพบว่า ผู้บริหาร ครูคณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครองและนักเรียน มีความพึงพอใจในกระบวนการพัฒนาการดำเนินงานเกี่ยวกับการเสริมสร้างวินัยนักเรียน ส่งผลให้ทุกฝ่ายรู้วิธีการแก้ไขปัญหาและพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมที่หลากหลาย นักเรียนกลุ่มเป้าหมายได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมความมีวินัยในตนเองได้ดีขึ้นอย่างน่าพอใจ เช่นเดียวกับการศึกษาของฉลาด หาญกุล และ คณะ (๒๕๕๑, หน้า ๑๙๕-๒๐๖) ได้ทำการวิจัยเรื่องการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนช่วงชั้นที่ ๒ โรงเรียนนาขามวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต ๓ ผลการวิจัยพบว่า จากสภาพปัจจุบันปัญหาเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนช่วงชั้นที่ ๒ โรงเรียนนาขามวิทยา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านความสะอาด ด้านความมีระเบียบวินัย และด้านความประหยัด ก็สมควรที่จะได้รับการปรับปรุงและพัฒนา ให้อยู่ในระดับที่ดียิ่งขึ้น ดังนั้น ผู้วิจัยและกลุ่มผู้ร่วมวิจัยจึงได้ดำเนินการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมพร้อมกับได้จัดทำโครงการเพื่อดำเนินงานในแต่ละด้านประกอบด้วย ด้านความสะอาดได้แก่ โครงการโรงเรียนน่าอยู่ด้านความมีระเบียบวินัยได้แก่โครงการส่งเสริมประชาธิปไตยและพัฒนาวินัยนักเรียนและด้านความประหยัด ได้แก่ โครงการหนูน้อยรักการประหยัดกลยุทธ์การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ตามสาระการเรียนรู้ 8 กลุ่มสาระได้ดำเนินการโดยการสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมให้กับนักเรียนในระหว่างการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อให้นักเรียนได้ซึมซับและรับเอาธรรมะไปพร้อมๆ กับการรับเอาความรู้ขณะอยู่ในห้องเรียน ขณะเดียวกันก็ส่งเสริมให้ครูผู้สอนแต่ละคนได้สอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมโดยการบูรณาการเข้าในแผนการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ และกลยุทธ์การนิเทศ ติดตามผล ได้ดำเนินการร่วมกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเพื่อประเมินคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนหลังจากได้รับการเสริมสร้างแล้วทั้งในขณะที่อยู่ที่บ้านและอยู่ในโรงเรียนผลการดำเนินการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนช่วงชั้นที่ 2 โดยใช้กลยุทธ์ต่างๆ ส่งผลให้โดยภาพรวมนักเรียนมีพฤติกรรมด้านความสะอาด ด้านความมีระเบียบวินัยและด้านความประหยัดดียิ่งขึ้นกว่าเดิมอย่างเห็นได้ชัด

แต่สิ่งหนึ่งที่การศึกษาไทยบกพร่องมาโดยตลอดคือการให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน ซึ่งหากระบบการศึกษาไทยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาบ้าง อาจจะส่งผลให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนขอผู้เรียนสูงขึ้น ดังที่ ฐิรนันท์ มณีรัตน์ (๒๕๕๓) ได้ทำการศึกษาผลสัมฤทธิ์การจัดการเรียนรู้ โดยใช้เทคนิคการเรียนรู้แบบร่วมมือ ผลการวิจัยพบว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการการเรียนรู้รูปแบบร่วมมือ โดยใช้เทคนิคการเรียนรู้แบบจิกซอว์ วิชาการใช้โปรแกรมฐานข้อมูล ที่พัฒนาขึ้น มีประสิทธิภาพและคุณภาพเหมาะสมที่จะนำมาใช้ในสถาบันการศึกษาต่อไป การนำหลักการการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เรียนโดยการจัดกลุ่มการเรียนเป็นกลุ่มย่อยให้ผู้เรียนแต่ละกลุ่มศึกษาปัญหาและแก้ปัญหาร่วมกันภายใต้สถานการณ์ที่กำหนด โดยผู้สอนสังเกตติดตามการทำงานของกลุ่มและกระตุ้นเสริมแรงในบางครั้ง พบว่าผู้เรียนมีความกระตือรือร้น เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในกลุ่ม เช่น การแก้ปัญหา การให้เหตุผล การสื่อการ การนำเสนอ และการเชื่อมโยง ซึ่งกระบวนการดังกล่าว เมื่อพิจารณาผลคะแนนเฉลี่ยรวมจากการทำทดสอบหลังเรียนเท่ากับ ๗๑.๔๐ ซึ่งสูงกว่าคะแนนเฉลี่ยรวมที่ได้จากการทำแบบทดสอบก่อนเรียนซึ่งมีค่าเท่ากับ ๔๖.๐๐ จึงสรุปได้ว่า การกิจกรรมการเรียนการการเรียนรู้รูปแบบร่วมมือ โดยใช้เทคนิคการเรียนรู้แบบจิกซอว์ วิชาการใช้โปรแกรมฐานข้อมูล ที่พัฒนาขึ้น เหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการเรียนการสอนในปัจจุบัน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนการสอนให้ดียิ่งขึ้น

นอกจากนี้ นักวิชาการศึกษาต่างให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้มีประสิทธิภาพทัดเทียบกับประเทศเพื่อนบ้านได้ ดังที่เวทีเสวนาวิชาการเวทีปฏิรูปการเรียนรู้สู่การศึกษาเพื่อคนทั้งมวล ครั้งที่ ๒๔ ณ ห้องแกรนด์ฮอลล์ ๒ โรงแรมรามาการ์เด้นส์ ในหัวข้อ “ยกระดับคุณภาพครู.เพิ่มการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน” จัดโดยสำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค.) ร่วมกับสำนักสนับสนุนสุขภาวะเด็ก เยาวชน และครอบครัว สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) โดยนำกรณีศึกษาจาก ๓ จังหวัด คือ ชัยภูมิ เพชรบุรี และกำแพงเพชร ที่ สสค. สนับสนุนโครงการยกระดับการพัฒนาการเรียนรู้ระดับจังหวัดให้เกิดการ ปฏิรูปการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนที่มีท้องถิ่นเป็นเจ้าภาพ (ปฏิรูปการศึกษาไทยต้องปฏิรูปการศึกษาก่อน, ๒๕๕๗, หน้า ๑๓) มีสาระสำคัญสรุปว่า หากต้องการต้องการปฏิรูปประเทศไทยต้องการปฏิรูปการศึกษาก่อน โดยต้องมีการปฏิรูปการสอนไปสู่การปฏิรูปการเรียนรู้ เพราะการเรียนรู้เกิดทุกพื้นที่ในชีวิต มนุษย์มีศักยภาพในการเรียนรู้ แต่ว่าที่ผ่านมาไม่ได้ใช้ศักยภาพในการเรียนรู้ เพราะไปมุ่งที่การสอนหรือการบอกความรู้ ไม่ใช่การสอนให้ผู้เรียนรู้จักการแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเอง ดังนั้น กล่าวได้ว่าหากมีกระบวนการเรียนรู้ที่ดีจะถือว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดสำหรับ มนุษย์ โดยเปลี่ยนฐานการเรียนรู้จากการใช้วิชาเป็นตัวตั้ง เปลี่ยนเป็น เอาชีวิตจริงเป็นตัวตั้ง ตั้งแต่ครรภ์มารดาจนถึงเชิงตะกอน ทำให้เห็นว่าการศึกษาสามารถแก้ไขได้ทุกอย่างแม้กระทั่งความยากจน ด้วย

การมีสัมมาชีพเต็มพื้นที่ มีอาชีพ มีศิลปะ มีกีฬา ปฏิบัติจริงเป็นฐาน และปัจจุบันงานวิจัยทั่วโลกยอมรับตรงกันว่า ถ้าจะยกระดับคุณภาพการศึกษา ต้องพัฒนาครูเป็นอันดับหนึ่ง ไม่ใช่หลักสูตร ต้องระวังว่าหลักสูตรคือสิ่งที่อยู่ในกระดาษ อาจจะไปไม่ถึงห้องเรียน และครูที่ดีในยุคนี้คงไม่เหมือนครูที่ดีในสมัยก่อน ครูที่ดีในยุคนี้ต้องเป็นครูที่ไม่ทำหน้าที่สอนแบบถ่ายทอดความรู้ แต่ต้องทำหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองเหมือนเป็น “โค้ช” ที่คอยให้คำแนะนำแก่นักกีฬา เน้นตั้งคำถาม ตอบคำถาม ชวนคิดไตร่ตรองสร้างแรงบันดาลใจ เพื่อทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่แท้จริง ดังนั้น ครูต้องเรียนรู้ไปพร้อมกับเด็ก ๆ และต้องกล้าที่จะตอบเด็กว่าไม่รู้ เพราะครูไม่จำเป็นต้องรู้ทุกเรื่อง แต่ต้องรู้จักแนะนำแหล่งค้นหาความรู้ให้แก่ผู้เรียน และที่สำคัญการเรียนในยุคนี้ ไม่ใช่แค่ได้ความรู้ แต่ต้องสามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตการทำมาหากินและต่อยอดองค์ความ รู้ใหม่ได้ด้วย แต่ประเทศไทยยังไปไม่ถึงจุดนั้น เพราะผู้ใหญ่ในวงการศึกษาส่วนใหญ่ยังเข้าใจว่าการศึกษาที่ดีต้องเป็นรูปแบบ ที่ตัวเองเคยได้เรียนมาในอดีต จึงไม่ยอมเปลี่ยนแปลงวิธีการสอน ทั้งที่โลกปัจจุบันเปลี่ยนไปมาก

ดังนั้น จะเห็นว่า กระบวนการพัฒนาหลักสูตรนั้นจำเป็นต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินการและความละเอียดรอบคอบมาก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงใหม่ว่ามีการเปลี่ยนแปลงมากน้อยเพียงใด ซึ่งส่วนใหญ่แล้วการพัฒนาหลักสูตรจะต้องใช้เวลาเป็นไม่ต่ำกว่า ๑ ปี ในการเตรียมการ และการดำเนินงานจำเป็นต้องใช้กำลังคน และงบประมาณมากพอสมควร ทั้งยังต้องอาศัยนักวิชาการทางการศึกษา และบุคลากรทางการศึกษาที่เกี่ยวข้องเพื่อจะให้ได้หลักสูตรที่ดีมีประสิทธิภาพ เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน อันจะส่งผลในการพัฒนาเยาวชนของชาติต่อไป

สรุป

การศึกษามีความสำคัญต่อมนุษย์ทุกยุค ทุกสมัย ทุกชาติพันธุ์ เพราะมนุษย์นับเป็นสิ่งมีชีวิตอยู่รวมกันเป็นสังคม มีวัฒนาการมากกว่าสิ่งมีชีวิตอื่น การที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสิ่งมีชีวิตทั่วไปนั่นคือ “การศึกษา” ซึ่งหมายถึงกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดกับบุคคล และสังคม ซึ่งถือว่าคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม การศึกษาจึงเป็นกระบวนการให้ส่งเสริมให้บุคคลเจริญเติบโตและมีความเจริญงอกงามทางกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาจนเป็นสมาชิกของสังคมที่มีคุณธรรมสูง และสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ ในฐานะที่เป็นกระบวนการหนึ่งที่มีบทบาทโดยตรงต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพเหมาะสมและมีคุณสมบัติสอดคล้องกับความต้องการในการใช้กำลังของประเทศ การศึกษาจึงหมายถึง การเจริญงอกงาม นั่นเอง เพราะการศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาบุคคลให้มีความเจริญงอกงามทุกด้าน คือ สติปัญญา อารมณ์และสังคม ถ้าประเทศใดประชากรมีการศึกษาสูงประเทศนั้นก็จะมีกำลังคนที่มีประสิทธิภาพได้

วิวัฒนาการของการศึกษาไทยจากอดีจนถึงปัจจุบันมีพัฒนาและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เริ่มจากศึกษาในบ้าน วัด และวัง เรียนกันตามแบบอย่างบรรพบุรุษ มีการกำหนดแบบเรียนหลวงเล่มแรกในสมัยอยุธยา จนพัฒนาให้มีการศึกษาสำหรับราษฎรในสมัยพระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งนับว่าเป็นการปฏิรูปการศึกษาครั้งแรกของไทย จนกระทั่งถึงการปฏิรูปการปกครอง คณะราษฎร์ได้กำหนดแผนการศึกษาแห่งชาติขึ้นใช้ จากนั้นระบบการศึกษาไทยก็มีการพัฒนาปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาเรื่อยมา ลองผิดลองถูกเพื่อให้ได้ประสิทธิภาพมากที่สุด แต่เนื่องจากบริบทการศึกษาไทยขาดความพร้อมทั้งด้านบุคลากร งบประมาณ นโยบายที่จะรองรับรูปแบบการศึกษาที่นำแนวคิดมาจากต่างประเทศ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดที่สุดคือ “การศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ” หรือ child center ดังที่ รุ่ง แก้วแดง (๒๕๕๕, หน้า ๑๙) ได้กล่าวถึงภาวะวิกฤตของการศึกษาไทยว่าการจัดการศึกษาของไทยในปัจจุบันยังไม่สอดคล้องกับความต้องการของบุคคล สังคมและประเทศ เมื่อต้องเผชิญกับกระแสความคาดหวังของสังคมที่จะให้การศึกษามีบทบาทในการเตรียมคนให้พร้อมสำหรับการแข่งขันในสังคมโลกด้วยแล้ว ก็ยิ่งเห็นสภาพความสับสน ความล้มเหลว และความล้าหลังที่เป็นปัญหาของการศึกษามากขึ้น และวิกฤตที่สำคัญของการศึกษา นอกจากนี้ยังอาจกล่าวถึงได้อีกคือ วิกฤตของผู้เรียน กล่าวคือ ผู้เรียนมีความทุกข์เนื่องจากเนื้อหาที่เรียนไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงในชีวิตประจำวัน ต้องจำใจเรียนสิ่งที่ไกลตัว ต้องสร้างจินตนาการด้วยความยากลำบาก และต้องท่องจำตลอดเวลา ขาดการเชื่อมโยงความรู้ที่ได้จากการเรียนมาใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทำให้เกิดความสับสน ผลที่เกิดขึ้นคือ มีเจตคติทางลบต่อการเรียน และเป็นปัญหาของสังคม เช่น ฆ่าตัวตายเป็นคนเกเรหนีโรงเรียน สร้างปมเด่นในทางที่ผิด และติดยาเสพย์ติด สอดคล้องกับที่ กษมา วรวรรณ ณ อยุธยา (๒๕๕๓) ได้ให้ความเห็นว่า ความคืบหน้า child center ในเรื่องของความตระหนักคิดว่าครูเริ่มที่จะรู้แล้วว่า child center ไม่ได้หมายความว่าตามใจเด็ก แต่หมายความว่า คำนึงถึงศักยภาพของเด็ก ซึ่งอาจจะแตกต่างกัน และการสอนนั้นต้องปรับให้หลากหลายและเกื้อหนุนให้เด็กแต่ละคนประสบความสำเร็จในวิถีที่เขาสามารถจะไปถึงได้ ในเรื่องของความตระหนักนี้คิดว่าใช้ได้ แต่ในเรื่องของการปฏิบัตินั้นก็จะมีระดับคุณภาพที่หลากหลายซึ่งคิดว่าประมาณ ร้อยละ ๓๐ ที่ทำได้ดี แต่ที่เหลือยังคงต้องลอกวิธีการของคนอื่นอยู่ ซึ่งวิธีการที่จะทำได้ก็คือแบ่งกลุ่มให้ใบงาน ซึ่งเรียกว่าเป็นเบื้องต้นที่เปลี่ยนมาจากครูยืนหน้าชั้นและสอน แต่คงอีกสักระยะหนึ่งกว่าที่จะพัฒนาเทคนิคต่าง ๆ เหล่านี้ให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง ซึ่งขณะนี้นอกเหนือจากการอบรมแล้วเราก็พยายามใช้ครูต้นแบบซึ่งเป็นครูที่ประสบความสำเร็จเป็นพี่เลี้ยง โดยอาจจะพบกันเป็นรายกลุ่มโรงเรียนสหวิทยาเขต หรือชมรมครู เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน เพราะ child center ไม่ใช่สูตรสำเร็จที่จะกำหนดรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ชัดเจนตายตัวได้ เนื่องจากเด็กแต่ละพื้นที่ก็มีความแตกต่างกัน ดังนั้นต้องอาศัยทั้งศาสตร์และศิลป์ของครู เพราะฉะนั้นถ้าครูช่วยเหลือซึ่งกันและกันก็คิดว่าเราคงจะดีขึ้น อย่างไรก็ตาม ในเรื่องนี้ก็สืบเนื่องไปถึงการสอบเข้ามหาวิทยาลัยด้วย เพราะว่า child center เป็นวิธีการที่ถ้า

จะพูดถึงจะใส่ความรู้เข้าไปในตัวเด็กจะไม่รวดเร็วและไม่มีประสิทธิภาพเท่ากับการให้ครูสอนอย่างเดียว เพราะว่าเด็กมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ที่จะต้องสอบวิชาหลักในปลายเทอมแรกเขาจะมีความรู้สึกว่าเขาต้องเร่งรัดเรียนให้จบหลักสูตร เพราะฉะนั้นถ้ามัวแต่ child center เด็กบางกลุ่มจะมีความรู้สึกว่าจะเสียเปรียบคนอื่น เด็กเป็นจำนวนมากจึงไปกวดวิชา เพราะ child center เป็นวิธีการที่ให้ไปค้นคว้าหาความรู้นำมาวิเคราะห์ แต่ในขณะเดียวกันเวลาออกข้อสอบจะเป็นข้อสอบถามความรู้เชิงท่องจำ เพราะฉะนั้นเด็กที่เรียนแบบ child center จะบ่นเสมอว่าไม่ได้เตรียมให้เขามีความพร้อมพอที่จะเข้ามหาวิทยาลัย ซึ่งขณะนี้ก็มีการพูดคุยกันว่าข้อสอบเข้ามหาวิทยาลัยก็อาจจะต้องเปลี่ยนให้มีข้อสอบเชิงคิดวิเคราะห์มากขึ้นและนำคะแนน GPA ซึ่งเป็นผลการเรียนต่อเนื่องในโรงเรียนไปสู่การพิจารณาให้มากขึ้น

จากเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น พบว่าในปัจจุบันนั้น การศึกษาไทยได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ถึงปัญหาและความล้มเหลวที่เกิดขึ้น จากการจัดอันดับตามรายงานของ world economic forum ในปี พุทธศักราช ๒๕๕๕–๒๕๕๖ ระบุว่าประเทศไทยมีอันดับคุณภาพทางการศึกษาลำดับสุดท้าย ในกลุ่มประเทศอาเซียนที่ได้รับการจัดอันดับ (การศึกษาไทยรั้งท้ายอาเซียน, ๒๕๕๖, หน้า ๒๙) โดยคนไทยกว่าร้อยละ ๘๗ เชื่อว่าการศึกษาไทยอยู่อันดับสุดท้ายในกลุ่มประเทศอาเซียนจริง ซึ่งมูลเหตุที่สำคัญมาจากปัญหาที่สะสมมานานหลายประการอันเกิดมาจากระบบการเรียนการสอน หลักสูตร ครูผู้สอน โอกาสการเข้าถึงการศึกษา รวมไปถึงคุณภาพของนักเรียนไทย ประเทศไทยเป็นประเทศที่ใช้งบประมาณทางการศึกษาสูงมากเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่การบริหารจัดการยังไม่ดีมากนักโดยพบว่างบประมาณส่วนใหญ่ทุ่มเทไปที่การศึกษาขั้นพื้นฐานในสัดส่วนที่มากกว่าอาชีวศึกษาค่อนข้างมาก ส่งผลให้การจัดการเรียนการสอนในระดับอาชีวศึกษายังไม่มีประสิทธิภาพสูงมากนักและไม่สอดคล้องกับบริบทของประเทศไทยในปัจจุบันที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมมากขึ้น นอกจากนี้แม้จะจัดสรรงบประมาณให้กับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นจำนวนมาก แต่ยังพบปัญหาโอกาสการศึกษาที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้มีฐานะและผู้ไม่มีฐานะ รวมไปถึงปัญหาอันเกี่ยวเนื่องกับหลักสูตรและการสอนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยหลักสูตรของไทยไม่เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพที่ตรงตามความสามารถของผู้เรียน เมื่อรวมเข้ากับค่านิยมของสังคมทำให้การจัดหลักสูตรของไทยไม่ประสบความสำเร็จในปัจจุบัน

ดังนั้น การศึกษาไทยถึงเวลาแล้วที่ต้องปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ในการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาเพื่อให้การศึกษาไทยได้ปรับเปลี่ยนกรอบความคิด ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ซึ่งจะมีผลต่อการแสดงออกของพฤติกรรมด้านการศึกษาของคนในสังคม ให้สอดคล้องกับกรอบความคิดในด้านการศึกษานั้นด้วย ปัจจุบันการจัดการศึกษามีการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านโครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษาจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ครูและบุคลากรทางการศึกษา จะต้องมีการพัฒนาตนเองเพื่อให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้สามารถจัดการศึกษาได้อย่างมี

ประสิทธิภาพ โดยกระบวนทัศน์ใหม่ของการศึกษาไทยควรเน้นให้ผู้เรียนเป็นคนดี เก่ง และมีความสุข ได้ยึดหลักคุณธรรมนำความรู้ เพื่อให้ผู้เรียนของเราความเป็นมนุษย์ที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลกที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยได้อย่างมีคุณภาพ และเมื่อสังคมเปลี่ยน กระบวนทัศน์ทางการศึกษาก็ย่อมเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ดังนั้น นักวิชาการหลายท่านจึงเห็นตรงกันว่า หากยังหลงติดอยู่กับสิ่งเก่าที่เคยใช้ได้ผลในยุคเก่า ย่อมจะส่งผลให้การเรียนรู้ขอผู้เรียนไม่สอดคล้องกับโลกที่เป็นจริงทั้งในปัจจุบันและในอนาคต นั่นหมายถึง การเปลี่ยนแปลง หรือการสร้างค่านิยมใหม่ จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ และทำให้เกิดสติปัญญา ความยากง่ายมันอยู่ที่ เจตนารมณ์ของคนที่จะเปลี่ยนแปลงต้องการสร้างสิ่งที่ดีงามให้เป็นแม่แบบอันเป็นจุดเริ่มต้นแก่คนรุ่นใหม่ ด้วยการยอมเสียสละความสุขที่ผู้ใหญ่เคยครอบครองอยู่หรือเปล่า ถ้าผู้ใหญ่ตัดสินใจได้ว่า จะสละความสุข ความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนให้หมด แล้วส่งเสริมให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ได้สานต่อความงดงามของบรรพบุรุษในอดีตควบคู่ไปกับพัฒนาให้เกิดสิ่งใหม่ที่ดีงามงอกเงยจนมั่นคงดีแล้ว ก็มอบภาระหน้าที่ให้คนรุ่นนั้น ๆ ได้ดำเนินชีวิตไปตามครรลองที่พวกเขาถูกปลูกฝังมาให้ดำเนินต่อไปอย่างเหมาะสมกับบริบทในสังคมของพวกเขาในปัจจุบัน ดังนั้น การจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพควรคำนึงความแตกต่างของคนที่เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับโครงสร้างของสังคมมีการเปลี่ยนแปลงมาตลอดทุกยุคทุกสมัยอยู่แล้ว ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจในช่วงนั้นที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และคนในแต่ละยุค แต่ละสมัยก็จะมีพฤติกรรม ความคิด ทัศนคติ ไลฟ์สไตล์ ความรู้ความสามารถ ค่านิยม การบริหารจัดการที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงหลักสูตร การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้เปลี่ยนแปลงทันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีผลกระทบจากโลกในยุคโลกาภิวัฒน์ ก้าวใหม่ของการเปลี่ยนแปลงจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ที่ต้องการข้อมูลที่มีความละเอียดสูงและความคลาดเคลื่อนน้อย ในยุคนาโนเทคโนโลยี ทำให้กระบวนทัศน์เดิมของการจัดการศึกษาไทยแบบเก่า ๆ ต้องปรับเปลี่ยนสู่กระบวนทัศน์ใหม่ โดยมีการปรับเปลี่ยนจากการศึกษาในระบบโรงเรียนไปสู่การศึกษาตลอดชีวิต จากการสอน ไปสู่การเรียนรู้ จากความพยายามที่จะให้เกิดความเสมอภาคไปสู่คุณภาพของการศึกษา จากการจัดการศึกษาที่ดีที่สุดสำหรับคนที่เก่งที่สุดไปสู่การจัดการศึกษาที่ดีที่สุดสำหรับทุกคน จากการเน้นที่ปัจจัยเรื่องเงินงบประมาณและวัสดุครุภัณฑ์ไปสู่กระบวนการและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นทั้งคุณภาพและปริมาณ จากหลักสูตรความรู้เดียว ๆ ในแนวลึกไปสู่หลักสูตรแบบบูรณาการและการเรียนรู้แบบสหวิทยาการ จากการประเมินผลปริมาณของการเรียนรู้ความรู้ความจำ เพียงอย่างเดียวไปสู่การประเมินผลทั้งคุณภาพและปริมาณของทุกมิติของผลลัพธ์การเรียนรู้ ได้แก่ด้านความรู้ความสามารถ เจตคติ ค่านิยม และทางด้านร่างกาย จากการประเมินผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนแต่ละบุคคลไปสู่การประเมินความสำเร็จของโรงเรียนหรือของระบบ เพื่อให้การศึกษาไทยได้พัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้น

บทที่ ๒
กระบวนทัศน์ใหม่ในการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา

บทนำ

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลง ประเทศสหรัฐอเมริกาได้เป็นผู้นำทางแนวคิดที่สำคัญในการพัฒนามนุษย์และสังคมทุกด้าน เป็นต้นแบบของการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา ฯลฯ วัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตแบบอเมริกันได้เป็นต้นแบบของสังคมที่พึงปรารถนาสำหรับประเทศอดีตอาณานิคมและประเทศเกิดใหม่หลังสงครามโลก แนวคิดการพัฒนาของโลกตะวันตกที่มีสหรัฐเป็นผู้นำนั้น อยู่ภายใต้กระบวนทัศน์หรือฐานคิดของวิทยาศาสตร์เชิงปริมาณ/วัตถุ ที่มองโลกแบบแยกส่วน ลดส่วน (reductionist) และแบบกลไก (mechanistic) ที่ให้ความสำคัญและยอมรับ “ความรู้” เฉพาะกับสิ่งที่ชั่ง ตวง วัด คำนวณได้ และทดลองได้ด้วยหลักการและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (scientific method) เท่านั้น ความรู้อื่น ๆ ที่ชั่ง ตวง วัด คำนวณไม่ได้อย่างชัดเจนแม่นยำ หรือพิสูจน์ให้ประจักษ์ (empirical) หรือเห็นแบบชัดเจน (positivism) ไม่ได้ เช่น ความเชื่อทางด้านศาสนา จิตวิญญาณ ความรู้สึกด้านจิตใจ อารมณ์ เป็นสิ่งที่ไม่น่าเชื่อถือ หากจะนับให้เป็นความรู้จะต้องแสวงหาวิธีการชั่ง ตวง วัด คำนวณค่าออกมาจึงจะเชื่อถือได้ ดังนั้น ความรู้ดั้งเดิม ที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นซึ่งอธิบายด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ในแบบที่กำหนดไม่ได้ แม้จะใช้ประโยชน์ได้จริงในชีวิตประจำวันของชาวบ้านก็ไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็น “ความรู้” การศึกษาเรียนรู้ในกระบวนทัศน์ใหม่ จึงเป็นเรื่องของกระบวนการที่ เกี่ยวข้องกับเหตุปัจจัยมากมายในวิถีชีวิตของบุคคล สังคม และระบบนิเวศ การปฏิรูปการศึกษาในกระบวนทัศน์แบบองค์รวมอย่างแท้จริง จะต้องมิใช่เรื่องของความเก่ง–ดี–มีสุข ที่จำกัดอยู่ที่ระดับของปัจเจกบุคคล แม้ว่าความเก่งดีมีสุขจะหมายถึงการพัฒนาบุคคลอย่างบริบูรณ์ทุกด้านเป็นองค์รวม มิได้ละเลยการพัฒนาส่วนใดส่วนหนึ่งของมนุษย์ไปดังเช่นที่ผ่านมา (เก่ง ไม่ดี มีทุกข์) แต่องค์รวมในระบบชีวิตของปัจเจกบุคคล ก็เป็นเพียงระบบย่อยที่สัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับระบบใหญ่อีกมากมายหลายระบบ (ครอบครัว ชุมชน สังคม ระบบการเมือง เศรษฐกิจ ระบบนิเวศ ฯลฯ) เป็นทั้งผู้สร้าง พัฒนา ระบบอื่นให้เปลี่ยนแปลง ในทางกลับกันก็ถูกระบบอื่นส่งผลกระทบให้เปลี่ยนแปลงต่อเนื่องกลับไปกลับมา แต่กระนั้น ความเก่ง–ดี–มีสุข ของบุคคลจึงมิได้เกิดจากเหตุปัจจัยเฉพาะบุคคลล้วน ๆ หากเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงของระบบที่ใหญ่กว่าด้วย ดังนั้น บริบททางสังคมและธรรมชาติจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของบุคคล

โดยตรง ความเก่ง–ดี–มีสุข จึงไม่อาจเกิดขึ้นโดด ๆ จากการจัดการเรียนการสอนแบบใหม่ (ที่แม้จะยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ ให้พ่อแม่และชุมชนมีส่วนร่วม ฯลฯ) หรือบริหารการศึกษาแบบใหม่ (แบ่งส่วนงานใหม่ เขตการศึกษาใหม่ ตั้งกระทรวงใหม่ กระจายอำนาจ ฯลฯ) หากจะต้องเชื่อมโยงไปสู่บริบทหรือระบบของปัจจัยอื่นให้สอดคล้องกลมกลืน มีสมดุล ไปด้วยกันทุกระบบ ทุกระดับ โดยเฉพาะการเชื่อมโยงการเรียนรู้เพื่อให้มนุษย์เข้าถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “โลกมนุษย์” และ “โลกธรรมชาติ” ด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน กระบวนทัศน์ใหม่ทางการศึกษาจึงเป็นการเปลี่ยนโลกทัศน์ วิธีคิดในการมอง ชีวิต–สังคม (โลกมนุษย์) และโลกธรรมชาติ (ธรรม) ด้วยความสัมพันธ์ชุดใหม่ ที่นำไปสู่กระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต–วัฒนธรรม ที่แตกต่างไปจากวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่เป็นวิกฤตการณ์ในปัจจุบันด้วยเป็นสำคัญ ด้วยกรอบความคิดดังกล่าว ผู้เขียนจึงไม่แน่ใจเท่าใดนัก ว่าการปฏิรูปการศึกษาที่รัฐจัดการอยู่ในปัจจุบัน จะเป็นการเปลี่ยนย้ายกระบวนทัศน์จากแยกส่วนมาสู่องค์รวม ในความหมายขององค์รวมที่เชื่อมโยงองค์ประกอบทุกระบบ ทุกระดับเป็นหนึ่งเดียวกัน (อรศรี งามวิทยาพงศ์, ๒๕๕๖)

ก่อนที่จะนำเสนอกระบวนทัศน์ใหม่ในการเปลี่ยนแปลงการศึกษา จะนำเสนอสภาพการศึกษาไทยในปัจจุบัน เพื่อศึกษาข้อดี ข้อเสีย จุดเด่น จุดด้อย อุปสรรคและปัญหาการศึกษาไทยในปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการศึกษาไทย เพื่อมุ่งสู่กรเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์การศึกษาใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

สภาพการศึกษาไทยในปัจจุบัน

การศึกษาในประเทศไทย เป็นการศึกษาที่จัดโดยกระทรวงศึกษาธิการของประเทศไทย โดยภาครัฐจะเข้ามาดูแลโดยตรงและเปิดโอกาสให้เอกชนมีส่วนร่วมในการศึกษาตั้งแต่ระดับการศึกษาปฐมวัยจนถึงระดับอุดมศึกษา สำหรับการศึกษาภาคบังคับในประเทศไทยนั้นได้กำหนดให้พลเมืองไทยต้องจบการศึกษาอย่างน้อยที่สุดในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และต้องเข้ารับการศึกษาอย่างช้าสุดเมื่ออายุ ๗ ปี ซึ่งการศึกษาภาคบังคับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งแบ่งออกเป็นระดับชั้นประถมศึกษา ๖ ปีและมัธยมศึกษา ๖ ปี นอกจากนี้แล้วการศึกษาขั้นพื้นฐานยังรวมถึงการศึกษาปฐมวัยอีกด้วย ทั้งนี้รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่ายตามความในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ส่วนการบริหารและการควบคุมการศึกษาในระดับอุดมศึกษาจะดำเนินการโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ซึ่งเป็นแผนกหนึ่งของกระทรวงศึกษาธิการ ในปัจจุบันการศึกษาในประเทศไทยมีทั้งสิ้น ๓ รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, ๒๕๕๖)

สภาพการศึกษาไทยตามที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ ระบุไว้ ดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๒, หน้า ๑-๒๓)

หมวด ๔ แนวการจัดการศึกษา

การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด ผู้เรียนทุกคน สามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ ดังนั้นกระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียน ได้พัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพการจัดการศึกษาทั้งสามรูปแบบในหมวด ๓ ต้องเน้นทั้งความรู้ คุณธรรม และกระบวนการเรียนรู้ ในเรื่องสาระความรู้ ให้บูรณาการความรู้และทักษะด้านต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับแต่ละระดับการศึกษา ได้แก่ ด้านความรู้เกี่ยวกับตนเองและความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสังคม ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ด้านศาสนา ศิลป วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา ด้านภาษา โดยเฉพาะการใช้ภาษาไทย ด้านคณิตศาสตร์ ด้านการประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ในเรื่องการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมที่สอดคล้องกับ ความสนใจ ความถนัดของผู้เรียน และความแตกต่างระหว่างบุคคล รวมทั้งให้ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการการเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ความรู้มาใช้ป้องกันและแก้ปัญหา จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติจริง ผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างสมดุล และปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดี คุณลักษณะอันพึงประสงค์ในทุกวิชา

นอกจากนั้น ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ยังต้องส่งเสริมให้ผู้สอน จัดบรรยากาศ และสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับผู้ปกครองและชุมชน รวมทั้งส่งเสริมการดำเนินงาน และการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ การประเมินผลผู้เรียน ให้สถานศึกษาพิจารณาจากพัฒนาการของผู้เรียน ความ ประพฤติ การสังเกตพฤติกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรม และการทดสอบ ส่วนการจัดสรรโอกาสการเข้าศึกษาต่อ ให้ใช้วิธีการที่หลากหลายและนำผลการประเมินผู้เรียนมาใช้ประกอบด้วยหลักสูตรการศึกษาทุกระดับและทุกประเภท ต้องมีความหลากหลาย โดยส่วน กลางจัดทำหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เน้นความเป็นไทยและความเป็นพลเมืองดี การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อและให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และคุณลักษณะของสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชนสังคมและประเทศชาติ สำหรับหลักสูตรการศึกษาระดับอุดมศึกษาเพิ่มเรื่องการพัฒนาวิชาการ วิชาชีพชั้นสูงและการค้นคว้าวิจัย เพื่อพัฒนาองค์ความรู้และสังคมศึกษา

หมวด ๕ การบริหารและการจัดการศึกษา

ส่วนที่ ๑ การบริหารและการจัดการศึกษาของรัฐ แบ่งเป็นสามระดับ คือ ระดับชาติ ระดับเขตพื้นที่การศึกษาและระดับสถานศึกษา เพื่อเป็นการกระจายอำนาจลงไปสู่ท้องถิ่น และสถานศึกษาให้มากที่สุด

๑) ระดับชาติ ให้มีกระทรวงการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม มีอำนาจหน้าที่ กำกับดูแลการศึกษาทุกระดับและทุกประเภทรวมทั้ง การศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม กำหนดนโยบาย แผน และมาตรฐานการศึกษาสนับสนุนทรัพยากรรวมทั้งการติดตาม ตรวจสอบและประเมินผลการจัดการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม กระทรวงการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม มีองค์กรหลักที่เป็นคณะ บุคคลในรูปสภาหรือคณะกรรมการสี่องค์กร คือ

๑.๑) สภาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมแห่งชาติ มีหน้าที่พิจารณาเสนอนโยบาย แผน และมาตรฐานการศึกษาของชาติ นโยบายและแผนด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม การสนับสนุนทรัพยากร การประเมินผลการจัดการศึกษา การดำเนินการด้านศาสนาศิลปะและวัฒนธรรม รวมทั้งการพิจารณากลั่นกรองกฎหมายและกฎกระทรวง

๑.๒) คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหน้าที่พิจารณาเสนอนโยบาย แผนพัฒนา มาตรฐานและหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สอดคล้องกับแผนการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมแห่งชาติ การสนับสนุนทรัพยากร การติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

๑.๓) คณะกรรมการการอุดมศึกษา มีหน้าที่พิจารณาเสนอนโยบาย แผนพัฒนา และมาตรฐานการอุดมศึกษาที่สอดคล้องกับแผนการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมแห่งชาติ การสนับสนุนทรัพยากร การติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา โดยคำนึงถึงความเป็นอิสระตามกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งสถานศึกษาแต่ละแห่ง

๑.๔) คณะกรรมการการศาสนาและวัฒนธรรม มีหน้าที่พิจารณาเสนอนโยบายและแผนพัฒนาที่สอดคล้องกับแผนการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมแห่งชาติ การสนับสนุนทรัพยากร การติดตาม ตรวจสอบและประเมินผลการดำเนินการด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม สถานศึกษาของรัฐที่จัดการศึกษาระดับปริญญาเป็นนิติบุคคล ดำเนินการจัดการศึกษาและอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสภาสถานศึกษาตามกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งสถานศึกษานั้น ๆ

๒) ระดับเขตพื้นที่การศึกษา การบริหารและการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและการอุดมศึกษาระดับต่ำ กว่าปริญญา ให้ยึดเขตพื้นที่การศึกษาโดยคำนึงถึงปริมาณสถานศึกษา และจำนวนประชากรเป็นหลัก รวมทั้งความเหมาะสมด้านอื่นด้วย ในแต่ละเขตพื้นที่การศึกษาให้มีคณะกรรมการและสำนักงานการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมเขตพื้นที่การศึกษา ทำหน้าที่ในการกำกับดูแลสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญา ประสาน

ส่งเสริมและสนับสนุนสถานศึกษาเอกชนในเขตพื้นที่การศึกษาประสานและส่งเสริมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้สามารถจัดการศึกษาสอดคล้องกับนโยบายและมาตรฐานการศึกษา ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษาของบุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษาในรูปแบบที่หลากหลาย รวมทั้งการกำกับดูแลหน่วยงานด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมในเขตพื้นที่การศึกษา

คณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษา ประกอบด้วยผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรเอกชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนสมาคมผู้ประกอบวิชาชีพครู และผู้ประกอบวิชาชีพบริหารการศึกษา ผู้แทนสมาคมผู้ปกครองและครู ผู้นำทางศาสนาและผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม โดยให้ผู้อำนวยการสำนักงานการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมเขตพื้นที่การศึกษาเป็นกรรมการและเลขานุการของคณะกรรมการ

๓) ระดับสถานศึกษา ให้แต่ละสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และสถานศึกษาอุดมศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญา มีคณะกรรมการสถานศึกษา เพื่อทำหน้าที่กำกับและส่งเสริมสนับสนุนกิจการของสถานศึกษาและจัดทำสาระของหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคมภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์

คณะกรรมการสถานศึกษาประกอบด้วย ผู้แทน ผู้ปกครอง ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่าของสถานศึกษา และผู้ทรงคุณวุฒิ และให้ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกรรมการและเลขานุการของคณะกรรมการ ทั้งนี้ ให้กระทรวงกระจายอำนาจ ทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป ไปยังคณะกรรมการและสำนักงานการศึกษาฯ เขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรง

ส่วนที่ ๒ การบริหารและการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดการศึกษาได้ทุกระดับและทุกประเภทตามความพร้อม ความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่น เพื่อเป็นการรองรับสิทธิและการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามที่กำหนดในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย โดยกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการประเมินความพร้อม รวมทั้งประสานและส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถจัดการศึกษาได้

ส่วนที่ ๓ การบริหารและการจัดการศึกษาของเอกชน สถานศึกษาเอกชนเป็นนิติบุคคลจัดการศึกษาได้ทุกระดับและทุกประเภท มีคณะกรรมการบริหาร ประกอบด้วยผู้บริหารสถานศึกษาเอกชน ผู้รับใบอนุญาต ผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนครู ผู้แทนศิษย์เก่าและผู้ทรงคุณวุฒิ การบริหารและการจัดการศึกษาของเอกชนให้มีความเป็นอิสระ โดยมีการกำกับ ติดตาม ประเมินคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาจากรัฐ และต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การประเมินคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาเช่นเดียวกับสถานศึกษาของรัฐ รวมทั้งรัฐต้องให้การสนับสนุนด้านวิชาการ

และด้านเงินอุดหนุน การลดหย่อนหรือยกเว้นภาษี รวมทั้งสิทธิประโยชน์อื่นตามความเหมาะสม ทั้งนี้ การกำหนดนโยบายและแผนการจัดการศึกษาของรัฐของเขตพื้นที่การศึกษา หรือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้คำนึงถึงผลกระทบต่อการจัดการศึกษาของเอกชน โดยให้รับฟังความคิดเห็นของเอกชนและประชาชนประกอบการพิจารณาด้วย ส่วนสถานศึกษาของเอกชนระดับปริญญา ให้ดำเนินกิจการโดยอิสระภายใต้การกำกับดูแลของสภาสถานศึกษาตามกฎหมายว่าด้วยสถาบันอุดมศึกษาเอกชน

ปัญหา/อุปสรรคและแนวทางแก้ไข

ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการศึกษาไทย ควรต้องวิเคราะห์และพิจารณาปัญหาและอุปสรรคจากระบบต่าง ๆ ทั้งระบบการศึกษาโดยรวมเช่น ระบบการบริหารจัดการ ระบบบริหารจัดการในโรงเรียน ระบบการเรียนการสอน และระบบการวัดผลประเมินผล เป็นต้น

๑) ระบบการบริหารจัดการ การศึกษาไทยอาจได้ชื่อว่ามีการบริหารจัดการแบบรวมอำนาจศูนย์กลางอย่างสูง (highly centralized bureaucracy) ตามระบบการบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งในสมัยเริ่มต้นการศึกษาในระบบโรงเรียนนั้น โรงเรียนก็ได้รับสถานะเป็นนิติบุคคลดังเช่นวัดในปัจจุบัน โดยมีการบริหารจัดการหลายอย่างที่ระดับโรงเรียน ปัจจุบันกระทรวงศึกษาธิการมีกรมที่จัดการศึกษาหลายกรมเช่น สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ รับผิดชอบโรงเรียนประถมศึกษา ชั้นเด็กเล็กส่วนใหญ่ และมัธยมศึกษาบางส่วน กรมสามัญศึกษารับผิดชอบโรงเรียนมัธยมส่วนใหญ่และการศึกษาพิเศษ สำนักงานการศึกษาเอกชนรับผิดชอบสถานศึกษาเอกชน กรมการศาสนารับผิดชอบโรงเรียนบางส่วน รวมทั้งศูนย์เด็กเล็ก กรมอาชีวศึกษารับผิดชอบสถานศึกษาด้านอาชีพ เป็นต้น

เมื่อกรมเหล่านี้จัดเป็นนิติบุคคล ทำให้โรงเรียนหมดฐานะในการเป็นนิติบุคคลไปโดยปริยาย ดังนั้นการบริหารจัดการในระดับจังหวัดจึงเป็นเพียงการได้รับมอบอำนาจจากกรมเจ้าสังกัดในส่วนกลาง จังหวัดและโรงเรียน/สถานศึกษาจึงมีแนวโน้มในการจัดการศึกษาตามที่กรมเจ้าสังกัดสั่งมา มิใช่จัดการศึกษาเพื่อสนองตอบความต้องการของสังคมและชุมชนของตนเท่าที่ควรจะเป็น การจัดการศึกษาโดยระบบกรมเจ้าสังกัดเช่นนี้ทำให้การจัดการศึกษาในระดับจังหวัดไม่มีความเป็นเอกภาพ การจัดการศึกษาโดยรัฐฝ่ายเดียวเช่นนี้อาจเป็นเรื่องเสียหายแก่การวางพื้นฐานประชาธิปไตยในประเทศ เพราะขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน เพียงจะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการพัฒนาเด็ก แต่พ่อแม่/ผู้ปกครองนักเรียนยังไม่มีโอกาสและได้รับสิทธิเต็มที่ แล้วจะให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาบ้านเมืองในด้านอื่นให้สนิทได้อย่างไร

ปัจจุบันจะพบว่า การปฏิบัติงานในโรงเรียน/สถานศึกษานั้นมีหลายสิ่งหลายอย่างที่มิได้เกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชนโรงเรียน แต่มาจากส่วนกลางโดยจัดทำออกมาเป็นกฎ ระเบียบ ประกาศ คำสั่ง และข้อบังคับต่าง ๆ ทำให้ส่วนท้องถิ่นคือโรงเรียน/สถานศึกษาเกือบไม่มีสิทธิในการคิดสร้างสรรค์ของตนขึ้นเอง จึงทำให้โรงเรียน/สถานศึกษาต้องปฏิบัติงานในรูปงานประจำที่ติดอยู่

ในกรอบ ขาดการพัฒนาที่มาจากวิสัยทัศน์ของชุมชนโรงเรียน และไม่สามารถจะสร้างแผนยุทธศาสตร์ในการปรับปรุงโรงเรียนที่ดีได้

๒) ระบบการบริหารจัดการระดับโรงเรียน/สถานศึกษา ความจริงโรงเรียน/สถานศึกษาเป็นหน่วยพัฒนาผู้เรียนโดยตรง ชุมชนโรงเรียนที่ประกอบด้วยครู พ่อแม่ผู้ปกครอง นักเรียนและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ควรจะได้ร่วมมือกันวางแผนปรับปรุงโรงเรียน สร้างสรรค์ความเป็นเลิศให้เยาวชนของตนอย่างใกล้ชิด พร้อมทั้งรับผิดชอบในคุณภาพการศึกษา แต่การปฏิบัติในปัจจุบันของไทยก็คือโรงเรียนปฏิบัติงานตามลำพังในกลุ่มครู ที่ใดมีครูใหญ่ที่ดีมีความรับผิดชอบสูง ไม่ทิ้งโรงเรียน พร้อมด้วยมีครูอาวุโสที่เสียสละ มีครูขั้นมืออาชีพในสาขาวิชาต่าง ๆ อย่างพร้อมเพียงก็สามารถจะดำเนินการไปได้อย่างดีมีคุณภาพ แต่โรงเรียนส่วนใหญ่ของไทยมิได้เป็นเช่นนั้น เพราะการบริหารบุคลากรอยู่ในอำนาจของผู้อื่น ตัวอย่างเช่นโรงเรียนต้องการครูสอนวิชาหนึ่งแต่หน่วยเหนืออาจส่งครูที่ถนัดในวิชาอื่นมาให้ โรงเรียนขาดภาวะผู้นำเพราะหน่วยเหนือจัดการเสียเอง การที่เป็นเช่นนี้เป็นเพราะ การจัดการในระบบโรงเรียนยังขาดองค์ประกอบที่สำคัญอีกหลายประการเช่น การมีส่วนร่วมของประชาชน การมีหุ้นส่วนของโรงเรียนกับสถาบันการศึกษาระดับสูง การช่วยเหลือทางวิชาการสื่อ และสังคมเทคโนโลยีทางการสอนของหน่วยเหนือ

๓) ระบบการเรียนการสอน การสอนของครูยังเป็นการสอนที่ให้ผู้เรียนลอกเลียนความรู้มากกว่าการป้อนข้อมูลสารสนเทศเพื่อให้ผู้เรียนสร้างความรู้ของผู้เรียนเอง ปัจจุบันการเรียนของนักเรียนยังอยู่ในรูปที่ครูบอกให้ทำ กำหนดโจทย์เลขให้คิด และมีความรู้เท่าที่ครูบอกหรือเท่าที่ครูกำหนด คิดนอกเหนือจากที่ครูบอกไม่ได้ หรือตั้งโจทย์เลขของตนเองและแก้ปัญหาโจทย์นั้น ๆ ของตนไม่ได้ นับเป็นการเรียนที่ไม่เป็นความสุขและไม่ท้าทายให้อยากเรียน ความสุขของผู้เรียนน่าจะเกิดจากการทำงานที่ตนชอบและทำได้สำเร็จ เมื่อเรียนไม่มีความสุข ในที่สุดเด็กก็ถูกทำร้ายจิตใจทั้งจากครูและพ่อแม่ผู้ปกครองของตนเอง การเรียนการสอนเป็นเรื่องใหญ่ที่ทุกฝ่ายจะต้องทุ่มเท ใช้พลังงานและพลังความคิดในการจัดการเรียนการสอนในการศึกษาขั้นพื้นฐานให้เป็นการเรียนการสอนที่เอื้อต่อการพัฒนาคน มิใช่การเรียนการสอนเพียงเพื่อเลือกสรรคน

๔) ระบบการวัดผลประเมินผล การวัดผลประเมินผลเป็นระบบที่สำคัญอีกระบบหนึ่งของระบบการศึกษาที่แสดงให้เห็นว่าครูผู้สอนนั้นเป็นผู้ชำนาญการในระดับมืออาชีพ เป็นนักวิจัย (teachers as researchers) และพัฒนา เพราะการวัดผลประเมินผลนั้นเป็นกระบวนการเก็บข้อมูล วิเคราะห์ ประมวลผลข้อมูล และนำข้อมูลมาแก้ไขปัญหาที่เกิดกับการสอนของครูและการเรียนของนักเรียน นับว่าสามารถเอาข้อมูลจากการวัดประเมินนักเรียนมาจัดการในด้านการปรับปรุงการเรียนของนักเรียน และการสอนของตนได้ มิใช่นำเอาผลการวัดและประเมินมาใช้เพียงแค่การตัดสินได้–ตก หรือการจัดทำระดับคะแนนและใช้คะแนนเป็นเครื่องมือทำร้ายจิตใจเด็ก ดังที่ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน ยิ่งไปกว่านั้นยังพบว่า การวัดและประเมินผล เช่นวิธีการทดสอบอย่างผิวเผินจากการใช้ข้อสอบ

แบบปรนัยไม่สามารถเขียนข้อสอบที่วัดให้ลึกซึ้งได้ ขาดการวัดผลด้านการปฏิบัติ และชี้ให้เห็นว่าไม่ได้สอนให้เด็กปฏิบัติงานและสอนให้เป็นชีวิตจริงหรือได้ประสบการณ์จริง และมิได้กำหนดมาตรฐานและ/หรือตัวบ่งชี้ด้านการปฏิบัติงานอันเป็นเป้าหมายที่สำคัญของการศึกษา การรู้ระดับคะแนนไม่สามารถบอกได้ว่านักเรียนทำอะไรได้บ้าง ผู้ปกครองจึงไม่สามารถช่วยเหลือลูกได้เท่าที่ควร

สิ่งที่ผู้ที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นพ่อ แม่ ผู้ปกครอง บุคลกรทางการศึกษา รัฐบาล ต้องรับทราบและรับรู้และทำความเข้าใจให้ตรงกัน นั่นก็คือ ระบบการศึกษา ซึ่งจะเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติของเราให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับชาติอื่นๆ ได้ด้วย

ระบบการศึกษาไทย

การศึกษานั้นเป็นกระบวนการสอนที่ไม่ใช่การสอนเพียงเพื่อให้ผู้เรียนจำเนื้อหาสาระ หรือเป็นการถ่ายทอดความรู้แต่เพียงอย่างเดียว เนื่องจากกระบวนการสอนที่ดีคือการสอนที่ทำให้ผู้เรียนเกิด “ปัญญา” กล่าวคือ ต้องทำให้ผู้เรียนรู้จักคิดวิเคราะห์และบูรณาการความรู้ที่ได้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและต่อสังคม ซึ่งมีการจำแนกระบบการศึกษาไว้ดังนี้

สารานุกรมไทยฉบับเยาวชน ฉบับที่ ๒ (๒๕๕๖) ได้สรุปไว้ว่า การจัดการศึกษาของไทยได้มีการจัดควบคู่กันไปทั้งที่เป็นการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน และการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งพอจะแบ่งระดับของการศึกษาออกได้เป็น ๔ ระดับ คือ

๑) การศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา เป็นการศึกษาที่มุ่งอบรมเลี้ยงดูเด็กก่อนการศึกษาภาคบังคับ เพื่อเตรียมเด็กให้มีความพร้อมทุกด้านดีพอที่จะเข้ารับการศึกษาต่อไป การจัดการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษานี้อาจจัดเป็นสถานรับเลี้ยงดูเด็ก ศูนย์เด็กปฐมวัยโรงเรียนอนุบาล หรือจัดเป็นชั้นเด็กเล็กในโรงเรียนประถมศึกษา

๒) การศึกษาระดับประถมศึกษา เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถขั้นพื้นฐานและให้สามารถคงสภาพอ่านออกเขียนได้ คิดคำนวณได้มีความสามารถประกอบอาชีพตามควรแก่วัย และความสามารถ ดำรงตนเป็น พลเมืองดีในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข การจัดสถานศึกษาระดับประถมศึกษา พึงจัดเป็นตอนเดียวตลอดใช้เวลาเรียนประมาณ ๖ ปี การศึกษาระดับประถมศึกษา เป็นการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งแต่ละท้องถิ่นจะกำหนดอายุเข้าเกณฑ์ให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและความพร้อมของเด็ก แต่ต้องไม่บังคับเด็กเข้าเรียนตอนอายุครบ ๖ ปีบริบูรณ์ และไม่ช้ากว่าอายุครบ ๘ ปีบริบูรณ์

๓) การศึกษาระดับมัธยมศึกษา เป็นการศึกษาหลังระดับประถมศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ทั้งวิชาการและวิชาชีพที่เหมาะสมกับวัย ความต้องการ ความสนใจ และความถนัด เพื่อให้บุคคลเข้าใจและรู้จักเลือกอาชีพที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคมการศึกษาระดับนี้แบ่งออกเป็น ๒ ตอน คือ มัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย ใช้เวลาเรียนตอนละประมาณ ๓ ปี นับว่า

เป็นการศึกษาระดับกลาง ซึ่งจัดขึ้นสำหรับเด็กวัยรุ่นอายุประมาณ ๑๒–๑๗ ปี ให้ได้เรียนหลังจากจบประถมศึกษาและเพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาระดับสูงขึ้นไป ผู้ที่เรียนจบชั้นมัธยมศึกษา อาจจะออกไปประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับวัยและความสามารถ หรือศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา ดังนั้นในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พึงให้ผู้เรียนได้เลือกเรียนกลุ่มวิชาการและ วิชาชีพตามความถนัด และความสนใจอย่างกว้างขวางและในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย พึงให้ผู้เรียนได้เน้นการเรียนกลุ่มวิชาที่ผู้เรียนจะยึดเป็นอาชีพต่อไป

๔) การศึกษาระดับอุดมศึกษา เป็นการศึกษาหลังระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย มุ่งพัฒนาความเจริญงอกงามทางสติปัญญาและความคิด เพื่อความก้าวหน้าทางวิชาการ การศึกษาระดับนี้จัดแบบกว้างให้ผู้เรียนมีความรู้รอบ และเน้นเฉพาะสาขาวิชาชีพให้ผู้เรียนมีความรู้สึกและชำนิชำนาญทั้งในด้านทฤษฎี ปฏิบัติและมีจรรยาบรรณของวิชาชีพนั้น ๆ หน้าที่ของสถาบันอุดมศึกษาจึงมุ่งดำเนินการเรียน การสอนทั้งด้านวิชาการและวิชาชีพ การวิจัยเพื่อแสวงหาข้อมูล ความรู้ใหม่ และพิสูจน์หลักทฤษฎีต่าง ๆ การบริการชุมชน และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาประเทศทุกด้าน และช่วย แก้ปัญหาของชุมชน

ระบบการศึกษาไทยปัจจุบันตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) ๒๕๔๕ มีการจัดระบบการศึกษาขั้นประถมศึกษา ๖ ปี (๖ ระดับชั้น) การศึกษาขั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ๓ ปี (๓ ระดับชั้น) และการศึกษาขั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ๓ ปี (๓ ระดับชั้น) หรือระบบ ๖–๓–๓

นอกจากนั้นระบบการศึกษาไทยยังจัดเป็นระบบการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย ในการจัดระบบการศึกษาตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๕, หน้า ๕) จะไม่พิจารณาแบ่งแยกการศึกษาในระบบโรงเรียนออกจากการศึกษานอกระบบโรงเรียน แต่จะถือว่าการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นเพียงวิธีการเรียนการสอน หรือรูปแบบของการเรียนการสอนที่ภาษาอังกฤษใช้คำว่า “model of learning” ฉะนั้นแนวทางใหม่คือสถานศึกษาสามารถจัดได้ทั้ง ๓ รูปแบบ และให้มีระบบเทียบโอนการเรียนรู้ทั้ง ๓ รูปแบบ โดยพระราชบัญญัติการศึกษาฯ มาตรา ๑๕ กล่าวว่าการจัดการศึกษามี ๓ รูปแบบ คือ

๑) การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน

๒) การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบวิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

๓) การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม หรือแหล่งความรู้อื่น ๆ

สถานศึกษาอาจจัดการศึกษาในรูปใดรูปแบบหนึ่งหรือทั้งสามรูปแบบก็ได้ให้มีการเทียบโอนผลการเรียนที่ผู้เรียนสะสมไว้ในระหว่างรูปแบบเดียวกันหรือต่างรูปแบบได้ไม่ว่าจะเป็นผลการเรียนจากสถานศึกษาเดียวกันหรือไม่ก็ตาม รวมทั้งจากการเรียนรู้นอกระบบตามอัธยาศัย การฝึกอาชีพหรือจากประสบการณ์การทำงานการสอน และจะส่งเสริมให้สถานศึกษาจัดได้ทั้ง ๓ รูปแบบ โดยแบ่งการศึกษาไว้ ๒ ระดับ ได้แก่

๑) การศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย การศึกษาซึ่งจัดไม่น้อยกว่าสิบสองปีก่อนระดับอุดมศึกษา การแบ่งระดับและประเภทของการศึกษาขั้นพื้นฐาน ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง การแบ่งระดับหรือการเทียบระดับการศึกษานอกระบบหรือการศึกษาตามอัธยาศัยให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวงการศึกษาในระบบที่เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานแบ่งเป็นสามระดับ

๑.๑) การศึกษาก่อนระดับประถมศึกษา เป็นการจัดการศึกษาให้แก่เด็กที่มีอายุ ๓–๖ ปี

๑.๒) การศึกษาระดับประถมศึกษา โดยปกติใช้เวลาเรียน ๖ ปี

๑.๓) การศึกษาระดับมัธยมศึกษา แบ่งเป็นสองระดับ ดังนี้

๑.๓.๑) การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โดยปกติใช้เวลาเรียน ๓ ปี

๑.๓.๒) การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยปกติใช้เวลาเรียน ๓ ปี แบ่งเป็นสองประเภท ดังนี้

๑) ประเภทสามัญศึกษา เป็นการจัดการศึกษาเพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา

๒) ประเภทอาชีวศึกษา เป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ หรือ ศึกษาต่อในระดับอาชีพชั้นสูงต่อไป

๒) การศึกษาระดับอุดมศึกษา แบ่งเป็นสองระดับ คือ ระดับต่ำกว่าปริญญาและระดับปริญญา การใช้คำว่า “อุดมศึกษา” แทนคำว่า “การศึกษาระดับมหาวิทยาลัย” ก็เพื่อจะให้ครอบคลุมการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรหรืออนุปริญญา ที่เรียนภายหลังที่จบการศึกษาขั้นพื้นฐานแล้ว

ทั้งนี้การศึกษาภาคบังคับจำนวนเก้าปีโดยให้เด็กซึ่งมีอายุย่างเข้าปีที่เจ็ดเข้าเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจนอายุย่างเข้าปีที่สิบหก เว้นแต่สอบได้ชั้นปีที่เก้าของการศึกษาภาคบังคับหลักเกณฑ์และวิธีการนับอายุให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง การศึกษาภาคบังคับนั้นต่างจากการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่บังคับให้ประชาชนต้องเข้าเรียนแต่เป็นสิทธิ์ของคนไทย ส่วนการศึกษาภาคบังคับเป็นการบังคับให้เข้าเรียนถือเป็นหน้าที่ของพลเมืองตามมาตรา ๖๙ ของรัฐธรรมนูญ

จากการสำรวจของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ระหว่างวันที่ ๙-๒๐ กันยายน ที่ผ่านมาจากโรงเรียนทั่วประเทศ โดยใช้แบบทดสอบคัดกรองนักเรียนที่อ่านไม่ออกในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ และประถมศึกษาปี ๖ ผลสแกนเด็กนักเรียนที่อ่านหนังสือไม่ได้ พบว่า เด็ก ป.๓ มีนักเรียนจำนวน ๖๔,๐๐๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๘ แยกเป็นนักเรียนที่อ่านไม่ได้เลยจำนวน ๒๗,๐๐๐ คน หรือร้อยละ ๖.๒๗ ที่อ่านได้แต่อยู่ในระดับปรับปรุง ประมาณ ๒๓,๗๐๐ คน หรือร้อยละ ๕.๓๒ อ่านได้แต่ไม่เข้าใจ ประมาณ ๑๔,๖๐๐ คนหรือร้อยละ ๓.๒ อ่านได้ เข้าใจบ้าง ประมาณ ๖๒,๐๐๐ คน หรือร้อยละ ๑๔ และนักเรียนชั้น ป. ๖ ประมาณ ๓๒,๐๐๐ คน เป็นร้อยละ ๖๐ จากนักเรียนทั้งหมด ๘๐๐,๐๐๐ คน เป็นนักเรียนที่อ่านไม่ได้เลยจำนวน ๗,๘๘๐ คน หรือร้อยละ ๑.๗๗ ที่อ่านได้แต่อยู่ในระดับปรับปรุง ประมาณ ๖,๗๕๐ คน หรือร้อยละ อ่านได้แต่ไม่เข้าใจ ประมาณ ๗,๐๘๐ คน หรือร้อยละ ๑.๕๙ และอ่านได้ เข้าใจบ้าง ประมาณ ๕๑,๕๘๐ คน หรือร้อยละ ๑๑.๖ จากผลการสำรวจดังกล่าวสะท้อนถึงมาตรฐานการศึกษาของไทย จากข้อมูลของการประชุม World Economic Forum (WEF)–The Global Competitiveness Report ๒๐๑๒–๒๐๑๓ เป็นการประชุม “เวทีเศรษฐกิจโลก” ที่ได้รับการยอมรับ ได้จัดอันดับคุณภาพการศึกษาไทยในกลุ่มประเทศอาเซียนอยู่ในอันดับสุดท้ายคือ อันดับ ๘ ที่มีคะแนนต่ำสุดโดย กัมพูชาเป็นอันดับ ๘ และเวียดนามที่เป็นอันดับที่ ๗ หากมาเทียบกับ ประเทศมาเลเซีย ซึ่งอยู่ในอันดับที่ ๒ รองจากประเทศสิงคโปร์ที่เป็นอันดับหนึ่งในภูมิภาคนี้ เราต้องมาวิเคราะห์ว่าเกิดอะไรขึ้นกับระบบการศึกษาในบ้านเรา ควรให้ความสำคัญ กับหลักสูตรการเรียนในระดับประถมศึกษา ถึงระดับมัธยมศึกษา มากกว่านี้ ส่วนใหญ่เราจะให้ความสำคัญต่อการศึกษาในชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ที่จะเข้าไปเรียนในระดับอุดมศึกษามากกว่า ในขณะที่การศึกษาขั้นพื้นฐานตั้งแต่ชั้น ป.๑ ถึงชั้นมัธยมต้น ควรจะเน้นการเขียนไทย อ่านไทย เหมือนหลักสูตรในสมัยก่อน อย่างน้องก็ปูพื้นฐานใน การเขียน การอ่าน และนำไปเป็นวิชาหนึ่งในการสอบเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายอย่างน้อยนัก เรียนก็ยังต้องเอาใจใส่ในวิชานี้เพราะมีผลในการเรียนต่อ ส่วนในชั้น มัธยมศึกษาตอนปลายอาจจะลดวิชานี้ลงไปได้ เพราะอย่างไรเด็กจะสนใจวิชาที่จะต้องไปสอบแข่งขันเรียนต่อเท่านั้น ส่วนวิชาที่ไม่ได้มีผลในการสอบเข้าเรียนจะสนใจ แค่สอบผ่าน ในการเรียนในระดับอุดมศึกษาจะให้ความสำคัญในการ เขียนเป็นเป็นอย่างมากในการทำรายงาน ไปถึงการเขียนวิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ ต้องอาศัยทักษะ การอ่านให้เข้าใจ และเขียนให้ชัดเจน ถ่ายทอดแนวคิดออกมาเป็นตัวหนังสือให้สมบูรณ์ที่สุด ซึ่งการศึกษาในประเทศไทยยังขาดพื้นฐานตั้งแต่การสอนในชั้นประถมเป็นต้นมา อย่าเอาแต่เรื่องเปลือกนอกมาทำเป็นเรื่องที่สำคัญ เช่น การแต่งกาย การไว้ทรงผม ดูจะเอาจริงเอาจังในเรื่องนี้ ส่วนนักเรียนที่จบมาจะอ่านออก เขียนได้ ดูเป็นเรื่องรอง มารับความจริงและช่วยกันแก้ไขปัญหา เพื่อให้มาตรฐานการศึกษาของไทยดีกว่านี้ (ระบบการศึกษาไทย, ๒๕๕๖, หน้า ๙)

ปัจจัยที่มีผลต่อการศึกษาไทย

ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อแนวโน้มของการศึกษาในประเทศ แท้จริงแล้วไม่ได้มีเพียงเรื่องของกระบวนการสอน ครูผู้สอน หรือตัวเด็กเองเท่านั้น แต่รวมไปถึงปัจจัยภายนอกที่สำคัญและมีผลกับความสำเร็จและการพัฒนาของการศึกษาในประเทศ จะพัฒนาได้ดีขึ้นมากน้อยเพียงใด จะเจริญทัดเทียมหรือมากกว่าประเทศอื่น ๆ ได้นั้นจึงจำเป็นจะต้องวิเคราะห์ศึกษาปัจจัยภายนอกต่าง ๆ ด้วย ดังเช่น ๕ ประการที่สำคัญที่มีผลต่อแนวโน้มของการศึกษาไทยในอนาคต ดังต่อไปนี้ (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, ๒๕๕๖)

๑) ปัจจัยด้านเทคโนโลยี ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีมีผลต่อการกำหนดคุณสมบัติและคุณภาพของแรงงานในอนาคต เทคโนโลยีสารสนเทศ เทคโนโลยีการขนส่ง เทคโนโลยีการผลิตนาโนเทคโนโลยี เทคโนโลยีชีวภาพ ฯลฯ มีความก้าวหน้าขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเทคโนโลยีเหล่านี้มีประโยชน์ในการเพิ่มศักยภาพการแข่งขันของประเทศ ดังนั้นการจัดการศึกษาจึงต้องมีการเพิ่มเติมความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีใหม่ ๆ ในหลักสูตรการเรียนการสอน และปรับปรุงให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี

ความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีหลัก ได้แก่ เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เทคโนโลยีชีวภาพ เทคโนโลยีวัสดุ และนาโนเทคโนโลยี เป็นปัจจัยสำคัญในการผลักดันการเติบโตของเศรษฐกิจยุคใหม่ที่อาศัยการผสมผสานเทคโนโลยีต่าง ๆ เข้ากับความคิดสร้างสรรค์ และความรู้ที่เหมาะสม ให้กลายเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ มากกว่าเป็นการใช้เทคโนโลยีเช่น เครื่องจักรควบคู่กับปัจจัยด้านแรงงานและเงินทุนในการผลิตเช่นอดีต ปัจจุบันการนำเทคโนโลยีมาผสมผสานต่อยอดกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และนวัตกรรมทำให้เกิดการเพิ่มคุณค่าของสินค้าและบริการที่มีลักษณะเฉพาะและพัฒนาไปอย่างไม่หยุดยั้ง ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการ ส่งเสริมกระบวนการผลิตที่สะอาด ช่วยประหยัดการใช้ทรัพยากร และลดปริมาณของเสียและมลพิษได้มากขึ้น ขณะเดียวกันการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์ช่วยสร้างโอกาสการเรียนรู้ให้คนไทย ให้เข้าถึงข้อมูลข่าวสารและความรู้ได้อย่างกว้างขวาง รวมทั้งสามารถปรับตัวรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสั่งสมทุน ที่ประเทศต่าง ๆ ให้ความสำคัญในการลงทุนวิจัยพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะนาโนเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียวมีการลงทุนโดยรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ถึง ๓ พันล้านเหรียญสหรัฐ หรือประมาณ ๑๒๒,๔๙๐ ล้านบาท สำหรับ สถานการณ์ด้านการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของประเทศไทยยังอยู่ในระดับต่ำ ขีดความสามารถด้านวิทยาศาสตร์โดยรวมของประเทศไทยอยู่ในลำดับเกือบสุดท้ายเมื่อเทียบกับประเทศคู่แข่งขัน มีการลงทุนวิจัยพัฒนาเฉลี่ยประมาณปีละ ๑๒,๐๐๐ ล้านบาท คิดเป็นเพียงร้อยละ ๐.๒๖ ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ ขณะที่การใช้เทคโนโลยีการผลิตสินค้าของภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรมส่วนใหญ่ของไทยยังเป็นการผลิต

สินค้าที่ใช้เทคโนโลยีการผลิตระดับพื้นฐาน เช่น การผลิตเสื้อผ้า สินค้าอุปโภค/บริโภค และการประกอบอุปกรณ์คอมพิวเตอร์ เป็นต้น นอกจากนี้รายจ่ายค่าธรรมเนียมทางเทคโนโลยีที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา แสดงว่าการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศไทยเป็นการเติบโตที่ไม่ได้อาศัยการมีเทคโนโลยีของตัวเอง ซึ่งหากยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงสถานภาพและวิธีการดำเนินกิจกรรมการผลิตที่เป็นอยู่ จะไม่ช่วยให้เกิดการเรียนรู้เพื่อการปรับตัวเข้าสู่เศรษฐกิจฐานความรู้ที่เหมาะสม และตกอยู่ในฐานะที่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีจากต่างประเทศตลอดเวลา ดังนั้น การเตรียมความพร้อมให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีในอนาคต จึงเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการรักษาความสามารถในการแข่งขันของประเทศ โดยจะต้องมีการบริหารจัดการองค์ความรู้อย่างเป็นระบบ ทั้งการพัฒนาหรือสร้างองค์ความรู้ รวมถึงการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมมาผสมผสานร่วมกับจุดแข็งในสังคมไทย เช่น สร้างความเชื่อมโยงเทคโนโลยีกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสร้างคุณค่าเพิ่มให้กับสินค้าและบริการ สร้างมูลค่าเพิ่มจากทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ สนับสนุนการสร้างนวัตกรรมและผลักดันให้ใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ มีการบริหารจัดการลิขสิทธิ์และสิทธิบัตรและการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรมกับชุมชน

นอกจากนี้ การใช้เทคโนโลยีอย่างฟุ่มเฟือยของสังคมไทยจากการพัฒนาแบบใหม่ ได้แยกมนุษย์ออกจากธรรมชาติ เกิดความเข้าใจผิดว่า มนุษย์สามารถจัดการและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติได้อย่างไร้ขีดจำกัด โดยอาศัยเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ รวมทั้งสามารถจะแก้ไขผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ภัยธรรมชาติ และปัญหาการดำรงชีวิตของมนุษย์ได้ด้วยมาตรการทางเทคโนโลยี เช่น การสร้างเขื่อนเพื่อแก้ปัญหาภัยแล้ง ขาดแคลนพลังงาน การใช้เทคโนโลยีพันธุวิศวกรรมเพื่อแก้ปัญหาศัตรูพืช ฯลฯ โดยไม่เข้าใจว่า ไม่มีเทคโนโลยีใดที่จะแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน หากยังแก้ปัญหาไม่ตรงสาเหตุ มิหนำซ้ำการใช้เทคโนโลยีบางประเภทเอง ยังเป็นตัวก่อวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมและสังคมได้ด้วย เช่น ปัญหาการใช้พลังงานนิวเคลียร์ ปัญหาการขับไล่ชุมชนเพื่อผลิตไฟฟ้าจากเขื่อน ฯลฯ

ดังนั้น วิถีชีวิตที่มนุษย์แยกตนเองขาดออกจากธรรมชาติ มีผลให้บุคคลขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติได้ง่าย เข้าใจผิดว่าธรรมชาติเป็นปัจจัยการบริโภคอย่างหนึ่งของมนุษย์นำไปสู่การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร้ขีดจำกัด จนกระทั่งทำลายระบบนิเวศอย่างรุนแรง และอย่างมองไม่เห็นความเดือดร้อนทุกข์ยากของสรรพชีวิตอื่น

๒) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยทางเศรษฐกิจมีผลต่อตลาดแรงงานและตลาดการศึกษา เนื่องจากการกำหนดลักษณะของแรงงานที่ต้องการ อาทิ เศรษฐกิจใหม่ จะแข่งขันกันด้วยนวัตกรรมใหม่ ๆ ซึ่งต้องอาศัยการวิจัยและพัฒนา ดังนั้น การศึกษาต้องพัฒนาคนให้มีทักษะการทำวิจัย ให้สามารถสร้างนวัตกรรมใหม่ที่มีคุณค่าต่อระบบเศรษฐกิจ การเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุน เกิดการเคลื่อนย้ายสินค้า และเงินลงทุนจากต่างประเทศมากขึ้น ประเทศต่าง ๆ ไม่เพียงแต่ต้องลด

การกีดกันการแข่งขันเท่านั้น ยังต้องแข่งขันกันด้วยสินค้าที่มีคุณภาพ ซึ่งต้องอาศัยแรงงานที่มีฝีมือ มีทักษะความสามารถที่หลากหลาย เช่น ความรู้ด้านเทคโนโลยี ภาษาต่างประเทศ การบริหาร ฯลฯ ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้บริหารการศึกษาที่จะพัฒนาคนให้มีคุณภาพ

ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่การเคลื่อนย้ายเงินทุน สินค้าและบริการระหว่างประเทศมีความคล่องตัวมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงระเบียบกฎเกณฑ์การค้าโลกเป็นไปอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง และแนวโน้มการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจเพื่อสร้างความร่วมมือทางการค้าและการลงทุน ทั้งในระดับทวิภาคี ภูมิภาค และพหุภาคี และการรวมกลุ่มเขตการค้าเสรีมีความเข้มข้นและมีบทบาทชัดเจนมากขึ้น ขณะที่บทบาทการเป็นผู้นำการค้าโลกของสหรัฐอเมริกาลดลงจากภาวะความไม่สมดุลทางเศรษฐกิจที่ขาดดุลบัญชีเดินสะพัดและดุลการคลังอย่างต่อเนื่อง เกิดการก่อตัวของศตวรรษแห่งเอเชียที่มีจีนและอินเดียเป็นตัวจักรใหม่ที่สำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจโลก ประกอบกับการขยายตัวของตลาดการเงินและพัฒนาการเครื่องมือทางการเงินใหม่ ๆ ที่ทำให้เกิดการรวมตัวทางด้านการเงินระหว่างประเทศและธุรกิจกองทุนบริหารความเสี่ยงขยายตัวในระดับสูง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าวเป็นทั้งภัยคุกคามทางเศรษฐกิจที่แต่ละประเทศต้องเผชิญและปรับตัวไปตามกฎเกณฑ์การค้าที่สลับซับซ้อนมากขึ้น สร้างแรงกดดันในการกำกับดูแลการเคลื่อนย้ายทุนจากต่างประเทศไม่ให้เกิดความผันผวนต่อตลาดเงินและอัตราแลกเปลี่ยน ขณะเดียวกันได้สร้างโอกาสทางการค้าใหม่ ๆ เพิ่มช่องทางระดมทุนของธุรกิจเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นมีความยืดหยุ่นและรวดเร็วมากขึ้น ช่วยสนับสนุนการพัฒนาทักษะวิทยาการด้านต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันภายใต้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ประเทศต่าง ๆ รวมทั้งประเทศไทยจึงจำเป็นต้องดำเนินนโยบายการค้าในเชิงรุก เพื่อสร้างความเชื่อมโยงเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตโลก

ประเทศไทยมีบทบาทในเวทีระหว่างประเทศจากการเป็นสมาชิกภายในกลุ่มข้อตกลงการค้า และข้อตกลงเขตการค้าเสรีกับประเทศต่าง ๆ จำนวนมาก อาทิ ความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้านในอาเซียน (ASEAN) และเอเชีย–แปซิฟิก (APEC) ความร่วมมือในการพัฒนาพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขง (Great Mekhong Sub–region: GMS) ความร่วมมือทางเศรษฐกิจในกลุ่มบังคลาเทศ–อินเดีย–พม่า–ศรีลังกา–ไทย (BIMST–EC) รวมทั้งบทบาทในองค์การสหประชาชาติ การเป็นผู้ประสานงานประชุมเอเชีย–ยุโรป (ASEM) การประชุม UNCTAD การประชุมกลุ่มประเทศไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด เป็นต้น จึงทำให้ประเทศไทยสามารถขยายโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดกติกาด้านต่าง ๆ ของโลกให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของประเทศ และเป็นโอกาสให้ประเทศไทยดำเนินนโยบายการค้าเชิงรุกและการขยายตลาดส่งออก โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพคน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี พร้อมกับการเพิ่มผลิตภาพการผลิต การเพิ่มคุณค่าและมาตรฐานสินค้าและบริการบนฐานความรู้และความเป็นไทยที่สอดคล้องกับศักยภาพและความเป็นไปได้ของฐานทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นการสร้างความเข้มแข็งของโครงสร้างเศรษฐกิจไทยให้สามารถแข่งขันในเวทีโลกได้ รวมทั้งช่วยส่งเสริม

ให้ไทยเป็นศูนย์กลางด้านต่าง ๆ เพิ่มขึ้น อย่างไรก็ดี ประเทศไทยจำเป็นต้องปรับตัวให้ทันการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบทางการค้าและมาตรฐานทางการเงินใหม่ของโลก ต้องวางยุทธศาสตร์การแข่งขันเพื่อดึงดูดเงินทุนและการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศที่เป็นประโยชน์ต่อการสร้างความแข็งแกร่งของเศรษฐกิจไทย ปรับปรุงระบบบริหารเศรษฐกิจส่วนรวม ให้สร้างบรรยากาศทางเศรษฐกิจที่คล่องตัวและมีเสถียรภาพ โดยเฉพาะการกำกับดูแลการเคลื่อนย้ายเงินทุน การพัฒนาตลาดการเงินที่เป็นมาตรฐานสากล ให้เชื่อมโยงตลาดการเงินระหว่างประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งสร้างความเข้มแข็งและการบริหารจัดการที่มีธรรมาภิบาลของภาคธุรกิจเอกชนและระบบเศรษฐกิจโดยรวม

๓) ปัจจัยด้านระบบราชการ การปฏิรูปการศึกษาที่ผ่านมาเคลื่อนไปอย่างยากลำบาก เนื่องด้วยระบบราชการเป็นอุปสรรค ซึ่งเกิดจาก ความล่าช้าในการประสานงาน เนื่องจากการทำงานตามระบบราชการไทย มักทำงานแบบต่างคนต่างทำไม่ไปในทิศเดียวกัน นอกจากนี้ ยังมีลักษณะของการรวมศูนย์ที่ส่วนกลางมากเกินไป การทำงานแบบราชการ ที่ยึดกฎระเบียบตายตัว ขาดความยืดหยุ่น และเอื้อต่อการปฏิบัติงานของผู้บริหารการศึกษาและครูบางส่วนที่ไม่ยอมปรับตัว

การปฏิรูประบบราชการในประเทศไทยเป็นเรื่องที่รัฐบาลทุกยุคทุกสมัยให้ความสำคัญ และดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง สาเหตุที่ทำให้ระบบราชการไทยต้องมีการปฏิรูปก็เนื่องมาจากปัญหาของระบบราชการไทยที่มีการสั่งสมมาอย่างยาวนาน อาทิ ปัญหาการทุจริตคอร์รัปชั่น ปัญหาเรื่องขนาดขององค์การที่ใหญ่โต มีความซับซ้อน ผนวกกับจำนวนของบุคลากรที่มีมากส่งผลให้ระบบการบริหารงานไม่คล่องตัว การทำงานเกิดความล่าช้า เพราะยึดติดอยู่กับกฎ ระเบียบ ที่มากเกินไป รวมถึงการมีวิธีการปฏิบัติงานที่ไม่ทันสมัย ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีสาเหตุภายนอกประเทศที่เป็นสิ่งผลักดันให้ประเทศไทยต้องพัฒนาและปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบราชการ คือ กระแสโลกาภิวัฒน์ ที่ส่งผลให้โลกเกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง นอกจากนี้ความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำให้บุคคลสามารถติดต่อสื่อสารกันได้รวดเร็วมากขึ้น จึงทำให้สังคมในปัจจุบันเป็นสังคมแห่งยุคข้อมูลข่าวสาร ดังนั้นระบบราชการไทยจึงต้องมีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงการบริหารราชการแผ่นดินให้สอดคล้องกับสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและสามารถแข่งขันกับนานาประเทศในเวทีโลกได้

การพัฒนาระบบราชการ เพื่อพัฒนาไปสู่การเป็นราชการยุคใหม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงวิธีคิด วิธีปฏิบัติ (paradigm shift) วิธีการให้บริการต่อประชาชน และความรับผิดชอบที่ข้าราชการพึงมีต่อประชาชนและต่อหน่วยงานด้วยกันเอง โดยนำมาประยุกต์ใช้เป็นหลักคิดผสมผสานกับ หลักการของแนวคิดตามระบอบประชาธิปไตยยุคใหม่ที่เน้นการสร้างระบบราชการที่มีคุณลักษณะของระบบในเชิงประสิทธิภาพ ประสิทธิผลที่อิงหลักธรรมาภิบาลและประชาธิปไตย และแนวคิดดังกล่าวนี้ก็ได้นำไปสู่นวัตกรรมในเรื่องของพฤติกรรมใหม่ คือ เรื่องของวัฒนธรรมองค์การโดยมีสำนักงาน

คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร) เป็นองค์กรหลักในการขับเคลื่อนนโยบาย ได้กำหนดแผนปฏิรูประบบบริหารภาครัฐ ซึ่งมีความครอบคลุมใน ๕ เรื่อง ได้แก่ ๑) ปรับบทบาทภารกิจ ๒) ปรับปรุงวิธีการบริหาร ๓) ปฏิรูปวิธีการงบประมาณ ๔) ปฏิรูประบบบุคคล และ ๕) ปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมและค่านิยมใหม่ของเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาระบบราชการ

ประเด็นที่น่าสนใจ คือ จากแผนปฏิรูประบบบริหารภาครัฐ ในส่วนของการปรับบทบาทภารกิจและโครงสร้าง การปรับปรุงวิธีการบริหาร การปฏิรูปวิธีการงบประมาณ การปฏิรูประบบบุคคล ได้มีการพูดถึงไปแล้วแต่เรื่องที่มีการพูดถึงน้อยที่สุด คือ เรื่องของการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมและค่านิยมใหม่ของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งที่จริงแล้ว วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการบริหาร เพราะวัฒนธรรมเป็นรากฐานที่สำคัญสำหรับการทำงานที่จะช่วยให้องค์กรนั้นสามารถขับเคลื่อนไปได้ ดังนั้น “การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมองค์การระบบราชการนับว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งดังจะเห็นได้จากแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พุทธศักราช ๒๕๔๖–๒๕๕๐) ในยุทธศาสตร์ที่ ๕ ได้กำหนดให้มีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ วัฒนธรรม และค่านิยมของระบบราชการ โดยเน้นการสร้างรูปแบบกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงให้เกิดขึ้นในภาครัฐ เสนอแนะการจัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ สร้างการมีส่วนร่วมในการแสวงหากระบวนทัศน์ วัฒนธรรม และค่านิยมใหม่ที่เอื้อต่อการพัฒนาระบบราชการ”

จากแนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่ นับได้ว่าเป็นนวัตกรรมทางการบริหารอย่างหนึ่งที่โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร) ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักที่ตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน ฉบับที่ ๕ พุทธศักราช ๒๕๔๕ ให้ดำเนินการขับเคลื่อนการปฏิรูประบบราชการ จึงได้นำแนวคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้เป็นหลักคิด หลักปฏิบัติ โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการได้วางเป้าประสงค์หลักของการพัฒนาระบบราชการไทยไว้ ๔ ประการ คือ ๑) พัฒนาคุณภาพการให้บริการประชาชนที่ดีขึ้น ๒) ปรับบทบาทภารกิจและขนาดให้มีความเหมาะสม ๓) ยกระดับขีดความสามารถและมาตรฐานการทำงานให้อยู่ในระดับสูงและเทียบเท่าเกณฑ์สากล และ ๔) ตอบสนองต่อการบริหารปกครองในระบอบประชาธิปไตย ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินงานพัฒนาระบบราชการไทยเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จึงได้กำหนดแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย พุทธศักราช ๒๕๔๖–๒๕๕๐ ประกอบด้วย ๗ ยุทธศาสตร์ที่สำคัญดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ ๑ การปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงานและวิธีการทำงาน
ยุทธศาสตร์ที่ ๒ การปรับปรุงโครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดิน
ยุทธศาสตร์ที่ ๓ การรื้อปรับระบบการเงินและการงบประมาณ
ยุทธศาสตร์ที่ ๔ การสร้างระบบบริหารบุคคลและค่าตอบแทนใหม่
ยุทธศาสตร์ที่ ๕ การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ วัฒนธรรม และค่านิยม
ยุทธศาสตร์ที่ ๖ การเสริมสร้างระบบราชการให้ทันสมัย

ยุทธศาสตร์ที่ ๗ การเปิดระบบราชการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม

ปัญหา/อุปสรรคในการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ วัฒนธรรมและค่านิยมของระบบราชการไทยมีหลายสาเหตุ ได้แก่

๑) ระบบราชการมีขนาดใหญ่ จำนวนบุคลากร/ข้าราชการมีมาก ทำให้ยากต่อการทำความเข้าใจให้ตรงกันและยากต่อการถ่ายทอด

๒) ผู้นำ/ผู้บริหาร มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลง ในทัศนะของผู้เขียนขอแยกเป็น ๒ ประการ คือ

ประการแรก ผู้นำ/ผู้บริหาร ในระบบราชการล้วนมีวาระในการดำรงอยู่ซึ่งเป็นเงื่อนไขของข้อจำกัดด้านเวลา ซึ่งในส่วนนี้แสดงให้เห็นถึงว่าผู้นำ/ผู้บริหาร แต่ละคนย่อมมีระบบความคิดที่แตกต่างกัน อาจส่งผลให้การปรับเปลี่ยนขาดความต่อเนื่องได้

ประการที่สอง ผู้นำ/ผู้บริหาร ส่วนใหญ่ยังคงมีความคิดแบบเดิม (เชิงอนุรักษ์นิยม) ซึ่งระบบความคิดนั้นจะส่งผลต่อการตัดสินใจของผู้นำ/ผู้บริหาร

๓) บุคลากร ต่อต้าน/ปฏิเสธ ไม่ยอมรับต่อการเปลี่ยนแปลง ยังคงยึดติดอยู่กับความคิด ความเชื่อ และค่านิยมแบบเดิมในการทำงาน ทำให้พฤติกรรมที่แสดงออกมานั้นไม่ยอมรับต่อนวัตกรรมใหม่

๔) ประชาชนไม่ค่อยตระหนักถึง และให้ความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านนี้มากเท่าที่ควร เนื่องจากการปรับเปลี่ยนในด้านนี้เป็นสิ่งที่ไกลตัวจากประชาชน กล่าวคือ สิ่งที่ประชาชนคาดหวังจากการให้บริการสาธารณะจากระบบราชการ ก็คือ ความสะดวก ความรวดเร็วทันใจ และประหยัดเวลาในการติดต่อขอรับบริการ ซึ่งภายหลังจากที่ได้มีการปฏิรูประบบราชการได้มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ต่าง ๆ เข้ามาใช้ในการอำนวยความสะดวกสบายให้กับบุคลากร/ข้าราชการ และประชาชนแล้วส่งผลต่อการให้บริการสาธารณะมีความสะดวก รวดเร็ว ประหยัดเวลามากขึ้นกว่าในอดีตสามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างทั่วถึง

๕) การปรับเปลี่ยนมุ่งเน้นในสิ่งที่เป็นรูปธรรมมากกว่าสิ่งที่เป็นนามธรรม กล่าวคือ เน้นการปรับเปลี่ยนรูปแบบ (pattern) พฤติกรรม และบรรทัดฐาน (norm) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนในระดับพื้นผิว/ระดับบนสุดของวัฒนธรรมซึ่งสามารถทำการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายกว่าการปรับเปลี่ยนในส่วนที่เป็นฐานคติซึ่งเป็นส่วนที่อยู่ลึกเข้าไปภายในจิตใจหรือหัวคิดของคน

จากปัญหา/อุปสรรคที่ได้กล่าวมาข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงในด้านการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ วัฒนธรรมและค่านิยมยังคงเปลี่ยนแปลงและดำเนินการไปได้ช้า และต้องใช้เวลามากพอสมควรในการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากหน่วยงาน/องค์การในแต่ละแห่งย่อมมีวัฒนธรรมขององค์การที่มีความแตกต่างกัน ยิ่งไปกว่านั้นหน่วยงานย่อยภายในองค์การยังมีวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกันอีกด้วย ถ้าหากการเปลี่ยนแปลงสามารถเปลี่ยนลงไปได้ถึงระดับฐานคติของแต่ละ

คนย่อมส่งผลให้การพัฒนาระบบบริหารภาครัฐสามารถพัฒนาได้อย่างยั่งยืน โดยการใช้วัฒนธรรมซึ่งเป็นนวัตกรรมทางการบริหารเป็นเครื่องมือ/กลไกอย่างหนึ่งในการผลักดันและขับเคลื่อนการปฏิรูประบบราชการ

๔) ปัจจัยด้านการเมือง กล่าวกันว่า การปฏิรูปหรือพัฒนาการจัดการศึกษาจะสำเร็จหรือล้มเหลว ขึ้นอยู่กับการเมืองมากกว่าแนวทางและวิธีการ แต่หากการเมืองไทยมีเงื่อนไขบางประการที่เป็นอุปสรรค จะส่งผลให้การปฏิรูปการศึกษาไทยไม่ก้าวหน้าหรือประสบความสำเร็จเท่าที่ควร อาทิ

๔.๑) การปรับเปลี่ยนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (ศธ.) บ่อยครั้ง ทำให้การดำเนินนโยบายการพัฒนาการศึกษาไม่ต่อเนื่อง โดยเฉพาะรัฐบาลทักษิณ มีการเปลี่ยนรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ บ่อยมาก คนละ ๙ เดือนโดยเฉลี่ย นักการเมืองมองกระทรวงศึกษาธิการว่า เป็นกระทรวงที่สร้างผลงานได้ยาก ตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการจึงนำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางการเมือง อาทิ เป็นรางวัลแก่ผู้สนับสนุนพรรค ผู้ที่เข้ามาดำรงตำแหน่งจึงมิใช่ผู้มีความรู้ในด้านการศึกษาอย่างแท้จริง

๔.๒) ความไม่สอดคล้องของเป้าหมายของการจัดการศึกษากับเป้าหมายทางการเมือง เป้าหมายของนักการเมืองหลายคนคือ ต้องการคะแนนนิยม จึงมีนักการเมืองจำนวนไม่น้อยที่ไม่ดำเนินนโยบายที่ให้ผลในระยะยาว เนื่องจากเสี่ยงที่จะทำให้ตนเองไม่เป็นที่นิยมทางการเมือง ซึ่งหมายความรวมถึงนโยบายการศึกษา ดังนั้นนักการเมืองจึงเลือกดำเนินนโยบายที่เห็นผลในระยะสั้น เพื่อทำให้ตนเองได้รับเลือกตั้งเข้ามาอีกครั้ง อันเป็นอุปสรรคยิ่งต่อการพัฒนาการศึกษาไทย

การพัฒนาที่เกิดขึ้นมิได้เชื่อมต่อการเรียนรู้ของบุคคลต่อชุมชนไปสู่สังคมในระดับที่กว้างขึ้น (ประเทศ) มิหนำซ้ำยังทำลายการเรียนรู้ของบุคคลและสังคมระดับชุมชนด้วย ดังที่ปรากฏอยู่เสมอว่า เมื่อการพัฒนาของรัฐเข้าไปถึงชุมชน ความร่วมมือกันในสาธารณกิจ อันเป็นกิจกรรมสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ของบุคคลในเรื่องสังคมได้ถูกทำลายไป เนื่องจากรัฐมิให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน และไม่เข้าใจประเด็นการเรียนรู้ที่จะเกิดขึ้นในบริบทนี้ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ก่อตัวกลายเป็นอุปสรรคสำคัญของการปฏิรูปการปกครอง การเมือง การศึกษา ที่มุ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนและการกระจายอำนาจ แม้จะมีการปรับแผนในเวลาต่อมา ให้มุ่งพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมมากขึ้น แต่โครงสร้างอำนาจ วิธีคิดของระบบราชการและข้าราชการยังไม่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในระดับเกิดการเรียนรู้ เพราะขาดลักษณะหลากหลาย ไม่เชื่อมโยง และไม่มีพลวัต

ผลกระทบอีกด้านหนึ่งที่เกิดขึ้นคือ โครงสร้างการบริหาร บทบาทและอำนาจที่เพิ่มมากขึ้นของระบบราชการ ทำให้หน่วยงานราชการและบุคลากรไม่เกิดการเรียนรู้แบบบูรณาการ ระบบราชการจึงเป็นองค์การที่ไม่เรียนรู้ (Non–Learning Organization) เนื่องจากระบบการบริหารมีลักษณะขึ้นต่อเบื้องบนหรือส่วนกลางมากกว่าประชาชน แรงจูงใจที่จะเรียนรู้ ปรับปรุงการทำงานให้มีความสอดคล้องกับพื้นที่ซึ่งมีความหลากหลาย จึงไม่เกิดขึ้น ระบบ “พิมพ์เขียว” ของการพัฒนา

ที่กำหนดจากส่วนกลาง มีผลให้ภารกิจมีลักษณะไม่หลากหลายไม่เชื่อมโยง ต่างคนต่างทำ กิจกรรมเปลี่ยนแปลงตามคำสั่ง มิใช่เปลี่ยนแปลงปรับปรุงตามการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น โครงสร้างการเมืองการปกครองดังกล่าว จึงทำลายการเรียนรู้ทางสังคมทั้งของประชาชน และของฝ่ายผู้ปฏิบัติงานคือข้าราชการเองด้วย โดยเฉพาะในยุคที่ปราศจากการตรวจสอบจากประชาชน คือในยุคเผด็จการ ดังนั้นหากการปฏิรูประบบราชการไม่เปลี่ยนแปลงวิธีคิดของบุคลากรในระบบแล้ว การเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ของข้าราชการจากผู้ปฏิบัติการมาเป็นผู้ประสานงานการพัฒนา ก็ไม่แน่ว่า ระบบราชการจะเอื้อไปสู่การเรียนรู้อย่างมีบูรณาการของผู้เกี่ยวข้องได้

๕) ปัจจัยด้านวัฒนธรรม สังคมไทยมีเงื่อนไขทางวัฒนธรรมหลายประการ ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาไทย ดังนี้

๕.๑) ขาดวัฒนธรรมการมีส่วนร่วม สังคมไทยในปัจจุบันขาดความเหนียวแน่น ขาดความร่วมแรงร่วมใจ คนในสังคมจึงมองการศึกษาว่าเป็นเรื่องของรัฐบาลไม่เกี่ยวกับตนเอง

๕.๒) รักความสนุกและความสบาย คนไทยส่วนใหญ่สนใจความบันเทิงมากกว่าการแสวงหาความรู้ จึงเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา

๕.๓) สังคมอุปถัมภ์ สังคมไทยยังมีลักษณะสังคมอุปถัมภ์ เห็นแก่พวกพ้องมากกว่าส่วนรวม ผู้ที่มีอำนาจมักแสวงหาผลประโยชน์เพื่อตนเองและพวกพ้อง โดยที่ประชาชนไม่กล้าขัดขวางเพราะต้องพึ่งพาอาศัย ดังนั้น เมื่อมีการกระจายอำนาจทางการศึกษา อาจกลายเป็นแหล่งผลประโยชน์ให้กับผู้มีอิทธิพลได้หากควบคุมไม่ดี

๕.๔) ขาดการเปิดกว้างทางความคิดและการรับฟังความเห็นของผู้อื่น สังคมไทยมีค่านิยมว่า การมีความคิดที่แตกต่างหรือการเป็นแกะดำ เป็นสิ่งไม่ดี มองผู้ที่คิดแตกต่างเป็นศัตรู และพยายามหักล้างความคิดซึ่งมักกระทำโดยใช้อารมณ์มิได้ใช้เหตุผลเป็นที่ตั้ง ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาผู้เรียนที่ปัจจุบันมุ่งสร้างคนให้คิดเป็นทำเป็น

ปัจจัยที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น ล้วนเป็นปัจจัยหลักที่หน่วยงานกำหนดธงพัฒนาระบบการศึกษาไทย จะต้องให้ความสำคัญ และนำไปใช้วิเคราะห์วางแผนกำหนดทิศทางและนโยบาย โดยเฉพาะปัจจัยด้านการเมือง ซึ่งมีอิทธิพลมากต่อการพัฒนาการศึกษาไทย เพราะหากแม้ว่าจะมีการขยับหรือพัฒนาปัจจัยอื่นมากเพียงใด แต่หากปัจจัยการเมืองไม่ถูกพัฒนาให้เอื้อต่อการจัดการศึกษา ย่อมส่งผลให้การขยับหรือพัฒนาปัจจัยอื่นย่อมกระทำได้ยาก และอาจไม่นำพาสู่ความสำเร็จได้ หากเปรียบเทียบให้ปัจจัยทางการเมือง เปรียบเสมือนน้ำที่หล่อเลี้ยงให้ระบบการศึกษาไทยเติบโตงอกงามผลิดอกออกผลที่มีคุณภาพ แต่หากขาดการหล่อเลี้ยงน้ำที่มากเพียงพอ ย่อมจะทำให้การจัดการศึกษาเหี่ยวเฉา และไม่เจริญก้าวหน้า ดังนั้นการพัฒนาการจัดการศึกษาไทย จึงขึ้นอยู่กับจุดยืนและภาวะของผู้นำประเทศและผู้นำกระทรวงศึกษาธิการที่ให้ความสำคัญ ผลักดันและสนับสนุน ให้เกิดการขับเคลื่อนในการพัฒนาระบบการศึกษาไทย

เกรียง ศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (๒๕๕๖) ได้วิเคราะห์แนวโน้มของการศึกษาไทยการวิเคราะห์การศึกษาในประเทศภายใต้การใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พระราชบัญญัติ (พ.ร.บ.) การศึกษาแห่งชาติ รวมถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อีกทั้งความพยายามของทุกส่วนในการมุ่งมั่นพัฒนาการศึกษาในประเทศที่ผ่านมา นั้นสามารถมองให้เห็นถึงสภาพที่ยังไม่มีการพัฒนาอย่างชัดเท่าที่ควร จึงสามารถแบ่งออกได้เป็นแนวโน้มในอนาคตเป็น ๒ ด้านในด้านบวกและด้านลบ ต่อไปนี้

แนวโน้มด้านบวก

๑) หลักสูตรใหม่เกิดขึ้นจำนวนมาก จากการเปลี่ยนแปลงและการ แข่งขันในด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ทำให้คนในสังคมต้องการเพิ่มความรู้ความสามารถให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง จึงหันมาสนใจศึกษาต่อในหลักสูตรที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ ดังนั้น เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของคนในสังคมสถาบันการศึกษาจึงมุ่งพัฒนาหลักสูตรใหม่ ๆ อาทิ หลักสูตรที่บูรณาการระหว่างสองศาสตร์ขึ้นไป เช่น ระดับอาชีวศึกษาหลักสูตรเดียวจะมีหลายสาขาวิชา เรียนช่างยนต์จะผนวกการตลาดและการบัญชีเข้าไปด้วย เป็นต้น หลักสูตรที่ให้ปริญญาบัตร ๒ ใบ และมีการพัฒนาหลักสูตรให้ทันสมัยตลอดเวลา

๒) หลักสูตรนานาชาติมีแนวโน้มมากขึ้น เนื่องจากสภาพยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการเชื่อมโยงด้านการค้าและการลงทุน ทำให้ตลาดแรงงานในอนาคตต้องการคนที่มีความสามารถด้านภาษาต่างประเทศ ส่งผลให้ความต้องการการศึกษาที่เป็นภาษาสากลมีมากขึ้น ที่สำคัญการเปิดเสรีทางการศึกษา ยังเป็นโอกาสให้สถาบันการศึกษาจากต่างประเทศเข้ามาจัดการศึกษาในประเทศไทย และเปิดหลักสูตรภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาอังกฤษ ภาษาจีน ภาษาญี่ปุ่น ฯลฯ ยิ่งมีส่วนกระตุ้นให้หลักสูตรการศึกษานานาชาติมีแนวโน้มได้รับความนิยมมาก ขึ้น แต่เนื่องจากหลักสูตรนานาชาติมีค่าใช้จ่ายสูง ดังนั้น การเรียนในหลักสูตรนี้ยังคงจำกัดอยู่ในกลุ่มผู้เรียนที่มีฐานะดี

๓) การจัดการศึกษามีความเป็นสากลมากขึ้น สภาพโลกาภิวัตน์ที่ มีการเชื่อมโยงในทุกด้านร่วมกันทั่วโลก ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนย้ายองค์ความรู้ กฎกติกา การดำเนินการด้านต่าง ๆ ทั้งการค้า การลงทุน การศึกษา เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เชื่อมต่อถึงกัน ประกอบการเปิดเสรีทางการศึกษา ส่งผลให้เกิดการหลั่งไหลหลักสูตรการเรียนการสอน บุคลากรด้านการสอน หลักสูตรจากสถาบันการศึกษาต่างประเทศเข้าสู่ไทย อันมีผลทำให้เกิดการเปรียบเทียบและผลักดันให้สถาบันการศึกษาไทยต้องพัฒนาการ จัดการศึกษาที่มีความเป็นสากลที่เป็นที่ยอมรับ อีกทั้งการเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุนกับนานาประเทศของไทย ได้ส่งผลให้เกิดความต้องการการศึกษาที่มีคุณภาพทัดเทียมในระดับสากล

๔) ความเหลื่อมล้ำด้านโอกาสทางการศึกษาลดลง เนื่องจากสภาพการ เรียกร้องสิทธิมนุษยชนที่เป็นกระแสระดับโลกเกิดขึ้นควบคู่กับคลื่น ประชาธิปไตยแผ่ขยายวงกว้างถึงไทย รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่ส่งเสริมการเพิ่มสิทธิเสรีภาพแก่ประชาชน อีกทั้งสภาพการใช้เทคโนโลยีส่งเสริม

การเรียนการสอน ทำให้ช่องทางการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเข้าถึงคนได้อย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตาม อาจเป็นได้ว่าความเหลื่อมล้ำด้านโอกาสทางการศึกษาจะลดลงในกลุ่มสถาบันการ ศึกษาของรัฐ ส่วนการจัดการศึกษาโดยสถาบันการศึกษาเอกชน ผู้เรียนที่ครอบครัวมีรายได้น้อยอาจเข้ารับบริการทางการศึกษาได้ลดลง เนื่องจากค่าเล่าเรียนแพง

๕) โอกาสรับบริการทางการศึกษาที่มีคุณภาพเพิ่มขึ้น เมื่อเปิด เสรีทางการศึกษา จะก่อเกิดการแข่งขันในการจัดการศึกษาทั้งจากสถาบันการศึกษาทั้งในและต่าง ประเทศมากขึ้น หากพิจารณาในแง่บวก การเปิดเสรีทางการศึกษา เป็นการสร้างโอกาสให้คนไทยได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพ เนื่องด้วยสถาบันแต่ละแห่งจะแข่งด้านคุณภาพมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันอุดมศึกษา คุณภาพการศึกษาจะเพิ่มขึ้นค่อนข้างมาก เนื่องจากการเปิดเสรีทางการศึกษา ที่เปิดโอกาสให้สถาบันอุดมศึกษาต่างชาติเข้ามาเปิดการเรียนการสอน จึงเป็นแรงกดดันให้สถาบันอุดมศึกษาไทยต้องพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้สูงขึ้น

แนวโน้มด้านลบ

๑) การเพิ่มช่องว่างด้านคุณภาพในการจัดการศึกษา แม้ว่าสภาพ การแข่งขันทางการศึกษาจะเป็นแรงผลักให้สถาบันการศึกษาต่าง ๆ เร่งพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนการสอนมากขึ้น แต่เนื่องจากทรัพยากรตั้งต้นของแต่ละสถาบันการศึกษามีความแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นความรู้ความสามารถและปริมาณของบุคลากรการศึกษา งบประมาณ เงินทุน เทคโนโลยี สถานที่ ความมีชื่อเสียง ฯลฯ ส่งผลให้โอกาสพัฒนาคุณภาพการศึกษาย่อมแตกต่างกันด้วย โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาขนาดเล็ก หรือสถาบันการศึกษาที่ยังไม่มีความพร้อม/มีทรัพยากรตั้งต้นไม่มาก ย่อมไม่มีศักยภาพเพียงพอในการพัฒนาคุณภาพมากนัก

๒) การผลิตบัณฑิตเกินความต้องการของตลาด เนื่องจากความต้อง การศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษามีสูงขึ้น และการพัฒนาไปสู่การเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐที่ต้องหาเลี้ยงตนเอง มีอิสระในการบริหารและเปิดหลักสูตรเพื่อหาผู้เรียนเข้าเรียนให้ได้จำนวนมาก สิ่งเหล่านี้จะส่งผลกระทบระยะยาวคือ มีบัณฑิตจบเป็นจำนวนมากเข้าสู่ตลาดแรงงานไม่สามารถรองรับได้หมด โดยกลุ่มแรงงานระดับอุดมศึกษาที่ไม่มีคุณภาพหรือไม่จบจากสาขาที่ตลาดแรงงาน ต้องการจะถูกผลักสู่แรงงานนอกระบบ หรือหาทางออกโดยเรียนต่อระดับสูงขึ้น ซึ่งอาจก่อเกิดภาวะแรงงานระดับปริญญาโทและเอกไม่มีคุณภาพและล้นตลาดตามมา เช่นกัน

๓) การสอนทักษะการคิดและทักษะทางอารมณ์ยังไม่มีคุณภาพ สภาพเศรษฐกิจที่มุ่งแข่งขัน ทำให้การจัดการศึกษามุ่งพัฒนาทางวิชาการเป็นสำคัญ ในขณะที่ระบบการศึกษาไทยยังไม่สามารถพัฒนาทักษะการคิดของผู้เรียนได้เท่าที่ ควร เนื่องจากการเรียนการสอนยังมุ่งสอนให้ผู้เรียนคิดตามสิ่งที่ผู้สอนป้อนความ รู้มากกว่าการคิดสิ่งใหม่ ๆ ประกอบกับครูผู้สอนมีภาระงานมากจนส่งผลต่อการพัฒนาบุคคลในด้านอื่น เช่น การพัฒนาเชิงสังคม รวมถึงการพัฒนาทักษะทางอารมณ์

นอกจากนี้ การใช้เทคโนโลยีในกิจวัตรประจำวันหรือใช้ในการเรียนการสอน ทำให้การปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ลดลง ส่งผลให้ช่องทางการพัฒนาทักษะทางอารมณ์และทักษะทางสังคมของผู้เรียนลดลงด้วย

๔) การสอนคุณธรรมจริยธรรมยังไม่มีคุณภาพ แนวคิดของทุนนิยมที่ มุ่งแข่งขันได้แพร่กระจายไปทั่วโลก ส่งผลให้ผู้คนต่างมุ่งแข่งขัน และพัฒนาความรู้ความสามารถเพื่อความก้าวหน้าในหน้าที่การงานและมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ประกอบกับสถาบันการศึกษาจำนวนมากมุ่งพัฒนาความรู้ทางวิชาการ และประเมินผลการเรียนที่ความสามารถทางวิชาการ จนอาจละเลยการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรมจริยธรรม นอกจากนี้ การไม่ได้มีผู้สอนที่รู้เชี่ยวชาญด้านการสอนคุณธรรมจริยธรรมโดยตรงหรือมี คุณภาพ ย่อมส่งผลต่อคุณภาพการสอนของวิชาคุณธรรมจริยธรรมได้

๕) การสอนภาษาต่างประเทศยังไม่มีคุณภาพ ยิ่งก้าวสู่โลกไร้พรมแดนมากขึ้นเท่าใด ผู้มีความรู้ด้านภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาอังกฤษ หรือภาษาจีนที่ผู้คนส่วนใหญ่ในโลกใช้ติดต่อสื่อสาร เจรจาต่อรอง การค้า การศึกษา ฯลฯ ย่อมมีความได้เปรียบ ทั้งในเรื่องการติดต่อสื่อสารและความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่พบคือ การสอนภาษาอังกฤษและภาษาต่างประเทศของไทยยังไม่มีคุณภาพเท่าที่ควร โดยเฉพาะภาษาอังกฤษแม้ปัจจุบันจะตื่นตัวมากขึ้น แต่ยังไม่ก้าวหน้าไปมากเท่าที่ควร เพราะทรัพยากรด้านบุคลากรสอนภาษาต่างประเทศนี้ขาดแคลนมาก (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, ๒๕๕๖)

สรุปได้ว่าประเทศไทยยังต้องการ การปฏิรูปโครงสร้างการบริหารให้มีประสิทธิภาพโปร่งใสและเป็นธรรม การกระจายงบประมาณที่เป็นธรรม ปฏิรูปการใช้งบประมาณให้เกิดประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับบริบททางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมของประเทศ โดยความร่วมแรงร่วมใจทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะด้านการพัฒนากระบวนการเรียนการสอนก็ควรให้สอดคล้องกับการทำงานของสมองของผู้เรียนและมีคุณภาพที่ใช้งานได้ เช่น อาจจัดโครงการที่มุ่งพัฒนาครูอาจารย์ ผู้บริหารการศึกษาอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ทั้งในเรื่องการสร้างแรงจูงใจให้คนเก่งคนดี อยากเข้ามาเป็นครู และสร้างความมั่นใจ และมั่นคงในอาชีพครูมากขึ้น เช่น ปฏิรูปการฝึกหัดครู ปฏิรูปการคัดเลือก การทำงานแบบส่งเสริมความพอใจและความก้าวหน้าของครูด้วย ดังนั้น หากวางรากฐานพัฒนาการของชีวิตตั้งแต่แรกเกิด และพัฒนาศักยภาพ ขีดความสามารถด้านต่าง ๆ ประเทศไทยเราก็จะมีผู้ที่เข้ามาร่วมพัฒนาชาติบ้านเมืองอย่างแน่นอน ดังนั้นการศึกษาจึงเป็นกระบวนการที่มุ่งพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่มีคุณภาพมีความสามารถเต็มตามศักยภาพมีพัฒนาการที่สมดุลทั้งปัญญา จิต ใจ ร่างกายและสังคม รวมไปถึงการอบรมจากผู้ปกครองแนะนำบุตรหลานอย่างถูกต้อง ให้เลือกเรียนหรือ อบรมบ่มนิสัยให้รักการเรียนรู้ทุกรูปแบบ รักการอ่าน แสวงหาความสามารถพิเศษ ที่ชื่นชอบและโดดเด่นของตัวเอง เป็นการทำให้เด็กรู้สึกรักและตั้งใจเรียนยิ่งขึ้นด้วย อย่างไรก็ตามควรต้องศึกษาเพื่อให้เข้าถึงผู้เรียนด้วยเพื่อให้ได้รับพัฒนาการอย่างแท้จริง ควรให้

ผู้เรียนรู้จักคิดวิเคราะห์แสวงหาความรู้ด้วยตนเอง อีกทั้งปลูกฝังการรักที่จะเรียนรู้ต่อไปอันเป็นคุณสมบัติที่ สำคัญในโลกยุคข้อมูลข่าวสารหรือสังคมแห่งการเรียนรู้ต่อไปในอนาคตอย่างแน่นอน

การจัดการศึกษาไทยตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒

ก่อนที่จะกล่าวถึงรูปแบบการจัดการศึกษาไทยในอนาคต ขอนำเสนอแนวทางการจัดการศึกษาในสภาวการณ์ปัจจุบัน เป็นที่ทราบกันดีอยู่ว่ากิ่บริหารการจัดการศึกษาของไทยนั้นยึดแนวทางการบริหารจัดจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ ซึ่งได้มีการปรับปรุงสาระให้สอดคล้องกับสภาวกรณ์ในขณะนั้นถึงสองครั้ง คือ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๔๕ และพุทธศักราช ๒๕๕๓

จากบทที่ ๑ ที่ได้กล่าวถึงปรัชญาทางการศึกษามาแล้วนั้นนั้น ในบทนี้ จะกล่าวถึงปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวน้องสัมพันธ์กับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ เพื่อให้ได้แนวคิด แนวทางนำไปปฏิบัติงานของบุคลากรทางการศึกษาต่อไป

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ กับปรัชญาการศึกษาปัญหาของวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง และความเจริญทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีส่งผลต่อการจัดการศึกษาของไทยเป็นอย่างยิ่ง เพราะการจัดการศึกษาสามารถที่จะขจัดปัญหาต่าง ๆ ไปได้ จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ ขึ้น และได้มีการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ ได้บรรจุมาตราต่าง ๆ เพื่อกำหนดเงื่อนไขในการเปลี่ยนแปลง ๕ แนวทาง ได้แก่

๑) การปฏิรูปกระบวนการเรียนการสอน–การประเมินผล

๒) การปฏิรูปการฝึกอบรมครู และระบบการพัฒนาครู การใช้ครู

๓) ปฏิรูประบบการบริหารจัดการ

๔) ปรับระบบการศึกษา

๕) ยุทธศาสตร์ของการระดมสรรพกำลังจากทุก ๆ ส่วนของสังคม ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ปรัชญาการศึกษามีความสำคัญต่อการปฏิรูปการศึกษาเป็นอย่างมาก เพราะมีการศึกษาที่ใดย่อมมีการนำปรัชญาการศึกษาไปใช้ที่นั่น เช่นเดียวกัน ที่ใดมีปรัชญาการศึกษาที่นั่นย่อมมีการจัดการศึกษา โดยคำนึงถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ในการเรียนการสอน เพื่อใช้เป็นแนวทาง เป็นหลักการและเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบ

ปรัชญาการศึกษาที่นำมาศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับพระราชบัญญัติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ พอจะสรุปเนื้อหาความสำคัญของปรัชญาการศึกษาดังต่อไปนี้ (ธรรมชู เชาวรัตน์, ๒๕๕๖)

๑) ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม เน้นเนื้อหาสาระและความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมของสังคมที่ได้รับการยอมรับและปฏิบัติกันในสังคมจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางในการดำเนินชีวิตของประชาชนในสังคม โดยมีจุดมุ่งหมายดังนี้

๑.๑) เพื่อทะนุบำรุง และถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมไปสู่ชนรุ่นหลัง มิให้สูญหาย หรือถูกทำลายไป

๑.๒) เพื่อให้การศึกษาในสิ่งที่เป็นเนื้อหาสาระอันได้จากมรดกทางวัฒนธรรม

๑.๓) เพื่อให้การศึกษาในรื่องของความเชื่อ ทัศนคติ และค่านิยมของสังคมในอดีต

๑.๔) เพื่อฝึกฝนให้ผู้เรียนมีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียนและการทำงาน

๑.๕) เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนมีพัฒนาการทางปัญญา

๑.๖) เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนมีระเบียบวินัยในตนเอง และรู้จักทำงานร่วมกับผู้อื่น

๒) ปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม จุดมุ่งหมายของปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยมอยู่ที่การสร้างคนให้เป็นคนที่สมบูรณ์อย่างแท้จริง ปลูกฝังความเชื่อและค่านิยมที่ดีแก่ผู้เรียน มุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนมีเหตุผลยิ่งขึ้น รู้จักและเข้าใจตนเอง พร้อมทั้งเห็นว่าตัวเองนั้นมีพลังธรรมชาติอยู่ภายในแล้ว การศึกษาก็คือการส่งเสริมให้พลังธรรมชาตินั้นพัฒนาเต็มที่ พลังธรรมชาติในที่นี้ก็คือ สติปัญญาของมนุษย์ ถ้าสติปัญญาได้รับการขัดเกลาและพัฒนาอย่างดีพอ มนุษย์ก็จะทำอะไรได้อย่างมีเหตุผลเสมอ จุดหมายของการศึกษาของทฤษฎีการศึกษานิรันตรนิยมกล่าวไว้ดังนี้ คือ

๒.๑) มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักและทำความเข้าใจกับตนเองให้มากที่สุด โดยเฉพาะในเรื่องเหตุผลและสติปัญญา

๒.๒) มุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาสติปัญญาและเหตุผลในตัวมนุษย์ให้ดีขึ้น สูงขึ้นเพื่อเป็นคนที่สมบูรณ์

๓) ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม แนวคิดหลักการของการศึกษาแบบพิพัฒนาการนิยมนี้ ก็คือการศึกษาจะต้องพัฒนาเด็กทุก ๆ ด้านไม่เฉพาะสติปัญญาเท่านั้น โรงเรียนมีความสัมพันธ์กับสังคมมากขึ้น เด็กจะต้องพร้อมที่จะไปอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ปรับตัวได้อย่างดี กระบวนการเรียนการสอนจึงมีความสำคัญพอ ๆ กับเนื้อหา เรื่องของปัจจุบันมีความสำคัญกว่าอดีตหรืออนาคต จุดมุ่งหมายของการศึกษาการศึกษาตามปรัชญาพิพัฒนาการนิยมนี้ เกิดขึ้นเพื่อต้านแนวคิดและวิธีการเก่าของการศึกษาที่เน้นแต่เพียงคุณสมบัติด้านใดด้านหนึ่ง เพราะคิดว่าด้านนั้นสำคัญกว่าดังที่สารัตถนิยมเน้นความสามารถทางการจำและเข้าใจ และมองว่าการศึกษาจะต้องให้การศึกษาทุกด้าน ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ควบคู่กันไป ความสนใจ ความถนัดและลักษณะพิเศษของผู้เรียนควรได้รับความสนใจและได้รับการส่งเสริมให้มากที่สุดส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย ทั้งในและนอกห้องเรียน และส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รู้จักตนเองและสังคม เพื่อผู้เรียนจะได้

ปรับตัวเข้ากับสังคมได้อย่างมีความสุข ไม่ว่าสังคมจะเปลี่ยนไปอย่างใดก็ตาม ผู้เรียนจะต้องรู้จักแก้ปัญหาได้

๔) ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม ปรัชญาการศึกษาในแนวนี้เห็นว่า ปัจจุบัน(รวมทั้งอนาคต) สังคมมีปัญหามากทั้งในด้านของเศรษฐกิจ การเมือง ศิลปวัฒนธรรม ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับโลก สังคมจึงต้องการการแก้ปัญหาและหาทางที่จะสร้างค่านิยมและแบบแผนของสังคมขึ้นใหม่ การที่จะแก้ปัญหาและสร้างค่านิยมขึ้นใหม่นี้ การศึกษาจะต้องมีบทบาทอย่างสำคัญซึ่งความเชื่อและหลักการสำคัญของทฤษฎีการศึกษาปฏิรูปนิยมในด้านจุดมุ่งหมายหลักของการศึกษาในแนวทางนี้คือการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อปรับปรุง พัฒนาและสร้างสรรค์สังคมใหม่ที่ดีและเหมาะสมกว่าขึ้นมาให้ได้ ดังจะกล่าวเป็นรายละเอียดได้คือ

๔.๑) การศึกษาจะต้องช่วยแก้ปัญหาของสังคมที่เป็นอยู่

๔.๒) การศึกษาต้องเป็นไปเพื่อส่งเสริมและพัฒนาสังคมโดยตรง

๔.๓) การศึกษาจะต้องมุ่งสร้างระเบียบใหม่ของสังคมจากพื้นฐานเดิมที่มีอยู่

๔.๔) ระเบียบใหม่ที่สร้างขึ้นรวมทั้งวิธีสร้างต้องอยู่บนพื้นฐานของประชาธิไตย

๔.๕) การศึกษาจะต้องให้เด็กเห็นความสำคัญของสังคมคู่ไปกับตนเอง

๕) ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม เชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพในทางที่จะเป็นตัวของตัวเองตลอดเวลา นักปรัชญากลุ่มนี้สนใจเกี่ยวกับโลกแห่งการดำรงชีวิตอยู่ได้ (a world of existing) เชื่อว่าคนคือความไม่แน่นอน ไม่มีแก่นสาร ความจริงหรือความรู้ควรจะเป็นเรื่องที่ช่วยให้ตนเองดำรงชีวิตอยู่ได้ จริยศาสตร์ควรจะเป็นเรื่องของเสรีภาพและความสมัครใจสุนทรียศาสตร์ควรจะเป็นเรื่องของการปฏิวัติหรือหนีสังคม และไม่จำเป็นต้องตรงกับความพอใจของประชาชนส่วนใหญ่ กลุ่มนี้เชื่อว่ามนุษย์มีความเป็นอิสระ มีเสรีภาพในการเลือก ในการกระทำ มนุษย์ตัดสินใจด้วยตนเอง เลือกด้วยตนเอง และรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองลัทธินี้มีความสัมพันธ์กับปรัชญาด้านต่าง ๆ คือ เชื่อว่า ความจริงคือการดำรงอยู่ของชีวิต ไม่เห็นด้วยกับความสมบูรณ์แท้จริงที่สุดของการให้เหตุผลหรือตรรกวิทยาบริสุทธิ์ ลัทธินี้เน้นถึงชีวิตและประสบการณ์ของเอกัตบุคคล เชื่อว่ามนุษย์จะดีก็อยู่ที่การเลือกที่จะทำตนให้เป็นเช่นนั้น นักปรัชญาในกลุ่มนี้บางคนก็เชื่อว่าไม่มีพระเจ้า แต่บางคนเชื่อว่า มีพระเจ้าเป็นผู้ช่วยมนุษย์ให้มีศีลธรรมจรรยาดี เชื่อว่าความจริงคือ ความรู้จะช่วยให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ และถือว่าความรู้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแก่แต่ละบุคคล ความรู้ไม่ใช่ผลบั้นปลายอันต้องประสงค์ และก็ไม่ใช่มรรคอันจำจะต้องเรียนรู้เพื่อเตรียมตัวไปเผชิญกับชีวิตจริง หากความรู้เป็นมรรควิธีจะให้แต่ละคนเจริญเติบโต และเลือกทำในสิ่งที่ตนประสงค์ยิ่งขึ้นทุกที

๖) ปรัชญาการศึกษาพุทธปรัชญา เป็นปรัชญาที่เชื่อว่า การศึกษาคือ การพัฒนาบุคคลให้ถึงพร้อมด้วยปัญญา และดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขตลอดจนรู้จักแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

มาตรา ๖ การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข จุดมุ่งหมายในมาตรา ๖ ได้กำหนดว่า

๑) มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในด้านต่าง ๆ ของการศึกษา คือ ร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม

๒) มุ่งให้คนไทยมีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

ปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวข้องได้แก่

๑) ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม แนวคิด ความเชื่อและหลักการสำคัญของลัทธิสารัตถนิยมในด้านของจุดมุ่งหมายของการศึกษามีลักษณะคือ

๑.๑) เพื่อทำนุบำรุงและถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมไปสู่ชุมชนรุ่นหลัง มิให้สูญหายหรือถูกทำลายไป

๑.๒) เพื่อให้การศึกษาในสิ่งที่เป็นเนื้อหาสาระอันได้จากมรดกทางวัฒนธรรม

๑.๓) เพื่อให้ดารศึกษาในเรื่องของความเชื่อ ทัศนคติ และค่านิยมของสังคมในอดีต

๑.๔) เพื่อฝึกฝนให้ผุ้เรียนมีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียนและการทำงาน

๑.๕) เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนมีพัฒนาการทางปัญญา

๑.๖) เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนมีระเบียบวินัยในตนเองและรู้จักทำงานร่วมกับผู้อื่น

๒) ปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม แนวคิดความเชื่อและหลักการสำคัญในด้านจุดมุ่งหมายของการศึกษาคือ

๒.๑) มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักและทำความเข้าใจกับตนเองให้มากที่สุด โดยเฉพาะในเรื่อง เหตุผลและสติปัญญา

๒.๒) มุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาสติปัญญาและเหตุผลในตัวมนุษย์ให้ดีขึ้น สูงขึ้นเพื่อความเป็นคนที่สมบูรณ์

๓) ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม แนวคิดความเชื่อและหลักการสำคัญในด้านจุดมุ่งหมายของการศึกษาคือ มุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาความเป็นมนุษย์ของตนเองอย่างเต็มที่ ให้รู้จักใช่เสรีภาพในการเลือก และมีความรับผิดชอบต่อการตัดสินใจของตนเอง การศึกษาจะต้องช่วยให้มนุษย์เข้าใจตัวเอง เข้าใจโลกและความสำคัญของการมีอยู่ การศึกษาจะต้องช่วยให้มนุษย์สามารถเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างชาญฉลาด สามารถหาความหมายออกมาจากสิ่งที่ไร้ความหมาย ลัทธินี้ความเชื่อว่า ถ้าต้องการจะให้นักเรียนมีคุณค่า จะต้องส่งเสริมให้นักเรียนแต่ละคนได้มีโอกาสพัฒนาความรู้ความสามารถของแต่ละคนด้วยตนเอง โดยมีครูเป็นผู้ช่วยเท่านั้น จุดมุ่งหมายของการศึกษา คือ

การสร้างให้คนรู้จักยอมรับและมีความรับผิดชอบในสิ่งที่เลือกและในสิ่งที่ตนทำนั้น หมายถึง การศึกษาต้องสร้างเด็กให้เป็นผู้มีวินัยในตนเอง

๔) ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม แนวคิดหลักของการศึกษาแบบพิพัฒนาการนิยมนี้ ก็คือการศึกษาจะต้องพัฒนาการเด็กทุกด้านไม่เฉพาะสติปัญญาเท่านั้น โรงเรียนมีความสัมพันธ์กับสังคมมากขึ้น เด็กจะต้องพร้อมที่จะไปอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ปรับตัวได้อย่างดี กระบวนการเรียนการสอนจึงมีความสำคัญพอ ๆ กับเนื้อหา การศึกษาตามปรัชญาพิพัฒนาการนิยมนี้เกิดขึ้นเพื่อต้านแนวคิดและวิธีการเก่าของการศึกษาที่เน้นแต่เพียงคุณสมบัติด้านใดด้านหนึ่ง เพราะคิดว่าด้านนั้นสำคัญกว่าดังที่สารัตถนิยมเน้นความสามารถทางการจำและเข้าใจ ในขณะที่นิรันตรนิยมเน้นความสามารถทางเหตุผลสติปัญญา แต่พิพัฒนาการนิยมมองกว้างไปกว่านั้น โดยมองว่าการศึกษาจะต้องการศึกษาทุกด้าน ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม อาชีพ และสติปัญญา ควบคู่กันไป ความสนใจ ความถนัด และลักษณะพิเศษของผู้เรียนควรได้รับความสนใจและได้รับการส่งเสริมให้มากที่สุด สิ่งที่เรียนที่สอนควรเป็นประโยชน์สัมพันธ์สอดคล้องกับชีวิตประจำวันและสังคมของผู้เรียนมากที่สุด ส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย ทั้งในและนอกห้องเรียน และส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รู้จักตนเองและสังคม เพื่อผู้เรียนจะได้ปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้อย่างมีความสุข ไม่ว่าสังคมจะเปลี่ยนไปอย่างใดก็ตาม ผู้เรียนจะต้องรู้จักแก้ปัญหาได้

๕) ปรัชญาการศึกษา พุทธปรัชญา แนวคิดความเชื่อและหลักการสำคัญในด้านจุดมุ่งหมายของการศึกษา คือ

๕.๑) เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความงอกงามในขันธ์ ๕ (รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ)

๕.๒) มุ่งให้พัฒนาสังคมได้ คือ มีความรู้ ความเข้าใจและใช้ปัญญาเกี่ยวกับเกณฑ์ของสังคม มีความร่วมมือกัน ตลอดจนเคารพนับถือและให้เกียรติซึ่งกันและกัน โดยสอนให้เข้าใจในสาราณียธรรม ๖ อปริหานิยธรรม ๗ และสัปปุริสธรรม ๗

๕.๓) มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักคิดรู้จักใช้เหตุผลเพื่อจะได้นำการรู้จักคิดนี้ไปแก้ปัญหาในชีวิต มาตรา ๗ ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้สากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้ตกพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ใฝ่เรียนด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง จุดมุ่งหมายในมาตรา ๗ เป็นการกำหนดรายละเอียดของพฤติกรรมที่

ต้องการให้เกิดจากกระบวนการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับคนไทย โดยคำนึงถึงปรัชญาทางการเมืองและวัฒนธรรมไทย หรือความปรารถนาของสังคมไทยโดยแยกเป็นรายละเอียดได้ดังนี้

๑) มุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

๒) รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย

๓) รู้จักรักษาประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ

๔) ส่งเสริมศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้สากล

๕) อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๖) มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

๗) ใฝ่รู้ใฝ่เรียนด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

ปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวข้องได้แก่

๑) ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม มีแนวความคิดเกี่ยวกับตัวนักเรียนและกระบวนการเรียนการสอน และตัวครู การจัดการเรียนการสอนโรงเรียนจะต้องยึดหลักการอบรมจิตใจเด็กให้มีระเบียบวินัยอันดีงามตามที่ยึดถือกันมา นอกจากนี้เดควรได้รับการสอนเกี่ยวกับความคิดที่เป็นสาระสำคัญ ซึ่งความคิดนั้นจะได้รับการประยุกต์ให้เหมาะสมกับระดับจิตใจและสติปัญญาของเด็ก ไม่เห็นด้วยกับวิธีการสอนแบบแก้ปัญหา เพราะว่าวิธีการแก้ปัญหานี้ไม่สามารถใช้กับเนื้อหาวิชาทุกอย่าง ความรู้ในเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันออกไปและก็มีจำนวนไม่น้อยที่เป็นนามธรรมซึ่งความรู้ เหล่านี้ไม่อาจเอามาแยกแยะเป็นปัญหาให้เด็กพินิจพิเคราะห์แก้ปัญหาได้ และเรื่องวิธีการสอนแบบ learning by doing ก็เช่นเดียวกัน ไม่ควรนำมาใช้กับเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ทั่วไป เพราะวิธีนี้เหมาะสมกับบางสถานการณ์ บางบุคคลท่านั้น เป็นต้นว่า เด็กจะเรียนรู้หรือเน้นสิ่งที่น่าคิด ถ้าจะให้ทำเพื่อความเข้าใจก็พอจะทำได้ แต่ถ้าจะให้ทำเพื่อให้ได้แก่นสารสาระในเนื้อหาวิชาแล้ว เป็นการสอนที่ไม่ถูก ดังนั้นเนื้อหาที่เป็นสาระ ครูต้องสอนให้เลย และให้เด็กจดจำเป็นดีที่สุด การสอนโดยยึดทฤษฎีนี้ ห้องเรียนมักจะมีลักษณะเหมือนห้องปาฐกถาโต๊ะเก้าอี้เคลื่อนย้ายไม่ได้ นักเรียนต้องตั้งใจฟังครูซึ่งจะเป็นผู้บอกเนื้อหาวิชาให้บทบาทของครูมีความสำคัญเป็นอย่างมาก ฉะนั้นกระบวนการเรียนการสอนจะเป็นแบบ ครูเป็นศูนย์กลาง คือครูจะเป็นผู้อธิบาย ชี้แจงให้นักเรียนเข้าใจตามให้ได้ วิธีการสอนจะเป็นการสอนแบบบรรยาย หากจะใช้วิธีอื่นประกอบด้วยก็ได้ แต่ต้องถือหลักให้เด็กรู้และเข้าใจเป็นสำคัญ การถามตอบในห้องเรียนเป็นการถามตอบเพื่อทำความเข้าใจเป็นส่วนใหญ่ ไม่ใช่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือโต้แย้ง แต่แม้จะเป็นการสอนในลักษณะของกระแสธารทางเดียว

เช่นนี้ก็ตาม การเรียนการสอนก็ยังต้องเน้นการฝึกฝนและสร้างผู้นำในกลุ่มด้วย ผู้นำกลุ่มนี้จะเป็นผู้ซึ่งเรียนรู้และเข้าใจเนื้อหาดี มีระเบียบ วินัย ควบคุมและรักษาตนเองได้ดี

๒) ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม กระบวนการเรียนการสอนในปรัชญาสาขานี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับปรัชญาพิพัฒนาการนิยม คือ ให้เด็กรู้ด้วยตัวเองลงมือทำเอง มองเห็นปัญหาและเข้าใจเรื่องต่าง ๆ ด้วยตนเองวิธีการทางวิทยาศาสตร์ วิธีการของโครงการ วิธีการแก้ปัญหา วิธีการเหล่านี้ปรัชญาปฏิรูปนิยมใช้มากเช่นกัน แต่ในขณะเดียวกันปรัชญากลุ่มนี้ก็ยังอาศัยวิธีการของประวัติศาสตร์ และวิธีการปรัชญา ประกอบด้วยกันไปเพื่อให้การศึกษาปัญหาต่าง ๆ เป็นไปอย่างกว้างขวางรัดกุม ถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุดสิ่ง ที่สำคัญอีกประการหนึ่งของกระบวนการเรียนการสอนตามปรัชญาสาขานี้ คือทฤษฎีและปฏิบัติจะควบคู่กันไปในกรณีที่การปฏิบัติจริงกระทำไม่ได้ก็จะใช้บทบาทสมมุติแทน แต่เป้าหมายปลายทางจะต้องคำนึงถึงการนำความรู้ไปใช้ได้

๓) ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม กระบวนการเรียนการสอนในปรัชญาสาขานี้ให้เด็กรู้ด้วยตัวเอง ลงมือทำเอง มองเห็นปัญหาต่าง ๆ และเข้าใจเรื่องต่าง ๆ ด้วยตัวเอง วิธีการทางวิทยาศาสตร์ วิธีการของโครงการ วิธีการแก้ปัญหา วิธีการเหล่านี้ปรัชญาปฏิรูปนิยมใช้มากเช่นกัน แต่ในขณะเดียวกันปรัชญากลุ่มนี้ยังอาศัยวิธีการของประวิติศาสตร์ และวิธีการปรัชญา ประกอบด้วยกันไปเพื่อให้การศึกษาปัญหาต่าง ๆ เป็นไปอย่างกว้างขวางรัดกุมถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุด ส่งเสริมความสนใจของแต่ละบุคคลและเป็นประชาธิปไตย กระบวนการเรียนการสอน กระบวนการของปรัชญาการศึกษานี้พอจะสรุปเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

๓.๑).การเรียนการสอนเน้นที่ความสนใจและความถนัดของผู้เรียน

๓.๒).การเรียนการสอนควรให้เด็กมีส่วนร่วมในการวางแผน

๓.๓).ครูเป็นผู้จัดสิ่งแวดล้อมให้เด็กเรียนรู้ด้วยตนเอง

๓.๔).เด็กควรได้รับประสบการณ์ตรงในเรื่องที่ปรึกษา

๓.๕).เด็กควรได้รับประสบการณ์ที่น่าสนใจ ชักจูงใจ เช่นการใช้ภาพยนตร์ สไลด์ เชิญวิทยากร เป็นต้น

๓.๖).ผู้เรียนได้รับความช่วยเหลือให้รู้จักวิเคราะห์ปัญหา หาข้อมูล เพื่อแก้ปัญหาวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ

๓.๗).ผู้เรียนควรได้รู้จักวางโครงการ ดำเนินโครงการ วิเคราะห์และประเมินโครงการต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม

๓.๘).ส่งเสริมประชาธิปไตยและความร่วมมือในการเรียนการสอน

๓.๙).การเรียนการควรเป็นกระบวนการต่อเนื่องเกี่ยวพันกันตลอดเวลา

๔) ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม การฝึกให้เด็กได้รู้จักตนเอง สนใจตนเอง และเลือกทางเลือกของตนเองนั้นย่อมไม่ขัดกับเรื่องความสนใจในบุคคลอื่น เพราะปรัชญานี้ถือเป็นหลักอยู่แล้ว

ว่า สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับตนเองนั้นจะต้องเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับบุคคลอื่น ๆ ด้วย สิ่งที่ตนเองเลือกย่อมหมายถึงว่าได้เลือกสำหรับคนอื่นด้วย สำหรับกระบวนการเรียนการสอนนั้น สนับสนุนและส่งเสริมให้นักเรียนแต่ละคนมีพัฒนาการในด้านความเป็นตัวของตัวเอง คือ ให้นักเรียนมีโอกาสเลือกและเลือกโดยอิสระ ซึ่งมีหลักเบื้องต้น ๒ ประการ คือ

๔.๑) ฝึกให้เด็กมีความสามรถในการเลือกและตัดสินใจอย่างเป็นอิสระ

๔.๒) ฝึกให้เด็กเกิดความโน้มเอียงที่จะเลือกทางใดทางหนึ่งตามที่ตนได้ตัดสินใจ

มาตรา ๘ การจัดการศึกษาให้ยึดหลักดังนี้

๑) เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน

๒) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

๓) การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง หลักการสำคัญทั้งสามข้ออาจอธิบายได้ดังนี้ ๑) เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน ในหลักการข้อนี้หมายถึง รับจะต้องจัดและส่งเสริมให้เอกชนและทุก ๆ ส่วนของสังคมได้จัดการศึกษาตลอดชีวิต ๒) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การกำหนดหลักการในข้อนี้ได้นำเอามาตรา ๔๒ ของรัฐธรรมนูญมาพิจารณา แล้วกำหนดสิทธิของประชาชนในการจัดการศึกษาและให้องค์กรต่าง ๆ ในสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา มากขึ้น ๓) การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง หลักการนี้เป็นหัวใจสำคัญของการปฏิรูปการศึกษา โดยให้บุคคลได้ศึกษาอย่างต่อเนื่อง

ปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวข้อง คือ

๑) ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการ ซึ่งกล่าวถึงหลักการไว้ดังนี้

๑.๑) การศึกษาคือชีวิต ทุกชีวิตจะต้องมีการศึกษาเพื่อดำรงชีวิตในสังคมมิใช่การเตรียมตัวเพื่อชีวิต การศึกษาไม่ได้ทำ ๆ ไปในอนาคต

๑.๒) การเรียนควรเป็นเรื่องที่เด็กสนใจโดยตรงทีเดียว ครูคอยแนะนำเด็กให้สนใจในทางที่ถูกที่ควรมากขึ้นเท่านั้น เพราะครูมีประสบการณ์มากกว่าโดยเจริญเติบโตมาเต็มที่กว่า อยู่ในขอบข่ายเรียนโดยอาศัยวิธีแก้ปัญหา สำคัญกว่าเรียนจำเนื้อหาสาระต่าง ๆ ในการบริหารงานตามปรัชญานี้ถือหลักคือ การร่วมมือกัน (participation and shaved authority) โรงเรียนจะมีคณะกรรมการโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วยทุกฝ่ายมาร่วมกันปรึกษาวางนโยบายและตัดสินปัญหาต่าง ๆ ของโรงเรียน ผู้บริหารจะเป็นผู้ดำเนินงานไปตามข้อตกลงตามมติของคณะกรรมการบทบาทของผู้บริหารไม่มีผู้บงการหรือสั่งการแต่เพียงฝ่ายเดียว โรงเรียนจะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับชุมชน การเลือกสรรกิจกรรมการเรียนการสอนต้องตามความสนใจของผู้เรียน การเรียนเน้นการประทำมากที่สุด โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

๒) พุทธปรัชญา ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และสามารถคิดเป็นตลอดทั้งความคิดรับผิดชอบและสมรรถภาพทั้งปวง อันเป็นเครื่องมือในการดับทุกข์หรือแก้ปัญหา และปรับปรุงสภาพของสังคมและตัวมนุษย์เอง

๓) ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม บทบาทของโรงเรียนต่อชุมชน โรงเรียนตามปรัชญาสาขานี้จากที่กล่าวมาตั้งแต่ต้นก็จะเห็นได้ชัดเจนว่า เป็นปรัชญาใหม่และเป็นปรัชญาเดียวที่มีบทบาทจริงจังต่อสังคม มีส่วนในการรับรู้ปัญหาของสังคม ร่วมกันแก้ปัญหาของสังคมและส่งเสริมสนับสนุนรวมทั้งสร้างสังคมใหม่ที่เหมาะสม เป็นธรรม และเป็นประชาธิปไตย

มาตรา ๙ การจัดระบบ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษาให้ยึดหลักดังนี้

๑) มีเอกภาพด้านนโยบาย และมีความหลากหลายในการปฏิบัติ

๒) มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๓) มีการกำหนดมาตรฐานการศึกษา และจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับและประเภทการศึกษา

๔) มีหลักการส่งเสริมมาตรฐานวิชาชีพครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาและการพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

๕) ระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา

๖) การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่น หลักการทั้ง ๖ ประการในมาตรา ๙ เป็นหลักของการปรับระบบและโครงสร้างของการบริหารงานการจัดการทางการศึกษาตามแนวปฏิรูป

ปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

๑) ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการ บทบาทของโรงเรียนต่อชุมชน นั้นโรงเรียนจะต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับชุมชน การยอมรับการเปลี่ยนแปลงในสังคมโดยเฉพาะด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และวัฒนธรรม โรงเรียนไม่ควรปลีกตัวออกมาจากสังคมเหมือนปรัชญากลุ่มอนุรักษ์นิยม โรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม โรงเรียนจะมีโอกาสสร้างนักเรียนในลักษณะใหม่ที่มีสติปัญญาความพร้อม และเข้าใจสังคมอย่างดี พร้อมออกไปปรับปรุงและพัฒนาสังคมได้

๒) ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม บทบาทของโรงเรียนต่อชุมชน โรงเรียนตามปรัชญาสาขานี้จากที่กล่าวมาตั้งแต่ต้นก็จะเห็นได้ชัดเจนว่า เป็นปรัชญาใหม่และเป็นปรัชญาเดียวที่มีบทบาทจริงจังต่อสังคม มีส่วนในการรับรู้ปัญหาของสังคม ร่วมกันแก้ปัญหาของสังคมและส่งเสริมสนับสนุนรวมทั้งสร้างสังคมใหม่ที่เหมาะสม เป็นธรรม และเป็นประชาธิปไตย

มาตรา ๑๐ การจัดการศึกษา ต้องจัดให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช่จ่าย

การจัดการศึกษาสำหรับบุคคลซึ่งมีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม การสื่อสารและการเรียนรู้ หรือมีร่างกายพิการ หรือทุพพลภาพ หรือบุคคลซึ่งไม่สามารถพึ่งตนเองได้ หรือไม่มีผู้ดูแลหรือด้อยโอกาส ต้องจัดให้บุคคลดังกล่าวมีสิทธิและโอกาสได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นพิเศษ

ปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

๑) พุทธปรัชญา ให้ผู้เรียนเข้าใจสภาพที่เป็นจริงของชีวิต ได้แก่ อริยสัจสี่ อันเป็นเครื่องมือในการดับทุกข์และแก้ปัญหา

๒) ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม แนวคิดหลักการของการศึกษาแบบพิพัฒนาการนิยมนี้ ก็คือการศึกษาจะต้องพัฒนาเด็กทุก ๆ ด้านไม่เฉพาะสติปัญญาเท่านั้น โรงเรียนมีความสัมพันธ์กับสังคมมากขึ้น เด็กจะต้องพร้อมที่จะไปอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ปรับตัวได้อย่างดี กระบวนการเรียนการสอนจึงมีความสำคัญพอ ๆ กับเนื้อหา เรื่องของปัจจุบันมีความสำคัญกว่าอดีตหรืออนาคตโดยมีความเชื่อพื้นฐานไว้ ๖ ประการ คือ

๒.๑) การกระทำที่จะเกิดขึ้นเนื่องจากความคิด เพราะจิตและกายเป็นของคู่กัน

๒.๒) มนุษย์สามารถสร้างพัฒนาการให้แก่ตัวเองได้ตามสภาพของสิ่งแวดล้อมและกาลเวลาที่เปลี่ยนแปรไป (ตามทฤษฎีวิวัฒนาการของ Chars Darwin) สิ่งต่าง ๆ ที่อุบัติขึ้นในโลกล้วนแต่อยู่ในวิสัยมนุษย์สามารถกระทำขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยอำนาจลึกลับ

๒.๓) มนุษย์เป็นผู้กำหนดอนาคตและโชคชะตาของตนเอง เน้นความสำคัญของคุณค่าของแต่ละบุคคลมากขึ้น

๒.๔) ความเป็นจริงความแน่นอนไม่มีในโลกและไม่มีอะไรที่ตายตัวและสมบูรณ์ในตัวเอง

๒.๕) การค้นคว้าทดลองตามแนวทางวิทยาศาสตร์เป็นการแสวงหาความรู้ที่ถูกต้องและวิธีดังกล่าวไม่ยอมรับว่าอะไรถูกต้อง จนกว่าจะได้มีการทดลองเป็นที่แน่ใจแล้ว

๒.๖) เกี่ยวกับด้านคุณค่าหรือค่านิยมถือว่ามิใช่สิ่งตายตัว อาจเปลี่ยนแปลงไปได้ด้วยกาลสมัย ตามสภาพของบุคคลและสังคม และเป็นที่ที่สามารถเปรียบเทียบ ทดสอบ และประเมินได้ด้วย

การศึกษาตามปรัชญาพิพัฒนาการนิยมนี้ เกิดขึ้นเพื่อต้านแนวคิดและวิธีการเก่าของการศึกษาที่เน้นแต่เพียงคุณสมบัติด้านใดด้านหนึ่ง เพราะคิดว่าด้านนั้นสำคัญกว่าดังที่สารัตถนิยมเน้นความสามารถทางการจำและเข้าใจ ในที่นี้นิรันตรนิยมเน้นความสามารถด้านเหตุผลสติปัญญา แต่พิพัฒนาการนิยมมองกว้างกว่านั้นโดยมองว่าการศึกษาจะต้องให้การศึกษาทุกด้าน ทั้งด้านร่างกาย

อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ควบคู่กันไป ความสนใจ ความถนัด และลักษณะพิเศษของผู้เรียนควรได้รับความสนใจและได้รับการส่งเสริมให้มากที่สุดส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย ทั้งในและนอกห้องเรียน และส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รู้จักตนเองและสังคม เพื่อผู้เรียนจะได้ปรับตัวเข้ากับสังคมได้อย่างมีความสุข ไม่ว่าสังคมจะเปลี่ยนไปอย่างใดก็ตาม ผู้เรียนจะต้องรู้จักแก้ปัญหาได้

๓) ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม ในการจัดหลักสูตร ลัทธิภาวาทนิยมจะเน้นทางศิลปะ จรรยา มารยาท ประวัติศาสตร์ วรรณคดี ปรัชญา เป็นต้น ทุกวิชามีความสำคัญ ถ้าใครเห็นว่าวิชาใดที่จะช่วยให้รู้จักตัวเองและเข้าใจโลกได้ดีขึ้นถือว่าวิชานั้นย่อมเหมาะสมกับเขา ผู้เรียนมีสิทธิและอำนาจเต็มที่ในการเลือกวิชาเรียน ครูมีหน้าที่เพียงเป็นคนคอยกระตุ้นหรือเร้าให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง สามารถนำศักยภาพของตนเองมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ทางด้านศิลปศึกษา ครูควรให้โอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนศิลปแบบต่าง ๆ โดยเน้น self expression ซึ่งเป็นผลดีแก่ผู้เรียน เพราะได้แสดงออกตามความสามารถของตนเอง มีความคิดอิสระในการทำงาน มีความสุขกายและสบายใจในการปฏิบัติงาน มีความอิสระและสามารถที่จะปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ ๆ ได้ ผู้เรียนมีโอกาสได้พัฒนาในด้าน ต่าง ๆ และประสบผลสำเร็จในการสร้างสรรค์ มีความเชื่อมั่นในตนเองและมีความสุขในการทำงาน

มาตรา ๑๕ การจัดการศึกษามีสามรูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

๑) การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน

๒) การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

๓) การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่น ๆ

๔) สถานศึกษาอาจจัดการศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือทั้งสามรูปแบบก็ได้

๕) ให้มีการเทียบโอนผลการเรียนที่ผู้เรียนสะสมไว้ในระหว่างรูปแบบเดียวกันหรือต่างรูปแบบได้ไม่ว่าจะเป็นผลการเรียนจากสถานศึกษาเดียวกันหรือไม่ก็ตาม รวมทั้งจากการเรียนรู้นอกระบบ ตามอัธยาศัย การฝึกอาชีพ หรือจากประสบการณ์การทำงาน

ปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

๑) พุทธปรัชญา ให้ผู้เรียนได้พัฒนาด้านพฤติกรรม จิตใจ มีความคิดอ่านที่ถูกต้อง รู้จักแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ด้วยตนเอง เมื่อจบแล้วนำความรู้ไปประกอบอาชีพได้

๒) ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม ปรัชญาสาขานี้ให้ความสำคัญกับตัวผู้เรียนมาก เพราะถือว่าการเรียนรู้นั้นจะเกิดได้ดีก็ต่อเมื่อ ผู้เรียนได้ประสบการณ์ตรงหรือลงมือทำด้วยตนเอง ดังนั้นผู้เรียนจึงมีอิสระที่จะเลือกตัดสินใจด้วยตนเองมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และมีส่วนที่จะเลือกเนื้อหาและกิจกรรมที่ตนเองสนใจได้มากแต่ไม่ได้หมายความว่า นักเรียนจะร่างหลักสูตรหรือกำหนดกิจกรรมเสียเอง แต่เป็นการทำงานร่วมกัน เพื่อให้การเรียนการสอนตรงตามความต้องการของผู้เรียนเหมาะสมกับ ความต้องการและความสามารถของนักเรียนมากขึ้นกระบวนของการศึกษาตามปรัชญานี้ถือหลักว่า ผู้เรียนควรมีบทบาทด้วยตนเองมากที่สุด การเรียนควรเป็นเรื่องของการกระทำ มากกว่ารู้ เด็กจะต้องกระตือรือร้นในการเรียนมากกว่าคอยรับ หรืออยู่เฉย ๆ ครูจะเป็นผู้จัดประสบการณ์เรียนรู้ให้ผู้เรียน ให้ผู้เรียนได้รู้จักที่จะแก้ไขปัญหาของตนเองและของสังคม กระบวนการบริหาร ปรัชญานี้ ถือหลักเดียวกับการเรียนการสอน คือการร่วมมือกัน โรงเรียนจะมีคณะกรรมการโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วยบุคคลหลายฝ่ายมาร่วมกัน ปรึกษาวางนโยบายและตัดสินปัญหาต่าง ๆ ของโรงเรียน ผู้บริหารจะเป็นผู้ดำเนินงานไปตามข้อตกลงหรือตามมติของคณะกรรมการ

๓) ลัทธิปรัชยาอัตถิภาวนิยม ผู้เรียนคือผู้ที่สำคัญที่สุดในกระบวนการของการศึกษา ครูและวิชาความรู้มีความสำคัญเหมือนกัน แต่ไม่สำคัญเท่ากับการมีอยู่ของนักเรียนแต่ละคนต้องการให้ผู้เรียนเปลี่ยนทัศนคติเกี่ยวกับการศึกษาเสียใหม่ โดยเลิกเน้นว่าผู้เรียนทุกคนต้องประสบความสำเร็จ ต้องฉลาด ต้องมีความสุข ต้องปรับตัวได้ และเป็นที่ยอมรับของสังคม สิ่งเหล่านี้ถือเป็นค่านิยมที่ทำลายความเป็นตัวเองของนักเรียน ทำไมโรงเรียนไม่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนตัดสินใจเรื่องการมีอยู่ของเขาเอง เพราะถ้าโรงเรียนปลูกฝังค่านิยมของสังคมปัจจุบันแล้ว จะไม่มีโอกาสพัฒนาความเป็นมนุษย์ของตนเองได้โรงเรียนต้องมีนักเรียนรู้จักตนเอง พัฒนาลักษณะเด่นของตัวเอง โดยการส่งเสริมการตัดสินใจเลือกเสรี จุดมุ่งหมายใหญ่ของการไปโรงเรียน คือเพื่อรู้จักตัวเองและจุดมุ่งหมายของชีวิต โรงเรียนจึงต้องสร้างบรรยากาศแห่งเสรีภาพทั้งในและนอกห้องเรียน ควรเปิดโอกาสให้นักเรียนเลือกแนวทางจริยธรรมของตนเอง โรงเรียนควรเน้นเรื่องศีลธรรมและจริยธรรม คือสอนให้เด็กมีทั้งความสามารถและความโน้มเอียงในการเลือกแนวทางจริยธรรมของตนเอง (moral choice) ก็จะเป็นการพัฒนาความสามารถ (ability) และความโน้มเอียง (inclination) ของเด็ก แต่ไม่ใช่อบรมศีลธรรมซึ่งเป็นการสร้างและกำหนดเงื่อนไขที่จะให้เด็กผปฏิบัติตามและเด็กจะขาดเสรีภาพในการเลือก ปรัชญาสาขา existentialism เป็นรากฐานของความเชื่อ และใช้เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอน ถือว่านักเรียนเป็นคนที่มีความสำคัญและมีเสรีภาพมากที่สุด ครูเป็นเพียงผู้แนะนำกระตุ้นช่วยเหลือนักเรียน การจัดการเรียนการสอนไม่กำหนดระเบียบแบบแผนให้นักเรียนปฏิบัติ แต่ให้มี

ความรับผิดชอบและยอมรับผลการกระทำของตน เนื้อหาวิชาเน้นวิชาศิลปศาสตร์ เพราะทำให้ผู้เรียนได้รับความรู้อย่างกว้างขวาง และรู้จักตัวเองได้มาก โรงเรียนเน้นเรื่องศีลธรรมและจริยธรรม ซึ่งไม่แตกต่างไปจากชีวิตจริงในชีวิตประจำวัน

มาตรา ๑๗ ให้มีการศึกษาภาคบังคับจำนวน ๙ ปี โดยให้เด็กซึ่งมีอายุย่างเข้าปีที่เจ็ด เข้าเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจนอายุย่างเข้าปีที่สิบหก เว้นแต่สอบได้ชั้นปีที่เก้าของการศึกษาภาคบังคับ หลักเกณฑ์และวิธีการนับอายุให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

ปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

๑) พุทธปรัชญา ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และสามารถคิดเป็นตลอดจนมีความรับผิดชอบและสมรรถภาพทั้งปวง อันจะเป็นเครื่องมือในการดับทุกข์หรือแก้ปัญหาและปรับปรุงสภาพของสังคมและตัวมนุษย์เอง

๒) ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม ปรัชญาการศึกษาแบบนี้มีความเชื่อว่านักเรียนจะเรียนรู้โดยอาศัยประสบการณ์ในชีวิตเป็นสำคัญ การเรียนรู้จะเกิดขึ้นเพราะอาศัยประสบการณ์ตรง ไม่มีหลักสูตรที่สมบูรณ์แบบสำหรับครูและนักเรียน หลักสูตรจะควบคุมเกี่ยวพันกับชีวิตความเป็นอยู่ประจำวัน ส่งเสริมการปฏิบัติทางด้านสังคม ศีลธรรม สติปัญญา อาชีพ และความสวยงาม จะเป็นเครื่องส่งเสริมประสบการณ์ร่วมของนักเรียน วัตถุประสงค์ของหลักสูตรจะเน้นความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์ และ การพัฒนาบุคลิกภาพ พัฒนาการพฤติกรรมของแต่ละบุคคลไม่เน้นที่จะฝึกให้นักเรียนเป็นเลิศแต่เพียงด้านสมองหรือวิชาการเท่านั้น เพราะมนุษย์ทุกคนควรมีความเจริญงอกงามทุกด้านจึงจะช่วยให้สังคมส่วนรวมดีไปด้วย progressivism มีความเชื่อในความแตกต่างระหว่างบุคคลเด็กแต่ละคนแผ่ขยายประสบการณ์ หลักสูตรแบบดั้งเดิม ไม่สนใจเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคล เพราะเน้นเรื่องเนื้อหาวิชาในการเรียนรู้ ดังนั้น progressivism จึงต้องการหลักสูตรที่ประกอบไปด้วยประสบการณ์ที่สอดคล้องกับชีวิตประจำวันมากที่สุด หลักสูตรที่ได้รับอิทธิพลจากแนวปรัชญานี้ เช่น หลักสูตรแบบประสบการณ์หรือกิจกรรม

๓) ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม เป็นปรัชญาที่เน้นเรื่องเสรีภาพส่วนบุคคลและความรับผิดชอบของแต่ละคนที่จะกำหนดทางเลือกและแนวทางของตนเองเป็นสำคัญและในขณะเดียวกันก็หาทางที่จะกำหนดทางเลือกและแนวทางของตนเองเป็นสำคัญและในขณะเดียวกันก็หาทางที่จะให้คนหลุดพ้นจากกฎเกณฑ์ทั้งหลาย ไม่ว่ากฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ กฎเกณฑ์ของสังคม กฎเกณฑ์ของพระเจ้า หรือบนประเพณีดั้งเดิมของสังคมทั้งหลาย

๔) ลัทธิปฏิรูปนิยม เด็กจะเห็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับตัวน้อยลง แต่จะเห็นประโยชน์ของสังคมมากขึ้น เด็กจะได้รับการปลูกฝังให้ตระหนักในคุณค่าของสังคม เรียนรู้วิธีทำงานร่วมกันเพื่อเป้าหมายในการแก้ปัญหาของสังคมในอนาคต

๕) ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม ผู้เรียนเป็นผู้รับ ผู้ฟัง และทำความเข้าใจเนื้อหาสาระที่ครูกำหนดให้ การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องเป็นผลจากการทำงานอย่างหนัก ต้องรู้จักนำไปใช้ และต้องอาศัยวินัยด้วย นั่นก็คือผู้สอนต้องให้ผู้เรียนอยู่ในกรอบวินัย ต้องให้ผู้เรียนพยายามศึกษาหาความรู้อย่างหนัก การจัดการศึกษาต้องจัดเพื่อเป็นการเตรียมตัวเด็กในการดำรงชีวิตในอนาคตข้างหน้า เพราะฉะนั้นในขณะที่เด็กกำลังเรียนจำเป็นที่จะต้องพยายามเรียนให้มาก ๆ แม้ว่าจะหนักอย่างไรก็ต้องพยายาม ในเรื่องการเรียนรู้นี้อีกสิ่งหนึ่งที่เน้นก็คือ การสร้างวินัยในตนเองให้เกิดขึ้นในตัวเด็ก จะต้องให้เด็กรู้จักคอยควบคุมตัวเองให้ได้ เพื่อว่าจะได้ทำอะไรได้สำเร็จในบั้นปลายได้ และการสร้างวินัยในตนเองนี้เป็นหน้าที่ของครูที่จะต้องอบรมเคี่ยวเข็ญให้มีขึ้นให้จงได้ ทฤษฎีนี้เน้นความสนใจของผู้เรียนน้อย เพราะถือว่าความสนใจมีลักษณะที่ไม่คงทน เริ่มต้นอาจมีความสนใจแต่เมื่อทำงานหนักเข้าจะเกิดความเฉื่อยชา หรือท้อถอยในที่สุด จึงเป็นหน้าที่ของครูที่จะทำให้นักเรียนกระหายที่จะเรียน ความสนใจก็จะเกิดขึ้นเอง

๖) ปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม ผู้เรียนโดยธรรมชาตินั้นเป็นผู้ที่มีเหตุผล มีจิตใจบริสุทธิ์และมีแนวโน้มไปในทางที่ดี มีสติปัญญาและมีศักยภาพในตัวเองอยู่แล้ว แต่ยังไม่ได้รับการพัฒนาขึ้นอย่างเต็มที่ การที่จะให้เกิดการพัฒนาขึ้นนั้นผู้เรียนจะต้องฝึกคุณสมบัติที่มีอยู่แล้วด้วยตนเอง โดยการสอนและการแนะนำจากครู บทบาทที่สำคัญในการเล่าเรียนจะต้องอยู่ที่นักเรียนเองไม่ใช่อยู่ที่ครู นักเรียนจะต้องแสดงเหตุผล แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนักเรียนเองหรือกับครู และบทบาทของผู้เรียนควรเป็นผู้รับความรู้มากกว่าจะมีหน้าที่ในการแสวงหาด้วยตนเอง เพราะผู้เรียนอาจไม่มีความรู้และประสบการณ์ที่เพียงพอ ซึ่งอาจเสี่ยงต่อการได้รับความรู้ที่ผิดพลาดได้ สรุปคือผู้เรียนควรเป็นผู้รับการฝึกตามแนวทางของผู้สอน ยึดถือผู้สอนเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติ

มาตรา ๒๒ การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพในมาตรานี้กล่าวถึงนักเรียนเป็นผู้สามรรถเรียนรู้ได้ พัฒนาตนเองได้ และให้ยึดนักเรียนเป็นสำคัญ

ปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

๑. ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม เป็นลัทธิที่มีความเชื่อว่านักเรียนเป็นคนที่สำคัญและมีเสรีภาพมากที่สุด ครูเป็นเพียงผู้แนะนำกระตุ้นช่วยเหลือนักเรียน การจัดการเรียนการสอนไม่กำหนดระเบียบแบบแผนให้นักเรียนปฏิบัติ แต่ให้มีความรับผิดชอบและยอมรับผลการกระทำของตนเอง เนื้อหาวิชาเน้นวิชาศิลปศาสตร์ เพราะทำให้ผู้เรียนได้รับความรู้กว้างขวาง และรู้จักตัวเองได้มาก โรงเรียนเน้นเรื่องศีลธรรมและจริยธรรม ซึ่งไม่แตกต่างไปจากชีวิตจริงในชีวิตประจำวัน

๒. ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนการสอน ถือหลักว่า ผู้เรียนควรมีบทบาทด้วยตัวเองมากที่สุด การเรียนควรเป็นเรื่องของการกระทำมากกว่าความรู้

เด็กจะต้องกระตือรือร้นในการเรียนมากกว่าคอยรับแต่หรืออยู่เฉย ครูจะเป็นผู้จัดประสบการณ์เรียนรู้ให้ผู้เรียน ให้ผู้เรียนได้รู้จักที่จะแก้ไขปัญหาของตนเองและของสังคม

๓. ปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม กล่าวว่า การเรียนการสอนตามแนวคิดของทฤษฎีการศึกษานี้ยึดหลักวิชาที่ว่าด้วยสมรรถภาพ ที่เชื่อว่าสมองของมนุษย์นั้นประกอบด้วยสามส่วน คือ ส่วนที่เป็นเหตุผล ส่วนที่เป็นความจำ และส่วนที่เป็นเจตจำนง ทั้งสามส่วนเป็นศูนย์รวมแห่งวุฒิปัญญา ดังนั้นการพัฒนาส่วนประกอบของสมองทั้งสามส่วนนั้นจึงเป็นหลักสำคัญ การเรียนการสอนที่จะพัฒนาวุฒิปัญญาวิธีการที่สำคัญคือการถกเถียงอธิบายการใช้เหตุผลสติปัญญาโต้แย้งกัน ผู้สอนจะมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำในการเสนอความคิด เป็นผู้นำในการอภิปราย ถกเถียง เป็นผู้คอยให้ความคิด และสนับสนุนให้ผู้เรียนได้ใช้ความรู้ ความคิดและสติปัญญาของตนเองอย่างเต็มที่ หลักการเรียนการสอนที่สำคัญของทฤษฎีการศึกษานี้ไว้สามประการ คือ ประการที่หนึ่งเรียนโดยอาศัยวุฒิปัญญาในการจดจำและหยั่งรู้ ประการที่สองสอนโดยการฝึกฝนท่องจำเพื่อพัฒนาวุฒิปัญญา และประการที่สามฝึกฝนการคิดอย่างมีเหตุผล ฝึกการเรียนหนักและทำงานที่ยาก ๆ เพื่อสร้างเจตจำนงที่แน่วแน่

๔. พุทธปรัชญา ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และสามารถคิดเป็นตลอดจนมีความรับผิดชอบและสมรรถภาพทั้งปวง อันจะเป็นเครื่องมือในการดับทุกข์หรือแก้ปัญหาและปรับปรุงสภาพของสังคมและตัวมนุษย์เอง

มาตรา ๒๓ การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้บูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้

๑) ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทย และระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

๒) ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน

๓) ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปวัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทยและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา

๔) ความรู้และทักษะคณิตศาสตร์และด้านภาษา เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง

๕) ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

ในมาตรา ๒๓ นี้ กล่าวถึงเนื้อหาสาระหรือทิศทางของหลักสูตรโดยแบ่งเป็น ๕ กลุ่ม โดยกำหนดเนื้อหาสาระของหลักสูตรตามระดับ ประเภท ของการศึกษา และความถนัดของบุคคล

ปรัชญาการศึกษาการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

๑) ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม ซึ่งกล่าวถึงหลักสูตรการเรียนการสอนว่า หลักสูตรเป็นหลักสูตรแบบเนื้อหาวิชาและหลักสูตรแบบสหสัมพันธ์ด้านเนื้อหาวิชาจะต้องเป็นเนื้อหาวิชาที่ให้เด็กได้รู้จักโลกของเราตามสภาพที่เป็นจริง ดังนั้นเนื้อหาวิชาจะต้องได้รับการกลั่นกรองรวบรวมไว้อย่างดีมีเหตุมีผล ไม่ใช่สิ่งที่เด็กค้นหาหรือคิดฝันเอาเองตามใจชอบ นอกจากนี้ทฤษฎีนี้ยังมุ่งเน้นในเรื่องการถ่ายทอดมรดกทางสังคมด้วย เพราะมรดกทางสังคมนี้จะเป็นการสรุปรวบรวมเอาประสบการณ์ต่าง ๆ ของคนจำนวนมากมายไว้เป็นประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเชื่อถือได้มากกว่าความรู้จากประสบการณ์ของเด็ก

๒) ปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม กล่าวถึงหลักสูตรการเรียนการสอนว่าหลักสูตรควรประกอบด้วยเนื้อหาวิชาที่กำหนดไว้ตายตัว ไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงความยืดหยุ่นหรือการเปลี่ยนแปลง เน้นวิชาด้านศิลปศาสตร์ เพราะวิชาในข่ายของศิลปศาสตร์จะช่วยฝึกฝนผู้เรียนให้รู้จักเหตุผลและฝึกฝนผู้เรียนให้รู้จักใช้เหตุผลและฝึกฝนทางด้านสติปัญญาประกอบกันและโดยทั่วไปวิชาศิลปศาสตร์จะแบ่งออกเป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มศิลปทางภาษา ได้แก่ ไวยากรณ์ วาทศิลป์และตรรกวิทยา ซึ่งฝึกฝนการใช้เหตุผล และกลุ่มศิลปทางคำนวณ ได้แก่ เรขาคณิต ดาราศาสตร์ และดนตรี กลุ่มนี้มุ่งฝึกฝนสติปัญญาการจัดทำหลักสูตรกำหนดโดยผู้รู้ ส่วนการจัดลำดดับเนื้อหาวิชาเน้นวิธีการจัดลำดับเนื้อหาก่อนหลังของความถูกต้องทางวิชาการ ความรู้สาขานั้น ๆ ในปัจจุบันหลักสูตรที่เกิดขึ้นตามแนวคิดของทฤษฎีการศึกษานี้มองเห็นเด่นชัด และจัดกันทั่วไปในสถาบันอุดมศึกษา คือ หลักสูตรวิชาพื้นฐานหรือหลักสูตรการศึกษาทั่วไป และตามแนวคิดของนักการศึกษาแล้วมองเห็นว่า สถาบันอุดมที่ทำหน้าที่ในการผลิตครูจะเน้นหลักสูตรศิลปศาสตร์เป็นส่วนสำคัญของการจัดการศึกษาเช่นกัน

๓) ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม ซึ่งกล่าวถึงหลักสูตรว่า หลักสูตร เนื่องจากปรัชญาสาขานี้ ไม่เน้นมรดกทางวัฒนธรรมและสังคมเหมือนกับสาขาก่อน ๆ แต่เน้นในสภาพปัจจุบันโดยเฉพาะการมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขและสมบูรณ์ในปัจจุบันและอนาคต หรือมาตรฐานความดีงามของสังคมก็จะต้องได้รับการทดสอบและปรับปรุงเปลี่ยนไปตามประสบการณ์ การศึกษาจึงต้องส่งเสริมความสนใจของแต่ละบุคคลและเป็นประชาธิปไตย ประสบการณ์และความสนใจของคนจะเปลี่ยนแปลงไปตามประสบการณ์ที่ได้รับใหม่และวิเคราะห์แล้ว

๔) ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม ซึ่งกล่าวถึงหลักสูตรว่า ในการจัดหลักสูตร ลัทธิอัตถิภววาทนิยมจะเน้นทางศิลปะ จรรยา มารยาท ประวัติศาสตร์ วรรณคดี ปรัชญา เป็นต้น ทุกวิชามีความสำคัญ ถ้าใครเห็นว่าวิชาใดที่จะช่วยให้รู้จักตัวเองและเข้าใจโลกได้ดีขึ้นถือว่าวิชานั้นย่อมเหมาะสมกับเขา ผู้เรียนมีสิทธิและอำนาจเต็มที่ในการเลือกวิชาเรียน ครูมีหน้าที่เพียงเป็นคนคอยกระตุ้นหรือเร้าให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง สามารถนำศักยภาพของตนเองมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ทางด้านศิลปศึกษา ครูควรให้โอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนศิลปแบบต่าง ๆ โดยเน้น self expression ซึ่ง

เป็นผลดีแก่ผู้เรียน เพราะได้แสดงออกตามความสามารถของตนเอง มีความคิดอิสระในการทำงาน มีความสุขกายและสบายใจในการปฏิบัติงาน มีความอิสระและสามารถที่จะปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ ๆ ได้ ผู้เรียนมีโอกาสได้พัฒนาในด้านต่าง ๆ และประสบผลสำเร็จในการสร้างสรรค์ มีความเชื่อมั่นในตนเองและมีความสุขในการทำงาน

๕) ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม ได้กล่าวถึงหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตรตามปรัชญาสาขานี้เป็นหลักสูตรที่เน้นสังคมเป็นหลักผู้เรียนจะต้องรู้จักและเข้าใจสภาพของสังคมอย่างดีพอ มองเห็นปัญหาต่าง ๆ ในสังคม และแนวทางในการแก้ไข โดยทั่วไปหลักสูตรในสาขานี้จะประกอบไปด้วยกลุ่มต่าง ๆ คือ

๕.๑) กลุ่มปฐมนิเทศและสร้างแรงจูงใจ ประกอบด้วยเรื่องต่าง ๆ ที่ใกล้ตัวผู้เรียน ตามด้วยปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกัน และขยายออกไปถึงปัญหาต่าง ๆ ในสังคมที่กว้างออกไปจนถึงระดับประเทศและระดับนานาชาติ เป็นการขยายทัศนะของผู้เรียนให้กว้างขวางขึ้นทั้งในด้านขอบเขตและความเป็นมา

๕.๒) กลุ่มเศรษฐกิจและการเมือง ศึกษาถึงเรื่องราวของเศรษฐกิจและการเมืองในท้องถิ่นใกล้ตัวของผู้เรียน ทั้งในแง่ของสภาพปัจจุบันและความเป็นมา แล้วจึงขยายให้กว้างออกไปถึงสังคมโลกในจำนวนปีที่สูงขึ้น

๕.๓) กลุ่มทางวิทยาศาสตร์ ศึกษาถึงบทบาทของวิทยาศาสตร์ในชีวิตประจำวัน ความแตกต่างของวิทยาศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม วิทยาศาสตร์ธรรมชาติกับวิทยาศาสตร์สังคม เป็นต้น รวมทั้งปัญหาที่เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ด้านต่าง ๆ

๕.๔) กลุ่มศิลปะ ชีวิตมนุษย์จะหนีจากศิลปะไปไม่ได้ เด็กควรจะได้เรียนศิลปะและเข้าใจกับบทบาทในชีวิตประจำวันและแนวทางในอนาคตควบคู่กันไปด้วย

๕.๕) กลุ่มการศึกษา เด็กควรได้เข้าใจ รู้จักบทบาทและกระบวนการต่าง ๆ ของการศึกษา รู้จักและวิเคราะห์สภาพการณ์ต่าง ๆ ในโรงเรียนได้ เป็นต้น

๕.๖) กลุ่มมนุษยสัมพันธ์ วิชานี้ควรให้เด็กได้เรียนรู้เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ระหว่างกลุ่ม และระหว่างวัฒนธรรมด้วย

๕.๗) กลุ่มเทคนิคและวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้นักเรียนได้เข้าใจถึงคุณค่าและรูปแบบของวิธีการที่ให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ซึ่งวิธีการและจุดมุ่งหมายควรสอดคล้องกับเนื้อหาในแต่ละกลุ่มในสภาพปัจจุบันและความเป็นมาพร้อมกันไป ซึ่งทำให้ผู้เรียนเข้าใจปัญหา และมองเห็นสาเหตุของปัญหาได้ชัดเจน และศึกษาจากสภาพที่ใกล้ตัวขยายออกไปถึงสังคมวงนอก นอกจากนั้นในแต่ละระดับก็จะจัดเนื้อหาให้มีความซับซ้อนแตกต่างกันออกไป ในระดับมหาวิทยาลัยควรจะเน้นการวิจัยเป็นพิเศษ

๖) พุทธปรัชญา ให้ผู้เรียนเกิดคุณธรรมและศีลธรรมขึ้นในใจ สำหรับช่วยสร้างสัมพันธภาพอันดีในหมู่มนุษย์ก่อให้เกิดสันติสุขในสังคม เป็นผู้มีความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

มาตรา ๒๔ การจัดกระบวนการเรียนรู้

๑) จัดเนื้อหาของสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

๒) ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา

๓) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่าน และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

๔) จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา

๕) ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียนและอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยากรประเภทต่าง ๆ

๖) การจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครองและบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

ปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

๑) ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม กล่าวถึงกระบวนการเรียนการสอนว่า กระบวนการเรียนการสอน โรงเรียนจะต้องยึดหลักการอบรมจิตใจเด็กให้มีระเบียบวินัยอันดีงามตามที่ยึดถือกันมา นอกจากนี้เด็กควรได้รับการสอนเกี่ยวกับความคิดที่เป็นสาระสำคัญ ซึ่งความคิดนั้นจะได้รับการประยุกต์ให้เหมาะสมกับระดับจิตใจและสติปัญญาของเด็ก ไม่เห็นด้วยกับวิธีการสอนแบบแก้ปัญหา เพราะว่าวิธีการแก้ปัญหานี้ไม่สามารถใช้กับเนื้อหาวิชาทุกอย่าง ความรู้ในเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันออกไปและก็มีจำนวนไม่น้อยที่เป็นนามธรรมซึ่งความรู้ เหล่านี้ไม่อาจเอามาแยกแยะเป็นปัญหาให้เด็กพินิจพิเคราะห์แก้ปัญหาได้ และเรื่องวิธีการสอนแบบ learning by doing ก็เช่นเดียวกัน ไม่ควรนำมาใช้กับเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ทั่วไป เพราะวิธีนี้เหมาะสมกับบางสถานการณ์บางบุคคลท่านั้น เป็นต้นว่า เด็กจะเรียนรู้หรือเน้นสิ่งที่น่าคิด ถ้าจะให้ทำเพื่อความเข้าใจก็พอจะทำได้ แต่ถ้าจะให้ทำเพื่อให้ได้แก่นสารสาระในเนื้อหาวิชาแล้ว เป็นการสอนที่ไม่ถูก ดังนั้นเนื้อหาที่เป็นสาระครูต้องสอนให้เลย และให้เด็กจดจำเป็นดีที่สุด การสอนโดยยึดทฤษฎีนี้ ห้องเรียนมักจะมีลักษณะเหมือนห้องปาฐกถาโต๊ะเก้าอี้เคลื่อนย้ายไม่ได้นักเรียนต้องตั้งใจฟังครูซึ่งจะเป็นผู้บอกเนื้อหาวิชาให้

บทบาทของครูมีความสำคัญเป็นอย่างมาก ฉะนั้นกระบวนการเรียนการสอนจะเป็นแบบ ครูเป็นศูนย์กลาง คือครูจะเป็นผู้อธิบาย ชี้แจงให้นักเรียนเข้าใจตามให้ได้ วิธีการสอนจะเป็นการสอนแบบบรรยาย หากจะใช้วิธีอื่นประกอบด้วยก็ได้ แต่ต้องถือหลักให้เด็กรู้และเข้าใจเป็นสำคัญ การถามตอบในห้องเรียนเป็นการถามตอบเพื่อทำความเข้าใจเป็นส่วนใหญ่ ไม่ใช่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือโต้แย้ง แต่แม้จะเป็นการสอนในลักษณะของกระแสธารทางเดียวเช่นนี้ก็ตาม การเรียนการสอนก็ยังต้องเน้นการฝึกฝนและสร้างผู้นำในกลุ่มด้วย ผู้นำกลุ่มนี้จะเป็นผู้ซึ่งเรียนรู้และเข้าใจเนื้อหาดี มีระเบียบ วินัย ควบคุมและรักษาตนเองได้ดี

๒) ปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม กล่าวถึงวิธีการเรียนของผู้เรียนว่า ผู้เรียนโดยธรรมชาตินั้นเป็นผู้ที่มีเหตุผล มีจิตใจบริสุทธิ์และมีแนวโน้มไปในทางที่ดี มีสติปัญญาและมีศักยภาพในตัวเองอยู่แล้ว แต่ยังไม่ได้รับการพัฒนาขึ้นอย่างเต็มที่ การที่จะให้เกิดการพัฒนาขึ้นนั้นผู้เรียนจะต้องฝึกคุณสมบัติที่มีอยู่แล้วด้วยตนเอง โดยการสอนและการแนะนำจากครู บทบาทที่สำคัญในการเล่าเรียนจะต้องอยู่ที่นักเรียนเอง ไม่ใช่อยู่ที่ครู นักเรียนจะต้องแสดงเหตุผล แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนักเรียนเองหรือกับครู และบทบาทของผู้เรียนควรเป็นผู้รับความรู้มากกว่าจะมีหน้าที่ในการแสวงหาด้วยตนเอง เพราะผู้เรียนอาจไม่มีความรู้และประสบการณ์ที่เพียงพอ ซึ่งอาจเสี่ยงต่อการได้รับความรู้ที่ผิดพลาดได้ สรุปคือผู้เรียนควรเป็นผู้รับการฝึกตามแนวทางของผู้สอน ยึดถือผู้สอนเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติ และในด้านผู้สอนได้กล่าวว่า ผู้สอนตามทฤษฎีนี้จะต้องเป็นผู้รู้และเป็นผู้นำทางสติปัญญาแก่ผู้เรียน ต้องถือว่าผู้เรียนเป็นผู้มีเหตุผลและความดีอยู่ในตัวเอง ดังนั้นผู้สอนจึงต้องสร้างบรรยากาศเพื่อให้นักเรียนได้คิดหาเหตุผลและพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นกว่าเดิม โดยการเสนอความรู้ข้อคิดให้ผู้เรียนถกเถียง แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ผู้สอนยังมีหน้าที่ดูแลรักษาความเป็นระเบียบ วินัย ควบคุมความประพฤติของผู้เรียนไม่ให้ออกนอกลู่นอกทาง ให้นักเรียนได้ใช้สติปัญญาไปในทางที่ถูกที่ควร ไม่ใช่ผู้ป้อนความรู้ให้กับนักเรียนโดยตรง แต่ครูเป็นผู้เสนอความรู้ความคิด เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้และพัฒนาความคิด สติปัญญา บทบาทของผู้สอนตามทฤษฎีการศึกษานี้กล่าวได้ว่า ประการที่หนึ่ง ครูเป็นผู้นำทางสติปัญญา ประการที่สองครูเป็นผู้นำทางวิญญาณ เป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามและประการสุดท้ายครูเป็นผู้แนะนำควบคุมวินัยทางความคิด และความประพฤติของนักเรียน

๓) ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม ได้กล่าวถึงตัวครู นักเรียนและโรงเรียนไว้ดังนี้ ครูในปรัชญาสาขานี้ ทำหน้าที่คือการเตรียม การแนะนำ และการให้คำปรึกษาเป็นหลักสำคัญ ครูอาจจะเป็นผู้รู้ แต่ไม่ควรไปกำหนดหรือกะเกณฑ์ให้เด็กทำตามอย่าง หรือควรเป็นผู้สนับสนุนให้เด็กได้เรียนรู้ เข้าใจ และเห็นจริงด้วยตัวเอง ลักษณะครูตามสาขานี้จะต้องมีบุคลิภาพดี เห็นอกเห็นใจและเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคลของเด็ก รู้จักดัดแปลงและปรับปรุงสภาพห้องเรียนให้เหมาะสมกับลักษณะของนักเรียนและกิจกรรมในห้องเรียน ครูจะต้องเป็นผู้วางแผน ประสานงานให้เด็กสนใจและ

ร่วมมือกันทำงานมากกว่าครูทำเสียเอง อย่างไรก็ตามครูก็ยังมีความรับผิดชอบและจะต้องดูแลความเรียบร้อยนักเรียน ปรัชญาสาขานี้ให้ความสำคัญกับตัวผู้เรียนมาก เพราะถือว่าการเรียนรู้นั้นจะเกิดได้ดีก็ต่อเมื่อ ผู้เรียนได้ประสบการณ์ตรงหรือลงมือทำด้วยตนเอง ดังนั้นผู้เรียนจึงมีอิสระที่จะเลือกตัดสินใจด้วยตนเองมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และมีส่วนที่จะเลือกเนื้อหาและกิจกรรมที่ตนเองสนใจได้มากแต่ไม่ได้หมายความว่า นักเรียนจะร่างหลักสูตรหรือกำหนดกิจกรรมเสียเอง แต่เป็นการทำงานร่วมกัน เพื่อให้การเรียนการสอนตรงตามความต้องการของผู้เรียนเหมาะสมกับความต้องการและความสามารถของนักเรียนมากขึ้นในด้านกระบวนการเรียนการสอน กระบวนการเรียนการสอนตามปรัชญานี้ถือหลักว่า ผู้เรียนควรมีบทบาทด้วยตนเองมากที่สุด การเรียนควรเป็นเรื่องของการกระทำ มากกว่ารู้ เด็กจะต้องกระตือรือร้นในการเรียนมากกว่าคอยรับ หรืออยู่เฉย ๆ ครูจะเป็นผู้จัดประสบการณ์เรียนรู้ให้ผู้เรียน ให้ผู้เรียนได้รู้จักที่จะแก้ไขปัญหาของตนเองและของสังคม ด้านกระบวนการบริหาร การบริหารปรัชญานี้ ถือหลักเดียวกับการเรียนการสอน คือการร่วมมือกัน โรงเรียนจะมีคณะกรรมการโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วยบุคคลหลายฝ่ายมาร่วมกัน ปรึกษาวางนโยบายและตัดสินปัญหาต่าง ๆ ของโรงเรียน ผู้บริหารจะเป็นผู้ดำเนินงานไปตามข้อตกลงหรือตามมติของคณะกรรมการ ด้านบทบาทของโรงเรียนต่อชุมชนตามความเชื่อของปรัชญาสาขานี้ การศึกษาเป็นวิธีการหลักในการปฏิรูปหรือปรับปรุงสังคม แต่จะปรับปรุงหรือปฏิรูปไปในลักษณะไหนอย่างไรนั้นก่อนอื่นโรงเรียนจะต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชุมชนเสียก่อน ยอมรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยเฉพาะทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและวัฒนธรรม โรงเรียนไม่ควรจะปลีกตัวออกจากสังคมเหมือนปรัชญากลุ่มอนุรักษ์นิยม เมื่อโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมแล้ว โรงเรียนก็จะมีโอกาสสร้างนักเรียนในลักษณะใหม่ที่มีสติปัญญา มีความพร้อม มีความรู้และเข้าใจสังคม อย่างดีพร้อมออกไปปรับปรุงและพัฒนาสังคมได้

๔) ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม ได้กล่าวถึง ครู นักเรียน กระบวนการเรียนการสอนและการบริหารโรงเรียนไว้ดังนี้ ครู ในปรัชญาสาขานี้ ครูจะต้องเป็นนักบุกเบิก เป็นนักแก้ปัญหา สนใจและใฝ่รู้ในเรื่องของสังคมและปัญหาสังคม อย่างกว้างขวางและเอาจริงเอาจัง ในขณะเดียวกันก็จะต้องสนใจในวิชาการควบคู่กันไป ครูจะต้องมีทักษะในการรวบรวม สรุป และวิเคราะห์ปัญหา (วิจัย) ให้ผู้เรียนเห็นได้ ในขณะเดียวกันก็แนะนำให้ผู้เรียนรู้จักที่จะศึกษาทำความเข้าใจในเรื่องของสังคมรอบตัวได้ ลักษณะสำคัญของครูในปรัชญานี้อีกประการหนึ่งก็คือ มีความเป็นประชาธิปไตย ครูไม่ใช่ผู้รู้คนเดียว ไม่ใช่ผู้ชี้ทางแต่เพียงคนเดียว แต่ควรให้ทุกคนมีส่วนร่วมกันพิจารณาเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ และจะต้องเห็นความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงแก้ไข ทัศนะและหลักการ ถ้าพบว่าสภาพการณ์ต่าง ๆ นั้นไม่ได้เป็นไปตามที่เราคิดหรือเข้าใจ นักเรียนในปรัชญากลุ่มนี้นักเรียนจะเห็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับตัวน้อยลง แต่จะเห็นประโยชน์ของสังคมมากขึ้น เด็กจะได้รับการปลูกฝังให้ตระหนักในคุณค่าของสังคม เรียนรู้วิธีทำงานร่วมกัน เพื่อเป้าหมายในการแก้ปัญหาของสังคมในอนาคต นักเรียนจะ

ได้รับการฝึกฝนให้รู้จักเทคนิคและวิธีการต่าง ๆ ที่จะทำความเข้าใจและ แก้ปัญหาของสังคม แต่จะต้องเป็นการแก้ปัญหาในแนวทางของประชาธิปไตย นักเรียนควรจะได้เรียนรู้และรับทราบถึงข้อมูลต่าง ๆ อย่างละเอียดและเปิดเผยตรงไปตรงมา ไม่ใช่การโฆษณาชวนเชื่อ ไม่ว่าเด็กจะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยก็ตาม และควรจะได้หาข้อสรุปอันเป็นทางเลือกที่เหมาะสมและยุติธรรมในด้านกระบวนการเรียนการสอน มีลักษณะคล้ายคลึงกับปรัชญาพิพัฒนาการนิยม คือ ให้เด็กรู้ด้วยตัวเอง ลงมือทำเอง มองเห็นปัญหา และเข้าใจเรื่องต่าง ๆ ด้วยตนเองวิธีการทางวิทยาศาสตร์ วิธีการของโครงการ วิธีการแก้ปัญหา วิธีการเหล่านี้ปรัชญาปฏิรูปนิยมใช้มากเช่นกัน แต่ในขณะเดียวกันปรัชญากลุ่มนี้ก็ยังอาศัยวิธีการของประวัติศาสตร์ และวิธีการปรัชญา ประกอบด้วยกันไปเพื่อให้การศึกษาปัญหาต่าง ๆ เป็นไปอย่างกว้างขวางรัดกุม ถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุดสิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ของกระบวนการเรียนการสอนตามปรัชญาสาขานี้ คือทฤษฎีและปฏิบัติจะควบคู่กันไปในกรณีที่การปฏิบัติจริงกระทำไม่ได้ก็จะใช้บทบาทสมมุติแทน แต่เป้าหมายปลายทางจะต้องคำนึงถึงการนำความรู้ไปใช้ได้ด้วย สำหรับกระบวนการบริหาร กระบวนการบริหารก็จะต้องยึดหลักของการบริหารแบบประชาธิปไตยเป็นหลัก การบริหารการศึกษาจะต้องกระจายอำนาจ ไปอย่างแท้จริงให้ ท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการ เพราะการปฏิรูปสังคมแต่ละกลุ่มนั้นคนที่อยู่ในสังคมนั้นเขาจะรู้เรื่องดีที่สุด การบริหารโรงเรียนก็จะต้องเป็นประชาธิปไตยเช่นกัน โดยครู ผู้ปกครอง และนักเรียนจะต้องมีบทบาทในการวางแผนและดำเนินการโรงเรียนให้มากที่สุด เป้าหมายของโรงเรียนนี้ก็คือ โรงเรียนชุมชนที่แท้ที่ชุมชนมีบาบาทอย่างจริงจังสมบูรณ์ ส่วนบทบาทของโรงเรียนต่อชุมชน โรงเรียนตามปรัชญาสาขานี้จากที่กล่าวมาตั้งแต่ต้นก็จะเห็นได้ชัดเจนว่า เป็นปรัชญาใหม่และเป็นปรัชญาเดียวที่มีบทบาทจริงจังต่อสังคม มีส่วนในการรับรู้ปัญหาของสังคม ร่วมกันแก้ปัญหาของสังคมและส่งเสริมสนับสนุน รวมทั้งสร้างสังคมใหม่ที่เหมาะสม เป็นธรรม และเป็นประชาธิปไตย

๕) ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม ได้กล่าวถึง ครู นักเรียน กระบวนการเรียนการสอน และโรงเรียนไว้ว่า ครูมีหน้าที่เป็นเพียงคอยกระตุ้นหรือเร้าให้นักเรียนรู้จักตนเองให้สามารถหยิบยกความถนัดและความสามารถเฉพาะคนออกมาให้เป็นประโยชน์ให้มากที่สุด จะต้องให้เสรีภาพแก่นักเรียน ต้องระลึกเสมอว่าผู้เรียนเป็นบุคคลสำคัญที่สุดในกระบวนการศึกษา จึงต้องให้ความสนใจต่อผู้เรียนอย่างเต็มที่ สอนเพื่อพัฒนานักเรียนอย่างรอบด้าน ในด้านผู้เรียน การฝึกให้เด็กรู้จักตนเอง สนใจตนเอง และเลือกทางเลือกของตนเองนั้น ย่อมจะไม่ขัดกับเรื่องความสนใจในบุคคลอื่น เพราะปรัชญานี้ถือเป็นหลักอยู่แล้วว่า สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับตนเองนั้นจะต้องเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับบุคคลอื่นด้วย สิ่งที่ตนเลือกย่อมหมายถึงว่าได้เลือกสำหรับคนอื่นด้วย ในด้านกระบวนการจัดการเรียนการสอนสนับสนุนและส่งเสริมให้นักเรียนแต่ละคนมีพัฒนาการในด้านความเป็นตัวของตัวเอง คือให้นักเรียนมีโอกาสเลือกโดยอิสระ นักปรัชญากลุ่มนี้เชื่อว่าการเรียนเป็นกลุ่มเป็นสิ่งที่ทำให้คุณภาพทางศีลธรรมจรรยาสูญเสียไป ดังนั้น โรงเรียนที่มีความเชื่อตามลัทธินี้ นักเรียนจะทำงานร่วมกับครูเป็นรายบุคคล

วิธีสอนเน้นหนักไปในทางกระตุ้นให้นักเรียนเป็นตัวของตัวเองมากที่สุดส่วนโรงเรียน ผู้เรียนคือผู้ที่สำคัญที่สุดในกระบวนการของการศึกษา ครูและวิชาความรู้มีความสำคัญเหมือนกัน แต่ไม่สำคัญเท่ากับการมีอยู่ของนักเรียนแต่ละคน ต้องการให้ผู้เรียนเปลี่ยนทัศนคติเกี่ยวกับการศึกษาเสียใหม่ โดยเลิกเน้นว่าผู้เรียนทุกคนต้องประสบความสำเร็จ ต้องฉลาด ต้องมีความสุข ต้องปรับตัวได้ และเป็นที่ยอมรับของสังคม สิ่งเหล่านี้ถือเป็นค่านิยมที่ทำลายความเป็นตัวเองของนักเรียน ทำไมโรงเรียนไม่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนตัดสินใจเรื่องการมีอยู่ของเขาเอง เพราะถ้าโรงเรียนปลูกฝังค่านิยมของสังคมปัจจุบันแล้ว จะไม่มีโอกาสพัฒนาความเป็นมนุษย์ของตนเองได้ โรงเรียนต้องมีนักเรียนรู้จักตนเอง พัฒนาลักษณะเด่นของตัวเอง โดยการส่งเสริมการตัดสินใจเลือกเสรี จุดมุ่งหมายใหญ่ของการไปโรงเรียน คือเพื่อรู้จักตัวเองและจุดมุ่งหมายของชีวิต โรงเรียนจึงต้องสร้างบรรยากาศแห่งเสรีภาพทั้งในและนอกห้องเรียน ควรเปิดโอกาสให้นักเรียนเลือกแนวทางจริยธรรมของตนเอง โรงเรียนควรเน้นเรื่องศีลธรรมและจริยธรรม คือสอนให้เด็กมีทั้งความสามารถและความโน้มเอียงในการเลือกแนวทางจริยธรรมของตนเอง (moral choice) ก็จะเป็นการพัฒนาความสามารถ (ability) และความโน้มเอียง (inclination)ของเด็ก แต่ไม่ใช่อบรมศีลธรรม ซึ่งเป็นการสร้างและกำหนดเงื่อนไขที่จะให้เด็กผปฏิบัติตามและเด็กจะขาดเสรีภาพในการเลือก

๖) พุทธปรัชญา ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และสามารถคิดเป็นตลอดจนมีความรับผิดชอบและสมรรถภาพทั้งปวง อันจะเป็นเครื่องมือในการดับทุกข์หรือแก้ปัญหาและปรับปรุงสภาพของสังคมและตัวมนุษย์เอง โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

มาตรา ๒๕ รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์กีฬานันทนาการ แหล่งข้อมูลแหล่งการเรียนรู้อื่นอย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ

ปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

๑) ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม โรงเรียนจะไม่มีบทบาทในเชิงนำสังคม แต่จะเป็นเครื่องมือของสังคมเพื่อการเรียนรู้และถ่ายทอดเรื่องราวของสังคมให้แก่เด็ก โรงเรียนเป็นเสมือนสถาบันอนุรักษ์วัฒนธรรมและถ่ายทอดวัฒนธรรมอยู่ในตัว โรงเรียนจึงต้องจัดสภาพสิ่งแวดล้อมที่เสริมสร้างพัฒนาทางความคิด และยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี จัดสิ่งแวดล้อมที่เสริมสร้างการเรียนรู้ความจริงตามธรรมชาติขณะเดียวกันโรงเรียนจะต้องมีกฎ ระเบียบแบบแผนที่เด็กจะปฏิบัติตามเป็นแนวทางเดียวกัน

๒) ปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม โรงเรียนมีบทบาทต่อสังคมโดยอ้อม เพราะเป็นทฤษฎีการศึกษาที่เน้นการพัฒนาตัวมนุษย์มากกว่าที่จะพัฒนาสังคม เมื่อมนุษย์ดีแล้วและเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ สังคมก็จะดีตามไปด้วยประดุจลูกโซ่ ดังนั้นโรงเรียนตามแนวคิดทฤษฎีนี้จึงเปรียบเสมือนเป็นสื่อกลางที่จะนำเด็กไปสู่สัจจะ ค่านิยมและวัฒนธรรมอันดีงาม การจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนควร

เป็นไปในแนวทางที่จะช่วยให้เด็กล่วงรู้ถึงการมีอยู่ของสัจจะ บรรยากาศในโรงเรียนจึงควรเป็นในลักษณะที่จะให้เด็กตื่นตัว เป็นผู้รักสัจจะและมีสัจจะในตนเอง ด้วยเหตุนี้โรงเรียนจึงต้องเคร่งครัดในระเบียบวินัยและการประพฤติปฏิบัติ

๓) ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม การศึกษาเป็นวิธีการหลักในการปฏิรูปหรือปรับปรุงสังคม โรงเรียนจะต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชุมชนเสียก่อน ยอมรับการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเฉพาะทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและวัฒนธรรม โรงเรียนไม่ควรจะปลีกตัวออกจากสังคม เมื่อโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมแล้ว โรงเรียนก็จะมีโอกาสสร้างนักเรียนในลักษณะใหม่ที่มีสติปัญญา มีความพร้อม มีความรู้และเข้าใจสังคม อย่างดี

๔) ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม การศึกษาควรช่วยพัฒนาหรือปฏิรูปสังคมหรือช่วยแก้ปัญหาของสังคมท่เป็นอยู่ การศึกษาต้องให้เด็กเห็นความสำคัญของสังคมควบคู่ไปกับตนเอง หลักสูตรจึงเน้นสังคมเป็นหลัก ครูที่ในทฤษฎีนี้ต้องเป็นผู้บุกเบิก นักแก้ปัญหา สนใจ ใฝ่รู้เรื่องปัญหาสังคมอย่างกว้างขวาง มีความเป็นประชาธิปไตย ส่วนนักเรียนจะต้องรู้จักเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว วิธีสอนต้องให้เด็กรู้จักตนเอง ลงมือทำเองนิยมใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ วิธีการของโครงการ และวิธีการแก้ปัญหามาใช้สอนนักเรียน จะต้องสอนทั้งทฤษฎีควบคู่ปฏิบัติ หลักสูตรต้องสัมพันธ์วิชา

มาตรา ๒๖ ให้สถานศึกษาจัดการประเมินผู้เรียนโดยพิจารณาจากพัฒนาการของผู้เรียน ความประพฤติ การสังเกตพฤติกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรมและทดสอบควบคู่ไปในกระบวนการสอนตามความเหมาะสมของแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษาให้สถานศึกษาใช้วิธีที่หลากหลายในการจัดสรรโอกาสการเข้าศึกษาต่อและให้นำผลการประเมินผู้เรียนตามวรรคหนึ่งมาใช้ประกอบการพิจารณาด้วย

ปรัชญาการศึกษาการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

๑) ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม การศึกษาตามลัทธินี้มีลักษณะกระตุ้น เร้า และมีความสัมพันธ์สอดคล้องกับการสนใจของผู้เรียน เป็นการสนับสนุนการเจริญเติบโตของผู้เรียน เพื่อจะได้ดำรงชีพอย่างสมบูรณ์และสามารถปรับปรุงความประพฤติให้เข้ากับสภาพรอบตัวได้ และเป็นลัทธิที่กำเนิดขึ้นเพื่อต่อต้านแนวคิดและวิธีการศึกษาเดิมที่เน้นแต่เนื้อหา การสอนแบบท่องจำ แนวคิดหลักของทฤษฎีนี้คือ การศึกษาจะต้องพัฒนาเด็กทุกด้านไม่เฉพาะแต่สติปัญญาเท่านั้น โรงเรียนจะมีความสัมพันธ์กับชุมชนมากขึ้น กระบวนการเรียนการสอนสำคัญเท่ากับเนื้อหา ทฤษฎีนี้เชื่อว่ามนุษย์จะพัฒนาไปตามความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม ถือว่าการศึกษาคือชีวิต ไม่ใช่การเตรียมตัวเพื่อชีวิต หลักสูตรจึงเน้นประสบการณ์ของผู้เรียนเป็นสำคัญ ยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง ครูมีหน้าที่จัดประสบการณ์ที่ดีและเหมาะสมให้แก่เด็ก คอยดูแล แนะนำให้เด็กแสวงหาประสบการณ์ด้วยตนเอง มีอิสระที่จะคิด จะทำ การจัดหลักสูตรจะจัดเป็นโครงการต่าง ๆ ในรูปของปัญหา และใช้วิธีสอนแบบ

แก้ปัญหา โดยนำหลักการทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ การประเมินผลจะต้องนำเอาพัฒนาการต่าง ๆ ของเด็กเข้าร่วมด้วย ไม่เน้นที่จะวัดความเป็นเลิศทางวิชาการ

๒) ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม ได้กล่าวถึงเนื้อหาสาระของหลักสูตรและบทบาทของครูผู้สอนไว้ดังนี้ หลักสูตร เป็นหลักสูตรแบบเนื้อหาวิชาและหลักสูตรแบบสหสัมพันธ์ด้านเนื้อหาวิชา จะต้องเป็นเนื้อหาวิชาที่ให้เด็กได้รู้จักโลกของเราตามสภาพที่เป็นจริง ดังนั้นเนื้อหาวิชาจะต้องได้รับการกลั่นกรองรวบรวมไว้อย่างดีมีเหตุมีผล ไม่ใช่สิ่งที่เด็กค้นหาหรือคิดฝันเอาเองตามใจชอบ นอกจากนี้ทฤษฎีนี้ยังมุ่งเน้นในเรื่องการถ่ายทอดมรดกทางสังคมด้วย เพราะมรดกทางสังคมนี้จะเป็นการสรุปรวบรวมเอาประสบการณ์ต่าง ๆ ของคนจำนวนมากมายไว้เป็นประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเชื่อถือได้มากกว่าความรู้จากประสบการณ์ของเด็ก ในด้านผู้เรียน นั้นเป็นผู้รับ ผู้ฟัง และทำความเข้าใจเนื้อหาสาระที่ครูกำหนดให้ การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องเป็นผลจากการทำงานอย่างหนัก ต้องรู้จักนำไปใช้ และต้องอาศัยวินัยด้วย นั่นก็คือผู้สอนต้องให้ผู้เรียนอยู่ในกรอบวินัย ต้องให้ผู้เรียนพยายามศึกษาหาความรู้อย่างหนัก การจัดการศึกษาต้องจัดเพื่อเป็นการเตรียมตัวเด็กในการดำรงชีวิตในอนาคตข้างหน้า เพราะฉะนั้นในขณะที่เด็กกำลังเรียนจำเป็นที่จะต้องพยายามเรียนให้มาก ๆ แม้ว่าจะหนักอย่างไรก็ต้องพยายาม ในเรื่องการเรียนรู้นี้อีกสิ่งหนึ่งที่เน้นก็คือ การสร้างวินัยในตนเองให้เกิดขึ้นในตัวเด็ก

ในช่วงกว่าทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศได้พัฒนาการศึกษาภายใต้กฎหมายการศึกษาที่เรียกว่า พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ แต่ช่วงระยะเวลาดังกล่าวประเทศไทยเราต้องเผชิญกับกระแสโลกาภิวัตน์ในการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางการศึกษาไทยที่กำลังพัฒนาอย่างไม่หยุดนิ่ง และมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลานั้น ส่งผลกระทบทั้งคุณและโทษต่อสังคมไทย ประเทศหรือสังคมที่จะอยู่รอดและก้าวต่อไปได้อย่างมั่นคง คือประเทศหรือสังคมที่เข้าใจกระแสโลกาภิวัตน์อย่างถ่องแท้ สามารถพิเคราะห์และเลือกสรรสิ่งดีออกจากสิ่งไม่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันที่กระแสนี้ยังไม่หยุดนิ่ง ยิ่งต้องพิจารณาอย่างระมัดระวังว่า กระแสโลกาภิวัตน์ได้หยิบยื่นสิ่งดีที่เป็นโอกาสของประเทศอย่างไรบ้าง และในขณะเดียวกันได้นำพาเอาสิ่งไม่ดีที่เป็นภัยคุกคามปลอมปนมาอย่างไรบ้าง ดังนั้น เมื่อมองย้อนไปยังประเทศทั้งหลายที่เป็นผู้นำในเวทีโลกในอดีต จะประจักษ์ว่าการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่อธิบายความสำเร็จของประเทศชาตินั้น ๆ ประเทศชาติใดกอปรด้วยกำลังคนที่มีการศึกษาสูง ก็ย่อมหวังสติปัญญาความคิดและพลังสร้างสรรค์จากประชาชนได้มากเป็นเงาตามตัว

ดังนั้น ไม่ว่ากระแสโลกาภิวัตน์จะชักนำประเทศต่าง ๆ ไปในทิศทางใดก็ตาม การศึกษาจะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาบุคคลให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ดังกล่าวข้างต้น และเป็นพื้นฐานที่จะช่วยเสริมสร้างให้ประเทศ มีทั้งความสามารถในการร่วมมือและแข่งขันกับนานาประเทศ มีความยั่งยืนในการพัฒนา เป็นกำลังปัญญาในการช่วยให้ประเทศสามารถแสวงหาโอกาสอย่าง

เหมาะสม สามารถหลีกเลี่ยงภัยคุกคามต่าง ๆ ได้อย่างทันการในยุคสมัยที่โลกมีความสลับซับซ้อนยากแก่การเข้าใจขึ้นเป็นลำดับ โลกในอนาคตจึงมิใช่โลกที่จะประชันกันด้วยกำลังอาวุธอีกต่อไป แต่จะเป็นโลกที่ประชันกันด้วยกำลังปัญญา ประเทศใดมีกำลังปัญญามาก ก็ย่อมมีหนทางสร้างโอกาสแสวงหาความร่วมมือ และสร้างสถานะในเวทีโลกได้มาก (วีระชัย เตชะวิจิตร์, ๒๕๕๔, หน้า ๒๙)

รากฐานสำคัญของการพัฒนาไปในทิศทางดังกล่าวคือการเสริมสร้างขีดความสามารถศักยภาพและความเข้มแข็งในระดับบุคคล ครอบครัวและชุมชนเป็นพื้นฐาน สังคมไทยในอนาคตพึงเป็นสังคมที่ประกอบด้วยชุมชนเมืองและชุมชนชนบทที่ประชาชนมีความสามารถในการไตร่ตรองแก้ปัญหา และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนการรู้เท่าทันในความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกทั้งในระดับชาติและนานาชาติ รากฐานดังกล่าวนี้เป็นสภาพพึงประสงค์ที่มีนัยสำคัญทั้งในเชิงประสิทธิภาพของระบบเศรษฐกิจ ความมั่นคงตลอดจนการสืบสารเยื่อใยทางสังคมและวัฒนธรรม ดังนั้น บุคคลที่เกิดมาบนผืนแผ่นดินไทยในอนาคต พึงมีชีวิตที่มั่นคง สันติ และสืบทอดเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนได้ในชุมชนบ้านเกิดของตนเอง มิต้องทิ้งถิ่นฐานร่อนเร่ไปเผชิญโชคในเมืองใหญ่และในต่างประเทศอย่างที่เป็นมาในอดีต จากเป้าหมายดังกล่าว สังคมไทยพึงมีการกระจายอำนาจการปกครอง และการกระจายกิจกรรมการผลิตทางเศรษฐกิจไปสู่ท้องถิ่นและชุมชน มีการเรียนรู้ วิจัยสร้างสรรค์ปัญญา พึงมีเสรีภาพในการแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดความรู้และความคิดระหว่างสมาชิกในสังคม เพื่อใช้ชุมชนมีส่วนในการตัดสินใจ ริเริ่มและดำเนินการต่าง ๆ ในชุมชนด้วยตนเองอย่างจริงจังอันจะส่งผลดีต่อความเข้มแข็งและศักยภาพของชุมชนและประเทศ เกิดผลต่อการพัฒนาตนเองในระยะยาว ประเด็นที่ต้องพิจารณาในเรื่องวิสัยทัศน์ของการศึกษาไทยในอนาคต รวมไปถึงแนวทางการนำไปสู่การปฏิบัติต่าง ๆ คงเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาในรายละเอียดต่อไปอีกมาก นับตั้งแต่ประเด็นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา กลุ่มเป้าหมายของการศึกษา รูปแบบและวิธีการให้การศึกษาแก่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ตลอดจนรูปแบบการบริหารและการจัดสรรทรัพยากรเพื่อการศึกษา ซึ่งประเด็นเหล่านี้จะเกิดผลโดยสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อได้มีการพิจารณาวิสัยทัศน์ของ “กระแสโลกาภิวัตน์” และ “สภาพสังคมไทยในบริบทโลก” และภาพการศึกษาไทยที่จะโน้มนำสังคมไปสู่สภาพพึงประสงค์นั้น อย่างไรก็ตาม จากสภาพปัญหาของสังคมไทยในปัจจุบันที่ปรากฏ และแนวโน้มแรงผลักดันจากกระแสโลกที่มองเห็นได้ชัดเจนในบางประเด็น ก็ได้ช่วยให้สามารถกำหนดวิสัยทัศน์ของการศึกษาไทยในอนาคตที่สำคัญได้หลายเรื่อง การศึกษาที่จะเอื้อต่อสภาพสังคมไทยในอนาคตที่มีความก้าวหน้ามั่นคงและความเสมอภาค ต้องเป็นการศึกษาที่มุ่งพัฒนาตัวบุคคล ครอบครัว และการผนึกกำลังกันเป็นชุมชนเป็นสำคัญ โดยเน้นให้ระบบการศึกษาไทยในอนาคตเป็นระบบที่สามารถเพิ่มศักยภาพการเรียนรู้ของบุคคล ครอบครัวและชุมชน ส่งเสริมให้บุคคลมีความเข้าใจและทักษะเกี่ยวกับ “กระบวนการเรียนรู้” เพื่อศึกษาและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ปรับตัวได้กับสภาวะโลกปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว และสามารถรับข่าวสารใหม่ ๆ แล้วนำมาคิดและ

ตัดสินใจ รวมทั้งส่งเสริมให้ชุมชนสามารถผนึกกำลังเพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพปัญหาไปสู่สภาพที่พึงประสงค์ ปรัชญาการศึกษาในอนาคตพึงถือว่า “ชีวิตที่มีความสุขคือชีวิตที่มีการเรียนรู้” เป้าหมายของการศึกษาจึงต้องมุ่งสร้าง “คนที่มีความมั่นใจ และเป็นตัวของตัวเอง” ใฝ่การศึกษาที่ “สนองปัญญามากกว่าตัณหา” และมุ่งพัฒนา “วุฒิของความเป็นมนุษย์ ที่วัดไม่ได้ด้วยวุฒิบัตร” เพื่อส่งเสริมอิสรภาพของปัจเจกบุคคล ส่งเสริมให้คนมีคุณธรรมต่อกัน ต้านกระแสวัตถุนิยมและบริโภคนิยม นับถือกันเพราะเงินและฐานะ ซึ่งเป็นสภาพที่ไม่พึงปรารถนาในสังคม นอกจากนี้ ปรัชญาการศึกษาพึงเน้นการพัฒนาบุคคลให้เป็นผู้ “สร้าง” มากกว่า “เสพ” ซึ่งจะเป็นผลดีต่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและความเท่าเทียมทางสังคม (ปกรณ์ ปรียากร, ๒๕๕๔, หน้า ๒๔)

ดังนั้น กล่าวได้ว่าปรัชญาการศึกษาในอนาคตที่มุ่งพัฒนาความเป็นมนุษย์พึงเน้นให้สุนทรียศึกษาและพลศึกษามีบทบาทสำคัญยิ่งขึ้น เพื่อปรับสภาพสังคมที่คับแค้นเพราะการแข่งขันช่วงชิง เพราะกิจกรรมการศึกษาทั้งสองด้านดังกล่าวจะช่วยเสริมสร้างความสมดุลในการพัฒนาคนได้ดียิ่งขึ้น สำหรับรูปแบบการจัดการศึกษาในอนาคต พึงเป็นการศึกษาที่ให้อิสระแก่ผู้เรียน ให้ทางออกและทางเลือกที่ดีแก่ทุกคน นอกจากนี้ การศึกษาต้องเป็นปัจจัยในการช่วยให้คนรักและสามารถอยู่ในท้องถิ่นได้อย่างพึงพอใจ การศึกษาพึงต้องช่วยให้ผู้เรียนสามารถทำงาน มีเสรีภาพและความรับผิดชอบในหน้าที่ และใช้ชีวิตในชุมชนของตนได้ โดยนัยต่าง ๆ เหล่านี้ รูปแบบการศึกษาในอนาคตจึงต้องมีความหลากหลายเพื่อสนองความต้องการและลักษณะที่แตกต่างกันของบุคคลและชุมชน ทั้งนี้เมื่อผู้เรียนมีทางเลือกมากขึ้นก็ต้องเน้นให้ผู้เรียนรู้จักใช้วิจารณญาณในการเลือกอย่างเหมาะสมด้วย “วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์” จึงเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของกระบวนการศึกษาในอนาคต

การศึกษาไทยในอนาคตพึงมีส่วนสำคัญในการช่วยรักษาวัฒนธรรมอันเป็นรากฐานของสังคมไทย การศึกษาต้อง “ช่วยสร้างสมดุลระหว่างภาคเศรษฐกิจที่ทันสมัยกับคุณค่าแบบไทย” ที่เน้นค่านิยมและจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่แต่ละคนนับถือ อาทิ ความโอบอ้อมอารี ความซื่อสัตย์สุจริต การกินพอดีอยู่พอดีที่กลมกลืนไปกับธรรมชาติ ความปรองดองในการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์ เป็นต้น พร้อมกันนั้น ต้องเน้นให้การศึกษามีบทบาทในการเสริมสร้างให้คนไทยมีวินัยในตนเอง มีความรับผิดชอบ มีความอดทน อดออม มุมานะ ทำงานด้วยขันติธรรมมากกว่าการมักง่าย เรียนลัด หวังความสำเร็จในชีวิตด้วยการเสี่ยงโชคหรือเก็งกำไรระยะสั้นอย่างที่เห็นในปัจจุบัน การศึกษา ต้องกระตุ้นและเน้นให้คนยึดมั่นในหลักธรรมที่เชื่อในการกระทำความดีมากกว่าการหวังให้อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ช่วยดลบันดาลสิ่งต่าง ๆ ให้ชีวิต

กล่าวโดยสรุป การศึกษาในอนาคตควรสะท้อนให้เห็นประสิทธิภาพของ “เครือข่ายการเรียนรู้” ที่มีการประสานสัมพันธ์กัน และใช้ความหลากหลายขององค์กรที่เกี่ยวข้องให้เป็นประโยชน์ อาทิ โรงเรียน ครอบครัว ชุมชน สื่อมวลชน องค์กรศาสนา ภาคเอกชน องค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ และองค์กรเฉพาะกิจอื่น ๆ ควรมีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศและเครือข่ายข้อมูล

จากทั่วโลกมาใช้ให้เป็นประโยชน์สูงสุดต่อการเรียนรู้ เพื่อช่วยกันจัดการศึกษาสนองกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย ทั้งการศึกษาต่อเนื่องในระบบปกติที่ต้องปรับให้สอดคล้องกับธรรมชาติของเด็กยิ่งขึ้น การศึกษาและฝึกอบรมระยะสั้น ตลอดจนการฝึกอบรมในสถานที่ทำงานเพื่อพัฒนา “แรงงานที่ผลิตเป็น” ให้แก่ภาคการผลิตต่าง ๆ ที่ต้องมีการปรับตัวและแข่งขันอยู่ตลอดเวลา รวมถึงการศึกษาที่มาจากฐานครอบครัวและชุมชน “เพื่อสร้างความมั่นใจและการเคารพซึ่งกันและกันในสังคมเพื่อสร้างความภูมิใจ ความมีศักดิ์ศรีและความสามารถพึ่งตนเองได้” แต่จะสำเร็จได้มากน้อยเพียงใดนั้น เรายังต้องอาศัยอนาคตเป็นเครื่องกำหนดทิศทางการศึกษาของไทย เพื่อให้เหมาะสม สิดคล้องกับสภาพสังคมไทยอย่างแท้จริง

ดังนั้น เมื่อสถานศึกษาไทยสามารถจัดการเรียนการสอนได้สอนคล้องกับสาระสำคัญของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ อย่างสมบูรณ์ครบถ้วนดีแล้ว ก็ไม่ใช่เรื่องยากที่ประเทศไทยจะพัฒนาคุณภาพการศึกษาในอนาคตได้ทัดเทียมกับนานาอารยะประเทศ โดยการศึกษาไทยจำเป็นต้องรู้สภาพการศึกษาในปัจจุบัน และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาทิศทางการศึกษาที่จะเป็นไปได้ในอนาคต

กระบวนทัศน์การศึกษาไทยในทศวรรษหน้า

การจัดการศึกษาในอนาคตของประเทศไทยเป็นการมองภาพอนาคตที่จะเกิดขึ้นทั้งในลักษณะที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ ควบคู่กันทั้งนี้เพื่อวางแนวทางการศึกษาในอนาคตให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตามกระแสของโลกาภิวัตน์ เทคโนโลยีสารสนเทศ อันมีอิทธิพลทำให้การศึกษาของประเทศไทยต้องเปลี่ยนไป แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๕–๒๕๕๙ ที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้จัดทำขึ้นจึงเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาของประเทศไทย โดยแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับดังกล่าวภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาพื้นฐานในการกำหนดแผน โดยมีการศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และธรรมชาติ บูรณาการเชื่อมโยงเป็นกระบวนการโดยรวมที่ “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ซึ่งจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน มีดุลยภาพ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม โดยได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการ ดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๑, หน้า ๑๙)

วัตถุประสงค์ ข้อที่ ๑ พัฒนาคนอย่างรอบด้านและสมดุลเพื่อเป็นฐานหลักของการพัฒนา ประกอบด้วย นโยบาย ๔ ข้อ คือ

นโยบายข้อที่ ๑ การพัฒนาทุกคนตั้งแต่แรกเกิดจนตลอดชีวิต

การเรียนรู้เป็นครรลองของทุกชีวิตที่เกิดขึ้นได้ทุกที่ ทุกเวลา ต่อเนื่องยาวนานตลอดชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ที่ต้องให้ทุกคนมีโอกาสเข้าถึงการเรียนรู้ที่ทุกส่วนของสังคม ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ

ภาคเอกชน ครอบครัว ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ฯลฯ มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยมีเป้าหมาย ดังนี้

๑) เด็กปฐมวัยอายุ ๐–๕ ปีทุกคน ได้รับการพัฒนาและเตรียมความพร้อมทุกด้านก่อนเข้าสู่ระบบการศึกษา

๒) เด็กทุกคนจบการศึกษาภาคบังคับ ๙ ปี

๓) คนไทยทุกคนมีโอกาสได้รับการศึกษาพื้นฐาน ๑๒ ปี

๔) มีกำลังคนด้านอาชีวศึกษาระดับต่าง ๆ ที่มีคุณภาพ และปริมาณเพียงพอกับความต้องการของตลาดแรงงาน และการพัฒนาประเทศ

๕) มีการพัฒนาฝีมือแรงงานให้มีคุณภาพ และได้มาตรฐานในรูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย

๖) ผู้สำเร็จการศึกษาขั้นพื้นฐาน ๑๒ ปี มีโอกาสได้รับการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่จัดในหลากหลายรูปแบบ

๗) มีการจัดบริการการศึกษาในรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ ทั้งที่เป็นการศึกษาในระบบนอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย จากแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่อย่างหลากหลาย เพื่อเพิ่มโอกาสและทางเลือกในการศึกษาของประชาชนทุกคน

นโยบายข้อที่ ๒ การปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ

โลกอนาคตเป็นโลกของสังคมแห่งการเรียนรู้ที่เน้นคุณภาพของการบริการ ระบบการศึกษาของไทยยังไม่อยู่ในฐานะที่จะสร้างคนที่มีคุณภาพได้ หากประเทศไทยประสงค์จะพัฒนาคนให้มีปัญญาคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ให้กระบวนการเรียนรู้สัมพันธ์กับวิถีชีวิตจริง เพื่อแก้ปัญหาความยากจนและปัญหาอื่น ๆ และอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีในสังคมโลกจำเป็นต้องสร้างพื้นฐานด้วยการพัฒนาคุณภาพของการศึกษา ซึ่งมีเป้าหมายดังนี้

๑) ผู้เรียนเป็นคนเก่งที่พัฒนาตนเองได้อย่างเต็มศักยภาพ เป็นคนดี และมีความสุข

๒) ครูทุกคนได้รับการพัฒนาให้มีความรู้และความสามารถในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด

๓) ผู้บริหารสถานศึกษาและครูทุกคนได้รับใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ

๔) สถานศึกษาทุกแห่งมีการประกันคุณภาพการศึกษา

นโยบายข้อที่ ๓ การปลูกฝังและเสริมสร้างศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในระบบวิถีชีวิตที่ดีงาม

กระบวนการเรียนรู้และการจัดการศึกษาต้องมุ่งพัฒนาผู้เรียน และคนไทยทุกคนให้มีความสมบูรณ์พร้อมทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมใน

การดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่น ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีความสุข โดยมีการกำหนดเป้าหมาย ดังนี้

๑) มีการบูรณาการด้านการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมทั้งในเนื้อหา กระบวนการ และกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อเสริมสร้างศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน

๒) บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สาถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นทุกแห่ง ร่วมคิดและร่วมดำเนินงานเพื่อพัฒนาคนไทยทุกคนให้เป็นผู้มีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม รวมทั้งค่านิยมเชิงสุนทรียภาพ และมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามระบบวิถีชีวิตที่ดีงาม

๓) คนไทยส่วนใหญ่มีค่านิยม และพฤติกรรมที่เหมาะสมตามระบบวิถีชีวิตที่ดีงาม

แนวนโยบายข้อที่ ๔ การพัฒนากำลังคนด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพึ่งพาตนเอง และเพิ่มสมรรถนะการแข่งขันในระดับนานาชาติ

การที่ประเทศจะสร้างศักยภาพเพื่อเพิ่มสมรรถนะให้พึ่งพาตนเองได้ และลดการพึ่งพาเทคโนโลยีจากภายนอก รวมถึงการแข่งขันอย่างเสรีภายใต้ระเบียบใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างประเทศกอปรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทย และสิ่งแวดล้อมของประเทศโดยรวมให้ดียิ่งขึ้นมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่จะต้องเสริมสร้างความรู้ และการเรียนรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้เกิดขึ้นกับคนไทยในแต่ละช่วงอายุตามวัยอย่างเหมาะสมทุกคน โดยมีเป้าหมายดังนี้

๑) คนไทยทุกคนมีความรู้ ความคิด และความใฝ่รู้ ทั้งในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีควบคู่ไปกับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

๒) ผลิตครู คณาจารย์ และบุคลากรด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในปริมาณที่สอดคล้องกับความต้องการ และได้รับการพัฒนาความรู้ ความสามารถเพื่อประโยชน์ต่อการจัดการเรียนการสอนอย่างมีคุณภาพ

๓) ผู้สำเร็จการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี มีคุณภาพ และมีสัดส่วนทัดเทียมกับประเทศผู้นำในระดับนานาชาติ

๔) บุคลากรที่ทำงานวิชาชีพด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้รับการพัฒนาให้มีคุณภาพและความรู้ความสามารถอย่างจริงจังในสาขาของตน

๕) ผลิตนักวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่สามารถทำการวิจัยและการพัฒนา เพื่อสร้างความรู้และการเรียนรู้ และนวัตกรรมได้

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ สร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมคุณธรรม ภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ประกอบด้วยนโยบาย ๓ ข้อ กล่าวคือ

นโยบายข้อที่ ๑ การพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ เพื่อสร้างสรรค์ความรู้ ความคิด ความประพฤติและคุณธรรมของคน

สังคมคุณธรรม สังคมสันติ และสังคมการพึ่งตนเอง เป็นสังคมอุดมคติที่จำเป็นจะต้องก้าวไปให้ถึง คนไทยทุกคนจึงต้องได้รับการพัฒนาให้เป็นผู้ที่มีความฉลาดรู้ เป็นพลเมืองและศาสนิกชนที่ดี มีความซื่อสัตย์สุจริตเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิต โดยทุกคนต้องมีโอกาสได้รับการศึกษาทั้งในระบบการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย จากแหล่งการเรียนรู้ในหลายรูปแบบอย่างต่อเนื่องและผสมกลมกลืนไปกับวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละช่วงอายุทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา จนเป็นผู้มีความรู้ มีคุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต โดยมีเป้าหมายดังนี้

๑) คนไทยทุกคนมีทักษะและกระบวนการในการคิด การวิเคราะห์ และการแก้ปัญหามีความใฝ่รู้ และสามารถประยุกต์ใช้ความรู้ได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม สามารถพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่องเต็มตามศักยภาพ

๒) คนไทยทุกคนมีความซื่อสัตย์สุจริต รู้จักผิดชอบชั่วดี มีระเบียบวินัย ประหยัด อดออม มีจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และมีสุขภาพแข็งแรง

๓) คนไทยทุกคนมีโอกาสและทางเลือกที่จะเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดช่วงอายุแต่ละวัยจากสถานศึกษา และแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตด้วยรูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย มีคุณภาพและยืดหยุ่นตามความต้องการ ความสนใจ และความถนัดของผู้เรียน

นโยบายข้อที่ ๒ การส่งเสริมการวิจัยและพัฒนา เพื่อเพิ่มพูนความรู้และการเรียนรู้ของสังคมไทย

สังคมไทยเปลี่ยนแปลงอย่างมากทั้งภายในและภายนอก รวมทั้งวัฒนธรรมใหม่ต่าง ๆ และคนไทยยังไม่สามารถเลือกรับและปรับใช้สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ รวมทั้งยังไม่สามารถผลิตและพัฒนาความรู้และการเรียนรู้เพื่อสร้างและพัฒนาฐานหลักที่เข้มแข็งด้านสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่ได้ ทั้ง ๆ ที่ประเทศไทยมีทุนในด้านนี้ที่มีคุณค่าควรแก่การศึกษาและเอื้อต่อการพัฒนาประเทศอยู่มาก ดังนั้นจึงกำหนดเป้าหมายเพื่อส่งเสริมและพัฒนาเพิ่มพูนความรู้ และการเรียนรู้ของคนไทยดังนี้

๑) เพิ่มสัดส่วนการสนับสนุนด้านการวิจัยและพัฒนาของประเทศจากภาครัฐไม่น้อยกว่าร้อยละ ๑.๕ ของงบประมาณรายจ่ายประจำปี และเพิ่มขึ้นตามสมรรถนะทางด้านเศรษฐกิจของประเทศ และความจำเป็นเร่งด่วนในการวิจัยและพัฒนาเฉพาะเรื่อง โดยจัดระบบการจัดสรรอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ

๒) มีการวิจัยด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สังคมศาสตร์ ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และมนุษยศาสตร์ ทั้งที่เป็นการวิจัยพื้นฐานและการวิจัยที่มุ่งการประยุกต์ใช้ประโยชน์ในบริบทของสังคมไทยมากขึ้น

๓) มีบุคลากรเพื่อการวิจัยและพัฒนาที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพในอัตราที่ใกล้เคียงกับที่มีในประเทศผู้นำระดับนานาชาติ

นโยบายข้อที่ ๓ การสร้างสรรค์ประยุกต์ใช้ และเผยแพร่ ความรู้และการเรียนรู้ เพื่อสร้างสังคมคุณธรรม ภูมิปัญญาและการเรียนรู้

การพัฒนาอย่างยั่งยืนของประเทศจำเป็นที่จะต้องมีการแสวงหา สร้างสรรค์ ประยุกต์ใช้และเผยแพร่ความรู้และการเรียนรู้ เพื่อให้สามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ประโยชน์อย่างถูกต้องเหมาะสมและแพร่หลาย โดยมีเป้าหมายดังนี้

๑) มีการพัฒนาความรู้และการเรียนรู้ใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย

๒) มีการใช้ความรู้เป็นฐานการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของคนไทย

๓) มีการใช้ความรู้เป็นฐานในการพัฒนาในทุกภาคการผลิต เพื่อสร้างคุณค่าเพิ่มของสินค้าและผลิตภัณฑ์ที่นำมาสู่รายได้ที่เพิ่มขึ้นของคนไทย

วัตถุประสงค์ข้อ ๓ พัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคม เพื่อเป็นฐานในการพัฒนาคน และสร้างสังคมคุณธรรม ภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ซึ่งประกอบด้วยนโยบาย ๓ ข้อ กล่าวคือ

นโยบายข้อที่ ๑ การส่งเสริมและสร้างสรรค์ทุนทางสังคม วัฒนธรรม ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม บนฐานของศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมและวัฒนธรรมทุกระดับ ประเทศไทยจึงต้องมีการส่งเสริม พัฒนา และสร้างสรรค์ทุนทางสังคม วัฒนธรรม และธรรมชาติที่มีอยู่ เพื่อมิให้สูญหายไปจากวิถีชีวิตของคนไทย ควบคู่ไปกับการสร้างสรรค์เพื่อเพิ่มคุณค่าจิตใจ และการสร้างมูลค่าเพื่อทางเศรษฐกิจเพื่อการแข่งขันในโลกอย่างมีศักดิ์ศรีและเป็นอิสระ ด้วยกระบวนการบูรณาการมิติต่าง ๆ ดังกล่าวเข้าด้วยกันโดยกำหนดเป้าหมายดังนี้

๑) สถาบันในสังคมทุกสถาบันสามารถทำหน้าที่เป็นภูมิคุ้มกันพัฒนาจิตใจ และคุณภาพชีวิตที่ดีงาม และมีความสุขของคนสังคมไทยได้ตลอดไป

๒) มีการฟื้นฟู พัฒนา และสร้างสรรค์พฤติกรรมของคนและสิ่งแวดล้อมรอบตัวให้เกิดความดีงามเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาจิตใจและคุณภาพชีวิตที่ดีงามและมีความสุขของคนและสังคมไทย

นโยบายข้อที่ ๒ การจำกัด ลด ขจัดปัญหาทางโครงสร้างที่ก่อให้เกิดและ/ หรือคงไว้ซึ่งความยากจน ขัดสน ด้อยทั้งโอกาสและศักดิ์ศรีของคน และสังคมไทย เพื่อสร้างความเป็นธรรมในสังคม

ความยากจน ขัดสน ด้อยโอกาสในการเข้าถึงบริการการศึกษาและการฝึกอบรมในรูปแบบต่าง ๆ ยังเป็นปัญหาหลักที่เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการจัดการศึกษาอย่างเสมอภาคและทั่วถึง ดังนั้น

เพื่อให้คนไทยทุกคนมีโอกาส และความเสมอภาค ที่จะพัฒนาตนเองเต็มตามศักยภาพ สามารถประกอบอาชีพ หาเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้อย่างมีความสุขตามสมควร รวมทั้งสามารถมีส่วนร่วมในการบริหารและการจัดการกิจกรรมสาธารณะที่มีผลกระทบต่อตนเอง ชุมชนและท้องถิ่น จึงมีเป้าหมายดังนี้

๑) ประชากรในวัยเรียนโดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาส ซึ่งครอบคลุมถึงกลุ่มผู้ยากไร้ ผู้อยู่ห่างไกลที่เสียเปรียบ ผู้อยู่ในกลุ่มเสี่ยง ผู้พิการและทุพพลภาพ ทั้งที่อยู่ในเมืองและชนบทมีโอกาสได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานสิบสองปีในรูปแบบที่หลากหลายที่จัดอย่างมีคุณภาพและทั่วถึง

๒) ประชากรผู้ด้อยโอกาสทุกกลุ่มมีโอกาสในการเข้าถึงและได้รับการบริการทางการศึกษาและฝึกอบรมวิชาชีพที่จัดอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

๓) มีการบริหารและจัดการศึกษาที่เป็นอิสระ สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและชุมชนอย่างมีคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนด

นโยบายข้อที่ ๓ การพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาและการพัฒนาประเทศ

ปัจจุบันการพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาโดยเฉพาะเทคโนโลยีสารสนเทศยิ่งทวีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากการศึกษามิใช่จำกัดอยู่เพียงในห้องเรียนหรือในโรงเรียน แต่เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ทุกคนมีโอกาสเรียนรู้ในทุกเรื่องทั้งที่เป็นความรู้วิชาการทั่วไป ความรู้ด้านศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาไทย ได้ในทุกที่และทุกเวลา การที่จะให้ทุกคนได้เรียนรู้อย่างมีคุณภาพ นั้น เทคโนโลยีเป็นปัจจัยสำคัญ จึงมีเป้าหมายด้านดังกล่าว ดังนี้

๑) ส่งเสริมหน่วยงานทุกระดับและสถานศึกษาทุกแห่งให้มีระบบฐานข้อมูลที่เชื่อมโยงและสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้

๒) ใช้เทคโนโลยีเพื่อลดความเหลื่อมล้ำและเพิ่มคุณภาพของการศึกษาอย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ

๓) ส่งเสริมและสนับสนุนผู้ใช้และผู้ผลิตเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาให้มีจิตสำนึกมีจรรยาบรรณ มีความรับผิดชอบต่อสังคม และผลิตสื่อเพื่อการศึกษาที่มีคุณภาพ

๔) พัฒนาผู้รับและผู้ใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาให้มีความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง สามารถเลือกสรร กลั่นกรอง และใช้ข้อมูลข่าวสารจากสื่อต่าง ๆ

นโยบายข้อที่ ๔ การจัดระบบทรัพยากรและการลงทุนทางการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาคนและสังคมไทย

การเรียนรู้ในอนาคตมิใช่เป็นการศึกษาในระบบแต่เพียงอย่างเดียว ยังเป็นการจัดการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งสามารถจัดได้โดยบุคคล ครอบครัว สถาบัน หรือองค์กรต่าง ๆ ในสังคม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับทุกคน และให้สังคมเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ในทุกด้านทั้งการศึกษา ศิลปะและวัฒนธรรม ทำให้สภาพการจัด รูปแบบ และวิธีการจัดการศึกษา

เปลี่ยนไปตามสภาพความต้องการและจำเป็นของแต่ละชุมชน สังคม การจัดระบบทรัพยากรและการลงทุนดังกล่าวจึงต้องเปลี่ยนตามไปด้วย เพื่อให้สามารถจัดการศึกษาที่มีคุณภาพ และสนองตอบความต้องการเรียนรู้ของผู้เรียนแต่ละคน ด้วยความเสมอภาค เป็นธรรมมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลในการใช้ทรัพยากร โดยมีเป้าหมายดังนี้

๑) ทุกส่วนของสังคมทั้งในประเทศและต่างประเทศมีส่วนระดมทุนเพื่อการเรียนรู้ของคนไทยทุกคน

๒) เปิดโอกาสให้ภาคเอกชนร่วมในการร่วมลงทุนจัดการด้านการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมในระดับที่เอกชนมีศักยภาพในการจัดมากขึ้น

๓) มีการจัดสรรทรัพยากรจากการร่วมลงทุนของทุกส่วนในสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ ความหลากหลาย และสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ

กล่าวโดยสรุป วัตถุประสงค์ และนโยบายการศึกษาตามแผนการศึกษาแห่งชาติ (พุทธศักราช ๒๕๔๕–๒๕๕๙) กระทรวงศึกษาธิการซึ่งเป็นองค์กรหลักในการจัดการศึกษาของประเทศไทยได้จัดทำแผนยุทธศาสตร์สู่การปฏิบัติของกระทรวงศึกษา โดยมีภารกิจ (mission) ดังนี้

๑) สร้างเสริมโอกาสในการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนทุกคน

๒) สร้างระบบการศึกษาที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพ

๓) พัฒนามาตรฐานการศึกษา เพื่อเพิ่มศักยภาพการแข่งขันของประเทศ

จากภารกิจดังกล่าวกระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดเป้าหมายดังนี้

๑) ประชาชนได้รับการศึกษาทั่วถึง เท่าเทียม และต่อเนื่อง

๒) ประชาชนมีคุณภาพ คุณธรรม ร่วมพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมฐานความรู้

๓) ประเทศมีศักยภาพในการแข่งขันเพิ่มขึ้น

ดังนั้น กล่าวได้ว่า การพัฒนากระบวนทัศน์การศึกษาของไทยต้องคำนึงปัจจัยหลาย ๆ อย่าง เช่น เทคโนโลยี เศรษฐกิจ ระบบราชการ การเมือง และวัฒนธรรม ดังที่ เสาวภา วิชาดี (๒๕๕๖) ได้สรุปไว้ในบทความวิชาการเรื่อง การศึกษาในกระบวนทัศน์ใหม่: การเรียนโดยใช้การวิจัยเป็นฐาน ใจความว่า การจัดการเรียนการสอนที่ยึดผู้สอนเป็นศูนย์กลาง (teacher–centered) ในอดีตที่ผ่านมานั้นไม่สามารถพัฒนาผู้เรียนได้อย่างแท้จริง ในการปฏิรูปการศึกษาจึงได้มีการปรับเปลี่ยนแนวคิดเป็นการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (learner–centered, student–centered หรือ child–centered) โดยมีหลักการว่า กระบวนการจัดการเรียนการสอนต้องเน้นให้ผู้เรียนสามารถแสวงหาความรู้ และพัฒนาความสามารถได้ตามธรรมชาติ เต็มตามศักยภาพของตนเอง รวมทั้งสนับสนุนให้มีการฝึกและปฏิบัติในสภาพจริงของการทำงาน มีการเชื่อมโยงสิ่งที่เรียนกับสังคม ได้เรียนรู้จากหลาย ๆ สถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกห้องเรียน มีการจัดกิจกรรมและกระบวนการให้ผู้เรียนได้คิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ ประเมินและสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ โดยไม่เน้นไปที่การท่องจำเพียง

เนื้อหา ผู้เรียนจึงมีอิสระในการเรียนมากขึ้น อาจกล่าวได้ว่า การศึกษาเปลี่ยนมาให้ความสำคัญกับ “การเรียน” มากกว่า “การสอน” จากหลักการและแนวคิดดังกล่าว นักการศึกษาจึงได้พัฒนาแนวทางในการจัดกิจกรรมที่เอื้อประโยชน์สูงสุดให้แก่ผู้เรียน ซึ่งการเรียนที่ใช้การวิจัยเป็นฐาน (research–based learning หรือ RBL) ก็เป็นวิธีการหนึ่งที่มุ่งเน้นทักษะกระบวนการค้นคว้า พัฒนาการคิดวิเคราะห์และบูรณาการเนื้อหาความรู้ อาจารย์ผู้สอนจำนวนมากให้ความสนใจกับวิธีการสอนแบบนี้เนื่องจากสามารถนำไปใช้ได้ทุกรายวิชาในหลายระดับการศึกษา ดังนั้น จึงเสนอการเรียนการสอนโดยใช้การวิจัยเป็นฐานช่วยให้ผู้เรียนได้รู้จักวิธีการแสวงหาความรู้ จนกระทั่งสามารถนำไปใช้ในการค้นคว้าหาความรู้ที่มีอยู่รอบตัวและเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา หรือเรียกว่าเป็นการศึกษาตลอดชีวิต ผู้เรียนจึงต้องเรียนรู้ที่จะแสวงหาความรู้ได้ด้วยวิธีการของตนเอง การเรียนรู้ที่ตัวเนื้อหาแต่อย่างเดียวจึงไม่ใช่เป้าหมายสำคัญของการเรียนการสอนในยุคปฏิรูปการศึกษาอีกต่อไป

ดังที่ อาภรณ์ รัตน์มณี (๒๕๕๓) ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษาในประเทศไทย หากดูจากสภาพที่เกิดขึ้นในสังคมหลาย ๆ ฝ่ายกำลังเข้าใจเป็นไปในแนวทางเดียวกันคือการศึกษาของไทยกำลังมีปัญหา จะเห็นได้ว่าเป็นปัญหาที่ได้รับความสนใจจากสังคม ซึ่งมีการทำวิจัยออกมาหลาย ๆ ครั้งที่สะท้อนถึงความล้มเหลวของการศึกษาในบ้านเรา ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชนไทยเปรียบเสมือนสายพานความป่วยไข้ทางสังคมที่สะท้อนถึงปรากฏการณ์ความอ่อนแอของทุกภาคส่วน ทั้งสถาบันครอบครัวอ่อนแอ พื้นที่อบายมุขขาดการควบคุม อันเป็นปฐมเหตุของปัญหาพฤติกรรมเด็กและเยาวชน ไม่ว่าเป็นปัญหาติดห้าง เที่ยวกลางคืน กินเหล้า สูบบุหรี่ และมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร อันจะนำไปสู่ผลกระทบกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามมาอย่างมากมาย ทั้งนี้ได้สรุปสาเหตุที่ทำให้การศึกษาของไทยพัฒนาช้า นั้นมาสาเหตุมาจาก

๑) ระดับนโยบาย ในเรื่องเกี่ยวกับนโยบาย ซึ่งเป็นระดับประเทศ จะเห็นได้ว่ารัฐบาลหลายยุคยังให้ความสำคัญกับเรื่องการศึกษาในระดับรองเมื่อเทียบกับปัญหาด้านอื่น ๆ ความจริงแล้วเรื่องการศึกษาถือว่าเป็นปัญหาที่สำคัญและเร่งด่วนของประเทศ ซึ่งมีข้อที่น่าสังเกตว่าผู้ที่จะมารับผิดชอบกำกับดูแลการศึกษาของชาติกลับกลายเป็นว่าไม่ได้เป็นบุคคลที่มีความรู้มีความเข้าใจงานด้านการศึกษา หรือมีความรู้และประสบการณ์ทางด้านการศึกษาไม่มากนัก กล่าวคืออาจมีความรู้และประสบการณ์ในวิชาชีพอื่น แต่เมื่อมารับผิดชอบงานทางด้านการศึกษากลับไม่สามารถกำกับดูแล และกำหนดนโยบายด้านการศึกษาให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย และนโยบายการศึกษาของชาติได้ ดังนั้น จึงส่งผลกระทบต่อการปฏิรูปการศึกษาและแนวทางการปฏิบัติกับบุคลากรทางการศึกษา ทั้ง ๆที่ในวงการศึกษามีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถอย่างมากมาย

๒) ระดับผู้ปฏิบัติ ในระดับผู้ปฏิบัติอันดับแรกก็ต้องนึกถึงครู ผู้ให้ความรู้ ประสิทธิประสาทวิชา เป็นผู้ถ่ายทอดให้กับนักเรียน สำหรับประเทศไทยจะเห็นได้ว่าในอดีตนั้นอาชีพครูเป็นอาชีพที่มีความสำคัญ มีเกียรติ ซึ่งแตกต่างจากปัจจุบันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเห็นได้จากการสอบเข้า

มหาวิทยาลัยคณะที่จบออกมาเป็นครูนั้น นักเรียนจะให้ความสำคัญน้อย เลือกเป็นอันดับท้าย ๆ หรือสอบเข้าอะไรไม่ได้จึงต้องไปเรียนครู ได้ยินคนในสังคมกล่าวกันอย่างนั้น ทำให้ผู้ที่ต้องการเข้ามาเพื่อเป็นครูจริง ๆ มีน้อยลงทุกวัน เมื่อไม่มีจิตวิญญาณในการเป็นครูแล้ว การจะสอนให้ได้ประสิทธิภาพดีก็น้อยลงตามความสำคัญ จะทำอย่างไรให้เด็กมีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพครูและต้องการเป็นครู เลือกคณะครูเป็นอันดับแรก ๆ และสิ่งที่ตอกย้ำลงไปอีกคือครูจำนวนไม่น้อยเป็นผู้ที่มีหนี้สินมาก เนื่องมาจากค่าตอบแทนจากอาชีพการเป็นครูน้อย ไม่เพียงพอต่อการครองชีพกับสังคมปัจจุบัน ทำให้ครูส่วนหนึ่งสนใจที่จะหารายได้เลี้ยงครอบครัวมากกว่าการสอนหนังสือ เช่นการสอนพิเศษ ตั้งใจทำอาชีพเสริมมากกว่า ไม่เพียงเท่านั้น ครูที่เป็นครูด้วยจิตวิญญาณที่เหลืออยู่น้อยแล้ว ยังมีเรื่องของการประเมินผลความเจริญก้าวหน้าในอาชีพโดยเฉพาะการเลื่อนวิทยฐานะไม่ได้วัดจากความสำเร็จของนักเรียน แต่วัดจากผลงานทางวิชาการ ดังนั้นครูบางส่วนจึงสนใจที่จะทำผลงานทางวิชาการมากกว่าการสอนเพื่อให้นักเรียนได้รับความรู้จริง ๆ ครูจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การศึกษาไทยพัฒนาได้ช้า

๓) **ระบบการศึกษาของไทย** การศึกษาของประเทศไทยเริ่มต้นมาจากวัฒนธรรมของคนไทยที่ได้รับการสั่งสอนมาตั้งแต่โบราณให้เคารพเชื่อฟังครูบาอาจารย์ ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีวันไหว้ครู ดังนั้นครูสมัยก่อนจะดุและนักเรียนจะเชื่อฟังมาก นักเรียนจะกลัว ไม่กล้าถาม ไม่กล้าตอบ ทำให้ปลูกฝังมาจนถึงปัจจุบันนี้ก็ยังเป็นระบบที่ฟังจากครูอย่างเดียว ไม่กล้าคิด ไม่กล้าแสดงความคิดเห็น วิเคราะห์ไม่เป็น การศึกษาไทยเป็นระบบป้อนเข้าอย่างเดียว ไม่มีการแลกเปลี่ยนกัน หรือมีก็น้อยมาก มีการสนใจใฝ่หาความรู้ด้วยตนเองน้อย ทำให้เด็กคิดไม่เป็น วิเคราะห์ไม่เป็น ยิ่งมีการเน้นย้ำด้วยการสอบโดยอาศัยความจำเป็นหลักนักเรียนก็จะท่องจำอย่างเดียว ที่ซ้ำร้ายกว่านั้น สังคมปลูกฝังให้นักเรียนต้องเป็นคนเก่ง ซึ่งนักเรียน ก็จะแข่งกันโดยไม่คิดถึงเรื่องอื่น ๆ เมื่อผิดหวังรุนแรงก็ไม่สามารถแก่ปัญหาตนเองได้ เหล่านี้เป็นต้น แต่ก็เห็นว่าในปัจจุบันจะได้พัฒนาและเปลี่ยนรูปแบบการเรียนการสอนแล้ว เด็กกล้าคิด กล้าทำมากขึ้น ก็นับว่าเป็นจุดที่ดีที่จะพัฒนาให้ทัดเทียมประเทศอื่นต่อไป

นอกจากนั้นการเรียนการสอนในโรงเรียนก็ไม่มีมาตรฐานเดียวกัน เครื่องมืออุปกรณ์ สื่อการเรียนการสอนก็แตกต่างกันมาก ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนรัฐบาลด้วยกัน หรือโรงเรียนเอกชนต่างจังหวัดนั้นไม่มีอุปกรณ์สื่อการสอนเลยในขณะที่กรุงเทพมหานคร มีมากมาย ทำให้เด็กมีมาตรฐานไม่เหมือนกันอยู่แล้ว และนำเกณฑ์เดียวกันมาวัดทำให้เกิดความล้มเหลวทางการศึกษา และในโรงเรียนก็ไม่ได้สอนเต็มที่เพราะต้องการให้นักเรียนมาเรียนพิเศษอันนำมาซึ่งรายได้เพิ่ม สิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาช้าของระบบการศึกษาอีกอย่างหนึ่งคือสถาบันกวดวิชา จะเห็นได้ว่าเป็นที่น่าสนใจมาก มีผู้เรียนเยอะเสียค่าเล่าเรียนแพงมาก แต่ธุรกิจพวกนี้ก็ยังอยู่ได้ แสดงว่ามีคนเรียนมากขึ้นเรื่อย ๆ ถ้าหากมีการสอนที่ดีในโรงเรียนแล้วเด็กก็จะไม่ต้องมาเรียนพิเศษมากมายขนาดนั้น

สรุป

ดังนั้น การศึกษาของประเทศไทยจะต้องแข่งขันด้วยคุณภาพ การบริการด้านการศึกษาที่หลากหลายมากขึ้น ภาพอนาคตของการศึกษาไทยที่ต้องปรับตัวเองสู่คุณภาพที่สูงขึ้น ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัตน์ การแข่งขันของตลาดการค้าเสรี แรงผลักดันจากภายนอก รวมทั้งแรงผลักดันภายในภายใต้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๕ ทำให้การปฏิรูปการศึกษาจึงมีความจริงจังมากขึ้น และสืบเนื่องจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศทำให้โลกเต็มไปด้วยข่าวสารข้อมูล ที่มีการเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็ว บุคคลที่มีสื่อต่าง ๆ อยู่ในครอบครองจะสามารถรับรู้และสัมผัสข้อมูลข่าวสารได้รวดเร็ว และสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้มากกว่าบุคคลอื่น ๆ ที่ไม่มีโอกาสในการใช้บริการของเทคโนโลยีสารสนเทศมีความแตกต่างกันอันเนื่องมาจากเหตุผลหรือข้อจำกัดต่าง ๆ ปัจจุบันวิถีชีวิตของคนไทยเปลี่ยนแปลงไปมากจากอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ คนไทยมีโอกาสรับรู้ข้อมูลข่าวสารได้กว้างขวางขึ้นและในทางสร้างสรรค์ เทคโนโลยีสารสนเทศได้นำเสนอโอกาสและทางเลือกให้บุคคลได้เรียนรู้จากหลายช่องทางและหลายรูปแบบ ทำให้การเรียนรู้สามารถยืดหยุ่นทั้งเวลาและสถานที่ ตลอดจนสามารถเรียนรู้ และรับรู้ข้อมูลได้อย่างต่อเนื่องตามความสนใจของตนเอง และในอนาคตบุคคลจะแสวงหาแนวทางและค้นหาความรู้ได้ด้วยตนเอง การเรียนรู้จะเกิดจากการจัดการศึกษาในสถานศึกษาโดยเรียนผ่านสื่อเทคโนโลยีทางการศึกษาที่จะมีการนำเสนอความรู้หลากหลาย และเรียนจากเหตุการณ์จริงในสังคม ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และสร้างรูปแบบการเรียนรู้ของตนเอง การแสวงหาความรู้จะเกิดจากความพึงพอใจ เป็นการเรียนรู้เพื่อสั่งสมประสบการณ์และเพื่อการศึกษาหาความรู้ตลอดชีวิต ผลกระทบเหล่านี้ทำให้จำเป็นต้องปฏิรูปการศึกษา โดยเฉพาะด้านการเรียนการสอนในแนวใหม่ที่สอดคล้องกับกระแสโลกาภิวัตน์ ผู้เรียนสามารถเรียนรู้โดยวิธีใดก็ได้ จะต้องมีความหลากหลายและยืดหยุ่น แต่มีการเทียบมาตรฐานและรับรองคุณภาพให้อย่างเป็นระบบ ดังนั้น การศึกษายุคใหม่จะต้องต้องเตรียมคนให้มีคุณสมบัติที่เหมาะสมกับเศรษฐกิจยุคโลกาภิวัตน์ สามารถควบคุมภาวะวิกฤตเศรษฐกิจได้ ต้องมีเป้าหมายหลักในการสร้างบุคคลแห่งการเรียนรู้ เพื่อก่อให้เกิดองค์กรและสังคมแห่งการเรียนรู้ที่จะเป็นองค์ประกอบสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาและยกระดับการศึกษาของประเทศให้สามารถเข้าสู่การแข่งขันกับนานาชาติได้ ดังที่นักวิชาการได้สรุปไว้ว่า การปฏิรูปการศึกษาเพื่อสร้างการเรียนรู้อย่างใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม เป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อความอยู่รอดของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม การปฏิรูปดังกล่าว จะนำสังคมออกจากวิกฤตได้มากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับว่า มีการเปลี่ยนแปลงในระดับกระบวนทัศน์เกิดขึ้นด้วยหรือไม่ หรือเป็นเพียงการปรับเปลี่ยนวิธีการการจัดการบางประการเท่านั้น และมีการเปลี่ยนแปลงทางบริบทของปัจจัยเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับ

การเรียนรู้ในระดับสังคมด้วยหรือไม่ มากน้อยเพียงใด ดังนั้น หากต้องการปฏิรูปประเทศไทย ต้องปฏิรูปการศึกษาก่อนนั่นเอง

การปฏิรูปการศึกษาของไทยนั้น หากต้องการให้เกิดความยั่งยืนอย่างแท้จริงและเกิดความยั่งยืนแล้ว เราควรเน้นการปฏิรูปการศึกษาเพื่อสร้างความสุขทั้งสำหรับผู้เรียน ครูอาจารย์ รวมถึงสร้างความสุขให้กับประชาชาติ นั่นก็คือความสุขของคนทั้งประเทศ ดังนั้น หากเรามุ่งจัดการศึกษาให้ผู้เรียนมีความสุข และตั้งเป้าหมายการศึกษาเพื่อมุ่งให้เกิดความสุขของชุมชนและประเทศแล้ว เราจะมีโอกาสทำให้ผู้เรียนได่เป็นทั้งเก่งและเป็นคนดีเพื่อสังคมไปพร้อมๆ กัน และสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพไปช่วยพัฒนาสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นธรรม และยั่งยืน มากกว่าการตั้งเป้าหมายทั้งในส่วนบุคคลและสำหรับประเทศเพื่อการแข่งขันเอาชนะ และเพื่อสร้างความสำเร็จแบบเน้นความมั่งคั่งและอำนาจ ซึ่งสภาพระบบการศึกษาของไทย มุ่งเน้นการแข่งขันกันมากขึ้น สังเกตจากนักเรียนของไทย ต่างแข่งขันกันเข้าศึกษาในโรงเรียนที่มีชื่อเสียง แข่งขันกันเรียนพิเศษ แข่งขันกันทำคะแนนสอบ เพราะการได้โอกาสของการศึกษา ล้วนแล้วแต่วัดจากคะแนนสอบทั้งสิ้น

ดังนั้น ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาไม่ว่าจะ พ่อแม่ ผู้ปกครอง บุคลากรทางการศึกษา นักวิชาการ รวมถึงรัฐบาลหากว่ารัฐบาลต้องการยกระดับการศึกษาให้ช่วยส่งเสริมความเจริญรุ่งเรืองทางปัญญาแก่ผู้เรียน มากกว่าเน้นผลกำไร และค่าคะแนนจากการประเมินคุณภาพการศึกษาที่จัดทำกันทุกปีแล้ว เช่นนั้นทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรจัดการศึกษาที่เน้นการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ ความคิดริเริ่มและความสามารถคิดได้เองอย่างอิสระของผู้เรียน มากกว่าการสอนแบบเน้นการฝึกทักษะและสะสมความรู้สำเร็จรูปที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพราะความคิดริเริ่ม ความสามารถที่จะประเมินและริเริ่มสิ่งต่าง ๆ ได้เองอย่างอิสระ จะทำให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาความรู้ได้อย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้ว่าในการจัดการศึกษาในสภาพความเป็นจริงของสังคมไทยในปัจจุบันนั้น นักเรียนกลับมีโอกาสเรียนรู้และฝึกฝนความคิดริเริ่มที่น้อยมาก เพราะส่วนใหญ่จะเป็นการเรียนรู้ท่องจำความสำเร็จรูปและฝึกทักษะไปเพื่อสอบ การเรียนเป็นแบบนักเรียนที่ใช้เวลาในว่างด้วยการดูเล่นเกมส์ เชื่อมต่อสื่อสังคมออนไลน์ ไม่ว่าจะเป็น facebook instrgram หรือ twister ล้วนแต่ทำให้เยาวชนห่างไกลจากทักษะที่จำเป็นต่อการใช้ชีวิตท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา และยิ่งทำให้เยาวชนไทยมีโอกาสฝึกฝนเรื่องความคิดริเริ่มน้อยลงไปอีก เมื่อเทียบกับการใช้เวลาว่างด้วยการเล่นกีฬา ดนตรี ทำงานศิลปะ ทำกิจกรรมร่วมกับเพื่อน ๆ ซึ่งจะสร้างทักษะทางสังคมให้เกิดขึ้นกับเยาวชนของเราได้ดีที่สุด

สิ่งที่จำเป็นที่สุดของการศึกษานอกจากจะเป็นการเตรียมคนไปประกอบอาชีพแล้ว ควรมีเป้าหมายในการช่วยให้เด็กและเยาวชน พัฒนา ทักษะ ทัศนคติ ความรู้ และ ประสบการณ์ความสามารถทางสังคมและทางอารมณ์ ทักษะทางการสื่อสาร และปัญญา ช่วยให้พวกเขามีโอกาสที่

จะทำกิจกรรมที่มีความหมาย และพัฒนาความรู้สึกว่าชีวิตมีเป้าหมายและความหมาย รวมทั้งสามารถสร้างความสัมพันธ์ส่วนตัวกับเพื่อน ๆ ซึ่งจะเป็นปัจจัยที่ช่วยให้คนมีความสุข ความสำเร็จอย่างแท้จริงมากกว่าการมีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจหรือมีตำแหน่งฐานะทางสังคม ดังนั้น ระบบการศึกษาที่ให้ความสำคัญการทดสอบและสอบเพื่อวัดคะแนนมากกว่าวัดการพัฒนาทักษะของผู้เรียนจึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ทั้งนักเรียนและครูมีพฤติกรรมแบบพึ่งพาแรงจูงใจภายนอกเพิ่มขึ้น นักเรียนอยากได้คะแนนดี เพื่อที่จะได้เรียนที่ดี ๆ สอบเข้าคณะที่คะแนนสูง ๆ ได้ส่วนผู้บริหารและครูก็อยากได้ชื่อว่าโรงเรียนของตนสอนให้เด็กได้คะแนนดี ไปสอบเข้ามหาวิทยาลัย ดี ๆ ออกไปได้งานทำดี ๆ ได้ จะเห็นว่าแต่ละโรงเรียนจะประชาสัมพันธ์โรงเรียนตนเองโดยนำรูปนักเรียนที่สอบเข้าเรียนในคณะดี ๆ และมหาวิทยาลัยดัง ๆ ในแต่ละปี เพื่อให้สังคมได้รับรู้ว่าโรงเรียนของตนมีกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่มีคุณภาพ แต่ในความเป็นจริงแล้วนักเรียนเหล่านั้น อาจจจะไปเรียนรู้ด้วยตนเองนอกห้องเรียน ด้วยการเรียนพิเศษ ติวเข้มก่อนสอบก็เป็นได้ เช่นนั้นแล้ว การหลงยึดติดกับคะแนนมากเช่นนี้ ไม่ได้เพียงแต่เข้าไปแทนที่แรงจูงใจภายใน ที่อยากเรียนเพื่อรู้เท่านั้น แต่ความกดดันเรื่องการแข่งขันให้ได้คะแนนดีที่สูงมาก ยังเปลี่ยนวัฒนธรรมคนรุ่นหลังให้กลายเป็นคนที่พร้อมจะคดโกงเพียงเพื่อให้สอบผ่านหรือได้คะแนนดี โดยไม่มีความรู้จริง ไม่รักการเรียนรู้ ไม่รู้วิธีการที่จะเรียนรู้ต่อไม่มีจินตนาการ ซึ่งจริง ๆ แล้วเป็นที่ต้องการมากในโลกสมัยใหม่ที่มีปัญหาสลับซับซ้อนมากขึ้น

สรุป การจัดการศึกษาที่ดีจะช่วยให้เด็กมีความสุข มีสุขภาพดี และประสบความสำเร็จ ทั้งในวัยเด็กและตลอดชีวิตของเขา การศึกษาที่ดี ที่เพิ่มโอกาสให้เด็กมีเวลาและสถานที่ที่จะเล่นด้วยและทำให้เด็กเกิดความรักในการเรียนรู้ตลอดชีวิต เด็กจะสามารถพัฒนาทักษะทางวิชาการได้เร็วอย่างน่าประหลาดใจ ถ้าหากว่ามีการสอนดี เด็กมีความพร้อม และมีแรงจูงใจจากภายในตัวเขาเองที่อยากจะเรียนรู้ การศึกษาที่ดีจะต้องเป็นการศึกษาที่มุ่งพัฒนาความสามารถทั้งทางปัญญา ทางสังคมและอารมณ์ ทักษะในการสื่อสาร ความสามารถในการฟื้นคืนสู่สภาพเดิมได้รวดเร็ว การช่วยให้คนได้รู้จักตัวเอง รู้จักเพื่อนและคนอื่น ๆ ในชุมชน มีวุฒิภาวะ มีความพร้อมที่จะเป็นผู้นำอย่างน้อยก็นำตัวเองในการแก้ปัญหาและพัฒนาตัวเองได้ การเรียนรู้ที่จะเป็นคนเก่งและคนดี จะเกิดขึ้นได้ต้องควบคู่ไปกับการเป็นคนที่มีความสุข โดยความสุขมักจะต้องมาก่อน ความเก่งและความดีจึงจะตามมา (คำขวัญควรจะจัดลำดับใหม่เป็นมีความสุข เก่ง ดี ไม่ใช่เก่ง ดีมีความสุข) รัฐบาลที่ฉลาดเห็นการณ์ไกลต้องช่วยให้ประชาชนได้พัฒนาทั้ง ๓ อย่างนี้พร้อมกันอย่างมองเห็นความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน เราจึงจะสร้างประชาชนพลเมืองที่มีคุณภาพ มีคุณธรรมจริยธรรม จิตสำนึกเพื่อส่วนรวม ทำให้โรงเรียน ที่ทำงาน ชุมชน และประเทศ เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่องอย่างฉลาด มีประสิทธิภาพ เป็นธรรมและยั่งยืนอย่างแท้จริง เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว การศึกษาไทยควรได้เวลาปฏิรูปทั้งระบบเสียที

บทที่ ๓
การปฏิรูปการศึกษาไทย

บทนำ

นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประเทศไทยมีการปฏิรูปการศึกษามาแล้วถึง ๔ ครั้ง โดยเริ่มในปีพุทธศักราช ๒๔๑๒ ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งราชวงศ์จักรีไทย ได้ทรงปฏิรูปการศึกษา โดยมุ่งสร้างความทันสมัยและธำรงความเป็นเอกราชของชาติ เพื่อมุ่งผลิตข้าราชการ มีการตั้งโรงเรียนขึ้นอย่างเป็นระบบ มีโครงสร้างองค์กรการบริหาร โดยมีผู้บริหารโรงเรียนที่เรียกว่า อาจารย์ใหญ่ ซึ่งอาจารย์ใหญ่คนแรก คือ หลวงสารประเสริฐ ต่อมาได้รับบรรดาศักดิ์ เป็น พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจาริยางกูร) ท่านสอนในรายวิชาหนังสือไทย คิดเลขและขนบธรรมเนียมราชการส่วนการปฏิรูปการศึกษาในครั้งที่ ๒ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๐ หลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การปฏิรูปการศึกษาในครั้งนี้มุ่งสร้างการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม และในครั้งที่ ๓ เมื่อ พุทธศักราช ๒๕๔๒ โดยมีการตราพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) ๒๕๔๕ เป็นการมุ่งสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ โดยมีระยะเวลาตั้งแต่ปี พุทธศักราช ๒๕๔๒–๒๕๕๑ หรือที่เรียกว่าการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ ๑ และ ครั้งที่ ๔ เรียกกันว่าการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ ๒ ระหว่างปี ๒๕๕๑–๑๕๖๑ (อรศรี งามวิทยาพงศ์, ๒๕๕๖)

หากจะนับการปฏิรูปการศึกษาในยุคใหม่นั้น จะเริ่มต้นเมื่อ ปี ๒๕๔๐ ซึ่งมีการกำหนดพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ เพื่อกำหนดทิศทางการจัดการศึกษาให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของโลก ในยุคโลกาภิวัตน์ มีการจัดโครงสร้างองค์กรใหม่ กำหนดบทบาทหน้าที่บุคลากรใหม่ สำหรับเป้าหมายการปฏิรูปเพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษา ซึ่งได้แก่ผลผลิตของชาติก็คือให้ได้พลเมืองไทยที่มีคุณภาพ นั่นเอง ในระยะแรกของการปฏิรูป คือ การปฏิรูปโครงสร้างการบริหาร โดยมีการจัดเป็นเขตพื้นที่ตามลักษณะภูมิประเทศและการจัดการทรัพยากร รวมถึงทุนทางสังคม เพื่อให้สอดคล้องกับโครงสร้างหลักสูตร ที่มีการจัดทำหลักสูตรแกนกลางและหลักสูตรท้องถิ่น แต่การจัดการหลักสูตรยังคงเป็นแบบเดิมแทนที่เขตพื้นที่จะพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นร้อยละ ๓๐ ของตนเองเพื่อให้โรงเรียนได้พัฒนาการเรียนการสอนในบริบทของตนเอง ต่อยอดภูมิปัญญาและจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด แต่เขตพื้นที่ไม่ได้ดำเนินการแต่อย่างไร โรงเรียนจึงไม่มีทิศทางในการจัดหลักสูตร ผู้บริหารจึงใช้ความเชื่อในการบริหารแบบเดิม ๆ ซึ่งสรุปได้ว่า

การศึกษาของสังคมไทยนั้นมุ่งเน้นวิชาการมากกว่า เพื่อประโยชน์ของการสอบแข่งขันความเป็นเลิศทางวิชาการ และคะแนนจากการประเมินคุณภาพการศึกษา ดังนั้น หลายสถานศึกษาจึงใช้เวลาของหลักสูตรท้องถิ่นไปจัดเสริมวิชาที่ชุมชนต้องการ คือ วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ตามหลักสูตรแกนกลาง

ผลจากการติดตามการปฏิรูปการศึกษาในรอบ ๖ ปี หลังการประกาศใช้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ โดยประเมินจากคุณภาพภายนอกสถานศึกษา ๑๗,๕๖๒ แห่งทั่วประเทศ คิดเป็นร้อยละ ๔๙.๑ ของโรงเรียนทั้งหมด พบว่า การจัดการเรียนการสอนของครูยึดผู้เรียนเป็นสำคัญยังมีคุณภาพอยู่ในระดับร้อยละ ๓๙.๒ การจัดกิจกรรมที่กระตุ้นผู้เรียนให้รู้จักคิดวิเคราะห์ คิดสร้างสรรค์ คิดแก้ปัญหาและตัดสินใจ มีคุณภาพอยู่ระดับ ร้อยละ ๑๓.๕ และครูสามารถนำผลการประเมินมาปรับการเรียนและเปลี่ยนการสอนเพื่อพัฒนาคุณภาพเพียงร้อยละ ๒๑.๖ ของสถานศึกษาทั้งหมด การประเมินคุณภาพทางด้านผู้เรียนพบว่า ยังมีผลสัมฤทธิ์ ทางการเรียนระดับต่ำมากในทุกกลุ่ม โดยเฉพาะความสามารถในการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ มีวิจารณญาณและความคิดสร้างสรรค์ มีคุณภาพระดับดีเพียงร้อยละ ๑๑.๑ และการมีทักษะในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รักการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง มีคุณภาพดีเพียงร้อยละ ๒๖.๕ ของสถานศึกษาทั้งหมด ส่วนผลการประเมินของผู้ตรวจราชการ พบว่า โครงสร้างการบริหารการศึกษาในส่วนกลางยังขาดการประสานเชื่อมโยงนโยบายและยุทธศาสตร์ ส่วนภูมิภาคพบว่าผู้แทนกระทรวงในจังหวัดยังไม่ชัดเจน การกระจายอำนาจไม่เป็นไปตามกฎหมาย ที่สำคัญครูจำนวนมากยังสอนแบบเดิมขาดความรู้ในเนื้อหาวิชาและทักษะการจัดการเรียนการสอน โดยเฉพาะครูในโรงเรียนขนาดเล็กขาดโอกาสพัฒนามาก เพราะไม่สามารถทิ้งห้องเรียนได้ การติดตามผลยังไม่เข้มแข็ง ไม่ได้ถูกนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ทางการศึกษา (อาภรณ์ รัตน์มณี, ๒๕๕๓)

นอกจากนี้ ยังพบว่าสภาพการณ์ที่โลกในยุคปัจจุบันเต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสาร เป็นยุคที่สารสนเทศมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของคนในสังคม จนแทบจะเป็นสิ่งสำคัญของการดำรงชีวิตประจำวันที่ขาดไม่ได้ ทำให้คนต้องคิดและตัดสินใจรวดเร็วขึ้น สังคมมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นในขณะเดียวกัน บทบาทของสื่อสารมวลชนก็เชื่อมโยงคนเข้าหากันอย่างใกล้ชิดมากขึ้น ทำให้ปัญหาของโลกเป็นปัญหาของเราด้วย คนทั่วโลกต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์ร่วมกันในเรื่องความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อมวลมนุษย์โดยทั่วไปในบางครั้งมนุษย์ไม่รู้ตัวเลยด้วยซ้ำไปว่ากำลังใช้และพึ่งพาเทคโนโลยีจนเกินความจำเป็น อุปกรณ์เครื่องใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบันล้วนได้รับการพัฒนามาจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีจนนำมาผลิตเป็นสิ่งของเครื่องใช้เพื่ออำนวยความสะดวกมากมาย ทำให้ใช้เทคโนโลยีเพื่ออำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันจนเกิดความเคยชิน โดยมีการทำการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีมีทดแทนการสื่อสารที่มีอยู่เดิม จะเห็นว่าทุกอย่างในสังคมปัจจุบันจะเป็นเทคโนโลยีสารสนเทศทั้งสิ้น สังเกตจากคำว่า “e”

ซึ่งย่อมาจาก electronic เช่น ๑) e–mail คือ วิธีการติดต่อสื่อสารด้วยตัวหนังสือ แทนการส่งจดหมายแบบกระดาษ โดยใช้การส่งข้อมูล ในรูปของสัญญาณข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์ผ่านระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ ๒) e–office หรือ สำนักงานอิเลคทรอนิคส์ คือ การใช้เทคโนโลยีระบบคอมพิวเตอร์ และ เทคโนโลยีการสื่อสาร เพื่อปฏิบัติงานทั่วไป งานประจำวัน อย่างเช่น การจัดการเอกสาร จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ การเก็บรักษาและแก้ไขกลุ่มข้อความ กลุ่มรูปภาพ งานทางบัญชี และ อื่น ๆ สำนักงานอิเลคทรอนิคส์ ยังรวมถึงระบบ เครือข่ายคอมพิวเตอร์ที่มีโปรแกรมที่สามารถใช้ประโยชน์อื่น ๆ อีกมากมาย ๓) e–Book คือ หนังสือที่สร้างขึ้นด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ มีลักษณะเป็นเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ โดยปกติมักจะเป็นแฟ้มข้อมูลที่สามารถอ่านเอกสารผ่านทางหน้าจอคอมพิวเตอร์ ทั้งในระบบออฟไลน์ และออนไลน์ เป็นต้น

สภาพการณ์เหล่านี้นับเป็นปัญหาของสังคมไทยและการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ ด้วยระบบการศึกษาของไทยในปัจจุบันเป็นระบบที่เน้นการเรียนหนังสือตามช่วงอายุและระดับชั้นเป็นหลัก โดยมีโรงเรียน สถาบันการศึกษา และกระทรวงที่จัดการศึกษาเป็นแหล่งอำนาจเดียวในการแบ่งระดับชั้นดังกล่าว และยังมีการแบ่งหน่วยงานรับผิดชอบที่ไม่มีการประสานสัมพันธ์กันเท่าที่ควร ทำให้การศึกษากลายเป็นกระบวนการแยกส่วนจากชีวิตประจำวัน และเป็นกิจกรรมที่ผู้เรียนต้องทุกข์ทรมานกับการแก่งแย่งแข่งขัน ยิ่งไปกว่านั้นค่านิยมในประกาศนียบัตรหรือใบปริญญาทำให้การศึกษาไม่ได้เป็นกระบวนการที่ช่วยพัฒนาการเรียนรู้ของคนได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ซึ่งจะช่วยให้คนและสังคมสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาตนเองได้อย่างเหมาะสมกับเงื่อนไขและบริบทที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว เนื่องจาก การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องมีความสำคัญอย่างยิ่งต่ออนาคตของคนไทยและสังคมไทย ดังนั้น สิ่งแรกที่จำเป็นต้องปฏิรูปการศึกษาไทย คือการปฏิรูปแนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษา โดยจะต้องมองว่าการศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาคนอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ช่วงชีวิตของคนแต่ละคนจะต้องสัมพันธ์กับสถาบันทางสังคมมากมาย รวมทั้งสัมพันธ์กับธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ตลอดจนวัฒนธรรมและอารยธรรมที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น สิ่งเหล่านี้ล้วนมีส่วนในการกล่อมเกลาและมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคน (อรศรี งามวิทยาพงศ์, ๒๕๕๖)

สิ่งหนึ่งที่จะให้สังคมหลุดพ้นจากสภาพปัญหาดังกล่าวนี้ได้คือ การปฏิรูปการศึกษา ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาหรือกระบวนการเรียนการสอนให้มีคุณภาพและให้มีความเป็นธรรมอย่างก้าวกระโดด นั่นก็คือ ผู้นำต้องกล้าผ่าตัดเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างการบริหารจัดการ เพื่อบรรลุเป้าหมายอย่างแท้จริง การเปลี่ยนแปลงเฉพาะรูปแบบโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาสาระสำคัญ และการมองเรื่องการปฏิรูปการศึกษาเป็นแค่การมีโครงการเพิ่มเติมจากการจัดการศึกษาปกติ ทำให้ประเทศไทยไม่ได้เข้าใจและไม่ได้ปฏิรูปการศึกษาให้ได้ผลอย่างแท้จริง

สาเหตุการปฏิรูปการศึกษา

การปฏิรูปการศึกษาของไทย เกิดจากหลายสาเหตุ โดยในภาพรวมการศึกษาของประชาชนยังมีคุณภาพไม่ดีเท่าที่ควร จึงจำเป็นต้องมีการปฏิรูปการศึกษาจากเหตุดังต่อไปนี้ (อาภรณ์ รัตน์มณี, ๒๕๕๓)

๑) กระแสโลกาภิวัตน์ ในกระแสโลกาภิวัตน์ ประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่ระบบเทคโนโลยีมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจเพื่อเพิ่มศักยภาพในการผลิตให้สามารถแข่งขันกับนานาชาติได้ และท่ามกลางภาวะการแข่งขันอย่างรุนแรงของตลาดโลกด้านคุณภาพของผลิตภัณฑ์นั้น ทำให้หลายฝ่ายได้หันมาสนใจในการพัฒนาคุณภาพแรงงานภาคอุตสาหกรรมของประเทศไทย เพื่อให้ได้บุคลากรที่มีความรู้ความสามารถและทักษะอย่างเพียงพอในการใช้และควบคุมเทคโนโลยีในการผลิตได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่ระบบการศึกษาไทยจะต้องมีการปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับสภาวะเศรษฐกิจ โดยผลิตบุคลากรให้มีคุณภาพที่สนองความต้องการและความพึงพอใจในภาคธุรกิจอุตสาหกรรม ดังนั้น จะเห็นว่า ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศทำให้โลกเต็มไปด้วยข่าวสารข้อมูลที่มีการเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็ว บุคคลที่สามารถใช้สื่อต่าง ๆ ได้ จะสามารถรับรู้และสัมผัสข้อมูลข่าวสารได้รวดเร็ว และสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้มากกว่าบุคคลอื่น ๆ ที่ไม่มีโอกาสในการใช้บริการของเทคโนโลยีสารสนเทศมี ปัจจุบันวิถีชีวิตของคนไทยเปลี่ยนแปลงไปมากจากอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ คนไทยมีโอกาสรับรู้ข้อมูลข่าวสารได้กว้างขวางขึ้นและในทางสร้างสรรค์ เทคโนโลยีสารสนเทศได้นำเสนอโอกาสและทางเลือกให้บุคคลได้เรียนรู้จากหลายช่องทางและหลายรูปแบบ ทำให้การเรียนรู้สามารถยืดหยุ่นทั้งเวลาและสถานที่ ตลอดจนสามารถเรียนรู้ และรับรู้ข้อมูลได้อย่างต่อเนื่องตามความสนใจของตนเอง และในอนาคตบุคคลจะแสวงหาแนวทางและค้นหาความรู้ได้ด้วยตนเอง การเรียนรู้จะเกิดจากการจัดการศึกษาในสถานศึกษาโดยเรียนผ่านสื่อเทคโนโลยีทางการศึกษาที่จะมีการนำเสนอความรู้หลากหลาย และเรียนจากเหตุการณ์จริงในสังคม ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และสร้างรูปแบบการเรียนรู้ของตนเอง การแสวงหาความรู้จะเกิดจากความพึงพอใจ เป็นการเรียนรู้เพื่อสั่งสมประสบการณ์และเพื่อการศึกษาหาความรู้ตลอดชีวิต ผลกระทบเหล่านี้ทำให้จำเป็นต้องปฏิรูปการศึกษาโดยเฉพาะด้านการเรียนการสอนในแนวใหม่ที่สอดคล้องกับกระแสโลกาภิวัตน์ ผู้เรียนสามารถเรียนรู้โดยวิธีใดก็ได้ จะต้องมีความหลากหลายและยืดหยุ่น แต่มีการเทียบมาตรฐานและรับรองคุณภาพให้อย่างเป็นระบบ

กล่าวโดยสรุป การศึกษายุคใหม่จะต้องพัฒนาคนให้มีความสามารถใช้ข้อมูลข่าวสารเป็น โดยสามารถนำมาพัฒนาเป็นกระบวนการเรียนรู้ของตนเองได้ การศึกษาต้องเตรียมคนให้มีคุณสมบัติที่เหมาะสมกับเศรษฐกิจยุคโลกาภิวัตน์ สามารถควบคุมภาวะวิกฤตเศรษฐกิจได้ การศึกษา

จะต้องมีเป้าหมายหลักในการสร้างบุคคลแห่งการเรียนรู้ เพื่อก่อให้เกิดองค์กรและสังคมแห่งการเรียนรู้ที่จะเป็นองค์ประกอบสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาและยกระดับการศึกษาของประเทศให้สามารถเข้าสู่การแข่งขันกับนานาชาติได้

๒) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ และพระราชบัญญัติการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ครั้งที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๕ ปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งที่จะส่งผลให้จำเป็นต้องมีการปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบ รวมทั้งการจัดการศึกษาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์และเทคโนโลยีด้วย ก็คือการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ และพระราชบัญญัติการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ครั้งที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๕.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ พระราชบัญญัติการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ครั้งที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๕ ได้ระบุไว้ในมาตรา ๑๒ ว่าบุคคลย่อมมีเสรีภาพในวิชาการ การศึกษาอบรม การเรียนการสอนย่อมได้รับความคุ้มครองเท่าที่ไม่ขัดต่อหน้าที่ของพลเมืองหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน และในมาตรา ๔๓ ระบุว่าบุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย การจัดการศึกษาอบรมของรัฐต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติการจัดการศึกษาอบรมขององค์กรวิชาชีพและเอกชนภายใต้การกำกับดูแลของรัฐ ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

นอกจากนี้ในมาตรา ๘๑ ระบุให้รัฐต้องจัดการศึกษา อบรม และสนับสนุนให้จัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้และปลุกจิตสำนึกที่ถูกต้อง พัฒนาวิชาชีพครู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปและวัฒนธรรมของชาติ เป็นต้น ซึ่งความในรัฐธรรมนูญดังกล่าวได้สะท้อนออกมาในรายละเอียดตามกฎหมายการศึกษาที่ได้ออกมาภายหลัง คือพระราชบัญญัติการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ครั้งที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๕

พระราชบัญญัติการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ครั้งที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๕ เป็นกฎหมายหลักทางด้านการศึกษาฉบับแรกของประเทศไทยที่ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและให้ข้อมูลอย่างกว้างขวาง เพื่อกำหนดเนื้อหาสาระต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการศึกษาของประเทศ ซึ่งส่งผลกระทบสำคัญในการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาของชาติอย่างมาก นับตั้งแต่การกำหนดความมุ่งหมายของการศึกษา ที่เน้นการพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม (มาตรา ๖) การจัดการศึกษาโดยยึดหลักการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (มาตรา ๘) การกำหนดสิทธิและหน้าที่ทางการศึกษาของบุคคล บิดามารดา ครอบครัว ชุมชน องค์กรรัฐ องค์กรเอกชน สถาบันต่าง ๆ

ทางสังคม (มาตรา ๑๐–มาตรา ๑๔) การกำหนดระบบการศึกษา ซึ่งระบุไว้ว่ามี ๓ รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบและนอกระบบการศึกษา และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยให้มีการผสมผสานและการเทียบโอนผลการเรียนระหว่างรูปแบบเดียวกัน และต่างรูปแบบกันได้ (มาตรา ๑๕) การกำหนดการบริหารและการจัดการศึกษาของรัฐ ซึ่งมุ่งเน้นความเป็นเอกภาพ ประสิทธิภาพ และการกระจายอำนาจ (มาตรา ๓๑–มาตรา ๔๐) การกำหนดสิทธิในการจัดการศึกษาขององค์กรท้องถิ่น (มาตรา ๔๑) การบริหารและการจัดการศึกษาเอกชน ซึ่งมุ่งเน้นความเป็นอิสระ โดยมีการกำกับติดตาม ประเมินคุณภาพและมาตรฐานของรัฐ (มาตรา ๔๓) การกำหนดมาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษาอย่างเป็นระบบต่อเนื่อง และชัดเจน (มาตรา ๔๗–มาตรา ๕๑) การพัฒนาครูอาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา (มาตรา ๕๘–มาตรา ๖๘) เหล่านี้เป็นต้น สำหรับในเรื่องของการจัดการศึกษาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์และเทคโนโลยีนั้น ในมาตรา ๒๓ ก็ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่าต้องเป็นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา ในเรื่องของความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องของการจัดการการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

บทบัญญัติพระราชบัญญัติการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ครั้งที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๕ จึงเป็นแรงผลัก ดันสำคัญที่ทำให้มีความจำเป็นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาขนานใหญ่หรือต้องมีการปรับระบบการศึกษาใหม่ ซึ่งทำให้มีความจำเป็นจะต้องมีการปฏิรูปการศึกษาอีกครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ของการจัดการศึกษาไทย ซึ่งรวมถึงการปฏิรูปการจัดการศึกษาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และเทคโนโลยีด้วย

จะเห็นได้ว่า ในการปฏิรูปการศึกษาตามแนวทางที่ได้กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติดังกล่าว สภาพการณ์ทางด้านระบบบริหารและการจัดการจะเปลี่ยนไปมาก ตัวอย่างเช่น มีการกระจายอำนาจทั้งในด้านบริหารและด้านวิชาการลงสู่ระดับพื้นที่ โดยชุมชน ประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะเข้ามามีบทบาทในการบริหารและการจัดการศึกษาในพื้นที่ของตนอย่างมาก ประชาชนจะเข้ามามีส่วนในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ และร่วมติดตามประเมินผลการจัดการศึกษาในท้องถิ่น ในส่วนของหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน จะต้องมีลักษณะที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนที่หลากหลาย มีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความแตกต่างของท้องถิ่น เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองจากสภาพแวดล้อมในชุมชนและสังคมที่เป็นจริงโดยเน้นการปฏิบัติ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะส่งผลไปถึงเรื่องของการวัดและประเมินผลด้วย สำหรับสถานศึกษาจะมีบทบาทในการจัดการศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ (school based management) จึงต้องการครูและบุคลากรทางการศึกษาที่มีความรู้ความสามารถ ทักษะและประสบการณ์ในการจัด

การเรียนการสอนและการถ่ายทอดความรู้ ผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีความรู้ความสามารถในการบริหารงานและการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพเช่นกัน

อัญญรัตน์ นาเมือง (๒๕๕๓, หน้า ๑๑๒–๑๑๗) ได้สรุปจากรายงานสถานการณ์ความอยู่เย็นเป็นสุข ร่วมกันในสังคมไทย ประจำปี ๒๕๕๐ พบว่า ในภาพรวมการศึกษาของประชาชนยังมีคุณภาพไม่ดีเท่าที่ควร จึงจำเป็นต้องมีการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งพอจะสรุปสาเหตุสำคัญของการปฏิรูปได้ดังนี้

๑) สถานะของประเทศไทยในสังคมโลก ประเทศไทยเป็นประเทศขนาดกลาง มีรายได้ถัวเฉลี่ยต่อหัวของประชากรค่อนข้างต่ำคุณภาพของประชาชนยังด้อยกว่าประเทศอื่น ๆ มาตรฐานความเป็นอยู่ ส่วนใหญ่ยังอยู่ในระดับต่ำการที่เศรษฐกิจสังคมโลกมีการแข่งขันเพื่อตัวใครตัวมันมากขึ้นมี ความไม่สมดุล มากขึ้นและการเติบโตทางการผลิตการค้าชะลอตัว ทำให้เศรษฐกิจไทยซึ่งพึ่งพาเศรษฐกิจโลก ฟื้นตัวได้ยาก จึงจำเป็นต้องมีการปฏิรูปการศึกษาเพื่อเป็นพื้นฐานในการแก้ปัญหาดังกล่าว

๒) สภาวะและปัญหาของของการศึกษาไทย รัฐยังให้ความสำคัญกับการศึกษาปฐมวัยน้อย เกินไปทั้ง ๆ ที่เด็กวัยนี้เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญที่สุด สมองกำลังพัฒนาสูง เรียนรู้ได้ไว หากพลาดโอกาสนี้จะ เกิดผลลบทั้งชีวิต ในระดับประถมศึกษา–มัธยมศึกษา ยังให้บริการไม่ทั่วถึงในแง่ปริมาณและคุณภาพในส่วน ของครูอาจารย์ ปัญหาส่วนใหญ่คือ การขาดแรงจูงใจและขาดความรู้ความสามารถ และที่สำคัญรัฐบาลขาดงบ ประมาณในการบริหารการศึกษา

๓) ความล้าหลังของการดำเนินงาน

๓.๑) ด้านตัวครู เช่น ขาดแรงจูงใจ ขาดความสามารถ เป็นหนี้ทั้งในและนอกระบบ

๓.๒) ด้านงบประมาณ มีสำหรับดำเนินการน้อย

๓.๓) ด้านสื่อ และเทคโนโลยี ยังมีน้อยและไม่ทันสมัย

๔) กระบวนการเรียนรู้ ครูยังขาดทักษะ ในกระบวนการเรียนการสอนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ครูยังใช้วิธีสอนแบบเดิมไม่พัฒนา

๕) การบริหารจัดการ ผู้บริหารยังไม่มีความสามารถพอในการบริหารงานในโรงเรียน

๖) การเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจ สังคมมีการเปลี่ยนแปลงไป การศึกษาย่อมต้องพัฒนาให้สอดคล้องกันไปด้วย ตลอดจนระบบเศรษฐกิจที่เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต การศึกษาก็ต้อง ปรับปรุงให้สอดคล้องด้วยเช่นกัน

จากสาเหตุดังกล่าวทำให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาไม่อาจนิ่งดูดายได้ และร่วม มือกันหาแนวทางปฏิรูปการศึกษา ให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น การปฏิรูปที่ผ่านมามีทั้งความสำเร็จ

และความล้มเหลว เนื่องจากขอบข่าย และภารกิจในการปฏิรูปค่อนข้างกว้างและมากมายเกินไป ทำให้นโยบายในบางเรื่อง ยังไม่ สามารถทำให้เกิดเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนได้ ในส่วนตัวผู้เขียนเป็นครูสอนพบปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการปฏิรูป การศึกษาที่ผ่านมา ส่งผลกระทบโดยตรงในด้านการปฏิรูปหลักสูตร และกระบวนการจัดการเรียนการสอน มี ทั้งข้อดีและข้อเสีย สรุปได้ดังนี้ (อัญญรัตน์ ไตรศิลป์วิศรุต, ๒๕๔๖)

ข้อดีของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ ดังนี้

๑) สามารถจัดหลักสูตรได้ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้และเนื้อหา คำอธิบายรายวิชามีความชัดเจน และมีประโยชน์ต่อผู้เรียน

๒) เน้นให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองให้เต็มตามศักยภาพที่แท้จริง สามารถนำความรู้ที่ได้รับไป ใช้ในชีวิตประจำวันได้

๓) ผู้เรียนได้ฝึกการอ่าน คิดวิเคราะห์ และเขียนสื่อความมากขึ้น สามารถคิดเชิงระบบได้

๔) ผู้เรียนต้องมีคุณธรรม จริยธรรม มากขึ้น และต้องผ่านการประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์

๕) ผู้เรียนมีความรัก หวงแหนทรัพยากรของท้องถิ่น และเห็นคุณค่าของท้องถิ่นที่ตนได้อยู่ อาศัย สามารถประชาสัมพันธ์ให้บุคคลภายนอกได้รับรู้

๖) นำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกปฏิบัติจริงในกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ไปใช้ในการดำรงชีวิต และประกอบอาชีพได้

๗) สามารถนำไปใช้กับการศึกษาในระบบ นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย รวมทั้งการ จัดการศึกษาทุกกลุ่ม เช่น การศึกษาพิเศษ การศึกษาสำหรับผู้ที่มีความสามารถเฉพาะทาง

๘) ครูผู้สอนมีความพยายามในการแสวงหาความรู้เพิ่มเติม เพื่อมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้ดียิ่งขึ้น

๙) ผู้บริหารนำคณะครูไปศึกษาดูงานมากขึ้นเกี่ยวกับเรื่องการจัดทำหลักสูตร และด้านการจัด กิจกรรมการเรียนการสอน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับต่างโรงเรียน

๑๐) การวัดและประเมินผลตามสภาพจริง ซึ่งเป็นการให้โอกาสแก่ผู้เรียนได้มีกำลังใจในการ พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

๑๑) การให้ความสำคัญกับบุคคลในชุมชนในการจัดทำหลักสูตร และมีส่วนร่วมในการ กำหนดทิศทางในการศึกษาของสถานศึกษา

ข้อเสียของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ มีหลายประการ ดังนี้

๑) ด้านการจัดทำหลักสูตร พบว่า

๑.๑) โรงเรียนไม่ได้คิดเอง แต่ไปเลียนแบบจากโรงเรียนนำร่อง โรงเรียนเครือข่าย และตัวอย่างของโรงเรียนที่ไปศึกษาดูงาน

๑.๒) จัดทำเสร็จแล้วก็ไม่ได้มีการตรวจสอบว่าถูกต้อง และได้มาตรฐานหรือไม่

๑.๓) การได้รับการถ่ายทอดความรู้ในด้านการจัดทำหลักสูตรจากวิทยากรไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เนื่องจากในทีมของวิทยากรแต่ละท่านก็อธิบายไม่เป็นในแนวปฏิบัติเดียวกัน

๑.๔) ปัจจุบันหลักสูตรที่ทำเสร็จแล้ว ครูผู้สอนไม่ได้นำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนหรือดูผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง แต่เน้นที่การใช้หนังสือเรียนจากสำนักพิมพ์ต่าง ๆ มากกว่า

๑.๕) ความล่าช้าของการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาส่งผลให้การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในภาคเรียนแรก ของแต่ละโรงเรียนล่าช้าตามไปด้วย

๒) ด้านบุคลากรทางการศึกษา พบว่า

๒.๑) ครูผู้สอนไม่มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของการจัดทำหลักสูตรและ การนำหลักสูตรไปใช้ไม่ชัดเจนเท่าที่ควร

๒.๒) ครูผู้สอนมีภาระงานเพิ่มขึ้น และมีความกังวลมากกับการจัดทำหลักสูตรจนไม่มีเวลาเตรียมการสอนของตนเอง

๒.๓) ครูผู้สอนขาดทักษะในการจัดทำสื่อและเอกสารประกอบการเรียนการสอนที่มี คุณภาพ

๒.๔) ครูผู้สอนบางคนต้องจัดทำหลักสูตรโดยที่ไม่ตรงกับวิชาเอกและวิชาที่ถนัด

๓) ด้านการจัดเวลาเรียน พบว่า

๓.๑ การจัดเวลาเรียน จำนวนชั่วโมงการเรียนรู้รายปีของวิชาเรียน แต่ละโรงเรียนเน้นไม่เหมือนกัน ดังนั้นจึงมีปัญหาในการรับเด็กย้ายเข้าจากโรงเรียนอื่น หรือแม้แต่การที่เด็กจะต้องสอบคัด เลือกเพื่อเข้ามหาวิทยาลัยจึงทำได้ยาก

๔) ด้านงบประมาณ พบว่า

๔.๑) การจัดทำหลักสูตรแต่ละครั้งต้องสิ้นเปลืองงบประมาณในด้านการเชิญวิทยากรมาให้ความรู้ การนำคณะครูไปศึกษาดูงาน และการจัดซื้อวัสดุ อุปกรณ์ในการจัดทำ

๕) ด้านการจัดการเรียนการสอน

๕.๑) ครูขาดความเข้าใจในการกำหนดหน่วยการเรียนรู้ และการจัดทำแผนการเรียนรู้

๕.๒) ครูขาดความเข้าใจในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแบบบูรณาการการจัดกิจกรรมที่หลากหลายในการเรียน

๕.๓) ครูมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางดังนี้

๑) ในกิจกรรมการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญครูมักจะปล่อยให้ผู้เรียน เรียนรู้กันเองโดยที่ครูไม่ต้องมีบทบาทอะไร ให้ผู้เรียนจดตามครู หรือบางครั้งให้จดตามในกระดาน

๒) ครูใช้วิธีสั่งให้ผู้เรียนไปห้องสมุด อ่านหนังสือกันเองแล้วเขียนรายงานส่งครูโดยที่ขาดการติดตามผล

๓) ในการจัดการเรียนการสอนครูมักจะจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนเมื่อผู้เรียนอยากเรียนเท่านั้นถ้าผู้เรียนยังไม่อยากเรียนก็ปล่อยให้ทำอะไรก็ได้ตามที่ชอบใจ

๔) ครูได้สำรวจความต้องการของผู้เรียนแต่ไม่ได้นำผลมาจัดลำดับ ตามความต้องการของผู้เรียนอย่างแท้จริง

๕) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเมื่อต้องมีการเข้ากลุ่มผู้เรียนจะคุยกันและไม่ได้ปฏิบัติงานตามหัวข้อที่ได้รับมอบหมายเนื่องจากครูผู้สอนไม่ได้อธิบายบทบาทหน้าที่ของผู้เรียนและการปฏิบัติงานกลุ่มที่ถูกต้อง และไม่คอยควบคุมดูแลความเรียบร้อยภายในชั้น

๖) การให้ผู้เรียนสอนกันเอง หรือทำงานกันเองหรือให้ผู้เรียนเล่นเกม หรือมีกิจกรรมเคลื่อนไหวร่างกาย โดยปราศจากเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ หรือปล่อยให้ทำกิจกรรมตามลำพังโดยปราศจากการดูแลของครูผู้สอน

๗) การที่ครูมอบหมายให้ผู้เรียนค้นคว้าหาความรู้จากคอมพิวเตอร์ไม่สามารถทำให้เสร็จสิ้นภายในวิชาที่สอนผู้เรียนต้องไปค้นคว้าเพิ่มเติมที่บ้านหรือบางคนต้องไปที่ร้านคอมพิวเตอร์ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการค้นคว้าหาข้อมูล หรือทำงานส่งค่อนข้างมาก

๘) ผู้เรียนต้องทำโครงงานหลายวิชาการ ตกแต่งชิ้นงาน การทำ Portfolio ในแต่ละวิชา และการทำรายงานส่งมักจะต้องใช้คอมพิวเตอร์เป็นงานที่มากมาย ถ้าผู้เรียนมีความรับผิดชอบงานที่ได้รับมอบหมายสามารถทำเสร็จและส่งตามเวลา ส่วนนักเรียนที่ไม่มีวุฒิภาวะพร้อมและไม่มีความรับผิดชอบไม่สามารถทำส่งได้ตามกำหนดอาจจะถูกครูผู้สอนตำหนิผู้เรียนจึงเกิดความเบื่อหน่าย

๕.๔) ครูขาดเอกสารในการค้นคว้า และจัดทำเอกสารทางวิชาการ และเอกสารประกอบการสอน

๖) ด้านการจัดทำสื่อการเรียนการสอน

๖.๑) ครูต้องจัดทำเอกสารการสอนโดยที่ขาดคู่มือการค้นคว้า ดังนั้นเอกสารการสอนจึงไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

๖.๒) การจัดทำสื่อประกอบการเรียนการสอนล่าช้าเพราะเนื่องจากต้องศึกษาเนื้อหาการสอนก่อนจัดทำ

๖.๓) ขาดอุปกรณ์การสอนที่ทันสมัย และการนำคอมพิวเตอร์มาใช้ในการช่วยสอนไม่เพียงพอ เนื่องจากหลักสูตรใหม่เน้นในด้านการใช้เทคโนโลยี และการค้นหาข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต แต่ในขณะที่หลายโรงเรียนไม่มีความพร้อมในด้านเทคโนโลยี

๖.๔) โรงเรียนซื้อแบบเรียนและแบบฝึกหัดจากสำนักพิมพ์ซึ่งบางสำนักพิมพ์กระทรวงไม่รับรองแต่โรงเรียนได้ให้ผู้เรียนซื้อ และต้องซื้อเล่มที่กระทรวงรับรองอีก จึงทำให้สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายของผู้ปกครองมากขึ้น

๗) ด้านการวัดและประเมินผล

๗.๑) โรงเรียนยังไม่เข้าใจวิธีการวัดและประเมินผลที่ถูกต้อง จึงมีแนวทางการวัดและประเมินผลที่ไม่สอดคล้องกับผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

๗.๒) การตั้งเกณฑ์การให้คะแนนแต่ละโรงเรียนไม่เท่ากัน ครูผู้สอนบางโรงเรียนไม่ยุติธรรมให้คะแนนเด็กมากเกินไป จึงทำให้มีความเสื่อมล้ำในการนำคะแนนไปใช้การสอบแข่งขันเข้าศึกษาต่อในระดับมหาวิทยาลัย

๗.๓) ความยากง่ายของการวัดผลแต่ละสถานศึกษา ทำให้ไม่สามารถนำคะแนนเด็กไปใช้ตัดสินได้ว่า เก่ง ปานกลาง อ่อน อย่างแท้จริง

๗.๔) ครูผู้สอนไม่มีความรู้ความเข้าใจการวัดและประเมินผลตามสภาพจริงบางโรงเรียนเด็กตกมากขึ้น

จากปัญหาที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น พบว่าไม่ได้ถูกละเลยเมื่อรัฐบาลชุดนี้มีแนวนโยบายในการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ ๒ ถ้าเราลองนึกย้อนกลับไปเมื่อ ๑๐ ปีที่แล้วก็จะทราบว่าการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษแรก เกิดขึ้นในสมัยรัฐบาล นายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งได้กำหนดกรอบและภารกิจในการปฏิรูปการศึกษาไว้ ๔ แนวทาง ซึ่งมีการปฏิรูปโรงเรียนและสถานศึกษา การปฏิรูปครูและบุคลากร การปฏิรูปหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน และการปฏิรูประบบการบริหารการศึกษา ที่ผ่านมาได้ปฏิรูปในทุกแนวทางและที่เห็นเด่นชัดในหลายเรื่อง เช่น การปรับโครงสร้างหน่วยงาน การกระจายอำนาจทางการศึกษา การปฏิรูปหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ และการเพิ่มเงินวิทยฐานะและเงินประจำตำแหน่งให้กับครู และบุคลากรทางการศึกษา การปฏิรูปในครั้งนั้นไม่ได้ล้มเหลว เพียงแต่กำหนดกรอบและภารกิจต่าง ๆ ไว้กว้าง และบางอย่างยังไม่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน นับว่าเป็นโชคดีของวงการการศึกษา ที่รัฐบาลชุดนี้ได้นำเอาภารกิจ ต่าง ๆ ที่ยังไม่สำเร็จในครั้งนั้นมาปฏิบัติและปรับปรุงข้อบกพร่องของการปฏิรูปที่ผ่านมาให้ดียิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า การที่จะปฏิรูปการศึกษาให้มีประสิทธิภาพได้นั้น สิ่งที่จะต้องตระหนักอยู่ตลอดเวลาคือ การปฏิบัติที่มีการวิเคราะห์สภาพปัญหามาเป็นอย่างดี มีกระบวนการวางแผนอย่างรอบคอบ มีการนำแผนที่กำหนดไว้ไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ทั้งยังต้องมีการติดตามประเมินผลและนำไปปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นต่อไป ซึ่งกระบวนการดังกล่าวคือการกำหนดยุทธศาสตร์ของการปฏิรูปการศึกษานั่นเอง

ยุทธศาสตร์ของการปฏิรูปการศึกษา

ประเด็นหลักในการกำหนดแนวปฏิบัติในการปฏิรูปการศึกษาก็คือ การกำหนดยุทธศาสตร์ของการเปลี่ยนแปลงให้เกิดผลดีที่สุด และกระทบกระเทือนทางลบน้อยที่สุด เพราะการเปลี่ยนแปลงย่อมมีผลทางลบได้ นอกจากนี้ ยุทธศาสตร์หรือวิธีการเปลี่ยนแปลงต้องสิ้นเปลืองทรัพยากรน้อยที่สุด การเตรียมพร้อมที่จะสร้างคนไทยยุคใหม่ในโลกปัจจุบันสู่อนาคตมีความสำคัญยิ่ง คนไทยยุคเทคโนโลยีสารสนเทศ จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีความรอบรู้ มีความพร้อม มีความมุ่งมั่น มีจินตนาการมองการณ์ไกล มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข การเรียนรู้อย่างมีความสุข การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมการเรียนรู้เพื่อพัฒนากระบวนการคิด การเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุนทรียภาพและลักษณะนิสัย ศิลปะ ดนตรี กีฬาการฝึกฝนกาย วาจา และใจ จะช่วยให้สมองของคนเกิดการตื่นตัวแบบผ่อนคลาย มีสมาธิในการทำงาน และเกิดการเรียนรู้จากการกระทำด้วยตนเอง ซึ่งเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ ดังนั้นการจัดกระบวนการเรียนรู้ควรพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนได้อย่างเต็มความสามารถ และสามารถทำงานและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข จากแง่คิดดังกล่าว จึงมีข้อเสนอในการปฏิรูป ดังนี้ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๕๐ ข)

๑) ปฏิรูประบบการเรียนการสอนและการประเมินผล

ยุทธศาสตร์นี้เป็นยุทธศาสตร์ของการปฏิรูปทั้งหมด เพราะหากเปลี่ยนแปลง ณ จุดนี้ได้จะมีผลต่อการยกระดับคุณภาพมาตรฐานการศึกษาและสามารถแก้ไขปัญหาของความสอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ตลอดจนเตรียมคนเพื่อการศึกษาต่อตลอดชีวิตได้ด้วย และในการปฏิรูปในข้อนี้จำเป็นต้องปรับระบบการบริหารจัดการด้วย ฉะนั้นการแก้ไขในจุดนี้จึงเป็นหลักชัยของขบวนการปฏิรูปทั้งหมดประเด็นสำคัญ คือ ปัจจัยตัวแปรใดที่จะทำให้เกิดระบบการเรียนการสอนที่พึงปรารถนา ณ จุดนี้เรายังไม่ได้พูดกันถึงนิยามคำว่า “ระบบการเรียนการสอนที่พึงปรารถนา” แต่ขอสมมุติว่านักวิชาการศึกษามีความเข้าใจตรงกันในระดับหนึ่ง ฉะนั้นจะขออนุญาตข้ามไปกล่าวถึงปัจจัยตัวแปรที่ทำให้เกิดระบบการเรียนการสอนที่พึงปรารถนา ประกอบด้วย

๑.๑) การปรับหลักสูตรและกำหนดปรัชญาของการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่ดี รายละเอียดก็ควรจะไปพิจารณากันในหมู่นักวิชาการครู และผู้บริหาร คงยังไม่มีเวลาจะพิจารณากัน ณ ที่นี้

๑.๒) การฝึกอบรมครู และการพัฒนาครู สอดคล้องกับข้อแรก

๑.๓) การเป็นผู้นำที่ดีของอาจารย์ใหญ่ และผู้อำนวยการโรงเรียน

๑.๔) การจัดอุปกรณ์การเรียนการสอน ตำรา หนังสือ ให้มีความเพียงพอแก่สถานศึกษา

๑.๕) ระบบการประเมินผลที่สอดคล้องกับจุดประสงค์และปรัชญาของหลักสูตรข้อ ๑.๑

๑.๖) ชุมชนให้การสนับสนุน

ทั้ง ๖ ข้อนี้ หากแนวทางใดสามารถกำหนดเป็นนโยบายและแนวปฏิบัติได้ภายหลังก็ควรเปิดกว้างไว้ก่อนในประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา และอังกฤษ ไม่มีองค์กรระดับชาติที่จะกำหนดหลักสูตรและมาตรฐานการศึกษา ข้อเสนอของการปฏิรูปในอังกฤษจึงเสนอให้จัดตั้งคณะกรรมการหรือสภาหลักสูตรแห่งชาติ สำหรับไทยเรามีหน่วยงานนี้ระดับกรมอยู่แล้ว แต่ก็ยังอาจเสนอไว้อีกได้เพื่อเป็นจุดเน้น สำหรับการฝึกหัดครูและการพัฒนาครู แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ ก็ได้มีแนวนโยบายการปฏิรูปในเรื่องนี้อยู่แล้ว หลักการสำคัญของนโยบายเรื่องนี้ หากกำหนดไว้ในกฎหมายได้ก็ควรจะทำ นอกจากนั้น การที่จะให้เกิดการปฏิบัติสอดคล้องกับแนวคิดใหม่ในการจัดการเรียนการสอนจำเป็นต้องจัดระบบการบริหารสถานศึกษา เพื่อให้ผู้นำโรงเรียนและบรรดาครูที่ได้รับการฝึกมาอย่างดีได้ใช้ความสามารถของตนเองได้เต็มที่โดยไม่จำกัด จึงต้องมีข้อเสนอให้ปรับระบบการบริหารสถานศึกษาให้มีความเป็นอิสระ มีชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม และเพื่อความสำเร็จของระบบการบริหารใหม่ จำเป็นต้องพัฒนาทั้งครูและผู้บริหารให้ถึงระดับมาตรฐาน และเนื่องจากในระบบใหม่จะไม่ใช้วิธีการควบคุมแบบเก่า แต่จะดูที่ผลสำเร็จ คือ คุณภาพของนักเรียน ฉะนั้นก็จะต้องจัดระบบการประเมินผล เพื่อประเมินผลองค์รวม (summative evaluation) ในระดับชั้นประโยค คือ ปีสุดท้ายของแต่ละระดับการศึกษา และให้มีการประเมินภายใน ที่เรียกว่า “formative evaluation” ในแต่ละระดับชั้น ระบบการประเมินผลและระบบการบริหารสถานศึกษาแนวใหม่ก็อาจกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาได้เช่นกันโดยสรุปจะเห็นได้ว่า ยุทธศาสตร์การปฏิรูประบบการเรียนการสอน ทำให้เกิดยุทธศาสตร์อื่น ๆ ตามมา ได้แก่

๑) การปฏิรูปการฝึกหัดครูและการพัฒนาครู

๒) การปรับระบบการบริหารสถานศึกษาให้มีความเป็นอิสระในการดำเนินงานมากขึ้น

๓) การปรับระบบการประเมินผลให้มีทั้งระบบการประเมินภายในแบบ “formative evaluation” เพื่อตรวจสอบและพัฒนาตัวผู้เรียน และการประเมินภายนอกเพื่อดูผลสรุปรวม เรียกว่า summative evaluation การประเมินสรุปรวบยอด

๒) การปฏิรูประบบการบริหารการศึกษา

การปฏิรูประบบการบริหารการศึกษาเป็นยุทธศาสตร์หลักที่สำคัญอีกประการหนึ่ง การปฏิรูประบบการบริหารการศึกษาในแนวคิดนี้มีจุดมุ่งหมาย ๕ ประการ คือ

๒.๑) มุ่งหมายจะให้เกิดเอกภาพด้านนโยบายทุกระดับการศึกษา โดยเฉพาะระดับอุดมศึกษาตลอดจนความสอดคล้องในการดำเนินนโยบายระหว่างระดับการศึกษา

๒.๒) มุ่งหมายจะให้เกิดการแบ่งภารกิจให้ชัดเจนระหว่างส่วนกลางที่ควรทำหน้าที่หลักด้านกำหนดนโยบาย คุณภาพ มาตรฐาน การจัดสรรทรัพยากร การติดตามประเมินผล การกำกับ และส่วนของจังหวัดและสถานศึกษาหรือสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาให้ทำหน้าที่บริหารและจัดการ

๒.๓) มุ่งหมายให้เกิดการกระจายอำนาจไปยังท้องถิ่นมากยิ่งขึ้นให้ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้เข้ามา ร่วมรับผิดชอบมากขึ้นตามลำดับความพร้อมของแต่ละท้องถิ่น

๒.๔) มุ่งหมายให้เกิดประสิทธิภาพของการบริหารจัดการ

๒.๕) มุ่งหมายให้เกิดผลดีต่อการกระจายโอกาสทางการศึกษาหากดำเนินการได้สำเร็จในข้อนี้ ก็น่าจะมีผลต่อการแก้ไขปัญหาหลักข้อที่ ๒ เรื่องการจัดการศึกษาไม่สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ และข้อ ๓ เรื่องความเสมอภาคของโอกาสและการกระจายโอกาสโดยสรุป การปฏิรูประบบการบริหาร หมายความว่า ควรจะมีกระทรวงเดียวทำหน้าที่เพื่อวางนโยบายและจัดสรรงบประมาณการศึกษาทั้งหมด และกระจายอำนาจหน้าที่การปฏิบัติงานให้จังหวัดดำเนินงานเป็นตัวแทนกระทรวงในจังหวัด ควบคุมดูแลสถานศึกษาและบุคลากร ให้สถานศึกษาระดับการศึกษาพื้นฐานมีความเป็นอิสระมากขึ้น ส่วนสถาบันอุดมศึกษานั้นให้มีความเป็นนิติบุคคลทั้งหมด และอาจจะออกนอกระบบราชการได้ มีวิธีการจัดสรรงบประมาณแบบอุดหนุนทั่วไปที่เรียกกันว่า “block grant” ให้แก่มหาวิทยาลัยองค์กรปกครองท้องถิ่นควรจะมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษาในจังหวัด และหากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใดพร้อม ก็อาจจะรับผิดชอบการจัดการศึกษาในเขตการปกครองของตนก็ได้มาตรการที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางดังกล่าวนี้ สมควรที่จะกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาได้

๓) การปรับระบบการศึกษาให้สอดคล้องกับยุคสมัยใหม่

การปรับระบบการศึกษาให้สอดคล้องกับความจำเป็นของยุคสมัยใหม่ หมายความว่าจะต้องเตรียมคนให้สามารถศึกษาได้ตลอดชีวิต และในการเตรียมตรงนี้จะต้องจัดการศึกษาพื้นฐาน ๑๒ ปี ให้แก่ประชาชนส่วนใหญ่ตามรัฐธรรมนูญเป็นสิทธิของประชาชนทุกคนที่จะได้รับการศึกษาพื้นฐาน ๑๒ ปี โดยรัฐไม่เก็บค่าใช้จ่าย การวางพื้นฐาน ๑๒ ปีนี้ หากจะให้มีผลต่อความสามารถของประชาชนจะศึกษาต่อตลอดชีวิตก็ควรกำหนดให้ถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งเป็นระดับที่เชื่อมโยงกับอุดมศึกษา หากประชาชนทุกคนจบที่ระดับนี้ ก็หมายความว่าประชาชนก็มีความพร้อม

ทางด้านวิชาการที่จะไปศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไปนอกจากนี้แล้ว ในระดับหลังการศึกษาพื้นฐานควรได้มีการปรับระบบอุดมศึกษาให้มีความยืดหยุ่นมีความหลากหลาย สร้างเส้นทางศึกษาต่อไว้หลาย ๆ เส้นทาง แต่ให้มีความเชื่อมโยงกันในที่สุด การจัดตั้งวิทยาลัยชุมชนเพื่อเชื่อมโยงกับมหาวิทยาลัยก็เป็นวิธีการหนึ่งประการสุดท้าย ในระบบการศึกษาใหม่นี้บทบาทของการศึกษานอกระบบจะมีมากขึ้น ฉะนั้นต้องมีมาตรการส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยให้กว้างขวางยิ่งขึ้นและในการนี้ควรที่จะต้องระดมสรรพกำลังจากทุก ๆ ฝ่ายในสังคมให้เข้ามาช่วยจัดการศึกษาด้วยตามหลักของคำประกาศจอมเทียนว่า “ทุกคนเพื่อการศึกษา” (all for education) โดยสรุป หลักการและนโยบาย ตลอดจนมาตรการเพื่อให้เกิดการศึกษาพื้นฐาน ๑๒ ปี และการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตจึงเป็นหลักการสำคัญที่จะต้องกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษา

ตั้งแต่ประเทศไทยได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ มีเจตนารมณ์ที่ต้องการเน้นย้ำว่าการจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข จึงต้องมีการปฏิรูปการศึกษาขึ้นอีก ๒ ครั้ง เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาไทยให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ที่กำหนดไว้ ดังนี้

การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ ๑

การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ ๑ ได้กำหนดขอบข่ายของการปฏิรูปการศึกษาเพื่อปรับปรุงการดำเนินงานทางการศึกษาและเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่มีอยู่เดิมให้เบาบางลง หรือหมดไป รวมทั้งเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้บรรลุจุดมุ่งหมายตามที่ต้องการ และยกระดับคุณภาพมาตรฐานการศึกษาให้สูงขึ้น มีศักยภาพ ในการพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และพัฒนาประเทศชาติ อยู่ในสังคมโลกอย่างเป็นสุข โดยกำหนดแนวทางการปฏิรูปการศึกษาใน ๔ ด้าน คือ

๑) การปฏิรูปโรงเรียนและสถานศึกษา

๒) การปฏิรูปครูและบุคลากรทางการศึกษา

๓) การปฏิรูปหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน

๔) การปฏิรูประบบบริหารการศึกษา

จากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ ได้ระบุให้มีการจัดทำกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาขึ้น และกระทรวงศึกษาธิการได้เสนอร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ที่มีการกำหนดหมวดว่าด้วยการปฏิรูปการศึกษาไว้ ประกอบกับคุณภาพการศึกษาของคน ซึ่งถือว่าเป็นผลผลิตของระบบการศึกษายังไม่ตรงกับความคาดหวัง ทำให้คนไทยไม่สามารถก้าวเข้าสู่การแข่งขันในระดับโลกได้

กระทรวงศึกษาธิการ ในฐานะหน่วยงานหลักที่จะดำเนินการปฏิรูปการศึกษา จึงได้ดำเนินการเพื่อการปฏิรูปการศึกษา โดยได้กำหนดขอบข่ายของการปฏิรูปการศึกษาให้สอดคล้องตามเจตนารมณ์และเพื่อรองรับการดำเนินงานตามแนวทางกำหนดไว้ในพระราช บัญญัติการศึกษาแห่งชาติให้เกิดผลในทางปฏิบัติและเพื่อเตรียมเยาวชนของชาติให้มีความรู้ความสามารถ ได้มาตรฐานสูงเหมาะสมกับความต้องการของสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๕๐ ค)

สมศักดิ์ ดลประสิทธิ์ (๒๕๕๒, หน้า ๔–๖) ได้สรุปทิศทางและเป้าหมายของการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ ได้เน้นการศึกษาเพื่อพัฒนาคนไทยให้มีคุณภาพ (เก่ง ดี มี สุข) โดยยึดหลัก ๓ ประการ คือ

๑) การศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน (education for all)

๒) สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการการศึกษา (all for education)

๓) การพัฒนากระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการศึกษาเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ

หลักการจัดการระบบการศึกษา เน้น ๖ ด้าน ได้แก่ การกระจายอำนาจการจัดการศึกษามีเอกภาพด้านนโยบายหลากหลายการปฏิบัติ การประกันคุณภาพการศึกษา การพัฒนามาตรฐานวิชาชีพครู การระดมทรัพยากรและการลงทุนทางการศึกษา และการมีส่วนร่วมจัดการศึกษาขององค์กรต่าง ๆ

ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษา มียุทธศาสตร์สำคัญ ๆ ๖ ประการ ดังนี้

๑) การปฏิรูปหลักสูตร และการเรียนรู้ ประกอบด้วยการปรับปรุงหลักสูตรใหม่ การจัดให้มีระบบการประเมินผล การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การพัฒนาคุณภาพทั้งโรงเรียน (whole school approach) การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชน

๒) การจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษา ทั้งภายในและภายนอก การทดสอบระดับชาติ (national test) การวัดความถนัดทางการเรียน (scholastic aptitudes test: SAT) การจัดระบบสอบเข้ามหาวิทยาลัย (admission)

๓) การพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานวิชาชีพครู โดยการออกพระราชบัญญัติสภาครูและบุคลากรทางการศึกษา มีองค์กรวิชาชีพ จัดระบบการผลิต พัฒนามาตรฐานวิชาชีพครู การออกใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ ระบบบริหารงานบุคคลข้าราชการครู วิทยฐานะ และระดับคุณภาพครู ระบบเงินเดือน และค่าตอบแทนอื่น ระบบสวัสดิการ การจัดให้มีครูแห่งชาติ ครูต้นแบบและครูแกนนำ

๔) การพัฒนาสื่อและเทคโนโลยีทางการศึกษา โดยกำหนดให้มีการจัดตั้งสถาบันเทคโนโลยีทางการศึกษา วิจัยและพัฒนาสื่อทางการศึกษา การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและ

การสื่อสารเพื่อการศึกษา การพัฒนาบุคลากรด้านการผลิตและการใช้สื่อเทคโนโลยีทางการศึกษา การจัดตั้งกองทุนเพื่อพัฒนาสื่อเทคโนโลยี

๕) การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา โดยการจัดให้มีระบบเพื่อการระดมทรัพยากรเพื่อใช้ในการจัดการศึกษา การสร้างระบบจูงใจทางภาษีเพื่อการศึกษา การจัดระบบงบประมาณ ระบบบัญชี และการตรวจสอบให้เอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา การบริหารงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงาน (performance based budgeting: PBB)

๖) การปฏิรูปโครงสร้างการบริหารจัดการศึกษา โดยดำเนินการให้มีการจัดโครงสร้างกระทรวงศึกษาธิการใหม่ การกำหนดเขตพื้นที่การศึกษา การกำหนดบทบาทหน้าที่ของหน่วยงาน การปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้อง การจัดบุคลากรและอัตรากำลังตามโครงสร้างใหม่

การดำเนินการตามยุทธศาสตร์ต่าง ๆ แม้ว่าจะมีทิศทางที่ชัดเจนตามที่กำหนดในกฎหมาย แต่ในการบริหารจัดการในระยะต่อมาหลังจากประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ มีความล่าช้า ด้วยเหตุหลายประการ เช่น ต้องจัดตั้งสำนักงานปฏิรูปการศึกษาเป็นองค์กรมหาชนเฉพาะกิจ มาทำหน้าที่จัดทำข้อเสนอการจัดโครงสร้างองค์กร การแบ่งส่วนงาน ร่างกฎหมายต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติที่มีจำนวนมาก การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทำให้เปลี่ยนนโยบายและแนวปฏิบัติบ่อยครั้ง โดยเฉพาะการปรับเปลี่ยนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการบ่อย ทำให้ขาดความต่อเนื่อง และไม่เป็นเอกภาพ ไม่สามารถตัดสินใจในประเด็นสำคัญ ๆ หลายเรื่อง จนทำให้เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการปฏิรูปการศึกษา เช่น ประเด็นเกี่ยวกับการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การจัดโครงสร้างการบริหารและการจัดการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ การกำหนดเขตพื้นที่การศึกษา การจัดระบบการบริหารงานบุคคลของข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา การกำหนดบัญชีเงินเดือนของข้าราชการครูใหม่ รวมทั้งการจัดอัตรากำลังตามโครงสร้างใหม่

ในช่วงปีพุทธศักราช ๒๕๔๔–๒๕๔๗ มีความก้าวหน้าของการปฏิรูปการศึกษาที่สำคัญหลายประการ เช่น การประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ โดยมีการนำร่องปีพุทธศักราช ๒๕๔๕ และมีผลต่อระบบการตรวจสอบเข้ามหาวิทยาลัยที่ต้องปรับให้สอดคล้องกับหลักสูตรใหม่ ในปีการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๘–๒๕๔๙

ปีพุทธศักราช ๒๕๔๕ มีการปรับปรุงพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน และพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม มีผลให้ต้องแก้ไข พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการบริหารและการจัดการศึกษา เนื่องจากมีบางหน่วยงานที่สังกัดกระทรวงศึกษาธิการไปสังกัดกระทรวงอื่น เช่น กรมการศาสนา กรมศิลปากร สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กรมพลศึกษา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการนำร่องการบริหารจัดการ

ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา พร้อมทั้งดำเนินการร่างพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ และประกาศใช้เมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๕๔๖

นอกจากนี้ยังได้มีการนำร่องการบริหารจัดการเขตพื้นที่การศึกษา และประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พุทธศักราช ๒๕๔๖ พระราชบัญญัติสภาครูและบุคลากรทางการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๖ พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๗ พระราชบัญญัติเงินเดือน เงินวิทยฐานะและเงินประจำตำแหน่งข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๗ และพระราชบัญญัติเงินเดือนและเงินประจำตำแหน่ง (ฉบับที่ ๔) พุทธศักราช ๒๕๔๗ หลังจากนั้นในช่วงปี ๒๕๔๘–๒๕๕๐ จึงเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านครั้งใหญ่จากผลของข้อกำหนดในกฎหมายต่าง ๆ ที่ประกาศใช้ เช่น มีการออกกฎระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ การจัดโครงสร้างการบริหารจัดการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ การดำเนินการด้านการบริหารงานบุคคล การพัฒนาวิชาชีพ การกำหนดมาตรฐานและจรรยาบรรณของวิชาชีพทางการศึกษา การออกใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ การปรับเปลี่ยนระบบการสอบเข้ามหาวิทยาลัย เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลกระทบทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ มีทั้งประสบความสำเร็จและความล้มเหลว รวมทั้งเกิดปัญหาในทางปฏิบัติหลายประการ นอกจากนี้ยังมีผลการประเมินคุณภาพการศึกษาขั้นพื้นฐานภายนอกของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) รอบแรก ที่พบว่าคุณภาพการศึกษายังไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานโดยเฉพาะอย่างยิ่ง มาตรฐานด้านผู้เรียน และสถานศึกษาขนาดเล็กไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานจำนวนมาก จึงมีความสงสัยจากภาคส่วนต่าง ๆ ว่าการปฏิรูปการศึกษาไม่ได้ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างแท้จริง มีแต่คนที่รับผิดชอบมีความก้าวหน้าและวิทยฐานะเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น ดังนั้น จึงมีกระแสผลักดันให้เกิดการปฏิรูปรอบสอง โดยมุ่งยกระดับคุณภาพการศึกษาอย่างจริงจังซึ่งเป็นความท้าทายของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่จะต้องทบทวนแนวทางการปฏิรูปการศึกษาอีกครั้ง (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๕๐ ค)

การปฏิรูปการศึกษาของประเทศไทยในยุคนี้ เกิดจากปัจจัยพื้นฐานที่ส่งผลกระทบจนทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีการปฏิรูปการศึกษาอันเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ ดังนี้ (อัญญรัตน์ นาเมือง, ๒๕๕๓, หน้า ๑๑๒–๑๒๑)

๑.๑) สถานะของประเทศไทยในสังคมโลก ประเทศไทยเป็นประเทศขนาดกลาง มีรายได้ถัวเฉลี่ยต่อหัวของประชากรค่อนข้างต่ำคุณภาพของประชาชนยังด้อยกว่าประเทศอื่น ๆ มาตรฐานความเป็นอยู่ ส่วนใหญ่ยังอยู่ในระดับต่ำการที่เศรษฐกิจสังคมโลกมีการแข่งขันเพื่อตัวใครตัวมันมากขึ้น มี ความไม่สมดุล มากขึ้นและการเติบโตทางการผลิตการค้าชะลอตัว ทำให้เศรษฐกิจไทยซึ่งพึ่งพาเศรษฐกิจโลก ฟื้นตัวได้ยาก จึงจำเป็นต้องมีการปฏิรูปการศึกษา เพื่อเป็นพื้นฐานในการแก้ปัญหาดังกล่าว

๑.๒) สภาวะและปัญหาของการศึกษาไทย รัฐยังให้ความสำคัญกับการศึกษาปฐมวัยน้อย เกินไปทั้ง ๆ ที่เด็กวัยนี้เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญที่สุด สมองกำลังพัฒนาสูง เรียนรู้ได้ไว หากพลาดโอกาสนี้จะ เกิดผลลบทั้งชีวิต ในระดับประถมศึกษา–มัธยมศึกษา ยังให้บริการไม่ทั่วถึงในแง่ปริมาณและคุณภาพในส่วน ของครูอาจารย์ ปัญหาส่วนใหญ่คือ การขาดแรงจูงใจและขาดความรู้ความสามารถ และที่สำคัญรัฐบาลขาดงบ ประมาณในการบริหารการศึกษา

๑.๓) ความล้าหลังของการดำเนินงาน

๑) ด้านตัวครู เช่น ขาดแรงจูงใจ ขาดความสามารถ เป็นหนี้ทั้งในและนอกระบบ

๒) ด้านงบประมาณ มีสำหรับดำเนินการน้อย

๓) ด้านสื่อ และเทคโนโลยี ยังมีน้อยและไม่ทันสมัย

๑.๔) กระบวนการเรียนรู้ ครูยังขาดทักษะ ในกระบวนการเรียนการสอนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ครูยังใช้วิธีสอนแบบเดิมไม่พัฒนา

๑.๕) การบริหารจัดการ ผู้บริหารยังไม่มีความสามารถพอ ในการบริหารงานในโรงเรียน

๑.๖) การเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจ สังคมมีการเปลี่ยนแปลงไป การศึกษาย่อมต้องพัฒนาให้สอดคล้องกันไปด้วย ตลอดจนระบบเศรษฐกิจที่เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต การศึกษาก็ต้อง ปรับปรุงให้สอดคล้องด้วยเช่นกัน

จากสาเหตุดังกล่าวทำให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาไม่อาจนิ่งดูดายได้ และร่วมมือกันหาแนวทางปฏิรูปการศึกษาให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น การปฏิรูปที่ผ่านมามีทั้งความสำเร็จและความล้มเหลว เนื่องจากขอบข่าย และภารกิจในการปฏิรูปค่อนข้างกว้างและมากมายเกินไปทำให้นโยบายในบางเรื่อง ยังไม่ สามารถทำให้เกิดเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนได้ ในส่วนตัวผู้เขียนเป็นครูสอนพบปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการปฏิรูปการศึกษาที่ผ่านมาส่งผลกระทบโดยตรงในด้านการปฏิรูปหลักสูตร และกระบวนการจัดการเรียนการสอน มีทั้งข้อดีและข้อเสีย สรุปได้ดังนี้ (อัญญรัตน์ ไตรศิลป์วิศรุต, ๒๕๔๖, ๒๖)

ข้อดีของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ ดังนี้

๑) สามารถจัดหลักสูตรได้ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้และเนื้อหา คำอธิบายรายวิชามีความชัดเจน และมีประโยชน์ต่อผู้เรียน

๒) เน้นให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองให้เต็มตามศักยภาพที่แท้จริง สามารถนำความรู้ที่ได้รับไป ใช้ในชีวิตประจำวันได้

๓) ผู้เรียนได้ฝึกการอ่าน คิดวิเคราะห์ และเขียนสื่อความมากขึ้น สามารถคิดเชิงระบบได้

๔) ผู้เรียนต้องมีคุณธรรม จริยธรรมมากขึ้น และต้องผ่านการประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์

๕) ผู้เรียนมีความรัก หวงแหนทรัพยากรของท้องถิ่น และเห็นคุณค่าของท้องถิ่น ที่ตนได้อยู่อาศัย สามารถประชาสัมพันธ์ให้บุคคลภายนอกได้รับรู้

๖) นำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกปฏิบัติจริงในกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพ และเทคโนโลยี ไปใช้ในการดำรงชีวิต และประกอบอาชีพได้

๗) สามารถนำไปใช้กับการศึกษาในระบบ นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย รวมทั้งการจัดการศึกษาทุกกลุ่ม เช่น การศึกษาพิเศษ การศึกษาสำหรับผู้ที่มีความสามารถเฉพาะทาง

๘) ครูผู้สอนมีความพยายามในการแสวงหาความรู้เพิ่มเติม เพื่อมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้ดียิ่งขึ้น

๙) ผู้บริหารนำคณะครูไปศึกษาดูงานมากขึ้นเกี่ยวกับเรื่องการจัดทำหลักสูตร และด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับต่างโรงเรียน

๑๐) การวัดและประเมินผลตามสภาพจริง ซึ่งเป็นการให้โอกาสแก่ผู้เรียนได้มีกำลังใจในการ พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

๑๑) การให้ความสำคัญกับบุคคลในชุมชนในการจัดทำหลักสูตร และมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางในการศึกษาของสถานศึกษา

ข้อเสียของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ มีหลายประการ ดังนี้

๑) ด้านการจัดทำหลักสูตร พบว่า

๑.๑) โรงเรียนไม่ได้คิดเอง แต่ไปเลียนแบบจากโรงเรียนนำร่อง โรงเรียนเครือข่าย และตัวอย่างของโรงเรียนที่ไปศึกษาดูงาน

๑.๒) จัดทำเสร็จแล้วก็ไม่ได้มีการตรวจสอบว่าถูกต้อง และได้มาตรฐานหรือไม่

๑.๓) การได้รับการถ่ายทอดความรู้ในด้านการจัดทำหลักสูตรจากวิทยากรไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เนื่องจากในทีมของวิทยากรแต่ละท่านก็อธิบายไม่เป็นในแนวปฏิบัติเดียวกัน

๑.๔) ปัจจุบันหลักสูตรที่ทำเสร็จแล้ว ครูผู้สอนไม่ได้นำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนหรือดูผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง แต่เน้นที่การใช้หนังสือเรียนจากสำนักพิมพ์ต่าง ๆ มากกว่า

๑.๕) ความล่าช้าของการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาส่งผลให้การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในภาคเรียนแรก ของแต่ละโรงเรียนล่าช้าตามไปด้วย

๒) ด้านบุคลากรทางการศึกษา พบว่า

๒.๑) ครูผู้สอนไม่มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของการจัดทำหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้ไม่ชัดเจนเท่าที่ควร

๒.๒) ครูผู้สอนมีภาระงานเพิ่มขึ้น และมีความกังวลมากกับการจัดทำหลักสูตรจนไม่มีเวลาเตรียมการสอนของตนเอง

๒.๓) ครูผู้สอนขาดทักษะในการจัดทำสื่อและเอกสารประกอบการเรียนการสอนที่มีคุณภาพ

๒.๔) ครูผู้สอนบางคนต้องจัดทำหลักสูตรโดยที่ไม่ตรงกับวิชาเอกและวิชาที่ถนัด

๓) ด้านการจัดเวลาเรียน พบว่า การจัดเวลาเรียน จำนวนชั่วโมงการเรียนรู้รายปีของวิชาเรียน แต่ละโรงเรียน เน้นไม่เหมือนกัน ดังนั้นจึงมีปัญหาในการรับเด็กย้ายเข้าจากโรงเรียนอื่น หรือแม้แต่การที่เด็กจะต้องสอบคัด เลือกเพื่อเข้ามหาวิทยาลัยจึงทำได้ยาก

๔) ด้านงบประมาณ พบว่า การจัดทำหลักสูตรแต่ละครั้งต้องสิ้นเปลืองงบประมาณในด้านการเชิญวิทยากรมาให้ความรู้ การนำคณะครูไปศึกษาดูงาน และการจัดซื้อวัสดุ อุปกรณ์ในการจัดทำ

๕) ด้านการจัดการเรียนการสอน

๕.๑) ครูขาดความเข้าใจในการกำหนดหน่วยการเรียนรู้ และการจัดทำแผนการเรียนรู้

๕.๒) ครูขาดความเข้าใจในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแบบบูรณาการ การจัดกิจกรรมที่หลากหลายในการเรียน

๕.๓) ครูมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางดังนี้

๕.๓.๑) ในกิจกรรมการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญครูมักจะปล่อยให้ผู้เรียน เรียนรู้กันเองโดยที่ครูไม่ต้องมีบทบาทอะไร ให้ผู้เรียนจดตามครู หรือบางครั้งให้จดตามในกระดาน

๕.๓.๒) ครูใช้วิธีสั่งให้ผู้เรียนไปห้องสมุด อ่านหนังสือกันเอง แล้วเขียนรายงานส่งครูโดยที่ขาดการติดตามผล

๕.๓.๓) ในการจัดการเรียนการสอนครูมักจะจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนเมื่อผู้เรียนอยากเรียนเท่านั้นถ้าผู้เรียนยังไม่อยากเรียนก็ปล่อยให้ทำอะไรก็ได้ตามที่ชอบใจ

๕.๓.๔) ครูได้สำรวจความต้องการของผู้เรียนแต่ไม่ได้นำผลมาจัดลำดับตามความต้องการของผู้เรียนอย่างแท้จริง

๕.๓.๕) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเมื่อต้องมีการเข้ากลุ่มผู้เรียนจะคุยกันและไม่ได้ปฏิบัติงานตามหัวข้อที่ได้รับมอบหมายเนื่องจากครูผู้สอนไม่ได้อธิบายบทบาทหน้าที่ของผู้เรียน และการปฏิบัติงานกลุ่มที่ถูกต้อง และไม่คอยควบคุมดูแลความเรียบร้อยภายในชั้น

๕.๓.๖) การให้ผู้เรียนสอนกันเอง หรือทำงานกันเองหรือให้ผู้เรียนเล่นเกม หรือมีกิจกรรมเคลื่อนไหวร่างกาย โดยปราศจากเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ หรือปล่อยให้ทำกิจกรรมตามลำพังโดยปราศจากการดูแลของครูผู้สอน

๕.๓.๗) การที่ครูมอบหมายให้ผู้เรียนค้นคว้าหาความรู้จากคอมพิวเตอร์ไม่สามารถทำให้เสร็จสิ้นภายในวิชาที่สอนผู้เรียนต้องไปค้นคว้าเพิ่มเติมที่บ้านหรือบางคนต้องไปที่ร้านคอมพิวเตอร์ ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการค้นคว้าหาข้อมูล หรือทำงานส่งค่อนข้างมาก

๕.๓.๘) ผู้เรียนต้องทำโครงงานวิชาการ ตกแต่งชิ้นงาน การทำ portfolio ในแต่ละวิชาและการทำรายงานส่งมักจะต้องใช้คอมพิวเตอร์เป็นงานที่มากมาย ถ้าผู้เรียนมีความรับผิดชอบงานที่ได้รับมอบหมายสามารถทำเสร็จและส่งตามเวลา ส่วนนักเรียนที่ไม่มีวุฒิภาวะพร้อมและไม่มีความรับผิดชอบ ไม่สามารถทำส่งได้ตามกำหนดอาจจะถูกครูผู้สอนตำหนิ ผู้เรียนจึงเกิดความเบื่อหน่าย

๕.๔) ครูขาดเอกสารในการค้นคว้า และจัดทำเอกสารทางวิชาการ และเอกสารประกอบการสอน

๖) ด้านการจัดทำสื่อการเรียนการสอน

๖.๑) ครูต้องจัดทำเอกสารการสอนโดยที่ขาดคู่มือการค้นคว้าดังนั้นเอกสารการสอนจึงไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

๖.๒) การจัดทำสื่อประกอบการเรียนการสอนล่าช้า เพราะเนื่องจากต้องศึกษาเนื้อหาการสอนก่อนจัดทำ

๖.๓) ขาดอุปกรณ์การสอนที่ทันสมัย และการนำคอมพิวเตอร์มาใช้ในการช่วยสอนไม่เพียงพอ เนื่องจากหลักสูตรใหม่เน้นในด้านการใช้เทคโนโลยี และการค้นหาข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต แต่ในขณะที่หลายโรงเรียนไม่มีความพร้อมในด้านเทคโนโลยี

๖.๔) โรงเรียนซื้อแบบเรียน และแบบฝึกหัดจากสำนักพิมพ์ซึ่งบางสำนักพิมพ์กระทรวงไม่รับรองแต่โรงเรียนได้ให้ผู้เรียนซื้อ และต้องซื้อเล่มที่กระทรวงรับรองอีก จึงทำให้สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายของผู้ปกครองมากขึ้น

๗) ด้านการวัดและประเมินผล

๗.๑) โรงเรียนยังไม่เข้าใจวิธีการวัดและประเมินผลที่ถูกต้อง จึงมีแนวทางการวัดและประเมินผล ที่ไม่สอดคล้องกับผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

๗.๒) การตั้งเกณฑ์การให้คะแนนแต่ละโรงเรียนไม่เท่ากัน ครูผู้สอนบางโรงเรียนไม่ยุติธรรมให้คะแนนเด็กมากเกินไป จึงทำให้มีความเสื่อมล้ำในการนำคะแนนไปใช้การสอบแข่งขันเข้าศึกษาต่อในระดับมหาวิทยาลัย

๗.๓) ความยากง่ายของการวัดผลแต่ละสถานศึกษา ทำให้ไม่สามารถนำคะแนนเด็กไปใช้ตัดสินได้ว่า เก่ง ปานกลาง อ่อน อย่างแท้จริง

๗.๔) ครูผู้สอนไม่มีความรู้ความเข้าใจการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง บางโรงเรียนเด็กตกมากขึ้น

จากปัญหาที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น พบว่าไม่ได้ถูกละเลยเมื่อรัฐบาลชุดนี้มีแนวนโยบายในการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ ๒ ถ้าเราลองนึกย้อนกลับไปเมื่อ ๑๐ ปีที่แล้วก็จะทราบว่าการปฏิรูปการศึกษา ในทศวรรษแรกได้กำหนดกรอบและภารกิจในการปฏิรูปการศึกษาไว้ ๔ แนวทาง ซึ่งมีการปฏิรูปโรงเรียนและสถานศึกษา การปฏิรูปครูและบุคลากร การปฏิรูปหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน และการปฏิรูประบบการบริหารการศึกษา ที่ผ่านมาได้ปฏิรูปในทุกแนวทางและที่เห็นเด่นชัดในหลายเรื่องเช่น การปรับโครงสร้างหน่วยงาน การกระจายอำนาจทางการศึกษา การปฏิรูปหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ และการเพิ่มเงินวิทยฐานะและเงินประจำตำแหน่งให้กับครู และบุคลากรทางการศึกษา การปฏิรูปในครั้งนั้นไม่ได้ล้มเหลวเพียงแต่กำหนดกรอบและภารกิจต่าง ๆ ไว้กว้าง และบางอย่างยังไม่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน นับว่าเป็นโชคดีของวงการการศึกษาที่รัฐบาลชุดนี้ได้นำเอาภารกิจต่าง ๆ ที่ยังไม่สำเร็จในครั้งนั้นมาปฏิบัติและปรับปรุงข้อบกพร่องของการปฏิรูปที่ผ่านมาให้ดียิ่งขึ้น

ผลการดำเนินการปฏิรูปการศึกษาในรอบแรก

สมศักดิ์ ดลประสิทธิ์ (๒๕๕๒, หน้า ๑๒–๑๗) ได้สรุป ผลการดำเนินการปฏิรูปการศึกษาในรอบแรกหลังจากประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ กระทรวงศึกษาธิการได้ดำเนินการออกพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสำนักงานปฏิรูปการศึกษา (สปศ.) เป็นองค์การมหาชนเฉพาะกิจเพื่อทำหน้าที่ตามบทบัญญัติของ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ มาตรา ๗๕ ได้แก่ เสนอการจัดโครงสร้างองค์กรการแบ่งส่วนราชการตามหมวด ๕ เสนอจัดระบบครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษาตามหมวด ๗ เสนอการจัดระบบทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษาตามหมวด ๘ และเสนอแนะเกี่ยวกับร่างกฎหมายต่าง ๆ และปรับปรุงกฎหมาย โดยให้คำนึงถึงความคิดเห็นของประชาชน ทั้งนี้ให้มีคณะกรรมการบริหารสำนักงานปฏิรูปการศึกษา จำนวน ๙ คน มีวาระดำรงตำแหน่งวาระเดียวเป็นเวลา ๓ ปี แล้วให้ยุบเลิก ต่อมา สปศ.จึงได้ดำเนินการเสนอร่างพระราชบัญญัติต่าง ๆ เพื่อให้มีผลบังคับใช้ภายใน ๓ ปี (วันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๔๕) รวม ๒๓ ฉบับ เช่น ร่างพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ ศาสนา และวัฒนธรรม ร่างพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา ร่าง พระราชบัญญัติสภาครูและบุคลากรทางการศึกษา เป็นต้น

ต่อมาวันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๔๓ ได้ประกาศใช้ พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสำนักงานรับรองมาตรฐานและการประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) พุทธศักราช ๒๕๔๓ เพื่อให้มีสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา ตามมาตรา ๔๙ ของ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ ทำหน้าที่พัฒนาเกณฑ์วิธีการประเมินคุณภาพภายนอก และทำการประเมินผลการจัดการศึกษา

นอกจากนี้ ในปี พุทธศักราช ๒๕๔๓ ได้ริเริ่มจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติ และได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีในคราวที่ประชุมวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๔๕ ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๕–๒๕๔๙ โดยมีวัตถุประสงค์ของแผนฯ ๓ ประการ คือ ๑) พัฒนาคนอย่างรอบด้านและสมดุลเพื่อเป็นฐานหลักของการพัฒนา ๒) สร้างสังคมไทยให้เป็นสังคม คุณธรรม ภูมิปัญญา และการเรียนรู้ และ ๓) พัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคมเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาคน และสร้างสังคมคุณธรรม ภูมิปัญญาและการเรียนรู้

ปีพุทธศักราช ๒๕๔๕ ได้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๕ ในสาระที่เกี่ยวกับโครงสร้างกระทรวงศึกษาธิการตาม หมวด ๕ เนื่องจากมีการปฏิรูประบบราชการและปรับปรุงกระทรวง ทบวงกรมใหม่ทำให้มีส่วนราชการด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมต้องในสังกัดกระทรวงอื่น และได้ออกกฎกระทรวงตามความในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ เช่น กฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการนับอายุเด็กเพื่อเข้ารับการศึกษาภาคบังคับ พุทธศักราช ๒๕๔๕ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการออกประกาศกระทรวงศึกษาธิการหลายฉบับที่สำคัญคือ การกำหนดเขตพื้นที่การศึกษา

ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๕ ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พุทธศักราช ๒๕๔๕ และออกประกาศตาม พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พุทธศักราช ๒๕๔๕ หลายฉบับ และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในสมัยนั้น ได้แก่ นายปองพล อดิเรกสาร ได้ประกาศนโยบายการปฏิรูปการศึกษา ๕ ด้านได้แก่ การปฏิรูประบบการศึกษา การปฏิรูปการเรียนรู้ การปฏิรูประบบการบริหารและการจัดการศึกษา การปฏิรูปครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา และการปฏิรูปทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา

ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๖ ออกกฎหมายกระทรวงว่าด้วย ระบบ หลักเกณฑ์และวิธีการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๖

ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๖ ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติสำคัญ ๆ หลายฉบับและมีการเปลี่ยนแปลงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็น นายอดิศัย โพธารามิก เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๖ พระราชบัญญัติที่ประกาศใช้ได้แก่

พระราชบัญญัติสภาครูและบุคลากรทางการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๖ มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ ๑๑ มิถุนายน ๒๕๔๖

พระราชบัญญัติระเบียบบริหารกระทรวงศึกษาธิการ พุทธศักราช ๒๕๔๖ มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๕๔๖

พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พุทธศักราช ๒๕๔๖ มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม ๒๕๔๖

พระราชบัญญัติสถาบันอุดมศึกษาเอกชน พุทธศักราช ๒๕๔๖ มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๔๖

ขณะเดียวกันรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (นายอดิศัย โพธารามิก) ได้ประกาศนโยบายปฏิรูปการศึกษาใหม่โดยเน้นยุทธศาสตร์สู่การปฏิบัติของกระทรวงศึกษาธิการ ๓ ด้าน ได้แก่

๑) การสร้างโอกาสทางการศึกษา ประกอบด้วยการสร้างความเสมอภาคและเพิ่มโอกาสเข้าถึงการบริหารการศึกษาขั้นพื้นฐาน การส่งเสริมการอาชีวศึกษา การส่งเสริมการอุดมศึกษาและการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้ประชาชน

๒) การพัฒนาการจัดการและพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้ ประกอบด้วย การปฏิรูปการเรียนรู้สู่การใช้ความรู้เป็นฐานในการดำรงชีพ การเพิ่มศักยภาพครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา การพัฒนาระบบบริหารจัดการเพื่อการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ และการจัดการทรัพยากรเพื่อการศึกษา

๓) การเพิ่มมาตรฐานการศึกษาและเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ประกอบด้วยการพัฒนามาตรฐานการศึกษาให้ทัดเทียมกับประเทศที่พัฒนาแล้ว การเพิ่มขีดความสามารถในการวิจัยและพัฒนา และการพัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยี

ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๗ ได้ประกาศใช้มาตรฐานการศึกษาของชาติที่ผ่านความเห็นชอบจากที่ประชุมคณะรัฐมนตรี วันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๔๖ และให้หน่วยงานด้านการศึกษาทุกระดับนำไปใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ

ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๗ มีพระราชบัญญัติประกาศใช้ ดังนี้

พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยราชภัฏ พุทธศักราช ๒๕๔๗ ประกาศใช้ เมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๔๗

พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนในสถาบันอุดมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๗ ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๗

พระราชบัญญัติสถาบันเทคโนโลยีปทุมวัน พุทธศักราช ๒๕๔๗ ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๔๗

พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการครู และบุคลากรทางการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๗ ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๔๗

พระราชบัญญัติเงินเดือน เงินวิทยฐานะ และเงินประจำตำแหน่งข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๗ ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๔๗

พระราชบัญญัติเงินเดือนและเงินประจำตำแหน่ง (ฉบับที่ ๔) พุทธศักราช ๒๕๔๗ ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๔๗

ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๘ มีการประกาศพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล พุทธศักราช ๒๕๔๘ ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๔๘ พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยนราธิวาส

ราชนครินทร์ พุทธศักราช ๒๕๔๘ ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๘ และพระราชบัญญัติสถาบันการพลศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๘ ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๘

นอกจากนี้ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๘ ได้มีการสรุปผลการประเมินการศึกษาขั้นพื้นฐานภายนอกรอบแรก ซึ่งพบว่าสถานศึกษาส่วนใหญ่ไม่ผ่านการประเมินตามเกณฑ์มาตรฐาน โดยเฉพาะสถานศึกษาขนาดเล็ก และมาตรฐานที่มีผลการประเมินต่ำมาก คือ มาตรฐานผู้เรียน ๒ ด้าน คือ ด้านความสามารถในการคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ คิดมีวิจารณญาณ มีความคิดสร้างสรรค์ คิดไตร่ตรอง และมีวิสัยทัศน์ และด้านผู้เรียนมีความรู้และทักษะที่จำเป็นตามหลักสูตร

ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๘ ได้ปรับเปลี่ยนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ โดยมี นายจาตุรนต์ ฉายแสง เป็นรัฐมนตรี มีการกำหนดแนวการขับเคลื่อนการปฏิรูปการศึกษาอีกครั้ง โดยยึดกรอบแผนการบริหารราชการแผ่นดิน พุทธศักราช ๒๕๔๘–๒๕๕๑ เรียกว่า ยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนการปฏิรูปการศึกษาไทย (roadmap) พุทธศักราช ๒๕๔๘–๒๕๕๑ เพื่อใช้เป็นกรอบและแนวทางการปฏิรูปการศึกษา การจัดทำแผนปฏิบัติราชการ และการติดตามประเมินผลการปฏิรูปการศึกษาในช่วงพุทธศักราช ๒๕๔๘–๒๕๕๑ โดยกำหนดทั้งวิสัยทัศน์ เป้าหมาย พันธกิจ ยุทธศาสตร์ และมาตรการดำเนินงานครอบคลุมทั้ง การพัฒนาการศึกษาปฐมวัย ปฏิรูปหลักสูตรและการเรียนการสอนการศึกษาขั้นพื้นฐาน พัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา ปฏิรูปการศึกษานอกโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ปฏิรูปอุดมศึกษา ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเอกชน ชุมชนพ่อแม่ ผู้ปกครอง องค์กรสังคมต่าง ๆ ในการจัดการศึกษา กระจายอำนาจและส่งเสริมความเข้มแข็งของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษา ปฏิรูปทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา และ การนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้เพื่อการศึกษา

ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๙ ได้เริ่มปรับระบบการคัดเลือกเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาเป็นระบบ admission โดยนำผลการเรียนเฉลี่ยของนักเรียนมาพิจารณาร่วมกับคะแนนสอบ O–net และ A–net ด้วย

ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๙ หลังจากมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง โดยการปฏิวัติและมีคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙ และได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช ๒๕๔๙ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๙ และมีรัฐบาลชุดใหม่ โดยมี พลเอกสุรยุทธ จุลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี ศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ศรีสอ้าน เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และประกาศนโยบายการศึกษา ๖ ประการ คือ

๑) เร่งรัดการปฏิรูปการศึกษา โดยยึดคุณธรรมนำความรู้

๒) ขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐานของประชาชนให้กว้างขวางและทั่วถึง โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย

๓) พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทุกระดับ

๔) การกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่และสถานศึกษา

๕) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนภาคเอกชนและท้องถิ่น

๖) การพัฒนาการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้

นโยบายทั้ง ๖ ประการ ได้ดำเนินการตามแผนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในช่วงปีพุทธศักราช ๒๕๕๐ ซึ่งมีความก้าวหน้าหลายประการ ขณะเดียวกันรัฐบาลก็ได้เสนอพันธกิจที่กระทรวงศึกษาธิการต้องดำเนินการคือ การประกาศวาระแห่งชาติด้านการศึกษาแนวทางการพัฒนาแห่งอนาคต โดยเน้นยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพการศึกษาไทย การพัฒนาโรงเรียนขนาดเล็ก การแก้ปัญหาการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และการวางแผนการอุดมศึกษาระยะยาว

ปีพุทธศักราช ๒๕๕๐ มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง โดยได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการศึกษากำหนดไว้ในมาตรา ๘๐ (๓) กำหนดให้รัฐดำเนินการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการจัดการศึกษาในทุกระดับและทุกรูปแบบให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม จัดให้มีแผนการศึกษาแห่งชาติ กฎหมายเพื่อพัฒนาการศึกษาของชาติ จัดให้มีการพัฒนาคุณภาพครูและบุคลากรทางการศึกษาให้ก้าวหน้าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก รวมทั้งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีจิตสำนึกของความเป็นไทย มีระเบียบวินัย คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมและยึดมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และมาตรา ๘๐ (๔) ส่งเสริมและสนับสนุนการกระจายอำนาจเพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน องค์กรทางศาสนา และเอกชน จัดและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนามาตรฐานคุณภาพการศึกษาให้ทัดเทียมและสอดคล้องกับแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ

นอกจากนี้ยังได้ดำเนินการเสนอกฎหมายที่มีความสำคัญต่อการปฏิรูปการศึกษาหลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติการอาชีวศึกษา พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ พระราชบัญญัติลูกเสือ พระราชบัญญัติการศึกษาพิเศษสำหรับคนพิการ รวมทั้งการแก้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับครู คือ พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๕๑ ซึ่งประกาศใช้เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑

หลังจากนั้น ได้มีการเลือกตั้งและมีรัฐบาลชุดใหม่ โดยนายสมัคร สุนทรเวช เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ประกาศนโยบายด้านการศึกษา ได้แก่ ยกระดับคุณภาพการศึกษาของคนไทยอย่างมีบูรณาการ พัฒนาหลักสูตรปรับระบบการผลิตและพัฒนาครู ส่งเสริมการนำเทคโนโลยีสารสนเทศดำเนินการให้บุคคลมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษา ๑๒ ปี โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย สนับสนุนการผลิตและพัฒนากำลังคน ให้สอดคล้องรับการเปลี่ยนแปลง ขยายบทบาทของระบบการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ผ่านองค์กรต่าง ๆ

ต่อมาเมื่อ นายสมชาย วงศ์สวัสดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี ก็ได้ประกาศนโยบายด้านการศึกษา ๗ ประการ คือ การลงทุนด้านการศึกษาเพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาทั้งระบบ จัดให้คนไทยทุกคนมีโอกาสได้รับการศึกษาไม่น้อยกว่า ๑๒ ปี โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ปรับระบบการผลิตและพัฒนาครูให้มีคุณภาพ และคุณธรรม ส่งเสริมการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้อย่างจริงจัง พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานสถาบันอุดมศึกษาให้มีความเป็นเลิศด้านวิจัยและสร้างสรรค์นวัตกรรม ส่งเสริมสนับสนุนการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาไปยังเขตพื้นที่การศึกษา ส่งเสริมกลไกการบริหารจัดการศึกษาทั้งระบบ

หลังจากเกิดเหตุการณ์ทางการเมืองนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงรัฐบาลโดยมีการเปลี่ยนขั้วทางการเมือง นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ เป็นนายกรัฐมนตรี และแถลงนโยบายเมื่อวันที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๕๑ มีนโยบายการศึกษา ๘ ประการที่จะกำหนดทิศทางการศึกษาดังนี้

๑) ปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบ โดยปฏิรูปโครงสร้างและการบริหารจัดการ ปรับปรุงกฎหมายให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ และระดมทรัพยากรเพื่อการปรับปรุงการบริหารจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานจนถึงระดับอุดมศึกษา พัฒนาครู พัฒนาระบบการคัดเลือกเข้าสู่มหาวิทยาลัย พัฒนาหลักสูตร รวมทั้งปรับหลักสูตรวิชาแกนหลักรวมถึงวิชาประวัติศาสตร์ ปรับปรุงสื่อการเรียนการสอน พัฒนาทักษะในการคิดวิเคราะห์ ปรับบทบาทการศึกษานอกโรงเรียนเป็นสำนักงานการศึกษาตลอดชีวิต และจัดให้มีศูนย์การศึกษาตลอดชีวิตเพื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมในแต่ละพื้นที่ ตลอดจนส่งเสริมการกระจายอำนาจให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อนำไปสู่เป้าหมายคุณภาพการศึกษาและการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นคุณธรรมนำความรู้อย่างแท้จริง

๒) ส่งเสริมให้ภาคเอกชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษาทั้งระบบ โดยมุ่งเน้นในระดับอาชีวศึกษา และอุดมศึกษาเพื่อให้สนองตอบความต้องการด้านบุคลากรของภาคเศรษฐกิจ

๓) พัฒนาครู อาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา เพื่อให้ครูดี ครูเก่ง มีคุณธรรม มีคุณภาพ และมีวิทยฐานะสูงขึ้น ลดภาระงานครูที่ไม่เกี่ยวกับการเรียนการสอนตามโครงการคืนครูให้นักเรียน มีการดูแลคุณภาพชีวิตของครูด้วยการปรับโครงสร้างหนี้และจัดตั้งกองทุนพัฒนาคุณภาพชีวิตครู ควบคู่ไปกับการลงทุนด้านเทคโนโลยีสารสนเทศที่เน้นการพัฒนาเนื้อหาสาระและบุคลากรให้พร้อมรองรับและใช้ประโยชน์จากระบบสารสนเทศได้อย่างคุ้มค่า

๔) จัดให้ทุกคนมีโอกาสได้รับการศึกษาฟรี ๑๕ ปี ตั้งแต่ระดับอนุบาลไปจนถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย พร้อมทั้งเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการให้เกิดความเสมอภาคและความเป็นธรรมในโอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนในกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทั้งผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพ ผู้อยู่ในสภาวะยากลำบาก ผู้บกพร่องทางร่างกายและสติปัญญา และชนต่างวัฒนธรรม รวมทั้งยกระดับการพัฒนาศูนย์เด็กเล็กในชุมชน

๕) ยกระดับคุณภาพมาตรฐานการศึกษาระดับอาชีวศึกษาและอุดมศึกษาไปสู่ความเป็นเลิศ โดยการจัดกลุ่มสถาบันการศึกษาตามศักยภาพ ปรับเงินเดือนค่าตอบแทนของผู้สำเร็จการศึกษาระดับอาชีวศึกษาให้สูงขึ้น โดยภาครัฐเป็นผู้นำและเป็นแบบอย่างของการใช้ทักษะอาชีวศึกษาเป็นเกณฑ์กำหนดค่าตอบแทนและความก้าวหน้าในงาน ควบคู่กับการพัฒนาองค์ความรู้และนวัตกรรมด้วยการเพิ่มขีดความสามารถด้านการวิจัยและพัฒนา

๖) ปรับปรุงการบริหารจัดการกองทุนให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา ให้มีการประนอมและไกล่เกลี่ยหนี้ รวมทั้งขยายกองทุนให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา เพื่อขึ้นเพื่อให้ประชาชนมีโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาระดับอาชีวศึกษาและปริญญาตรีเพิ่มขึ้น

๗) ส่งเสริมให้เด็ก เยาวชน และประชาชนใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีสารสนเทศเชิงสร้างสร้างสรรค์อย่างชาญฉลาดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้

๘) เร่งรัดการลงทุนด้านการศึกษาและการเรียนรู้อย่างบูรณาการในทุกระดับการศึกษาและในชุมชน โดยใช้พื้นที่และโรงเรียนเป็นฐานในการบูรณาการทุกมิติ และยึดเกณฑ์การประเมินของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษาเป็น หลักในยกระดับคุณภาพโรงเรียนที่ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน และส่งเสริมความเป็นเลิศของมหาวิทยาลัยไปสู่การเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาและวิจัยพัฒนาในภูมิภาค รวมทั้งเสริมสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตในชุมชนโดยเชื่อมโยงบทบาทสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันทางศาสนา

ดังที่ ดวง สุวรรณเกิดผล (๒๕๕๐) ได้ทำการศึกษาเรื่อง สภาพและปัญหาการบริหารงานวิชาการตามแนวปฏิรูปการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาฉะเชิงเทรา เขต ๒ ผลการวิจัยพบว่า ๑) สภาพการบริหารงานวิชาการตามแนวปฏิรูปการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาฉะเชิงเทรา เขต ๒ โดยรวมและรายด้านทุกด้านอยู่ในระดับมาก ๒) ปัญหาการบริหารงานวิชาการตามแนวปฏิรูปการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาฉะเชิงเทรา เขต ๒ โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ด้านการวัดผลประเมินผลและการเทียบโอนผลการเรียน และด้านการประกันคุณภาพภายในและมาตรฐานการศึกษา อยู่ในระดับน้อย ส่วนด้านอื่นอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้ ๑) ด้านการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา สถานศึกษาควรมีการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาและดำเนินงานตามแผน มีการแบ่งงานตามหลักการมีส่วนร่วม โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานสามารถตรวจสอบได้ และเผยแพร่ต่อสาธารณชน สร้างความตระหนักให้แก่บุคลากรและชุมชนให้เห็นความสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา ๒) ด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ครูควรได้รับการส่งเสริมให้เข้ารับการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพในวิชาชีพตามความต้องการและความจำเป็นในสถานศึกษาแสวงหาความรู้อยู่เสมอและกำหนดผลการเรียนรู้ตามที่คาดหวังรายภาคและรายปี ๓) ด้านการวัดผลประเมินผลและการเทียบ

โอนผลการเรียน ครูควรได้รับการส่งเสริมให้มีการจัดทำเอกสารหลักฐานการศึกษาให้เป็นไปตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการจัดให้วัดผลประเมินผลและการเทียบโอนผลการเรียนในทุกระดับชั้น และมีระเบียบการวัดผลประเมินผลการเรียน ๔) ด้านการประกันคุณภาพภายในและมาตรฐานการศึกษา ควรมีการส่งเสริมให้ครูนำข้อมูลและนำผลการประเมินมาใช้ในการตัดสินใจและปรับปรุงงาน ปรับปรุงและพัฒนาการประกันคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา และมีการกำกับติดตามตรวจสอบ ประเมินผล และรายงานผลการประกันคุณภาพภายในและมาตรฐานการศึกษา ๕) ด้านการพัฒนาและใช้สื่อและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ครูควรเห็นความสำคัญของการพัฒนาตนเองและพัฒนาสื่อและเทคโนโลยี มีการจัดให้ยืมหนังสือห้องสมุดไปอ่านที่บ้าน ๖) ด้านการพัฒนาและส่งเสริมให้มีแหล่งการเรียนรู้ ควรมีการส่งเสริมให้ครู ผู้เรียนได้ใช้แหล่งเรียนรู้ภายในและภายนอกสถานศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียน มีการจัดระบบสารสนเทศภายในอย่างเป็นระบบและเป็นปัจจุบัน และมีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มีอาคารสถานที่เหมาะสม ๗) ด้านการวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา ครูควรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการทำวิจัยในชั้นเรียน และ ๘) ด้านการส่งเสริมชุมชนให้มีความเข้มแข็งทางวิชาการ สถานศึกษาควรมีการแลกเปลี่ยนความรู้กับชุมชนและให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา

นอกจากนี้ ถวิล ภารแผ้ว (๒๕๔๓, หน้า ๗๖) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การดำเนินงานตามกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนของโรงเรียนปฏิรูปการศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการในการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษา รวมทั้งแนวทางสำหรับในการแก้ปัญหาการดำเนินงานด้านการปฏิรูปการศึกษาของ สถานศึกษา ซึ่งเป็นข้อมูลที่มีประโยชน์ต่อการวางแผนปรับปรุงการดำเนินงานได้แสดงให้เห็นลักษณะหรือรูปแบบการดำเนินงานในแต่ละแนวทางอย่างหลากหลาย มีความแตกต่างกันกันทั้งลักษณะหรือรูปแบบและจำนวนกิจกรรมที่ดำเนินงานขึ้นอยู่กับ ความพร้อมและศักยภาพของโรงเรียนโดยมีสิ่งที่ควรปรับปรุงและพัฒนา เช่น การจัดหาข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียน ชุมชน องค์กรท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความต้องการชุมชน และศักยภาพของโรงเรียนอย่างเป็นระบบ ใช้แผนยุทธศาสตร์การบริหารโรงเรียน เปิดโอกาสให้กรรมการโรงเรียนและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมบริหารโรงเรียน จัดทำแผนผังโรงเรียนเป็นรูปทรงอย่างเต็มรูปแบบ วิเคราะห์ครูเป็นรายบุคคลเพื่อหาจุดพัฒนา

สรุปแล้วผลการปฏิรูปการศึกษาที่ผ่านมา มีทั้งความสำเร็จและล้มเหลว โดยจำแนกได้ ดังนี้ ๑) นโยบายที่มีความสำเร็จมาก ประกอบด้วย การขยายโอกาสทางการศึกษา ๑๒ ปี และ ๑๕ ปี การจัดการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการ การศึกษาทางเลือก การจัดการศึกษาโดยครอบครัว โดยสถานประกอบการ โดยสถาบันศาสนา เป็นต้น การเพิ่มงบประมาณเพื่อการศึกษา และการมีระบบการประกันคุณภาพการศึกษา ๒) นโยบายที่มีความสำเร็จปานกลาง ประกอบด้วย การปฏิรูป

การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และ การใช้แหล่งการเรียนรู้ ครูภูมิปัญญาไทย และ ๓) นโยบายที่มีความล้มเหลว ประกอบด้วย การผลิตและพัฒนาครู ผู้บริหาร วิทยฐานะครูและผู้บริหารกับผลการเรียนของผู้เรียนไม่สัมพันธ์กัน และ สื่อและเทคโนโลยี ดังนั้น เพื่อให้การศึกษาไทยได้พัฒนาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น จึงมีการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ ๒ ตามมา

การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ ๒

เมื่อการปฏิรูปการศึกษาในรอบแรก มีทั้งความสำเร็จและล้มเหลว นักวิชาการและผู้เกี่ยวข้องกับการศึกษาจึงประชุมหารือกันเพื่อปรับปรุงคุณภาพการศึกษาให้พัฒนาดียิ่ง ๆ ขึ้นไป ดังนั้น จึงมีการประชุมเพื่อหารือแนวทางในการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ ๒ ซึ่งได้ผ่านความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๕๒ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติสู่ความเป็นเลิศ ทั้งในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน อาชีวศึกษา อุดมศึกษา และการศึกษานอกโรงเรียนที่เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต ด้วยบริบทของการพัฒนาทรัพยากรการศึกษาทั้งระบบครบวงจร โดยจะเน้นคุณภาพคนไทยยุคใหม่ ครูยุคใหม่ คุณภาพของสถานศึกษาและแหล่งเรียนรู้ยุคใหม่ และระบบบริหารจัดการยุคใหม่ เป็นโจทย์ที่ท้าทายต่ออนาคตของคุณภาพคนในภาพรวม เพราะได้นำเอาโจทย์ในอดีตมาวิเคราะห์ เพื่อสร้างโจทย์ใหม่ให้ทันต่อโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่ไม่เคยรอการศึกษาและไม่เคยรอคุณภาพคน หากประเทศใดปรับตัวเองให้ทันต่อโลก เศรษฐกิจใหม่ (global new economy) สาระสำคัญในการปฏิรูปมีดังนี้ (รุ่ง แก้วแดง, ๒๕๕๕, หน้า ๒๘)

อัมมาร สยามวาลา และคณะ (๒๕๕๔) ได้สรุปว่าสาเหตุของปัญหาคุณภาพของการศึกษาที่มีผู้กล่าวถึงมีมากมายจนมองไม่เห็นหนทางว่าจะปฏิรูปกันอย่างไร หรือจะเริ่มแก้ไขปัญหาใดเป็นปัญหาแรก อีกทั้งการปฏิรูปในบางด้านกลับยิ่งทำให้ปัญหา แย่ลง เช่น ระบบประกันคุณภาพกลับเพิ่มภาระงานเอกสารให้ครู ทำให้ครูมีเวลาในการเตรียมสอนน้อยลง ซึ่งอาจทำให้การศึกษามีคุณภาพแย่ลงได้

ความล้มเหลวของการศึกษาไทยมีสาเหตุมาจากการขาดแคลนทรัพยากรที่จำเป็น แต่ความเชื่อนี้ไม่ถูกต้องเพราะในช่วงเกือบ ๑๐ ปีที่ผ่านมางบประมาณกระทรวงศึกษาธิการเพิ่มขึ้นประมาณ ๒ เท่า จนในปัจจุบันสัดส่วนงบประมาณด้านการศึกษาต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) และงบประมาณด้านการศึกษาต่องบประมาณรวมของไทยอยู่ที่ร้อยละ ๔ และร้อยละ ๒๐ ตามลำดับ ซึ่งไม่ต่ำกว่าประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคเดียวกันแล้ว ในขณะเดียวกันเงินเดือนเฉลี่ยของครูโรงเรียนรัฐบาลก็เพิ่มสูงขึ้นจากประมาณ ๑.๕ หมื่นบาทในปี ๒๕๔๔ เป็นประมาณ ๒.๔ หมื่น ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๓ ดังแสดงในภาพที่ ๓.๑

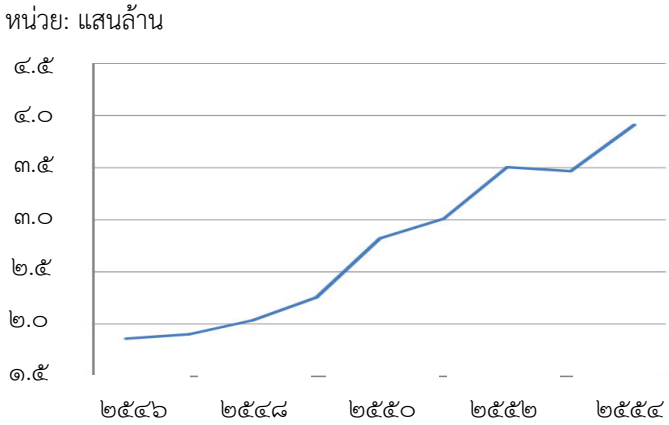

ภาพที่ ๓.๑ งบประมาณกระทรวงศึกษาธิการ ในช่วงปี ๒๕๔๖-๒๕๕๔
ที่มา (อัมมาร สยามวาลา และคณะ,๒๕๕๔)

นอกจากนี้ยังพบว่า ผลการเรียนของนักเรียนซึ่งเป็นตัวชี้วัดคุณภาพการศึกษาที่สำคัญกลับตกต่ำลงสวนทางกับทรัพยากรการศึกษาของประเทศที่เพิ่มขึ้น ดังจะเห็นได้จากผลคะแนนสอบของนักเรียนไทยไม่ว่าจะวัดจากข้อสอบมาตรฐานในประเทศคือ O-NET หรือข้อสอบมาตรฐานระหว่างประเทศเช่น programme for international student assessment (PISA) และ trends in international mathematics and science study (TIMSS) ต่างก็มีแนวโน้มลดลงและอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าประเทศเพื่อนบ้านยกเว้นอินโดนีเซีย ดังภาพที่ ๓.๒-๓.๔

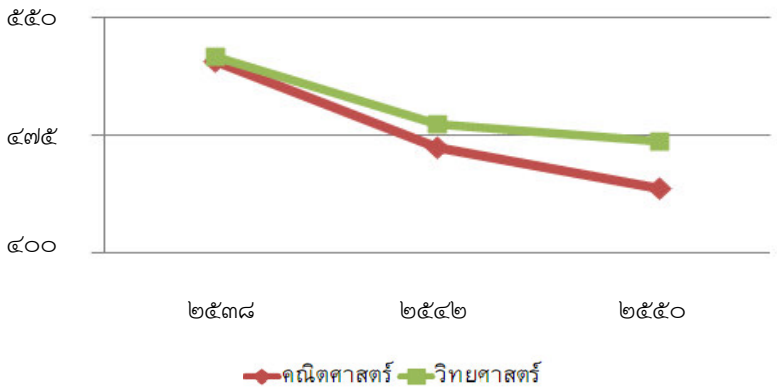

ภาพที่ ๓.๒ ผลการสอบ trends in international mathematics and science study (TIMSS)
ที่มา (อัมมาร สยามวาลา และคณะ,๒๕๕๔)

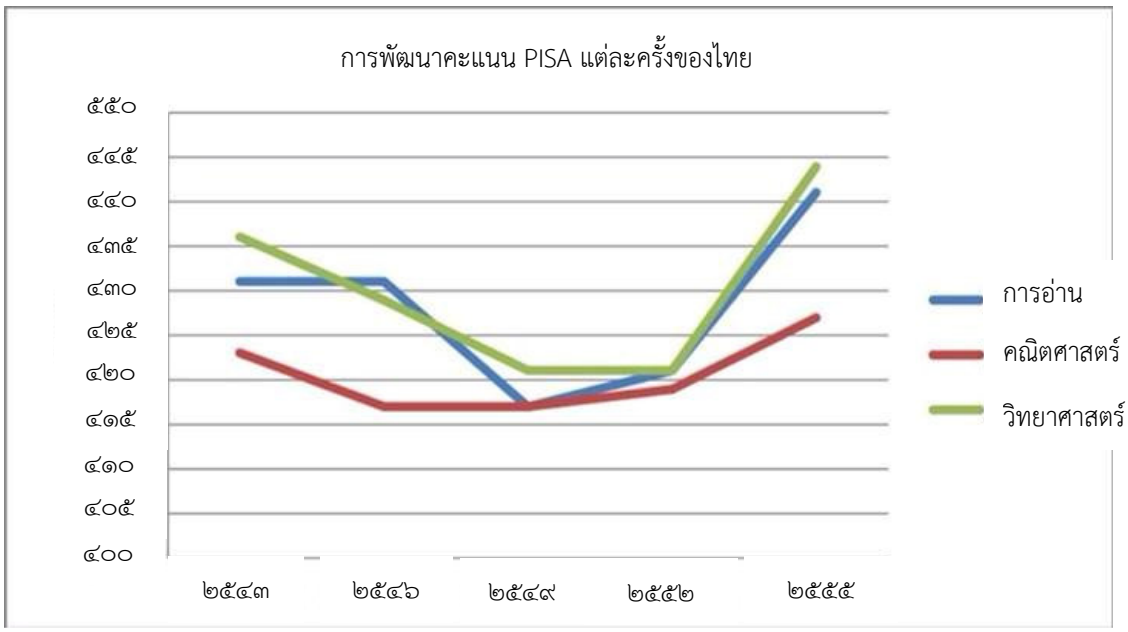

ภาพที่ ๓.๓ ผลการสอบ programme for international student assessment (PISA)
ที่มา (อัมมาร สยามวาลา และคณะ,๒๕๕๔)

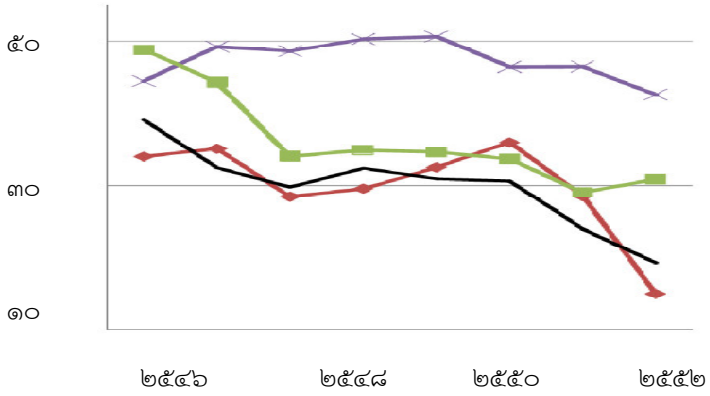

ภาพที่ ๓.๔ ผลการสอบ O-NET นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖
ที่มา (อัมมาร สยามวาลา และคณะ,๒๕๕๔)

จากผลประเมินคุณภาพการศึกษาไทยจากการทดสอบนักเรียนอายุ ๑๕ ปี จากการสุ่มนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ และ มัธยมศึกษาปีที่ ๔ นั้น ประเทศไทยมีผลคะแนนซึ่งมองในภาพรวมของกลุ่มประเทศในอาเซียนกันเองยังมีภาพลักษณ์ที่ดีอยู่ แต่เมื่อมองลงไปในรายละเอียดกลับพบว่า ผลคะแนนการสอบ PISA ของนักเรียนในทักษะทั้ง ๓ ทักษะมีคะแนนรวมที่ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยจาก ๖๕ ประเทศทั้ง ๓ ด้านความวิตกกังวลในเรื่องดังกล่าวสะท้อนถึงหน่วยงานภาครัฐและ

สถาบันการศึกษาที่เร่งออกมาตรการปฏิรูปการศึกษา โดยเฉพาะการประกาศปฏิรูปการศึกษาอย่างชัดเจนของจาตุรนต์ ฉายแสง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในสมัยนั้น ได้เริ่มต้นโครงการให้ปีพุธศักราช ๒๕๕๖ เป็นต้นไป เป็นปีแห่งการรวมพลังยกระดับคุณภาพการศึกษา ซึ่งแนวทางที่สำคัญคือ เร่งปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งระบบให้สัมพันธ์เชื่อมโยงกัน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถคิด วิเคราะห์ แก้ปัญหาและเรียนรู้ได้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยปฏิรูปให้มีความเชื่อมโยงกันทั้งหลักสูตรและการเรียนการสอนให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงและสอดคล้องกับการเรียนรู้ยุคใหม่ การพัฒนาครู และการพัฒนาระบบการทดสอบ การวัดและประเมินผลที่ได้มาตรฐานและเชื่อมโยงกับหลักสูตร และการเรียนการสอน และการพัฒนาผู้เรียน โดยผลสัมฤทธิ์ที่ให้ความสำคัญ ได้แก่ คะแนน PISA ของเด็กไทยที่ต้องวิ่งขึ้นสู่อันดับต้น ๆ ของกลุ่มประเทศสมาชิก

สถาบันทดสอบทางการศึกษาแห่งชาติ (องค์กรมหาชน) (๒๕๕๗) ได้สรุปการบรรยายนายปรีชาญ เดชศรี รองผู้อำนวยการสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สสวท.) ในหัวข้อ “สิ่งที่พบจากการประเมินตามโครงการ PISA และ TIMSS กับการจัดการศึกษาของประเทศไทย” ในงานมหกรรมการศึกษาเพื่อพัฒนาวิชาชีพครู EDUCA ๒๐๑๓ ที่อิมแพ็ค เมืองทองธานี จัดโดยบริษัท ปิโก (ไทยแลนด์) จำกัด (มหาชน) ความว่า จากการประเมินด้วยข้อสอบนานาชาติที่ผ่านมา ได้แก่ โครงการประเมินผลนักเรียนนานาชาติ (PISA) โครงการศึกษาแนวโน้มการจัดการศึกษาคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ระดับนานาชาติ (TIMSS) จะพบว่าสัมฤทธิผลของนักเรียนไทยลดต่ำลงตลอด ซึ่งถึงเวลาแล้วที่ทุกฝ่ายต้องรับผิดชอบร่วมกัน ไม่โทษว่าใครเป็นผู้ผิด การประเมินระดับนานาชาติที่ผ่านมาจะพบว่า เด็กไทยส่วนใหญ่ไม่เก่งทุกเรื่อง ส่วนหนึ่งเป็นเพราะครูไม่สอนให้เด็กคิด สอนเพียงให้ทำแบบฝึกหัดง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน ทำให้เวลาเจอข้อสอบระดับชาติที่มีคำถามซับซ้อน และคำตอบที่ต้องผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์หลายชั้นจึงทำไม่ได้ แต่ข้อสอบนานาชาติก็มีคำถามง่าย ๆ ปนอยู่บ้าง เพื่อให้รางวัลเด็กที่ตั้งใจทำข้อสอบ ทั้งนี้ มีข้อสังเกตจากการตรวจข้อสอบนานาชาติพบว่าในข้อสอบแต่ละชุดจะมีโจทย์ที่ง่ายและยากปนๆ กันไปในสัดส่วนที่เท่ากัน กรณีที่เด็กทำไม่ได้แล้วข้ามไปก็จะนับคะแนนแบบหนึ่ง แต่หากมีข้อใดที่เด็กเขียนบ่นมา ระบบจะถือว่าเด็กคนนั้นทำไม่ได้ขณะเดียวกันเมื่อหมดเวลาแล้วหยุด ข้อสอบที่เหลือจะถือว่าทำไม่ถึง แต่หากหมดเวลาแล้วไม่ยอมหยุด กากบาทไปเรื่อยจนครบ จะถือว่าทำไม่ได้ ฉะนั้นรูปแบบการทำข้อสอบจะมีการตีความหลายแบบ

อย่างไรก็ตาม ที่ผ่านมากระทรวงศึกษาธิการ (ศธ.) มักจะอ้างคะแนนข้อสอบนานาชาติต่ำว่าเด็กไม่ตั้งใจทำ แต่เวลาเจอกับหลายประเทศที่เข้าร่วมสอบ ต่างคนก็ต่างบอกว่าเด็กตัวเองไม่ตั้งใจสอบเหมือนกัน บ่นเหมือนกัน แต่เวลาเขียนตอบกลับถูก แต่เด็กไทยบ่น เขียน ด่า และก็ตอบไม่ถูก ฉะนั้นกรณีไม่ตั้งใจสอบคงเป็นข้อแก้ตัวเท่านั้น ขณะเดียวกันเมื่อมาดูในคำตอบของเด็กไทยที่เขียนในข้อสอบนานาชาติ จะพบว่าเด็กตั้งใจทำแล้ว แต่ตอบไม่ได้ เพราะเขียนไม่รู้เรื่อง และจากข้อมูลวิจัย

เปรียบเทียบวุฒิการศึกษาครูไทย สรุปได้ว่า ครูไทยในปัจจุบันเกือบทั้งหมดไม่มีปัญหาเรื่องวุฒิการศึกษา เพราะจบการศึกษาระดับ ป.ตรีขึ้นไปจำนวนมาก ขณะที่ปัญหาครูสอนไม่ตรงวุฒิก็มีแนวโน้มที่ลดลง ฉะนั้นเรื่องวุฒิการศึกษาครูไม่ใช้ประเด็นปัญหา แต่อยู่ที่ประสิทธิภาพครูมากกว่า นอกจากนี้ยังมีข้อมูลวิจัยที่เป็นการแสดงความคิดเห็นของครูที่มีต่อความพร้อมความมั่นใจในการสอนคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ สรุปได้ว่า ครูไทยเกินครึ่งไม่มีความพร้อมทั้งในการเตรียมความพร้อมการสอน และความมั่นใจในการสอน มีผลสำรวจดังนี้ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ วิชาคณิตศาสตร์ ครูมีความพร้อมเตรียมการสอนร้อยละ ๕๐ จากค่าเฉลี่ยทั่วโลกร้อยละ ๘๓ มีความมั่นใจการสอนร้อยละ ๔๗ จากค่าเฉลี่ยทั่วโลกร้อยละ ๗๕ ในวิชาวิทยาศาสตร์ ครูมีความพร้อมเตรียมการสอนร้อยละ ๓๘ จากค่าเฉลี่ยทั่วโลกร้อยละ ๖๒ มีความมั่นใจการสอนร้อยละ ๓๙ จากค่าเฉลี่ยทั่วโลกร้อยละ ๕๙

ดังนั้น เป็นที่ประจักษ์แล้วว่าคุณภาพการศึกษาไทยนั้นต้องมีการพัฒนาทั้งระบบอย่างจริงจัง และจากสภาพปัญหาที่กล่าวมาแล้วนั้น จึงเป็นมูลเหตุให้การศึกษาไทยต้องปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สองตามมานั่นเอง

สาระสำคัญการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พุทธศักราช ๒๕๕๒–๒๕๖๑)

วิสัยทัศน์ คนไทยได้เรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ

เป้าหมาย ภายในปี ๒๕๖๑ มีการปฏิรูปการศึกษาและการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ โดยเน้นประเด็นหลักสามประการ คือ

๑) คุณภาพและมาตรฐานการศึกษาและเรียนรู้ของคนไทย โอกาสทางการศึกษาและเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียน สถานศึกษาแหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม หลักสูตรและเนื้อหา พัฒนาวิชาชีพครูให้เป็นวิชาชีพที่มีคุณค่า สามารถดึงดูดคนเก่งดีและมีใจรักมาเป็นครูคณาจารย์ได้อย่างยั่งยืน ภายใต้ระบบบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ

๒) เพิ่มโอกาสการศึกษาและเรียนรู้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ เพื่อให้ประชาชนทุกคน ทุกเพศ ทุกวัยมีโอกาสเข้าถึงการศึกษาและเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

๓) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคม ในการบริหารและจัดการศึกษา โดยเพิ่มบทบาทของผู้ที่อยู่ภายนอกระบบการศึกษาด้วย

กรอบแนวทางการปฏิรูปการศึกษา

มีการปฏิรูปการศึกษาและเรียนรู้อย่างเป็นระบบ โดย

๑) พัฒนาคุณภาพคนไทยยุคใหม่ ที่มีนิสัยใฝ่เรียนรู้ สามารถเรียนรู้ด้วยตนเองและแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

๒) พัฒนาคุณภาพครูยุคใหม่ ที่เป็นผู้เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ เป็นวิชาชีพที่มีคุณค่า สามารถดึงดูดคนเก่ง คนดี มีใจรักในวิชาชีพครูมาเป็นครู

๓) พัฒนาคุณภาพสถานศึกษาและแหล่งเรียนรู้ยุคใหม่ เพื่อพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาทุกระดับ/ประเภทให้สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณภาพและพัฒนาแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ สำหรับการศึกษาและเรียนรู้ทั้งในระบบโรงเรียน นอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย

๔) พัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการใหม่ ที่มุ่งเน้นการกระจายอำนาจสู่สถานศึกษา เขตพื้นที่การศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ชุมชน ภาคเอกชน และทุกภาคส่วน มีระบบการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล

เป้าหมายยุทธศาสตร์และตัวบ่งชี้ การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พุทธศักราช ๒๕๕๒–๒๕๖๑)

เป้าหมายยุทธศาสตร์ที่ ๑ คนไทยและการศึกษาไทยมีคุณภาพและได้มาตรฐานระดับสากล

ตัวบ่งชี้และค่าเป้าหมาย

๑.๑) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในวิชาหลักจากการทดสอบระดับชาติมีคะแนนเฉลี่ยมากกว่าร้อยละ ๕๐

๑.๒) ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาด้านคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์เพิ่มขึ้นเป็นไม่ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยนานาชาติ (ผลทดสอบ PISA)

๑.๓) ความสามารถด้านภาษาอังกฤษเพิ่มขึ้นร้อยละ ๓ ต่อปี

๑.๔) ทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศเพิ่มขึ้นร้อยละ ๓ ต่อปี

๑.๕) สัดส่วนผู้เรียนมัธยมศึกษาตอนปลายประเภทอาชีวศึกษา : สามัญศึกษาเป็น ๖๐ : ๔๐

๑.๖) ผู้สำเร็จอาชีวศึกษาและอุดมศึกษามีคุณภาพระดับสากลและเป็นไปตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิ

๑.๗) จำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของคนไทย (อายุ ๑๕–๕๙ ปี) เพิ่มขึ้นเป็น ๑๒ ปี

เป้าหมายยุทธศาสตร์ที่ ๒ คนไทยใฝ่รู้ : สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง รักการอ่าน และแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่อง

ตัวบ่งชี้และค่าเป้าหมาย

๒.๑) ผู้เรียนทุกระดับการศึกษาไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๗๕ มีทักษะในการแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเอง รักการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

๒.๒) อัตราการรู้หนังสือของประชากร (อายุ ๑๕–๖๐ ปี) เป็นร้อยละ ๑๐๐

๒.๓) ผู้เข้ารับบริการในแหล่งเรียนรู้เพิ่มขึ้นปีละอย่างน้อยร้อยละ ๑๐

๒.๔) คนไทยใช้เวลาอ่านหนังสือนอกเวลาเรียน/นอกเวลาทำงานโดยเฉลี่ยอย่างน้อยวันละ ๖๐ นาที

๒.๕) สัดส่วนผู้ที่ใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อการเรียนรู้ต่อประชากรอายุ ๑๐ ปีขึ้นไปเป็นร้อยละ ๕๐

เป้าหมายยุทธศาสตร์ที่ ๓ คนไทยใฝ่ดี : มีคุณธรรมพื้นฐาน มีจิตสำนึกและค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม มีจิตสาธารณะ มีวัฒนธรรมประชาธิปไตย

ตัวบ่งชี้และค่าเป้าหมาย

๓.๑) ผู้เรียนทุกระดับการศึกษาไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๗๕ มีคุณธรรม จริยธรรมและมีความเป็นพลเมือง

๓.๒) จำนวนคดีเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีโดยสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนลดลงร้อยละ ๑๐ ต่อปี

๓.๓) จำนวนเด็กอายุต่ำกว่า ๑๕ ปี ที่ตั้งครรภ์ลดลงร้อยละ ๑๐ ต่อปี

๓.๔) จำนวนเด็กเข้ารับการบำบัดยาเสพติดลดลงร้อยละ ๑๐ ต่อปี

๓.๕) สัดส่วนคนไทยที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและสังคมอย่างสม่ำเสมอเพิ่มขึ้นร้อยละ ๕ ต่อปี

เป้าหมายยุทธศาสตร์ที่ ๔ คนไทยคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาได้ : มีทักษะในการคิดและปฏิบัติ มีความสามารถในการแก้ปัญหา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความสามารถในการสื่อสาร

ตัวบ่งชี้และค่าเป้าหมาย

๔.๑) ผู้เรียนไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๗๕ มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ มีวิจารณญาณ มีความคิดสร้างสรรค์

๔.๒) ผู้สำเร็จการอาชีวศึกษาและการอุดมศึกษา มีสมรรถนะเป็นที่พึงพอใจของผู้ใช้ และมีงานทำภายใน ๑ ปี รวมทั้งประกอบอาชีพอิสระเพิ่มขึ้น

๔.๓) กำลังแรงงานที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาขึ้นไปเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ ๖๕ และมีสมรรถนะทางวิชาชีพตามมาตรฐาน

แนวโน้มด้านบวก

หลักสูตรใหม่เกิดขึ้นจำนวนมาก จากการเปลี่ยนแปลงและการแข่งขันในด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ทำให้คนในสังคมต้องการเพิ่มความรู้ความสามารถให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง จึงหันมาสนใจศึกษาต่อในหลักสูตรที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ ดังนั้น เพื่อตอบสนองต่อ

ความต้องการของคนในสังคมสถาบันการศึกษาจึงมุ่งพัฒนาหลักสูตรใหม่ ๆ อาทิ หลักสูตรที่บูรณาการระหว่างสองศาสตร์ขึ้นไป เช่น ระดับอาชีวศึกษาหลักสูตรเดียวจะมีหลายสาขาวิชา เรียนช่างยนต์จะผนวกการตลาดและการบัญชีเข้าไปด้วย เป็นต้น หลักสูตรที่ให้ปริญญาบัตร ๒ ใบ และมีการพัฒนาหลักสูตรให้ทันสมัยตลอดเวลา

หลักสูตรนานาชาติมีแนวโน้มมากขึ้น เนื่องจากสภาพยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการเชื่อมโยงด้านการค้าและการลงทุน ทำให้ตลาดแรงงานในอนาคตต้องการคนที่มีความสามารถด้านภาษาต่างประเทศ ส่งผลให้ความต้องการการศึกษาที่เป็นภาษาสากลมีมากขึ้น ที่สำคัญการเปิดเสรีทางการศึกษา ยังเป็นโอกาสให้สถาบันการศึกษาจากต่างประเทศเข้ามาจัดการศึกษาในประเทศไทย และเปิดหลักสูตรภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาอังกฤษ ภาษาจีน ภาษาญี่ปุ่น ฯลฯ ยิ่งมีส่วนกระตุ้นให้หลักสูตรการศึกษานานาชาติมีแนวโน้มได้รับความนิยมมากขึ้น แต่เนื่องจากหลักสูตรนานาชาติมีค่าใช้จ่ายสูง ดังนั้น การเรียนในหลักสูตรนี้ยังคงจำกัดอยู่ในกลุ่มผู้เรียนที่มีฐานะดี

การจัดการศึกษามีความเป็นสากลมากขึ้น สภาพโลกาภิวัตน์ที่มีการเชื่อมโยงในทุกด้านร่วมกันทั่วโลก ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนย้ายองค์ความรู้ กฎกติกา การดำเนินการด้านต่าง ๆ ทั้งการค้า การลงทุน การศึกษา เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เชื่อมต่อถึงกัน ประกอบการเปิดเสรีทางการศึกษา ส่งผลให้เกิดการหลั่งไหลหลักสูตรการเรียนการสอน บุคลากรด้านการสอน หลักสูตร จากสถาบันการศึกษาต่างประเทศเข้าสู่ไทย อันมีผลทำให้เกิดการเปรียบเทียบและผลักดันให้สถาบันการศึกษาไทยต้องพัฒนาการจัดการศึกษาที่มีความเป็นสากลที่เป็นที่ยอมรับ อีกทั้งการเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุนกับนานาประเทศของไทย ได้ส่งผลให้เกิดความต้องการการศึกษาที่มีคุณภาพทัดเทียมในระดับสากล ความเหลื่อมล้ำด้านโอกาสทางการศึกษาลดลง เนื่องจากสภาพการเรียกร้องสิทธิมนุษยชนที่เป็นกระแสระดับโลกเกิดขึ้นควบคู่กับคลื่นประชาธิปไตยแผ่ขยายวงกว้างถึงไทย รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่ส่งเสริมการเพิ่มสิทธิเสรีภาพแก่ประชาชน อีกทั้งสภาพการใช้เทคโนโลยีส่งเสริมการเรียนการสอน ทำให้ช่องทางการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเข้าถึงคนได้อย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตามอาจเป็นได้ว่าความเหลื่อมล้ำด้านโอกาสทางการศึกษาจะลดลงในกลุ่มสถาบันการศึกษาของรัฐ ส่วนการจัดการศึกษาโดยสถาบันการศึกษาเอกชน ผู้เรียนที่ครอบครัวมีรายได้น้อยอาจเข้ารับบริการทางการศึกษาได้ลดลง เนื่องจากค่าเล่าเรียนแพง โอกาสรับบริการทางการศึกษาที่มีคุณภาพเพิ่มขึ้น เมื่อเปิดเสรีทางการศึกษา จะก่อเกิดการแข่งขันในการจัดการศึกษาทั้งจากสถาบันการศึกษาทั้งในและต่างประเทศมากขึ้น หากพิจารณาในแง่บวก การเปิดเสรีทางการศึกษา เป็นการสร้างโอกาสให้คนไทยได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพ เนื่องด้วยสถาบันแต่ละแห่งจะแข่งด้านคุณภาพมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันอุดมศึกษา คุณภาพการศึกษาจะเพิ่มขึ้นค่อนข้างมาก เนื่องจากการเปิดเสรีทางการศึกษา ที่เปิดโอกาสให้สถาบันอุดมศึกษาต่างชาติเข้ามาเปิดการเรียนการสอน จึงเป็นแรงกดดันให้สถาบันอุดมศึกษาไทยต้องพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้สูงขึ้น แนวโน้มด้านลบการเพิ่มช่องว่าง

ด้านคุณภาพในการจัดการศึกษา แม้ว่าสภาพการแข่งขันทางการศึกษาจะเป็นแรงผลักให้สถาบันการศึกษาต่าง ๆ เร่งพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนการสอนมากขึ้น แต่เนื่องจากทรัพยากรตั้งต้นของแต่ละสถาบันการศึกษามีความแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นความรู้ความสามารถและปริมาณของบุคลากรการศึกษา งบประมาณ เงินทุน เทคโนโลยี สถานที่ ความมีชื่อเสียง ฯลฯ ส่งผลให้โอกาสพัฒนาคุณภาพการศึกษาย่อมแตกต่างกันด้วย โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาขนาดเล็ก หรือสถาบันการศึกษาที่ยังไม่มีความพร้อม/มีทรัพยากรตั้งต้นไม่มาก ย่อมไม่มีศักยภาพเพียงพอในการพัฒนาคุณภาพมากนัก การผลิตบัณฑิตเกินความต้องการของตลาด เนื่องจากความต้องการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษามีสูงขึ้น และการพัฒนาไปสู่การเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐที่ต้องหาเลี้ยงตนเอง มีอิสระในการบริหารและเปิดหลักสูตรเพื่อหาผู้เรียนเข้าเรียนให้ได้จำนวนมาก สิ่งเหล่านี้จะส่งผลกระทบระยะยาวคือ มีบัณฑิตจบเป็นจำนวนมากเข้าสู่ตลาดแรงงานไม่สามารถรองรับได้หมด โดยกลุ่มแรงงานระดับอุดมศึกษาที่ไม่มีคุณภาพหรือไม่จบจากสาขาที่ตลาดแรงงานต้องการ จะถูกผลักสู่แรงงานนอกระบบ หรือหาทางออกโดยเรียนต่อระดับสูงขึ้น ซึ่งอาจก่อเกิดภาวะแรงงานระดับปริญญาโทและเอกไม่มีคุณภาพและล้นตลาดตามมาเช่นกัน การสอนทักษะการคิดและทักษะทางอารมณ์ยังไม่มีคุณภาพ สภาพเศรษฐกิจที่มุ่งแข่งขัน ทำให้การจัดการศึกษามุ่งพัฒนาทางวิชาการเป็นสำคัญ ในขณะที่ระบบการศึกษาไทยยังไม่สามารถพัฒนาทักษะการคิดของผู้เรียนได้เท่าที่ควร เนื่องจากการเรียนการสอนยังมุ่งสอนให้ผู้เรียนคิดตามสิ่งที่ผู้สอนป้อนความรู้มากกว่าการคิดสิ่งใหม่ ๆ ประกอบกับครูผู้สอนมีภาระงานมาก จนส่งผลต่อการพัฒนาบุคคลในด้านอื่น เช่น การพัฒนาเชิงสังคม รวมถึงการพัฒนาทักษะทางอารมณ์ นอกจากนี้ การใช้เทคโนโลยีในกิจวัตรประจำวันหรือใช้ในการเรียนการสอนทำให้การปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ลดลง ส่งผลให้ช่องทางการพัฒนาทักษะทางอารมณ์และทักษะทางสังคมของผู้เรียนลดลงด้วย

การสอนคุณธรรมจริยธรรมยังไม่มีคุณภาพ แนวคิดของทุนนิยมที่มุ่งแข่งขันได้แพร่กระจายไปทั่วโลก ส่งผลให้ผู้คนต่างมุ่งแข่งขัน และพัฒนาความรู้ความสามารถ เพื่อความก้าวหน้าในหน้าที่การงานและมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ประกอบกับสถาบันการศึกษาจำนวนมากมุ่งพัฒนาความรู้ทางวิชาการ และประเมินผลการเรียนที่ความสามารถทางวิชาการ จนอาจละเลยการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรมจริยธรรม นอกจากนี้ การไม่ได้มีผู้สอนที่รู้เชี่ยวชาญด้านการสอนคุณธรรมจริยธรรมโดยตรงหรือมีคุณภาพ ย่อมส่งผลต่อคุณภาพการสอนของวิชาคุณธรรมจริยธรรมได้ การสอนภาษาต่างประเทศยังไม่มีคุณภาพ ยิ่งก้าวสู่โลกไร้พรมแดนมากขึ้นเท่าใด ผู้มีความรู้ด้านภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาอังกฤษ หรือภาษาจีนที่ผู้คนส่วนใหญ่ในโลกใช้ติดต่อสื่อสาร เจรจาต่อรอง การค้า การศึกษา ฯลฯ ย่อมมีความได้เปรียบ ทั้งในเรื่องการติดต่อสื่อสารและความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่พบคือ การสอนภาษาอังกฤษ และภาษาต่างประเทศของไทยยังไม่มีคุณภาพเท่าที่ควร เนื่องจากครูผู้สอนมีความสามารถด้านภาษาต่างประเทศค่อนข้างต่ำ โดยเฉพาะครูผู้สอนใน

ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ครูจำนวนมากไม่ได้จบเอกภาษาอังกฤษโดยตรง และมีแนวโน้มว่าในอีก ๕ ปีข้างหน้า การพัฒนาการสอนทักษะภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษแม้ปัจจุบันจะตื่นตัวมากขึ้น แต่ยังไม่ก้าวหน้าไปมากเท่าที่ควร เพราะทรัพยากรด้านบุคลากรสอนภาษาต่างประเทศนี้ขาดแคลนมาก

ผลกระทบของโลกาภิวัตน์ต่อการศึกษาไทยมีทั้งด้านบวกและด้านลบ ซึ่งหลีกเลี่ยงได้ยาก แต่การพัฒนาระบบการศึกษาไทยให้พร้อมต่อสภาพโลกาภิวัตน์ได้นั้น จำเป็นต้องเตรียมพร้อมในเชิงรุกตั้งแต่วันนี้ โดยรัฐควรเน้นการบริหารจัดการในส่วนที่ไทยได้รับผลกระทบมากที่สุด โดยพัฒนาศักยภาพของบุคลากรภายในสถาบันการศึกษา สนับสนุนทุนวิจัยเพื่อพัฒนาการศึกษา และสร้างเครือข่ายภาคประชาชนเพื่อให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาการศึกษารองรับกระแสโลกาภิวัตน์

ดังที่ ปกรณ์ ปรียากร (๒๕๕๔, หน้า ๑๒) ผู้อำนวยการโครงการฝึกอบรมนานาชาติ สถาบันบัณฑิตพัฒน บริหารศาสตร์ ชี้ว่า สิ่งที่น่าห่วงคือเรื่องของการพัฒนาคุณภาพครูกับบุคลากรทางการศึกษา เพราะเรายังไม่มีบุคคลากรที่มีคุณภาพเพียงพอ เพื่อเข้าสู่ความเป็นครู ทั้งในแง่กระบวนการคัดเลือก กระบวนการสร้างการเรียนรู้ และกระบวนการพัฒนาครูอย่างต่อเนื่อง

รุ่ง แก้วแดง (๒๕๕๕, หน้า ๓๗) อดีตรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ ได้นำเสนอให้เห็นถึงปัญหาของการศึกษาไทยที่สอดคล้องกันในการเตรียมตัวสู่การปฏิรูปการศึกษาว่า ปัจจัยหนึ่งคือกำลังคนในการศึกษามีปัญหา หมายถึง วิชาชีพครูถดถอยลงเรื่อย ๆ จากอดีตที่มีการคัดเลือกคนที่เรียนได้ที่หนึ่ง มาเป็นครู แต่ปัจจุบัน วิชาชีพครูอยู่ในอันดับท้าย ๆ ที่คนจะเลือก และมักเป็นผู้ที่สอบเข้ามหาวิทยาลัยไม่ได้ ในขณะที่ประเทศมาเลเซีย เขาให้ความสำคัญกับวิชาชีพครูมาก ให้การสนับสนุน ไม่ว่าจะเรื่องเงินเดือนครูก็สูงกว่าข้าราชการอื่นถึงร้อยละ ๑๕ และอย่างที่ประเทศจีน ก็ให้การยกย่องครูมาก เหมือนที่ไทยเคยยกย่องครูเหมือนในอดีต แต่ปัจจุบันวิชาชีพครูถูกมองข้าม แม้ว่าจะมีข้อเสนอในการยกระดับบุคคลากรทางการศึกษามากมาย และข้อเสนอเหล่านั้นก็ได้รับการตอบรับนำสู่การออกนโยบายของรัฐบาลและสร้างแนวปฏิบัติของหน่วยงานทางการศึกษาหลายประการ

สมเกียรติ อ่อนวิมล (๒๕๕๗) ให้ความเห็นว่า ที่ผ่านมา ๑๕ ปี ไม่ใช่การปฏิรูปการศึกษา แต่เป็นการจัดการระบบบริหารการศึกษาให้แบ่งเขตอำนาจของนักบริหารการศึกษามากขึ้น มีเจ้านายมากขึ้น ใช้จ่ายเงินมากขึ้นไปกับเรื่องการบริหารจัดการระบบราชการ ไม่ใช่การจัดการศึกษา ส่วนเรื่องการศึกษาจริง ๆ นั้น–ทั้งเรื่องคุณภาพและเรื่องปริมาณ–ยังมิได้รับการปฏิรูปเลย แต่เพียงการจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนใหม่ก็มิใช่คำตอบหรือทางออกในการแก้ปัญหา เพราะเป็นเพียงการทำงานด้านเทคนิควิชาการ ที่ยังขาดทิศทางที่ควรจะถูกกำหนดในระดับชาติ หากไม่มีนโยบายระดับชาติจากรัฐบาลเลย อยู่ ๆ เมื่อเกิดอาการตื่นกลัวก็เอาหลักสูตรเก่ามาดูแล้วเร่งร่างหลักสูตรกันใหม่ทันที แทนที่จะเป็นผลดีก็กลับจะเป็นการสูญเปล่าและจะเกิดผลเสียในระยาว เพราะกระบวนการทำหลักสูตรใหม่

ไม่มีเป้าหมายระดับชาติชัดเจน ซึ่งในขณะนี้กระทรวงศึกษาธิการ โดยคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำลังจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานใหม่ โดยทำกันเองอยู่ในหมู่นักคิดนักวิชาการศึกษาที่ตั้งขึ้นหลายคณะ โดยสรุปได้ดังนี้

๑) กระทรวงศึกษาธิการยอมรับว่าการศึกษาของไทยตกต่ำในเชิงคุณภาพทำให้เด็กไทยด้อยขีดความสามารถในการแข่งขันกับเด็กนักเรียนชาติอื่นในอาเซียนและในโลก เท่ากับยอมรับผลการศึกษาวิจัยระดับนานาชาติที่ประกาศออกมาเมื่อเดือนสิงหาคมโดยที่ประชุมเวทีเศรษฐกิจโลกในรายงาน world economic forum global competitiveness report ๒๐๑๓–๒๐๑๔ และรายงานที่ปรากฏในผลการทดสอบนักเรียนระหว่างประเทศตามโครงการ program of international students assessment (PISA) ขององค์การเพื่อความร่วมมือและการพัฒนาเศรษฐกิจ (organization for economic cooperation and development–OECD) ซึ่งรายงานทั้งสองชุดระบุว่าระบบการศึกษาของไทยอยู่ในระดับต่ำล่างของโลกและของอาเซียน โดยภาพรวมของระบบและอัตราการเข้าเรียน ตลอดจนโอกาสต่ำในการเข้าถึงเทคโนโลยีการศึกษา โดยเฉพาะความต่ำด้อยของเด็กไทยในวิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และทักษะการอ่าน

๒) กระทรวงศึกษาธิการ โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) กำลังร่างหลักสูตรจัดทำหลักสูตรปรับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานใหม่ เพื่อเป็นการปรับตัวตามผลการศึกษาวิจัย จนพ่อแม่ผู้ปกครองไม่ไว้ใจคุณภาพการเรียนการสอนในโรงเรียน ส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมการวิ่งเต้นหาทางให้ลูกเข้าโรงเรียนดี ๆ

๓) กระบวนการร่างหลักสูตรทำกันเองในกระทรวง โดยแบ่งเป็นคณะกรรมการชุดต่าง ๆ สาธารณชนทั่วไปยังไม่มีโอกาสรับทราบหรือร่วมแสดงความคิดเห็น

กล่าวโดยสรุป หากต้องการให้การศึกษาไทยได้พัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ ทัดเทียบกับประเทศอื่น ๆ ในอาเซียน และทัดเทียมกับนานาอารยะประเทศ ควรมีการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายการศึกษา การระดมทรัพยากร การรื้อโครงสร้างการบริหารกระทรวงศึกษาธิการใหม่ การทบทวนกำหนดเขตพื้นที่การศึกษา การพัฒนาระบบการบริหารงานบุคคล เป็นต้น จากประสบการณ์ที่มีส่วนร่วมในการปฏิรูปการศึกษาที่ผ่านมา พบว่า การทำหลายเรื่องในเวลาเดียวกันอาจจำเป็นในช่วงแรกแต่ไม่สามารถมุ่งสู่เป้าหมายที่แท้จริงได้คือ คุณภาพของผู้เรียน นั่นเอง

นโยบายของรัฐบาลในทุกยุคทุกสมัย พยายามที่จะปฏิรูปคุณภาพการศึกษาเรื่อยมา รวมถึงนายจาตุรนต์ ฉายแสง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ สมัยนายยกรัฐมนตรียิ่งลักษณ์ ชินวัตร ได้แถลงนโยบายการศึกษา พร้อมประกาศ ๘ นโยบาย เพื่อเร่งรัดดำเนินการตามนโยบายรัฐบาล และสานต่องานที่ได้ดำเนินการไปแล้ว เมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๕๖ ที่ห้องประชุมราชวัลลภ ความว่า การปฏิรูปการศึกษาได้พิจารณาจากโจทย์ใหญ่ คือขณะนี้ประเทศไทยกำลังอยู่ในสังคมขนาดใหญ่ ในภูมิภาคและสังคมโลก ในขณะที่ปัจจุบันได้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจโลก ซึ่งสหรัฐอเมริกา ทวีปยุโรป รวมทั้ง

ประเทศใหญ่ๆ ของทวีปเอเชีย เช่น จีน ญี่ปุ่น เกิดการชะลอตัวทางเศรษฐกิจ แม้บางประเทศ เช่น จีน จะมีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจที่เร็วมาก ก็ได้รับผลกระทบดังกล่าวทำให้มีการชะลอตัวทางเศรษฐกิจลง ในสภาพเช่นนี้จึงมีความจำเป็นที่ประเทศไทยต้องเตรียมการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ เพื่อที่จะให้อยู่รอดในภาวะการณ์ปัจจุบันหรือในอนาคตต่อไป นอกจากนี้จะมีการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียน พร้อมทั้งความพยายามที่จะเชื่อมโยงกันของกลุ่มประเทศอาเซียนกับนอกภูมิภาคอาเซียนอีกด้วย

การจะสร้างขีดความสามารถในการแข่งขัน จึงจำเป็นต้องพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และระบบ logistics ที่สำคัญของประเทศ เช่น ด้านการคมนาคม การสื่อสาร ซึ่งรัฐบาลมีนโยบายชัดเจนและกำลังเร่งดำเนินการในขณะนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับความจำเป็นและการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ แต่การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศที่สำคัญมากและขาดไม่ได้ คือ “การพัฒนาคน” เพราะฉะนั้นจึงเป็นโจทย์ที่สำคัญของการจัดการศึกษาและปฏิรูปการศึกษาของประเทศไทย

การศึกษาต้องเดินหน้าสู่การสร้าง การพัฒนา เตรียมความพร้อมให้สอดคล้องกับสังคมโลก โดยเฉพาะสังคมโลกในศตวรรษที่ ๒๑ เป็นผลจากการปฏิวัติด้านดิจิทัล (digital revolution) และความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) ที่ทำให้โลกทั้งโลกเชื่อมโยงและสื่อสารถึงกันได้อย่างรวดเร็ว จึงจำเป็นต้องสร้างและพัฒนาให้คนเป็นทรัพยากรมนุษย์ ที่มีความสามารถ มีทักษะ ความถนัด ความชำนาญพร้อมจะขับเคลื่อนและยกระดับการพัฒนาประเทศสู่การเป็นประเทศพัฒนาในระดับที่สูงขึ้น

รัฐบาลสมัยนี้ได้มีนโยบายด้านการศึกษาที่จะยกระดับคุณภาพการศึกษา ซึ่งได้แถลงไว้ชัดเจนต่อรัฐสภา ให้มีการปฏิรูประบบการเรียนรู้ ซึ่งหมายความว่า รัฐบาลมีความเข้าใจและกำหนดเป็นนโยบายที่ปฏิรูปการศึกษา และได้ดำเนินการมาเป็นลำดับ โดยนายพงศ์เทพ เทพกาญจนา อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้เริ่มดำเนินการปฏิรูปหลักสูตรอย่างตั้งใจและจริงจัง แต่เมื่อพิจารณาจากสภาพการณ์ของสังคมโลก จากโจทย์ที่ประเทศนี้จะต้องรับมือ ก็มีความจำเป็นที่เราจะต้องยกเครื่องการศึกษาไทยให้มีคุณภาพ มาตรฐานในระดับสากล และสอดคล้องกับสังคมโลกยุคใหม่ และได้ประกาศให้ “การศึกษาเป็นวาระแห่งชาติ" โดยกำหนดให้ปี ๒๕๕๖ จากนี้ไปเป็น “ปีแห่งการรวมพลังยกระดับคุณภาพการศึกษา” ซึ่งหมายความว่า ระฐบาลจะดำเนินการเพียงลำพังไม่ได้ ต้องอาศัยพลังของสังคมทั้งสังคมมาช่วยกันขับเคลื่อนการดำเนินงานตามแนวนโยบายด้านการศึกษาของรัฐบาล และสานต่องานที่ได้ดำเนินการไว้แล้ว ใน ๘ ประการ ดังนี้

๑) เร่งปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งระบบให้สัมพันธ์เชื่อมโยงกัน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถคิด วิเคราะห์ แก้ปัญหา และเรียนรู้ได้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยปฏิรูปให้มีความเชื่อมโยงกันทั้งหลักสูตรและการเรียนการสอน ให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงและสอดคล้องกับการเรียนรู้ยุคใหม่ การพัฒนาครู และ

การพัฒนาระบบการทดสอบ การวัดและประเมินผลที่ได้มาตรฐานและเชื่อมโยงกับหลักสูตรและการเรียนการสอน และการพัฒนาผู้เรียน

การที่ใช้คำว่า “ทั้งระบบให้สัมพันธ์เชื่อมโยงกัน” ก็คือ เรื่องปฏิรูปหลักสูตรการเรียนการสอนต้องมีการทดสอบประเมินผล ซึ่งการทดสอบประเมินผลต้องคำนึงถึงหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน ไม่ใช่เป็นการทดสอบที่ไม่สัมพันธ์กันหรือไม่คำนึงถึงการเรียนการสอน นอกจากนี้การทดสอบของสถาบันทดสอบทางการศึกษาแห่งชาติฯ ซึ่งโยงไปถึงระบบการรับบุคคลเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา ปัจจุบันยังส่งผลกระทบต่อการปฏิรูปการศึกษาขั้นพื้นฐาน กล่าวคือ หากจัดการทดสอบเหมือนที่ผ่านมา จะทำให้คนในวงการศึกษาขั้นพื้นฐานทั้งระบบไม่ให้ความสำคัญกับการปฏิรูปการศึกษาของตนเอง เนื่องจากผู้เกี่ยวข้อง คือ นักเรียน ครู ผู้ปกครอง เห็นความสำคัญของการสอบเข้ามหาวิทยาลัยมากกว่าการเรียนในระบบ ความพยายามในการปฏิรูปการศึกษาจึงไม่สัมฤทธิ์ผล เพราะผู้เกี่ยวข้องดังกล่าวไม่ให้ความสำคัญ

ส่วนการประเมินวิทยฐานะความก้าวหน้า ก็ควรจะต้องเชื่อมโยงกับหลักสูตรการเรียนการสอน การประเมินสถานศึกษา มีผู้กล่าวว่าควรให้เด็กคิดเป็นวิเคราะห์เป็น แต่ในบางครั้งก็ยังไม่ได้หารือร่วมกันว่าการเรียนการสอนและหลักสูตรเป็นอย่างไร จึงต้องใช้หลักสูตรเป็นแกนหลักเพื่อมุ่งไปที่ผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน และมีผลต่อการพัฒนาครู ประเมินวิทยฐานะและความก้าวหน้าในวิชาชีพครูด้วย

ดังนั้นใน ๖ เรื่อง คือ ปฏิรูปหลักสูตร ปฏิรูปการเรียนการสอน การทดสอบ/วัดและประเมินผลผู้เรียน การรับบุคคลเข้าศึกษาต่อมหาวิทยาลัย การประเมินวิทยฐานะและความก้าวหน้าในวิชาชีพครู และการประเมินสถานศึกษา ต้องเชื่อมโยงไปที่คุณภาพผู้เรียนและผลสัมฤทธิ์ ซึ่งเป็นหัวใจของนโยบายทั้งหมด

การที่จะดำเนินการในเรื่องเหล่านี้ทั้งระบบ ต้องมีแนวทางดำเนินการ ดังนี้

๑) ต้องเร่งรัดและสานต่อเรื่องปฏิรูปหลักสูตรให้ก้าวหน้าและให้แล้วเสร็จ โดยจะส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากผู้เชี่ยวชาญและผู้ที่เกี่ยวข้องมากขึ้น เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะชีวิตที่เหมาะสมทุกระดับชั้นการศึกษา

๒) พัฒนากระบวนการเรียนการสอนในปัจจุบันและเพื่อรองรับหลักสูตรใหม่ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถคิด วิเคราะห์ แก้ปัญหา และเรียนรู้ได้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง มีผลสัมฤทธิ์สูงขึ้น สอดคล้องกับการเรียนรู้ในโลกยุคใหม่ โดยจะเริ่มจากวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ เทคโนโลยี ภาษาต่างประเทศ และการคิดวิเคราะห์

๓) พัฒนาระบบทดสอบ วัดและประเมินผลทั้งภายในและภายนอก ให้เป็นเครื่องมือส่งเสริมการปฏิรูปการเรียนรู้และการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนให้มีมาตรฐานเทียบเคียงได้กับนานาชาติ โดยเชื่อมโยงกับเนื้อหาสาระในหลักสูตรกับการเรียนการสอน รวมทั้งพัฒนาระบบการคัดเลือกบุคคล

ให้เข้าศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา ให้สอดคล้องกับการปฏิรูปการเรียนการสอนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

๒) ปฏิรูประบบผลิตและพัฒนาครู ให้มีจำนวนการผลิตที่สอดคล้องกับความต้องการ มีความรู้ ความสามารถในการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรปัจจุบัน รองรับหลักสูตรใหม่ และการเรียนรู้ในโลกยุคใหม่ รวมทั้งพัฒนาระบบประเมินวิทยฐานะครูให้เชื่อมโยงกับผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน ดูแลระบบสวัสดิการ และลดปัญหาที่บั่นทอนขวัญกำลังใจของครู ให้ส่งผลต่อประสิทธิภาพการเรียนการสอนและคุณภาพผู้เรียน

๓) เร่งนำเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร มาใช้ในการปฏิรูปการเรียนรู้ สร้างมาตรฐานการเรียนการสอนด้วยคอมพิวเตอร์แบบพกพา (แท็บเล็ต) และพัฒนาเนื้อหาสาระ พัฒนาครูและการวัดประเมินผลที่ได้มาตรฐาน รวมทั้งเพื่อเป็นเครื่องมือให้เกิดระบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตในสังคมไทย

ทั้งนี้ แท็บเล็ตเป็นเรื่องสำคัญหนึ่งในนโยบายการศึกษาของรัฐบาล ที่ผ่านมาเรามักจะเน้นเฉพาะการจัดให้เด็กได้มีแท็บเล็ต ซึ่งเป็นรายละเอียดว่าเด็กจะได้เมื่อไร จำนวนเท่าไร คืบหน้าไปแล้วอย่างไร หรือมีเนื้อหากี่รายกี่ชิ้น แต่เรื่องใหญ่กว่าที่จะต้องเร่งพัฒนา คือ “เนื้อหาสาระ” เพื่อจะให้มีทั้งเนื้อหาที่ควรรู้ รูปแบบของแบบทดสอบ แบบฝึกหัด เทคนิค นวัตกรรมใหม่ๆ ที่ให้เด็กใช้กับแท็บเล็ต เพื่อทำให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพ ได้ผลจริง เด็กได้รับผลที่ดีในการใช้งานดีกว่าไม่ใช้แท็บเล็ต ที่ต้องโยงไปกับการเรียนรู้ในโลกยุคใหม่ที่มีข้อมูลข่าวสารไม่จำกัด ซึ่งหมายถึงจะต้องมีการพัฒนาครู เพื่อให้เข้าใจการสอนที่มีเนื้อหาสาระแบบนี้ เพราะในโลกยุคใหม่ เราไม่สามารถสอนแบบเดิม เช่น ให้เด็กค้นหาว่าคำนี้แปลว่าอะไร เด็กก็ไปค้นหาในเวลาไม่นาน ก็สามารถตอบได้ แต่จะทำอย่างไรให้การสอนที่ส่งเสริมให้เด็กได้รู้จักค้นหา คิด วิเคราะห์ ทำความเข้าใจ และสามารถตั้งคำถามได้เอง ฯลฯ ซึ่งเนื้อหาที่บรรจุลงในแท็บเล็ตจะต้องมีมาตรฐานที่ผู้เชี่ยวชาญบอกได้ว่า เนื้อหาสาระใดจะช่วยสร้างเด็กได้จริง เป็นประโยชน์จริง ไม่ใช่ใครคิดหรือประดิษฐ์แบบเรียน แบบฝึกหัด เนื้อหาสาระอะไรขึ้นมาได้ ก็บรรจุลงไปในแท็บเล็ต ซึ่งตรงนี้ยังขาดอยู่ และเป็นเรื่องเร่งด่วนที่จะต้องดำเนินการต่อไป

๔) พัฒนาคุณภาพการอาชีวศึกษาให้มีมาตรฐานเทียบได้กับระดับสากล ให้สอดคล้องกับความต้องการของประเทศ โดยผลักดันให้เกิดการใช้กรอบคุณวุฒิวิชาชีพ ตามกรอบคุณวุฒิแห่งชาติมาใช้กำหนดทักษะความรู้ความสามารถที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้ ผู้มีงานทำ เพื่อให้เกิดความก้าวหน้า ได้รับค่าตอบแทนตามสมรรถนะที่เพิ่มขึ้น โดยไม่ขึ้นกับวุฒิการศึกษาทั้งแบบอนุปริญญาหรือปริญญา

ความหมายคือ อาชีพนี้ ระดับนี้ มีความสามารถทางสมรรถนะมากเพียงใด อันจะช่วยทำให้สถานประกอบการหรือกิจการต่าง ๆ เพิ่มผลผลิตได้มากน้อยเพียงใด และจะแปรกลับมาเป็นรายได้

ค่าตอบแทน ทั้งนี้คุณวุฒิวิชาชีพบางประเภท แม้ผู้ได้รับการรับรองคุณวุฒิวิชาชีพประเภทนั้นไม่จบปริญญาตรี แต่อาจจะมีรายได้หรือเงินเดือนสูงกว่าผู้จบปริญญาตรีก็ได้ ส่งผลถึงเส้นทางความก้าวหน้าทางอาชีพและรายได้ และทำให้คนต้องการเข้ามาเรียนสายอาชีวศึกษามากขึ้น ซึ่งนำไปสู่การเพิ่มสัดส่วนผู้เรียนอาชีวศึกษาต่อสามัญเป็น ๕๐:๕๐ เพราะเป็นความก้าวหน้ามีรายได้สูง มีสมรรถนะ ทั้งยังส่งผลต่อภาพลักษณ์ที่ดีของการอาชีวศึกษาด้วย

๕) ส่งเสริมให้สถาบันอุดมศึกษาเร่งพัฒนาคุณภาพและมาตรฐาน มากกว่าการขยายเชิงปริมาณ ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยี โดยให้มีการจัดอันดับสถาบันอุดมศึกษาของไทย เพื่อเป็นแนวทางพัฒนาคุณภาพ มาตรฐาน และจัดสรรทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งพัฒนาสู่การเป็นมหาวิทยาลัยระดับโลก (world class university) ให้มากขึ้น การจัดอันดับมหาวิทยาลัยของไทยนั้น เป็นเรื่องที่ต้องแลกเปลี่ยนความเห็น หาองค์ความรู้มากพอสมควร เพื่อให้เห็นพ้องต้องกัน เพราะมหาวิทยาลัยของไทยที่ติดอันดับในกลุ่ม ๓๕๑-๔๐๐ มีเพียงแห่งเดียวเท่านั้น คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ส่วนมหาวิทยาลัยที่เหลือจะมีคุณภาพอย่างไร คำตอบคือไม่ค่อยมีใครทราบมากนัก ซึ่งคำถามคือเราจะพัฒนาการอุดมศึกษาอย่างไร หากใช้ความคิดว่าทำอะไรได้ดีที่สุดก็ทำกันไป แต่การที่จะรู้ว่ามหาวิทยาลัยใดสอนเป็นอย่างไร แนวทางหนึ่งคือเปรียบเทียบกับมหาวิทยาลัยในต่างประเทศ แต่อีกแนวทางหนึ่งคือ ควรให้มีการเปรียบเทียบกับมหาวิทยาลัยด้วยกันเอง โดยใช้กติกาหรือเงื่อนไขที่เหมาะสมและเป็นสากล เพื่อให้คนในวงการศึกษาได้ทราบว่ามหาวิทยาลัยต่างๆ เป็นอย่างไร และมหาวิทยาลัยก็จะทราบว่าตัวเองเป็นอย่างไร ประการสำคัญคือทั้งสังคมก็จะได้รับทราบว่ามหาวิทยาลัยต่างๆ เป็นอย่างไรด้วย ไม่ใช่เกิดความรู้สึกว่าหากมาจากมหาวิทยาลัยนี้ ก็รู้สึกจะเข้าท่าดี แต่มาจากอีกมหาวิทยาลัยก็รู้สึกจะไม่ค่อยเก่งด้านนั้น อันนี้ถือเป็นความรู้สึกและประสบการณ์ตรงเท่านั้น ไม่ได้อาศัยการวิเคราะห์และการประเมินที่เป็นระบบ

ดังนั้น สาระสำคัญของนโยบายนี้ คือ ต้องการให้มีกระจก เพื่อให้มหาวิทยาลัยส่องตัวเอง และต้องการให้สังคมช่วยกันผลักดัน เพราะมหาวิทยาลัยเป็นหน่วยงานที่ต้องให้ความเป็นอิสระ ให้มหาวิทยาลัยคิดเอง ไม่ใช่เป็นการสั่งการจากรัฐมนตรี ขณะเดียวกันสังคมก็ต้องคิดกลไกว่าจะผลักดันให้มหาวิทยาลัยพัฒนาก้าวหน้าได้อย่างไร ความหมายในแง่นี้คือ สังคมกับมหาวิทยาลัยไม่เป็นอิสระจากกัน

๖) ส่งเสริมให้เอกชนและทุกภาคส่วนเข้ามาร่วมจัดและสนับสนุนการศึกษามากขึ้น สนับสนุนความร่วมมือแบบเป็นหุ้นส่วนทางการศึกษารัฐและเอกชน (public private partnership) ตลอดจนเปิดโอกาสให้เอกชนมีส่วนร่วมในการออกแบบหลักสูตร เป็นวิทยากร สนับสนุนการฝึกงานและเรียนรู้การทำงานจริงในสถานที่ทำงาน โดยในส่วนของการอาชีวศึกษานั้น การที่ภาคเอกชนเข้ามาร่วมจัดการศึกษาแบบทวิภาคี ก็ยังไม่เพียงพอ แต่ต้องร่วมจัดการศึกษาตลอดกระบวนการ คือ ต้องการหลักสูตรหรือกระบวนการแบบใด ต้องมากำหนดหลักสูตรร่วมกัน รัฐมีหน้าที่สนับสนุน

ส่งเสริมและอาศัยภาคเอกชนให้มามีบทบาทในการจัดการศึกษาให้มากขึ้น โดยรัฐควรมีหน้าที่ในการกำกับควบคุมเท่าที่จำเป็นเพื่อรักษาคุณภาพมาตรฐานการจัดการศึกษาเท่านั้น ไม่ควรมุ่งกำกับควบคุมหรือห้ามเอกชน

๗). เพิ่มและกระจายโอกาสทางการศึกษาอย่างมีคุณภาพ เพื่อให้ประชาชนทุกกลุ่มอายุได้รับบริการการศึกษาอย่างมีคุณภาพ โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาส และการพัฒนากองทุนเงินกู้ยืมที่ผูกกับรายได้ในอนาคต (ICL) ให้สามารถเป็นกลไกในการพัฒนาคุณภาพ เพิ่มโอกาสและผลิตบัณฑิตให้สอดคล้องกับความต้องการของประเทศ โดยขอให้ดำเนินการให้เป็นไปตามแนวคิดของกองทุน ICL ตามที่ได้ก่อตั้งหรือริเริ่มขึ้นมา ซึ่งต้องอาศัยผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้สนใจที่เคยดำเนินการ เข้ามาช่วยดำเนินการอย่างจริงจัง

๘) พัฒนาการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ด้วยการสนับสนุนและพัฒนาการศึกษาและสถานศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจ สังคม อัตลักษณ์ และความต้องการประชาชนในท้องถิ่น โดยให้ความสำคัญกับความปลอดภัย การสร้างขวัญกำลังใจให้กับนักเรียน ครู และบุคลากรทางการศึกษา

ทั้งหมดนี้เป็นนโยบายสำคัญและแนวความคิดที่จะอาศัยความร่วมมือจากทุกส่วนของกระทรวงศึกษาธิการ เพราะการศึกษาเป็นเรื่องที่สำคัญจำเป็นมากของประเทศในช่วงนี้และช่วงต่อไป การพัฒนาคนเป็นเรื่องจำเป็นที่เราไม่อาจที่จะละเลยได้ เราจะร่วมกันทำในเรื่องที่ยากและท้าทาย คือที่พูดมาทั้งหมดเป็นเรื่องที่ยากมาก ต้องอาศัยหลายฝ่าย แต่หากประเทศนี้จะไปรอด จะอยู่ในเวทีแห่งการแข่งขันยุคใหม่ได้ เราต้องปฏิรูปการศึกษาให้ได้ ต้องพัฒนาคนให้ได้ ดังนั้นแม้จะยาก แต่ต้องพยายามช่วยกันให้ได้ และหวังว่าทั้งบุคลากรของการศึกษาจะช่วยกันคิดต่อว่าเราจะทำกันอย่างไร รวมทั้งเสนอความเห็น เสนอขอให้แก้ไขปรับปรุงเพิ่มเติม ก็ยินดีที่จะรับมาพิจารณาร่วมกัน หวังว่าทุกท่านมีความพร้อมที่จะทำงานในเรื่องยาก และอาศัยผู้เกี่ยวข้อง ผู้สนใจในสังคมทั้งสังคม เพื่อร่วมกันยกเครื่องการศึกษาไทยให้มีคุณภาพ รวมพลังในการยกระดับคุณภาพการศึกษาไทยต่อไป

แต่ทว่าสภาพสังคมไทย การเมืองล้วนมีอิทธิพลต่อการศึกษาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อเปลี่ยนรัฐบาล นโยบายทางการศึกษาย่อมเปลี่ยนตามไปด้วย จนอาจทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องไม่สามารถปรับตัวก้าวทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดอย่างรวดเร็ว ดังที่ บรรจง ฟ้ารุ่งสาง (๒๕๕๐, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่อง นโยบายของรัฐเกี่ยวกับการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๕๐ ผลการวิจัยพบว่า ๑) ด้านปัจจัยที่มีผลต่อนโยบายพัฒนาการศึกษาของรัฐในชายแดนภาคใต้ที่ส่งผลกระทบต่อการกำหนดนโยบายทางการศึกษา คือปัจจัยด้านประวัติศาสตร์ ปัจจัยด้านความมั่นคง ปัจจัยด้านศาสนาและวัฒนธรรมและปัจจัยด้านปัญหาการบริหารราชการ ดังนั้น การจัดการศึกษาเพื่อนำไปสู่แนวทางในการปฏิรูปการศึกษาต้องคำนึงปัจจัยพื้นฐานดังกล่าวจึงสอดคล้องกับการดำเนินการศึกษาในพื้นที่อย่างสัมฤทธิ์ผลได้ในอนาคต ๒) ด้านนโยบายการศึกษาของรัฐบาลที่มีต่อสังคมท้องถิ่น

ภาคใต้ในลักษณะการจัการศึกษาเพื่อชุมชนภาคใต้พบว่า การจัการศึกษาที่ผ่านมารัฐเน่นการจัการศึกษานโยบายของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติทั้งฉบับ พ.ศ ๒๕๔๒-๒๔๔๕ นับเป็นนโยบายที่มุ่งหวังการส่งเสริมโอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนทั้งระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ สำหรับในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ได้มีการสร้างยุทธศาสตร์การศึกษาที่เป็นไปตามแนวพระราชบัญญัติดังกล่าวและนำมาสร้างนโยบายที่เหมาะสมกับสถานการณ์ในองถิ่นมากยิ่งขึ้น ๓) ด้านนโยบายทางการศึกษาของรัฐพบว่า รัฐได้ประสบผลสำเร็จส่วนหนึ่งคือ ด้านการขยายโอกาสทางการศึกษาแต่ยังต้องสร้างกรอบดำเนินการให้เข้ากับสถานการณ์ท้องถิ่น รวมทั้งการปรับปรุงประสิทธิภาพระบบการบริหารการศึกษา หลักสูตรการศึกษาและการพัฒนาบุคคลากรที่นับว่าเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการจัดการศึกษาชายแดนใต้ให้ชัดเจนมากขึ้น และ ๔) ด้านประมวลแนวทางการจัดการการศึกษาภาคนโยบายสำหรับพื้นที่ขังหวัดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบันและอนาคตพบว่า รัฐควรมีนโยบายการสร้างยุทธศาสตร์ใหม่ที่สามารถพัฒนาการศึกษาท้องถิ่นในลักษณะที่เหมาะสมกับบริบทสังคมวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดการพัฒนาทุกมิติของสังคม เศรษฐกิจการเมือง บนพื้นฐานสันติวิธี การเรียนรู้เพื่อเข้าใจการดำรงอยู่ของประชาคมทั้งระดับท้องอถิ่นระดับประเทศและมีมิติขงการกำรงอยู่ในสังคมนานาชาติได้อย่างสันติและพัฒนา

สรุป

แนวคิดการปฏิรูปการศึกษาของไทย เพื่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพอย่างยั่งยืน ควรเน้นการศึกษาเพื่อปวงชนโดยได้มีการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาการศึกษาเพื่อบรรลุเป้าหมายการศึกษาเพื่อปวงชนไว้ นโยบายด้านการศึกษาของรัฐบาลควรเน้นการสร้างและกระจายโอกาสทางการศึกษาในสังคมไทย โดยคำนึงถึงการสร้างความเสมอภาคและความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นแก่ประชากรทุกกลุ่ม ซึ่งรวมถึงผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการ ผู้บกพร่องทางกายและการเรียนรู้ รวมทั้งชนกลุ่มน้อย โดยส่งเสริมให้ความรู้ตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดาถึงแรกเกิดให้ได้รับการดูแลอย่างมีประสิทธิภาพทั้งแม่และเด็ก สนับสนุนการจัดการศึกษาตามวัยและพัฒนาการอย่างมีคุณภาพตั้งแต่ก่อนวัยเรียนจนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน

การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งครอบคลุมการศึกษาระดับประถมศึกษา เกี่ยวข้องกับนโยบายและกฎหมายมากมาย ดังจะเห็นได้ชัดเจนจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยในแต่ละฉบับที่ผ่านมาจนถึงฉบับปัจจุบัน เช่น รัฐธรรมนูญ พุทธศักราช ๒๕๔๐ มาตรา ๔๓ ได้ระบุว่าบุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ไม่น้อยกว่าสิบสองปี ที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย ส่วนในรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช ๒๕๕๐ มาตรา ๔๙ บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอภาคในการรับการศึกษาไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ โดยไม่

เก็บค่าใช้จ่าย ผู้ยากไร้ผู้พิการหรือทุพพลภาพ หรือผู้อยู่ในสภาวะยากลำบาก ต้องได้รับสิทธิตามวรรคหนึ่งและการสนับสนุนจากรัฐเพื่อให้การศึกษาโดยทัดเทียมกับบุคคลอื่น

พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พุทธศักราช ๒๕๔๕ เป็นกฎหมายการศึกษาฉบับหนึ่งที่คุ้มครองสิทธิการเข้ารับการศึกษาภาคบังคับให้แก่ผู้เรียน โดยการศึกษาภาคบังคับมีระยะเวลา ๙ ปี และหมายรวมถึงการศึกษาระดับประถมศึกษาด้วยเช่นกัน เด็กทุกคนในประเทศไทยจึงได้รับการรับประกันว่าจะต้องได้เรียนในระดับประถมศึกษาและต่อเนื่องไปจนถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๓ รัฐบาลไทยในยุคต่างๆ ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาระดับประถมศึกษาและการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นอย่างมาก โดยพิจารณาเห็นว่าการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยเฉพาะระดับประถมศึกษา มีความสำคัญในการบ่มเพาะความรู้ทางวิชาการ คุณธรรมจริยธรรมขั้นพื้นฐานให้แก่ผู้เรียน สำหรับรัฐบาลในปัจจุบัน ได้มีนโยบายที่ชัดเจนเกี่ยวกับการพัฒนาการศึกษา โดยเน้นการสร้างโอกาสทางการศึกษา กระจายโอกาสทางการศึกษาในสังคมไทย โดยคำนึงถึงการสร้างความเสมอภาคและความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นแก่ประชากรทุกกลุ่ม ซึ่งรวมถึงผู้ยากไร้ผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการ ผู้บกพร่องทางกาย และการเรียนรู้ รวมทั้งชนกลุ่มน้อย โดยส่งเสริมให้ความรู้ตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดาถึงแรกเกิดให้ได้รับการดูแลอย่างมีประสิทธิภาพทั้งแม่และเด็ก สนับสนุนการจัดการศึกษาตามวัยและพัฒนาการอย่างมีคุณภาพตั้งแต่ก่อนวัยเรียนจนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน

นอกจากนี้ในมาตรา ๘๑ ระบุให้รัฐต้องจัดการศึกษา อบรม และสนับสนุนให้จัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้และปลุกจิตสำนึกที่ถูกต้อง พัฒนาวิชาชีพครู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปและวัฒนธรรมของชาติ เป็นต้น ซึ่งความในรัฐธรรมนูญดังกล่าวได้สะท้อนออกมาในรายละเอียดตามกฎหมายการศึกษาที่ได้ออกมาภายหลัง คือพระราชบัญญัติการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ครั้งที่ 2) พุทธศักราช ๒๕๔๕

พระราชบัญญัติการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ครั้งที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๕ เป็นกฎหมายหลักทางด้านการศึกษาฉบับแรกของประเทศไทยที่ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและให้ข้อมูลอย่างกว้างขวาง เพื่อกำหนดเนื้อหาสาระต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการศึกษาของประเทศ ซึ่งส่งผลกระทบสำคัญในการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาของชาติอย่างมาก นับตั้งแต่การกำหนดความมุ่งหมายของการศึกษา ที่เน้นการพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม (มาตรา ๖) การจัดการศึกษาโดยยึดหลักการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (มาตรา ๘) การกำหนดสิทธิและหน้าที่ทางการศึกษาของบุคคล บิดามารดา ครอบครัว ชุมชน องค์กรรัฐ องค์กรเอกชน สถาบันต่าง ๆ

ทางสังคม (มาตรา ๑๐–มาตรา ๑๔) การกำหนดระบบการศึกษา ซึ่งระบุไว้ว่ามี ๓ รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบและนอกระบบการศึกษา และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยให้มีการผสมผสานและการเทียบโอนผลการเรียนระหว่างรูปแบบเดียวกัน และต่างรูปแบบกันได้ (มาตรา ๑๕) การกำหนดการบริหารและการจัดการศึกษาของรัฐ ซึ่งมุ่งเน้นความเป็นเอกภาพ ประสิทธิภาพ และการกระจายอำนาจ (มาตรา ๓๑–มาตรา ๔๐) การกำหนดสิทธิในการจัดการศึกษาขององค์กรท้องถิ่น (มาตรา ๔๑) การบริหารและการจัดการศึกษาเอกชน ซึ่งมุ่งเน้นความเป็นอิสระ โดยมีการกำกับติดตาม ประเมินคุณภาพและมาตรฐานของรัฐ (มาตรา ๔๓) การกำหนดมาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษาอย่างเป็นระบบต่อเนื่อง และชัดเจน (มาตรา ๔๗–มาตรา ๕๑) การพัฒนาครูอาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา (มาตรา ๕๘–มาตรา ๖๘) เหล่านี้เป็นต้น สำหรับในเรื่องของการจัดการศึกษาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์และเทคโนโลยีนั้น ในมาตรา ๒๓ ก็ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่าต้องเป็นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา ในเรื่องของความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องของการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

บทบัญญัติพระราชบัญญัติการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ครั้งที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๕ จึงเป็นแรงผลัก ดันสำคัญที่ทำให้มีความจำเป็นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาขนานใหญ่หรือต้องมีการปรับระบบการศึกษาใหม่ ซึ่งทำให้มีความจำเป็นจะต้องมีการปฏิรูปการศึกษาอีกครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ของการจัดการศึกษาไทย ซึ่งรวมถึงการปฏิรูปการจัดการศึกษาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และเทคโนโลยีด้วย

จะเห็นได้ว่า ในการปฏิรูปการศึกษาตามแนวทางที่ได้กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติดังกล่าว สภาพการณ์ทางด้านระบบบริหารและการจัดการจะเปลี่ยนไปมาก ตัวอย่างเช่น มีการกระจายอำนาจทั้งในด้านบริหารและด้านวิชาการลงสู่ระดับพื้นที่ โดยชุมชน ประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะเข้ามามีบทบาทในการบริหารและการจัดการศึกษาในพื้นที่ของตนอย่างมาก ประชาชนจะเข้ามามีส่วนในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ และร่วมติดตามประเมินผลการจัดการศึกษาในท้องถิ่น ในส่วนของหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน จะต้องมีลักษณะที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนที่หลากหลาย มีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความแตกต่างของท้องถิ่น เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองจากสภาพแวดล้อมในชุมชนและสังคมที่เป็นจริงโดยเน้นการปฏิบัติ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะส่งผลไปถึงเรื่องของการวัดและประเมินผลด้วย สำหรับสถานศึกษาจะมีบทบาทในการจัดการศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ (school based management) จึงต้องการครูและบุคลากรทางการศึกษาที่มีความรู้ความสามารถ ทักษะและประสบการณ์ในการจัดการเรียนการสอนและการถ่ายทอดความรู้ ผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีความรู้ความสามารถในการบริหารงานและ

การจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ องค์ประกอบต่างๆเหล่านี้ทำให้การจัดการศึกษาเปลี่ยนแปลงไปอย่างพลิกโฉมหน้า

แนวคิดการปฏิรูปการศึกษาทศวรรษที่สอง ในการพัฒนาคุณภาพคนไทยยุคใหม่ ให้มีนิสัยใฝ่เรียนรู้ ตั้งแต่ปฐมวัย สามารถเรียนรู้ด้วยตนเองและแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต การพัฒนาคุณภาพครูยุคใหม่ เป็นผู้เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ เป็นวิชาชีพที่มีคุณค่า มีระบบกระบวนการผลิตและพัฒนาครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษาที่มีคุณภาพมาตรฐาน การพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาและแหล่งเรียนรู้ยุคใหม่ พัฒนาคุณภาพสถานศึกษาและแหล่งเรียนรู้ทั้งในระบบ นอกระบบและแหล่งเรียนรู้ตามอัธยาศัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต การพัฒนาการบริหารจัดการใหม่ มุ่งเน้นการกระจายอำนาจสู่สถานศึกษา เขตพื้นที่การศึกษาและ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองชุมชน เอกชน และทุกภาคส่วน การปฏิรูปการศึกษาในสัมฤทธิผล และมีความยั่งยืน ต้องอาศัยความร่วมมือจากชุมชน ซึ่งชุมชนจะสื่อสารถ่ายทอดความเป็นเอกลักษณ์และลักษณะต่าง ๆ โดยถ่ายทอดจากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่ง คนหนึ่งไปยังกลุ่มคน หรือจากกลุ่มคนหนึ่งไปยังอีกกลุ่มคนหนึ่ง รวมทั้งจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง การถ่ายทอดลักษณะ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และวิธีการปฏิบัติเช่นนี้เป็นการให้การศึกษาของชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะรักษาชุมชนให้ดำรงอยู่สืบไปอย่างมั่นคงและเข้มแข็ง ดังที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ ซึ่งเป็นกฎหมายที่เน้น การจัดการศึกษาของชุมชนนั้น ชุมชนจะต้องรับผิดชอบจัดการศึกษา รวมทั้งเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและระดมทรัพยากรต่าง ๆ มาช่วยการจัดการศึกษา การจัดการศึกษาจะต้องจัดสาระการเรียนรู้ที่จะสร้างให้คนในชุมชนพึ่งตนเองได้ และสามารถอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาของท้องถิ่นได้นั่นเอง อย่างไรก็ตาม หากจะปฏิรูปการศึกษาไทยให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน สอดคล้องกับสภาพบริบทของสังคมไทย เราควรให้ความสำคัญกับความรู้ของชุมชน ทุนชุมชนที่มีอยู่ ทั้งทุนมนุษย์คือปราชญ์ชาวบ้าน ทุนทางปัญญา คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ได้สืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคนนั้น ควรมีการปรับใช้และประยุกต์ให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่น มีการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อเด็กนักเรียน รวมทั้งเสริมสร้างความเข้มแข็งของคนในชุมชน และที่สำคัญควรมีการเสริมสร้างจิตสำนึกให้เกิด ความหวงแหนในบ้านเกิด ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมของชุมชน รวมทั้งการปลูกฝังจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรมให้กับนักเรียนด้วย มิใช่เรียนเพื่อให้เป็นคนเก่งคนฉลาดอย่างเดียวเท่านั้น โดยรัฐบาลจะมุ่งเน้นให้คนไทยได้เรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ มีเป้าหมายหลัก ๓ ประการ คือ ๑) พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาและเรียนรู้ของคนไทย ๒) เพิ่มโอกาสทางการศึกษาและเรียนรู้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพและ ๓) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคมในการบริหารและจัดการศึกษา สำหรับ กรอบแนวทางการปฏิรูปการศึกษามี ๔ ประการคือ ๑) พัฒนาคุณภาพคนไทยยุคใหม่ ๒) พัฒนาคุณภาพครูยุคใหม่ ๓) พัฒนาคุณภาพ

สถานศึกษาและแหล่งเรียนรู้ยุคใหม่ และ ๔) พัฒนาคุณภาพ การบริหารจัดการใหม่ โดยมีเป้าหมายยุทธศาสตร์ดังนี้ ๑) คนไทยและการศึกษาไทยมีคุณภาพและได้มาตรฐานระดับสากล ๒) คนไทยใฝ่รู้ สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง รักการอ่าน และแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่อง ๓) คนไทยใฝ่ดี มีคุณธรรมพื้นฐาน มีจิตสำนึกและค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม มีจิตสาธารณะ มีวัฒนธรรมประชาธิปไตย และ ๔) คนไทยคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาได้ มีทักษะในการคิดและปฏิบัติ มีความสามารถในการแก้ปัญหา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความสามารถในการสื่อสาร

ดังนั้น การเตรียมพร้อมที่จะสร้างคนไทยยุคใหม่ในโลกปัจจุบันสู่อนาคตมีความสำคัญยิ่ง คนไทยยุคเทคโนโลยีสารสนเทศจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีความรอบรู้ มีความพร้อม มีความมุ่งมั่น มีจินตนาการมองการณ์ไกล มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา มีการศึกษาวิจัยและค้นคว้าหาข้อมูลเกี่ยวกับโครงสร้างมนุษย์และการทำงานของสมอง เพื่อหาข้อพิสูจน์และทำความเข้าใจถึงธรรมชาติของมนุษย์และการเรียนรู้ของสมองยิ่งขึ้นว่า คนเราเกิดมาพร้อมกับจำนวนเซลสมองที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต การขยายตัวของสมองไม่ได้มาจากการเพิ่มจำนวนเซลของสมอง แต่มาจาก “ใยประสาท” สมองมีความยืดหยุ่น หากเราใช้สมองในการแก้ไขปัญหาสมองก็จะมีการสร้างใยประสาทเพิ่มขึ้น แต่ถ้าไม่ได้ใช้ ใยประสาทก็จะถูกทำลายลงไป นอกจากนี้ยังพบว่าอารมณ์มีความสัมพันธ์กับการเรียนรู้ โดยอารมณ์จะเป็นตัวช่วยเราในการเรียกความทรงจำเดิมที่เก็บไว้ในสมอง ภาวะของสมองที่เหมาะสมที่สุดต่อการเรียนรู้เรียกว่า การตื่นตัวแบบผ่อนคลาย การเรียนรู้จะประสบความสำเร็จที่สุดเมื่อกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวข้องโดยตรงกับประสบการณ์ทางกายภาพที่เป็นรูปธรรมจับต้องได้ เราจะจำสิ่งต่างๆได้แม่นยำที่สุด เมื่อข้อเท็จจริงต่าง ๆ และทักษะปรากฏอยู่ในกิจกรรมในชีวิตจริงตามธรรมชาติทฤษฎีพหุปัญญา ได้ระบุไว้ว่า คนทุกคนมีสติปัญญาทั้ง ๘ ด้าน ได้แก่ ปัญญาด้านภาษา ด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ ด้านมิติสัมพันธ์ ด้านร่างกายและการเคลื่อนไหว ด้านดนตรี ด้านมนุษยสัมพันธ์ ด้านความเข้าใจตนเอง และด้านธรรมชาติวิทยา ที่อาจจะมากน้อยแตกต่างกันไป ซึ่งทุกคนสามารถพัฒนาปัญญา แต่ละด้านให้สูงขึ้นถึงระดับใช้การได้ถ้ามีการฝึกฝนที่ดี มีการให้กำลังใจที่เหมาะสม ในสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และปัญญาด้านต่างๆ สามารถทำงานร่วมกันได้ รวมทั้งทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพทางสมอง ได้ระบุไว้เช่นกันว่า การเรียนรู้อย่างมีความสุข การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การเรียนรู้เพื่อพัฒนากระบวนการคิด การเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุนทรียภาพและลักษณะนิสัย ศิลปะ ดนตรี กีฬาการฝึกฝนกาย วาจา และใจ จะช่วยให้สมองของคนเกิดการตื่นตัวแบบผ่อนคลาย มีสมาธิในการทำงาน และเกิดการเรียนรู้จากการกระทำด้วยตนเอง ซึ่งเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ ดังนั้น การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับการทำงานของสมองนับเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อให้ผู้เรียน

สามารถพัฒนาศักยภาพของสมองได้อย่างเต็มความสามารถ และสามารถทำงานและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

นอกจากการศึกษาไทยจะเป็นารศึกษาเพื่อปวงชนแล้ว กระบวนทัศน์ใหม่ทางการศึกษาควรให้ความสำคัญทางวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นเรื่องของวิถีชีวิต มิใช่เป็นเพียงเรื่องเฉพาะกิจ เฉพาะกาล เฉพาะใคร แต่การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะสร้างการเรียนรู้โดยมีเป้าหมายเพื่อบูรณาการมนุษย์เข้าถึงสภาวะธรรมหรือสภาพอันเป็นธรรมดาของโลก คือช่วยให้มนุษย์ตระหนักรู้ถึงความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งในโลก เห็นถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงภายในระบบชีวิตตนเอง ทั้งกาย จิต รวมถึงปัญญา และความสัมพันธ์ของระบบชีวิตตนเองกับระบบภายนอก กระทั่งมองเห็นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แล้วดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ ไปอย่างสอดคล้องเหมาะสม เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น โลก ทั้งในเวลาปัจจุบันและอนาคต จากที่กล่าวมาทั้งหมดในข้างต้น จึงสรุปได้ว่าหากจะพัฒนาคุณภาพการศึกษาจริง ๆ แล้ว คงไม่สามารถให้ความสำคัญกับการปฏิรูปการเรียนการสอนในโรงเรียนอย่างเดียวได้ เรายังคงต้องพัฒนาสังคมกันทั้งระบบด้วย ซึ่งจะไม่ใช่หน้าที่ของกระทรวงศึกษาธิการแต่เพียงกระทรวงเดียว เพราะถ้าหากสังคมไทยเป็นสังคมที่ประกอบด้วยครอบครัวเข้มแข็ง เด็กก็จะมีภูมิต้านทานและรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของโลก และอาจมีเป้าหมายในการเรียนมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ การศึกษาจึงอาจพัฒนาไปได้มากกว่านี้ แต่กลับมีเสียงสะท้อนว่าความเชื่อมั่น ต่อระบบการศึกษาที่จะผลิตคนออกมาให้มีทักษะในการทำงาน มีความสามารถในการแข่งขันท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจโลกของเด็กไทย ที่ผ่านระบบการศึกษาในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยยังไม่ตอบสนองต่อความเปลี่ยน แปลงของโลก และมีความสามารถในการแข่งขันตามความคาดหวังอยู่ในระดับต่ำอยู่นั่นเอง ดังนั้น การศึกษาไทยยังคงต้องให้ความสำคัญต่อท้องถิ่นเพื่อที่จะผลิตบุคลากรที่มีคุณภาพและสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นต่อไป

บทที่ ๔
บริบทและแนวโน้มทางการศึกษาของท้องถิ่น

บทนำ

การศึกษานับเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการสังคมไทยไม่ว่ายุคใดสมัยใด และเนื่องด้วยสังคมไทยเป็นสังคมแบบชุมชนมากกว่าสังคมเมือง ดังนั้น การที่จะพัฒนาประเทศไทยให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับนานาประเทศได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยสถานศึกษา ซึ่งนับว่าเป็นหน่วยงานสำคัญในการบริหารจัดการศึกษา เนื่องจากมีความใกล้ชิดกับผู้เรียนและชุมชนเป็นอย่างมาก สถานศึกษาต้องจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อก่อเกิดการเรียนรู้ของผู้เรียน การจัดระบบบริหารงานในสถานศึกษาที่เหมาะสมและสอดคล้องกับภาระความรับผิดชอบนั้นเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะทำให้การจัดการศึกษามีคุณภาพได้ (กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๕, หน้า ๑๓) ดังนั้น สถานศึกษาจึงนับว่าเป็นหน่วยงานทางการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สำคัญ โดยมีหน้าที่จัดการศึกษาให้บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาตามแนวทางที่ถูกต้อง และมีหน้าที่บริการตอบสนองความต้องการของสังคมหรือชุมชน เช่น การให้การศึกษาอบรมแก่สมาชิกของชุมชน เป็นแหล่งวิทยาการของชุมชน เป็นแหล่งพัฒนาคน เป็นแหล่งถ่ายทอดวัฒนธรรม และเป็นศูนย์กลางของชุมชน เพื่อร่วมกันพัฒนาคุณภาพการศึกษาของไทยให้มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอีกด้วย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มาตรา ๘๐ วรรค ๔ บัญญัติว่า รัฐต้องส่งเสริมสนับสนุนการกระจายอำนาจเพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน องค์กรทางศาสนา และเอกชนจัดและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนามาตรฐานคุณภาพการศึกษาให้เท่าเทียมและสอดคล้องกับแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ และมาตรา ๒๘๙ ที่บัญญัติว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรมและการฝึกอาชีพตามความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่นนั้น และเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐโดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับมาตรฐานและระบบการศึกษาของชาติ การจัดการศึกษาอบรมภายในท้องถิ่นตามวรรคสอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องคำนึงถึงการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นด้วย (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๕๒, หน้า ๑๕๕)

ทั้งนี้ รวมถึงพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๕ มาตรา ๔๑ ที่บัญญัติว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีสิทธิจัดการศึกษาในระดับใดระดับหนึ่งหรือทุกระดับตามความพร้อม ความเหมาะสม และความต้องการภายในท้องถิ่น (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, ๒๕๕๑, หน้า ๒๓, ๑๑๖, ๑๓๕) ทำให้ส่วนราชการต้องถ่ายโอนภารกิจให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายดังกล่าว ซึ่งรวมไปถึงภารกิจด้านการจัดการศึกษาปฐมวัยที่จัดโดยหน่วยงานต่าง ๆ เช่น ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของกรมพัฒนาชุมชน ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด หรือมัสยิด และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของสำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ โดยรัฐจะสนับสนุนงบประมาณตามความเหมาะสม

ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รูปแบบใดก็ตาม ในฐานะหน่วยงานซึ่งมีภาระหน้าที่ ด้านการพัฒนาเด็ก ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ และกฎหมายว่าด้วยแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจ ล้วนมีบทบาทที่สำคัญในการบริหารจัดการการศึกษาระดับปฐมวัยทั้งสิ้น ปัจจุบันองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้จัดตั้งสถานศึกษาระดับปฐมวัยขึ้นเองบางแห่งดำเนินงานศูนย์พัฒนาเด็กที่ได้รับการถ่ายโอนจากส่วนราชการอื่น โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่รับผิดชอบในการส่งเสริมและพัฒนาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในทุก ๆ ด้าน ภารกิจด้านการถ่ายโอน ด้านการศึกษาเป็นไปตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พุทธศักราช ๒๕๔๒ ซึ่งได้กำหนดให้มีการถ่ายโอนภารกิจด้านการศึกษาของรัฐให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ตามแผนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พุทธศักราช ๒๕๔๓ โดยมีภารกิจด้านการศึกษาที่ถ่ายโอน ๒ ลักษณะ กล่าวคือ ภารกิจการศึกษาที่ถ่ายโอนโดยไม่ต้องประเมินความพร้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ โครงการอาหารกลางวัน อาหารเสริม (นม) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน เป็นต้น ส่วนภารกิจที่ถ่ายโอนโดยต้องมีการประเมินความพร้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ การถ่ายโอนสถานศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา โดยให้กระทรวงศึกษาธิการกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการประเมินความพร้อมในการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นไปตามที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละประเภทจะต้องผ่านเกณฑ์การประเมินความพร้อมก่อน จึงมีสิทธิและรับผิดชอบจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ตามที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, ๒๕๔๘, หน้า ๑)

ตามภารกิจ อำนาจหน้าที่ของกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้จัดให้มีการจัดการศึกษาให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผลภายใต้ระบบการประกันคุณภาพการศึกษา เพื่อใช้เป็นหลักในการเทียบเคียงสำหรับการส่งเสริมกำกับและดูแล การตรวจสอบ การประเมินผล และการประกันคุณภาพการศึกษา กล่าวคือ

๑) พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พุทธศักราช ๒๕๓๗

มาตรา ๖๗ ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย องค์การบริหารส่วนตำบล มีหน้าที่ต้องทำในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล ดังต่อไปนี้

(๕) ส่งเสริมการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

๒) พระราชบัญญัติเทศบาล พุทธศักราช ๒๔๙๖

มาตรา ๕๐ ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย เทศบาลตำบลมีหน้าที่ต้องทำในเขตเทศบาล ดังต่อไปนี้

(๖) ให้ราษฎรได้รับการศึกษาอบรม

มาตรา ๕๓ ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย เทศบาลเมืองมีหน้าที่ต้องทำในเขตเทศบาล ดังต่อไปนี้

(๑) กิจการตามที่ระบุไว้ในมาตรา ๕๐

มาตรา ๕๔ ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย เทศบาลเมืองอาจจัดทำกิจการใด ๆ ในเขตเทศบาลดังต่อไปนี้

(๘) จัดตั้งและบำรุงโรงเรียนอาชีวศึกษา

มาตรา ๕๖ ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย เทศบาลนคร มีหน้าที่ต้องทำในเขตเทศบาล ดังต่อไปนี้

(๑) กิจการตามที่ระบุไว้ใน มาตรา ๕๓

มาตรา ๕๗ เทศบาลนครอาจจัดทำกิจกรรมอื่น ๆ ตามมาตรา ๕๔ ได้

๓) พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พุทธศักราช ๒๕๔๐

มาตรา ๔๕ องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีอำนาจหน้าที่ดำเนินกิจการในเขตองค์การบริหารส่วนจังหวัดดังต่อไปนี้

(๘) จัดทำกิจการใด ๆ อันเป็นอำนาจหน้าที่ของราชการส่วนท้องถิ่นอื่นที่อยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนจังหวัด และกิจการนั้นเป็นการสมควรให้ราชการส่วนท้องถิ่นอื่นร่วมกันดำเนินการหรือให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดจัดทำ ทั้งนี้ ตามที่กำหนดในกฎกระทรวง”

กฎกระทรวง (พุทธศักราช ๒๕๔๑) ออกตามความในพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พุทธศักราช ๒๕๔๐

“ให้กิจการดังต่อไปนี้ เป็นกิจการที่ราชการส่วนท้องถิ่นอื่นสมควรให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดร่วมดำเนินการหรือให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดจัดทำ

(๑๑) จัดการศึกษา ทำนุบำรุงศาสนา และบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

๔) พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พุทธศักราช ๒๕๔๒

มาตรา ๑๖ ให้เทศบาล เมืองพัทยา องค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเองดังนี้

(๙) การจัดการศึกษา”

มาตรา ๑๗ ภายใต้บังคับมาตรา ๑๖ ให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง ดังนี้

(๖) การจัดการศึกษา กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นได้จัดทำมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานและมาตรฐานการศึกษาปฐมวัยขึ้น เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาและให้สถานศึกษาในสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดการศึกษาให้ได้มาตรฐานและสอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาของชาติ และเพื่อรองรับการประกัน

นอกจากนี้ รัฐบาลยังสนับสนุนการศึกษาของท้องถิ่น โดยมีนโยบายด้านการศึกษาฟรี ๑๕ ปี โดยมีการเชื่อมโยงกับการจัดการศึกษาที่อยู่ในความรับผิดชอบกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งเป็นองค์กรในชุมชนที่ได้รับผิดชอบด้านการศึกษาและได้มีการถ่ายโอนภารกิจด้านการศึกษาให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พุทธศักราช ๒๕๔๒ ซึ่งทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องมีภารกิจหน้าที่ในด้านการจัดการศึกษาในท้องถิ่น แต่อีกด้านหนึ่งความพร้อมด้านการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นส่วนใหญ่ ยังไม่มีศักยภาพเพียงพอในการบริหารจัดการ ทั้งทางด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ ทำให้การถ่ายโอนภารกิจมีการหยุดชะงักลงในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา แต่ว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นบางแห่ง เช่น เทศบาล นั้นได้มีการจัดการศึกษาอยู่ก่อนแล้วก็สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่นโรงเรียนในความรับผิดชอบของเทศบาล การศึกษาระดับอนุบาลหรือศูนย์เด็กเล็กบางส่วนนั้นก็ได้อยู่ในความรับผิดชอบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอยู่แล้วและได้มีการดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง ส่วนการปฏิรูปการศึกษานั้นได้มีนักวิชาการหลายท่านได้นำเสนอแนวคิดทิศทางด้านการศึกษาไว้ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งกระทรวงศึกษาธิการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรให้ความสำคัญด้านการศึกษา แต่ในความเป็นจริงแล้ว การศึกษาในประเทศไทยยังเกิดความไม่เสมอภาคในการได้รับบริการทางการศึกษาแบบทางการของภูมิภาค จังหวัดและประชาชนกลุ่มต่าง ๆ โดยสรุปวิเคราะห์จากสถิติการสำรวจประเมินและงานวิจัยของนักเศรษฐศาสตร์การศึกษาฉบับต่าง ๆ มีทั้งเปรียบเทียบกับต่างประเทศและการวิจัยเรื่องการจัดสรรงบประมาณกำลังคน และการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาจากการสอบระดับชาติของนักเรียนจากเขตพื้นที่การศึกษาที่มีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด แต่จากสถิติจำนวนนักเรียนที่เพิ่มขึ้นในรอบ ๔–๕ ปีที่ผ่านมา เรามักจะคิดว่าประชาชนไทยในยุคปัจจุบันน่าจะมีโอกาสได้รับการศึกษาที่เสมอภาค

กัน อย่างน้อยก็ในระดับการศึกษาภาคบังคับ ๙ ปี (ถึงมัธยมต้น) บางคนก็คิดว่านโยบายเรียนฟรี ๑๒ ปี (ถึงมัธยมปลาย) จะทำให้เด็กทั้งประเทศรวมทั้งเด็กจากครอบครัวยากจนมีโอกาสได้เรียนชั้นมัธยมปลายเป็นสัดส่วนต่อประชากรวัยเดียวกันเพิ่มขึ้น แต่ในความเป็นจริง เด็กจากครอบครัวที่ยากจนทั้งในชนบทและในเมืองมีโอกาสได้รับการศึกษาในระดับที่ต่ำกว่าและมักจะมีคุณภาพต่ำกว่าเด็กจากครอบครัวที่มีรายได้สูงกว่าอย่างสำคัญ ปัญหาความยากจน, การไม่สามารถเรียนได้ดี และปัญหาสภาพแวดล้อมอื่น ๆ ทำให้เด็กจากครอบครัวยากจนมักจะออกกลางคัน หรือจบแค่ชั้นประถม ๖ บางส่วนจบแค่ชั้นมัธยม ๓ ไม่ได้เรียนต่อในระดับสูงกว่านั้น ปัญหาความไม่เสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาได้รับการยืนยันจากสถิติการสำรวจและการวิจัยทางเศรษฐศาสตร์การศึกษาจำนวนมาก ดังต่อไปนี้ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๕๐ ก, หน้า ๓๔)

๑) **นักเรียนที่ต้องออกกลางคัน** สาเหตุที่ทำให้เด็กจากครอบครัวยากจนไม่ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงข้อแรก คือ นโยบายเรียนฟรี ๑๒ ปี ไม่ได้เรียนฟรีจริงและไม่ได้ช่วยคนจนได้จริง เนื่องจากรัฐบาลจัดสรรงบประมาณไว้ไม่พอเพียง โรงเรียนขนาดใหญ่หลายแห่งโดยเฉพาะโรงเรียนในเมืองที่มีชื่อเสียงเก็บค่าใช้จ่ายเพิ่มเติม ทั้งการส่งลูกหลานไปเรียนหนังสือยังมีค่าใช้จ่ายอื่นนอกจากค่าเล่าเรียน ทั้งค่าเดินทาง ค่าหนังสือและอุปกรณ์การเรียนต่าง ๆ รวมทั้งค่าอาหาร ค่าที่พัก (สำหรับบางคน) ค่าเสื้อผ้า ค่าเสียโอกาสในการทำงาน ทำให้คนจนต้องรับภาระค่าใช้จ่ายการศึกษาสูงเมื่อเทียบกับรายได้ของพวกเขา และคนจนไม่สามารถลงทุนทางการศึกษาแข่งขันกับคนชั้นกลางและคนรวยได้อย่างเท่าเทียม ทั้งคนจนที่ต้องอพยพโยกย้ายที่ทำงานบ่อย เช่น แรงงานก่อสร้าง ก็มักจะทำให้ลูกไม่ค่อยได้เรียนอย่างต่อเนื่อง สาเหตุข้อต่อมา คือ การจัดสรรงบประมาณและการกระจายครูอาจารย์สู่สถานศึกษาต่าง ๆ ของรัฐบาลมีความไม่เป็นธรรมสูง เอื้อต่อโรงเรียนขนาดใหญ่ในเมืองมากกว่าโรงเรียนขนาดเล็กในชนบท ทำให้โรงเรียนมีคุณภาพแตกต่างกัน ทั้งการจัดสรรงบประมาณก็เอื้อต่อการศึกษาระดับสูง (มัธยมปลายและอุดมศึกษา) ซึ่งคนรวยและคนชั้นกลางมีโอกาสสอบแข่งขันไปเรียนต่อระดับสูงได้มากกว่าคนจน

๒) **ความเสมอภาคและประสิทธิภาพของการใช้จ่ายทางการศึกษา งบประมาณทางการศึกษาที่จัดสรรให้จังหวัดที่ยากจนได้รับงบประมาณต่อหัวต่ำกว่าจังหวัดที่รวย** ส่วนการจัดสรรงบประมาณตรงให้แก่เขตพื้นที่การศึกษาพบว่าเขตที่ได้รับงบประมาณสูงสุดคือ สิงห์บุรี สมุทรปราการ เพชรบุรี เขต ๑ และลพบุรี เขต ๑ ส่วนเขตที่ได้รับงบประมาณน้อยที่สุดคือ นครพนม เขต ๒ ตาก เขต ๒ กาญจนบุรี เขต ๓ และสุรินทร์ เขต ๓ การอุดหนุนต่อหน่วยตามระดับการศึกษา ระดับการอุดมศึกษาได้รับการอุดหนุนเป็น ๓ เท่าของระดับก่อนประถมและประถมศึกษา และการอุดหนุนต่อหน่วยในระดับมัธยมศึกษาสูงกว่าระดับก่อนประถมศึกษาเล็กน้อย การอุดหนุนการศึกษาระดับก่อนประถมและประถมศึกษามีการกระจายค่อนข้างดี และทำให้ครัวเรือนที่มีรายได้น้อยได้ประโยชน์ ส่วนการอุดหนุนระดับมัธยมศึกษาไม่มีการกระจายอย่างก้าวหน้าและไม่ตรงเป้าหมายมากนัก

การอุดหนุนระดับอุดมศึกษามีการกระจายแบบถดถอยไม่เป็นสัดส่วนกับประชากรกลุ่มต่าง ๆ ดังนั้น ประโยชน์ของการใช้จ่ายเพื่อการศึกษาของรัฐจึงเป็นลักษณะแบบสนับสนุนคนรวย

จากเหตุผลและความจำเป็นดังกล่าวข้างต้น สมพงษ์ จิตระดับ ได้เสนอทางเลือกทางออกของการศึกษาไทย ดังต่อไปนี้ ๑) ในเชิงนโยบายของรัฐ ต้องเน้นการศึกษาเป็นวาระแห่งชาติเฉพาะที่ต้องให้ความสำคัญกับนโยบายภาคสังคม การศึกษา ชุมชน ครอบครัว คุณภาพประชากร เด็กและเยาวชน ๒) หลักสูตรการศึกษา ระบบการเรียนรู้ต้องสร้างหลักสูตรใหม่ยกเลิกหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ๑๒ ปี พุทธศักราช๒๕๔๒ ระบบราชการต้องยุติบทบาทการกำหนดหลักสูตรการศึกษาของชาติ มีองค์กรมหาชนที่ทำหน้าที่ศึกษาวิจัยและพัฒนาด้านหลักสูตรการศึกษาขึ้นโดยตรง เพื่อกำหนดองค์ความรู้แต่ละระดับจากกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอนให้ลดเนื้อหาน้อยลง เน้นการเรียนรู้ประชาธิปไตย ๓) การปรับเปลี่ยนระบบแอดมิสชั่นส์ใหม่ ระบบการสอบคัดเลือกต้องมีหลายมิติเปิดโอกาสเชื่อมโยง และใช้เครื่องมือที่มีประสิทธิภาพ เชื่อถือได้ และมีจำนวนไม่มากนัก ๔) การสร้างเครือข่ายภาคประชาชน การขับเคลื่อนภาคประชาธิปไตยประชาสังคมแนวราบด้วยกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม งานวิจัยภาคสนามด้วยการตั้งโจทย์คำถามวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัญหาของเด็กและเยาวชนในท้องถิ่น ๕) การรื้อปรับองค์กรสนับสนุน ช่วยเหลือภาคสังคม การศึกษา คุณภาพชีวิตเด็กและเยาวชนให้เกิดแนวคิดที่เกิดความสนใจร่วมกันได้ ๖) ผลักดัน สภาเด็กและเยาวชน ให้เกิดขึ้นด้วยการรวมตัวกันในวิถีทางประชาธิปไตย

นอกจากนี้ วิทยากร เชียงกูล (๒๕๔๕, หน้า ๑๖–๑๘) ได้สรุปแนวทางการปฏิรูปการจัดการศึกษา เพื่อสร้างคุณภาพและความเป็นธรรม ไว้ดังนี้ คือ ๑) ปฏิรูปโครงสร้างการบริหารเรื่องการศึกษาให้โปร่งใสมีประสิทธิภาพและมีวิสัยทัศน์เพื่อส่วนรวมเพิ่มขึ้น โดยลดขนาดและลดบทบาทของการบริหารแบบรวมศูนย์อยู่ที่ส่วนกลาง ๒) ลงทุนปฏิรูปการศึกษาปฐมวัยของเด็กวัย ๓–๕ ปีทั่วประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่ยังมีคุณภาพต่ำอย่างเร่งด่วน๓) แก้ปัญหาเด็กออกกลางคันในระดับประถมมัธยมและปัญหาโรงเรียนในเขตยากจนที่มีคุณภาพต่ำกว่าโรงเรียนในเขตร่ำรวยอย่างจริงจัง ๔) ปฏิรูปการจัดสรรและการใช้งบประมาณเรื่องการศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพและความเป็นธรรมเพิ่มขึ้น ๕) ปฏิรูปด้านคุณภาพ ประสิทธิภาพ และคุณธรรมของครูอาจารย์อย่างจริงจัง ๖) เปลี่ยนแปลงวิธีการวัดผลสอบแข่งขันและการคัดเลือกคนเข้าเรียนมหาวิทยาลัยรัฐ จากการสอบแบบปรนัยที่เน้นคำตอบสำเร็จรูปเป็นการวัดการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองที่สะท้อนความรู้ความสามารถที่เป็นองค์รวมเชิงวิเคราะห์ได้ ๗) พัฒนาการศึกษานอกระบบและตามอัธยาศัยที่สามารถจูงใจ ให้ประชาชนไทยส่วนใหญ่ที่ปัจจุบันได้เรียนแค่ชั้นประถมศึกษาได้สนใจและได้เรียนรู้เพิ่มขึ้นอย่างจริงจัง ๘) วางแผนและลงทุนพัฒนาแรงงานให้มีความรู้และทักษะที่เป็นที่ต้องการของระบบเศรษฐกิจสังคมมากกว่าที่จะปล่อยให้มีการขยายตัวตามความพร้อมของครูผู้สอนในสถาบันการศึกษา ๙) ระดมทุนเพื่อพัฒนาหรือปฏิรูปการศึกษาเพิ่มขึ้นอย่างจริงจังอย่างถือเป็นวาระ

สำคัญของชาติ โดยการปฏิรูปการเก็บภาษี เช่น เก็บภาษีมรดก เพิ่มภาษีทรัพย์สินในอัตราก้าวหน้า ภาษีการบริโภคฟุ่มเฟือย ๑๐) ทำให้การปฏิรูปการศึกษาเชื่อมโยงกับการปฏิรูปเศรษฐกิจการเมือง แบบทำให้ประชาชนและชุมชนเข้มแข็งขึ้น

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า การศึกษาซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาประเทศทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ทิศทางด้านการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายโอนภารกิจด้านการศึกษาจะต้องมีการปรับตัว ตลอดจนพัฒนาบุคลากรและระบบการจัดสรรงบประมาณด้านการศึกษาเพื่อรองรับการจัดการศึกษาในอนาคต และเตรียมความพร้อมในด้านการศึกษาในท้องถิ่น จัดให้มีหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อประยุกต์ให้เข้ากับบริบทของท้องถิ่นนั้น ๆ รวมทั้งการให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของท้องถิ่น การศึกษาจะมีคุณภาพได้ต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ควรที่จะร่วมกันคิดร่วมกันหาแนวทางการพัฒนาการศึกษาท้องถิ่นให้ยั่งยืนต่อไป

สุธี วรประดิษฐ (๒๕๕๖) ได้สรุปว่าหลักสูตรท้องถิ่น เป็นหลักสูตรที่พัฒนาขึ้น เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น เนื่องจากหลักสูตรแกนกลางยังมีข้อบกพร่องบางประการ เช่น ความไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ของผู้เรียน ชุมชน วัฒนธรรม ประเพณี อาชีพและค่านิยม ทำให้ ผู้เรียนไม่สนใจที่จะศึกษาเพราะเป็นเรื่องไกลตัว จึงทำให้ต้องมีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียน และ ชุมชน ซึ่งเป็นความมุ่งหมายในการปฏิรูปการศึกษา มีสาระสำคัญระบุไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๕ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๕, ห้นา ๑๒–๑๖) ในมาตรา ๒๗ ที่มีสาระสำคัญ สรุปได้ว่า “ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองดีของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่ จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ในวรรคหนึ่งในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ”

การศึกษาท้องถิ่นตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

สำหรับในส่วนของขอบข่ายเนื้อหาสาระตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ได้กำหนดในมาตรา ๒๓ ว่าการจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้ (เมตต์ เมตต์การุณ์จิต, ๒๕๕๓, หน้า ๑๑๓)

๑) ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเองและความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม เช่น ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของสังคมไทย และระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

๒ ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน

๓ ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลป วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา

๔ ความรู้และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษา เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง

๕ ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

ทั้งนี้ จากสาระสำคัญในมาตรา ๒๘ ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ ได้ระบุไว้ว่า หลักสูตรต้องมีลักษณะหลากหลาย ทั้งนี้ ให้จัดตามความเหมาะสมของแต่ละระดับโดยมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลให้เหมาะสมแก่วัย และศักยภาพ สาระของหลักสูตร ทั้งที่เป็นวิชาการและวิชาชีพ ต้องมุ่งพัฒนาคนให้มีความสมดุล ทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดีงาม และความรับผิดชอบต่อสังคม และตามความในมาตรา ๒๙ มีสาระสำคัญระบุไว้ว่า ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ๆ ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญา และวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุน ให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน

จากความในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๕ แสดงให้เห็นว่าสถานศึกษา และบุคลากรในสถานศึกษามีบทบาทในเรื่องของหลักสูตรมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะการจัดทำสาระของหลักสูตรที่สอดคล้องกับท้องถิ่นและต้องปรับรูปแบบการจัดการเรียนรู้ รวมทั้งการประเมินผลให้สอดคล้องกับเนื้อหาตามบทบัญญัติของกฎหมายดังกล่าว ดังนั้น ครูอาจารย์ในสถานศึกษา จำเป็นต้องมีความรู้ ความเข้าใจ ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเป็นอย่างดี จึงจะทำให้ การจัดการศึกษาสามารถดำเนินไปตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ได้ต่อไป

๑) ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ได้มีนักการศึกษาได้ให้ความหมายไว้คล้ายคลึงกัน ดังนี้

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (๒๕๓๙, หน้า ๑๐๗–๑๐๘) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นว่า หมายถึง มวลประสบการณ์ที่สถานศึกษาหรือหน่วยงาน และบุคคลในท้องถิ่น จัดให้แก่ผู้เรียนตามสภาพ และความต้องการของท้องถิ่น

ทั้งนี้ คำว่า ท้องถิ่น มีความหมายใน ๒ ประการ คือประการที่หนึ่ง ท้องถิ่น หมายถึง ชุมชน ที่สถานศึกษาหรือหน่วยงานนั้นตั้งอยู่อาจเป็นชุมชน ในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด หรือภาคภูมิศาสตร์ก็ได้ และทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นอยู่หรือกำลังเกิดขึ้นในชุมชนไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของประวัติศาสตร์ความเป็นมา ที่ตั้ง สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ

ประการที่สอง ท้องถิ่น หมายถึง สถานศึกษาหรือหน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในชุมชนนั้น ๆ โดยชุมชนทุกระดับสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (๒๕๔๑, หน้า ๒) ได้อธิบายความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นว่า หลักสูตรท้องถิ่นเป็นหลักสูตรที่สร้างขึ้นจากสภาพปัญหาและความต้องการของผู้เรียนหรือสร้างจากหลักสูตรแกนกลาง ที่ปรับให้เข้ากับชีวิตจริงของผู้เรียน ตามท้องถิ่นต่าง ๆ หรือสร้างจากเหตุการณ์ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ที่มีผลกระทบต่อผู้เรียนหลักสูตรท้องถิ่นต้องสอดคล้อง และเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมของท้องถิ่นนั้น ๆ เน้นการเรียนรู้ชีวิตของตนเอง เพื่อการปรับตนเองให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของวิทยาการ การใช้เทคโนโลยีและข่าวสารข้อมูลในการเรียนรู้ต่าง ๆ ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามสภาพชีวิตจริงของตนเอง สามารถนำเอาความรู้ไปใช้ในการพัฒนาตนเอง พัฒนาอาชีพ พัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมของครอบครัวและท้องถิ่นได้

นิคม ชมภูหลง (๒๕๔๒, หน้า ๑๓) และ มานิต สิทธิศร (๒๕๔๓, หน้า ๓๙) ได้ให้ความหมาย ของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นไว้สอดคล้องกันว่า หมายถึง การที่ท้องถิ่น ปรับปรุง ขยาย หรือเพิ่มรายละเอียดเนื้อหา สาระ สื่อการเรียนการสอน แผนการสอนสู่การเรียนการสอน กำหนดกิจกรรมให้เหมาะสมกับสภาพ และความต้องการเฉพาะท้องถิ่น โดยสัมพันธ์กับหลักสูตรแกนกลางหรือหลักสูตรแม่บท

จากความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง มวลประสบการณ์ต่าง ๆ ที่จัดให้สอดคล้องกับสภาพความต้องการและปัญหาของผู้เรียนและชุมชนหรือท้องถิ่นเพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาตนเอง พัฒนาอาชีพ และพัฒนาชุมชนและสังคมต่อไป

๒) ความสำคัญในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

จากความหมายของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นดังกล่าว บุญมี เณรยอด (ม.ป.ป., หน้า ๔๙) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นว่า การพัฒนาหลักสูตรที่จะมีผลต่อ การพัฒนาประเทศได้ คือ การพัฒนาปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมกับท้องถิ่นที่สำคัญ คือ ด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และอาชีพของแต่ละท้องถิ่น การให้การศึกษาที่เหมาะสมกับท้องถิ่นช่วยให้ความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น ช่วยแก้ไขปัญหาสำคัญของประเทศได้เพราะหลักสูตรจากส่วนกลางไม่ยืดหยุ่นตามสภาพ เป็นการสอนในสิ่งที่ไกลตัว มีโอกาสที่จะศึกษาสิ่งรอบตัวน้อยมาก ไม่เกิดความภูมิใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ทั้งนี้ ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (๒๕๓๙, หน้า ๑๐๙–๑๑๐) ได้ให้ความเห็นสอดคล้องกันว่า ถึงแม้จะมีหลักสูตรแกนกลางแล้ว แต่ยังมีความจำเป็นต้องมีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เนื่องจาก

๒.๑) หลักสูตรแกนกลางกำหนดเนื้อหาสาระและกิจกรรมไว้อย่างกว้าง เพื่อให้ทุกคนได้เรียนรู้คล้ายคลึงกัน ทำให้กระบวนการเรียนการสอนมุ่งเนื้อหาสาระและประสบการณ์ที่เป็นหลักการทั่วไป ไม่สามารถประมวลรายละเอียดสาระความรู้จากสภาพแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ ปัญหา และความต้องการของท้องถิ่นแต่ละแห่งได้

๒.๒) การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และเทคโนโลยีมีผลกระทบโดยตรงต่อการดำรงชีวิตของคนไทยทั้งในเมืองและชนบท จึงต้องมีหลักสูตรระดับท้องถิ่นเพื่อปรับสภาพของผู้เรียนให้สามารถรับการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ได้

๒.๓) ทรัพยากรท้องถิ่นโดยเฉพาะภูมิปัญญาชาวบ้านของไทย มีอยู่เป็นจำนวนมาก หลักสูตรแกนกลางไม่สามารถนำเอาทรัพยากรท้องถิ่นนั้นมาใช้ประโยชน์ได้ แต่หลักสูตรระดับท้องถิ่นสามารถบูรณาการเอาทรัพยากรท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการเรียนการสอนได้

นอกจากนี้ วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์ (๒๕๔๒, หน้า ๑๓๕) ได้อธิบายถึงความสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นว่า การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นมีความสำคัญ เพราะหลักสูตรแกนกลางหรือหลักสูตรแม่บทที่พัฒนาในระดับชาติ มีการกำหนดองค์ประกอบต่าง ๆ ของหลักสูตร ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและสนองความต้องการของสังคมในลักษณะกว้าง ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้คล้ายคลึงกัน เนื้อหาสาระ และประสบการณ์บางอย่าง ไม่สามารถประมวลรายละเอียดตามสภาพเศรษฐกิจ สังคม ปัญหา และความต้องการของท้องถิ่น บางเนื้อหาสาระไม่อาจสนองความต้องการและความสนใจของผู้เรียน

ทั้งนี้ กรมวิชาการ (๒๕๔๒, หน้า ๒๖) ได้สรุปถึงความสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นว่า การที่ต้องมีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนั้น เนื่องมาจากสาเหตุต่อไปนี้

๑) การใช้หลักสูตรเดียวกันทั้งประเทศ ย่อมไม่สัมพันธ์กับชีวิตจริงที่เป็นอยู่

๒) ทำให้ละเลยต่อมรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งอันพึงอนุรักษ์ของท้องถิ่นทำให้มีการลืมเลือนสิ่งที่มีค่าของท้องถิ่น

๓) ไม่เป็นการสนับสนุนการพัฒนาท้องถิ่น ด้านการผลิต อาชีพ บางท้องถิ่นอาจมีปัญหาแตกต่างกันออกไป เช่น โรคภัยไข้เจ็บ แทนที่การศึกษาจะช่วยแก้ปัญหาดังกล่าวกลับจะส่งเสริมให้คนไต่บันไดเพื่อการศึกษาต่อที่สูงขึ้น

จากแนวคิด และทัศนะดังกล่าว สรุปได้ว่า การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น มีความสำคัญและจำเป็นที่ต้องมีการดำเนินการ เพราะการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เป็นการพัฒนาการจัดการศึกษาอย่างมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับท้องถิ่น เป็นการนำการพัฒนาสู่ชุมชนที่สนองตอบต่อความต้องการและสภาพของชุมชนและผู้เรียน ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และความภาคภูมิใจในการพัฒนาตนเอง และสามารถนำเอาภูมิปัญญา องค์ความรู้ และทรัพยากรของท้องถิ่น มาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้สูงสุด

๓) กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ให้สอดคล้องต่อความต้องการของท้องถิ่นอย่างแท้จริง และเพื่อให้การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพนั้น การดำเนินงานต้องมีระบบ และเป็นขั้นตอน ซึ่งนักการศึกษาได้เสนอแนวทางกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นไว้ดังนี้

กรมวิชาการ (๒๕๔๐, หน้า ๕๑–๕๓) ได้เสนอขั้นตอนการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ดังนี้

๑) จัดตั้งคณะทำงาน โดยเลือกบุคคลซึ่งมีความสามารถ และมีความตั้งใจในการปฏิบัติงาน

๒) ศึกษา และวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน โดยการเก็บข้อมูลอาจใช้วิธีการวิจัย สัมภาษณ์ ประชุม สัมมนาหรือวิธีการอื่น ๆ ที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ทำให้ได้ข้อมูลที่แท้จริง

๓) การกำหนดองค์ประกอบของหลักสูตร โดยกำหนดให้สอดคล้องกับจุดประสงค์ของรายวิชา/กลุ่มประสบการณ์ ครอบคลุมกับสภาพที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียนทั้ง ๔ ด้าน คือ ความรู้ ทักษะ เจตคติ และกระบวนการ

๔) จัดทำเอกสารหลักสูตร ได้แก่ แผนการสอน คู่มือครู หนังสืออ่านเพิ่มเติม และสื่อต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อให้ผู้ใช้หลักสูตรสามารถนำหลักสูตรไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๕) ตรวจสอบคุณภาพและทดลองใช้หลักสูตร โดยพิจารณาร่วมกับผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบองค์ประกอบต่าง ๆ จากนั้นนำหลักสูตรไปทดลองใช้ ศึกษาผลการทดลองใช้และร่วมกันวิเคราะห์หาข้อบกพร่อง ปรับปรุงหลักสูตรให้มีคุณภาพก่อนนำไปใช้จริง

๖) เสนอขออนุมัติใช้หลักสูตร โดยนำหลักสูตรที่สร้างขึ้นใหม่เสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตามระเบียบและขั้นตอนที่กำหนด

๗) การนำหลักสูตรไปใช้ ในระหว่างการใช้หลักสูตร ส่วนที่สำคัญมากในขั้นตอนนี้ ได้แก่ การนิเทศและติดตามผล

๘) การประเมินผลหลักสูตรและการปรับปรุงแก้ไข เป็นการพิจารณาเกี่ยวกับคุณค่าของหลักสูตรว่ามีความเหมาะสมหรือไม่อย่างไร ข้อมูลที่ได้จากการประเมินผลการใช้หลักสูตรจะเป็นข้อมูลสำคัญในการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นต่อไป

ขั้นตอนในกระบวนการพัฒนาหลักสูตรนั้น ทาบา (Taba, 1962, P. 12) เสนอแนวคิดการพัฒนาหลักสูตรแบบรากหญ้า (grass–roots) ซึ่งมีขั้นตอน ดังนี้

๑) วินิจฉัยความต้องการ โดยสำรวจความต้องการและความจำเป็นต่าง ๆ ของสังคม

๒) กำหนดจุดประสงค์ที่ชัดเจนและมีความเข้าใจตรงกันตามที่สังคมต้องการ

๓) การเลือกเนื้อหาสาระที่ต้องการนำมาสอนให้ตรงกับความต้องการและความจำเป็นของสังคม

๔) จัดเนื้อหาสาระ โดยจัดระเบียบ จัดลำดับของเนื้อหาสาระที่คัดเลือกไว้แล้วในขั้นตอนที่ ๓

๕) เลือกประสบการณ์การเรียนรู้ โดยคัดเลือกประสบการณ์เพื่อการเรียนรู้ซึ่งจะเป็นการนำมาเสริมเนื้อหาสาระให้สมบูรณ์

๖) การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ตามลำดับประสบการณ์การเรียนรู้ที่กำหนด

๗) การตัดสินใจว่าเนื้อหา ประสบการณ์การเรียนรู้อะไรที่จะต้องประเมินผลว่าได้มีการเรียนรู้ตรงกับจุดประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่เพียงใด พร้อมกำหนดวิธีการประเมินผล

๘) ตรวจสอบความสมดุล ของลำดับขั้น รูปแบบการสอน การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ก่อนการนำไปทดลองใช้

๙) นำหลักสูตรไปทดลองใช้เพื่อหาความเที่ยงตรงและประสิทธิภาพตลอดจนกำหนดระดับความสามารถที่ต้องการของผู้เรียน

๑๐) การปรับปรุงและแก้ไข หลังจากการทดลองใช้ เพื่อให้เหมาะสมกับผู้เรียน โดยพิจารณาถึงหลักการและทฤษฎีในการกำหนดโครงสร้างบนพื้นฐานที่สามารถปรับเปลี่ยนให้มีความเหมาะสมได้

๑๑) การพัฒนากรอบโครงสร้างเป็นการตรวจสอบเพื่อความสมบูรณ์ของขอบข่ายและความเหมาะสมของลำดับเนื้อหาหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นมา

๑๒) นำหลักสูตรที่ปรับปรุงแก้ไขเรียบร้อยแล้ว ไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนตามโครงสร้างหลักสูตรที่กำหนด

การดำเนินการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นในระดับรากหญ้า ไทเลอร์ (Tyler, 1949, P. 3) ได้เสนอกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นว่า ต้องศึกษาข้อมูลจาก ๓ แหล่ง คือ สังคม ผู้เรียน และผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหาวิชาหลังจากนั้นนำมากำหนดเป็นจุดมุ่งหมายชั่วคราว จุดมุ่งหมายชั่วคราว ที่ได้จาก ๓ แหล่งข้อมูล จะถูกกลั่นกรองโดยทฤษฎีการเรียนรู้ และปรัชญา เพื่อตัดทอนจุดมุ่งหมายที่สำคัญน้อยไม่จำเป็นออกไป ซึ่งจะได้จุดมุ่งหมายที่แท้จริง จึงกำหนดการจัดประสบการณ์การเรียนรู้และการประเมินผลเป็นขั้นตอนสุดท้าย

จากหลักการ แนวคิด เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า กระบวนการพัฒนาหลักสูตรตามขั้นตอนกระบวนการของ ทาบา (Taba) และไทเลอร์ (Tyler) เป็นกระบวนการพัฒนาหลักสูตรแบบรากหญ้า จากระดับล่างสู่บน (bottom–up) มีลักษณะเป็นแบบนิรนัย (deductive) ซึ่งเริ่มต้นด้วยการลงมือพัฒนาหลักสูตรนำไปสู่การพัฒนาหลักสูตรทั้งระบบบนพื้นฐานความต้องการของชุมชนท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมจากองค์ประกอบหลักของแหล่งข้อมูลได้แก่ สังคมชุมชน ผู้เรียน และผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหาวิชา โดยการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น มีขั้นตอน ดังนี้

๑) ศึกษาข้อมูลพื้นฐาน ความต้องการของชุมชนและผู้เรียน วิเคราะห์สภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมทฤษฎีและปรัชญาการศึกษาเพื่อนำมากำหนดเป็นแนวทางในการพัฒนาหลักสูตร

๒) การพัฒนาโครงร่างหลักสูตร

๓) ประเมินโครงร่างหลักสูตร พร้อมปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์

๔) ทดลองใช้หลักสูตร พร้อมปรับปรุงแก้ไขให้หลักสูตรมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๕) ติดตามผลและประเมินผล พร้อมปรับปรุงแก้ไขให้หลักสูตรมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

กระบวนการของการพัฒนาหลักสูตร ที่บุคคลในชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการเซย์เลอร์ อเล็กซานเดอร์ และเลวิส (Saylor, Alexander and Lewis, 1981, P. 42–44) กล่าวว่า ผู้ที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรควรประกอบด้วย ผู้เรียน ครู บุคคลจากภายนอกสถานศึกษา เช่น ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตร ด้านการเรียนการสอน และการประเมินผล นักการศึกษาภายในชุมชน ผู้ปกครอง ซึ่งสอดคล้องกับโบแชมป์ (Beauchamp, 1981, P. 145–151) ที่กล่าวว่า ผู้ที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรควรประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหากิจกรรม นักวิจัยด้านหลักสูตร ครู ศึกษานิเทศก์ ครูพิเศษ นักบริหาร ตัวแทนประชาชน และผู้เรียน

นอกจากนี้ รัตนะ บัวสนธ์ (๒๕๓๕, หน้า ๖) ได้กล่าวว่า ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ควรประกอบด้วยบุคลากรที่เกี่ยวข้อง ๒ ฝ่ายดังนี้

๑) บุคลากรที่อยู่ในสถานศึกษา ได้แก่ ผู้บริหาร ครู และผู้เรียน

๒) บุคลากรภายนอกสถานศึกษา ได้แก่

๒.๑) บุคลากรจากสถานศึกษา เช่น นักวิจัย นักพัฒนาหลักสูตร

๒.๒) บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาทุกระดับ เช่น ผู้บริหาร นักวิชาการ ศึกษานิเทศก์

๒.๓) เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับประชาชนโดยตรง เช่น เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง เกษตรตำบล เจ้าหน้าที่สาธารณสุข เป็นต้น

๒.๔) ตัวแทนประชาชนในชุมชน

จากแนวคิดดังกล่าว สรุปได้ว่า บุคคลที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ได้แก่

๑) บุคคลภายในสถานศึกษา

๒) บุคคลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับประชาชนโดยตรง

๓) นักวิจัยหรือนักพัฒนาหลักสูตร

๔) ประชาชนในชุมชน ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดในการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

จากการศึกษาทฤษฎี หลักการ แนวคิด ที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้น พบว่า หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง มวลประสบการณ์การเรียนรู้ที่จัดให้สอดคล้องกับสภาพความต้องการและปัญหาของผู้เรียนและชุมชนหรือท้องถิ่น เพื่อให้สามารถนำความรู้ ไปใช้ในการพัฒนาตนเอง เศรษฐกิจ อาชีพ และสังคมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น จึงมีความจำเป็นและสำคัญที่ต้องมีการดำเนินการ เพื่อเป็นการพัฒนาการจัดการศึกษาอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนที่เหมาะสมกับท้องถิ่น ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และความภาคภูมิใจ ในการพัฒนาตนเองและสามารถนำเอาภูมิปัญญา องค์ความรู้และทรัพยากรของท้องถิ่น มาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้สูงสุด ทั้งนี้ กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น มีขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยสรุป ๔ ขั้นตอน คือ ๑) การสำรวจ และศึกษาข้อมูลพื้นฐาน ๒) การสร้างหลักสูตร ๓) การทดลองใช้หลักสูตร ๔) การปรับปรุงหลักสูตร

รูปแบบและกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

สุธี วรประดิษฐ (๒๕๕๖) การพัฒนาหลักสูตร มีรูปแบบหลายรูปแบบ และหลายขั้นตอน การแสวงหารูปแบบในการพัฒนาหลักสูตรเป็นสิ่งสำคัญ และจำเป็น เพราะรูปแบบการพัฒนา

หลักสูตรเปรียบเสมือนพิมพ์เขียวที่มุ่งชี้ต่อการพัฒนาหลักสูตรให้สะดวก รวดเร็วยิ่งขึ้น การนำรูปแบบการพัฒนาหลักสูตรมาใช้จะต้องมีการเลือกหรือปรับใช้ให้เข้ากับสภาพความเป็นจริงของชีวิต และสังคมของผู้ใช้ หลักสูตร โดยแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรนั้น มีหลายรูปแบบ ได้แก่

ไทเลอร์ (Tyler, 1949, P. 1) ได้ให้แนวคิดในวางแผนโครงร่างหลักสูตร โดยใช้วิธี means–ends approach เป็นหลักการและเหตุผลในการสร้างหลักสูตรและการสอน ที่เน้นการตอบคำถามพื้นฐาน ๔ ประการ

๑) มีจุดมุ่งหมายทางการศึกษาอะไรบ้าง ที่สถาบันการศึกษาจะต้องกำหนดให้ผู้เรียน

๒) มีประสบการณ์การศึกษาอะไรบ้าง ที่สถาบันการศึกษาควรจัดขึ้นเพื่อช่วยให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

๓) จะจัดประสบการณ์ทางการศึกษาอย่างไร จึงจะทำให้การสอนมีประสิทธิภาพ

๔) จะประเมินผลประสิทธิภาพของประสบการณ์ในการศึกษาอย่างไร จึงจะตัดสินใจได้ว่าบรรลุถึงจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

จากคำถามทั้ง ๔ ข้อ ชี้ให้เห็นว่า การสร้างหรือพัฒนาหลักสูตร ต้องคำนึงถึงการกำหนดจุดมุ่งหมาย การกำหนดประสบการณ์ทางการศึกษา การจัดประสบการณทางการศึกษาให้แก่ผู้เรียน และการประเมินสัมฤทธิผลของหลักสูตร

การกำหนดจุดมุ่งหมาย ไทเลอร์ ได้กล่าวถึงจุดประสงค์ต่าง ๆ ว่า นักพัฒนาหลักสูตรควรกำหนดจุดประสงค์ทั่วไป (general objectives) โดยศึกษาข้อมูล ๓ แหล่ง คือ เนื้อหาวิชาจากผู้เชี่ยวชาญ ข้อมูลผู้เรียน และข้อมูลสังคม จุดประสงค์ทั่วไปนี้ จะเป็นจุดประสงค์ชั่วคราว (tentative objectives) จากจุดประสงค์ชั่วคราว จะถูกกลั่นกรอง จากข้อมูลด้านปรัชญาการศึกษา ปรัชญาสังคม ที่สถานศึกษายึดถืออยู่ และด้านจิตวิทยาการเรียนรู้ ซึ่งจะตัดทอนจุดประสงค์ที่ไม่จำเป็นออก และทำให้จุดประสงค์มีความชัดเจนขึ้น จุดประสงค์ที่ได้นี้จะเป็นจุดประสงค์ที่แท้จริงในการพัฒนาหลักสูตร จากนั้นจึงเลือกและจัดประสบการณ์การเรียนรู้หรือประสบการณ์ทางการศึกษาสำหรับผู้เรียน เพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ที่กำหนดขึ้น และกำหนดการประเมินผลหลักสูตร

เซย์เลอร์ อเล็กซานเดอร์ และเลวิส (Saylor , Alexander and Lewis, 1981, P. 28–39) ได้เสนอรูปแบบและกระบวนการพัฒนาหลักสูตร มีขั้นตอน รายละเอียดในการพัฒนาหลักสูตร ดังนี้

๑) เป้าหมาย จุดมุ่งหมาย และขอบเขต (goals , objectives and domains) นักพัฒนาหลักสูตรควรกำหนดเป้าหมายและจุดมุ่งหมายของหลักสูตรเป็นสิ่งแรก เป้าหมายในแต่ละประเด็นควรบอกถึงขอบเขตของหลักสูตร เซย์เลอร์ อเล็กซานเดอร์ และเลวิส ได้เสนอขอบเขต

ที่สำคัญ ๔ ขอบเขต ได้แก่ พัฒนาการส่วนบุคคล (personal development) มนุษยสัมพันธ์ (human relation) ทักษะการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง (continued learning skills) และ ความชำนาญเฉพาะด้าน (specialization) ทั้งนี้ อาจจะมีขอบเขตที่สำคัญอื่น ๆ อีก ซึ่งนักพัฒนาหลักสูตรสามารถพิจารณาให้เหมาะสมกับผู้เรียน และลักษณะของสังคม

เป้าหมาย จุดมุ่งหมาย และขอบเขต จะถูกคัดเลือกจากการพิจารณาตัวแปรภายนอก (external variables) อย่างรอบคอบ ได้แก่ ทัศนะและความต้องการของสังคม ข้อบังคับทางกฎหมายของรัฐ ข้อค้นพบจากงานวิจัย ปรัชญาของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญทางด้านหลักสูตร เป็นต้น

๒) การออกแบบหลักสูตร (curriculum design) หลังจากที่ได้กำหนดเป้าหมายและจุดมุ่งหมายของหลักสูตรแล้ว นักพัฒนาหลักสูตรต้องวางแผนออกแบบหลักสูตร ตัดสินใจเลือกและจัดเนื้อหาสาระ เลือกประสบการณ์การเรียนรู้ที่เหมาะสม และสอดคล้องกับเนื้อหาสาระ รูปแบบหลักสูตรที่เลือกแล้ว ควรให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับ เป้าหมาย จุดมุ่งหมายของหลักสูตรรวมทั้งความต้องการของผู้เรียน ลักษณะของสังคม ตลอดจนข้อกำหนดต่าง ๆ ของสังคม และปรัชญาการศึกษา

๓) การใช้หลักสูตร (curriculum implementation) หลังจากตัดสินใจเลือกรูปแบบของหลักสูตรแล้ว เป็นขั้นตอนของการนำหลักสูตรไปใช้ ครูผู้สอนควรวางแผน และจัดทำแผนการสอนในรูปแบบต่าง ๆ โดยเลือกวิธีการสอน และวัสดุสื่อการเรียนการสอนที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามที่ได้กำหนดไว้

๔) การประเมินผลหลักสูตร (curriculum evaluation) การประเมินผลหลักสูตรเป็นขั้นตอนสุดท้ายของรูปแบบนี้ นักพัฒนาหลักสูตร และครูผู้สอนจะต้องตัดสินใจเลือกเทคนิคการประเมินผลที่สามารถตรวจสอบความสำเร็จของหลักสูตร คือ สามารถบอกได้ว่าหลักสูตรบรรลุเป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ การประเมินผลหลักสูตรควรเน้นการประเมินตัวหลักสูตร คุณภาพการสอน และพฤติกรรมทางการเรียนรู้ของผู้เรียน ผลจากการประเมินจะช่วยให้นักพัฒนาหลักสูตรสามารถตัดสินใจได้ว่า จะใช้หลักสูตรนี้ต่อไป ควรปรับปรุงแก้ไขหรือควรจะยกเลิกหลักสูตรดังกล่าว

โอลิวา (Oliva, 1992, P. 171–175) ได้เสนอแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตร โดยเสนอองค์ประกอบในการพัฒนาหลักสูตร ๑๒ องค์ประกอบ และมีการดำเนินการเป็นขั้นตอน ดังนี้

๑) กำหนดเป้าหมายของการจัดการศึกษา ปรัชญา และหลักจิตวิทยาการศึกษา ซึ่งเป้าหมายนี้เป็นความเชื่อที่ได้มาจากความต้องการของสังคม และผู้เรียน

๒) วิเคราะห์ความต้องการของชุมชน ผู้เรียน และเนื้อหาวิชา

๓) กำหนดจุดหมายของหลักสูตร

๔) กำหนดวัตถุประสงค์ของหลักสูตร

๕) จัดโครงสร้างของหลักสูตร และนำหลักสูตรไปใช้

๖) กำหนดจุดหมายของการเรียนการสอน

๗) กำหนดวัตถุประสงค์ของการเรียนการสอน

๘) เลือกยุทธวิธีการจัดการเรียนการสอน

๙) เลือกวิธีการประเมินผลก่อนเรียนและหลังเรียน

๑๐) นำยุทธวิธีการจัดการเรียนการสอนไปใช้

๑๑) ประเมินผลการจัดการเรียนการสอน

๑๒) ประเมินผลหลักสูตร

จากแนวคิดของนักพัฒนาหลักสูตรดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่ารูปแบบและกระบวนการพัฒนาหลักสูตรเป็นกระบวนการที่ประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ โดยในแต่ละขั้นตอนมีกิจกรรมเพื่อการจัดทำหลักสูตร ให้ตอบสนองกับความต้องการของผู้เรียนสภาพการณ์ของสังคม จากรูปแบบและกระบวนการพัฒนาหลักสูตรข้างต้น ในภาพรวมมีความคล้ายคลึงกัน ต่างกันเพียงในรายละเอียด ผู้วิจัยได้สังเคราะห์รูปแบบ และกระบวนการพัฒนาหลักสูตร เพื่อเป็นกรอบแนวคิดทางทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งมีขั้นตอนหลักในการพัฒนาหลักสูตร ๔ ขั้นตอน ได้แก่

๑. การศึกษาความต้องการของผู้เรียน สังคมชุมชน เนื้อหาวิชา รวมทั้งปรัชญาทางการศึกษา จิตวิทยาการศึกษา รวมทั้งกฎเกณฑ์ข้อระเบียบต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดแนวทางการพัฒนาหลักสูตร ซึ่งเป็นขั้นตอนการศึกษาสภาพทั่วไปก่อนการพัฒนาหลักสูตร

๒. กำหนดหลักการ เป้าหมาย จุดประสงค์ของหลักสูตร การจัดเนื้อหาวิชา กิจกรรมการเรียนการสอน

๓. การนำหลักสูตรไปใช้

๔. การวัดผลและประเมินผล

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ และความต้องการของท้องถิ่น สู่การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาและการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียน อีกทั้งเป็นหน่วยงานที่มีภารกิจหลักในการขับเคลื่อนการจัดการศึกษาของโรงเรียนภายใต้การดูแลรับผิดชอบในเขตพื้นที่การศึกษา ให้จัดการศึกษาได้อย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ เพื่อพัฒนาผู้เรียนไปสู่มาตรฐานการเรียนรู้ซึ่งเป็นเป้าหมายที่กำหนดไว้ร่วมกันในระดับชาติ นอกจากนั้น จะต้องปลูกฝังให้ผู้เรียนเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชน มีความรักความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน เพื่อให้การจัดการศึกษาภายในท้องถิ่นบรรลุผลดังกล่าว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจะต้องจัดทำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่น สำหรับสถานศึกษาใช้เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน ท้องถิ่น โดยดำเนินการให้ฝ่ายต่าง ๆ

อาทิ โรงเรียน ผู้ปกครอง ปราชญ์ในท้องถิ่น นักธุรกิจในชุมชน มีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่น เพื่อให้ได้แนวคิด มุมมองที่หลากหลาย ครอบคลุมเรื่องสำคัญที่ผู้เรียนในท้องถิ่นควรเรียนรู้และมีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นอย่างแท้จริง ดังนั้น องค์ประกอบที่สำคัญของกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่นมีดังนี้

องค์ประกอบของเอกสารกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่น

ส่วนที่ ๑ ส่วนนำ

ส่วนนำ เป็นส่วนที่กล่าวถึง ความเป็นมาและขั้นตอนของการจัดทำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่น ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

๑) แต่งตั้งคณะกรรมการ/คณะทำงาน ควรประกอบด้วย ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา/ผู้บริหารส่วนราชการระดับท้องถิ่น ผู้บริหารสถานศึกษาในท้องถิ่น ทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ครูผู้สอน ผู้แทนชุมชน เป็นต้น

๒) วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลจากเอกสารและแหล่งข้อมูลต่าง ๆ อาทิ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ รวมทั้งศึกษาสภาพ แนวโน้มการเปลี่ยนแปลง บริบท สภาพปัญหา ความต้องการของท้องถิ่น ชุมชน ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนในพื้นที่ เป็นต้น

๓) ดำเนินการจัดทำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่น : ในการดำเนินการจัดทำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่นให้มีคุณภาพ จะต้องมีการวางแผนงานที่ชัดเจน เพื่อให้เห็นภาพการทำงานตลอดแนว ด้วยกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม

๔) รับฟังความคิดเห็นจากผู้เกี่ยวข้อง อาทิ ครูผู้สอน ผู้ปกครอง ปราชญ์ในชุมชน และหน่วยงานธุรกิจ ฯลฯ เพื่อนำข้อคิดเห็นจากฝ่ายต่าง ๆ มาปรับปรุงกรอบหลักสูตรให้มีความเหมาะสมชัดเจนยิ่งขึ้น

๕) เสนอคณะกรรมการเขตพื้นที่ / คณะกรรมการระดับท้องถิ่นเพื่อให้ความเห็นชอบ

อนึ่ง การเรียกชื่อส่วนที่ ๑ นี้อาจจะใช้ชื่ออื่น ๆ ได้ เช่น บทนำ ความนำ เกริ่นนำ ความเป็นมาฯลฯ

ส่วนที่ ๒ เป้าหมายและจุดเน้น

เป้าหมาย เป็นทิศทางการส่งเสริมการพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณภาพตามมาตรฐานการเรียนรู้ของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ และความต้องการของท้องถิ่น โดยระบุถึงความรู้ ทักษะ กระบวนการ และคุณลักษณะที่ต้องการพัฒนาให้เกิดขึ้นในผู้เรียน จุดเน้น เป็นความรู้ ทักษะ กระบวนการ และคุณลักษณะที่ท้องถิ่นตระหนัก สนใจ หรือให้ความสำคัญในการแก้ปัญหาและหรือพัฒนาเป็นพิเศษ เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

การได้มาซึ่งเป้าหมายและจุดเน้น

เป้าหมายและจุดเน้นได้มาจากการศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์หลักสูตรแกนกลางศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ ข้อมูลสารสนเทศ สภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการของท้องถิ่น และจากการระดมความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยเน้นการมีส่วนร่วม

การเขียนเป้าหมายและจุดเน้น

การเขียนเป้าหมายและจุดเน้น ควรเขียนให้เห็นทิศทางในการพัฒนาผู้เรียนที่สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ และความต้องการของท้องถิ่น มีความเป็นไปได้ในการนาสู่การปฏิบัติจริง และสามารถประเมินได้

ส่วนที่ ๓ สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น

สาระการเรียนรู้ท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ ทักษะ กระบวนการและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ผู้เรียนควรเรียนรู้ ซึ่งเขตพื้นที่การศึกษาหรือหน่วยงานระดับท้องถิ่นพัฒนาขึ้น โดยพิจารณาจากสภาพภูมิศาสตร์ ประวัติความเป็นมา สภาพปัญหาชุมชน วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม การงานอาชีพ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และแนวโน้มการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความรักและหวงแหนมรดกทางสังคมของบรรพบุรุษ มีความเป็นไทย สามารถดารงชีวิตและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

การได้มาซึ่งสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น

สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น ได้มาจากการวิเคราะห์มาตรฐาน ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลางตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและท้องถิ่น ทั้ง ๘ กลุ่มสาระและจากการศึกษาข้อมูล สารสนเทศ สภาพปัญหา การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน สังคม แล้วนามาสังเคราะห์จัดเป็นหมวดหมู่ เพื่อกำหนดเป็นสาระการเรียนรู้ระดับท้องถิ่น

การเขียนสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น

การเขียนสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น ควรกำหนดหัวข้อเรื่อง ขอบเขตเนื้อหา และประเด็นสำคัญที่ต้องการให้ผู้เรียนเกิดองค์ความรู้ ทักษะ กระบวนการและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ โดยอธิบายในแต่ละประเด็นพอสังเขป ตลอดจนมีการเสนอแนะแหล่งศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเพื่อให้สถานศึกษาใช้เป็นแนวทางในการจัดทาหลักสูตรสถานศึกษาและการจัดการเรียนรู้

ส่วนที่ ๔ การประเมินคุณภาพผู้เรียนระดับท้องถิ่น

การประเมินคุณภาพผู้เรียนระดับท้องถิ่น เป็นการประเมินคุณภาพผู้เรียนและการรายงานผลการศึกษาระดับท้องถิ่น เพื่อตรวจสอบคุณภาพผู้เรียนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ เป้าหมายและจุดเน้นของกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่น โดยการวัดและประเมินผลด้วยวิธีการและเครื่องมือที่หลากหลาย มีคุณภาพ เชื่อถือได้ เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของท้องถิ่น

ในการกำหนดการประเมินคุณภาพผู้เรียนระดับท้องถิ่น ควรดำเนินการ ดังนี้

๑) มีแนวทางในการดำเนินการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ตามเป้าหมายและจุดเน้น ทั้งในระดับเขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และชั้นเรียน โดยมีรายละเอียดในการดำเนินการเพียงพอที่จะให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และชั้นเรียนดำเนินการต่อได้

๒) ระบุกลุ่มเป้าหมาย กลุ่มสาระการเรียนรู้ วิธีการ เครื่องมือ และเกณฑ์การประเมินที่ครอบคลุม สอดคล้อง และเหมาะสมกับเป้าหมายและจุดเน้นแต่ละข้อ

๓) ใช้วิธีการและเครื่องมือในการวัดและประเมินที่หลากหลายในแต่ละเป้าหมายและจุดเน้น

๔) ระบุกิจกรรมการประเมินที่สำคัญที่สอดคล้องและเหมาะสมกับเป้าหมายและจุดเน้น

๕) มีแนวทางในการนำผลการประเมินไปใช้ในการวางแผนแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพการศึกษา

ส่วนที่ ๕ การนากรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่นสู่การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา

เขตพื้นที่การศึกษาควรมีการนำเสนอแนวทาง วิธีการ และขั้นตอนแก่สถานศึกษาในการนำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่นสู่การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา ดังนี้

๑) การนำเป้าหมายและจุดเน้นไปใช้ในการกำหนดวิสัยทัศน์

๒) การนำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นไปใช้ในจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การสอดแทรกในรายวิชาพื้นฐาน จัดเป็นรายวิชาเพิ่มเติม จัดเป็นกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน หรือจัดบรรยากาศที่ส่งเสริมจุดเน้นในการพัฒนาผู้เรียน

๓) การนำแนวทางการประเมินคุณภาพผู้เรียนระดับท้องถิ่นไปสู่การกำหนดการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ระดับสถานศึกษา และระดับชั้นเรียน นอกจากนั้น ควรเสนอแนะกิจกรรม วิธีการ หรือรูปแบบในการนำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นไปใช้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ช่วยให้ผู้เรียนบรรลุตามเป้าหมายและจุดเน้น โดยมีรายละเอียดเพียงพอให้สถานศึกษาเห็นแนวทางที่ชัดเจนและสามารถนำไปปฏิบัติได้

จะเห็นได้ว่าไม่ว่ายุคใด สมัยใด ชุมชนย่อมมีบทบาทต่อการจัดการศึกษาไทยเสมอมา สืบเนื่องตั้งแต่ครั้งอดีต จนถึงปัจจุบัน ดังนั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนจึงนับว่าสำคัญยิ่งในการพัฒนาการศึกษาไทยให้มีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น

การมีส่วนร่วมของชุมชน

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (people's participation) ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชนบท ทั้งนี้ ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๕ ที่มุ่งเน้นคนเป็นสำคัญมากกว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจ ได้พยายามเปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาจากระดับบนลงล่าง (top–down) มาเป็นจากระดับล่างขึ้นบน (bottom–up) แนวทางดังกล่าวสอดรับกับแนวคิด

ของ โอคเลย์ (Oakley, 1984, P. 17) ได้กล่าวว่า แนวทางจากระดับล่างขึ้นบนนี้ เกี่ยวข้องอย่างยิ่งกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดหาย (missing ingredient) ในกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น มีนักวิชาการได้อธิบายและให้ความหมาย ปัจจัย ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชน รูปแบบของชุมชนต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาไว้มากมาย โดยนำมากล่าวไว้เฉพาะที่สอดคล้องกับแนวทางการศึกษา ดังนี้

๑) ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ขวัญชัย แสงสุวรรณ (๒๕๔๕, หน้า ๒๒) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคลเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานด้วยความสมัครใจ โดยที่บุคคลเหล่านั้นจะมีส่วนร่วมคิดและแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดการปรับปรุงพัฒนางาน

เกตุสุเดช กำแพงแก้ว (๒๕๔๖, หน้า ๑๘) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาโรงเรียน หมายถึง การที่ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ กิจกรรมหรือโครงการ ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาหรือการเรียนรู้ให้กับลูกหลานหรือเด็กในอุปการะของตนกับโรงเรียน

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (๒๕๔๖, หน้า ๓) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วม คือ การให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินโครงการและร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการพัฒนา นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับความพยายามที่จะประเมินโครงการนั้น ๆ ด้วย

พิลึก ถามุลตรี (๒๕๔๖, หน้า ๑๗) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคลหรือคณะบุคคลเข้าไปดำเนินภารกิจร่วมกันจนเกิดความผูกพันต่อสมาชิกและองค์กร เพื่อเกิดผลต่อตนเองและองค์กร

สำราญ คำป้อง (๒๕๔๗, หน้า ๒๓) ได้กล่าวถึงการบริหารแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า การที่ผู้บริหารเปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจในกิจกรรมรูปแบบต่าง ๆ ทุกคนมีความรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งขององค์การ จึงกระตุ้นให้พร้อมที่จะเข้ามาปฏิบัติงานด้วยความตั้งใจ ส่งผลให้งานบรรลุตามวัตถุประสงค์และมีประสิทธิภาพ

กรมอนามัย (๒๕๔๗, หน้า ๙) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนและองค์กรในชุมชนเข้าร่วมรับรู้ ร่วมวิเคราะห์สภาพปัญหา ร่วมกำหนดความต้องการร่วมวางแผนการดำเนินงาน ร่วมดำเนินการ ร่วมตรวจสอบ ร่วมแก้ไขพัฒนาปรับปรุง รวมทั้งร่วมรับผิดชอบเกี่ยวกับงานด้วยความสมัครใจ โดยที่บุคคลเหล่านั้นจะมีส่วนความคิดและแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดการปรับปรุงพัฒนางาน

๒) ปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม

การที่ชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมนั้น มีปัจจัยที่ส่งผลให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งมีนักวิชาการได้เสนอแนวคิด ดังนี้

คูฟแมน (Koufman, ๑๙๔๙, หน้า ๗) ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนในชนบท พบว่า อายุ เพศ การศึกษา ขนาดของครอบครัว อาชีพ รายได้และระยะเวลาการอยู่อาศัยในท้องถิ่น มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

นอกจากนี้ ประยูร ศรีประสาธน์ (๒๕๔๒, หน้า ๕) ได้นำเสนอปัจจัยของการมีส่วนร่วมว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม มีด้วยกัน ๓ ปัจจัย คือ

๑) ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ เพศ

๒) ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่ การศึกษา อาชีพ รายได้ และการเป็นสมาชิกกลุ่ม

๓) ปัจจัยด้านการสื่อสาร ได้แก่ การรับข่าวสารจากสื่อมวลชนและสื่อบุคคล

จากแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปปัจจัยต่อการมีส่วนร่วมทำกิจกรรมได้ ดังนี้

๑) ลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ต่าง ๆ

๒) ลักษณะทางเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพ รายได้

๓) การได้รับข้อมูลข่าวสาร ได้แก่ ความถี่ในการรับรู้ข่าวสาร และแหล่งที่มาของข่าวสาร

๓) ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชน

การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน เพื่อการกระทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนนั้น มีนักวิชาการได้เสนอแนวคิดถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนี้

ฟอร์นารอฟ (Fornaroff, ๑๙๘๐, หน้า ๑๐๔) เสนอว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน มีขั้นตอนการมีส่วนร่วม ดังนี้

๑) การวางแผน รวมถึงการตัดสินใจในการกำหนดเป้าหมาย กลวิธี ทรัพยากรที่ต้องใช้ ตลอดจนการติดตามประเมินผล

๒) การดำเนินงาน

๓) การใช้บริการจากโครงการ

๔) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

นอกจากนี้ อภิญญา กังสนารักษ์ (๒๕๔๔, หน้า ๑๔–๑๕) ได้นำเสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า ชุมชนต้องมีส่วนร่วมใน ๔ ขั้นตอน คือ

๑) การมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการ ร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชนร่วมตัดสินใจกำหนดความต้องการและร่วมลำดับความสำคัญของความต้องการ

๒) การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน รวมถึงทรัพยากรและแหล่งวิทยากรที่จะใช้ในโครงการ

๓) การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินโครงการ ทำประโยชน์ให้แก่โครงการ โดยร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน

๔) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ เพื่อให้รู้ว่าผลจากการดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยสามารถกำหนดการประเมินผลเป็นระยะต่อเนื่องหรือประเมินผลรวมทั้งโครงการในคราวเดียวก็ได้

ส่วน อคิน รพีพัฒน์ (๒๕๔๗, หน้า ๔๙) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น ๔ ขั้นตอน คือ

๑) การกำหนดปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข

๒) การตัดสินใจเลือกแนวทาง และวางแผนพัฒนา แก้ไขปัญหา

๓) การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน

๔) การประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา

จากแนวคิดเกี่ยวกับขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งหมดสรุปได้ว่าขั้นตอนของการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนนั้นมี ๖ ขั้นตอน ได้แก่

๑) การค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา และแนวทางแก้ไข

๒) ตัดสินใจกำหนดความต้องการ

๓) ลำดับความสำคัญ

๔) วางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน ทรัพยากร

๕) วางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน ทรัพยากร

๖) ดำเนินงานตามโครงการ และ/หรือ สนับสนุนการดำเนินงาน

๗) ประเมินผล

รชตวรรณ รอดผล (๒๕๔๘, หน้า ๓๕) ได้กล่าวว่า ปัจจัยสำคัญที่มีความสัมพันธ์กับความต้องการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพของผู้ปกครองนักเรียน อาจมีความสัมพันธ์กับปัจจัยหลาย ๆ ปัจจัย ซึ่งประกอบด้วย อายุ รายได้ ระดับการศึกษา การมีตำแหน่งในชุมชน การสนับสนุนจากครอบครัว การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และการรับรู้ประโยชน์

๔) รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา

จากขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อการร่วมทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนนั้น บนพื้นฐานของการเข้ามามีส่วนร่วม ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (๒๕๔๗) ได้นำเสนอความคิดเห็นผ่านบทความ “แลหน้าเศรษฐกิจสังคมไทย” สรุปการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชนได้ใน ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑) การมีส่วนร่วมของประชาชนที่รัฐเป็นผู้นำ การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้เป็นการมองมาจากเบื้องบนหรือมาจากรัฐ ประชาชนเป็นเพียงผู้คอยรับนโยบายและปฏิบัติตาม

๒) การมีส่วนร่วมที่เกิดจากความต้องการของประชาชนด้วยความสมัครใจโดยที่รัฐคอยช่วยเหลือให้คำแนะนำหรือคอยอำนวยความสะดวกเท่านั้น

ทังนี้ จากการที่กฎหมายได้กำหนดบทบาทของท้องถิ่นกับการจัดการศึกษาในสาระมาตรา ๔๑ ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๕ ที่ระบุไว้ว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีสิทธิจัดการศึกษาในระดับใดระดับหนึ่งหรือทุกระดับตามความพร้อม ความเหมาะสม และความต้องการภายในท้องถิ่น ทั้งนี้ วิชิต นันทสุวรรณ และจำนงค์ แรกพินิจ (๒๕๔๑, หน้า ๒๑–๒๙) ได้นำเสนอรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาไว้ดังนี้

๑) รูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเอง การจัดการศึกษาในลักษณะนี้ เกิดจากความสามารถและความต้องการของคนในชุมชน ที่มุ่งให้เกิดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมชน โดยยึดหลักให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างไม่มีขีดจำกัดของระยะเวลา สถานที่ เพศ และอายุ เป็นการเปิดโอกาสให้คนได้เรียนรู้ตามอัธยาศัยที่ แท้จริง ชุมชนได้เข้ามามีบทบาทหลักในการจัดการศึกษา ทั้งนี้ รูปแบบการมีส่วนร่วมตามแนวทางนี้ ต้องอาศัยองค์ประกอบ ๓ อย่างที่มีอยู่ในชุมชน ได้แก่ คน ความรู้ และทรัพยากร โดยมีกระบวนการดำเนินการ คือ

๑.๑) การวิเคราะห์–สังเคราะห์ ปัญหาชุมชน

๑.๒) หาทางออกที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิต

๑.๓) ดำเนินการสร้างกิจกรรมเพื่อให้ผู้เรียนได้แก้ไขปัญหาที่มีอยู่

๑.๔) ประเมินผลกิจกรรม

โดยการกำหนดเนื้อหาหรือกิจกรรมการเรียนรู้ จะเริ่มจากจุดเล็ก ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันแล้วขยายออกไปสู่เนื้อหาหรือกิจกรรมที่ซับซ้อน และเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตทั้งหมด

๒) รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียน ชุมชนมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นที่สัมพันธ์ และสอดคล้องกับความเป็นจริงของสภาพชุมชนสนองความต้องการและวิถีชีวิตของชุมชนในท้องถิ่น โดยบุคคลในท้องถิ่น เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง มาจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นและประเมินผล

๓) รูปแบบการเชื่อมประสานการจัดการศึกษาระหว่างโรงเรียนกับชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนในรูปแบบนี้จะเกิดขึ้นเฉพาะกับชุมชนที่มีกระบวนการเรียนรู้ที่เข้มแข็ง มีองค์กรชุมชนเพื่อจัดการเรียนรู้ร่วมกัน มีเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับชุมชนอื่น

รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ตามที่ได้กล่าวมานั้น สรุปได้ว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษานั้น นอกจากจะเป็นการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนแล้ว นอกจากจะเป็นการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนแล้ว ยังเป็นไปในลักษณะของการร่วมกันจัดการศึกษาให้แก่คนในชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนนั้น ๆ ด้วยบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมในระดับสูง

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ (๒๕๔๒, หน้า ๒๐๙–๒๑๒) ได้เสนอแนวคิดถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า มี ๘ ขั้นตอน คือ

๑) การศึกษาข้อมูลพื้นฐานก่อนร่วมดำเนินการ

๒) การสร้างความสัมพันธ์กับประชาชนในชุมชน

๓) การสร้างเครือข่ายของกลุ่มผู้มีส่วนร่วม

๔) การสร้างกิจกรรม

๕) การต่อรองเพื่อการดำเนินการ

๖) การร่วมดำเนินการ

๗) การร่วมประเมินผลการดำเนินการ

๘) การร่วมกันรับผลประโยชน์จากการดำเนินการ

สุรเดช มาสินทพันธ์ (๒๕๔๕, หน้า ๒๒) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับหลักการเข้ามามีส่วนร่วมไว้ ๑๑ ประการ ดังนี้

๑) เป็นกิจกรรมที่สอดคล้องตามความเชื่อพื้นฐานของตน

๒) เป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับมาตรฐานคุณค่าของตนเอง

๓) เป็นกิจกรรมที่ตรงตามเป้าหมาย หรือส่งเสริมปกป้องและรักษาผลประโยชน์ของตนเอง

๔) เป็นกิจกรรมที่ตนเองมีประสบการณ์มาก่อน

๕) เป็นกิจกรรมที่ตรงกับตนเอง มีความคาดหมายเอาไว้

๖) เป็นกิจกรรมที่ขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของตนเองเป็นใหญ่

๗) เป็นกิจกรรมที่ไม่มีการบีบบังคับ

๘) เป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับจารีตประเพณี

๙) เป็นกิจกรรมที่ขึ้นอยู่กับโอกาสที่อำนวย

๑๐) เป็นกิจกรรมที่ตรงตามความสามารถของตนเอง

๑๑) เป็นกิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนจากบุคคลอื่น

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff, 1980 อ้างถึงใน เมตต์ เมตต์การุณ์จิต, ๒๕๕๓: ๒๕–๒๙) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น ๔ แบบ คือ

๑) การมีส่วนในการตัดสินใจ (decision making) ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน คือ ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ

๒) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานขอความร่วมมือ

๓) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (benefits)

๔) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation)

ซัมชั่น และ อิงสตรอม (Sumtion & Engstrom, 1985 อ้างถึงใน นพพงษ์ บุญจิตราดุล, ๒๕๔๐, หน้า ๓๖) ได้เสนอการจัดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในโรงเรียน โดยพิจารณาจากการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ระดับการมีส่วนร่วมประกอบด้วย

๑) การมีส่วนร่วมในระดับต้น คือ การมีส่วนร่วมในการรวบรวมข้อมูลให้รายละเอียดข้อมูลเพื่อการวางแผน การกำหนดนโยบาย ซึ่งจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในระดับการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในระดับต้นจึงต้องการการมีส่วนร่วมของประชาชนจำนวนมาก

๒) การมีส่วนร่วมระดับกลาง คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการวิเคราะห์ตีความข้อมูลที่เก็บรวบรวมในระดับต้น ซึ่งต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากประชาชนจำนวนหนึ่งในการวิเคราะห์ตีความเพื่อนำไปสู่การตัดสินใจ

๓) การมีส่วนร่วมในระดับสูง คือ การมีส่วนร่วมตัดสินใจและดำเนินการเป็นผลต่อเนื่องจากการมีส่วนร่วมในระดับต้นและระดับกลาง ในการมีส่วนร่วมตัดสินใจจึงอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนจำนวนหนึ่งเท่านั้น

ฮอย และมิสเคิล (Hoy & Miskel, 1996, อ้างถึงใน นพพงษ์ บุญจิตราดุล, ๒๕๔๐: ๙๖) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพในโรงเรียน ย่อมสามารถตัดสินใจร่วมกันได้ ซึ่งสามารถส่งผลต่อคุณภาพการสอน เป็นการรองรับการกระจายอำนาจที่จะมีขึ้นในด้านการตัดสินใจ

ชาดิด และคณะ (Shadid & others, 1999 อ้างถึงใน อัมพร เลิศณรงค์, ๒๕๔๕, หน้า ๒๔–๒๕) ได้ให้แนวคิดในการจำแนกขั้นตอนหรือประเภทของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

ขั้นที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกระบวนการของการตัดสินใจนั้นประการแรกที่สุดที่จะต้องกระทำก็คือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นก็เลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจในช่วงดำเนินการวางแผนและการตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงานโครงการนั้น จะได้คำถามที่ว่าใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ได้ด้วย

วิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงานและประสานงาน และการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์นั้น นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังจะต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ในกลุ่มด้วย ผลประโยชน์ของโครงการนี้รวมทั้งผลประโยชน์และเป็นโทษต่อตัวบุคคลและสังคมด้วย

ขั้นที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้นสิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกต คือ ความเห็น ความชอบและความคาดหวัง ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ ได้

เพียนด้า และคณะ (Pienda and other, 2002, P. 275–287; Eventhia, 1996, P. 445–447) กล่าวไว้ว่า ในรอบ ๓๐ ปีที่ผ่านมานั้น พบว่า การพัฒนาของทฤษฎีและผลงานวิจัยจำนวนมากได้แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชน นอกจากจะทำให้เด็กประสบความสำเร็จในด้านวิชาการแล้ว ยังช่วยให้เด็กมีพัฒนาการที่สมบูรณ์ ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคมอีกด้วย

สรุปได้ว่า การพัฒนาการศึกษาไทยให้พัฒนาและเตรียมความพร้อมเข้าสู่มาตรฐานสากลและ ประชาคมอาเซียนได้นั้น ต้องส่งเสริมให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และการจัดการศึกษานั้น ต้องสามารถตอบสนองความต้องการของชุมชุนได้ด้วย ดังที่ สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล (๒๕๕๔, หน้า ๘ –๙) ได้ทำการศึกษา อนาคตภาพรูปแบบสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวกสำหรับชุมชนในลักษณะแผนภาพและคำอธิบายที่ได้จากผลการวิจัย พบว่า โครงสร้างรูปแบบการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวกสาหรับชุมชน ประกอบด้วย องค์ประกอบหลักที่สำคัญ ๕ ประการ ได้แก่ ๑) องค์ประกอบสังคมแห่งการเรียนรู้ ๒) หลักการสำคัญสำหรับการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ๓) กระบวนการในการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ๔) ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ และ ๕) ปัจจัยแห่งความสำเร็จ จะเห็นได้ว่า จากแผนภาพอนาคตรูปแบบสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวกสำหรับชุมชน มีองค์ประกอบที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวกสำหรับชุมชน ได้แก่ องค์ประกอบทางสังคมหรือทุนทางสังคม ประกอบด้วย ทุนมนุษย์หรือบุคคล ทุนสังคม ทุนสถาบัน ทุนภูมิปัญญา ศาสนา และวัฒนธรรม ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทุนทางเศรษฐกิจที่เป็นรากฐานสำคัญของชุมชนไทย โดยทุนทางสังคมเหล่านี้มีอยู่ในทุกชุมชน แต่อาจมีความหลากหลายแตกต่างกัน การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืนจะต้องให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างพื้นฐานทางสังคมที่มีอยู่ให้เข้มแข็งและมีพลังเพียงพอในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาชุมชน สังคม และประเทศชาติ

สังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวกสาหรับชุมชนจะขับเคลื่อนไปได้อย่างมั่นคงนั้น ต้องอาศัยองค์ประกอบหลักที่สำคัญสาหรับการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ๕ ประการ ได้แก่

๑) องค์ประกอบสังคมแห่งการเรียนรู้ องค์ประกอบสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวกสำหรับชุมชน ประกอบด้วยองค์ประกอบหลักและองค์ประกอบเสริม องค์ประกอบหลัก ได้แก่ ๑) บุคคลแห่งการเรียนรู้ หรือผู้เรียนรู้ ๒) ผู้จัดการเรียนรู้ ๓) แหล่งเรียนรู้ ๔) องค์ความรู้ ๕) กิจกรรมการเรียนรู้ ๖) บรรยากาศการเรียนรู้ ๗) เครือข่ายการเรียนรู้ ๘) การจัดการความรู้ ๙) องค์กรแห่งการเรียนรู้ และองค์ประกอบเสริมของสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวกสาหรับชุมชน ได้แก่ ขนาดชุมชน ลักษณะเฉพาะของชุมชน เช่น วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนที่หลากหลาย ระบบความผูกพันใกล้ชิดระหว่างประชาชนกับชุมชน มีการกำหนดเป้าหมายการพัฒนา และเจตนารมณ์ของการพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ การมียุทธศาสตร์การดำเนินงานการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบทชุมชนที่แตกต่างกัน การพัฒนาโดยใช้ความรู้เป็นฐาน ระบบสาธารณูปโภคที่ครบครัน การออกแบบชุมชนเพื่อการเรียนรู้ที่มีความเหมาะสมกับบริบท มีระบบเทคโนโลยีสารสนเทศของชุมชนที่สามารถเชื่อมโยงชุมชน และระหว่างชุมชนอื่น ๆ ได้ เช่น การมีเว็บไซต์ชุมชน มีระบบการสร้างคุณค่าของพลเมือง มีการขับเคลื่อนนวัตกรรมทางสังคม มีระบบการประกันสิทธิสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการเรียนรู้ของประชาชน การสนับสนุนงบประมาณสำหรับการพัฒนา และการมีองค์กรหรือหน่วยงาน ศูนย์ความเป็นเลิศเฉพาะที่มุ่งพัฒนาองค์ความรู้ของชุมชน ตั้งอยู่บนฐานทุนทางสังคมที่แตกต่างกัน มีกลไกการขับเคลื่อนชุมชนทั้งในเชิงโครงสร้างทางสังคมและเชิงระบบหรือสถาบันสำคัญของสังคม มีการบูรณาการการเรียนรู้ตลอดชีวิต การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพเข้าด้วยกันอย่างผสมกลมกลืน ยึดชุมชนเป็นฐานของการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ โดยใช้ศักยภาพและทรัพยากรในชุมชนเป็นหลัก ให้ประชาชนและทุกภาคส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทำงาน และการสร้างสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ จะทำให้เกิดพลังชุมชนที่เข้มแข็งอันจะเป็นรากฐานที่มั่นคงในการเสริมสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้

๒) หลักการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ หลักการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวกสำหรับชุมชน ได้แก่ ๑) หลักความร่วมมือแบบหุ้นส่วน ๒) หลักความร่วมมือและการมีส่วนร่วม ๓) หลักการติดตามความสามารถในการดำเนินงาน ๔) หลักความจำเป็นของการเรียนรู้ ๕) หลักความสำคัญของชุมชน หลักการใช้ชุมชนเป็นฐานในการพัฒนา ๖) หลักการพัฒนาโดยใช้ความรู้เป็นฐานการพัฒนา ๗) หลักการจัดกิจกรรมที่มีความหลากหลาย ๘) หลักการจัดกิจกรรมที่ผสมกลมกลืนกับการดาเนินชีวิต ๙) หลักความเสมอภาค ๑๐) หลักความต่อเนื่อง

๓) กระบวนการในการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ กระบวนการในการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวกสำหรับชุมชน ได้แก่ ๑) การสร้างความตระหนักรู้และเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดสังคมแห่งการเรียนรู้ การพัฒนาโดยใช้ความรู้เป็นฐานการพัฒนา และคุณค่าของการศึกษาตลอดชีวิต ๒) การจัดตั้งคณะทางาน เรียกว่า คณะกรรมการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ขึ้นโดยชุมชนเอง เพื่อทำหน้าที่วางแผนการดำเนินงาน พัฒนาและออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ โครงการการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ การดำเนินการ และการประเมินผลการดำเนินงาน รวมทั้งรับผิดชอบการประสานงานร่วมมือกับผู้ที่เกี่ยวข้อง และเป็นที่ปรึกษาในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มบุคคลในพื้นที่ เป็นต้น ๓) วิเคราะห์สภาพชุมชนโดยรวม ได้แก่ สภาพชุมชนในปัจจุบัน ปัญหา ความต้องการและความสนใจ รวมทั้งการวิเคราะห์สถานะชุมชนในการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ๔) กำหนดแผนการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ได้แก่ การกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และเป้าหมายโครงการและกิจกรรม การกำหนดกลยุทธ์การพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ รวมทั้งแนวทางการพัฒนาเพื่อให้บรรลุเป้าหมายการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ๕) พัฒนาแผนปฏิบัติการอย่างละเอียดสำหรับการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้สำหรับชุมชน ๖) แสวงหาความร่วมมือจากกลุ่มเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง ๗) ดำเนินการจัดกิจกรรม โครงการเพื่อการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ๘) กำกับติดตามและประเมินผลความสำเร็จ ๙) สรุปรวบรวมองค์ความรู้ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผลการดำเนินงานกับสมาชิกภายในชุมชน และชุมชนอื่น ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ๑๐) ประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ผลการดำเนินงานการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้

๔) ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวกสาหรับชุมชน ประกอบด้วย องค์ความรู้ที่เป็นประเด็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวกสำหรับชุมชน และแนวทางปฏิบัติสำหรับการนาองค์ความรู้ไปใช้ และบทบาทหน้าที่ขององค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการนำไปสู่การปฏิบัติ ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้สามารถสรุปได้ดังนี้ ยุทธศาสตร์ที่ ๑ การพัฒนาบุคคลแห่งการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์ที่๒ การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีคุณภาพเพื่อการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์ที่ ๓ การพัฒนาองค์ความรู้สำหรับชุมชนเพื่อการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์ที่ ๔ การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ เพื่อการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์ที่ ๕ ยุทธศาสตร์การพัฒนาองค์กร/สถาบันการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์ที่ ๖ การพัฒนาการบริหารจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์ที่ ๗ ยุทธศาสตร์การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์ที่ ๘ การพัฒนากระบวนการดาเนินงานเพื่อการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์ที่ ๙ การพัฒนาโครงสร้าง

พื้นฐานของสังคมเพื่อการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์ที่ ๑๐ การพัฒนาและส่งเสริมศักยภาพเครือข่ายเพื่อการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้

๕) ปัจจัยแห่งความสำเร็จ ปัจจัยแห่งความสำเร็จของสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวกสาหรับชุมชน ได้แก่ ๑) การมีผู้นำชุมชนที่ดี ๒) มีการสนับสนุนงบประมาณ ๓) มีเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็ง ๔) มีขนาดชุมชนที่เหมาะสม ๕) ชุมชนมีแผนชุมชนและเป้าหมายการพัฒนาที่ชัดเจน ๖) มีแนวทางการดำเนินงาน ๗) มีการออกแบบชุมชนเพื่อการเรียนรู้ ๘) มีกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ๙) มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ๑๐) สมาชิกมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด ๑๑) มีกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย ๑๒) มีระบบสาธารณูปโภคที่ครบครัน ๑๓) มีระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ ๑๔) มีระบบการประกันสิทธิความรู้ เช่น การมีเว็บไซต์ชุมชน รวมทั้งการมีระบบการสร้างคุณค่าของพลเมือง มีการขับเคลื่อนนวัตกรรมทางสังคม การมีองค์กรหรือหน่วยงานศูนย์ความเป็นเลิศเฉพาะที่มุ่งพัฒนาองค์ความรู้ของชุมชนตั้งอยู่บนฐานทุนทางสังคมที่แตกต่างกัน กลไกการขับเคลื่อนชุมชนที่สำคัญนอกจากองค์ประกอบทั้งในเชิงโครงสร้างทางสังคมและเชิงระบบหรือสถาบันสำคัญของสังคม โดยมีการศึกษาและการเรียนรู้เป็นกลไกสำคัญต่อการแก้ปัญหาและการพัฒนา มีการบูรณาการการเรียนรู้ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพเข้าด้วยกันอย่างผสมกลมกลืน ยึดชุมชนเป็นฐานของการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ โดยใช้ศักยภาพและทรัพยากรในชุมชนเป็นหลัก ให้ประชาชนและทุกภาคส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทำงานทุกขั้นตอนตั้งแต่การกำหนดและตัดสินใจในกิจกรรมสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับตนเองและชุมชนท้องถิ่น การสนับสนุนให้สังคมทุกส่วนและทุกระดับได้รับการพัฒนาเต็มตามศักยภาพ และการสร้างสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้อันจะเป็นรากฐานที่มั่นคงในการเสริมสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ กลุ่มคณะทางานเพื่อการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ระดับชุมชนมีบทบาทโดยตรงในการสร้างชุมชนให้มีบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกัน การจัดการความรู้อย่างเป็นระบบ รวมทั้งการพัฒนาองค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้ ดาเนินกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาความรู้ ทักษะ ทัศนคติที่ดี และคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างเป็นองค์รวมของประชาชน

ดังตัวอย่างที่ปรากฏในบทความของหนังสือพิมพ์คงชัดลึกเมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๖ ในบทความเรื่อง ปัญหารากหญ้าต้องพัฒนา'การศึกษาท้องถิ่น โดยมาใจความว่า การจัดการศึกษาภาคประชาชนนั้น ทำได้หลายระดับจากบ้าน หรือ home school ซึ่งหมายถึงการที่พ่อแม่ ผู้ปกครองขออนุญาตจัดโปรแกรมการเรียนการสอนให้ลูก หรือหากจะเปิดเป็นโรงเรียนก็เริ่มได้ตั้งแต่มีเด็กนักเรียน ๕๐ คน ก็จัดเป็นโรงเรียนได้ หากมากกว่าร้อยคนต้องผ่านการอนุมัติจากบอร์ดของคณะกรรมการเขตพื้นที่การ ศึกษาก่อน หรือขออนุญาตกระทรวง นั่นจึงเป็นโอกาสที่ทำให้เกิดโรงเรียนเล็ก ๆ ขึ้นมาที่มาบเอื้อง

โรงเรียนมาบเอื้องมีชื่ออย่างเป็นทางการว่า “ศูนย์การเรียนกสิกรรมธรรมชาติที่มาบเอื้อง” หรือชื่อที่เรียกกันติดปากว่า โรงเรียนปูทะเลย์ เนื่องจากเป็นการประยุกต์แนวคิดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงเผยแพร่แนวคิดในหนังสือพระมหาชนก โดยยึดเป้าหมายสี่ประการที่ได้เล่าไปแล้ว โรงเรียนนี้พัฒนาได้เพียง ๑ ภาคเรียน เพิ่งเปิดภาคเรียนที่ ๒ เท่านั้น แต่ประสบผลสำเร็จอย่างมาก จนเขตพื้นที่การศึกษาได้เชิญคณะผู้จัดตั้งไปบรรยายแนวทางให้ฟัง นอกจากนั้น ได้มีจิตอาสาเป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินท่านหนึ่งถ่ายทำนำลงเผยแพร่ในยูทูบ (youtube) และรายการสถานีสีเขียวได้ไปถ่ายทำออกรายการทางไทยพีบีเอส เป็นที่ประทับใจของนักบริหารการศึกษา ที่วิธีการศึกษาได้ยึดปรัชญาหลักของพระเจ้าแผ่นดินเป็นปรัชญาการศึกษาและการ เรียนรู้แบบ learning by doing ให้นักเรียนได้มีทักษะก่อนแล้วสรุปสาระความรู้ความเข้าใจจนครบทั้ง ๘ หมวดสาระที่กระทรวงตั้งนโยบายเอาไว้ แต่ไม่ได้เน้นที่สาระอย่างเดียว เน้นที่การปฏิบัติเพื่อให้ได้สาระจากการเรียนรู้ เช่น การจัดการป่าด้วยป่าเปียก การสร้างฝาย เป็นคลังน้ำ คลังอาหาร ให้ป่าเป็นคลังอาหารของโรงเรียนได้ สามารถที่จะเรียนรู้ที่จะผลิตปุ๋ยให้กับป่าไม้ ป่าของเด็ก ๆ จึงโตเร็ว

จากนั้นพัฒนามาเป็นปุ๋ยจุลินทรีย์สำหรับบำบัดน้ำเสียใส่ในแหล่งน้ำ ปลา กุ้ง ก็โตดีได้ นักเรียนโรงเรียนปูทะเลย์ขณะนี้มีปุ๋ยเป็นของตนเองแล้ว ๒๐๐ กว่าตัน ซึ่งนอกจากนำไปใช้เองแล้ว ยังให้ผู้ปกครองได้ใช้ นำไปแจกจ่าย ไปทำบุญให้กับวัด และนำมาจำหน่ายเป็นรายได้ให้ตนเอง สิ้นปีเมื่อเด็ก ๆ เรียนจบชั้นประถมเด็กจะมีเงินสะสมเป็นของตนเอง พอจบมัธยมก็มีเงินเพิ่มมากขึ้น สรุปว่าเด็กนักเรียนนอกจากไม่ต้องมีค่าใช้จ่ายอะไรเลยแล้วยังมีเงินเก็บเป็น ทุนให้ตัวเองอีกด้วย สะท้อนให้เห็นว่าเด็กนักเรียนสามารถพึ่งตนเองได้จริง ๆ อีกทั้งเด็ก ๆ ยังได้ฝึกทำอาหาร เรียนรู้การปรุงอาหารไทย โดยมีผู้เชี่ยวชาญอาหารสูตรเด็ดต่าง ๆ ได้เสียสละเวลามาสอนให้ หรือแม้แต่อาหารสากลก็มีผู้ใหญ่ใจดีอาสามาสอน แน่นอนว่าเมื่อเด็กได้ลงมือทำด้วยตัวเองต่อเนื่อง จะจำขั้นตอนได้โดยอัตโนมัติ เมื่อต้องสอบเด็กก็จะจำได้หมด เช่น วิชาคณิตศาสตร์ อาจารย์ยักษ์จะเริ่มสอนคำนวณง่าย ๆ เช่น ข้าว ๑ ไร่ จะมีต้นข้าวกี่ต้น มีผลผลิตข้าวกี่เมล็ด ข้าวเปลือก ๑ เมล็ดเมื่อเพาะลงไปแล้วให้ผลผลิตกี่เมล็ดแต่ละต้น แต่ละกอ กอหนึ่งมีกี่ต้น ต้นหนึ่งมีกี่เมล็ด เป็นต้น เป็นการฝึกสมาธิในตัว

ส่วนวิชาภาษาไทยก็จะใช้อธิบายขั้นตอนการผลิตอาหาร ไปจนถึงการสำรองเป็นคลังอาหาร โดยการเรียนภาษานั้นเด็กจะถูกฝึกให้เขียน ให้อ่าน ให้อธิบาย และนำเสนอเป็น presentation ได้ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เด็กจะคล่องภาษาเพราะได้ผู้เชี่ยวชาญภาษานั้น ๆ มาอธิบาย อาชีพเด็กก็จะพึ่งตนเองได้จริง ๆ เป็นตัวอย่างที่ถือเป็นโอกาสที่ดีของโรงเรียนขนาดเล็ก เพียงเท่านี้ก็จะเห็นว่า หากการศึกษาไทยหันมาให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาท้องถิ่น รู้จักใช้แหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ในชุมชน ก็จะทำให้ผู้เรียนของเราได้เรียนรู้จากของจริง แทนที่จะเรียนจากกระดานดำ หรือสื่อต่าง ๆ ที่ผู้สอนเสาะแสวงหามาให้ ซึ่งมีหลายบทเรียนที่ผู้เรียนเรียนแล้วไม่สามารถนำความรู้มาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้เลย เป็นแค่การนำความรู้มาสอบแข่งขันเพื่อวัดผลว่าใครเก่งกว่ากันเท่านั้นเอง

การจัดการศึกษาเพื่อชุมชน

ชุมชนเป็นสถานที่รวมของกลุ่มประชาชนที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน มีการติดต่อสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งสามารถกล่อมเกลาให้คนในชุมชนมีความเชื่ออุดมการณ์และยึดถือในจริยธรรมอย่างเดียวกัน คนในชุมชนจึงมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน และมีเอกลักษณ์ของตนเอง ลักษณะและเอกลักษณ์เหล่านี้แสดงออกให้เห็นได้จากความเชื่อ ทัศนะและการประพฤติปฏิบัติของคนในชุมชนนั้น

ชุมชนจะสื่อสารถ่ายทอดความเป็นเอกลักษณ์และลักษณะต่าง ๆ ผ่านคตินิยม นิทาน จารีตและขนบธรรมเนียมประเพณี โดยถ่ายทอดจากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่ง คนหนึ่งไปยังกลุ่มคน หรือจากกลุ่มคนหนึ่งไปยังอีกกลุ่มคนหนึ่ง รวมทั้งจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง การถ่ายทอดลักษณะความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และวิธีการปฏิบัติเช่นนี้เป็นการให้การศึกษาของชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะรักษาชุมชนให้ดำรงอยู่สืบไปอย่างมั่นคงและเข้มแข็ง

ดังนั้น การจัดการศึกษาของชุมชนจึงหมายถึง การสื่อสารถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อค่านิยม นวัตกรรม วิธีการแก้ไขปัญหา และการประพฤติปฏิบัติระหว่างบุคคลในชุมชนซึ่งทำให้คนในชุมชนมีลักษณะคล้ายคลึงกันและมีความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง

๑) เป้าหมายของการจัดการศึกษาของชุมชน

การจัดการศึกษาของชุมชนมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งประกอบด้วยความสามารถในการพึ่งพิงตนเองได้ทางเศรษฐกิจ ความสามารถในการแก้ไขปัญหาของตนเอง และการมีเอกลักษณ์และความยั่งยืนของชุมชน ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า เป้าหมายของการจัดการศึกษาของชุมชน คือ

๑) ถ่ายทอดความรู้ ทักษะ ภูมิปัญญา ในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตบนพื้นฐานของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชนนั้น

๒) ถ่ายทอดความเชื่อและค่านิยมของชุมชน และทำให้สมาชิกมีลักษณะคล้ายคลึงกันจนเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนนั้น ๆ และทำให้คุณลักษณะเอกลักษณ์ของชุมชนได้สืบสานต่อเนื่องยั่งยืน

๓) เป็นการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของสมาชิกในชุมชนในการแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชน โดยใช้ภูมิปัญญาของตนเองได้

๒) เนื้อหาสาระในการศึกษาชุมชนเพื่อจัดการศึกษาของชุมชน

ในการจัดการศึกษาของชุมชนจำเป็นต้องศึกษาเนื้อหาสาระของชุมชน เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจในบริบทของชุมชนนั้น ๆ จนเกิดเป็นความรักความหวงแหนในท้องถิ่นชุมชนของตน เนื้อหาสาระดังกล่าวประกอบด้วย ภูมิหลังและประวัติของชุมชน สภาพทางกายภาพของชุมชน

โครงสร้างของสังคม ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และนวัตกรรมและการแก้ไขปัญหาของชุมชน

๑) ภูมิหลังและประวัติของชุมชน เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ ความเป็นมาชาติพันธุ์ของชุมชน เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจและความหวงแหนในมรดกของชุมชนโดยการศึกษาประวัติการก่อตั้งชุมชน จากคำบอกเล่า ตำนาน นิทานที่บอกเล่าประวัติความเป็นมาของท้องถิ่น บันทึก หลักฐานทางโบราณคดี เช่น จดหมายเหตุ พงศาวดาร โบราณสถาน โบราณวัตถุในชุมชน เป็นต้น

๒) สภาพทางกายภาพของชุมชน เป็นความรู้เกี่ยวกับสภาพทางภูมิศาสตร์และทรัพยากรของชุมชน ทำให้มีความรู้ความเข้าใจทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน เช่น พื้นที่ของชุมชน อาณาเขต ลักษณะพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ แหล่งน้ำในชุมชน ทั้งแหล่งน้ำตามธรรมชาติและแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น การคมนาคม สาธารณูปโภค ทรัพยากรธรรมชาติ พืชพรรณไม้ สัตว์ป่า เป็นต้น

๓) โครงสร้างของสังคม เป็นการศึกษาเพื่อให้ทราบวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน เช่น ระบบเครือญาติ ระบบเศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา การเมืองการปกครอง ระบบความเชื่อ ผู้นำในชุมชน จำนวนประชากร โครงสร้างของประชากร อาชีพ เป็นต้น

๔) ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน เป็นการศึกษาความเชื่อ ค่านิยม และวิถีปฏิบัติที่มีคุณค่าที่ได้ถ่ายทอดต่อเนื่องกันมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และประพฤติปฏิบัติอันเป็นการบำรุงรักษาสมาชิกในชุมชนให้ดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี ทำให้ชุมชนมีเอกลักษณ์และดำรงอยู่ได้ เช่น การแห่นางแมวเพื่อขอฝนของชุมชนในภาคกลางและภาคอีสาน การทำบุญเดือนสามไหว้พระพุทธชินราชของชาวภาคเหนือตอนล่าง ประเพณีงานบุญยี่เป็งของชาวภาคเหนือ เป็นต้น

๕) ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นนวัตกรรมและวิธีการแก้ไขปัญหาที่ได้ผลที่ชุมชนใช้ในการดำรงชีวิต นับตั้งแต่การประกอบอาชีพ การติดต่อสัมพันธ์กัน ได้แก่ วิธีการต่าง ๆที่บุคคลในท้องถิ่นนำมาใช้ในการประกอบอาชีพ การดำเนินชีวิตประจำวันจนประสบผลสำเร็จเป็นที่ยอมรับ เช่น การทำนาน้ำตม การทำนาหว่าน การปลูกพืชไร่นาสวนผสม การใช้พืชสมุนไพรเป็นยารักษาโรค หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นคำอบรมสั่งสอน เช่น “เรือนสามน้ำสี่” ที่ใช้อบรมกุลสตรีไทยมาแต่โบราณ “ไฟในอย่านำออก ไฟนอกอย่านำเข้า” ที่ใช้อบรมสั่งสอนวิธีการครองชีวิตคู่ เป็นต้น รวมทั้งภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อกันมาในลักษณะของวัตถุ สิ่งก่อสร้าง ได้แก่ เครื่องปั้นดินเผา เตาเผาถ้วยชามสังคโลก รูปปั้นฤาษีดัดตนวัดโพธิ์ และภาพเขียนฝาผนังในโบสถ์ วิหารตามวัดต่าง ๆ

๖) นวัตกรรมและการแก้ไขปัญหาของชุมชน เป็นประสบการณ์ของบุคคลที่ใช้แก้ปัญหาโดยใช้นวัตกรรมและวิธีการทั้งใหม่และเก่าจนสามารถแก้ไขปัญหาได้ เป็นการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งเก่าและใหม่เข้าด้วยกันในการแก้ไขปัญหา เช่น การทำนาด้วยวิธีเกษตรกรรมธรรมชาติของพ่อคำเดื่อง ภาษี จังหวัดบุรีรัมย์การทำเกษตรธรรมชาติแบบผสมผสานครบวงจรของ

ผู้ใหญ่ วิบูลย์ เข็มเฉลิม จังหวัดฉะเชิงเทรา ครูชุบ ยอดแก้ว จังหวัดสงขลาที่ริเริ่มจัดตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจของคนในชุมชน เป็นต้น

การศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ได้ข้อมูลเนื้อหาสาระที่นำมาใช้ในการจัดการศึกษาของชุมชนนั้น ทำได้โดยการสัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้นำในชุมชน ติดต่อหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อรวบรวมเอกสารข้อมูลที่ต้องการ การสำรวจสภาพพื้นที่ และการสังเกต เป็นต้น

๓) วิธีการจัดการศึกษาของชุมชน

การจัดการศึกษาของชุมชนสามารถทำได้ต่อไปนี้

๑) การใช้บทบาทของสถาบันทางสังคมเป็นการถ่ายทอดการเรียนรู้ตามบทบาทหน้าที่ของสถาบันทางสังคมในชุมชน ประกอบด้วย วัด องค์กรชุมชน ครอบครัว และโรงเรียน โดยวัดจะถ่ายทอดคุณธรรมจริยธรรมให้แก่บุคคลในชุมชน และเป็นแหล่งรวมในการทำกิจกรรมและพิธีกรรมทางศาสนา รวมทั้งการเรียนรู้ของชุมชน องค์กรชุมชนจะดูแลเรื่องประเพณีและวัฒนธรรม พร้อมทั้งเผยแพร่ข่าวสารต่าง ๆ เช่น ข่าวสารทางราชการ สาธารณสุข ข่าวการเกษตร ข่าวการเมืองการปกครอง เป็นต้น ส่วนครอบครัวจะรับผิดชอบการ อบรมสั่งสอนในเบื้องต้น การถ่ายทอดด้านการประกอบอาชีพ ฝึกทักษะด้านอาชีพและค่านิยม สำหรับโรงเรียนจะเป็นแหล่งเตรียมตัวสมาชิกใหม่ของสังคม มีบทบาทที่สำคัญใน การปลูกฝังความรู้ ทักษะ และเจตคติในด้านต่าง ๆ

๒) การใช้นิทานและคติความเชื่อ เป็นการถ่ายทอดคติความเชื่อและปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมด้านต่าง ๆ เช่น ความซื่อสัตย์ ความขยัน ความอดทน ความกตัญญู ให้แก่คนในสังคมโดยผ่านนิทาน คติความเชื่อที่สะท้อนการเป็นเอกลักษณ์ของสังคม ซึ่งรวบรวมได้จากคำบอกเล่าของบุคคลในชุมชน เช่น นิทานเรื่องกล่องข้าวน้อยฆ่าแม่ เรื่องพญากงพญาพานเป็นนิทานสอนเรื่องความกตัญญู

๓) การใช้ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น เป็นการศึกษาและฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น ความเข้าใจ แปลความหมายในบริบทของสังคมใหม่ แล้วนำมาประพฤติปฏิบัติ ตัวอย่างเช่นประเพณีการทำขวัญข้าวซึ่งเป็นประเพณีปฏิบัติของชุมชนประกอบอาชีพเกษตรกรรมต่อมาได้สูญหายไปในบางแห่ง ควรจะศึกษาวิธีการปฏิบัติ ความสำคัญ ความหมายของพิธีกรรมเพื่อเรียนรู้ ถ้ายังเป็นประเพณีที่มีความหมายก็อาจฟื้นฟูใหม่ได้ จะเห็นได้ว่าในชุมชนท้องถิ่นต่างก็มีวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง สิ่งเหล่านี้ล้วนมีคุณค่าและมีความหมายต่อการดำรงอยู่ของชุมชนในอดีต บางอย่างยังคงความหมายสืบต่อถึงปัจจุบัน ถ้ามีการศึกษาและทำความเข้าใจ อาจทำให้ชุมชนสามารถอนุรักษ์สิ่งที่มีคุณค่าไว้ได้

๔) การใช้วัฒนธรรมการประพฤติปฏิบัติ เป็นการใช้จารีตประเพณีที่คนในชุมชนยึดถือมาทำความเข้าใจ แปลความหมายใหม่ แล้วนำมาเผยแพร่ปฏิบัติ ตัวอย่างเช่น การนับถือผี การเซ่นไหว้บรรพบุรุษ การไว้ผมจุกของเด็กไทย การแต่งชุดไทย

เป้าหมายสำคัญของการจัดการศึกษาของชุมชน ก็คือความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งความเข้มแข็งของชุมชนจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อชุมชนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้ สามารถจัดการกับปัญหาของตนเองได้ ชุมชนจะทำได้นั้นชุมชนประกอบด้วย อุดมการณ์ความเชื่อ ความสามารถในการประกอบอาชีพ ความรู้และภูมิปัญญาในการดำรงชีวิต ทรัพยากรที่ใช้ในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต และมีโครงสร้างในการบริหารจัดการ เรื่องต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ กรอบความคิดนี้นำมาใช้กำหนดแนวทางในการจัดการศึกษาชุมชนได้เป็นอย่างดี

๔) การจัดการศึกษาของชุมชนตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้เสนอแนวทางในการจัดการศึกษาของชุมชนไว้ดังนี้

๑) ถ่ายทอดจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาไว้ในมาตรา ๗ ว่า จะต้องมุ่งให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวมส่งเสริมการเรียนรู้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นและของไทยควบคู่ไปกับความรู้สากล มีความสามารถในการประกอบอาชีพ พึ่งตนเองได้ แสดงว่าการศึกษาที่จัดขึ้นจะต้องอยู่บนองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนบนพื้นฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน จนชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้

๒) ยึดถือหลักการจัดการศึกษาตลอดชีวิต กล่าวคือ การเรียนรู้ของบุคคลจะเกิดขึ้นตลอดเวลานับตั้งแต่เกิดจนตาย เนื้อหาสาระที่เรียนรู้จะเกิดขึ้นเสมอและต่อเนื่อง ดังนั้น ชุมชนจะต้องมีส่วนเข้าไปมีบทบาทการจัดการเรียนรู้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ชุมชนจึงมีบทบาทในการจัดการศึกษาของคนในชุมชนตลอดเวลา

๓) จัดการศึกษาโดยยึดถือหลักการที่จะระดมทรัพยากรทุกอย่าง โดยการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน และองค์การต่าง ๆ จึงจะเป็นแนวทางที่ทำให้เกิดการจัดการศึกษาของชุมชนได้

๔) จัดการศึกษาโดยกระจายอำนาจในการจัดการศึกษาให้กับชุมชนท้องถิ่น ดังนั้น ชุมชนท้องถิ่นจึงมีภาระที่จะต้องจัดการศึกษาให้กับสมาชิกในชุมชนของตนเองอย่างต่อเนื่อง

สรุปได้ว่า พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ เป็นกฎหมายที่เน้นการจัด การศึกษาของชุมชน ชุมชนจะต้องรับผิดชอบจัดการศึกษา รวมทั้งเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและระดมทรัพยากรต่าง ๆ มาช่วยการจัดการศึกษา การจัดการศึกษาจะต้องจัดสาระการเรียนรู้ที่จะสร้างให้คนในชุมชนพึ่งตนเองได้ และสามารถอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาของท้องถิ่น

๕) แนวคิดในการจัดการศึกษาของชุมชน

ในการจัดการศึกษาของชุมชน มีแนวคิดที่นำไปดำเนินการจัดการศึกษาของชุมชนได้หลายแนวทาง เช่น การจัดการศึกษาผ่านบทบาทของสถาบันทางสังคม การจัดการศึกษาโดยผ่านขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม การจัดแหล่งการเรียนรู้ การจัดการศึกษาในโรงเรียน และการจัดเวทีการเรียนรู้ เป็นต้น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๕.๑) แนวคิดการจัดการศึกษาผ่านบทบาทสถาบันทางสังคม

แนวคิดการจัดการศึกษาผ่านบทบาทของสถาบันทางสังคม เป็นการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ที่สถาบันทางสังคมได้จัดขึ้นเพื่อกล่อมเกลาสมาชิกของสังคมอยู่แล้ว สถาบันทางสังคมประกอบด้วย

๑) ครอบครัว มีหน้าที่สั่งสอนบุตรหลานให้สามารถประกอบอาชีพได้มีทัศนคติ ค่านิยมและความประพฤติที่ดีงามเป็นการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่เรียนรู้ได้จากการเลียนแบบและจดจำ

๒) วัด มีหน้าที่สั่งสอนทางด้านคุณธรรมจริยธรรมผ่านพิธีกรรมทางศาสนา การเทศนาสั่งสอนและสถานที่ในวัดซึ่งสื่อได้ถึงความศรัทธา ความสงบร่มเย็น วัดจึงต้องนำหลักธรรมของศาสนามาเผยแผ่ให้กับสมาชิกของชุมชนได้เข้าใจในรูปแบบต่าง ๆ

๓) องค์กรชุมชนต่าง ๆ องค์กรชุมชนต่าง ๆ จัดการศึกษาโดยผ่านการฝึกฝนอบรมให้ข้อมูลข่าวสาร และฟื้นฟูประเพณีธรรมเนียมปฏิบัติและจัดสภาพแวดล้อมในชุมชนที่เอื้อต่อการเรียนรู้

๕. ๒) แนวคิดการจัดการศึกษาผ่านขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม

แนวคิดการจัดการศึกษาผ่านขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม เป็นการศึกษาความหมายและวิธีการปฏิบัติของคนในชุมชนที่ได้กระทำไว้แล้วนำมาเผยแพร่หรือตีความจนเป็นที่ยอมรับนับถือ ยึดถือเป็นหลักปฏิบัติของชุมชนต่อไป กล่าวคือ ชุมชนจะมีสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติร่วมกันอยู่แล้ว ซึ่งสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติเหล่านั้นได้รับการยอมรับว่ามีคุณค่า มีความหมายต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน โดยใช้ระยะเวลาสืบทอดมายาวนาน สิ่งที่มีคุณค่านี้จะถูกเลือกสรรส่วนที่มีประโยชน์แล้วดำรงรักษาถ่ายทอดต่อมา การถ่ายทอดอาจจะมาในลักษณะของขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยมของชุมชน มีระเบียบวิธีเป็นแนวปฏิบัติอย่างชัดเจน เมื่อเวลาผ่านไปสิ่งที่ถ่ายทอดดังกล่าวจะมีการอธิบายและแปลความในบริบทใหม่ ทำให้คุณค่าของสิ่งที่ดีงามเหล่านั้นถูกละเลยสูญหายไป เช่น การไปทำบุญที่วัดทุกวันพระของชาวพุทธซึ่งสืบทอดกันมาแต่ในอดีต ปัจจุบันการปฏิบัติดังกล่าวถูกละเลยไปด้วยอุปสรรคต่าง ๆ เนื่องจากการแปลความหมายในบริบทใหม่ของสังคม ทำให้การปฏิบัติดังกล่าวกลายเป็นภาระและไม่สะดวกต่อการประกอบอาชีพ จึงควรอธิบายคุณค่าและวัตถุประสงค์ของประเพณีทั้งหลายกันใหม่ ดังเช่นการทำบุญวันสารทซึ่งไม่นิยมปฏิบัติในปัจจุบัน วัตถุประสงค์ของ

การทำบุญวันสารทเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบุพการีและญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว ขอบคุณเทวดาที่ปกปักรักษาและบันดาลผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์ และแสดงความภูมิใจในผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้ นอกจากนี้ เช่น ประเพณีการทำบุญขวัญข้าวซึ่งแสดงความกตัญญูต่อแม่โพสพ ประเพณีลอยกระทงที่แสดงถึงความกตัญญูต่อแม่คงคา เป็นต้น

๕.๓ แนวคิดการใช้แหล่งการเรียนรู้

แนวคิดการใช้แหล่งการเรียนรู้ เป็นการใช้แหล่งภูมิปัญญาและทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เช่น วัด ภูเขา สวนสัตว์ อุทยาน พิพิธภัณฑ์ หอสมุด แหล่งน้ำ โบราณสถาน เป็นต้น เป็นแหล่งการเรียนรู้ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้โดยตรงด้วยตนเองอย่างถูกต้องและเรียนรู้ได้ตลอดเวลา ผู้เรียนจะได้ศึกษาสภาพที่จริงของสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชน อาทิ พืชพันธุ์ไม้ พืชสมุนไพร ลักษณะของดิน หิน แร่ ทั้งแหล่งการเรียนรู้ที่สร้างขึ้นโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม สามารถใช้แหล่งการเรียนรู้เหล่านี้มาหล่อหลอมคนในชุมชนท้องถิ่น ให้มีความรู้ความเข้าใจถึงสิ่งต่าง ๆ ในชุมชน เป็นการสร้างเจตคติ ค่านิยม ความภาคภูมิใจ และอุดมการณ์ให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชน

๕.๔ แนวคิดการใช้โรงเรียนเป็นแหล่งการจัดการเรียนรู้

แนวคิดการใช้โรงเรียนเป็นแหล่งการจัดการเรียนรู้เป็นการให้โรงเรียนนำสาระการเรียนรู้ของชุมชนไปถ่ายทอดให้กับนักเรียนได้เรียนรู้และเข้าใจชุมชน ซึ่งจัดทำได้โดยการจัดบริหารโรงเรียนทั้งโรงเรียนเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน จัดบทเรียน หลักสูตรสถานศึกษา กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ และการเข้าไปมีส่วนร่วมการพัฒนาชุมชน โรงเรียนมีหน้าที่จะต้องสร้างพลเมืองใหม่ให้มีคุณสมบัติตามที่สังคมต้องการ โดยถ่ายทอดคุณค่า ความรู้ที่มีอยู่ของชุมชน สร้างคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ฝึกฝนทักษะ เตรียมตัวผู้เรียนเพื่อในอนาคต นอกจากนั้นยังเป็นผู้นำในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โรงเรียนจึงเป็นผู้นำการถ่ายทอดบริบทของชุมชนและรักษาชุมชน

การใช้โรงเรียนเป็นแหล่งการเรียนรู้ทำได้โดยให้โรงเรียนเป็นที่จำลองสภาพปัญหาในชุมชน สภาพของชุมชนในแง่ของความดีความงาม นำสิ่งที่มีคุณค่าเข้ามาไว้ในโรงเรียน สามารถจัดให้เกิดการเรียนรู้ในโรงเรียนได้ การกระทำในลักษณะเช่นนี้เป็นการบริหารจัดการทั้งโรงเรียนให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ ชักนำให้ครูและผู้ปกครองเข้ามาจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในโรงเรียน วิธีการนี้จึงเป็นการจัดทำในลักษณะกระทำทั้งโรงเรียน มีการจัดเนื้อหาสาระในบทเรียน จัดหลักสูตรสถานศึกษา สร้างกิจกรรมเสริม และมีความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

๕.๕ แนวคิดการจัดเวทีการเรียนรู้

แนวคิดการจัดเวทีการเรียนรู้ เป็นการจัดการเรียนรู้โดยองค์กรชุมชนที่รวมตัวกันเพื่อศึกษาปัญหาใดปัญหาหนึ่ง พร้อมทั้งแสวงหาวิธีการแก้ไข จัดเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพมากที่จะสร้างความรู้ความเข้าใจให้สมาชิกในชุมชนอย่างทั่วถึง

ชุมชนประกอบด้วย คนที่มีธรรมชาติหลากหลาย มีบทบาทที่สัมพันธ์กัน มีการเรียนรู้ร่วมกัน วิธีการจัดเวทีการเรียนรู้เป็นวิธีที่มีการประสานงาน ประสานความคิด ซึ่งทำได้โดยการนำปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและเป็นที่สนใจร่วมกันของคนในชุมชน ศึกษาวิเคราะห์ร่วมกันให้เห็นถึงสภาพของปัญหา วิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหา จากนั้นช่วยกันหาวิธีแก้ไขปัญหา แล้วร่วมกันแก้ไขปัญหา เช่น การแก้ไขปัญหายาเสพย์ติดที่เกิดขึ้นกับเยาวชนในชุมชน การแก้ไขปัญหานี้ คนในชุมชนต้องเรียนรู้ถึงสภาพปัญหาคือ สภาพความรุนแรงของยาเสพย์ติดที่เกิดขึ้น โดยประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและช่วยกันหาแนวทางแก้ไขปัญหาโดยร่วมกันตัดสินใจเลือกวิธีการแก้ไขปัญหา จากนั้นดำเนินการแก้ไขปัญหาตามแนวทางที่ตัดสินใจร่วมกัน ดังนั้น การจัดเวทีการเรียนรู้จึงเป็นการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมกันดำเนินการและร่วมกันรับผล

๖. บทบาทของโรงเรียนในการจัดการศึกษาของชุมชน

ในการส่งเสริมการจัดการศึกษาของชุมชน โรงเรียนมีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาของชุมชน โดยดำเนินการดังนี้

๑) การบริหารโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชนทำได้โดยร่วมมือกับชุมชนกำหนดเป้าหมายในการจัดการศึกษาของโรงเรียนเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน ออกแบบและวางแผนดำเนินการ จัดการเรียนการสอนและใช้แหล่งการเรียนรู้จากทุกส่วนของชุมชน เป็นการสะท้อนลักษณะการดำรงชีวิตของชุมชนให้เป็นบทเรียนของนักเรียน และขณะเดียวกันเป็นการจัดโรงเรียนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของบุคคลในชุมชน ด้วยแนวคิดดังกล่าวโรงเรียนต้องศึกษาบริบทของชุมชนว่า มีสภาพแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร มีกลุ่มประชากรประกอบด้วยกลุ่มคนใดบ้าง กลุ่มชนเหล่านั้นมีชาติพันธุ์อย่างไร ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี มีลักษณะอย่างไร ภูมิปัญญาและนวัตกรรมในการแก้ไขปัญหา การประกอบอาชีพ เป็นอย่างไร เป็นต้น การศึกษาบริบทเหล่านี้จะทำให้เราสามารถวิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็งของชุมชน พร้อมทั้งกำหนดทิศทางในการจัดการศึกษาต่อไป

คณะครู ผู้บริหารโรงเรียน และชุมชนจะต้องร่วมกันกำหนดทิศทางในการจัดการศึกษาโดยการกำหนดปรัชญาและเป้าหมายของการจัดการศึกษา พร้อมทั้งกำหนดแผนการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย โรงเรียนจะต้องออกแบบหลักสูตรและกิจกรรมการเรียนการสอน คณะครูจะ

ออกแบบบทเรียน หลักสูตรการเรียนรู้สำหรับถ่ายทอดให้กับผู้เรียนของตนเอง คณะผู้บริหารจะวางแผนกำหนดกิจกรรมการบริหารโรงเรียนของตน โดยทั่วไปแล้วการบริหารโรงเรียนที่จะตอบสนองต่อชุมชนลักษณะนี้ จะต้องจัดบริเวณโรงเรียนให้เป็นการเรียนรู้ควบคู่กับกิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียนด้วย ตัวอย่างเช่น โรงเรียนหนองน้ำดำ ซึ่งตั้งอยู่ในชุมชนการเกษตร เป็นชุมชนโบราณ มีอาชีพทำนา เมื่อว่างจากการทำนาก็จะทำอาชีพถนอมอาหาร มีความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีที่ถ่ายทอดมายาวนาน ในการบริหารจัดการโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน คณะครู ผู้บริหาร และผู้นำชุมชน ได้มาร่วมประชุมพร้อมกันเพื่อกำหนดบทบาทและแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียน โดยได้กำหนดให้โรงเรียนเป็นแหล่งศึกษาและถ่ายทอดความเชื่อของชุมชน ถ่ายทอดอาชีพและการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และสั่งสอนอบรมคนในชุมชนให้สามารถทำอาชีพการถนอมอาหารได้ด้วย โรงเรียนจัดสภาพแวดล้อมโดยนำเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพการเกษตร การถนอมอาหาร และภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปของวัตถุสิ่งของ จัดวางไว้ในโรงเรียน และโรงเรียนก็มีแปลงนาทดลองทำการเกษตร ทั้งหมดนี้มีประโยชน์ต่อการเรียนการสอน การเรียนรู้ของนักเรียน และบุคคลต่าง ๆ ในชุมชน โรงเรียนจึงเป็นแหล่งการเรียนรู้ของชุมชน นอกจากนี้ การเรียนการสอนในโรงเรียนยังนำเนื้อหาสาระจากชุมชนทั้งด้านวิธีการประกอบอาชีพ ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเรียนรู้ในห้องเรียนอีกด้วย

๒) การจัดการเรียนการสอนที่ใช้เนื้อหาสาระในชุมชน ทำได้โดยจัดเป็นบทเรียนรายวิชาหรือหลักสูตรสถานศึกษาโดยนำสาระของชุมชนเข้าไปบูรณาการในการจัดการเรียนการสอน การเรียนรู้ชุมชนเป็นการนำเอาเนื้อหาสาระในชุมชนมาเรียนรู้ เนื้อหาสาระประกอบด้วยสภาพทางกายภาพของชุมชนได้แก่สภาพทางภูมิศาสตร์ ที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้และแร่ธาตุ เป็นต้น ประวัติความเป็นมาของชุมชน ลักษณะของประชากรและชาติพันธุ์ ความเชื่อ ประเพณีและค่านิยมทั้งที่แสดงออกในรูปแบบของนิทาน สุภาษิต และประเพณี ตลอดจนสภาพปัญหาที่เป็นอยู่ของชุมชน เป้าหมายสำคัญของการจัดการเรียนรู้คือ ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในตนเอง รู้จักสภาพความเป็นอยู่ เข้าใจความเป็นไปในชุมชนของตนจนทำให้เกิดความรัก ความภาคภูมิใจและรักหวงแหนความเป็นชุมชนของตน

วิธีการจัดการศึกษาที่ได้ผลสามารถนำเนื้อหามาจัดเป็นหน่วยการเรียนเป็นหน่วยใดหน่วยหนึ่ง หรือเป็นเนื้อหาในบทเรียนใดบทเรียนหนึ่งก็ได้ ในบางเรื่องสามารถจัดทำเป็นเนื้อหาใหญ่ใช้เวลาในการเรียนหลายคาบ มีเนื้อหาสาระในการเรียนรู้มาก สามารถจัดทำเป็นหลักสูตรระดับสถานศึกษาที่มีเนื้อหาเฉพาะของท้องถิ่น หรือในบางเรื่องสามารถจัดเป็นหน่วยการเรียนรู้ที่เน้นการปฏิบัติจริง เข้าไปเรียนรู้และแก้ปัญหาของท้องถิ่น นอกจากนั้นยังสามารถจัดเป็นหน่วยการเรียนที่มีลักษณะบูรณาการ โดยใช้ประเด็นปัญหาหรือเรื่องราวใดเรื่องราวหนึ่งเป็นแกนในการบูรณาการก็ได้ ตัวอย่างเช่น การจัดหน่วยการเรียนเรื่อง การอนุรักษ์แหล่งน้ำของชุมชน อาจจัดหน่วยการเรียน

โดยเริ่มต้นจากลักษณะสภาพแหล่งน้ำในปัจจุบัน ประวัติความเป็นมาและการก่อสร้างแหล่งน้ำ ผลดี ผลประโยชน์ของแหล่งน้ำ การบริหารจัดการดูแลแหล่งน้ำ ปัญหาอุปสรรคในการดูแลรักษา สาเหตุ และวิธีการแก้ไขปัญหา เป็นต้น รูปแบบของการจัดการศึกษาโดยใช้บทเรียนนี้อาจจัดในรูปของ บทเรียน แบบฝึกหัด โครงงาน เอกสาร ตำรา หรือหลักสูตร ก็ได้

๓) การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่นอกเหนือจาก บทเรียน มีวัตถุประสงค์ที่มุ่งเน้นให้นักเรียนได้ทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน เช่น การปลูกต้นไม้ การร่วม กิจกรรมประเพณีของชุมชน การเขียนคำขวัญ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้นอกจากจะทำให้นักเรียนได้ เรียนรู้ชุมชนแล้วยังปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีต่อชุมชนด้วย เป็นการกำหนดกิจกรรมให้นักเรียนได้ปฏิบัติจริง นอกเหนือจาก บทเรียน การกระทำนี้อาจทำในห้องเรียนหรือนอกห้องเรียนก็ได้ ลักษณะกิจกรรมเน้น ที่การปลูกฝังทัศนคติหรือเป็นการฝึกทักษะในทางปฏิบัติที่ขยายมาจากบทเรียน ตัวอย่างเช่น การจัด กิจกรรมปลูกต้นไม้ การจัดทำแปลงปลูกผัก การทดลองเลี้ยงไก่ที่บ้าน การจัดกลุ่มผลิตสินค้า เป็นต้น

๔) การจัดแหล่งการเรียนรู้เพื่อใช้ในการจัดการศึกษาให้กับนักเรียนและเป็น การให้บริการจัดการเรียนรู้กับชุมชน เพื่อใช้ในการจัดการศึกษาให้กับนักเรียน เป็นการให้บริการจัด การเรียนรู้กับชุมชน สามารถทำได้โดยการจัดทำศูนย์ข้อมูลท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์ชุมชน การจัดสวน สมุนไพร การจัดทำอุทยานต้นไม้ในวรรณคดี การอนุรักษ์มรดกไทยในวัด เป็นต้น โดยแหล่งเรียนรู้นี้ อาจอยู่ในโรงเรียนหรือนอกโรงเรียนก็ได้การจัดทำแหล่งการเรียนรู้ นอกจากจะจัดในโรงเรียนแล้วอาจ จัดภายนอกโรงเรียนก็ได้ การจัดภายในโรงเรียนทำได้โดยการจัดห้องสมุด การจัดบริเวณโรงเรียนให้ เป็นอุทยานต้นไม้ การจัดป้ายนิเทศ การบริการข่าวสารข้อมูล เป็นต้น สำหรับการจัดแหล่งเรียนรู้ ภายนอกเป็นการประสานความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน จัดพื้นที่แหล่งโบราณสถานหรือ แหล่งทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นแหล่งสาธิต แหล่งอนุรักษ์เผยแพร่เรื่องราวสำคัญของชุมชน ตัวอย่างเช่น การจัดแหล่งสาธิตภูมิปัญญาท้องถิ่น วัดจัดเป็นแหล่งเผยแพร่จริยธรรมคุณธรรมโดยผ่าน ภาพเขียนและบรรยากาศ การจัดทำอุทยาน สวนสาธารณะ เป็นต้น

๕) การจัดกิจกรรมระหว่างโรงเรียน วัด ชุมชน เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน สามารถทำได้โดยดำเนินการดังนี้

๕.๑) การจัดทำโครงการรณรงค์แก้ไขปัญหาของชุมชน เช่น โครงการต่อต้าน ยาเสพย์ติด โครงการอนุรักษ์มรดกของชุมชน โครงการป้องกันภัยของชุมชน เป็นต้น

๕.๒) จัดเวทีการเรียนรู้ โดยร่วมกับวัดและองค์กรชุมชน จัดเวทีการเรียนรู้ขึ้นใน ชุมชนในเรื่องที่จะต้องแก้ไขและพัฒนา

๕.๓) จัดแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน โดยจัดทำป้ายนิทรรศการ พิพิธภัณฑ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และหอกระจายข่าว เป็นต้น เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน

สรุปได้ว่าวิธีการจัดการศึกษาของชุมชนนั้นสามารถจัดได้โดยใช้โรงเรียนเป็นหลัก โดยการจัดการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร การจัดแหล่งการเรียนรู้และการจัดทำกิจกรรมเพื่อร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้สมาชิกของชุมชนได้เรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

๗) บทบาทของครูกับการจัดการศึกษาของชุมชน

ครูเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาของชุมชน ครูมีบทบาท ดังนี้

๑) ศึกษาชุมชน ครูสามารถศึกษาชุมชนเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจลักษณะและบริบทของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาท้องถิ่น จริยธรรม อุดมการณ์ ประเพณีและวัฒนธรรม และปัญหาต่าง ๆ ของท้องถิ่น ครูจะเริ่มศึกษาสภาพทางกายภาพของชุมชนให้เข้าใจขอบเขต ลักษณะธรรมชาติของดิน น้ำ แร่ธาตุ ป่าไม้ ที่เป็นทรัพยากรหล่อเลี้ยงชุมชน ศึกษาสภาพทางสังคมซึ่งประกอบด้วยกลุ่มชน โครงสร้างประชากร ลักษณะการประกอบอาชีพ ประวัติความเป็นมาของชุมชน ชาติพันธุ์ของชุมชนว่ามีภูมิหลังและพัฒนาการอย่างไร เข้าใจถึงเครือข่ายชุมชนซึ่งแสดงออกมาในรูปของตำนาน นิทานพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก เรื่องเล่า ประเพณีการปฏิบัติ เพื่อนำไปประมวลเป็นสาระที่จะถ่ายทอด จัดการเรียนรู้ให้กับนักเรียนในรูปแบบต่าง ๆ ได้ หรือนำมาจัดเป็นประมวลสาระความรู้ที่จะให้ชุมชนได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้

๒) จัดทำเนื้อหาสาระ บทเรียน และหลักสูตร ครูสามารถจัดทำเนื้อหาสาระ บทเรียนและหลักสูตรเพื่อใช้สอนนักเรียน ทั้งนี้อาจเป็นเอกสาร ตำรา หรือหลักสูตรสถานศึกษาก็ได้ โดยจัดทำเป็นเนื้อหาสาระที่ใช้เรียนเป็นรายชั่วโมง เช่น การประยุกต์หลักการในบทเรียนไปสำรวจสภาพข้อเท็จจริงในท้องถิ่นและสามารถประมวลเรื่องราวของท้องถิ่นทั้งหมดเป็นหมวดหมู่ แล้วจัดทำเป็นหลักสูตรที่จัดให้นักเรียนเรียนรู้ หลักสูตรลักษณะนี้อาจเป็นหลักสูตรกลุ่มวิชาหรือหลักสูตรทั้งโรงเรียน เช่น หลักสูตรการจัดทำผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น นิทานพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ประเพณี การละเล่นต่าง ๆ หรือป่าชุมชน สวนสมุนไพรในชุมชน การรักษาแหล่งน้ำของหมู่บ้าน ในการจัดทำหลักสูตรอาจทำเป็นสื่อการสอน สื่อการเรียน ประเภทเอกสาร ตำรา วีดิทัศน์ เทปเสียง เป็นต้น การจัดการเรียนการสอนให้เกิดความรู้ทำได้โดยการใช้ปัญหาท้องถิ่นหรือเรื่องราวในท้องถิ่นเป็นแกนในการจัดทำหลักสูตร แล้วบูรณาการเนื้อหาสาระอื่น ๆ ทั้งในชุมชนและทั่วไป ใช้ในการเรียนรู้ปัญหาและเรื่องราวเหล่านั้น

๓) จัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ครูสามารถจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จริยธรรม ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนมาเรียนรู้ เช่น การจัดกิจกรรมการเทศน์มหาชาติ การอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชน การเพาะเลี้ยงไก่ในบ้าน เป็นต้น การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเป็นการสร้างอุดมการณ์ จิตสำนึกของผู้เรียนที่มีต่อชุมชน โดยจัดสถานการณ์ให้นักเรียนไปพบกับปัญหาหรือสภาพที่เป็นจริงของชุมชน จัดเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ในหน่วยการเรียนหรือกลุ่ม การเรียนหรือ

จัดทำเป็นชมรมต่าง ๆ ที่ผู้เรียนจะเข้าไปเรียนรู้ปัญหาของชุมชนได้โดยตรง เช่น กิจกรรมการเพาะปลูกพืช ผัก ผลไม้ การร่วมประเพณีของหมู่บ้าน การบำเพ็ญประโยชน์ต่อสาธารณะ เป็นต้น

๔) จัดทำแหล่งการเรียนรู้ของชุมชนครูสามารถจัดทำแหล่งการเรียนรู้ของชุมชน ได้แก่ จัดทำห้องสมุดชุมชน จัดสวนสมุนไพร จัดนิทรรศการประเพณีวัฒนธรรม หรือพิพิธภัณฑ์ชุมชน เป็นต้น อาจทำได้ทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน กรณีจัดทำแหล่งการเรียนรู้ในโรงเรียนสามารถทำได้โดยการจัดบริเวณต่าง ๆ ในโรงเรียนให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ เช่น สวนสมุนไพร สวนรวบรวมพันธุ์ไม้ อุทยานเทคโนโลยี สวนไม้ดอกไม้ประดับ การจัดทำห้องสมุด ศูนย์ข้อมูลท้องถิ่น แฟ้ม ป้าย การแสดงนิทรรศการ เป็นต้น กรณีจัดทำแหล่งการเรียนรู้ภายนอกโรงเรียนทำได้โดยร่วมมือกับสถาบันต่าง ๆ ในสังคม ในการจัดกิจกรรมโดยใช้สถานที่จริงเป็นแหล่งเผยแพร่ความรู้ หรือจัดสร้างสถานการณ์หรือสถานที่ขึ้นมาใหม่ เช่น การใช้วัดเป็นแหล่งปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมโดยทำให้ร่มรื่นมีภาพเขียนที่สอนคติธรรม จัดสถานการณ์ให้เกิดศรัทธา เป็นที่พึ่งทางใจให้กับชุมชน หรือการประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ของบุคคลที่ประสบความสำเร็จ คนในชุมชนสามารถเข้าไปเรียนรู้การทำสวนผลไม้จากวิทยากรที่มีประสบการณ์ได้โดยตรง นอกจากนั้นสถานประกอบการอื่น ๆ เช่น ฟาร์มเลี้ยงไก่ บ่อเลี้ยงปลายังเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ดี การจัดสร้างแหล่งการเรียนรู้ของชุมชน ยังอาจเป็นความร่วมมือระหว่างครูกับชุมชนที่จัดแหล่งเรียนรู้ในชุมชนโดยจัดสร้างขึ้น เช่น พิพิธภัณฑ์ ชุมชน สวนสาธารณะห้องสมุดประชาชน และศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยี เป็นต้น ครูจะเป็นผู้ที่ให้ความคิด ชักนำชุมชน ร่วมจัดทำและเป็นผู้ดำเนินการหลักในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

๕) ใช้ชุมชนเป็นแหล่งการเรียนรู้ของนักเรียน ครูสามารถใช้ชุมชนเป็นแหล่งการเรียนรู้ของนักเรียนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแหล่งการเรียนรู้ เช่น เรียนรู้ธรรมชาติจากสถานที่จริงในชุมชนใช้วัดและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นสถานที่เรียนรู้ เป็นต้น ในการจัดการศึกษาสมัยใหม่การเรียนรู้ที่ดีที่สุดคือการเรียนรู้จากสถานการณ์จริงโดยนักเรียนเข้าไปศึกษาชุมชนและนำข้อมูลมาวิเคราะห์ ซึ่งดีกว่าการเรียนรู้โดยวิธีการท่องจำจากเอกสารตำรา ดังนั้นการจัดการศึกษาจึงใช้แหล่งข้อมูลในสถานการณ์ต่าง ๆ ในชุมชน ชุมชนจึงเป็นแหล่งที่ให้ข้อมูลการเรียนรู้ที่สำคัญ เช่น การสอนเรื่องการประกอบอาชีพของชุมชน ครูสามารถใช้สถานประกอบการในชุมชนเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่ดีให้กับนักเรียน นอกจากนั้น สถานประกอบการในชุมชนยังถ่ายทอดถึงสถานการณ์การทำงานจริง การเรียนรู้เรื่องการปฏิบัติงานที่ประสบผลสำเร็จ แหล่งการเรียนรู้ประเภทภูมิปัญญาบุคคลจะสามารถให้ข้อมูลและสั่งสอนนักเรียนได้ดีส่วนแหล่งการเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาทางวัตถุ เช่น โบราณสถาน ภูเขา ป่าไม้ ถือว่าเป็นสภาพการณ์จริงที่นักเรียนเข้าไปศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลได้ ดังนั้นจึงเป็นบทบาทของครูที่ต้องสร้างบทเรียนให้นักเรียนเข้าไปศึกษาแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนไม่ว่าจะเป็นสถานที่ บุคคล องค์กร ตลอดจนภูมิปัญญาต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์ได้

๖) จัดกิจกรรมการเรียนรู้ของประชาชนในชุมชน ครูสามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของประชาชนในชุมชน ตัวอย่างกิจกรรมเหล่านี้เช่น การรณรงค์การรักษาความสะอาด การจัดกิจกรรมรณรงค์ต่อต้านยาเสพย์ติด การจัดเวทีการเรียนรู้เรื่องปัญหาของชุมชน เป็นต้น ปัจจุบันนี้ถือว่าครูเป็นผู้นำชุมชนในการเชื่อมโยงข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ มาผนวกกับชุมชน ดังนั้น ครูจึงมีบทบาทเข้าไปส่งเสริมและอำนวยความสะดวก การเรียนรู้ของชุมชน โดยทำหน้าที่เฝ้าระวังปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เข้ามาศึกษาปัญหาของชุมชน แล้ววิเคราะห์ปัญหา ตัดสินใจเลือกปัญหาแล้วดำเนินการแก้ไขปัญหา แล้วร่วมกันรับผล เช่น การแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชน ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของชุมชนในประเทศไทย โดยครูกระตุ้นเร้าให้คนในชุมชนวิเคราะห์ปัญหาในด้านเศรษฐกิจ เช่น วิเคราะห์ค่าใช้จ่ายว่ามีค่าใช้จ่ายอะไรบ้างในแต่ละวัน แต่ละเดือน แต่ละปี จะทำให้เห็นภาพสาเหตุที่คนในชุมชนต้องใช้จ่ายเงินไป ทั้งที่คุ้มค่าและไม่คุ้มค่า ขณะเดียวกันครูจะให้คนในชุมชนวิเคราะห์รายได้หลักที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน แต่ละเดือน แต่ละปี ซึ่งจะทำให้เห็นภาพรายได้ของชุมชนว่าเกิดขึ้นจากแหล่งไหน แล้วเปรียบเทียบรายรับรายจ่ายว่าสมดุลกันหรือไม่ แล้วจึงกำหนดแนวทางให้เกิดความสมดุลของรายรับและรายจ่าย ดังนั้น ประชาชนในชุมชนต้องร่วมกันวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาที่จะต้องช่วยกันแก้ไขปัญหา ร่วมกันดำเนินการ ร่วมกันรับผลของการแก้ไขปัญหานั้น นอกจากการกระตุ้นให้เกิดการแก้ไขปัญหาแล้ว บางกรณีครูจะมีบทบาทช่วยในการรณรงค์กระตุ้นให้เกิดการแก้ไขปัญหาในท้องถิ่น เช่น การรณรงค์ต้านภัยยาเสพย์ติด การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การรักษาความสะอาด เป็นต้น ครูจึงมีบทบาทในการทำหน้าที่เฝ้าระวังปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น แล้วใช้กระบวนการกระตุ้นเร้า จัดเวทีการเรียนรู้ นำไปสู่การแก้ไขปัญหาในที่สุด

๗) สร้างเครือข่ายการเรียนรู้กับกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ครูสามารถสร้างเครือข่ายการเรียนรู้กับกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เช่น สมาชิกกลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เนื่องจากการเรียนรู้และแก้ไขปัญหาในปัจจุบัน ต้องอาศัยข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ตลอดจนต้องรวมพลังจากกลุ่มต่าง ๆเข้ามาร่วมแก้ไขปัญหา ดังนั้น เครือข่ายการเรียนรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้สามารถแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลอย่างต่อเนื่อง เช่น เครือข่ายการแก้ไขปัญหาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม อาจจะประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนที่ศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อมร่วมกัน แล้วแลกเปลี่ยนข้อมูล ประสบการณ์ในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมแก่กันและกัน ทำให้เกิดการวิเคราะห์และเข้าใจปัญหามากขึ้นหลายมุมมองได้ข้อมูลที่แตกต่างกัน นอกจากนั้นเครือข่ายการเรียนรู้ยังเป็นพลังทางสังคมที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนได้ เมื่อมีการดำเนินการร่วมกันแล้วจะทำให้เกิดพลังทางสังคมในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ได้

ดังจะเห็นได้ว่าสถานศึกษากับชุมชนต้องพึ่งพาอาศัยกันตั้งแต่สมัยอดีต ที่เกิดจากการร่วมมือกันระหว่าง บ้าน วัด และโรงเรียน หรือง่าย ๆ ว่า “บ-ว-ร” ดังที่ เพชรอุมา สุขเกษม (๒๕๕๓, หน้า

๑๑๕) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การบริหารศูนย์พัฒนาเด็กเล็กสังกัดเทศบาลในจังหวัดราชบุรี พบว่า แนวทางการพัฒนาการบริหารศูนย์พัฒนาเด็กเล็กสังกัดเทศบาลในจังหวัดราชบุรี คือ ผู้บริหาร ผู้ดูแลเด็กและกรรมการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ควรเข้ารับการอบรม ศึกษาดูงาน แสวงหาความรู้ มีความรับผิดชอบ มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรสาระการเรียนรู้ แผนการจัดการเรียนรู้ สื่อการสอน การวัดและประเมินผล วิธีการสอน ความเสียสละและความตั้งใจในการปฏิบัติงาน ควรจัดสภาพแวดล้อมที่สนองความต้องการ ความสนใจและพัฒนาการของเด็ก ควรร่วมมือกันในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมีการประชาสัมพันธ์การดำเนินกิจการของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ควรส่งเสริมผู้เรียนให้มีความรู้ ความเข้าใจ เข้าร่วมกิจกรรมของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเพื่อพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนตามคุณลักษณะที่พึงประสงค์ มีคุณธรรม จริยธรรม ดำรงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของไทย แต่อย่างไรก็ตามก็ยังพบปัญหาในการร่วมมือกันระหว่างสถานศึกษากับชุมชนอยู่บ้าง ดังที่ สุพจน์ ไวยารัตน์ (๒๕๕๔, หน้า ๕๘) ได้ทำการศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในการจัดการศึกษาโรงเรียนกลุ่มเครือข่ายพัฒนาคุณภาพการศึกษาประโคนชัย ๕ และ ๘ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์ เขต ๒ ผลการวิจัยพบว่า การปฏิบัติงานของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีกรอบอำนาจหน้าที่ในการปฏิบัติงานอย่างกว้างขวางและครอบคลุมงานของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานทั้ง ๔ งาน คือ ด้านวิชาการ ด้านงบประมาณ ด้านการบริหารงานบุคคล และด้านการบริหารทั่วไป แต่ถ้าคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ขาดความตระหนักในความสำคัญของการปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ และขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการศึกษาสถานศึกษาอย่างถ่องแท้แล้ว จะส่งผลให้การบริหารงานขาดประสิทธิภาพและเกิดปัญหาในการปฏิบัติงาน ดังนั้น ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ควรเปิดโอกาสให้คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีบทบาทการมีส่วนร่วมสร้างความตระหนัก และสร้างองค์ความรู้ ในการปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ถึงเวลาที่หน่วยงานที่รับผิดชอบจัดการศึกษาทุกระดับ จะต้องร่วมมือกัน กำหนดวิสัยทัศน์ในด้านการจัดการศึกษา เพื่อนำไปสู่การปฏิรูปการศึกษา และสนองต่อความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ดังนั้น เพื่อให้การจัดการศึกษาดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลอย่างยั่งยืน ในการจัดการศึกษาด้านวิชาการ มีข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ คือ ควรจัดหาวิทยากรผู้มีความรู้ความชำนาญในการอบรม ในเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรของสถานศึกษาให้กับบุคลากรทางการศึกษา และกับคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อที่จะได้เกิดความรู้ความเข้าใจตรงกัน สามารถนำมาวางแผนในการจัดการศึกษา ด้านวิชาการ ร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเพื่อให้คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีส่วนร่วมในการปรับปรุง พัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาในด้านวิชาการของสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง ในด้านงบประมาณควรเปิดโอกาสให้กับคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานได้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นกรรมการควบคุมการก่อสร้าง เพื่อที่จะส่งผลให้การจัดการศึกษาด้านงบประมาณมีความถูกต้อง โปร่งใส ตรวจสอบได้

และมีส่วนร่วมรับผิดชอบร่วมกัน สำหรับในด้านการบริหารงานบุคคลนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาควรมีการประชุมสัมนา ให้ความรู้ในเรื่อง การวางแผนอัตรากำลังและกำหนดตำแหน่งของบุคลากร ให้กับคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อให้รับทราบนโยบายด้านการบริหารงานบุคคล และสุดท้ายด้านการบริหารทั่วไป สถานศึกษาควรร่วมมือกับคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน หาแนวทางการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการลงโทษนักเรียน ร่วมสนับสนุนทุนการศึกษา จัดแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นแก่สถานศึกษา ส่งเสริมสนับสนุนในการจัดบรรยากาศ และสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีให้สถานศึกษา

ดังที่กล่าวมาในข้างต้น เพื่อให้คุณภาพการศึกษาไทยได้พัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ ประเทศไทยต้องเผชิญกับภาวะที่จะต้องเร่งรีบต่อการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งมีผลมาจากปัญหาทางการศึกษาของประเทศไทยที่ประสบอยู่นั้นรุนแรงและเร่งด่วน ด้วยเหตุผลต่าง ๆ หลายประการ เช่น สมรรถนะและศักยภาพในการแข่งขันของคนไทยด้อยกว่าหลายประเทศ ปัญหาทางสังคม ปัญหาภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ปัญหาความยากจน ปัญหาความเสื่อมถอยทางด้านศีลธรรม ปัญหายาเสพติด ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระบบการศึกษาไทยยังมีข้อจำกัดและข้อด้อยอยู่อีกมาก ทำให้ไม่มีบทบาทและพลังที่จะช่วยสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพและคุณภาพของคนไทยให้ทัดเทียมกับประเทศอื่น ความล้มเหลวของการจัดการศึกษาที่ไม่สามารถสร้างคนให้มีจิตใจที่ดี มีศักยภาพเพียงพอในการดำรงชีวิตในสังคมอย่างเป็นสุข การบริหารแบบรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง ทำให้ประชาชนและชุมชนไม่มีโอกาสมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการสถานศึกษา ทำให้ขาดเอกภาพ เพราะการจัดการศึกษาไทยถูกมองว่าเป็นหน้าที่ของรัฐของสถานศึกษา ของผู้บริหารและครู ทำให้การศึกษาไทยแตกแยกออกจากวิถีชีวิต ขาดการตรวจสอบ ทำให้การจัดการศึกษาขาดคุณภาพ ดังที่ รุ่ง แก้วแดง (๒๕๔๐, หน้า ๒๔๕-๒๕๙) ได้กล่าวถึงปัญหาของการศึกษาไทยไว้ว่า ปัญหาการรวมอำนาจสู่ส่วนกลางของสถานศึกษาทุกแห่ง ต้องขึ้นตรงต่อกรมหรือสำนักงานกลาง ซึ่งเป็นนิติบุคคล สถานศึกษาไม่มีอำนาจในการบริหารตนเองทั้งด้านวิชาการ บุคลากรและงบประมาณ ผู้บริหารโรงเรียนไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ ชุมชนและผู้ปกครองไม่มีบทบาทในการจัดการศึกษา การเรียนไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ทั้งนี้ กระทรวงศึกษาธิการได้พยายาม ที่จะกระจายอำนาจการบริหารทางวิชาการ โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดหลักสูตรท้องถิ่น แต่ก็ปรากฏว่าไม่ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายเท่าไรนัก เนื่องจากเมื่อร่างหลักสูตรท้องถิ่นแล้ว ต้องส่งมาให้กรมวิชาการตรวจเพื่ออนุมัติก่อน การจัดการศึกษาในสถานศึกษาของประเทศไทย มีปัญหาค่อนข้างมาก ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการบริหารจัดการ

สรุป

การพัฒนาคุณภาพการศึกษาไทย ไม่หยุดเพียงแค่ให้มีการกระจายโอกาสทางการศึกษาโดยเสมอภาคเพียงเท่านั้น แต่นโยบายของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการมีความมุ่งมั่นต่อการพัฒนา

คุณภาพกรศึกษาโดยการยกระดับโรงเรียนที่มีความพร้อมสู่มาตรฐานสากล เพื่อเป็นโรงเรียนที่มีระบบการพัฒนาการเรียนการสอน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม หลักสูตร การเรียนการสอนที่เอื้อต่อผู้เรียนให้สามารถเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต มีนิสัยใฝ่เรียนรู้ มีความสามารถวิเคราะห์ แก้ปัญหา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีคุณธรรม รักความเป็นไทย แนวทางในการบริหารงานโรงเรียนมาตรฐานสากล ดังกล่าวหากจะมีการบูรณาการหรือผสมผสานแนวคิดที่สอดคล้องกับบริบทของประเทศ มีสภาพเหมาะสมกับสภาพการดำรงชีวิตของประชาชนในประเทศ เพื่อให้การพัฒนาโดยใช้ระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือที่ก่อให้เกิดความสำเร็จคุ้มค่า และตรงเป้าหมายต่อการพัฒนาประชาชนในประเทศอย่างแท้จริง แนวคิดด้านธรรมาภิบาลซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญยิ่งในการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี และถือเป็นแนวคิดที่ความสัมพันธ์ต่อการบริหารงานในทุกระดับของประเทศเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก และแนวคิดด้านการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ซึ่งถือว่าเป็นแนวคิดที่ทันสมัยและสอดคล้องกับบริบทในการจัดการศึกษาในปัจจุบัน ซึ่งถือว่าเป็นการจัดการศึกษาที่เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ดังนั้นโรงเรียนจึงต้องปรับบทบาทในการบริหารจัดการให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ การบริหารงานโรงเรียนมาตรฐานสากลจึงต้องมีแนวทางสำคัญในการบริหารจัดการในการจัดการศึกษาที่เน้นต่อยอด ความเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก รวมถึงการแข่งขันกับนานาประเทศ เป็นกระบวนการบริหารโรงเรียนที่เป้าหมายสำคัญ คือ การบริหารงานโรงเรียนให้บรรลุถึงคุณภาพการศึกษา และสนองตอบต่อแนวทางในการแก้ไขปัญหาในการจัดการศึกษา การปฏิรูปการศึกษาที่มุ่งเน้นในการจัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพ การพัฒนารูปแบบในการบริหารงานโรงเรียนมาตรฐานสากล โดยพัฒนาแนวคิดจากแนวปฏิบัติในการบริหารงานโรงเรียนมาตรฐานสากล ของสำนักงานคณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน และนำแนวคิดดังกล่าวมาบูรณาการผสานผสมกับแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับกระบวนทัศน์ทางการศึกษาที่มีความเหมาะสมกับบริบทของประชาชนภายในประเทศ อันประกอบด้วยระบบธรรมาภิบาล และการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ผนวกกับการวิเคราะห์จุดเด่นในการจัดการศึกษาของประเทศที่ประสบความสำเร็จในแต่ละภูมิภาคของโลก มาดำเนินการเพื่อพัฒนาเป็นรูปแบบในการบริหารงานโรงเรียนมาตรฐานสากลที่ก่อให้เกิดความเหมาะสมกับบริบทการบริหารงานโรงเรียนมาตรฐานสากลให้มากที่สุด

ดังนั้น สรุปได้การพัฒนาคุณภาพการศึกษาของประเทศที่สำคัญเร่งด่วนประการหนึ่งที่ทางกระทรวงศึกษาธิการให้ความสำคัญคือการรณรงค์ส่งเสริมให้มีการสร้างความรู้ และความเข้าใจในการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม สันติวิธี จิตสาธารณะ และจิตสานึกความรับผิดชอบให้แก่คนไทย ซึ่งก็คือคุณสมบัติหนึ่งของความเป็น “พลเมือง” ที่จะช่วยแก้ปัญหาของสังคมในระดับต่าง ๆ ที่ตนเกี่ยวข้องทุกระดับตลอดจนการเป็นพลเมืองโลก (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๕๔) สำหรับการเตรียมความพร้อมของการศึกษาไทยนั้น กระทรวงศึกษาธิการมีจุดมุ่งหมาย ที่จะสร้างประชาคมอาเซียนด้วยการศึกษา ให้ประเทศไทยเป็น education hub มีการเตรียมความพร้อมใน

ด้านกรอบความคิด คือ แผนการศึกษาแห่งชาติ ที่จะมุ่งสร้างความตระหนักรู้ของคนไทยในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างคนไทยให้เป็นคนของประชาคมอาเซียน พัฒนาสมรรถนะให้พร้อมจะอยู่ร่วมกันและส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศด้านการศึกษา โดยให้มีการร่วมมือกันใน ๓ ด้าน คือ ด้านพัฒนาคุณภาพการศึกษาการขยายโอกาสทางการศึกษา ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการบริการและจัดการศึกษา ขับเคลื่อนประชาคมอาเซียนด้วยการศึกษา ด้วยการสร้างความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับเพื่อนบ้านในกลุ่มประเทศอาเซียน ความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์ หลักสิทธิมนุษยชน การส่งเสริมการเรียนการสอนภาษาต่างประเทศเพื่อพัฒนาการติดต่อสื่อสารระหว่างกันในประชาคมอาเซียน มีการเพิ่มครูที่จบการศึกษาด้านภาษาอังกฤษเข้าไปในทุกระดับชั้นการศึกษา เพื่อให้นักเรียนไทยสามารถสื่อสารภาษาอังกฤษได้อย่างสร้างสรรค์ สานักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพการศึกษา โดยกำหนดการพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพภายใต้โครงการว่า “โรงเรียนมาตรฐานสากล (world–class standard school)” เพื่อรองรับสำหรับการเข้าสู่การเป็นประชาคมอาเซียน ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๘ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, ๒๕๕๓) และจากการประเมินผลการปฏิรูปการศึกษา รวมทั้งการศึกษาวิจัยทิศทางการศึกษาและปัจจัยที่ส่งผลต่อการศึกษาไทยนอนาคต และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทั้ง ด้านเศรษฐกิจ สังคม ประชากร พลังงานและสิ่งแวดล้อม วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีของสังคมโลก โดยกำหนดประเด็นสำคัญของระบบการศึกษาและเรียนรู้ที่ต้องการปฏิรูปอย่างเร่งด่วนได้สี่ประการ ดังนี้ พัฒนาคุณภาพคนไทยยุคใหม่ พัฒนาคุณภาพครูยุคใหม่ พัฒนาคุณภาพสถานศึกษาและแหล่งเรียนรู้ยุคใหม่ และพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการใหม่ ในการบริหารงานเพื่อการปฏิรูปการศึกษาทั้ง ๔ ประเด็นดังกล่าว สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่รับผิดชอบจัดการระดับศึกษาขั้นพื้นฐาน นอกจากนี้ ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องจึงควรตะหนักการสร้างวิถีการเรียนรู้ และแหล่งการเรียนรู้ให้เข้มแข็งโดยสร้างการเรียนรู้ ความรู้ นวัตกรรม สื่อเทคโนโลยีเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ การส่งเสริมและสร้างกลไกเพื่อให้คนไทยทุกคนมีโอกาสและทางเลือกที่จะเข้าถึงปัจจัยและเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตด้วยรูปแบบและวิธีการหลากหลาย และขีดความสามารถของคนไทยในการพัฒนาประเทศ รวมทั้งการเพิ่มศักยภาพการแข่งขันของประเทศ นอกจากนี้ยังพบว่า ผลการประเมินในมาตรฐานการศึกษามาตรฐานที่ ๓ แนวการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้/สังคมแห่งความรู้ พบว่า โดยเฉลี่ยแล้วมีคุณภาพระดับดีมากเป็นส่วนใหญ่ แต่มีบางแห่งที่ไม่ได้ดำเนินการ หรือดำเนินการไม่ครบขั้นตอน ซึ่งเป็นจุดอ่อนของการจัดการศึกษา ได้แก่ ๑) ชุมชนซึ่งเป็นที่ตั้งขององค์กรที่ให้บริการทางการศึกษามีสถานภาพเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้/สังคมแห่งความรู้ มีความปลอดภัย ลดความขัดแย้ง มีสันติสุข และมีการพัฒนาก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง ๒) ศึกษาวิจัย สำรวจ จัดหา และจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ๓) ระดมทรัพยากรและความร่วมมือจากภายในและภายนอกสถานศึกษาในการสร้างกลไกการเรียนรู้ทุกประเภท เพื่อให้คน

ไทยสามารถเข้าถึงแหล่งการเรียนรู้และสามารถเรียนรู้ตลอดชีวิตได้จริง ๔) ศึกษาวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่และการพัฒนาประเทศและ ๕) ครอบครัว ชุมชน องค์กรทุกระดับ และองค์กรที่จัดการศึกษามีการสร้างและใช้ความรู้ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จนกลายเป็นวัฒนธรรมแห่งความรู้ดังนั้น จะเห็นว่าวัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นที่จะส่งเสริมให้เกิดกระบวนการการจัดการความรู้ที่มีประสิทธิภาพเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ต่อไป

ดังนั้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้กำหนดโครงการในการพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาขึ้นมาเพื่อสนองตอบต่อแนวทางการปฏิรูปการศึกษา สนับสนุนการดำเนินงานตามนโยบายการบริหารราชการแผ่นดินของคณะรัฐบาล และโดยรวมเป็นการยกระดับการพัฒนาการจัดการศึกษาของประเทศให้เท่าทันต่อพลวัตรการเปลี่ยนแปลงทั้งปวงในโลก จึงได้กำหนดเป็นโครงการโรงเรียนมาตรฐานสากล (world–class standard school project) ขึ้นมา และเป็นโครงการที่ถือว่าเป็นนวัตกรรมในการจัดการศึกษาที่สำคัญในการยกระดับคุณภาพการศึกษาให้มีมาตรฐานคุณภาพเทียบเท่าสากล ผู้เรียนมีศักยภาพและความสามารถในการแข่งขันทัดเทียมกับผู้เรียนของนานาประเทศได้ ประเทศไทยจึงจำเป็นต้องพัฒนาคุณภาพศึกษาให้ครบทุกมิติ เพื่อก้าวสู่การมีมาตรฐานความเป็นสากล ดังมีนักวิชาการกล่าวถึง “การศึกษาไทยในศตวรรษที่ ๒๑” นั่นเอง

บทที่ ๕
แนวโน้มการจัดการศึกษาไทยในศตวรรษที่ ๒๑

บทนำ

ในศตวรรษที่ ๒๑ สถานการณ์โลกมีความแตกต่างจากศตวรรษที่ ๒๐ และ ๑๙ ระบบการศึกษาต้องมีการพัฒนาเพื่อให้สอดคล้องกับภาวะความเป็นจริงในประเทศสหรัฐอเมริกาแนวคิดเรื่อง “ทักษะแห่งอนาคตใหม่: การเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑” ได้ถูกพัฒนาขึ้น โดยภาคส่วนที่เกิดจากวงการนอกการศึกษา ประกอบด้วย บริษัทเอกชนชั้นนำขนาดใหญ่ เช่น บริษัทแอปเปิ้ล บริษัทไมโครซอฟ บริษัทวอล์ดิสนีย์ องค์กรวิชาชีพระดับประเทศ และสำนักงานด้านการศึกษาของรัฐรวมตัวและก่อตั้งเป็นเครือข่ายองค์กรความร่วมมือเพื่อทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ (partnership for ๒๑st century skills) หรือเรียกย่อ ๆ ว่า เครือข่าย P๒๑

หน่วยงานเหล่านี้มีความกังวลและเห็นความจำเป็นที่เยาวชนจะต้องมีทักษะสำหรับการออกไปดำรงชีวิตในโลกแห่งศตวรรษที่ ๒๑ ที่เปลี่ยนไปจากศตวรรษที่ ๒๐ และ ๑๙ จึงได้พัฒนาวิสัยทัศน์และกรอบความคิดเพื่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ ขึ้น สามารถสรุปทักษะสำคัญอย่างย่อ ๆ ที่เด็กและเยาวชนควรมีได้ว่า **ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม หรือ ๓R และ ๔C** ซึ่งมีองค์ประกอบดังนี้

๓R ได้แก่ reading (การอ่าน), การเขียน(writing) และ คณิตศาสตร์ (arithmetic) และ ๔c (critical thinking–การคิดวิเคราะห์, communication–การสื่อสาร collaboration–การร่วมมือ และ creativity–ความคิดสร้างสรรค์ รวมถึงทักษะชีวิตและอาชีพ และทักษะด้านสารสนเทศสื่อและเทคโนโลยี และการบริหารจัดการด้านการศึกษาแบบใหม่

การปฏิรูปการศึกษาที่แท้ควรปฏิรูปกระบวนทัศน์ด้วย ภายใต้กระบวนทัศน์ใหม่นี้ “กระบวนการเรียนรู้สำคัญกว่าความรู้” และ “ครูมิใช่ผู้มอบความรู้” แต่เป็น “ผู้ออกแบบกระบวนการเรียนรู้ไปพร้อมกับเด็กและเยาวชน”

เป้าหมายของการเรียนรู้มิใช่ตัวความรู้อีกต่อไป เพราะตัวความรู้นั้นมีมายมายมหาศาลเกินกว่าที่จะมอบให้นักเรียนแต่ละชั้นปีได้ อีกทั้งนักเรียนในศตวรรษใหม่มีหนทางค้นหาความรู้ด้วยตนเองจากทุกหนแห่งทั้งในสิ่งแวดล้อมและอินเทอร์เน็ต

หากการศึกษาไทยยังย่ำอยู่กับกระบวนทัศน์เดิม คือมอบความรู้เป็นรายวิชาก็จะไม่ทันสถานการณ์โลก ที่ควรทำคือมีกระบวนทัศน์ใหม่ที่จะพัฒนาเด็กและเยาวชนให้เป็นผู้ใฝ่เรียนรู้ตลอดชีวิต เด็กและเยาวชนจะเรียนรู้อะไรบ้างขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละคน แต่ที่ทุกคนควรมีคือความสามารถในการเรียนรู้ตลอดเวลา ตลอดชีวิตและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

คุณลักษณะครูรุ่นใหม่ที่สำคัญและเป็นจุดเด่นในศตวรรษที่ ๒๑ ควรมีคุณลักษณะดังนี้

๑) มีความสนใจเสาะแสวงหาความรู้ กระตือรือร้นที่อยากเรียนรู้และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

๒) มีความรอบรู้ด้านปรัชญาการศึกษา นโยบายทางการศึกษา กฎหมายการศึกษา มาตรฐานวิชาชีพครู มาตรฐานการศึกษา จิตวิทยาการศึกษาและหลักสูตรการสอนทั่วไป

๓) มีความรอบรู้ความสามารถที่ทันสมัย ทันเหตุการณ์และทันต่อการเปลี่ยนแปลง โดยสามารถเชื่อมโยงสภาพท้องถิ่นเข้ากับมาตรฐานสากลในลักษณะสหวิทยาการ

๔) มีความรู้ความสามารถในวิธีการแสวงหาความรู้

๕) รู้จักและเข้าใจพัฒนาการของผู้เรียน

๖) มีความรู้และทักษะในวิชาชีพที่สอนอย่างลุ่มลึก ชัดเจน สามารถสอนแล้วผู้เรียนเข้าใจมีความสามารถเรียนรู้ได้และสนุกกับการเรียนรู้สอนและจัดกิจกรรมการเรียนรู้อย่างเต็มความสามารถ เต็มเวลาและเต็มหลักสูตร

๗) มีความสามารถในการสร้างบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมการเรียนรู้ที่กระตุ้นความสนใจใฝ่รู้และมีความสุข สนุกในการเรียนการสอนมีความสามารถในการสังเกตและรู้จักแก้ไขพฤติกรรมการเสริมแรงและการลงโทษที่เหมาะสม

๘) มีทักษะในการสอนอย่างเชี่ยวชาญและสร้างสรรค์การเรียนรู้จนสามารถพัฒนาผู้เรียนได้เต็มศักยภาพตามความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยปลุกเร้าให้ผู้เรียนแสดงความสามารถอย่างเต็มที่ เน้นการจัดกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อสนองผู้เรียนเป็นสำคัญ

๑๐) มีความรู้และความเข้าใจในเป้าหมายและวิธีการของหลักสูตรและการสอน

๑๑) มีความสามารถในการออกแบบ วางแผนการสอนการบริหารจัดการชั้นเรียน วิจัยและพัฒนาการสอน มีความเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงทางวิชาการที่มีประสิทธิภาพและมีความสามารถวัดผลประเมินผลพัฒนาการของการเรียนรู้ได้หลายวิธีได้อย่างเหมาะสม สม่ำเสมอ

๑๒) มีความรัก ศรัทธาที่จะเป็นครู มีความเมตตากรุณาและเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์

๑๓) มีจริยธรรม มีกริยามารยาทสุภาพเรียบร้อย วางตนอยู่ในศีลธรรมอันดีเปี่ยมด้วยคุณธรรมฝึกหัดปฏิบัติตนยึดมั่นในจรรยาบรรณวิชาชีพครูโดยชี้แนะทางถูกต้องแก้ไขสิ่งผิดและยึดมั่นตามหลักศาสนา

๑๔) มีบุคลิกภาพดีเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับเด็กและสาธารณชนในด้านคุณธรรม จริยธรรมค่านิยมและการดำรงชีวิต

๑๕) มีความรับผิดชอบในหน้าที่มุ่งมั่นในการทำงานทำงานเป็นระบบและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

๑๖) มีความสามารถในการปลูกฝังวินัย คุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่ดี และถูกต้องต่อผู้เรียน

๑๗) ความสามารถในการจัดระเบียบเนื้อหาสาระการเรียนรู้ และจัดกิจกรรมกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ให้สอดคล้องกับพัฒนาการผู้เรียนและมีความสามารถพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นได้ตรงความต้องการของท้องถิ่น

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการศึกษาภายใต้ยุทธศาสตร์ของการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พุทธศักราช ๒๕๕๒–๒๕๖๑) ที่ดำเนินไปในห้วงเวลาปัจจุบันนี้นั้น กล่าวกันว่าการศึกษากับการพัฒนาสังคมเป็นกระแสหลักสำคัญที่สังคมโดยรวมต่างเฝ้าจับตามองในกระบวนทัศน์ของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในมิติต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการพัฒนา ซึ่งก็คงเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่าภายใต้ยุทธศาสตร์ของการปฏิรูปการศึกษาทศวรรษที่สองในปัจจุบันได้มุ่งเน้นในมิติของการพัฒนา ๔ มิติสำคัญได้แก่ การปฏิรูปนักเรียนยุคใหม่ การปฏิรูปครูยุคใหม่ การปฏิรูปโรงเรียนหรือแหล่งเรียนรู้ยุคใหม่ และการปฏิรูประบบบริหารจัดการยุคใหม่ ซึ่งในทุกมิตินั้นจะมีความสอดรับสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบเพื่อให้บรรลุผลของการปฏิรูปการศึกษาไทยในทศวรรษที่สอง (พุทธศักราช ๒๕๕๒–๒๕๖๑) ดังกล่าวสำหรับการปฏิรูปเพื่อพัฒนาคุณภาพครูยุคใหม่นั้น ได้มีข้อเสนอแนะในเชิงยุทธศาสตร์ของการปฏิรูปครูและบุคลากรทางการศึกษาหลากหลายแนวทางตามข้อเสนอของคณะกรรมการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการที่ได้เสนอแนะไว้ทั้งนี้เพื่อสร้างให้ครูยุคใหม่มีบทบาทในการเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ เป็นวิชาชีพที่มีคุณค่า มีระบบ กระบวนการผลิตและพัฒนาครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษาที่มีคุณภาพมาตรฐานเหมาะสมกับการเป็นวิชาชีพชั้นสูง สามารถดึงดูดคนเก่ง คนดี มีใจรักในวิชาชีพครูมาเป็นครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษาอย่างเพียงพอตามเกณฑ์และสามารถจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีคุณภาพ มาตรฐาน และในขณะขณะเดียวกันสามารถพัฒนาตนเอง และแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่อง มีสภาวิชาชีพที่เข้มแข็ง บริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล เพื่อพัฒนาครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษาให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความมั่นคงในอาชีพ มีขวัญกำลังใจอยู่ได้อย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม การพัฒนาวิชาชีพครูภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในช่วงเวลานี้นับได้ว่าเป็นบทบาทและภารกิจสำคัญที่ท้าทายเป็นอย่างยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนา เพื่อก่อให้เกิดศักยภาพและประสิทธิภาพสูงสุดของศาสตร์แห่งวิชาชีพความเป็นครู ทั้งนี้คงสืบเนื่องมาจากสภาพทางบริบทรอบด้านที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาโดยเฉพาะในด้านการจัดการศึกษาของยุคปฏิรูปในทศวรรษที่สองนี้เป็นอย่างมาก ซึ่งมีดัชนีบ่งชี้

(indicators) หลายประการที่บ่งบอกและสะท้อนผลให้ทราบทั้งที่เป็นภาพในเชิงบวกบวกและลบควบคู่กันไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งผลลัพธ์ (output) ที่เกิดกับผลผลิตของกระบวนการจัดการศึกษาซึ่งก็หมายถึงผู้เรียนนั่นเองที่เป็นสิ่งบ่งบอกหรือเป็นสัญญาณของการสะท้อนภาพดังกล่าวออกมาสู่สังคม จากกระแสของการปฏิรูปการศึกษาของไทยในปัจจุบัน ผลที่เกิดขึ้นย่อมเป็นการตอบโจทย์สำคัญที่สังคม โดยรวมต่างมุ่งเป้าหมายกลุ่มใหญ่ไปที่ “ครูอาจารย์” ในด้านประสิทธิภาพและศักยภาพของการจัดการเรียน การสอนให้กับผู้เรียน โดยมิอาจหลีกเลี่ยงหรือปฏิเสธความรับผิดชอบเหล่านี้ได้

ดังนั้นมาตรการและแนวทางของการยกระดับการพัฒนาคุณภาพและประสิทธิภาพของวิชาชีพแห่งความเป็นครูจึงถูกกำหนดขึ้นในหลากหลายกลยุทธ์เพื่อนำมาซึ่งความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สองในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกำหนดสมรรถนะเชิงวิชาชีพในระดับต่าง ๆ จะเป็นประเด็นสำคัญของการสร้างประสิทธิภาพในการพัฒนาศาสตร์แห่งความเป็นครูให้บรรลุผล สอดรับกับสถานการณ์และบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อสร้างและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้ก้าวไปในสังคมแห่งการเรียนรู้ยุคใหม่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีบทความนี้ผู้เขียนขอน าเสนอการพัฒนาสมรรถนะเชิงวิชาชีพแห่งความเป็นครู ซึ่งเป็นข้อเสนอและแนวทางในอีกรูปแบบหนึ่งที่จะช่วยเสริมสร้างมโนทัศน์พื้นฐาน (fundamental concepts) ต่อการพัฒนาวิชาชีพครูและบุคลากรทางการศึกษาให้บรรลุผลความสำเร็จตามยุทธศาสตร์ของการปฏิรูปครูยุคใหม่ภายใต้กระแสทรรศน์ของการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สองนี้

การบริหารการศึกษาสู่มาตรฐานสากล

หลังจากประเทศไทยได้มีการปฏิรูปการศึกษาแล้ว ได้มีการกำหนดกรอบแนวทางที่จะก่อให้เกิดผลต่อการพัฒนาการศึกษาและการเรียนรู้อย่างมีระบบ โดยกำหนดหลักการและกรอบแนวคิดไปจนถึงกำหนดวิสัยทัศน์ โดยให้เป็นการศึกษาที่คนไทยสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ นับว่าเป็นการปฏิรูปการศึกษา และการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา รวมถึงการเพิ่มโอกาสทางการศึกษา เรียนรู้และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เพื่อให้คนไทยทุกคนได้เรียนรู้ตลอดชีวิต ทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัยอย่างมีคุณภาพในทุกระดับประเภทการศึกษา ดังนั้น ในการบริหารงานเพื่อการปฏิรูปการศึกษากระทรวงศึกษาธิการได้ดำเนินนโยบายผ่านมายังหน่วยงานที่มีหน้าที่หลักในการจัดการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการอันประกอบด้วย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานสำนักงานอาชีวศึกษา สำนักงานการอุดมศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๓, หน้า ๖) และกระบวนการในการจัดการศึกษานั้นการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานถือได้ว่าเป็นหน่วยงานหลักที่สำคัญเพราะเป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่วางพื้นฐานในการจัดการศึกษาให้กับเยาวชนของประเทศ ดังนั้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบจัดการศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และ

แยกเป็นการจัดการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาและการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษา จึงได้กำหนดนโยบายสำหรับใช้เป็นกลไกลหลักในการบริหารการศึกษาเพื่อสนองตอบต่อการปฏิรูปการศึกษาของประเทศขึ้นมา โดยมีวิสัยทัศน์ที่สำคัญคือ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นพลังการขับเคลื่อนการศึกษาขั้นพื้นฐานของประเทศไทยเป็นหนึ่งในสองของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์ได้ดำเนินการภายใต้พันธกิจที่ว่าด้วยการพัฒนาและส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษาให้ประชากรวัยเรียนทุกคนได้รับการศึกษาอย่างมีคุณภาพ โดยพัฒนาผู้เรียนให้เป็นบุคคลที่มีความรู้คู่คุณธรรม มีความสามารถตามมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานและนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพระดับสากล (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, ๒๕๕๒, หน้า ๖)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (๒๕๕๒, หน้า ๔) ได้แสดงเจตนารมณ์มุ่งมั่นที่จะบรรลุความคาดหวังสำคัญ เพื่อสนองการพัฒนาการจัดการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพอันหมายถึง เป็นคนดี เป็นคนเก่ง เป็นคนที่สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณค่าและมีความสุข บนพื้นฐานของความเป็นไทย ภายใต้บริบทสังคมโลกใหม่ รวมทั้งเพิ่มศักยภาพและความสามารถในระดับสูงด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการสื่อสาร เพื่อการพึ่งตนเองและเพื่อสมรรถนะในการแข่งขัน โรงเรียนสามารถยกระดับคุณภาพสูงขึ้นสู่มาตรฐานสากล ผ่านการรับรองมาตรฐานคุณภาพแห่งชาติ (TQA) เป็นโรงเรียนยุคใหม่ที่จัดการศึกษาแบบองค์รวมและบูรณาการเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ศาสนา และการเมือง เพื่อพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน โรงเรียนพัฒนาหลักสูตร รูปแบบ และวิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นความแตกต่างตามศักยภาพของผู้เรียนโดยคำนึงถึงผู้เรียนเป็นสำคัญ ทั้งนี้จำเป็นต้องมีสื่ออุปกรณ์ เครื่องมือ สื่อนวัตกรรมเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่เหมาะสม และปรับประยุกต์ใช้ได้สมประโยชน์ทันต่อการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลก ผู้บริหาร ครู ศึกษานิเทศก์ และบุคลากรทางการศึกษา ได้รับการพัฒนาด้วยวิธีการที่เหมาะสม หลากหลายอย่างทั่วถึง ต่อเนื่อง เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการเรียนรู้และเพิ่มพูนประสิทธิภาพการปฏิบัติงานสู่ความเป็นเลิศในระดับสากล ตลอดจนเพื่อจรรโลงความพึงพอใจและความผูกพันต่อวิชาชีพอย่างแน่นแฟ้น และโรงเรียนมีภาคีเครือข่ายการจัดการเรียนรู้และร่วมพัฒนากับสถานศึกษาระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาคระดับประเทศ และระหว่างประเทศ รวมทั้งเครือข่ายสนับสนุนจากสถาบันอุดมศึกษาและองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องตลอดจนเป็นศูนย์และร่วมเป็นเครือข่ายพัฒนาความรู้ให้กับประชาชนในชุมชนและบุคคลทั่วไป โดยมีกระบวนการสาหรับการดำเนินงานตามโครงการโรงเรียนมาตรฐานสากล ประกอบด้วย ๑) การจัดการเรียนการสอนให้เทียบเคียงมาตรฐานสากล ๒) การบริหารจัดการด้วยระบบคุณภาพ และ ๓) การมีเครือข่ายร่วมพัฒนา โดยมุ่งให้เกิดผลผลิตได้แก่ ๑) ศักยภาพการเป็นพลโลกของผู้เรียน ให้มีความเป็นเลิศทางวิชาการ สามารถสื่อสารได้สองภาษา ให้มีความล้ำหน้าทางความคิด

สามารถผลิตงานอย่างสร้างสรรค์ และร่วมกันรับผิดชอบต่อสังคมโลก ๒) คุณภาพการจัดการเรียนการสอนเทียบเคียงมาตรฐานสากล เน้นระดับคุณภาพด้านวิชาการ ด้านครู และด้านการวิจัยและพัฒนา ๓) คุณภาพการบริหารจัดการด้วยระบบคุณภาพ พิจารณาจาก ระดับคุณภาพของผู้บริหาร ระบบการบริหารจัดการ ปัจจัยพื้นฐาน และเครือข่ายร่วมพัฒนา แต่สภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นจากการนากระบวนการทางการจัดการศึกษามาเป็นเครื่องมือสาคัญในการพัฒนาพบว่า มีปัจจัยมากมายหลายประการที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการในการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาของประเทศ ทั้งในส่วนของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสาเร็จและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความล้มเหลวของกระบวนการในการจัดการศึกษาของชาติ ปัจจัยสาคัญประการแรกที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการในการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาของประเทศ คือ ปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงของโลกโดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงของบริบทต่างๆที่สาคัญ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อการจัดการศึกษา ได้แก่ การก้าวกระโดดของระบบเศรษฐกิจ ระบบเทคโนโลยี การเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การเคลื่อนย้ายอย่างเสรีของคน เป็นต้น (สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๕, หน้า น–ธ) ซึ่งสอดคล้องกับสังคมโลกในอนาคตจะมีระบบเศรษฐกิจและการค้าแบบไร้พรมแดน มีความก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีการสื่อสารเป็นอย่างมาก สังคมโลกจะแคบลง มีการลื่นไหลระหว่างวัฒนธรรมมากขึ้น (สมหวัง พิธยานุวัฒน์, ๒๕๕๓, หน้า ๓) ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าว มีผลทาให้ประสิทธิภาพของกระบวนการในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ เช่น ความสามารถในการเชื่อมโยงความรู้สู่การนาไปใช้ลดลง วิกฤติการของค่านิยมที่ได้รับผลกระทบจากการเคลื่อนไหวของวัฒนธรรมและเทคโนโลยีจากต่างประเทศ การเสื่อมคุณค่าในเรื่องของจิตสาธารณะในสังคมที่นาไปสู่การสร้างแบบแผนในการดารงชีวิตที่ไม่เหมาะสม รวมไปถึงผลกระทบจากปัญหาสิ่งแวดล้อม

ดังนั้น โรงเรียนมาตรฐานสากล เป็นโครงการที่มีเจตนารมณ์ในการพัฒนาโรงเรียนให้สามารถจัดการศึกษาให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ อันหมายถึงเป็นคนเก่ง คนดี เป็นคนที่สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณค่าและมีความสุขบนพื้นฐานของความเป็นไทย ภายใต้บริบทสังคมโลกใหม่ รวมทั้งเพิ่มศักยภาพและความสามารถระดับสูงด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการสื่อสาร เพื่อพึ่งพาตนเองและสมรรถนะในการแข่งขัน ซึ่งสอดคล้องกับการจัดการศึกษาของประเทศต้องเป็นไปในทิศทางที่มีคุณค่าต่อตัวผู้เรียนต่อสังคมในทางสร้างสรรค์มากยิ่งขึ้น และเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศให้ดำรงอยู่ในสังคมโลกที่แข่งขันกันอย่างรุนแรง (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, ๒๕๕๓, หน้า ๔) โดยกระบวนการในการดำเนินการเป็นการบริหารจัดการยกระดับคุณภาพโรงเรียนให้สูงขึ้นสู่มาตรฐานสากล ผ่านการรับรองมาตรฐานคุณภาพแห่งชาติ เป็นโรงเรียนยุคใหม่ที่จัดการศึกษาแบบองค์รวมและบูรณาการเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจ การเมือง ศาสนา วัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน มีการพัฒนาหลักสูตรและรูปแบบ วิธีการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งเน้น

ความแตกต่าง ตามศักยภาพของผู้เรียน โดยคำนึงถึงผู้เรียนเป็นสำคัญ มีการใช้สื่อ อุปกรณ์ เครื่องนวัตกรรม เทคโนโลยีสารสนเทศ การสื่อสารที่เหมาะสม ทันต่อการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลก ซึ่งสอดคล้องกับสภาพของสังคมไทย ที่อยู่ในภาวะของโลกที่เน้นระบบเศรษฐกิจสังคมฐานความรู้ ดังนั้นการจัดการศึกษาจึงต้องจัดเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถ และคุณลักษณะในการนำพาประเทศเข้าสู่สังคมในยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ได้ทั้งการรู้ทันนำโลกการเรียนรู้ชำนาญการ เชี่ยวชาญการปฏิบัติ การรวมพลังงานสร้างสรรค์สังคม มีการพัฒนากระบวนการในการบริหารจัดการศึกษาด้วยวิธีที่หลากหลายทั่วถึงและต่อเนื่องเพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพการปฏิบัติงานสู่ความเป็นเลิศในระดับสากล มีภาคีเครือข่ายการจัดการเรียนรู้และการบริหารการศึกษาร่วมกันระหว่างสถานศึกษาทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค ระดับประเทศ ระดับระหว่างประเทศ (สำนักบริหารงานการมัธยมศึกษาตอนปลาย, ๒๕๕๓, หน้า ๓๒–๓๕)

กระบวนการในการจัดการศึกษาโรงเรียนมาตรฐานสากลตามแนวการดำเนินงานของคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานนั้น เป็นการจัดการศึกษาที่เป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข โดยผลลัพธ์แห่งความสำเร็จของการบริหารและจัดการศึกษาสำหรับโรงเรียนมาตรฐานสากล คือ ผู้เรียนมีศักยภาพเป็นพลโลก ภายใต้องค์ประกอบการจัดการศึกษาที่สำคัญ (สำนักบริหารการมัธยมศึกษาตอนปลาย ก, ๒๕๕๓, หน้า ๑๓–๑๔)

ดังนั้น โรงเรียนมาตรฐานสากล (world–class standard school) คือ โรงเรียนที่เกิดจากนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการในการพัฒนาโรงเรียนให้สามารถจัดการศึกษาให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาในเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ โดยเป็นการยกระดับคุณภาพการศึกษาให้มีมาตรฐานคุณภาพเท่าเทียมสากล ผู้เรียนมีศักยภาพและความสามารถในการแข่งขันทัดเทียมกับผู้เรียนของนานาประเทศ ซึ่งมีสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบ คุณลักษณะสำคัญประการหนึ่ง ที่จะแสดงว่าโรงเรียนได้พัฒนาสู่มาตรฐานสากล คือ การบริหารจัดการโรงเรียนด้วยระบบคุณภาพซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นระบบที่จะพัฒนาองค์กรให้มีผลดำเนินการที่เป็นเลิศ โดยอิงแนวทางการดำเนินงานตามเกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติ (thailand quality award–TQA) มาพัฒนาขีดความสามารถด้านการบริหารจัดการองค์กร เพื่อให้มีวิธีปฏิบัติและผลการดำเนินการในระดับมาตรฐานโลก เนื่องจากมีพื้นฐานทางด้านเทคนิคและกระบวนการตัดสินรางวัลเช่นเดียวกับรางวัลคุณภาพแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา (the malcolm baldrige national quality award–MBNQA) ซึ่งเป็นต้นแบบรางวัลคุณภาพแห่งชาติที่ประเทศต่าง ๆ หลายประเทศทั่วโลกนำไปประยุกต์ เช่น ประเทศญี่ปุ่น ออสเตรเลีย สิงคโปร์ มาเลเซีย และฟิลิปปินส์ ฯลฯ

ในด้านการศึกษาได้มีการนำแนวทางดังกล่าวประยุกต์ใช้ในองค์กร สถาบัน และสถานศึกษาต่าง ๆ อย่างแพร่หลายโดยได้กำหนดกรอบเกณฑ์ด้านการจัดการศึกษาเพื่อผลงานที่เป็นเลิศ

(baldrige education criteria for performance excellence) ตั้งแต่ปี พุทธศักราช ๒๕๔๑ เพื่อช่วยให้มี การทำความเข้าใจและปรับใช้ในวงการศึกษาเพื่อการปรับปรุงคุณภาพของโรงเรียน โดยยึดหลักการดำเนินงานเชิงระบบเพื่อช่วยให้องค์กรโรงเรียนสร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้เพื่อผลการดำเนินงานที่เป็นเลิศ

การขับเคลื่อนการพัฒนาโรงเรียนมาตรฐานสากล

โครงการยกระดับโรงเรียนมาตรฐานสากลเป็นโครงการที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานเริ่มดำเนินการในปีงบประมาณ ๒๕๕๓ ซึ่งมีเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้มีศักยภาพทัดเทียมกับนานาประเทศ โดยการพัฒนาหลักสูตรและรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นความแตกต่างตามศักยภาพของผู้เรียน บริหาร ครู ศึกษานิเทศก์และบุคลากรทางการศึกษาได้รับการพัฒนาด้วยวิธีการที่เหมาะสม โรงเรียนบริหารจัดการด้วยระบบคุณภาพที่ได้รับการรับรองจากองค์การมาตรฐานสากลระดับโลก และมีการสร้างภาคีเครือข่ายการจัดการเรียนรู้ และร่วมพัฒนากับสถานศึกษาระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ และระหว่างประเทศรวมทั้งเครือข่ายสนับสนุนจากสถาบันอุดมศึกษาและองค์กรอื่น ๆ ทั้งนี้การดำเนินงานพัฒนาโรงเรียนมาตรฐานสากลมีกำหนดเวลา ๓ ปี ระหว่างปี พุทธศักราช ๒๕๕๓–๒๕๕๕ มีโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการทั้งสิ้น ๕๐๐ โรงเรียน การดำเนินการพัฒนาโรงเรียนมาตรฐานสากลมีเป้าหมายในการพัฒนาร่วมกัน คือ การพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพในบริบทสังคมโลก อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติจริงโรงเรียนอาจมีจุดเน้นของการพัฒนาแตกต่างกันไป เช่นกลุ่มโรงเรียนจุฬาภรณราชวิทยาลัย กลุ่มโรงเรียนกาญจนาภิเษกวิทยาลัยโรงเรียนที่จัดการสอนห้องเรียนสองภาษา (EP. MEP. IEP.) ตลอดจนโรงเรียนที่มีจุดเน้นด้านการพัฒนาดนตรีกีฬา เป็นต้น นอกจากนี้ ในจำนวนโรงเรียน ๕๐๐ โรงเรียนที่เข้าร่วมในโครงการยกระดับโรงเรียนมาตรฐานสากลยังได้รับการพิจารณาให้เข้าร่วมโครงการอื่น ๆ ด้วย เช่น โครงการโรงเรียน education hub โครงการ spirit of asian เป็นต้น ดังนั้น ในการพัฒนาโรงเรียนมาตรฐานสากลนอกจากจะมุ่งพัฒนาโรงเรียนตามเจตนารมณ์ของโรงเรียนมาตรฐานสากลแล้ว โรงเรียนยังต้องคงไว้ซึ่งจุดเด่น/อัตลักษณ์/จุดเน้นในการพัฒนา และสามารถบูรณาการจุดเน้นและจุดเด่นดังกล่าวเพื่อการยกระดับคุณภาพสู่โรงเรียนมาตรฐานสากลอีกด้วย การพัฒนาโรงเรียนมาตรฐานสากลมุ่งเน้นการบริหารจัดการโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ด้วยเหตุนี้การพัฒนาบุคลากรหลักที่เป็นกลไกในการขับเคลื่อน เช่น ผู้บริหารโรงเรียนครู คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน ให้มีความรู้ความสามารถเป็นที่ยอมรับจึงเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จดังนั้น การนิเทศเพื่อสร้างความตระหนักและวางแผนขับเคลื่อนการพัฒนาโรงเรียนสู่มาตรฐานสากลโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน จึงถือเป็นภารกิจสำคัญอันดับแรกที่เครือข่ายการนิเทศการมัธยมศึกษา (ศน.ม.) ทั่วประเทศจะนำโรงเรียนไปสู่เป้าหมายความเป็นโรงเรียนมาตรฐานสากล

โรงเรียนมาตรฐานสากล (world–class standard school) นี้ เป็นโรงเรียนที่จัดการเรียนการสอน มุ่งเน้นให้นักเรียนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในฐานะพลเมืองของชาติ พลโลก ยกระดับคุณภาพการจัดการเรียนการสอนด้านต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างนักเรียนให้มีศักยภาพ ดังนี้

๑) มีความเป็นเลิศทางวิชาการ (smart) มีความรู้พื้นฐานทางด้านวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ เทคโนโลยี มีผลการเรียนดีเป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติ สามารถศึกษาต่อในระดับสูง ระดับอุดมศึกษาได้ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

๒) สื่อสารสองภาษา (communication) มีทักษะการสื่อสารทางภาษาได้ดีทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาต่างประเทศอื่น ๆ เป็นที่ยอมรับจากสถาบันทางภาษา

๓) ล้ำหน้าทางความคิด (thinker) มีความใฝ่รู้ สร้างสรรค์ กล้าเผชิญความเสี่ยง คิดได้ในระดับสูง มีเหตุผลรู้จักคิดวิเคราะห์ วิจารณ์ สังเคราะห์ และประเมินค่าได้ดี ตลอดจนแก้ปัญหาจัดการกับความซับซ้อนได้

๔) ผลิตผลงานอย่างสร้างสรรค์ (innovator) สามารถจัดลำดับความสำคัญ วางแผนและบริหารจัดการสู่ความสำเร็จ สามารถใช้เทคโนโลยีในการเรียนรู้ ได้อย่างกว้างขวาง สามารถผลิตผลงานที่เหมาะสมมีคุณภาพสูง

๕) ร่วมกันรับผิดชอบต่อสังคมโลก (global citizenship) มีความตระหนักรู้สถานการณ์โลก สามารถเรียนรู้และจัดการความซับซ้อน มีความรู้ความเข้าใจวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีของไทยและของนานาชาติ

ซึ่งในปีพุทธศักราช ๒๕๕๓ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้พัฒนาโรงเรียนในสังกัด สู่มาตรฐานสากล จำนวน ๕๐๐ โรงเรียน โดยจัดกลุ่มโรงเรียนเป็น ๔ กลุ่ม ดังนี้

๑) โรงเรียนวิทยาศาสตร์สู่มาตรฐานสากล จำนวน ๑๘๒ โรงเรียน

๒) โรงเรียนพัฒนาความเป็นเลิศสู่มาตรฐานสากล จำนวน ๑๘๕ โรงเรียน

๓) โรงเรียนศูนย์กลางการศึกษาในภูมิภาค (hub) จำนวน ๑๔ โรงเรียน

๔) โรงเรียนอนุบาลพัฒนาความเป็นเลิศสู่มาตรฐานสากล จำนวน ๑๑๙ โรงเรียน

การดำเนินงานของโรงเรียนมาตรฐานสากล (world–class standard school) ได้จัดการเรียนการสอนเทียบเคียงมาตรฐานสากล ดังนี้ พัฒนาหลักสูตรให้เป็น หลักสูตร world–class standard school curriculum พัฒนาสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ จัดการเรียนการสอนโดยใช้ภาษาอังกฤษ พัฒนาครูผู้สอน ให้มีศักยภาพในการจัดการเรียนการสอนตามแนวทางสู่มาตรฐานสากลพัฒนาผู้บริหารโรงเรียน ให้มีความรู้ความสามารถในการบริหารด้วยระบบคุณภาพ พัฒนาระบบการบริหารจัดการมุ่งเน้นคุณภาพ

ในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนมาตรฐานสากล นั้น โรงเรียนต้องใช้หลักการและแนวคิด ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๕๑ ทุกประการ คือ นักเรียนต้องเรียน

ตามกลุ่มสาระพื้นฐาน ๘ กลุ่มสาระ เรียนรายวิชาเพิ่มเติม กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ตามที่ได้เคยปฏิบัติอยู่เป็นปกติแล้ว ยังต้องจัดให้มีการเรียนการสอนสาระที่เป็นสากล อีก ๔ สาระ โดยจัดเป็นหน่วยการเรียนรู้ ๑ หน่วยในรายวิชาพื้นฐานทั้ง ๘ สาระ หรือ จัดเป็นรายวิชารายวิชาเพิ่มเติม ก็ได้ตามความพร้อม จุดเน้นและบริบทของโรงเรียน

สาระที่เป็นสากล ได้แก่ ๑) ทฤษฎีความรู้ (theory of knowledge) ๒) ความเรียงชั้นสูง (extended–essay) ๓) กิจกรรมสร้างสรรค์ (cas: creativity, action, service) ๔) โลกศึกษา (global education) และเน้นให้นักเรียนเรียนรู้ภาษาต่างประเทศที่ ๒ อีกหนึ่งภาษา ในระดับมัธยมปลาย

ลักษณะโรงเรียนมาตรฐานสากล

สำนักบริหารงานการมัธยมศึกษาตอนปลาย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (๒๕๕๓) ได้กล่าวถึงโรงเรียนมาตรฐานสากลไว้ดังนี้

๑) ลักษณะการเป็นมาตรฐานสากล ประกอบด้วย

๑.๑) การจัดการเรียนการสอน

๑.๒) บริหารจัดการด้วยระบบคุณภาพ

๒) คุณลักษณะโรงเรียนมาตรฐานสากล มีดังนี้

๒.๑) ผู้เรียนมีศักยภาพเป็นพลโลก (world citizen) เป็นเลิศวิชาการ สื่อสารสองภาษาล้ำหน้าทางความคิด ผลิตงานอย่างสร้างสรรค์

๒.๒) การจัดการเรียนการสอนเทียบเคียงมาตรฐานสากล (word–class standard)

๒.๓) บริหารจัดการด้วยระบบคุณภาพ (quality system management)

๓) วัตถุประสงค์โรงเรียนมาตรฐานสากล

๓.๑) พัฒนาผู้เรียนให้มีศักยภาพเป็นพลโลก (word citizen)

๓.๒) ยกระดับการจัดการเรียนการสอนเทียบเคียงมาตรฐานสากล (world–class standard)

๓.๓) ยกระดับการบริหารจัดการด้วยระบบคุณภาพ (quality system management)

กล่าวโดยสรุปโรงเรียนมาตรฐานสากล (world–class standard school) เกิดจากการระดมสมองร่วมคิด ร่วมหารือ จึงสามารถวางแผนงานได้ว่า โรงเรียนมาตรฐานสากล จะต้องมีหลักสูตรเด่นที่เน้นมาตรฐาน ซึ่งหลักสูตรนั้นจะต้องประกอบด้วย ๘ สาระการเรียนรู้ ผนวกกับความเป็นสากลที่ประกอบด้วย ทฤษฎีองค์ความรู้ ชักนำเด็กสู่การคิดโครงงาน และสามารถเสนอผลงานได้อย่างชัดเจน นอกจากนั้น ต้องอยู่ภายใต้การบริหารที่เปี่ยมด้วยคุณภาพ ที่มีองค์ประกอบสำคัญคือ มีผู้นำล้ำเลิศความคิดครอบคลุมภารกิจทุกด้าน ปัจจัยพื้นฐานครบถ้วน สามารถสร้างเครือข่ายร่วมพัฒนา

ซึ่งหากผู้เรียนได้ผ่านเข้าสู่ระบบของโรงเรียนมาตรฐานสากลแล้ว ผลที่ได้คือ ผู้เรียนจะมีศักยภาพเป็นพลโลก (world citizen) ที่อยู่ภายใต้บริบท ยอดเยี่ยมวิชาการ สื่อสารอย่างน้อย ๒ ภาษา ล้ำหน้าทางความคิดผลิตงานอย่างสร้างสรรค์ ไม่เพียงเท่านั้น การกล่อมเกลาผู้เรียนที่จะต้องมีศักยภาพเป็นพลโลกจะต้องพร้อมใจกันร่วมอนุรักษ์โลก เนื่องจากความเป็นสากลที่ถูกปลูกฝังอยู่ในหัวใจของผู้เรียนอย่างสม่ำเสมอ

รังสรรค์ นกสกุล บุญเรือง ศรีเหรัญ และจุไร โชคประสิทธิ์ (๒๕๕๕, หน้า ๖๑–๗๗) ทำการศึกษา การพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุขององค์ประกอบที่ส่งผลต่อการบริหารงานโรงเรียนมาตรฐานสากล ผลการศึกษาพบว่า ผลการวิจัยพบว่า ๑) ค่าเฉลี่ยของการบริหารงานด้านการจัดการเรียนการสอนเทียบเคียงมาตรฐานสากล การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ธรรมาภิบาล และการบริหารระบบคุณภาพ รูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุขององค์ประกอบที่ส่งผลต่อการบริหารงานโรงเรียนมาตรฐานสากล ตามสมมติฐานมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ สามารถนำผลการวิจัยไปพัฒนาหาวิธีการในการบริหารงานโรงเรียนมาตรฐานสากล และการบริหารงานงานโรงเรียนในระดับต่าง ๆ ที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน เพื่อช่วยในการบริหารงานกับผู้บริหารให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาได้อย่างมีความถูกต้อง และเป็นธรรมแก่ผู้ปฏิบัติงาน สอดคล้องกับบริบทในการจัดการศึกษาแต่ละระดับต่อไป ผลการวิจัยครั้งนี้ สามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อพัฒนาโปรแกรมการพัฒนาประสิทธิผลของการบริหารงานโรงเรียนมาตรฐานสากลต่อไป นำไปเป็นข้อมูลพื้นฐานในการสร้างรูปแบบการบริหารงานสถานศึกษา ที่พัฒนาภาวะด้านต่าง ๆ ในการบริหารงานที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของการทำงานในกรอบงานอื่น ๆ หรือเพื่อในการอบรมสัมมนาเพื่อพัฒนาผู้บริหารให้เป็นผู้บริหารคุณภาพ และมีความเป็นผู้บริหารมืออาชีพ สามารถนำไปดำเนินการด้านบริหารที่ทำให้เกิดกระบวนการในการบริหารที่ดี เพิ่มประสิทธิผลในการบริหารให้สูงขึ้น ดีขึ้นในแต่ละระดับของการจัดการศึกษา ทั้งในระดับโรงเรียน ระดับท้องถิ่น ระดับภาค และระดับประเทศ เป็นต้น

ดังนั้น โรงเรียนในโครงการโรงเรียนมาตรฐานสากลได้รับการสนับสนุนและพัฒนาใน ทุกด้านจากการเข้าโครงการฯ โดยเฉพาะด้านการพัฒนาบุคลากร สมรรถนะการปฏิบัติในการใช้และบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศที่พบจึงมีอยู่ในระดับมาก และน่าจะมีแนวโน้มมีการปฏิบัติมากกว่าโรงเรียนที่ไม่ได้ร่วมในโครงการโรงเรียนมาตรฐานสากล ซึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการขับเคลื่อนการปฏิรูปการเรียนรู้โดยการปรับกระบวนทัศน์และความเข้าใจของผู้บริหารสถานศึกษา และพัฒนาผู้บริหารอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการปรับเปลี่ยนตาแหน่งผู้บริหารสถานศึกษาของโรงเรียนในโครงการโรงเรียนมาตรฐานสากลอาจใช้ความรู้ความสามารถหรือสมรรถนะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศในการพิจารณาเข้าสู่ตาแหน่ง ซึ่งเป็นสิ่งที่ดีหากโรงเรียนในโครงการโรงเรียนมาตรฐานสากลได้รับการบริหารจากผู้บริหารสถานศึกษาที่มีสมรรถนะทางด้านการใช้และบริหารเทคโนโลยีอยู่ในระดับสูง จะทาให้

สถานศึกษา ครู บุคลากรและนักเรียนจะได้รับความสาคัญและความตระหนักในการพัฒนาทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศในทุกภาคส่วน ผู้บริหารที่มีสมรรถนะทางเทคโนโลยีสารสนเทศสูงย่อมมีความเข้าใจ มีวิสัยทัศน์และบริหารจัดการด้านเทคโนโลยีได้ดีมากกว่า ดังนั้นสมรรถนะเหล่านี้จะส่งผลให้เป้าหมายของโครงการโรงเรียนมาตรฐานสากล จะประสบความสาเร็จอย่างยั่งยืนต่อไป สามารถเป็นต้นแบบให้โรงเรียนเครือข่าย หรือโรงเรียนอื่นๆ ต่อไปอีกด้วย

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ๒๕๔๘, หน้า ๑-๒) ได้เป็นหน่วยงานริเริ่มที่จะนำระบบสมรรถนะมาใช้ในการบริหารจัดการ โดยกล่าวว่า เมื่อนำโมเดลสมรรถนะ (competency model) มาใช้ในองค์กรแล้ว จะช่วยให้การบริหารทรัพยากรมนุษย์ มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนได้เห็นความสำคัญและศึกษา เพื่อนำเกณฑ์สมรรถนะมาปรับใช้ในส่วนราชการเป็นภาพย่อย ๆ เช่น ระบบการสรรหาและเลือกสรรบุคคล ระบบนักบริหารระดับกลาง ระบบนักบริหารระดับสูง ระบบพนักงานราชการ และการปรับปรุงระบบจำแนกตำแหน่งและค่าตอบแทนใหม่เป็นระบบที่มีการนำสมรรถนะมาใช้ในการบริหารผลงานข้าราชการ ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของผลงานที่คาดหวังจากข้าราชการ และให้ความสำคัญกับสมรรถนะเป็นเรื่องหลัก โดยจัดตำแหน่งต่าง ๆ ในภาคราชการเป็น ๑๘กลุ่มงาน ในแต่ละกลุ่มงานได้กำหนดสมรรถนะประจำกลุ่มงาน (functional competency) หรือสมรรถนะที่กำหนดเฉพาะสำหรับกลุ่มงาน เพื่อสนับสนุนให้ข้าราชการ แสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมแก่หน้าที่ และส่งเสริมให้ปฏิบัติภารกิจในหน้าที่ให้ได้ดียิ่งขึ้น โมเดลสมรรถนะกำหนดให้แต่ละกลุ่มงานมีสมรรถนะประจำกลุ่มงานละ ๓ สมรรถนะ (ยกเว้นกลุ่มงานนักบริหารระดับสูงมี ๕ สมรรถนะ) และกำหนดให้ข้าราชการทุกคนต้องมีสมรรถนะหลัก (core competency) หรือคุณลักษณะร่วมของข้าราชการพลเรือนไทยทั้งระบบ เพื่อหล่อหลอมค่านิยมและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ร่วมกันประกอบด้วย ๕ สมรรถนะหลัก คือ การมุ่งผลสัมฤทธิ์ (achievement motivation) การบริการที่ดี (service mind) การสั่งสมความเชี่ยวชาญในงานอาชีพ (expertise) จริยธรรม (integrity) และความร่วมแรงร่วมใจ (teamwork) มีจุดประสงค์ เพื่อสนับสนุนให้ข้าราชการแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมกับหน้าที่และส่งเสริมให้ปฏิบัติภารกิจในหน้าที่ได้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้ระบบราชการมีกลไกที่มีประสิทธิภาพสามารถตอบสนองต่อสภาพสังคม และเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ในภาครัฐและภาคเอกชนต่างยอมรับว่า องค์การจะเติบโตต่อไปได้ ทรัพยากรมนุษย์มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการช่วยให้องค์การก้าวไปในทิศทางและบรรลุเป้าหมายที่ต้องการได้ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง ที่ถูกจัดขึ้นในองค์การเพื่อ เป้าประสงค์ของการปรับปรุงงาน บุคคล และองค์การ กลยุทธ์ของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การตามแนวปฏิรูประบบราชการ ได้กำหนดแนวทางใหม่ในการพัฒนาบุคลากร ประกอบด้วยองค์การและผู้บริหาร (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๔๗, หน้า ๙-๑๐) สมรรถนะ (competency) เป็นคุณลักษณะของบุคคลที่ทำให้พฤติกรรมการ

ทำงานมีประสิทธิภาพและเป็นคุณลักษณะที่สามารถวัดและประเมินได้ ในการพัฒนา และการกำหนดผลงานของบุคลากรในองค์การชั้นนำส่วนใหญ่ จะใช้สมรรถนะเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนา (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๔๗, หน้า ๓๘-๓๙) การปฏิรูปการศึกษาให้ความสำคัญและเน้นการปฏิรูปครูและบุคลากรทางการศึกษาซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการขับเคลื่อนและยกระดับคุณภาพการศึกษา โดยพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๕ กำหนดให้มีหลักการส่งเสริมมาตรฐานวิชาชีพครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา (มาตรา ๕๒) มาตรฐานตำแหน่งและมาตรฐานวิทยฐานะข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๗ มาตรา ๔๒ กำหนดให้ สำนักงานเลขาธิการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา (ก.ค.ศ.) จัดทำมาตรฐานตำแหน่งและมาตรฐานวิทยฐานะข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา เพื่อรองรับการประเมินและปรับเลื่อนมาตรฐานตำแหน่งและมาตรฐานวิทยฐานะ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๕ หมวด ๖ มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา มาตรา ๔๘ และ มาตรา ๔๙ ให้หน่วยงานต้นสังกัดและสถานศึกษาจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาและเพื่อรองรับการประกันคุณภาพภายนอกจากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา

แต่ในสภาพความเป็นจริงแล้วผู้บริหารสถานศึกษาในฐานะเป็นแกนนำพาจัดการศึกษาเนื่องจากเป็นผู้ที่มีภาระรับผิดชอบในการบริหารจัดการให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม สามารถจัดกิจกรรมทางการศึกษาให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีคุณภาพ ทั้งนี้ ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องใช้ความรู้ ความสามารถ ทักษะและคุณลักษณะที่เป็นที่น่าเชื่อถือศรัทธาในการส่งเสริม สนับสนุน ผลักดัน กระตุ้น และจัดการให้บุคลากรในสถานศึกษารับผิดชอบภาระงานปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย และใช้ความสามารถที่เหมาะสมสอดคล้องกับบทบาทที่ปฏิบัติให้ประสบผลสำเร็จอย่างโดดเด่นกว่าผู้อื่น ซึ่งเรียกว่า สมรรถนะ จึงมีความจำเป็นต้องใช้ความรู้ความสามารถ ในการบริหารจัดการคุณภาพและสนับสนุนการพัฒนาสถานศึกษา ปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง หรืออาจกล่าวได้ว่า สมรรถนะนั้นเป็นอาวุธสำคัญคู่กายที่มีอยู่ในตัวตนของผู้บริหารสถานศึกษามืออาชีพ อันจะนำไปสู่ความสำเร็จได้ สมรรถนะของผู้บริหารจึงเข้ามามีบทบาทและถูกนำมาใช้ในการจัดการสถานศึกษาศึกษาอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น การกำหนดสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องกำหนดให้สอดคล้องเชื่อมโยงกับวิสัยทัศน์ พันธกิจ และเป้าหมายของหน่วยงาน อีกทั้งยังนำหลักการแนวคิดมาใช้ในกระบวนงานด้านการบริหารและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในหลายมิติ (อาภร ภู่วิทยพันธุ์, ,๒๕๔๘, หน้า คำนำ) ผู้บริหารสถานศึกษาจึงมีความจำเป็นต้องใช้ความสามารถที่มีอยู่ และที่ซ่อนเร้นอยู่มาบริหารจัดการการศึกษา และภาระงานที่รับผิดชอบอยู่ให้บังเกิดผลสำเร็จเป็นที่ประจักษ์ยิ่งขึ้น สมรรถนะผู้บริหารสถานศึกษาเป็นหัวใจสำคัญในการบริหารงาน

ให้ประสบความสำเร็จ บรรลุวัตถุประสงค์ และตรงตามเป้าหมายของแผนที่วางไว้ ผู้บริหารจึงต้องมีความรู้ ความสามารถในการนำหลักการ ทฤษฎีต่าง ๆ ที่จะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชายินดีและพึงพอใจที่จะปฏิบัติงานด้วยความสุขและเต็มใจ สมรรถนะผู้บริหารจึงเป็นหัวใจสำคัญในการจัดการทรัพยากรมนุษย์ และการพัฒนาองค์กรให้ดำเนินไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพสูงสุด

แต่ในสภาวการณ์ปัจจุบัน พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษานั้นยังมีสมรรถนะไม่สอดคล้องตามบริบทของสถานศึกษาที่ต้องการพัฒนาให้ก้าวเข้าสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้ ดังที่ เตือนใจ ดลประสิทธิ์ (๒๕๕๓, หน้า ๑๒๔) ได้ทำการศึกษาการพัฒนาระบบการพัฒนาสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า สภาพปัจจุบันของระบบการพัฒนาสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล และการสอบถามความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษา พบว่า ในแต่ละองค์ประกอบมีความคิดเห็นว่าทุกองค์ประกอบมีระดับการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาของระบบการพัฒนาสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า การนำหลักการสู่การปฏิบัติไม่สอดคล้องกันระหว่างหน่วยนโยบายกับหน่วยปฏิบัติ มีการกำหนดหลักการแต่ไม่ได้นำสู่การพัฒนา ขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์ วัตถุประสงค์กว้างเกินไปไม่แยกย่อยตามความต้องการของสถานศึกษา และขาดความเชื่อมโยงของวัตถุประสงค์ที่กำหนดโดยหน่วยนโยบายกับหน่วยปฏิบัติ รูปแบบวิธีการพัฒนาของวิทยากรยังล้าสมัย บุคลากรในหน่วยพัฒนายังไม่มีความชัดเจนในเรื่องการพัฒนาสมรรถนะงบประมาณที่รัฐจัดสรรมีจำกัด และยังไม่ลงถึงกลุ่มที่ต้องการพัฒนา ขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนดหลักสูตร การประเมินความต้องการจำเป็นรูปแบบวิธีการพัฒนาที่เหมาะสม ระบบการประเมินผลการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การรายงานผลไม่ถูกต้องครบถ้วน ขั้นตอนการรายงานผลการพัฒนา การวิเคราะห์ผลการดำเนินการพัฒนาอย่างเป็นระบบ เจตคติที่ดีต่อการพัฒนา เทคนิค วิธีการยังไม่กระตุ้นและดึงดูดการพัฒนา ดังที่ อารีย์ น้ำใจดี (๒๕๕๖, หน้า ๑๐๘) ทำการศึกษาสมรรถนะประจำสายงานของผู้บริหารที่ส่งผลต่อองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต ๑ พบว่า ปัญหาและอุปสรรคของสมรรถนะประจำสายงานของผู้บริหาร สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต ๑ ส่วนใหญ่เกิดจากผู้บริหารไม่เปิดโอกาสให้ครูในโรงเรียนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการวางแผนปฏิบัติงาน รองลงมา คือ ผู้บริหารไม่สามารถจูงใจให้ครูในโรงเรียนเกิดความกระตือรือร้นในการทำงาน ผู้บริหารมีสิทธิ์ขาดในการตัดสินใจเพียงผู้เดียว ไม่รับฟังข้อเสนอแนะผู้ใต้บังคับบัญชา ไม่ยอมรับนวัตกรรมที่ทันสมัย จัดการกำหนดนโยบายและมอบหมายงานแก่ผู้รับผิดชอบไม่ชัดเจน และ จัดการความขัดแย้งในองค์กรอย่างไม่เป็นธรรมตามลำดับ ข้อเสนอแนะในการพัฒนาสมรรถนะประจำสายงานของผู้บริหารในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมนครปฐม เขต ๑ คือ ผู้บริหารควรมีความยุติธรรม ควรมอบหมายงานให้ตรงตามศักยภาพของบุคลากรอย่างทั่วถึง ควรรับฟังความคิดเห็นจาก

ผู้ใต้บังคับบัญชา กระจายงานให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการพัฒนาองค์กร ให้ความสำคัญในด้านการกระจายอำนาจอย่างแท้จริง มีวิสัยทัศน์กว้างไกลต่อการพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ และควรถ่ายทอดข่าวสารจากแหล่งความรู้ทางการศึกษามาถ่ายทอดให้บุคลากรในโรงเรียนให้มาก

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าสมรรถนะนั้นเป็นเรื่องสำคัญที่จะนำพาองค์กรให้ประสบความสำเร็จได้ตามที่กำหนดไว้ ในประเทศไทยได้นำแนวคิดสมรรถนะไปใช้ทำให้เกิดผลสำเร็จอย่างเห็นได้ชัดเจน มีผลให้เกิดการตื่นตัวในวงราชการ และได้มีการนำแนวคิดนี้ไปทดลองใช้ในหน่วยราชการ โดยสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนได้นำแนวความคิดนี้มาใช้ในการพัฒนาข้าราชการพลเรือนในระยะแรกได้ทดลองใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยยึดหลักสมรรถนะ (competency based human resource development) ในระบบการสรรหาผู้บริหารระดับสูง (senior executive system-SES) ใช้ในการปรับปรุงระบบจำแนกตำแหน่งและค่าตอบแทนในภาครัฐ โดยยึดหลักสมรรถนะและกำหนดสมรรถนะต้นแบบของข้าราชการ เพื่อพัฒนาสมรรถนะของข้าราชการและประสิทธิผลของหน่วยงานภาครัฐ เช่นนี้แล้ว จึงกล่าวได้ว่าแนวคิดสมรรถนะเป็นเครื่องมือช่วยทำให้กลยุทธ์ขององค์กรมาสู่กระบวนการบริหารคน ในการช่วยให้การจัดทำแผนพัฒนาพนักงานมีทิศทางที่ชัดเจน ตรงตามความจำเป็นของ แต่ละบุคคลอย่างแท้จริง ช่วยให้การคัดสรรบุคคลที่มีลักษณะดีทั้งความรู้ ทักษะ และความสามารถ ตลอดจนพฤติกรรมที่เหมาะสมกับงาน เพื่อปฏิบัติงานให้สำเร็จตามความต้องการขององค์กร ช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานทราบถึงระดับความสามารถของตนเองมากขึ้น สมรรถนะจะเป็นตัวบ่งบอกได้ว่าถ้าต้องการให้บรรลุเป้าหมายตามตัวชี้วัดหลักของผลงาน (KPIs) แล้วจะต้องใช้สมรรถนะตัวไหนบ้าง ถ้าทุกคนปรับสมรรถนะของตัวเองให้เข้ากับผลงานที่องค์กรต้องการอยู่ตลอดเวลาแล้ว ในระยะยาวก็จะส่งผลให้เกิดเป็นสมรรถนะเฉพาะขององค์กรนั้น ๆ ด้วยเช่นกัน

การพัฒนาสมรรถนะครูในศตวรรษที่ ๒๑

ความหมายและความสำคัญ

ในกระแสของการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยีและข้อมูลข่าวสารที่ไหลบ่าข้ามพรมแดนมาถึงกันอย่างรวดเร็ว ซึ่งความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นย่อมส่งผลกระทบต่อการศึกษาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้รูปแบบการเรียนรู้และวิธีแสวงหาความรู้มีการปรับเปลี่ยนไปจากระบบการศึกษาในรูปแบบดั้งเดิมที่มีครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้สู่นักเรียนฝ่ายเดียว ไปสู่รูปแบบการเรียนรู้ด้วยตนเองที่นักเรียนสามารถแสวงหาและสร้างองค์ความรู้ได้ด้วยตนเองเพิ่มมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นสิ่งท้าทายครูยุคใหม่ในการจัดองค์ความรู้ให้บังเกิดผลต่อการพัฒนาผู้เรียน ดังนั้นครูจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาสมรรถนะให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง

ดังกล่าว เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานหรือกิจกรรมวิชาชีพครูได้อย่างมี ประสิทธิภาพตามความคาดหวังขององค์การทั้งระดับโรงเรียน เขตพื้นที่การศึกษาและกระทรวงศึกษาธิการ มีการให้นิยามความหมายของคำว่า “สมรรถนะ (competency)” ไว้ว่า หมายถึง พฤติกรรมที่เกิดจากความรู้ (knowledge) ทักษะ (skill) ความสามารถ (ability) และคุณลักษณะส่วนบุคคล (other characteristics) ที่ทำให้บุคคลปฏิบัติงานได้สำเร็จและบรรลุผลสัมฤทธิ์ขององค์การ หรืออาจกล่าวสรุปได้ว่า สมรรถนะหมายถึงบุคลิกลักษณะที่ทำให้ปัจเจกบุคคลสามารถสร้างผลการปฏิบัติงานที่ดีตามเกณฑ์ที่กำหนดและสามารถปฏิบัติงานในความรับผิดชอบได้ดีกว่าผู้อื่น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง สมรรถนะหมายถึงพฤติกรรมการปฏิบัติงานซึ่งเป็นผลมาจากความรู้ ทักษะ ความสามารถและพฤติกรรมอื่น ๆ ที่ทำให้สามารถสร้างผลงานได้โดดเด่นกว่าเพื่อนร่วมงานในองค์กร ดังนั้นสมรรถนะครูจึงหมายถึง ความรู้ ทักษะ ความสามารถและคุณลักษณะของครูที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงานในวิชาชีพครูให้บรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพ สมรรถนะครูจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อการปฏิบัติงานวิชาชีพครูให้บรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพตามความต้องการขององค์การทางการศึกษายุคปฏิรูปการศึกษาในสภาพการณ์ทางการจัดการเรียนรู้ที่ผ่านมาพบว่าการพัฒนาสมรรถนะวิชาชีพครูยังเป็นสิ่งที่ต้องมีการพัฒนาค่อนข้างมาก กล่าวกันว่าการพัฒนาครูนั้นนอกจากจะพิจารณาบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงแล้วจะต้องมีการพัฒนาสมรรถนะครูด้วย สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน ทำให้ครูจำเป็นต้องพัฒนาตนเองให้มีสมรรถนะที่สูงขึ้น แต่การพัฒนาครูที่ผ่านมาประเทศไทยยังประสบปัญหาในด้านการพัฒนาครูบางประการจากผลการศึกษาวิจัยที่ยืนยันว่าการพัฒนาครูยังขาดการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพเพราะงบประมาณจำกัด ไม่ตรงกับความต้องการของครู และขาดการติดตามประเมินผลการพัฒนา และยังพบว่าการพัฒนาครูในปัจจุบันยังไม่มีเอกภาพด้านนโยบายและมาตรฐานที่ชัดเจน แม้ว่าหน่วยงานต่าง ๆ จะจัดโครงการพัฒนาครูเป็นจำนวนมาก แต่ก็ยังซ้ำซ้อน ไม่เป็นระบบ ขาดประสิทธิภาพและขาดความต่อเนื่อง พบว่าส่วนใหญ่หน่วยงานกลางเป็นผู้จัด วิธีการส่วนใหญ่ใช้การอบรม บรรยาย ประชุมกลุ่มย่อยและสรุปความคิดเห็นต่อที่ประชุมใหญ่ อีกทั้งมีผู้เข้าประชุมค่อนข้างมาก และที่สำคัญคือครูต้องละทิ้งการสอนเข้ามารับการอบรมจึงค่าใช้จ่ายสูงและไม่สามารถติดตามผลการพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง ทำให้ไม่เห็นผลการนำความรู้ที่ได้รับจากการอบรมไปปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม และไม่สามารถแก้ไขปัญหาของโรงเรียนได้ตรงประเด็นดังนั้นเพื่อเป็นการแสวงหามาตรการและแนวทางใหม่ในการพัฒนาครูที่มีประสิทธิภาพเหมาะสมกับยุคสมัยของการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งจะทำให้ครูสามารถนำผู้เรียนไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ นำโรงเรียนไปสู่ความเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคม แสวงหาแนวทางใหม่ในการพัฒนาครูที่มีประสิทธิภาพและคุ้มค่ากับงบประมาณการลงทุนเพื่อมุ่งหวังให้เกิดประโยชน์สูงสุดของการพัฒนาให้เป็นไปตามเป้าหมายของการปฏิรูปการศึกษาโดยต้องเริ่มต้นที่การพัฒนาครูเป็นประการสำคัญ จากการกำหนดเป็นสมรรถนะเชิงวิชาชีพเป็นฐานการพัฒนา (competency–based)

การพัฒนาสู่สังคมยุคใหม่

การพัฒนาสมรรถนะวิชาชีพของครูภายใต้สังคมแห่งยุคโลกาภิวัตน์หรือ The Globalization นั้นได้มีการศึกษาวิจัยจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพครูในหลายหน่วยงาน ในที่นี้ขอนำเสนอบทสรุปการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ได้พัฒนาสมรรถนะและตัวบ่งชี้ของครูไทย โดยแบ่งออกเป็นสมรรถนะหลัก (core competency) ประกอบด้วย ๕ สมรรถนะ และสมรรถนะประจำสายงาน (functional competency) ประกอบด้วย ๖ สมรรถนะ ดังนี้

สมรรถนะหลัก (core competency) ได้แก่

๑) การมุ่งผลสัมฤทธิ์ในการปฏิบัติงาน

๒) การบริการที่ดี

๓) การพัฒนาตนเอง

๔) การทำงานเป็นทีม

๕) จริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพครู

สมรรถนะที่ ๑ การมุ่งผลสัมฤทธิ์ในการปฏิบัติงาน (working achievement motivation)หมายถึงความมุ่งมั่นในการปฏิบัติงานในหน้าที่ให้มีคุณภาพ ถูกต้องครบถ้วนสมบูรณ์ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ โดยมีการวางแผน กำหนดเป้าหมาย ติดตามประเมินผลการปฏิบัติงาน และพัฒนาปรับปรุงประสิทธิภาพและผลงานอย่างต่อเนื่อง ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ดังนี้

ตัวบ่งชี้ที่ ๑ ความสามารถในการวางแผน การกำหนดเป้าหมาย การวิเคราะห์สังเคราะห์ภารกิจงาน

ตัวบ่งชี้ที่ ๒ ความมุ่งมั่นในการปฏิบัติหน้าที่ให้มีคุณภาพ ถูกต้องครบถ้วนสมบูรณ์

ตัวบ่งชี้ที่ ๓ ความสามารถในการติดตามประเมินผลการปฏิบัติงาน

ตัวบ่งชี้ที่ ๔ ความสามารถในการพัฒนาการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพอย่างต่อเนื่อง

สมรรถนะที่ ๒ การบริการที่ดี (service mind) หมายถึงความตั้งใจและความเต็มใจในการให้บริการ และการปรับปรุงระบบบริการให้มีประสิทธิภาพอย่างต่อเนื่องเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้รับบริการ ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ดังนี้

ตัวบ่งชี้ที่ ๑ ความตั้งใจและเต็มใจในการให้บริการ

ตัวบ่งชี้ที่ ๒ การปรับปรุงระบบบริการให้มีประสิทธิภาพ

สมรรถนะที่ ๓ การพัฒนาตนเอง (self development) หมายถึงการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ติดตามและแลกเปลี่ยนเรียนรู้องค์ความรู้ใหม่ ๆ ทางวิชาการและวิชาชีพ มีการสร้างองค์ความรู้และนวัตกรรมเพื่อพัฒนาตนเองและพัฒนางาน ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ดังนี้

ตัวบ่งชี้ที่ ๑ การศึกษาค้นคว้าหาความรู้ติดตามองค์ความรู้ใหม่ ๆ ทางวิชาการและวิชาชีพ

ตัวบ่งชี้ที่ ๒ การสร้างองค์ความรู้และนวัตกรรมในการพัฒนาองค์กรและวิชาชีพ

ตัวบ่งชี้ที่ ๓ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสร้างเครือข่าย

สมรรถนะที่ ๔ การทำงานเป็นทีม (team work) หมายถึง การให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือ สนับสนุน เสริมแรงให้กำลังใจแก่เพื่อนร่วมงาน การปรับตัวเข้ากับผู้อื่นหรือทีมงาน แสดงบทบาทของการเป็นผู้นำหรือผู้ตามได้อย่างเหมาะสมในการท างานร่วมกับผู้อื่น เพื่อสร้างและดำรงสัมพันธภาพของสมาชิกตลอดจนเพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ดังนี้

ตัวบ่งชี้ที่ ๑ การให้ความร่วมมือช่วยเหลือและสนับสนุนเพื่อนร่วมงาน

ตัวบ่งชี้ที่ ๒ การเสริมแรงให้กำลังใจเพื่อร่วมงาน

ตัวบ่งชี้ที่ ๓ การปรับตัวเข้ากับกลุ่มคนหรือสถานการณ์ที่หลากหลาย

ตัวบ่งชี้ที่ ๔ การแสดงบทบาทผู้นำหรือผู้ตาม

ตัวบ่งชี้ที่ ๕ การเข้าไปมีส่วนร่วมกับผู้อื่นในการพัฒนาการจัดการศึกษาให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย

สมรรถนะที่ ๕ จริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพครู (teacher’s ethics and integrity) หมายถึงการประพฤติปฏิบัติตนถูกต้องตามหลักคุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณวิชาชีพครู เป็นแบบอย่างทีดีแก่ผู้เรียนและสังคม เพื่อสร้างความศรัทธาในวิชาชีพครู ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ดังนี้

ตัวบ่งชี้ที่ ๑ ความรักและศรัทธาในวิชาชีพ

ตัวบ่งชี้ที่ ๒ มีวินัยและความรับผิดชอบต่อวิชาชีพ

ตัวบ่งชี้ที่ ๓ การดำรงชีวิตที่เหมาะสม

สมรรถนะประจำสายงาน (functional competency) ประกอบด้วย ๖ สมรรถนะ คือ

๑) การบริหารหลักสูตรและการจัดการเรียนรู้

๒) การพัฒนาผู้เรียน

๓) การบริหารจัดการชั้นเรียน

๔) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และการวิจัยเพื่อพัฒนาผู้เรียน

๕) ภาวะผู้นำครู

๖) การสร้างความสัมพันธ์และความร่วมมือกับชุมชน

สมรรถนะที่ ๑ การบริหารหลักสูตรและการจัดการเรียนรู้ (curriculum and learning management) หมายถึงความสามารถในการสร้างและพัฒนาหลักสูตร การออกแบบการเรียนรู้อย่างสอดคล้องและเป็นระบบ จัดการเรียนรู้โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ใช้และพัฒนาสื่อนวัตกรรม เทคโนโลยี และการวัดประเมินผลการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ ดังนี้

ตัวบ่งชี้ที่ ๑ การสร้างและพัฒนาหลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางและท้องถิ่น

ตัวบ่งชี้ที่ ๒ ความรู้ความสามารถในการออกแบบการเรียนรู้

ตัวบ่งชี้ที่ ๓ การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

ตัวบ่งชี้ที่ ๔ การใช้และพัฒนาสื่อนวัตกรรมเทคโนโลยีเพื่อการจัดการเรียนรู้

ตัวบ่งชี้ที่ ๕ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้

สมรรถนะที่ ๒ การพัฒนาผู้เรียน (student development) หมายถึงความสามารถในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม การพัฒนาทักษะชีวิต สุขภาพกายและสุขภาพจิต ความเป็นประชาธิปไตย ความภูมิใจในความเป็นไทย การจัดระบบดูแลช่วยเหลือผู้เรียนเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพ ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ดังต่อไปนี้

ตัวบ่งชี้ที่ ๑ การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้กับผู้เรียน

ตัวบ่งชี้ที่ ๒ การพัฒนาทักษะชีวิตและสุขภาพกาย สุขภาพจิตผู้เรียน

ตัวบ่งชี้ที่ ๓ การปลูกฝังความเป็นประชาธิปไตย ความภูมิใจในความเป็นไทยให้แก่ผู้เรียน

ตัวบ่งชี้ที่ ๔ การจัดระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน

สมรรถนะที่ ๓ การบริหารจัดการชั้นเรียน (classroom management) หมายถึงการจัดบรรยากาศการเรียนรู้ การจัดทำข้อมูลสารสนเทศและเอกสารประจำชั้นเรียน/ประจำวิชา การกำกับดูแลชั้นเรียน/รายวิชา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อย่างมีความสุข และความปลอดภัยของผู้เรียน ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ดังนี้

ตัวบ่งชี้ที่ ๑ จัดบรรยากาศที่ส่งเสริมการเรียนรู้ ความสุขและความปลอดภัยของผู้เรียน

ตัวบ่งชี้ที่ ๒ จัดทำข้อมูลสารสนเทศและเอกสารประจำชั้นเรียน/ประจำวิชา

ตัวบ่งชี้ที่ ๓ กำกับดูแลชั้นเรียนรายชั้น / รายวิชา

สมรรถนะที่ ๔ การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และการวิจัยเพื่อพัฒนาผู้เรียน (analysis & synthesis & classroom research) หมายถึง ความสามารถในการทำความเข้าใจ แยกประเด็นเป็นส่วนย่อย รวบรวม ประมวลหาข้อสรุปอย่างเป็นระบบและนำไปใช้ในการวิจัยเพื่อพัฒนาผู้เรียน รวมทั้งสามารถวิเคราะห์องค์กรหรืองานในภาพรวมและดำเนินการแก้ไขปัญหาเพื่อพัฒนางานอย่างเป็นระบบ ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ดังต่อไปนี้

ตัวบ่งชี้ที่ ๑ การวิเคราะห์รายการพฤติกรรม

ตัวบ่งชี้ที่ ๒ การสังเคราะห์รายการพฤติกรรม

ตัวบ่งชี้ที่ ๓ การวิจัยเพื่อพัฒนาผู้เรียน

สมรรถนะที่ ๕ ภาวะผู้นำครู (teacher leadership) หมายถึงคุณลักษณะและพฤติกรรมของครูที่แสดงถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ส่วนบุคคล และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันทั้งภายในและภายนอกห้องเรียนโดยปราศจากการใช้อิทธิพลของผู้บริหารสถานศึกษา ก่อให้เกิดพลังแห่งการเรียนรู้เพื่อพัฒนาการจัดการเรียนรู้ให้มีคุณภาพ ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ดังต่อไปนี้

ตัวบ่งชี้ที่ ๑ วุฒิภาวะความเป็นผู้ใหญ่ที่เหมาะสมกับความเป็นครู (adult development)

ตัวบ่งชี้ที่ ๒ การสนทนาอย่างสร้างสรรค์ (dialogue)

ตัวบ่งชี้ที่ ๓ การเป็นบุคคลแห่งการเปลี่ยนแปลง (change agency)

ตัวบ่งชี้ที่ ๔ การปฏิบัติงานอย่างไตร่ตรอง (reflective practice)

ตัวบ่งชี้ที่ ๕ การมุ่งพัฒนาผลสัมฤทธิ์ผู้เรียน (concern for improving pupil achievement)

สมรรถนะที่ ๖ การสร้างความสัมพันธ์และความร่วมมือกับชุมชนเพื่อการจัดการเรียนรู้ (relationship & collaborative–building for learning management) หมายถึง การประสานความร่วมมือ สร้างความสัมพันธ์ที่ดีและสร้างเครือข่ายกับผู้ปกครอง ชุมชนและองค์กรอื่น ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนเพื่อสนับสนุนส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ดังนี้

ตัวบ่งชี้ที่ ๑ การสร้างความสัมพันธ์และความร่วมมือกับชุมชนเพื่อจัดการเรียนรู้

ตัวบ่งชี้ที่ ๒ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อการจัดการเรียนรู้

กล่าวโดยรวมว่าสมรรถนะหลัก (core competency) ๕ สมรรถนะ และสมรรถนะประจำสายงาน (functional competency) ๖ สมรรถนะที่กล่าวมานั้น เป็นปัจจัยสำคัญของการนำไปกำหนดเป็นกลยุทธ์การดำเนินงานเพื่อเสริมสร้างศักยภาพวิชาชีพครูที่สอดคล้องและเหมาะสมกับบริบท (context) และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบัน เป็นไปตามเป้าหมายในการพัฒนาครูยุคใหม่ภายใต้ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สองที่ได้กำหนดไว้เป็นวาระสำคัญในวงการศึกษาไทยแนวคิดในการสร้างสมรรถนะเชิงวิชาชีพของครูไทยยุคใหม่นั้น ขอน าเสนอตัวแบบแนวคิดของภาคเอกชนที่มีประสิทธิภาพในการเสริมสร้าง competency ดังกล่าว ทั้งนี้โดยองค์กรมีการกำหนดเป็นวิสัยทัศน์ (vision) และภารกิจ (mission) ขององค์กรเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การทำงาน (strategies) ที่จะนำไปสู่การสร้างคุณค่า (value) และวัฒนธรรมองค์กร (culture) ให้บังเกิดขึ้น ภายใต้กระบวนงานตามสมรรถนะหลัก (core competency) และสมรรถนะประจำสายงาน (functional competency) ที่กำหนดไว้ตัวแบบ (model) ของการสร้างสมรรถนะวิชาชีพครูที่มีประสิทธิภาพดังที่กล่าวในเบื้องต้นนั้น อาจสรุปให้เห็นดังภาพต่อไปนี้

การพัฒนาสมรรถนะทางวิชาชีพมุ่งสู่การปฏิรูปหลักสูตรใหม่ภายใต้ยุทธศาสตร์ของการปฏิรูปการศึกษาทศวรรษที่สอง (พุทธศักราช ๒๕๕๒–๒๕๖๑) นั้น “หลักสูตร”จะเป็นองค์ประกอบหลักที่

สำคัญของการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์สู่การพัฒนาการเรียนรู้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิรูป ๔ ประเด็นหลักของการจัดการศึกษานอกจากจะมุ่งหวังให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ภายในปี ๒๕๖๑ แล้ว ยังมีประเด็นสำคัญอีกหลายประเด็นที่จะเป็นตัวแปรสำคัญต่อการพัฒนาศักยภาพของคนในชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างสังคมให้มีความพร้อมต่อการก้าวสู่ความเป็นสมาชิกสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือที่เรียกว่า ASEAN community ปัจจัยสำคัญหนึ่งของการสร้างความพร้อมให้กับทรัพยากรบุคคลก็คือการให้การศึกษาที่มีคุณภาพภายใต้การใช้หลักสูตร (curriculum) ในการจัดการเรียนรู้นั่นเอง ดังนั้นหลักสูตรจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งที่จะสร้างทรัพยากรบุคคลให้ก้าวไปในเวทีโลกและในสังคม asean ได้อย่างเหมาะสมและมีศักดิ์ศรีในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน (basic education curriculum) ซึ่งเป็นหลักสูตรแกนกลางที่ใช้ในการจัดการเรียนรู้ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานก็เช่นเดียวกัน ได้มีกระแสการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้สอดรับกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน ซึ่งก็มีกระแสการวิพากษ์วิจารณ์กรณีการปรับแก้รื้อถอนเพื่อสร้างหลักสูตรขั้นพื้นฐานขึ้นมาใหม่จากหลากหลายทรรศนะมุมมองที่แตกต่างกันไป

ในการปฏิรูปการเรียนการสอน เพื่อการศึกษาของศตวรรษที่ ๒๑.จึงต้อง “เปลี่ยนแนวคิดของผู้บริหารสถาน ศึกษาเป็นเรื่องแรก change the concept of school administrators first.” แล้วเปลี่ยนการสอนของครู change teaching approach และ เปลี่ยนวิธีเรียนของนักเรียน change the way of learning นี้เรียกว่า “การปรับปรุงสภาพแวดล้อมแห่งการเรียนรู้ ก่อน การเปลี่ยนแปลง

หลักปฏิบัติ ๑๒ ประการ สำหรับผู้บริการสถานศึกษา หรือ ผู้อำนวยการโรงเรียน “ควรต้องทำ should be” หากต้องการความสำเร็จในการปฏิรูปการศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑

๑) An effective school leader leads by example ผู้บริหารสถานศึกษาต้องเป็น “ผู้นำทำก่อน”ทำตัวให้เป็นตัวอย่าง leads by example เช่น ความพยายามทุกทางในการยกระดับการเรียนรู้ มีน้ำใจเอื้ออาทรดูแลทุกข์สุขของบุคลากรและนักเรียนทุกคนด้วยหลักเมตตาธรรม สิ่งเหล่านี้ไม่มีในตำรา แต่มันเป็น “ทักษะชีวิต Life Skill” ของมนุษย์ เห็นความคิดต่างเป็นอุปกรณ์สร้างปัญญา เป็นนักสมานสามัคคี เป็นนักกิจกรรมการเรียนรู้..เป็นบุคคลตัวอย่างแห่งการเรียนรู้..เป็นพี่เป็นน้องตามควรแก่ฐานะและความเหมาะสม ฯ

๒) An effective school leader has a shared vision ผู้นำสถานศึกษา “ต้องเป็นนักแบ่งปันวิสัยทัศน์ shared vision” นี้เป็นหลักการสำคัญ เปรียบว่า “รู้เขารู้เรา รบร้อยครั้งชนะร้อยครั้ง” และ “เป้าหมายที่เราต้องร่วมรบให้ชนะ we need to win the battle” คือ อุปสรรคที่ขัดขวางความเจริญงอกงามทางการศึกษาและการพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียน นั่นเอง

๓) An effective school leader is well respected ผู้บริหารสถานศึกษา “ต้องใช้ประสิทธิภาพการบริหารการศึกษาของตน”สร้างการ “ยอมรับ Well Respected” ไม่ใช่ “อำนาจการบริหาร”

๔) An effective school leader is a problem solver ผู้บริหารสถานศึกษา “ต้องเป็นนักแก้ปัญหา problem solver”ร่วมกับคณะครู “มิใช่นักสั่งการแก้ไข Not a Fixed Order เพราะรากเง้าของปัญหาจะยังคงอยู่ และสร้างปัญหาอีกต่อไปไม่จบสิ้น”

๕) An effective school leader is selfless ผู้นำสถานศึกษา “ต้องไม่เห็นแก่ตัว Selfless”

๖) An effective school leader is an exceptional listener ผู้นำสถานศึกษา “ต้องเป็นผู้ฟังที่ยอดเยี่ยม exceptional listener”และสามารถแสดง “วิสัยทัศน์ Point of View” ของตนอย่างแจ่มชัด

๗) An effective school leader adapts ผู้บริหารสถานศึกษาต้องสามารถ “ปรับตัว”ให้เขากับสถานการณ์ และสิ่งแวดลอม ได้อย่างเหมาะสมและมีความสุข

๘) An effective school leader understands individual strengths and weaknesses. ผู้บริหารสถานศึกษา “ต้องเข้าใจ จุดอ่อน และจุดแข็ง Strengths and Weaknesses” ของทั้งตนเองและผู้อื่น เพื่อ “ใช้คน ให้เหมาะกับงาน put the right man on the right job.”

๙) An effective school leader makes those around them better ผู้บริหารสถานศึกษาที่ดีต้อง “พยายามทำให้คนรอบข้างมีแต่ความสุขความเจริญก้าวหน้าในอาชีพการงาน”

๑๐) An effective school leader admits when they make a mistake ผู้บริหารสถานศึกษาที่ดี “ต้องยอมรับสภาพความผิดในฐานะหัวหน้างาน” เมื่อผู้ให้บังคับบัญชาทำผิด

๑๑) An effective school leader holds others accountable ผู้นำสถานศึกษาที่ดี “ต้องร่วมรับผิดชอบในสิ่งที่ตนเองได้มอบหมายให้ผู้อื่นทำ Holds Others Accountable”

๑๒) An effective school leader makes difficult decisions ผู้นำสถานศึกษา “เป็นผู้ตัดสินใจในสถานการณ์ที่ยากลำบาก makes difficult decisions”ภายใต้หลักการ “ ระดมความคิด หรือBrainstorming กับผู้ร่วมงานอย่างเหมาะสมและจริงใจ

การจัดการศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑ ที่ดีจึงต้องรู้จักการมองการณ์ไกลและเตรียมประชาชนให้พร้อมที่จะรับสถานการณ์ที่จะเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วในอนาคต ประเทศไทยควรวางแผนการจัดการศึกษาและการพัฒนาคนแบบยืดหยุ่น สนองความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเพื่อความอยู่รอดและการมีชีวิตที่มีคุณภาพได้ทั้ง ๒ ด้าน ด้านหนึ่งคือ ผลิตคนที่มีความรู้และทักษะในสาขาที่เป็นที่ต้องการของตลาดเศรษฐกิจทุนนิยมโลก เช่น คนที่มีความรู้ด้านโลจิสติก

(การขนส่งและการกระจายสินค้า) คนงานในบางสาขาภาคอุตสาหกรรม การค้าและบริการประเภทที่ประเทศไทยมีศักยภาพจะแข่งขันสู้เขาได้ เช่น อุตสาหกรรมเกษตร อาหาร สมุนไพร การท่องเที่ยว เครื่องประดับเซรามิกร์ เฟอร์นิเจอร์ เสื้อผ้า ฯลฯ รวมทั้งการพัฒนาภาคเกษตรเพื่อการส่งออก อีกด้านหนึ่งคือควรให้การศึกษาแบบให้คนไทยได้เรียนรู้จักตัวเองและชุมชน ช่วยตัวเองได้ ปรับตัวเรียนรู้ได้เก่ง เช่นเป็นผู้ประกอบการขนาดย่อมเองได้ รู้จักใช้ทรัพยากร เช่น การเกษตรและภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำมาหาเลี้ยงชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างยืดหยุ่นที่ต้องพัฒนาทั้ง ๒ ด้าน เพราะไทยเป็นประเทศที่มีประชากรมาก แต่ความรู้ความสามารถยังพัฒนาได้น้อย ทรัพยากรมีจำกัด การมุ่งผลิตคนเพื่อไปเป็นลูกจ้างภาครัฐหรือภาคธุรกิจเอกชนเป็นด้านหลักอย่างที่ทำกันมานั้น จะมีตำแหน่งงานน้อยลงเมื่อเทียบกับคนที่เรียนจบเพิ่มขึ้น ปัจจุบันกลุ่มที่ว่างงานมากที่สุดราวร้อยละ ๒๐ ของคนว่างงานทั้งประเทศ คือกลุ่มที่จบปริญญาตรี และมีแนวโน้มว่าคนจบปริญญาตรีแต่ละปีซึ่งปัจจุบันอยู่ราว ๒ แสนเศษจะหางานแบบเป็นข้าราชการและลูกจ้างภาคธุรกิจเอกชนได้ยากขึ้น ดังนั้นเราจึงจะต้องจัดการศึกษาแบบให้ผู้สำเร็จการศึกษามีความสามารถในการปรับตัวไปสร้างงานด้วยตัวเองได้เพิ่มขึ้นด้วย

นอกจากนี้แล้ว การที่โลกปัญหามีมลภาวะและการเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศที่เรียกว่าโลกร้อนเพิ่มขึ้น จะทำให้เกิดปัญหาภัยแล้ง น้ำท่วม มีพายุและภัยพิบัติธรรมชาติต่าง ๆ บ่อยขึ้นรุนแรงขึ้น เป็นปัญหาที่จะกระทบการเกษตรของไทย วิถีชีวิตและสุขภาพของคนทั่วไปที่เราจะต้องตระหนักถึงความสำคัญและจัดการศึกษาให้คนไทยรู้จักการประหยัดในการผลิตและการบริโภค และเปลี่ยนวิถีการใช้ชีวิตเพื่อลดการทำให้โลกร้อนและเกิดมลภาวะน้อยลง ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาเรื่องพลังงานทางเลือก เกษตรทางเลือก สาธารณสุขทางเลือกฯลฯ เพิ่มขึ้น ซึ่งจะเป็นผลดีต่อทุกคนในระยะยาวมากกว่า การพัฒนาแบบใช้เทคโนโลยีตะวันตกเน้นการเพิ่มผลผลิต การเพิ่มการบริโภค เพื่อการหาเงินหากำไรอย่างที่รัฐบาลทุกรัฐบาลทำอยู่

สรุปแนวทางการปฏิรูปการจัดการศึกษา เพื่อสร้างคุณภาพและความเป็นธรรม

๑) ปฏิรูปโครงสร้างการบริหารเรื่องการศึกษาให้โปร่งใสมีประสิทธิภาพและมีวิสัยทัศน์เพื่อส่วนรวมเพิ่มขึ้น โดยลดขนาดและลดบทบาทของการบริหารแบบรวมศูนย์อยู่ที่ส่วนกลาง คือ รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการลง ด้วยการส่งเสริมให้มีการกระจายและอำนาจในเรื่องการบริหารจัดการศึกษาของชาติเพิ่มขึ้น เช่น จัดตั้งคณะกรรมการสภาการศึกษาแห่งชาติ และคณะกรรมการอุดมศึกษาแห่งชาติ ที่เป็นองค์กรอิสระของผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นกลางปลอดจากอำนาจของนักการเมืองและข้าราชการชั้นสูงในกระทรวงศึกษาธิการ กระจายการจัดการศึกษาไปสู่องค์กรปกครองท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชนและองค์กรสังคมประชาอื่น ๆ เป็นสัดส่วนสูงขึ้น ส่วนการบริหารสถานศึกษาของภาครัฐควรพัฒนาให้โรงเรียนที่พร้อมเป็นนิติบุคคล บริหารตนเองได้ แต่จะต้องพัฒนาระบบตรวจสอบดูแลช่วยเหลือด้านคุณภาพจากฝ่ายวิชาการของกระทรวงศึกษา สำนักรับรองมาตรฐานและประเมิน

คุณภาพการศึกษา (สมศ.) สมาคมวิชาการและสมาคมวิชาชีพ การกระจายอำนาจให้เขตพื้นที่การศึกษาและคณะกรรมการครูอาจารย์ชุดต่าง ๆ เช่นคุรุสภา คณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการและสวัสดิภาพครู (ส.บ.ค.ศ.) ก.ค.ศ. และอ.ก.ค.ศ. เขตพื้นที่การศึกษา คณะกรรมการสถานศึกษา ยังมีปัญหา เพราะมีการคัดเลือกไขว้กันไปมาแบบมุ่งรักษาประโยชน์ส่วนตนและพรรคพวก ติดอยู่ในระบบราชการแบบรวมศูนย์อำนาจจากบนลงล่างและระบบการเมืองแบบเล่นพวกและใช้อำนาจ แนวทางแก้ไข คือควรให้มีการกระจายอำนาจสู่สถานศึกษาโดยตรง (อาจจะทำแบบขยายให้สถานศึกษาที่มีความพร้อมก่อน) และจัดให้มีระบบตรวจสอบคานอำนาจผู้บริหาร โดยสมาคมผู้บริหาร สมาคมครูอาจารย์ สมาคมวิชาชีพด้านต่าง ๆ รวมทั้งสหภาพครูอาจารย์ที่มุ่งผลของงานและประโยชน์ของนักเรียนเป็นด้านหลัก และควรให้สถานศึกษากำหนดหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอนได้อย่างยืดหยุ่นขึ้น โดยให้สำนักงานรับรองมาตรฐานและคุณภาพการศึกษา (สมศ.) ซึ่งเป็นองค์กรมหาชนเป็นผู้ประเมินและรับรองมาตรฐานของสถาบันการศึกษา และให้ข้อมูลข่าวสารต่อผู้บริโภคเพื่อให้เกิดการแข่งขันด้านคุณภาพ

การที่จะทำให้เกิดสิ่งนี้ได้ ควรเปลี่ยนจากการที่รัฐบาลเคยจัดสรรงบประมาณไปให้ที่สถาบันการศึกษาของรัฐโดยตรงทั้งหมด มาเป็นจัดสรรให้สถาบันการศึกษาบางส่วนและบางส่วนอุดหนุนผู้เรียนโดยตรง โดยจ่ายเป็นคูปองการศึกษาให้ผู้เรียนเลือกไปจ่ายให้สถานศึกษาใด ๆ ก็ได้แทน และควรมีคณะกรรมการจัดสรรทรัพยากรและงบประมาณเพื่อการศึกษา ที่ดูแลภาพรวมทั้งหมดเพื่อให้มีการวางแผนที่มีการกระจายการลงทุนทางการศึกษาแก่ท้องถิ่นต่าง ๆ อย่างทั่วถึง เป็นธรรม โดยควรชะลอการขยายตัวของสถาบันการศึกษาขนาดใหญ่ในกรุงเทพและเมืองใหญ่ เพิ่มงบประมาณให้สถาบันการศึกษาขนาดกลางและขนาดเล็ก ในจังหวัดและอำเภอรอบนอก ให้ครูอาจารย์ในโรงเรียนรอบนอกมีแรงจูงใจในด้านผลตอบแทน และงบความก้าวหน้าในระยะยาวเพิ่มขึ้น เพื่อยกระดับสถาบันการศึกษาทั่วประเทศให้มีคุณภาพใกล้เคียงกับสถาบันการศึกษาขนาดใหญ่ในเมืองใหญ่ นอกจากนี้แล้วต้องปฏิรูประบบงบประมาณให้รัฐสามารถจ่ายเงินอุดหนุนให้สถานศึกษาแบบต่าง ๆ ที่ไม่ได้อยู่ภายใต้สังกัดกระทรวงศึกษาโดยตรงได้อย่างยืดหยุ่นคล่องตัวเพิ่มขึ้นด้วย จะได้เพิ่มการแข่งขันในเชิงคุณภาพ และเพิ่มทางเลือกการศึกษาที่หลากหลาย

๒) ลงทุนปฏิรูปการศึกษาปฐมวัยของเด็กวัย ๓–๕ ปีทั่วประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่ยังมีคุณภาพต่ำอย่างเร่งด่วน

เด็กวัย ๐.๑–๕ ปี เป็นวัยที่สำคัญที่สุดในกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาตนเองของมนุษย์ สมองของเด็กช่วงนี้มีโอกาสเรียนรู้ได้เร็วที่สุดและมากที่สุด และสมองในช่วงนี้พัฒนาได้สูงถึงร้อยละ ๘๐ ของการพัฒนาสมองทั้งชีวิต รัฐควรจัดตั้งโรงเรียนพ่อแม่สำหรับพ่อแม่ที่มาฝากครรภ์ในทุกโรงพยาบาล โดยควรให้ทุนสนับสนุนแก่พ่อแม่ที่ยากจนด้วย เพื่อให้พ่อแม่รู้จักวิธีที่จะดูแลลูกตั้งแต่อยู่ในครรภ์ และเลี้ยงลูกให้ฉลาดรอบด้านและมีพัฒนาการทางอารมณ์ที่ดี โรงเรียนพ่อแม่ควรมี

บุคลากรประจำคอยติดตามให้คำแนะนำแก่พ่อแม่ที่มีลูกเล็กอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่องควบคู่กันไปคือ การพัฒนาศูนย์ดูแลเด็กเล็กให้มีพี่เลี้ยง/ครูและการบริการที่มีคุณภาพเพิ่มขึ้น โดยรัฐควรจัดสรรงบฝึกอบรมและให้พี่เลี้ยง/ครูมีความรู้ด้านจิตวิทยาการเรียนรู้ของเด็กและให้การสนับสนุนพวกเขาให้เงินเดือนสูงพอสมควร และสนับสนุนให้ศูนย์ต่าง ๆ บริการได้อย่างมีคุณภาพใกล้เคียงกันทั่วประเทศ สำหรับศูนย์เด็กเล็กหรือโรงเรียนอนุบาลของเอกชนที่ดีอยู่แล้ว รัฐอาจจะส่งเสริมแบบทำงานร่วมกันเป็นเครือข่ายและจ่ายเงินเป็นคูปองช่วยเหลือพ่อแม่ให้ส่งลูกเข้าโรงเรียนเอกชนที่ทำได้อย่างมีคุณภาพอยู่แล้วได้ โดยรัฐไม่จำเป็นต้องจัดตั้งใหม่แบบซ้ำซ้อน

การจะปฏิรูปให้ศูนย์เด็กเล็กและโรงเรียนอนุบาลมีคุณภาพจะต้องร่วมมือกับหลายฝ่าย การโอนอำนาจการบริหารจัดการให้องค์กรท้องถิ่น เช่น อบต. ถูกต้องในเชิงหลักการกระจายอำนาจ แต่ในความเป็นจริงต้องยอมรับว่า อบต. แต่ละแห่งมีความรู้ ความสามารถ ประสิทธิภาพและความซื่อตรงต่างกันมาก ในขณะที่ อบต. ส่วนใหญ่ยังไม่เข้มแข็งหรือมีคุณภาพมากพอและมักสนใจเรื่องการก่อสร้างวัตถุมากกว่าเรื่องการศึกษา จะต้องมีองค์กรพี่เลี้ยงหรือองค์กรที่ทั้งตรวจสอบประเมินคุณภาพทั้งให้คำแนะนำช่วยเหลือแก่องค์กรท้องถิ่นในด้านการจัดการศึกษาและการดูแลเด็กอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้แน่ใจว่าเด็กจะได้รับบริการทางการศึกษาที่ดีขึ้น

๓) แก้ปัญหาเด็กออกกลางคันในระดับประถมมัธยม และปัญหาโรงเรียนในเขตยากจนที่มีคุณภาพต่ำกว่าโรงเรียนในเขตร่ำรวยอย่างจริงจัง

การลงทุนสร้างโรงเรียนขยายและโรงเรียนไม่สามารถทำให้เด็กได้เรียนฟรี ๑๒ ปีหรือแม้แต่เรียนภาคบังคับ ๙ ปีได้ทั้ง ร้อยละ ๑๐๐ เพราะปัญหาการที่เด็กวัยที่ควรได้เรียนชั้นประถม/มัธยมปลายต้องออกกลางคันหรือไม่ได้เรียนต่อเป็นสัดส่วนสูง มีสาเหตุมาจากทั้งปัญหาเศรษฐกิจสังคมภายนอก เช่น ความยากจน เกเร ติดยาเสพติด การมีคู่ครองตั้งแต่วัยรุ่นฯลฯ และปัญหาที่โรงเรียนไม่สามารถจัดการศึกษาที่ยืดหยุ่นและมีประสิทธิภาพให้สนองความสนใจ ความพร้อมที่จะเรียนรู้ของนักเรียนส่วนหนึ่งได้ดีพอ ทำให้เด็กมีปัญหาเรียนไม่ได้/ไม่อยากเรียน การจะแก้ปัญหาเด็กและเยาวชนไทยมีโอกาสได้เรียนมัธยมน้อยนี้ต้องวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาให้ถึงรากเหง้า และหาทางแก้อย่างครบวงจร เช่นให้ทุนเด็กยากจนสำหรับค่าใช้จ่ายด้านอื่นนอกจากค่าเล่าเรียนเพิ่มขึ้น เพิ่มและพัฒนาครูให้ครูแต่ละห้องดูแลนักเรียนจำนวนน้อยลง จะได้ดูแลได้อย่างใกล้ชิดและเอาใจใส่ปัญหาส่วนตัวของนักเรียนแต่ละคนได้เพิ่มขึ้น พัฒนาวิธีการสอนที่เน้นการให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ทำให้การเรียนสนุกและน่าสนใจมากขึ้น พัฒนาสื่อการเรียนสมัยใหม่ให้นักเรียนได้ค้นคว้าเรียนรู้ด้วยตนเองได้อย่างสะดวกเพิ่มขึ้น

นอกจากเรื่องการช่วยให้เด็กได้เรียนต่อเพิ่มขึ้นแล้วควรปฏิรูปด้านหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอนที่จะส่งเสริมให้นักเรียนรักการอ่าน ใฝ่เรียนรู้ ฟังเป็น คิดวิเคราะห์เป็น รู้วิธีที่จะค้นคว้าเรียนรู้ต่อด้วยตัวเอง รู้จักตัวเอง รู้จักชุมชน รู้จักประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม

ไทย รู้จักการประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาตนเองและชุมชน เปลี่ยนแปลงหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ให้สัมพันธ์กับชีวิตจริง สัมพันธ์กับชุมชนและสภาพแวดล้อม เพิ่มการเรียนรู้วิชาชีพ เช่น เกษตร ในชนบท วิชาช่าง ในเขตเมือง ทั้งในประถมและมัธยมสายสามัญควรจะมีหลักสูตรหลายแบบ เช่น แบบประสม ระหว่างสายสามัญกับอาชีวะ เพื่อให้นักเรียนได้เริ่มสัมผัสโลกของชีวิตจริงและตระหนักความเชื่อมโยงระหว่างวิชาการกับวิชาชีพ เพิ่มเป้าหมายเรื่องคุณธรรมจริยธรรมที่ครูจะต้องทำตัวเป็นแบบอย่างโดยตรง และแทรกความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้เข้าไปในทุกวิชาในกิจกรรมและการใช้ชีวิตจริง การเพิ่มการสอนวิชาศีลธรรมจริยธรรมแบบแยกส่วนและใช้วิธีสอบวัดผลแบบท่องจำหรือทำสมุดจดบันทึกการทำดี ผู้เรียนอาจมุ่งทำเพื่อคะแนนมากกว่าที่จะเรียนรู้แบบ เข้าใจและเกิดสำนึกจริง

๔) ปฏิรูปการจัดสรรและการใช้งบประมาณเรื่องการศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพและความเป็นธรรมเพิ่มขึ้น

เนื่องจากสังคมไทยมีปัญหาความแตกต่างระหว่างคนรวยกับคนจนมาก การบริการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ๑๒ ปีฟรีจึงควรเน้นช่วยคนจนมากกว่าคนรวยหรือคนชั้นกลางที่สามารถช่วยตนเองได้อยู่แล้ว โครงการให้เรียนฟรีโดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนอย่างเดียวไม่สามารถแก้ไขปัญหาเด็กยากจนไม่ได้เรียนถึง ๑๒ ปี ซึ่งมีสัดส่วนสูงมากได้ รัฐบาลต้องจัดสรรทุนสนับสนุนค่าใช้จ่ายส่วนตัวอื่น ๆ ให้คนจนโดยตรง เช่น ค่าอาหารกลางวัน ค่าเครื่องเขียน อุปกรณ์การเรียน ค่าพาหนะค่าเครื่องแบบ เพราะส่วนที่ผู้ปกครองต้องจ่ายเพื่อให้ลูกไปโรงเรียนเป็นค่าใช้จ่ายที่สูงสำหรับคนจน การจัดสรรงบประมาณที่คิดตามหัวนักเรียนจะทำให้โรงเรียนขนาดเล็กและขนาดกลางที่อยู่รอบนอกเสียเปรียบโรงเรียนขนาดใหญ่ในเมือง ต้องมีงบเพิ่มสำหรับโรงเรียนขนาดเล็ก ขนาดกลางโดยเฉพาะโรงเรียนในชุมชนแออัดและชนบท เพื่อจะได้ปรับปรุงโรงเรียนหรือประเทศให้มีคุณภาพได้มาตรฐานใกล้เคียงกัน ควรลดบุคลากรการศึกษาที่หน่วยบริหารกลางของกระทรวงและสำนักงานประจำเขตการศึกษาต่าง ๆ ลง เพราะงบดำเนินการส่วนนี้สูงและเป็นประโยชน์ต่อตัวนักเรียนน้อย โดยควรเฉลี่ยบุคลากรที่ทำงานบริหารสนับสนุนหรือธุรการออกไปสอนหรือเป็นผู้บริหารระดับโรงเรียนในต่างจังหวัด และควรมี การตรวจสอบว่าบุคลากรที่กินตำแหน่งครูอยู่ในต่างจังหวัดที่ห่างไกลไปปฏิบัติหน้าที่สอนจริงทุกวันหรือไม่ เพราะยังปรากฏว่ามีครูจำนวนหนึ่งที่มีชื่อกินเงินเดือนแต่ไม่ได้ไปสอนจริง ซึ่งเป็นการทุจริตฉ้อฉลที่มีผลเสียหายรุนแรง รวมทั้งยังมีครูที่ใช้เส้นสายนักการเมืองย้ายมาช่วยราชการโดยไม่ได้สอนจำนวนมาก ทำให้ครูอาจารย์ที่ทำงานสอนในโรงเรียนจริง ๆ ขาดแคลน แต่มีการจ่ายเงินเดือนให้กับตำแหน่งครูคิดรวมทั้งประเทศแล้วมาก การใช้งบประมาณการศึกษาในปัจจุบัน จ้างครูอาจารย์จำนวนมากแต่ให้เงินเดือนผลตอบแทนต่ำ ทำให้ไม่ได้คนเก่งมาเป็นครูอาจารย์ และหรือครูอาจารย์ไม่มีแรงจูงใจมากพอทำให้คุณภาพการเรียนการสอนต่ำไปด้วย การจะปฏิรูปการศึกษาได้ต้องลดจำนวนครูที่ด้อยคุณภาพลง โดยการประเมินผลการปฏิบัติงานอย่างแท้จริงและให้ครูที่ไม่ผ่านการประเมิน

เกษียณไป และจ้างครูสาขาขาดแคลน ครูที่มีประสบการณ์และมีคุณภาพโดยให้ผลตอบแทนที่สูงขึ้น การจะช่วยครูได้อีกทางหนึ่ง คือ พัฒนาสื่อการเรียนการสอนและห้องสมุดให้นักเรียนรู้จักค้นคว้าเรียนด้วยตนเองเพิ่มขึ้น ไม่ควรใช้วิธีให้ครูต้องบรรยายทั้งร้อยละ ๑๐๐ ของเนื้อหาตามหลักสูตรอย่างที่ทำกันอยู่ ซึ่งเป็นการสิ้นเปลืองแรงงานและเวลาของครูมาก ทั้งวิธีสอนที่เน้นการบรรยายก็เป็นวิธีที่ล้าสมัยไม่ได้เพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนรู้ของนักเรียนแต่อย่างใด การกระจายอำนาจทางการศึกษาสู่ท้องถิ่นควรทำแบบค่อยเป็นค่อยไปโดยส่งเสริมให้ท้องถิ่นมีความพร้อมและมีองค์กรคอยตรวจสอบและช่วยเหลือแนะนำเพื่อให้มีการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพและต้องทำควบคู่ไปกับการปฏิรูปการคลังท้องถิ่น ส่งเสริมให้ท้องถิ่นมีบทบาทในการจัดหารายได้เพื่ออุดหนุนการศึกษาในท้องถิ่นมากขึ้น โดยต้องกำหนดไปเลยว่ารายได้จากการเก็บภาษี และเงินอุดหนุนขององค์กรท้องถิ่นต้องใช้เพื่อการศึกษาไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๒๕ ของรายได้ทั้งหมดขององค์กรท้องถิ่น เพื่อป้องกันไม่ให้องค์กรท้องถิ่นใช้รายได้ไปสร้างแต่วัตถุ

สำหรับองค์กรท้องถิ่นที่มีรายได้ต่ำจะต้องได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลสูงขึ้นเป็นพิเศษ เพื่อให้โรงเรียนทั่วประเทศมีมาตรฐานใกล้เคียงกัน กฎระเบียบเดิมที่กำหนดว่าองค์กรท้องถิ่นจ้างบุคลากรได้ไม่เกินร้อยละ ๔๐ ของงบประมาณกลับมีปัญหาในการจ้างและเพิ่มเงินเดือนครูเพื่อพัฒนาการศึกษาให้มีคุณภาพ ควรเปลี่ยนกฎระเบียบนี้ เพียงแต่ต้องมีระบบตรวจสอบเพิ่มเติมว่าองค์กรปกครองท้องถิ่นมีการจ้างบุคลากรที่มีความรู้ไปทำงานที่จะเป็นประโยชน์จริง ไม่ใช่เอางบประมาณของส่วนรวมไปจ้างเครือญาติพรรคพวก โดยไม่ค่อยมีงานทำระบบกองทุนเงินกู้เพื่อการศึกษาซึ่งมีงบประมาณจำกัดและจัดสรรให้ได้เพียงบางส่วนของนักเรียนนักศึกษาที่ขาดแคลนควรจะทบทวนเสียใหม่ เพราะระเบียบการวิธีการกู้หละหลวมและการให้กู้แบบคิดดอกเบี้ยต่ำมากทำให้คนอยากกู้มากและคนไม่จนจริงก็กู้ได้ หลายคนเมื่อกู้ไปแล้วนำไปใช้ผิดเป้าหมาย ผู้กู้ที่เรียนจบแล้วไม่ยอมใช้หนี้มีมากพอสมควร การให้กู้ควรเพิ่มความรอบคอบในการคัดเลือกให้เฉพาะผู้ขาดแคลนและเหมาะสม เช่น ตั้งใจเรียนในวิชาที่เป็นประโยชน์และมีผลการเรียนไม่ต่ำเกินไป งบประมาณส่วนหนึ่งน่าแบ่งให้เป็นการให้ทุนโดยตรงสำหรับผู้ยากจนที่เรียนได้ดีพอสมควร อีกส่วนหนึ่งใช้เป็นงบจ้างให้นักเรียนนักศึกษาทำงานให้สถาบันการศึกษาเป็นการแลกเปลี่ยน ซึ่งจะเป็นการฝึกให้นักเรียนรู้คุณค่าของการทำงาน ดีกว่าการเปิดช่องทางให้นักศึกษากู้เงินเรียนแบบเสียดอกเบี้ยต่ำมากได้ง่ายเกินไป

๕) ปฏิรูปด้านคุณภาพ ประสิทธิภาพ และคุณธรรมของครูอาจารย์อย่างจริงจัง

ครูอาจารย์ส่วนใหญ่ที่มีราว ๗ แสนคนยังมีแรงจูงใจ ความรู้ความสามารถ และคุณธรรมอยู่ในเกณฑ์ต่ำและปานกลาง ส่วนใหญ่ไม่รักการอ่าน การค้นคว้า ไม่สนใจใฝ่รู้ กางตำราเล่มเก่าสอน สอนแบบบรรยายให้นักเรียนท่องจำไปสอบแข่งขัน เน้นการเรียนตามตำราและมุ่งอาชีพมากไป มุ่งผลิตคนเพื่อไปทำงานเป็นพนักงานจ้างในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมากกว่าจะสอนให้นักเรียนฉลาด คิดวิเคราะห์ สังเคราะห์เป็น สร้างด้วยตัวเองเป็น ดังนั้นถึงต้องมีการประเมินครู

อาจารย์ใหม่อย่างจริงจังมากกว่าเรื่องการออกใบอนุญาตประกอบอาชีพของคุรุสภา ซึ่งให้ครูเก่าโดยอัตโนมัติควรคัดครูที่ได้คะแนนประเมินต่ำและท่าทีปรับปรุงตัวได้ยากให้เกษียณก่อนครบอายุโดยไม่ต้องชดเชยมากเท่าครูที่สมัครโครงการ early retire หรือให้โยกย้ายไปทำงานอื่นที่ไม่ใช่การสอนแทน เพราะการปล่อยให้คนที่ไม่เหมาะสมจะเป็นครูที่ดีทำงานหน้าที่ครูนั้น ทำให้เกิดผลลบที่เสียหายต่อนักเรียนมากยิ่งกว่าปัญหาการขาดแคลนครูเสียอีก ครูอาจารย์ที่มีแววว่าจะปฏิรูปพัฒนาตัวเองให้เป็นครูแนวใหม่ได้ต้องสนับสนุนให้พวกเขาหาเรียนรู้เพิ่มเติม เช่น มีทุนให้ซื้อหนังสือ ทำวิจัย ฝึกอบรม เรียนต่อ แต่งตำราฯลฯ เพิ่มขึ้น ระบบการคัดเลือกและจ้างครูต้องวางเกณฑ์ระเบียบวิธีคัดเลือกให้ได้ครูที่มีคุณภาพจริง ๆ และต้องแก้ไขปัญหาเส้นสาย การบอกข้อสอบโกงข้อสอบอย่างเอาจริง รับสมัครคนที่มีความรู้ตามสาขาต่าง ๆ โดยเฉพาะสาขาขาดแคลนเช่นคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาอังกฤษ คอมพิวเตอร์มาอบรมเพิ่มเติมและให้เงินเดือนเพิ่มขึ้น เพื่อแก้ปัญหาครูสาขาขาดแคลนได้รวดเร็วขึ้น ทำระเบียบการจ้างครูให้ยืดหยุ่น เช่น การจ้างเป็นครูพิเศษแบบต่าง ๆ ได้ ระบบการเรียนการสอนการฝึกครูต้องเปลี่ยนแปลงจากการสอนแบบเก่าเป็นการเรียนรู้ทั้งทฤษฎี การศึกษาจิตวิทยาการเรียนรู้ ความรู้เฉพาะแขนง และภาคปฏิบัติ ต้องฝึกให้นักศึกษาครูรักการอ่าน การแสวงหาความรู้ มีแหล่งศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง เปลี่ยนวิธีการวัดผลจากการสอบ วัดการท่องจำตามตำรา เป็นวิธีให้ครูและนักเรียน นักศึกษาร่วมกันประเมินความก้าวหน้าในการเรียนรู้ของนักเรียนนักศึกษาทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพมากขึ้น ข้อสำคัญคือ ต้องสร้างแรงจูงใจภายในให้นักศึกษาครูและครู เกิดความภาคภูมิใจในอาชีพครูว่าเป็นงานที่มีความหมายที่ท้าทายมีผลต่อการสร้างคนและสร้างชาติ ให้เจริญรุ่งเรืองและมีความสุขมาก ถ้าได้พัฒนาการทำงานด้านนี้อย่างจริงจัง ขณะเดียวกันก็ควรเพิ่มแรงจูงใจภายนอกด้วย ควรปรับเพิ่มเงินเดือนครูที่มีภาระการสอนมาก ครูสาขาขาดแคลน ครูผู้เชี่ยวชาญให้แข่งขันกับตลาดแรงงานของภาคธุรกิจเอกชนได้ จัดให้ครูเก่ง ๆ มีลู่ทางที่จะก้าวหน้าได้เงินเดือนสูงขึ้นพอ ๆ กับผู้บริหาร ครูจะได้ไม่จำเป็นต้องไปแข่งขันกันเพื่อจะเป็นผู้บริหารเสมอไป ส่งเสริมระบบห้องสมุดและนำเทคโนโลยีสารสนเทศวิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต ซีดีรอมและฯลฯ มาใช้ในการเรียนรู้โดยใช้ครูแต่น้อย แต่ต้องเป็นครูที่มีคุณภาพสูงและได้ค่าตอบแทนสูงขึ้น จะเป็นประโยชน์กว่าระบบปัจจุบันที่ใช้ครูจำนวนมาก เงินเดือนก็น้อย สอนแบบบรรยายตลอดทั้งวัน แต่นักเรียนก็เรียนรู้ได้น้อย พัฒนาระบบประเมินครูแบบใหม่ที่วัดคุณภาพ ประสิทธิภาพ ความตั้งใจเป็นครู โดยเน้นคุณสมบัติหรือเนื้อหาสาระของครูอาจารย์แต่ละคน ไม่ใช่แค่ดูแต่รูปแบบว่าต้องมีปริญญา/ใบประกอบวิชาชีพ สรุปหรือเขียนรายงานได้ผ่านเกณฑ์การเลื่อนวิทยฐานะซึ่งไม่ได้สะท้อนคุณภาพที่แท้จริง ต้องส่งเสริมให้ครู สนใจเรียนรู้พัฒนาตนเอง และมีการจัดฝึกอบรมครูใหม่อย่างขนานใหญ่ ปฏิรูปครูให้เข้าใจความหมายของการเรียนรู้ที่ต้องใช้กระบวนการคิดเพื่อแก้ปัญหาไม่ใช่แค่การท่องจำตามตำรา รณรงค์ให้ครูมีพฤติกรรมในการรักการอ่าน การค้นคว้า มีแรงจูงใจในการอยากเรียนรู้และเผยแพร่ คิดเป็น มีความมั่นใจ ความภูมิใจในตัวเองมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมและมี

ภาวะผู้นำในการเปลี่ยนแปลงพัฒนาคนให้ได้ก่อน ประเทศไทยจึงจะมีครูชนิดที่สามารถไปสอนเด็กให้รักการเรียนรู้คิดเป็น มีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมและพัฒนาภาวะผู้นำ

ดังนั้นถ้าครูคนไหน ไม่ชอบการอ่าน ไม่ชอบการเรียนรู้ ไม่ชอบการคิด ค้นคว้า ก็ไม่ควรจะเป็นครู เพราะการมีครูแบบนี้ โดยเฉพาะครูที่มีปัญหา ครูที่ทำให้เด็กเกลียดครูและเกลียดโรงเรียนจะเป็นผลเสียต่อการศึกษาของชาติมากกว่าที่จะให้เด็กไปเรียนรู้จากห้องสมุดและสื่อต่าง ๆ เราควรจะโอนครูแบบนี้ไปทำงานอื่น ๆ หรือให้เกษียณก่อนอายุไปและหาครูที่มีนิสัยเป็นครูที่รักเด็ก รักการหาความรู้มาสอนแทนเพื่อทำให้เด็กสนุกที่จะเรียน ถึงครูใหม่จะยังไม่เก่งทางวิชาการหรือการสอนมากนัก แต่ถ้ามีคุณสมบัติในการมีนิสัยเป็นครูที่รักเด็ก รับฟังเด็ก ตั้งใจสอน หวังดีต่อเด็กและรักการเรียนรู้เพิ่มต้องถือว่าเป็นคุณสมบัติที่สำคัญและครูประเภทนี้จะมีศักยภาพในการพัฒนาได้มากกว่าคนที่มาประกอบอาชีพครูที่มาทำงานเพื่อเลี้ยงชีพมากกว่าเข้ามาเพราะมีจิตใจที่รักการเป็นครูผู้รักความรู้และการเผยแพร่ความรู้

๖) เปลี่ยนแปลงวิธีการวัดผลสอบแข่งขันและการคัดเลือกคนเข้าเรียน โดยมีการเปลี่ยนระบบการสอบเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยรัฐจากการสอบแบบปรนัยที่เน้นคำตอบสำเร็จรูปเป็นการวัดการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองที่สะท้อนความรู้ความสามารถที่เป็นองค์รวมเชิงวิเคราะห์ได้ การคัดเลือกคนเข้าเรียนมหาวิทยาลัยควรพิจารณาความถนัด ความพร้อมแรงจูงใจ ความพร้อมที่จะเรียนของผู้สมัครด้วย แทนการวัดจากคะแนนการสอบวิชาสามัญที่เน้นการท่องจำและเทคนิคการทำข้อสอบ ขณะเดียวกันต้องพัฒนาสถาบันอาชีวศึกษาและวิชาชีพให้มีคุณภาพและมีบรรยากาศน่าเรียนรู้และส่งเสริมให้คนที่จบมาได้ผลตอบแทนการทำงานสูงขึ้น มีโอกาสที่จะก้าวหน้าได้ไม่ต่างจากคนจบมหาวิทยาลัย เช่นเดียวกับผู้เรียนจบด้านอาชีวศึกษาในเยอรมันและประเทศพัฒนาอุตสาหกรรมอื่น ๆ นักเรียนบางส่วนจะได้เลือกเรียนสายอาชีวศึกษาไปโดยไม่ต้องมามุ่งสอบแข่งขันแย่งกันเข้ามหาวิทยาลัย ซึ่งขณะนี้ขยายตัวเชิงปริมาณมากเกินไปและคนที่จบแล้วมาหางานทำไม่ได้มากขึ้น มหาวิทยาลัยควรเปิดช่องทางให้คนอายุ ๒๕ ปีที่ทำงานมาแล้วและอยากจะกลับมาเรียนมหาวิทยาลัย สามารถสมัครเข้าเรียนมหาวิทยาลัยได้โดยมีโควตาต่างหาก เพื่อทำให้คนที่อยากเรียนมีโอกาสที่จะเรียนได้ตลอดชีวิต ไม่ใช่เปิดให้เฉพาะคนที่จบมัธยมปลายมุ่งแย่งกันเข้ามหาวิทยาลัยแบบจะเป็นจะตาย เหมือนมีโอกาสครั้งเดียวในชีวิต และรู้สึกท้อแท้หมดอาลัยตายอยากตนเองเมื่อสอบเข้ามหาวิทยาลัยปิดของรัฐไม่ได้ ซึ่งเป็นทัศนคติที่ควรจะเปลี่ยนแปลงได้แล้ว การค้นคว้าเรื่องการทำงานของสมองพบว่าสมองคนเรามีการเรียนรู้ได้ตลอดชีวิตและพัฒนาให้มีประสิทธิภาพขึ้นได้อย่างต่อเนื่องถ้ารู้จักวิธี ดังนั้นมหาวิทยาลัยจึงควรเพิ่มการให้บริการประชาชนรวมทั้งพัฒนามหาวิทยาลัยเปิด มหาวิทยาลัยสอนทางไกล สอนทางอินเตอร์เน็ตให้มีคุณภาพและมีความหลากหลายขึ้น

๗) พัฒนาการศึกษานอกระบบและตามอัธยาศัยที่สามารถจูงใจ ให้ประชาชนไทยส่วนใหญ่ที่ปัจจุบันได้เรียนแค่ชั้นประถมศึกษาได้สนใจและได้เรียนรู้เพิ่มขึ้นอย่างจริงจัง โดยควรทำงานร่วมกับสถานศึกษาในระบบและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนและใช้สื่อวิทยุ โทรทัศน์ อินเตอร์เน็ตให้เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ในวงกว้างขึ้น ส่งเสริมให้สื่อวิทยุโทรทัศน์เน้นเรื่องข้อมูลข่าวสารความรู้และความบันเทิงที่ยกระดับความฉลาดและศิลปวัฒนธรรมประชาชนเพิ่มขึ้น พัฒนาเครือข่ายอินเทอร์เน็ต หนังสือพิมพ์การผลิตหนังสือ ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ศูนย์การเรียนรู้ต่าง ๆ ให้ประชาชนทุกวัยทั่วประเทศเข้าถึงได้ง่ายต้นทุนต่ำ และมีทางเลือกที่จะเรียนรู้ได้อย่างกว้างขวางหลากหลาย

๘) วางแผนและลงทุนพัฒนาแรงงานให้มีความรู้และทักษะที่เป็นที่ต้องการของระบบเศรษฐกิจสังคม โดยสนับสนุนการวางแผนและลงทุนพัฒนาแรงงานให้มีความรู้และทักษะที่เป็นที่ต้องการของระบบเศรษฐกิจสังคม เช่น วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ คอมพิวเตอร์ ช่างฝีมือ ศิลปิน นักประดิษฐ์ นักออกแบบ ฯลฯ มากกว่าที่จะปล่อยให้มีการขยายตัวตามความพร้อมของครูผู้สอนในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เช่น ระดับมัธยมนิยมขยายสายสามัญ อุดมศึกษานิยมขยายสาขาบริหารธุรกิจ นิเทศศาสตร์สังคมศาสตร์มนุษยศาสตร์มากกว่าสาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การจะแก้ปัญหาการขาดแคลนการศึกษาและการวิจัยด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต้องเร่งพัฒนาครูด้านนี้และปฏิรูปกระบวนการเรียนการสอนและการมีห้องทดลองมีสื่อต่าง ๆ ส่งเสริมพัฒนาให้เด็กสนใจวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี งานอาชีพต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับอนุบาลและประถมและส่งเสริมให้ผู้จบสายอาชีวศึกษามีคุณภาพเพิ่มขึ้นและการจ้างงานที่ให้รายได้สูงขึ้น ส่วนผู้จบสายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีด้านอื่นนอกจากแพทย์และวิศวกร สถาปนิกควรทำให้เกิดระบบการจ้างงานที่ให้รายได้สูงขึ้น และมีความก้าวหน้าได้มากขึ้น

๙) ระดมทุนเพื่อพัฒนาหรือปฏิรูปการศึกษาเพิ่มขึ้นอย่างจริงจังอย่างถือเป็นวาระสำคัญของชาติ โดยการปฏิรูปการเก็บภาษี เช่น เก็บภาษีมรดก เพิ่มภาษีทรัพย์สินในอัตราก้าวหน้า ภาษีการบริโภคฟุ่มเฟือยและการหารายได้จากการให้สัมปทานสาธารณะสมบัติและรัฐวิสาหกิจต่าง ๆ เข้ารัฐอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยเพิ่มขึ้น รวมทั้งอาจจะออกพันธบัตรเงินกู้เพื่อการปฏิรูปการศึกษาได้ด้วย เพราะการลงทุนเพื่อทำให้ประชาชนฉลาดและมีจิตสำนึก เป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้ประเทศพัฒนาทางเศรษฐกิจสังคมได้อย่างแท้จริง เมื่อประเทศพัฒนาเศรษฐกิจได้มากขึ้น รัฐก็จะมีรายได้จากภาษีมากพอที่จะจ่ายคืนพันธบัตรเงินกู้เพื่อการศึกษาในภายหลังได้

การจัดสรรงบประมาณให้องค์กรปกครองท้องถิ่น ควรกำหนดว่าจะต้องใช้ในการศึกษาอย่างน้อยร้อยละ ๒๕ และไม่ควรมีขั้นต่ำว่าให้จ้างบุคคลากรได้ไม่เกินร้อยละ ๔๐ ของงบประมาณ โดยเฉพาะถ้าเป็นเรื่องการศึกษาซึ่งต้องใช้งบบุคคลากรมากกว่างบบริหารจัดการงานธุรการอื่น ๆ ระดมทรัพยากรนอกภาครัฐจากธุรกิจ องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนาและทำให้โรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนอย่างแท้จริง คือให้ประชาชนในชุมชนรู้สึกการศึกษาเป็นเรื่องสำคัญ

สำหรับการสร้างความเข้มแข็งและความอยู่รอดของชุมชน ประชาชนควรได้รับการเชื้อเชิญให้เป็น เข้ามามีส่วนร่วมทั้งในเรื่องหลักสูตร คุณภาพการเรียนการสอน การหนุนช่วยด้านทรัพยากร รู้สึกว่าชุมชนเป็นเจ้าของและมีส่วนรับผิดชอบไม่ใช่มองแบบแยกส่วนว่าโรงเรียนเป็นเรื่องของกระทรวงศึกษา ฯ เท่านั้น

ปฏิรูปการศึกษาของสงฆ์ให้เรียนรู้หลักพุทธศาสนาที่แท้จริงที่เกี่ยวข้องกับการช่วยดับทุกข์ทางสังคมอย่างกว้างขวางลึกซึ้ง ให้เณรและสงฆ์ที่อยู่ในวัยหนุ่มได้เรียนรู้วิชาการด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคนและชุมชน เพื่อให้สงฆ์ส่วนที่มีศักยภาพพัฒนาขึ้นมาเป็นครูและช่วยชุมชนได้เพิ่มขึ้น ระดมปราชญ์ชาวบ้านและผู้มีความรู้ที่เกษียณจากงานประจำแล้วมาเป็นอาสาสมัครช่วยสอนช่วยให้ความรู้แก่นักเรียนและประชาชนในชุมชนเพิ่มขึ้น

๑๐) ทำให้การปฏิรูปการศึกษาเชื่อมโยงกับการปฏิรูปเศรษฐกิจการเมืองแบบทำให้ประชาชนและชุมชนเข้มแข็งขึ้น การจะปฏิรูปให้คนทั้งประเทศมีโอกาสได้เรียนรู้มากขึ้นและดีขึ้นเป็นเรื่องสำคัญที่ทุกกระทรวงทุกหน่วยงานของภาคเอกชนและภาคสังคมประชาควรตระหนักและเข้ามามีส่วนรวม ไม่ใช่ปล่อยให้กระทรวงศึกษาทำแต่ผู้เดียว การจะปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนทั้งประเทศให้เกิดผลได้จริงต้องทำควบคู่ไปกับการปฏิรูปทางเศรษฐกิจการเมืองในการที่จะกระจายทรัพย์สินรายได้ความรู้ การมีงานทำ ฐานะทางสังคม อำนาจต่อรองทางการเมือง เช่น การจัดตั้งกลุ่มองค์กรต่าง ๆ การแก้ไขรัฐธรรมนูญให้ประชาชนมีบทบาททางการเมืองเพิ่มขึ้น ไปสู่กลุ่มคนจนซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่อย่างเป็นธรรมและทั่วถึง รวมทั้งต้องมีการปฏิรูปสื่อมวลชนและกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรมต่าง ๆ ให้มีเนื้อหาสาระที่เน้นการเรียนรู้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม สร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ในเรื่องปัญหาทางเศรษฐกิจ การเมืองอย่างมีเหตุผลมีหลักวิชาการ ทำให้สังคมไทยทั้งสังคมเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ไม่ใช่แค่สังคมการเลียนแบบ การนิยมบริโภค หรือการปลุกเร้าทางการเมืองโดยใช้อารมณ์รักชอบเกลียดเท่านั้น

การปฏิรูปเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร

กระแสโลกาภิวัฒน์ในโลกของยุคเทคโนโลยีใหม่ ทำให้ความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และการติดต่อสื่อสารเกิดการเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างรวดเร็วจนเป็นโลกไร้พรมแดน มนุษย์สามารถติดต่อสื่อสารเชื่อมโยงกัน กระทำกิจกรรมร่วมกันโดยผ่านเครือข่ายทางเทคโนโลยี (จิตติมา ฤทธิ์เลิศ, ๒๕๔๙, หน้า ๑) การแพร่กระจายของข่าวสารข้อมูลอย่างรวดเร็วจึงมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจ การค้า สังคม การเมืองและการศึกษาต่าง ๆ อย่างมากมาย ในเวลาเดียวกันการนำวิทยาการใหม่ ๆ โดยเฉพาะเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาใช้งานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนได้มีการเคลื่อนไหวเรื่อยมาโดยเฉพาะสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา เป็นองค์กรที่มีบทบาทหน้าที่โดยตรงในการจัดการศึกษาทางด้านอาชีวศึกษา จำเป็น

ที่ต้องกำหนดเป็นเชิงนโยบายและวิสัยทัศน์ให้สอดคล้องกับนโยบาย ในการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในสถานศึกษา และเป็นส่วนหนึ่งของการเข้าสู่ระบบประกันคุณภาพการศึกษาให้ได้มาตรฐานสากล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดให้มีระบบข้อมูลสารสนเทศครบถ้วนทุกด้าน ถูกต้องตรงกับความต้องการ ทันสมัยและสะดวกต่อการใช้งาน ในการนำระบบเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้นั้นจะต้องมีองค์ประกอบที่สัมพันธ์กัน ๖ ประการ คือ ฮาร์ดแวร์ ซอฟต์แวร์ ฐานข้อมูล โทรคมนาคม บุคลากร และกระบวนการ จึงจะสามารถทำให้การใช้งานสารสนเทศเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุด (รุจิจันทร์ พิริยะสงวนพงศ์, ๒๕๔๙, หน้า ๓๕)

ดังนั้น ทั้งในองค์กรภาครัฐ เอกชน รวมถึงสถานศึกษาจึงให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร โดยได้มีการส่งเสริมและสนับสนุนทางด้านต่าง ๆ เรื่อยมา เริ่มตั้งแต่ระดับนโยบายลงมายังระดับการดำเนินการ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านสารสนเทศ ด้านทรัพยากรมนุษย์ ด้านหลักสูตรการเรียนการสอน ด้านทักษะและการวางแผนด้านคุณธรรมจริยธรรม รวมทั้งด้านความมั่นคงปลอดภัย โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อสร้างประสิทธิภาพในการจัดหาความรู้ รวมทั้งสาระสำคัญอื่น ๆ ทางการศึกษา โดยมุ่งเน้นคุณภาพและสร้างความเหมาะสมทางโครงสร้างพื้นฐานในด้านสารสนเทศเของการศึกษาในประเทศไทย เพื่อผลักดันให้เกิดประสิทธิผลและส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างยั่งยืนต่อไป

ปฏิรูปการจัดสรรคลื่นความถี่วิทยุโทรทัศน์และส่งเสริมให้สื่อโทรทัศน์เป็นสื่อสาธารณะที่เน้นคุณภาพ เน้นสาระมากกว่าเพื่อการค้าหากำไร ปฏิรูปการบริหารจัดการ การให้บริการประชาชนของกระทรวงต่าง ๆ ส่งเสริมการฝึกอบรม การจัดประชุม การจัดตั้งองค์กรเพื่อพัฒนาคนในชุมชนต่าง ให้มีความรู้และร่วมมือกันจัดตั้งองค์กร เช่น กลุ่มออมทรัพย์ เครดิตยูเนียน สหกรณ์ สหภาพแรงงาน สหพันธ์ กลุ่มอาชีพ สภาชุมชน เพื่อร่วมมือร่วมแรงทำการผลิตและการค้าขายแลกเปลี่ยนและทำกิจกรรมเกี่ยวกับพัฒนาชุมชนและสวัสดิการชุมชน เช่น การดูแลเด็กเล็ก คนชรา คนยากจนและด้อยโอกาสการแก้ปัญหาและพัฒนาเด็กและเยาวชน การแก้ไขปัญหายาเสพติดและอบายมุขต่าง ๆ ให้มีประสิทธิภาพและให้บริการได้อย่างทั่วถึงมากขึ้นกลยุทธ์ในการพัฒนาด้านความรู้และประสิทธิภาพเพื่อทำให้ประชาชนและชุมชนเข้มแข็งขึ้น

ความหมายและความสำคัญ

เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร หรือที่เรียกว่า ไอซีที (information and communication technology: ICT) พัฒนามาจากเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) ที่เน้นถึงการใช้คอมพิวเตอร์และซอฟต์แวร์ ซึ่งแต่ก่อนคอมพิวเตอร์สามารถเชื่อมโยงกันภายในพื้นที่เฉพาะเท่านั้น แต่ในปัจจุบันสามารถเชื่อมโยงเครือข่ายคอมพิวเตอร์ระหว่างกันทั่วโลก ด้วยเทคโนโลยีการสื่อสาร คือ เครือข่ายอินเตอร์เน็ต ซึ่งทำให้ IT เปลี่ยนบทบาทเป็น ICT ฉะนั้นเทคโนโลยีสารสนเทศและ

การสื่อสาร (ICT) จึงมีความหมายใกล้เคียงและครอบคลุมเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) ซึ่งนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (๒๕๔๕, หน้า ๖๗) ให้ความหมายของ “เทคโนโลยี” (technology) ว่าหมายถึง การประยุกต์เอาความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์มาใช้ให้เกิดประโยชน์ การศึกษาพัฒนาองค์ความรู้ต่าง ๆ เพื่อให้เข้าใจธรรมชาติ กฎเกณฑ์ของสิ่งต่าง ๆ และหาทางนำมาประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ ส่วนคำว่า “สารสนเทศ” (information) หมายถึง ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ซึ่งมาจากสื่อ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ เครือข่ายคอมพิวเตอร์ หรือแม้แต่การสื่อสารระหว่างบุคคล เมื่อรวมคำว่าเทคโนโลยีกับสารสนเทศเข้าด้วยกัน จึงเป็นเทคโนโลยีสารสนเทศ (information technology : IT) หรือเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (information and communications technology : ICT) ซึ่งจะหมายถึงเทคโนโลยีที่ใช้จัดการสารสนเทศ หรือประมวลผลสารสนเทศ ซึ่งครอบคลุมถึงการรับ–ส่ง แปลงการรวบรวม การจัดเก็บข้อมูล ประมวลผล การพิมพ์ การสร้างรายงาน การสื่อสารข้อมูล และการสืบค้นสารสนเทศ รวมไปถึงเทคโนโลยีที่ทำให้เกิดระบบการให้บริการ การใช้ และการดูแลข้อมูล

สุขุม เฉลยทรัพย์ และคณะ (๒๕๔๗, หน้า ๖) ได้กล่าวไว้ว่า เทคโนโลยีสารสนเทศ หรือเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร หมายถึง เทคโนโลยี ๒ ด้านหลัก ๆ ซึ่งอันจะประกอบด้วยเทคโนโลยีระบบคอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีสื่อสารโทรคมนาคม ที่ผนวกเข้าด้วยกัน เพื่อใช้ในกระบวนการจัดหา จัดเก็บ สร้าง และเผยแพร่สารสนเทศในรูปต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเสียง ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว ข้อความหรือตัวอักษร และตัวเลข เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ความถูกต้อง ความแม่นยำ และความรวดเร็วให้ทันต่อการนำไปใช้ประโยชน์

กิดานันท์ มลิทอง (๒๕๔๘, หน้า ๑๒) กล่าวว่า เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเป็นส่วนผสมผสานระหว่างเทคโนโลยี ๒ ประเภท คือ

๑) เทคโนโลยีสารสนเทศ (information technology: IT) คือ การทำงานร่วมกันระหว่างฮาร์ดแวร์ (hardware) และซอฟต์แวร์ (software) ในการประมวลผล จัดเก็บ เข้าถึง ค้นคืน นำเสนอ และเผยแพร่สารสนเทศด้วยอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ สำหรับคอมพิวเตอร์ที่มีสมรรถนะสูงมาก สามารถทำงานนอกเหนือจากการประมวลผล และจัดเก็บข้อมูลธรรมดามาเป็นสื่อในการสร้างภาพ ๓ มิติ การตัดต่อภาพยนตร์ การผสมเสียง และเป็นตัวกลางในการนำเสนอสารสนเทศรูปลักษณ์ต่าง ๆ

๒) เทคโนโลยีการสื่อสาร (communication Technology: CT) คือ อุปกรณ์และวิธีการในการสื่อสารโทรคมนาคมเพื่อการเข้าถึง ค้นหา และรับส่งสารสนเทศด้วยความรวดเร็ว

กระทรวงศึกษาธิการ ได้ริเริ่มโครงการโรงเรียนใช้ ICT เพื่อการพัฒนาการเรียนรู้ในรูปแบบของการประสานความร่วมมือจากสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาตามแนวคิดทฤษฎี

Constructionism ความหมายของเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ตามนัยของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ หมวดที่ ๙ กำหนดไว้ดังนี้

เทคโนโลยี คือ การใช้ความรู้และทรัพยากรเพื่อนำไปใช้ในการผลิตตามความจำเป็นที่สังคมต้องการเทคโนโลยี (technology) นั้นเป็นคำที่มาจากภาษากรีก “techne” หมายถึง ศิลปะ วิทยาศาสตร์หรือทักษะ (art, science, or skill) และ มาจากภาษาละติน “texere” หมายถึง การสานหรือการสร้าง (to weave or to construct)

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายของคำว่า “เทคโนโลยี” ไว้ ดังนี้ “เทคโนโลยี” หมายถึง วิทยาการที่เกี่ยวกับศิลปะ ในการนำเอาวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในทางปฏิบัติ ลักษณะของเทคโนโลยีสามารถจำแนกออกได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑) เทคโนโลยีในลักษณะของกระบวนการ (process) เป็นการใช้อย่างเป็นระบบวิธีการทางวิทยาศาสตร์หรือความรู้ต่าง ๆ ที่รวบรวมไว้ เพื่อนำไปสู่ผลในทางปฏิบัติ โดยเชื่อว่าเป็นกระบวนการที่เชื่อถือได้และนำไปสู่การแก้ปัญหาต่าง ๆ

๒) เทคโนโลยีในลักษณะของผลผลิต (product) หมายถึง วัสดุและอุปกรณ์ที่เป็นผลมาจากการใช้กระบวนการทางเทคโนโลยี

๓) เทคโนโลยีในลักษณะผสมของกระบวนการและผลผลิต (process and product) เช่น ระบบคอมพิวเตอร์ซึ่งมีการทำงานเป็นปฏิสัมพันธ์กันระหว่างตัวเครื่องกับโปรแกรม เป็นต้น

สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการกระทรวงศึกษาธิการ (๒๕๕๔) ให้ความหมาย “ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (information and communication technology: ICT)” หมายถึง เทคโนโลยีที่เกี่ยวกับระบบคอมพิวเตอร์ ระบบซอฟต์แวร์ระบบข้อมูลสารสนเทศ ระบบเครือข่าย ระบบโทรคมนาคม วิทยุและโทรทัศน์ ที่ใช้เพื่อการศึกษาขององค์กรหลัก หน่วยงานในสังกัดหรือในกำกับกระทรวงศึกษาธิการ

กล่าวโดยสรุป ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ หมวดที่ ๙ เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา มาตรา ๖๓ ถึงมาตรา ๖๙ (สำนักงานเลขานุการคณะกรรมการเทคโนโลยีสารสนเทศแห่งชาติ.๒๕๔๕, หน้า ๑๗–๕๐) มาสู่แผนแม่บทของนโยบายเทคโนโลยีสารสนเทศ ระยะพุทธศักราช ๒๕๔๔–๒๕๕๓ ของประเทศไทย มียุทธศาสตร์การพัฒนาด้านเทคโนโลยีสารสนเทศของประเทศไทย ๖ ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ๑) การบริหารนโยบายและการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ๒) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสารสนเทศเพื่อการศึกษา ๓) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ๔) การพัฒนาสาระทางการศึกษาและการสร้างความรู้ ๕) การสร้างความเสมอภาคในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์สาระการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ ๖) การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ โดยยุทธศาสตร์หลักด้านเทคโนโลยีสารสนเทศของประเทศไทย ๖ ยุทธศาสตร์ สู่การเป็นแม่แบบในการพัฒนาเทคโนโลยี

สารสนเทศของกระทรวงศึกษาธิการ โดยมียุทธศาสตร์การพัฒนาด้านเทคโนโลยีสารสนเทศของกระทรวงศึกษาธิการ ๓ ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ๑) การสร้างโอกาส เพิ่มขีดความสามารถและยกระดับมาตรฐานการเรียนรู้ด้วยสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (e–Learning) ๒) การเป็นผู้นำในการใช้ ICT เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการและการให้บริการทางการศึกษา (e–Management) 3) การผลิตและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรบุคคลด้าน ICT (e –Manpower)

แต่ในความเป็นจริงแล้ว สถานศึกษาของไทยหลายแห่งที่ยังไม่มีความพร้อมในการนำเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารมาใช้เพื่อบริหารจัดการสถานศึกษาและพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้ดียิ่งขึ้นไป ดังที่ พันทิพย์ ภูติยา (๒๕๕๐, หน้า บทคัดย่อ) ได้ศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางการพัฒนาการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษาของบุคลากรในโรงเรียนสังกัดสำนักการศึกษา เทศบาลเมืองสกลนคร เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษาของบุคลากรในโรงเรียนสังกัดสำนักการศึกษา เทศบาลเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร รวมถึงเปรียบเทียบสภาพและปัญหาการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษาของบุคลากรในโรงเรียนที่สังกัดสำนักการศึกษา เทศบาลเมืองสกลนคร ของบุคลากรที่มีเพศ ประสบการณ์การทำงานและปฏิบัติงานในโรงเรียนที่มีขนาดต่างกัน และหาแนวทางในการพัฒนาการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษาของบุคลากรในโรงเรียน สังกัดสำนักการศึกษา เทศบาลเมืองสกลนคร พบว่า ๑) บุคลากรในโรงเรียน สังกัดสำนักการศึกษา เทศบาลเมืองสกลนคร เพศชายและเพศหญิง มีความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษา โดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านบริหารงานวิชาการแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.๐๑ ส่วนด้านการบริหารงานทั่วไป การบริหารงบประมาณและด้านการบริหารบุคลากรแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ๒)ปัญหาการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษาบุคลากรในโรงเรียน สังกัดสำนักการศึกษา เทศบาลเมืองสกลนคร เพศชายและเพศหญิงมีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษา โดยรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านการบริหารงานวิชาการ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ นอกนั้นพบว่าไม่แตกต่างกัน ๓)บุคลากรที่มีประสบการณ์ทำงานต่างกันและปฏิบัติงานในโรงเรียนที่มีขนาดต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพและปัญหาการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษาในโรงเรียนสังกัดสำนักงานการศึกษา เทศบาลเมืองสกลนคร ไม่แตกต่างกัน และ ๔)การวิจัยครั้งนี้ได้เสนอแนวทางพัฒนาการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษา โดยเน้นการพัฒนาระบบเครือข่ายการใช้งาน การจัดอบรมให้ความรู้แก่บุคลากรและการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์และอินเตอร์เน็ตเพื่อการเรียนการสอนและประชาสัมพันธ์

เช่นเดียวกันกับ ราตรี ดวงไชย (๒๕๕๐, หน้า บทคัดย่อ) ได้ศึกษาความพร้อมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อใช้ในการบริหารงานโรงเรียน

ขยายโอกาส สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำปาง เขต ๒ พบว่า ความพร้อมด้านการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในการบริหารโรงเรียน โดยใช้ทรัพยากรทางการศึกษาของโรงเรียนขยายโอกาส โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายด้าน ด้านที่มีความพร้อมมาก คือ ด้านบุคลากร สำหรับด้านการเงินด้านวัสดุและด้านการบริหารจัดการ มีความพร้อมอยู่ในระดับปานกลาง สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษามีความพร้อมในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในการบริหารโรงเรียนมาใช้บริหารงานโดยใช้ทรัพยากรทางการศึกษาในภาพรวมทั้ง ๔ ด้านอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาแต่ละด้าน ด้านที่มีความพร้อมมาก คือ ด้านบุคลากร ด้านวัสดุ ด้านบริหารจัดการ สำหรับด้านการเงิน มีความพร้อมระดับปานกลาง และเมื่อเปรียบเทียบความพร้อมโดยรวมของโรงเรียนมัธยมศึกษา มีความพร้อมมากกว่าโรงเรียนขยายโอกาสอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สภาพปัญหาการใช้ทรัพยากรทางการศึกษาที่พบมากที่สุดคือ ด้านการเงิน คือ งบประมาณที่จะนำมาจัดซื้อ จัดจ้างและการซ่อมบำรุงวัสดุ–อุปกรณ์ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารไม่เพียงพอ ข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ไขคือ ควรมีการจัดสรรงบประมาณจากต้นสังกัดเพิ่มขึ้น ควรมีการระดมทรัพยากรด้านการเงิน

ดังนั้น สรุปได้ว่า การศึกษาไทยในปัจจุบันยังคงเกิดผลกระทบของคุณภาพการจัดการศึกษาอันมีสาเหตุเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศของโรงเรียน สภาพและปัญหาการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในสถานศึกษายังไม่สอดคล้องเป็นไปตามแนวนโยบายการปฏิรูปการศึกษา ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนโดยให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ รวมถึงคุณภาพโดยรวมของโรงเรียน ดังนั้น รัฐบาล สถานศึกษา บุคลากรทางการศึกษา และผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนควรมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมคุณภาพของครูและการบริหารจัดการที่จะต้องมีการติดตามประเมินให้เป็นมาตรฐาน โดยการเน้นที่มุ่งพัฒนาครูให้สามารถใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับวงการศึกษา สิ่งสำคัญที่จะส่งเสริมนโยบายการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศที่มีอยู่ให้เหมาะสมและสนองต่อพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ (มาตรา ๖๖) ภาระหน้าที่การบริหารจัดการด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารภายในสถานศึกษาผู้บริหารมีความจำเป็นที่จะต้องใช้ระบบข้อมูลและสารสนเทศตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริหารด้านบุคลากร ด้านงบประมาณด้านวัสดุครุภัณฑ์และด้านการจัดการที่ต้องกระทำอย่างรอบคอบ เพื่อใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการบริหาร ดังนั้นการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหารจึงเป็นเรื่องจำเป็นต่อการบริหารการศึกษา เนื่องจากกระบวนการวางแผน การตัดสินใจต้องใช้ระบบสารสนเทศเป็นหลักสำคัญของการบริหารทุกขั้นตอน การพัฒนาการศึกษาจะประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับระบบสารสนเทศที่ดีและมีประสิทธิภาพโดยจะก่อให้เกิดประสิทธิผลเป็นสำคัญ

สรุป

ดังนั้นการศึกษาของประเทศไทยต้องผลักดันให้ไทยเป็นศูนย์กลางการศึกษา ในภูมิภาคเอเชีย และการนำเสนอศักยภาพของประเทศไทยที่ไทยมีความชำนาญเป็นพิเศษหรือมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งเป็นจุดขายโดยเฉพาะของไทย จะต้องแข่งขันด้วยคุณภาพ การบริการด้านการศึกษาที่หลากหลายมากขึ้น รวมทั้งคุณสมบัติด้านภาษาที่ถูกเรียกร้องเมื่อประเทศไทยเป็นประเทศที่เปิดเสรีทางการค้าทำให้คนไทยต้องมีความรู้ด้านภาษาเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน ภาพอนาคตของการศึกษาไทยที่ต้องปรับตัวเองสู่คุณภาพที่สูงขึ้น ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัตน์ การแข่งขันของตลาดการค้าเสรีแรงผลักดันจากภายนอก ทำให้การปฏิรูปการศึกษามีความจริงจังมากขึ้น

นอกจากนี้ ประเทศไทยต้องส่งเสริมให้หลักสูตรนานาชาติมีแนวโน้มมากขึ้น เนื่องจากสภาพยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการเชื่อมโยงด้านการค้าและการลงทุน ทำให้ตลาดแรงงานในอนาคตต้องการคนที่มีความสามารถด้านภาษาต่างประเทศ ส่งผลให้ความต้องการการศึกษาที่เป็นภาษาสากลมีมากขึ้น ที่สำคัญการเปิดเสรีทางการศึกษา ยังเป็นโอกาสให้สถาบันการศึกษาจากต่างประเทศเข้ามาจัดการศึกษาในประเทศไทย และเปิดหลักสูตรภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาอังกฤษ ภาษาจีน ภาษาญี่ปุ่น ฯลฯ ยิ่งมีส่วนกระตุ้นให้หลักสูตรการศึกษานานาชาติมีแนวโน้มได้รับความนิยมมากขึ้น แต่เนื่องจากหลักสูตรนานาชาติมีค่าใช้จ่ายสูง ดังนั้น การเรียนในหลักสูตรนี้ยังคงจำกัดอยู่ในกลุ่มผู้เรียนที่มีฐานะดี รวมถึงการจัดการศึกษามีความเป็นสากลมากขึ้น สภาพโลกาภิวัตน์ที่มีการเชื่อมโยงในทุกด้านร่วมกันทั่วโลก ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนย้ายองค์ความรู้ กฎกติกา การดำเนินการด้านต่าง ๆ ทั้งการค้า การลงทุน การศึกษา เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เชื่อมต่อถึงกัน ประกอบการเปิดเสรีทางการศึกษา ส่งผลให้เกิดการหลั่งไหลหลักสูตรการเรียนการสอน บุคลากรด้านการสอน หลักสูตรจากสถาบันการศึกษาต่างประเทศเข้าสู่ไทย อันมีผลทำให้เกิดการเปรียบเทียบและผลักดันให้สถาบันการศึกษาไทยต้องพัฒนาการจัดการศึกษาที่มีความเป็นสากลที่เป็นที่ยอมรับ อีกทั้งการเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุนกับนานาประเทศของไทย ได้ส่งผลให้เกิดความต้องการการศึกษาที่มีคุณภาพทัดเทียมในระดับสากล ความเหลื่อมล้ำด้านโอกาสทางการศึกษาลดลง เนื่องจากสภาพการเรียกร้องสิทธิมนุษยชนที่เป็นกระแสระดับโลกเกิดขึ้นควบคู่กับคลื่นประชาธิปไตยแผ่ขยายวงกว้างถึงไทย รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่ส่งเสริมการเพิ่มสิทธิเสรีภาพแก่ประชาชน อีกทั้งสภาพการใช้เทคโนโลยีส่งเสริมการเรียนการสอน ทำให้ช่องทางการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเข้าถึงคนได้อย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตามอาจเป็นได้ว่าความเหลื่อมล้ำด้านโอกาสทางการศึกษาจะลดลงในกลุ่มสถาบันการศึกษาของรัฐ ส่วนการจัดการศึกษาโดยสถาบันการศึกษาเอกชน ผู้เรียนที่ครอบครัวมีรายได้น้อยอาจเข้ารับบริการทางการศึกษาได้ลดลง เนื่องจากค่าเล่าเรียนแพง โอกาสรับบริการทางการศึกษาที่มีคุณภาพเพิ่มขึ้น เมื่อเปิดเสรีทางการศึกษา จะก่อเกิดการแข่งขันในการจัดการศึกษาทั้งจากสถาบันการศึกษาทั้งในและ

ต่างประเทศมากขึ้น หากพิจารณาในแง่บวก การเปิดเสรีทางการศึกษา เป็นการสร้างโอกาสให้คนไทยได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพ เนื่องด้วยสถาบันแต่ละแห่งจะแข่งด้านคุณภาพมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันอุดมศึกษา คุณภาพการศึกษาจะเพิ่มขึ้นค่อนข้างมาก เนื่องจากการเปิดเสรีทางการศึกษา ที่เปิดโอกาสให้สถาบันอุดมศึกษาต่างชาติเข้ามาเปิดการเรียนการสอน จึงเป็นแรงกดดันให้สถาบันอุดมศึกษาไทยต้องพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้สูงขึ้น

สุดท้ายแล้ว การศึกษาที่จะเอื้อต่อสภาพสังคมไทยในอนาคตที่มีความก้าวหน้ามั่นคงและความเสมอภาค ต้องเป็นการศึกษาที่มุ่งพัฒนาตัวบุคคล ครอบครัว และการผนึกกำลังกันเป็นชุมชนเป็นสำคัญ โดยเน้นให้ระบบการศึกษาไทยในอนาคตเป็นระบบที่สามารถเพิ่มศักยภาพการเรียนรู้ของบุคคล ครอบครัวและชุมชน ส่งเสริมให้บุคคลมีความเข้าใจและทักษะเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อศึกษาและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ปรับตัวได้กับสภาวะโลกปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว และสามารถรับข่าวสารใหม่ ๆ แล้วนำมาคิดและตัดสินใจ รวมทั้งส่งเสริมให้ชุมชนสามารถผนึกกำลังเพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพปัญหาไปสู่สภาพที่พึงประสงค์

บรรณานุกรม

กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (๒๕๔๑). **คู่มือพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนการศึกษานอกโรงเรียน**. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.

_____. (๒๕๔๒). **คู่มือพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนการศึกษานอกโรงเรียน**. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.

กรมวิชาการ. (๒๕๔๒). **การพัฒนารายวิชาสังคมศาสตร์ให้สอดคล้องกับท้องถิ่นในหลักสูตรมัธยมศึกษา ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓**. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. (๒๕๕๑). **แนวทางการเสริมสร้างความพร้อมในการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.** กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย.

กรมอนามัย. (๒๕๔๗). **คู่มือการดำเนินงานโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพสำหรับโรงเรียน (ฉบับปรับปรุง).** นนทบุรี: โรงพิมพ์ชุมนมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

กระทรวงศึกษาธิการ. (๒๕๔๒). **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

_____. (๒๕๔๓). **หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๔๔**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.

_____. (๒๕๔๕). **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕.** กรุงเทพฯ: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.

_____. (๒๕๔๕). **คู่มือการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์.** กรุงเทพฯ: สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กระทรวงศึกษาธิการ.

กระทรวงศึกษาธิการ. (๒๕๕๑). **ข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. ๒๕๕๒–๒๕๖๑).** กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิก.

กระทรวงศึกษาธิการ. (๒๕๕๓). **ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการกำหนดเขตพื้นที่มัธยมศึกษา.** กรุงเทพฯ: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุครุภัณฑ์ (ร.ส.พ.).

_____ . (๒๕๕๖). **แนวโน้มการศึกษาไทยในครึ่งทศวรรษหน้า.** ค้นเมื่อ มีนาคม ๑๒, ๒๕๕๖, จาก http://blog.eduzones.com/drkrieng/7005.

กษมา วรวรรณ ณ อยุธยา. (๒๕๕๓). **บทสัมภาษณ์ ดร. กษมา วรวรรณ ณ อยุธยา ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.** ค้นเมื่อ มีนาคม ๑, ๒๕๕๖, จาก http://library.uru.ac.th/webdb/images/InterviewKasama.htm.

“การศึกษาไทยรั้งท้ายอาเซียน.” (๒๕๕๖). **มติชนสุดสัปดาห์**. (กันยายน ๑๓-๑๙), หน้า ๒๙.

กุหลาบ มัลลิกามาส. (๒๕๕๗). **ลายสือไทย.** ค้นเมื่อ มีนาคม ๑, ๒๕๕๗, จาก http://kanchanapisek.or.th/kp/sub/book/.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (๒๕๔๐). **สรุปผลการวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา**. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.

กิดานันท์ มลิทอง. (๒๕๔๘). **ไอซีที เพื่อการศึกษา**. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.

กีรติ บุญเจือ. (๒๕๑๘). **ปรัชญาเบื้องต้น.** กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิชย์.

เกตุสุเดช กำแพงแก้ว. (๒๕๔๖). **การศึกษากิจกรรมรูปแบบการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของโรงเรียน: กรณีศึกษาโรงเรียนอัสสัมชัญแผนกประถม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ขวัญชัย แสงสุวรรณ. (๒๕๔๕). **โรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ กรณีศึกษาโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการส่งเสริมสุขภาพ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (๒๕๔๕). **บันทึกการศึกษาไทย ๒๕๔๕.** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

จิตติมา ฤทธิ์เลิศ. (๒๕๔๙). **การบริหารงานตามนโยบายเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหารโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบูรณ์ เขต ๒.** วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานโยบายสาธารณะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์. (๒๕๓๙). **การพัฒนาหลักสูตร: หลักการและแนวปฏิบัติ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อลีนเพรส.

ฉลาด หาญกุล และ คณะ. (๒๕๕๑). “การเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนช่วงชั้นที่ ๒ โรงเรียนนาขามวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต ๓.” **วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม**, ๒, ๓ (กันยายน-ธันวาคม), ๑๙๕-๒๐๖

ฐิรนันท์ มณีรัตน์. (๒๕๕๓). **การศึกษาผลสัมฤทธิ์การจัดการเรียนรู้ โดยใช้เทคนิคการเรียนรู้แบบร่วมมือ**. ค้นเมื่อ มีนาคม ๑๒, ๒๕๕๖, จาก http://www.thaiedresearch.org/thaied/index.

ดวง สุวรรณเกิดผล. (๒๕๕๐). **สภาพและปัญหาการบริหารงานวิชาการตามแนวปฏิรูปการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาฉะเชิงเทรา เขต ๒**. ค้นเมื่อ มีนาคม ๑๒, ๒๕๕๖, จาก http://allknowledges. tripod.com/historyofthaieducation.html.

เตือนใจ ดลประสิทธิ์. (๒๕๕๓). **การพัฒนาระบบการพัฒนาสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน.** วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ตำนานการศึกษาไทยในสยาม. (๒๕๕๖). ค้นเมื่อ มีนาคม ๑๒, ๒๕๕๖, จาก http://th.wikipedia.org/wiki/.

ถวิล ภารแผ้ว. (๒๕๔๓). **การดำเนินงานตามกลยุทธ์การบริหารโรงเรียนของโรงเรียนปฏิรูปการศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ทรงวิทย์ ดลประสิทธิ์. (๒๕๕๗). **ตำนานการศึกษาในสยาม.** ค้นเมื่อ มีนาคม ๒๒, ๒๕๕๖, จาก http://allknowledges.tripod.com/historyofthaieducation.html

ธีรชัย เนตรถนอมศักดิ์ และลัดดา ศิลาน้อย. (๒๕๔๔). **การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ**. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ธรรมชู เชาวรัตน์. (๒๕๕๖). **ปรัชญาการศึกษากับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒.** ค้นเมื่อ มีนาคม ๑๒, ๒๕๕๖, จาก https://sites.google.com/site/dhammaju/7.

นพพงษ์ บุญจิตราดุล. (๒๕๔๐). **ภาวะผู้นำหรือประมุขศิลป์.** กรุงเทพฯ: ภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิคม ชมภูหลง. (๒๕๕๒). **การสร้างและพัฒนาหลักสูตรโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ**. มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. (๒๕๔๖). **การมีส่วนร่วมหลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง.** เชียงใหม่: ม.ป.พ.

บรรจง ฟ้ารุ่งสาง. (๒๕๕๐). **นโยบายของรัฐเกี่ยวกับการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๕๐.** สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

บุญตา สัตย์ซื่อ. (๒๕๔๘). **การพัฒนาการดำเนินงานเสริมสร้างวินัยนักเรียน โรงเรียนบึงวิชัย สงเคราะห์ อำเภอเมืองจังหวัดกาฬสินธุ์.** การศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

บุญมี เณรยอด. (ม.ป.ป.). **หลักการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปกรณ์ ปรียากร. (๒๕๕๔). “มองการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง.” **วารสารข่าวสารมุสลิม.** (ฉบับพิเศษ), ๒๔.

“ปฏิรูปประเทศไทยต้องปฏิรูปการศึกษาก่อน.” (๒๕๕๗, มกราคม ๑๓). **หนังสือพิมพ์คมชัดลึก,** ๑๓.

ประเสริฐ ณ นคร. (๒๕๒๖). **กำเนิดลายสือไทย.** ค้นเมื่อ ธันวาคม ๑๒, ๒๕๕๖, จาก http://www.sukhothai.go.th/history/hist_07.htm.

ประวัติการศึกษาไทย. (๒๕๕๖). ค้นเมื่อ มีนาคม ๑๒, ๒๕๕๖ จาก http://teen.mthai.com/variety/57269.html.

ปองจิต อ่อนเผ่า. (๒๕๓๔). **รูปแบบการจัดการศึกษาในประวัติศาสตร์ไทย: พ.ศ. ๑๘๒๖–๒๕๒๐.** กรุงเทพฯ: คณะศิลปะศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พนม พงษ์ไพบูลย์ และคณะ. (๒๕๔๖). **รวมกฎหมายการศึกษาเข้าสู่โครงสร้างใหม่ กระทรวงศึกษาธิการ.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช.

พระวรเวทย์พิสิฐ. (๒๕๓๔). **หลักภาษาไทย**. กรุงเทพฯ: ศูนย์ภาษาและวรรณคดีไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พันทิพย์ ภูติยา. (๒๕๕๐). **สภาพปัญหาและแนวทางการพัฒนาการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษาของบุคลากรในโรงเรียนสังกัดสำนักการศึกษา เทศบาลเมืองสกลนคร.** วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.

พิมผกา นพคุณ. (๒๕๔๗). **การมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อช่วยเหลือเด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์: กรณีศึกษา ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น กลุ่มวิจัยและสถิติ บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.

พิลึก ถามุลตรี. (๒๕๔๖). **ปัจจัยที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมในการบริหารของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนประถมศึกษา อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์. (๒๕๔๙). **สัตตศิลา หลักการเจ็ดประการสำหรับการเปลี่ยนผ่านการศึกษาเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจฐานความรู้.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (๒๕๕๓). **ผู้นำเชิงสร้างสรรค์และผลิตภาพ: กระบวนทัศน์ใหม่และผู้นาใหม่ทางการศึกษา.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม. (๒๕๔๗). **แลหน้าเศรษฐกิจสังคมไทย.** ค้นเมื่อ มีนาคม ๑๒, ๒๕๕๖, จาก http://www.thailabour.org/thai/news/47120601.html.

เพชรอุมา สุขเกษม. (๒๕๕๓). **การบริหารศูนย์พัฒนาเด็กเล็กสังกัดเทศบาลในจังหวัดราชบุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ภิญโญ สาธร. (๒๕๔๖). **หลักการบริหารการศึกษา.** กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

มานิต สิทธิศร. (๒๕๔๓). **ชุดฝึกอบรม การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษา (ฉบับปรับปรุง).** ม.ป.พ.: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เมตต์ เมตต์การุณ์จิต. (๒๕๕๓). **การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม: ประชาชนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และราชการ** (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยร่มเกล้า.

รชตวรรณ รอดผล. (๒๕๔๘). **ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความต้องการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพของผู้ปกครองนักเรียนในจังหวัดสงขลา.** วิทยานิพนธ์ปริญญาพยาบาลศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการพยาบาลอนามัยชุมชน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

“ระบบการศึกษาไทย”. (๒๕๕๖, พฤศจิกายน ๒๖). **หนังสือพิมพ์พิมพ์ไทย**, ๙

รังสรรค์ นกสกุล, บุญเรือง ศรีเหรัญ และจุไร โชคประสิทธิ์. (๒๕๕๕). “การพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุขององค์ประกอบที่ส่งผลต่อการบริหารงานโรงเรียนมาตรฐานสากล.” **วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์,** ๖, ๑ (มกราคม–เมษายน), ๖๑–๗๖.

รัตนะ บัวสนธ์. (๒๕๓๕). **การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการวิจัยและการพัฒนาหลักสูตร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

ราตรี ดวงไชย. (๒๕๕๐). **ศึกษาความพร้อมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อใช้ในการบริหารงานโรงเรียนขยายโอกาส สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำปาง เขต ๒**. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.

รุ่ง แก้วแดง. (๒๕๕๕). “ทิศทางการศึกษาไทยภายใต้ การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ ๒.” ปาฐกถาพิเศษ วชิรบารมี (กรกฎาคม ๒๕, ๒๕๕๕).

รุจิจันทร์ พิริยะสงวนพงศ์. (๒๕๔๙). **สารสนเทศทางธุรกิจ.** กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดยูเคชั่น.

วิจิตร ศรีสอ้าน. (๒๕๔๓). **การพัฒนาและการศึกษาเรียนรู้.** นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.

_____ . (๒๕๓๐). **ปรัชญาการศึกษา.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์. (๒๕๔๒). **การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น: สานต่อที่ท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: เซ็นเตอร์ดิสคัฟเวอรี่.

วิชิต นันทสุวรรณ และจำนง แรกพินิจ. (๒๕๔๑). **รายงานการวิจัยประกอบร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ประเด็นบทบาทของชุมชนกับการศึกษา.** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

วิทยากร เชียงกูล. (๒๕๔๕). ปฏิรูปการศึกษาอย่างไร. **วารสารมิตรครู**, ๑, ๒ (ปักษ์แรก กุมภาพันธ์), ๑๑.

วิทย์ วิศทเวทย์. (๒๕๔๐). **ปรัชญาทั่วไป: มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต.** (พิมพ์ครั้งที่ ๑๔) กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

_____ . (๒๕๕๕). **ปรัชญาทรรศน์: ปรัชญาการศึกษา.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิโรจน์ สารัตถะ. (๒๕๔๓). **กระบวนการนโยบายการศึกษาจากระบบการเมืองสู่ระบบราชการ ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนา.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ทิพยวิสุทธิ์.

วีณา โรจนราธา. (๒๕๔๐). **กรุงแตก พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทย**. กรุงเทพฯ: กรุงสยามพริ้นติ้ง กรุ๊พ.

วีระชัย เตชะวิจิตร์. (๒๕๕๔). “ปฏิรูปการศึกษาไทย ในรัฐบาลยุคใหม่ เริ่มกันตรงไหนดี.” ปาฐกถาพิเศษ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สิงหาคม ๑๕, ๒๕๕๔).

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์. (๒๕๔๒). **การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน.** วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สถาบันทดสอบทางการศึกษาแห่งชาติ (องค์กรมหาชน). (๒๕๕๗). **สสวท.แนะเทคนิคดึงคะแนนพิซา.** ค้นเมื่อ มีนาคม ๑๒, ๒๕๕๖, จาก http://www.niets.or.th/index.php/news_events/view/425/3.

สมเกียรติ อ่อนวิมล. (๒๕๕๗). **ปฏิรูปการศึกษาไทย.** ค้นเมื่อ สิงหาคม ๑๒, ๒๕๕๖, จาก http://www.kroobannok.com/.

สมศักดิ์ ดลประสิทธิ์. (๒๕๕๒). **ทิศทางและเป้าหมายของการปฏิรูปการศึกษา**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

สมหวัง พิธยานุวัฒน์. (๒๕๕๓). **วิธีวิทยาการประเมินศาสตร์แห่งคุณค่า.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สมัคร บุราวาศ. (๒๕๔๒). **พุทธปรัชญา: มองพุทธศาสนาด้วยทรรศนะวิทยาศาสตร์.** (พิมพ์ครั้งที่ ๔). กรุงเทพฯ: ศยาม.

สารานุกรมไทยฉบับเยาวชน เล่ม ๒ (๒๕๕๖). ค้นเมื่อ มีนาคม ๑๒, ๒๕๕๖, จาก http://kanchanapisek.or.th/kp6.

สินีนาฎ ทาบึงกาฬ. (๒๕๕๗, มีนาคม ๒๒). ก้าวสำคัญของการนำสะเต็มศึกษาไปใช้ กับความหวังยกระดับคุณภาพศึกษาไทย**. เดลินิวส์**, ๗.

เสาวภา วิชาดี (๒๕๕๖). **การศึกษาในกระบวนทัศน์ใหม่ : การเรียนโดยใช้การวิจัยเป็นฐาน.** ค้นเมื่อ มีนาคม ๑๒, ๒๕๕๖, จาก http://suwanlaong.wordpress.com/.

สุขุม เฉลยทรัพย์ และคณะ. (๒๕๔๗).**เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อชีวิต (ฉบับปรับปรุงใหม่).** (พิมพ์ครั้งที่ ๔). กรุงเทพฯ: สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.

สุธี วรประดิษฐ. (๒๕๕๖). **หลักสูตรท้องถิ่นฐาน.** ค้นเมื่อ มีนาคม ๑๒, ๒๕๕๖, จาก http://trat.nfe.go.th/ trat/topic5_old.php?page=3.

สุนีย์ ภู่พันธ์. (๒๕๔๖). **แนวคิดพื้นฐานการสร้างและพัฒนาหลักสูตร**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์เดอะโนว์เลจเซ็นเตอร์.

สุพจน์ ไวยารัตน์. (๒๕๕๔). **บทบาทการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในการจัดการศึกษาโรงเรียนกลุ่มเครือข่ายพัฒนาคุณภาพการศึกษาประโคนชัย ๕ และ ๘ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์ เขต ๒.** การค้นคว้าอิสระปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

สุรเดช มาสินทพันธ์. (๒๕๔๕). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานตำรวจชุมชนสัมพันธ์ของสถานีตำรวจภูธรอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยทักษิณ.

สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล. (๒๕๕๔). **บทบาทการศึกษาตลอดชีวิตต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ในยุคสังคมแห่งการเรียนรู้.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (๒๕๕๒). **กลยุทธ์ปี พ.ศ. ๒๕๕๓.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

สำนักบริหารงานการมัธยมศึกษาตอนปลาย. (๒๕๕๓). **แนวทางการจัดการเรียนรู้ในโรงเรียนมาตรฐานสากล World–Class Standard School Instruction Guidelines.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (๒๕๕๔). **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (๒๕๕๔). **ข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. ๒๕๕๒–๒๕๖๑).** กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.

_____. (๒๕๕๐ ก). **การมีส่วนร่วมในการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

_____. (๒๕๕๐ ข). **ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ**. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

_____. (๒๕๕๐ ค). **ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพการศึกษา ระเบียบวาระแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๕๑–๒๕๕๕)**. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

_____. (๒๕๕๒). **รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.

_____. (๒๕๕๖). **พัฒนาการหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของไทย.** กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

สำนักบริหารงานการมัธยมศึกษาตอนปลาย. (๒๕๕๓). **โรงเรียนมาตรฐานสากล.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

สำราญ คำป้อง. (๒๕๔๗). **การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชัยภูมิ.** วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏเลย.

อรศรี งามวิทยาพงศ์. (๒๕๕๖). **ปฏิรูปการศึกษา : กระบวนทัศน์การศึกษาไทย ตอนที่ 1.** ค้นเมื่อวันที่ มีนาคม ๑๒, ๒๕๕๖, จาก http://it.kmutnb.ac.th/thai/readnews.asp?id=489.

อคิน รพีพัฒน์. (๒๕๔๗). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา.** กรุงเทพฯ: ศูนย์การศึกษานโยบายสาธารณสุข.

อภิญญา กังสนารักษ์. (๒๕๔๔). **รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมในองค์กรที่มีประสิทธิผล ระดับของคณะคณะสถาบันอุดมศึกษา.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อัมพร เลิศณรงค์. (๒๕๔๕). **ความต้องการและแนวทางการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการบริหารงานของโรงเรียนประถมสาธิตสถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

อัญญรัตน์ ไตรศิลป์วิศรุต. (๒๕๔๖) **ปัญหาการใช้หลักสูตรสถานศึกษาในโรงเรียนนำร่องและโรงเรียนเครือข่าย ในจังหวัดฉะเชิงเทรา.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต แขนงวิชาหลักสูตรและการสอน สาขาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

อัญญรัตน์ นาเมือง. (๒๕๕๓). “การปฏิรูปการศึกษาของประเทศไทย.” **วารสารมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์,** ๒, ๒ (พฤษภาคม–สิงหาคม), ๒๖.

อัมมาร สยามวาลา และคณะ. (๒๕๕๔). **ยกเครื่องการศึกษาไทย: สู่การศึกษาที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึง.** ค้นเมื่อ มีนาคม ๒๙, ๒๕๕๖ จาก http://tdri.or.th/priority-research/s1-amma/

อาภรณ์ ภู่วิทยพันธุ์. (๒๕๔๘). **เทคนิคการทำงานเชิงรุก.** กรุงเทพฯ: เอสอาร์ เซนเตอร์.

อาภรณ์ รัตน์มณี. (๒๕๕๓). **การปฏิรูปการศึกษา**. ค้นเมื่อ มีนาคม ๒๒, ๒๕๕๖ จาก http://school8.education. police.go.th/technical/technical05.html.

อารีย์ น้ำใจดี (๒๕๕๖). **สมรรถนะประจำสายงานของผู้บริหารที่ส่งผลต่อองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต ๑.** วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม.

อุดร รัตนภักดิ์. (๒๕๒๓). **แนวความคิดเรื่องโลกในปรัชญาอินเดียสายอาสติกะ.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Beauchamp, G. A . (1981). **Curriculum theory**. Itusch , Illimioms: F.e. Peacock Publisher.

Fornaroff, A. (1980). **Community involvment in health system for primary health care.** Geneva: World Health Organization.

Koufman, H. F. (1949). **participation organized activities in selected kentucky localities.** Agricultural Experiment Station Bulletins. March.

Oakley, P. (1984). **Approaches to participation in rural development**. Geneva: Internation Office.

Oliva, P. F. (1992). **Developing the Curriculum**. Unisted State: Darriv Dudas Publication Services.

Pineda–Krch M, F. T. (2002) **On the potential for evolutionary change in meristematic cell lineages through intraorganismal selection.** Journal of Evolutionary Biology 12: 681–688.

Saylor , J. G., Alexander, W. M. & Lewis, A. J. (1981). **Curriculum Planning for Better Teaching and Learning**. New York: Holt Rinehart and Winston.

Taba, H. (1962). **Curriculum Development: Theory and Practice** . New York: Harcourt Brace and World.

Tyler, R. W. Basic. (1949). **Principles of Curriculum and Instruction**. Chicago: University of Chicago.

ประวัติผู้เขียน

๑. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) ดร. พิชญาภา ยืนยาว

ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ Dr. Pitchayapa Yuenyaw

๒. ตำแหน่งปัจจุบัน

ผู้อำนวยการสำนักงานบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

๓. ประวัติการทำงาน

พ.ศ. ๒๕๓๙ ผู้ช่วยเลขานุการภาควิชาวิศวกรรมโยธาและวิศวกรรมระบบสิ่งก่อสร้างสถาบันเทคโนโลยีนานาชาติสิรินธร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. ๒๕๔๕ เลขานุการภาควิชาวิศวกรรมและเทคโนโลยีโยธา สถาบันเทคโนโลยีนานาชาติสิรินธร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ก.ค. ๒๕๕๒-ต.ค. ๒๕๕๕พนักงานอาจารย์ โปรแกรมพื้นฐานการศึกษา ภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

ต.ค. ๒๕๕๕ – ปัจจุบัน ผู้อำนวยการสำนักงานบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

๔. ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๓๘ อักษรศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์

พ.ศ. ๒๕๔๖ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
วิทยานิพนธ์เรื่อง “การเปรียบเทียบการดำเนินการตามนโยบายการประกันคุณภาพการศึกษาระดับอุดมศึกษาระหว่างคณะวิศวกรรมศาสตร์และสถาบันเทคโนโลยีนานาชาติสิรินธร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์”

พ.ศ. ๒๕๕๒ ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการบริหารทรัพยากรบุคคลในสถาบันอุดมศึกษา”

๕. ผลงานเอกสาร/ตำรา

๒๕๕๒ เอกสารประกอบการสอนวิชาพื้นฐานการศึกษา

๒๕๕๓ เอกสารประกอบการสอนวิชาความเป็นครูและการพัฒนาคุณธรรมของครู

๒๕๕๕ เอกสารประกอบการสอนวิชาสถิติวิจัยทางการศึกษา

๒๕๕๖ เอกสารประกอบการสอนวิชาปรัชญาและการจัดการศึกษา

๒๕๕๗ ตำรา เรื่องบริบทและแนวคิดการจัดการศึกษาไทย

๖. งานวิจัย

๒๕๕๓ งานวิจัยในชั้นเรียน เรื่อง รูปแบบการเรียนการสอนแบบบันเทิงที่มีประสิทธิภาพ

๒๕๕๔ งานวิจัยในชั้นเรียน เรื่อง การสอนแบบโครงงานรายวิชาพื้นฐานการศึกษา

๒๕๕๕ งานวิจัยในชั้นเรียน เรื่อง ผลของการเรียนรู้ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ประเภท face book ในการจัดกระบวนการเรียนรู้วิชาพื้นฐานการศึกษา ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๕๕

๒๕๕๕ งานวิจัยความเป็นเลิศ เรื่อง การจัดการความรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

๗. ผลงานอื่นๆ

๑. วิทยากรอมรมโครงการพัฒนาผู้บริหารทั้งระบบ (โครงการไทยเข้มแข็ง)

๒. วิทยากรอบรมโครงการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา ก่อนแต่งตั้งให้มีและเลื่อนเป็นวิทยฐานะชำนาญ การพิเศษและวิทยฐานะเชี่ยวชาญ

๓. กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิคณะกรรมการบัณฑิตศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง